

πρόγραμμα | περιλήψεις
program | abstracts

	ΧΩΡΟΙ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ	CONFERENCE VENUES
21.9	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ	ST. MARK'S BASILICA
22-25.9	ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

Επιμέλεια κειμένων: Γεωργία Παπαγεωργίου, Κλαίρη Μιτσotάκη,
Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη, Αγησίλαος Καλουτσάκης

Μεταφράσεις: Ντενίζ-Χλόη Αλεβίζου

Γραφιστικές εργασίες: Δημήτρης Καλοκύρης, Αριάδνη Καλοκύρη

Εκτύπωση: ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ

Γραμματεία

Βαγγελιώ Βιολάκη, Αγγελική Μπαλτατζή, Δήμητρα Στέφου, Δημήτρης Μαθιουδάκης,
Μαρία Καλογεράκη, Κυριακή Τζαγκαράκη, Ελένη Μαρκοπούλου

Editing: Yeorgia Papageorgiou, Klairi Mitsotaki,
Lena Tzedaki-Apostolaki, Agisilaos Kaloutsakis

Translations: Denise-Chloe Alevizou

Graphic design: Dimitris Kalokyris, Ariadni Kalokyri

Printed by: ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ

Secretariat

Vaggelio Violaki, Aggeliki Baltatzi, Dimitra Stefou, Dimitris Mathioudakis,
Maria Kalogeraki, Kiriaki Tzagaraki, Eleni Markopoulou

ISBN: 978-960-9480-34-5

© Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών | Society of Cretan Historical Studies, 2016

Το συνέδριο πραγματοποιείται με την υποστήριξη των

Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου

Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

Περιφέρειας Κρήτης

Δήμου Ηρακλείου

Ιδρυμάτων Ανδρέου και Μαρίας Καλοκαιρινού

Μινωικών Γραμμών Α.Ν.Ε.

ΔΕΠΤΑΗ Α.Ε. ΟΤΑ

The Congress is supported by

Stavros Niarchos Foundation

Ministry of Culture and Sports

Region of Crete

Municipality of Heraklion

A. & M. Kalokairinos Foundation

Minoan Lines S.A.

Municipal Enterprise of Culture, Tourism and Development (DEPTAI)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	7
ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	9
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	11
ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ	15
ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ	17
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ	19
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....	25
ΟΛΟΜΕΛΕΙΕΣ	26
ΤΜΗΜΑ Α	28
ΤΜΗΜΑ Β.....	46
ΤΜΗΜΑ Γ	58
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ	69
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ	73
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ	83
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ	387
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	421
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ	431

CONTENTS

HONORARY COMMITTEE	7
ORGANISING COMMITTEE	10
SCIENTIFIC COMMITTEE.....	11
USEFUL INFORMATION	16
PARALLEL EVENTS	18
LOCATION MAPS.....	19
PROGRAM.....	25
PLENARY SESSIONS	26
SECTION A	28
SECTION B	46
SECTION C	58
POSTER PROGRAM	69
PLENARY ABSTRACTS	73
PAPER ABSTRACTS	83
WORKSHOP ABSTRACTS	387
SUMMARY TABLE OF CONCURRENT PRESENTATIONS	421
CONGRESS PARTICIPANTS	431

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Σεβασμιότατος Αρχιεπίσκοπος Κρήτης **Ειρηναίος***

Αριστείδης Μπαλτάς, Υπουργός Πολιτισμού & Αθλητισμού

Σταύρος Αρναουτάκης, Περιφερειάρχης Κρήτης

Βασίλης Λαμπρινός, Δήμαρχος Ηρακλείου

Θανάσης Βαλτινός, Πρόεδρος Ακαδημίας Αθηνών

Ταξιάρχης Κόλιας, Διευθυντής Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών
Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Γεώργιος Πλουμίδης, Διευθυντής Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας

Βασίλης Δουγαλής, Αντιπρόεδρος Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας

Οδυσσεάς Ζώρας, Πρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης

Βασίλειος Διγαλάκης, Πρύτανης Πολυτεχνείου Κρήτης

Ευάγγελος Καπετανάκης, Πρόεδρος ΤΕΙ Κρήτης

HONORARY COMMITTEE

*Monsignor Archbishop of Crete **Irenaios***

Aristides Baltas, Minister of Culture and Sports

Stavros Arnaoutakis, Regional Governor of Crete

Vassilis Labrinos, Mayor of Heraklion

Thanassis Valtinos, President of Athens Academy

Taxiarchis Kolias, Director of the Institute of Historical Research,
National Hellenic Research Foundation

Georgios Ploumidis, Director of the Hellenic Institute in Venice

Vassilis Dougalis, Vice President of the Foundation for
Research and Technology

Odysseas Zoras, Rector of the University of Crete

Vassilios Digalakis, Rector of the Technical University of Crete

Evangelos Kapetanakis, President of the Technological
Educational Institute of Crete

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος: **Γρηγόρης Σηφάκης**, Ομότιμος Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του New York University

Γενικός Γραμματέας: **Αλέξης Καλοκαιρινός**, Καθηγητής Γενικής Γλωσσολογίας, Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Πρόεδρος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών

Ειδική Γραμματέας: **Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη**, Φιλόλογος-Ιστορικός, Γραμματέας του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών

Ταμίας: **Αργυρή Γαλενιανού**, Οικονομολόγος, Ταμίας του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών

Μέλη:

Τόνια Κιουσσοπούλου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, τ. Πρόεδρος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης

Βασιλική Συθιακάκη, Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου

Στέλλα Μανδαλάκη, Δρ. Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου

Σήφης Φανουράκης, Αρχιτέκτονας, Προϊστάμενος Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης

Μανόλης Δρακάκης, Δρ. Ιστορίας, Προϊστάμενος Γενικών Αρχείων του Κράτους Ν. Ηρακλείου, Μέλος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών

Κλαίρη Μιτσοτάκη, Συγγραφέας, Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών

Γεωργία Μοσχόβη, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, Μέλος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών

Γιώργος Νικολακάκης, Καθηγητής Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης, Μέλος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών

ORGANISING COMMITTEE

President: **Grigoris Sifakis**, Professor Emeritus of Ancient Greek Literature, Aristotle University of Thessaloniki and New York University

General Secretary: **Alexis Kalokerinos**, Professor of General Linguistics, Dept. of Philology, University of Crete, President of the Governing Board, Society of Cretan Historical Studies

Senior Secretary: **Lena Tzedaki-Apostolaki**, Philologist and historian, Secretary of the Governing Board, Society of Cretan Historical Studies

Treasurer: **Argiri Galenianou**, Economist, Treasurer of the Governing Board, Society of Cretan Historical Studies

Members:

Tonia Kioussopoulou, Professor of Byzantine History, former Head of the Dept. of History and Archaeology, University of Crete

Vasiliki Sithiakaki, Dr., Byzantine Archaeologist, Head of the Ephorate of Antiquities of Heraklion

Stella Mandalaki, Dr., Archaeologist, Head of the Archaeological Museum of Heraklion

Sifis Fanourakis, Architect, Head of the Service of Modern Monuments and Technical Works of Crete

Manolis Drakakis, Dr., Historian, Head of the General State Archives, Heraklion Prefecture, Member of the Governing Board, Society of Cretan Historical Studies

Klairi Mitsotaki, Author, Vice-President of the Governing Board, Society of Cretan Historical Studies

Yeorgia Moschovi, Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Lasithi, Member of the Governing Board, Society of Cretan Historical Studies

Yorgos Nikolakakis, Professor of Social Anthropology, Dept. of Philosophy and Social Studies, University of Crete, Member of the Governing Board, Society of Cretan Historical Studies

ΤΜΗΜΑ Α: Προϊστορική και Αρχαία Ελληνική περίοδος

SECTION A: Prehistoric and Ancient Greek period

Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, Δρ. Αρχαιολογίας, Γενική Γραμματέας
Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

Νένα Γαλανίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Εύα Γραμματικάκη, Κλασική Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια
Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Κρητολογικών Σπουδών, Διευθύντρια
Ιστορικού Μουσείου Κρήτης

Νώτα Δημοπούλου, Προϊστορική Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια
Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου και Αρχαιολογικού Ινστιτούτου
Κρητολογικών Σπουδών

Πέτρος Θέμελης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης, Επίτιμος Καθηγητής Τμήματος Ιστορίας,
Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, Πανεπιστήμιο
Πελοποννήσου

Παυλίνα Καρανασάση, Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Κατερίνα Κόπακα, Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Μιχάλης Κοπιδάκης, Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας και Ερμηνευτικής της
Κλασικής Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Χαράλαμπος Κριτζάς, Αρχαιολόγος, Επίτιμος Διευθυντής Επιγραφικού
Μουσείου

Δημήτρης Κυρτάτας, Καθηγητής Υστερης Αρχαιότητας, Πανεπιστήμιο
Θεσσαλίας

Νίκος Λίτινας, Ε.ΔΙ.Π., Εργαστήριο Παπυρολογίας και Επιγραφικής, Τμήμα
Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Στέλλα Μανδαλάκη, Δρ. Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Αρχαιολογικού
Μουσείου Ηρακλείου

Λευτέρης Πλάτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γιώργος Ρεθεμιωτάκης, Προϊστορικός Αρχαιολόγος, Επίτιμος Διευθυντής
Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου

Κλεάνθης Σιδηρόπουλος, Αρχαιολόγος, Νομισματολόγος, Αρχαιολογικό
Μουσείο Ηρακλείου

Νίκος Σταμπολίδης, Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Ίρις Τζαχίλη, Ομότιμη Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Γιάννης Τζιφόπουλος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας και
Επιγραφικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Peter Warren, *Professor Emeritus, Senior Research Fellow in Archaeology
and Anthropology, University of Bristol*
Άγγελος Χανιώτης, Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας και Κλασικών Σπουδών,
Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών, Πρίνστον

ΤΜΗΜΑ Β: Βυζαντινή και Μεσαιωνική περίοδος

SECTION B: Byzantine and Medieval period

Ντενίζ-Χλόη Αλεβίζου, Ιστορικός Τέχνης, Επιμελήτρια Βιβλιοθηκών και
Αρχείων Ιστορικού Μουσείου Κρήτης
Ηλίας Αναγνωστάκης, Κύριος Ερευνητής Τομέα Βυζαντινών Ερευνών,
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Μιχάλης Ανδριανάκης, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, Επίτιμος Έφορος
Αρχαιοτήτων
Μαρία Αρακαδάκη, Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός, Αναπληρώτρια
Καθηγήτρια, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Μαρία Βασιλάκη, Καθηγήτρια Ιστορίας της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής
Τέχνης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Χαράλαμπος Γάσπαρης, Διευθυντής Ερευνών Τομέα Βυζαντινών Ερευνών,
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Όλγα Γκράτζιου, Ομότιμη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Ναταλία Δεληγιαννάκη, Δρ. Φιλολογίας
Μαρίνα Δετοράκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Βυζαντινής και
Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Θεοχάρης Δετοράκης, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινών και Νεοελληνικών
Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Σπύρος Ευαγγελάτος, Ομότιμος Καθηγητής Θεατρικών Σπουδών, Εθνικό
και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μέλος της Ακαδημίας
Αθηνών, Σκηνοθέτης
David Holton, *Emeritus Professor of Modern Greek, University of Cambridge*
Παναγιώτης Ιωάννου, Επίκουρος Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης,
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Μαρία Καζανάκη-Λάππα, Ιστορικός Μεταβυζαντινής Τέχνης
Στέφανος Κακλαμάνης, Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Νικόλαος Καραπιδάκης, Καθηγητής Ιστορίας της Μεσαιωνικής Δύσης και
Μεταφοράς Δυτικών Θεσμών στην Ανατολική Μεσόγειο, Ιόνιο
Πανεπιστήμιο, Πρόεδρος Εφορείας Γενικών Αρχείων του Κράτους
Τόνια Κιουσοπούλου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, τ. Πρόεδρος
Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου, Καθηγήτρια Βυζαντινής
 Αρχαιολογίας, Διευθύντρια Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της
 Τέχνης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Χρύσα Μαλτζέζου, Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης του
 Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού

Τασούλα Μαρκομιχελάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια Φιλολογίας, Αριστοτέλειο
 Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ιωάννης Μαυρομάτης, Καθηγητής Δημόδους Βυζαντινής Φιλολογίας -
 Μεταβυζαντινής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Γεωργία Μοσχόβη, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων
 Λασιθίου

Κατερίνα Μυλοποταμιτάκη, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, συντ.
 Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

Μιχαήλ Πασχάλης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας,
 Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μανόλης Πατεδάκης, Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας,
 Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ιωάννα Στεριώτου, Δρ. Αρχιτεκτονικής, Επίτιμη Έφορος Νεωτέρων
 Μνημείων

Βασιλική Συθιακάκη, Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Εφορείας
 Αρχαιοτήτων Ηρακλείου

Χριστίνα Τσιγωνάκη, Λέκτορας Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο
 Κρήτης

Arnold van Gemert, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής και Νεοελληνικής
 Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ

Alfred Vincent, Honorary Affiliate, Dept. of Modern Greek and Byzantine
 Studies, University of Sydney

Νίκος Χατζηνικολάου, Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης,
 Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΤΜΗΜΑ Γ: Νεότερη περίοδος (έως τα τέλη του 20ού αι.)

SECTION C: Modern period (up to the late 20th c.)

Έφη Αβδελά, Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αντώνης Αναστασόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας,
 Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργαζόμενο Μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο
 Μεσογειακών Σπουδών / Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Μανόλης Δρακάκης, Δρ. Ιστορίας, Προϊστάμενος Γενικών Αρχείων του
 Κράτους Ν. Ηρακλείου

Γιάννης Ζαϊμάκης, Καθηγητής Κοινωνιολογίας των Τοπικών Κοινωνιών και
 του Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ελευθερία Ζέη, Επίκουρη Καθηγήτρια Νεότερης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο
 Κρήτης

Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γιάννης Κοκκινάκης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ηλίας Κολοβός, Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργαζόμενο Μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών / Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Γιώργος Μαργαρίτης, Καθηγητής Σύγχρονης Πολιτικής και Κοινωνικής Ιστορίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μαριλίζα Μητσού, Καθηγήτρια Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο του Μονάχου

Γιώργος Νικολακάκης, Καθηγητής Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Σωκράτης Πετμεζάς, Καθηγητής Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας των Νεοτέρων Χρόνων, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αλέξης Πολίτης, Ομότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Δημήτρης Πολυχρονάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Νίκος Σιγάλας, Ιστορικός, Ερευνητής, Κέντρο Τουρκικών, Βαλκανικών και Κεντροασιατικών Σπουδών (CETOBAK / C.N.R.S.), Γαλλικό Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών της Κωνσταντινούπολης (I.F.E.A.)

Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη, Φιλόλογος-Ιστορικός, Επίτιμη Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων

Δημήτρης Τζιόβας, Καθηγητής, Dept. of Classics, Ancient History and Archaeology, Centre for Byzantine, Ottoman & Modern Greek Studies, School of History & Cultures, University of Birmingham

Παναγιώτης Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Χριστιανικής Γραμματείας, Αρχαιολογίας και Τέχνης, Τμήμα Θεολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Σήφης Φανουράκης, Αρχιτέκτονας, Προϊστάμενος Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης

Θεόδωρος Χατζηπανταζής, Ομότιμος Καθηγητής Μουσικολογίας-Θεατρολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αντώνης Χουρδάκης, Καθηγητής Ιστορίας της Παιδείας και Διδακτικής της Ιστορίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Διευθυντής Μουσείου της Εκπαίδευσης, τ. Κοσμήτορας Σχολής Επιστημών Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Γραμματεία Συνεδρίου

Την Τετάρτη 21/9, πρώτη ημέρα του Συνεδρίου, η Γραμματεία θα λειτουργεί το πρωί (10.00-14.00) στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης (Σοφοκλή Βενιζέλου 27) και το απόγευμα (16.00-21.00) στην Βασιλική του Αγίου Μάρκου (Πλατεία Λιονταριών). Από 22-25/9 η Γραμματεία θα λειτουργεί στο Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο Ηρακλείου (Λεωφ. Πλαστήρα), στο αίθριο του ισογείου (επίπεδο 0).

Χώρος Στάθμευσης

Το Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο Ηρακλείου (ΠΣΚΗ) διαθέτει υπόγειο χώρο στάθμευσης κάτω από το κτήριο.

WiFi

Ο χώρος του ΠΣΚΗ διαθέτει δωρεάν ασύρματη σύνδεση στο διαδίκτυο που προσφέρεται από τον Δήμο Ηρακλείου.

Διαλείμματα καφέ

Τα διαλείμματα καφέ του Συνεδρίου, κατά τις πρωινές και απογευματινές συνεδρίες, θα εξυπηρετούνται από την αίθουσα 6 (επίπεδο 2) του ΠΣΚΗ.

Πωλητήριο

Από 22-25/9, καθ' όλη τη διάρκεια του Συνεδρίου, θα λειτουργεί πωλητήριο με εκδόσεις κρητολογικού ενδιαφέροντος και άλλα πωλητέα στην αίθουσα 6 (επίπεδο 2) του ΠΣΚΗ.

Αναψυκτήριο

Το ΠΣΚΗ διαθέτει αναψυκτήριο στο αίθριο του ισογείου (επίπεδο 0, δίπλα στην Γραμματεία του Συνεδρίου) που προσφέρει καφέ, ποτά και ελαφρά γεύματα και το οποίο θα λειτουργεί καθ' όλη τη διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου.

Φωτοτυπίες

Οι σύνεδροι μπορούν να αναπαράγουν κείμενά τους στο Πωλητήριο του Συνεδρίου στην αίθουσα 6 (επίπεδο 2) του ΠΣΚΗ.

Social Media

Μπορείτε να ενημερώνεστε για τα νέα του 12ου Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου μέσω του λογαριασμού του στο Twitter @12ICCS.

USEFUL INFORMATION

Congress Secretariat

On Wednesday 21/9, the first day of the Congress, the Secretariat will be open in the morning (10.00-14.00) at the Historical Museum of Crete (27, Sofokli Venizelou Ave.) and in the afternoon (16.00-21.00) at the Basilica of St. Mark's (Lions Square). From the 22nd to the 25th of September, the Secretariat will be open at the Cultural and Conference Centre of Heraklion (Plastiras Ave.) on the ground floor patio (level 0).

Parking Space

The Cultural and Conference Centre of Heraklion (CCCH) offers parking space at the basement level of the building.

WiFi

The CCCH has free wireless internet offered by the Municipality of Heraklion.

Coffee breaks

Congress coffee breaks, will be served during the morning and afternoon sessions at the CCCH, in room 6 (level 2).

Congress Shop

From the 22nd to the 25th of September, throughout the duration of the Congress, a shop will be operating at the CCCH, in room 6 (level 2), offering a selection of publications of cretological interest and other products.

Coffee-Snack Shop

The CCCH Coffee-Snack Shop is situated on the ground floor patio (level 0, next to the Congress Secretariat) and will operate throughout the duration of the Congress selling coffee, drinks and light meals.

Photocopies

Participants can use the photocopy facilities at the Congress Shop, room 6 (level 2).

Social Media

Follow the @12ICCS twitter account for news and events of the Congress.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

του 12ου Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου

για τους συνέδρους και τους συνοδούς τους

Τετάρτη 21/9

11.30 & 13.30

Ξεναγήσεις στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης (Σοφοκλή Βενιζέλου 27) από τους επιμελητές των Συλλογών του.

21.30

Δεξίωση των συνέδρων από τον Δήμο Ηρακλείου στο αίθριο της Βασιλικής του Αγίου Μάρκου (Πλατεία Λιονταριών).

Παρασκευή 23/9

21.30

Δεξίωση των συνέδρων από την Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών στην αίθουσα 6 (επίπεδο 2) του Πολιτιστικού Συνεδριακού Κέντρου Ηρακλείου (Λεωφ. Πλαστήρα).

Κυριακή 25/9

15.00-17.00

Ξεναγήση στον πρόσφατα ανακαινισμένο χώρο του ενετικού φρουρίου Κούλε (παλιό λιμάνι Ηρακλείου) από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου.

18.00-20.00

Ξεναγήση στις νέες εκθέσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου (Πλατεία Ελευθερίας) από το επιστημονικό προσωπικό του Μουσείου.

[Παρακαλούμε να δηλώσετε την συμμετοχή σας στις παραπάνω ξεναγήσεις στην Γραμματεία του Συνεδρίου]

PARALLEL EVENTS

of the 12th International Congress of Cretan Studies

for participants and their companions

Wednesday 21/9

11.30 & 13.30

Guided-tours at the Historical Museum of Crete (27, Sofokli Venizelou Ave.) by the HMC curators.

21.30

Reception of all 12th ICCS participants by the Municipality of Heraklion, in the atrium of the Basilica of St. Mark's (Lions Square).

Friday 23/9

21.30

Reception of all 12th ICCS participants by the Society of Cretan Historical Studies, at the Cultural and Conference Centre of Heraklion (Plastiras Ave.), room 6 (level 2).

Sunday 25/9

15.00-17.00

Guided-tour at the newly renovated Venetian fortress Koules (old port of Heraklion) offered by the Ephorate of Antiquities of Heraklion.

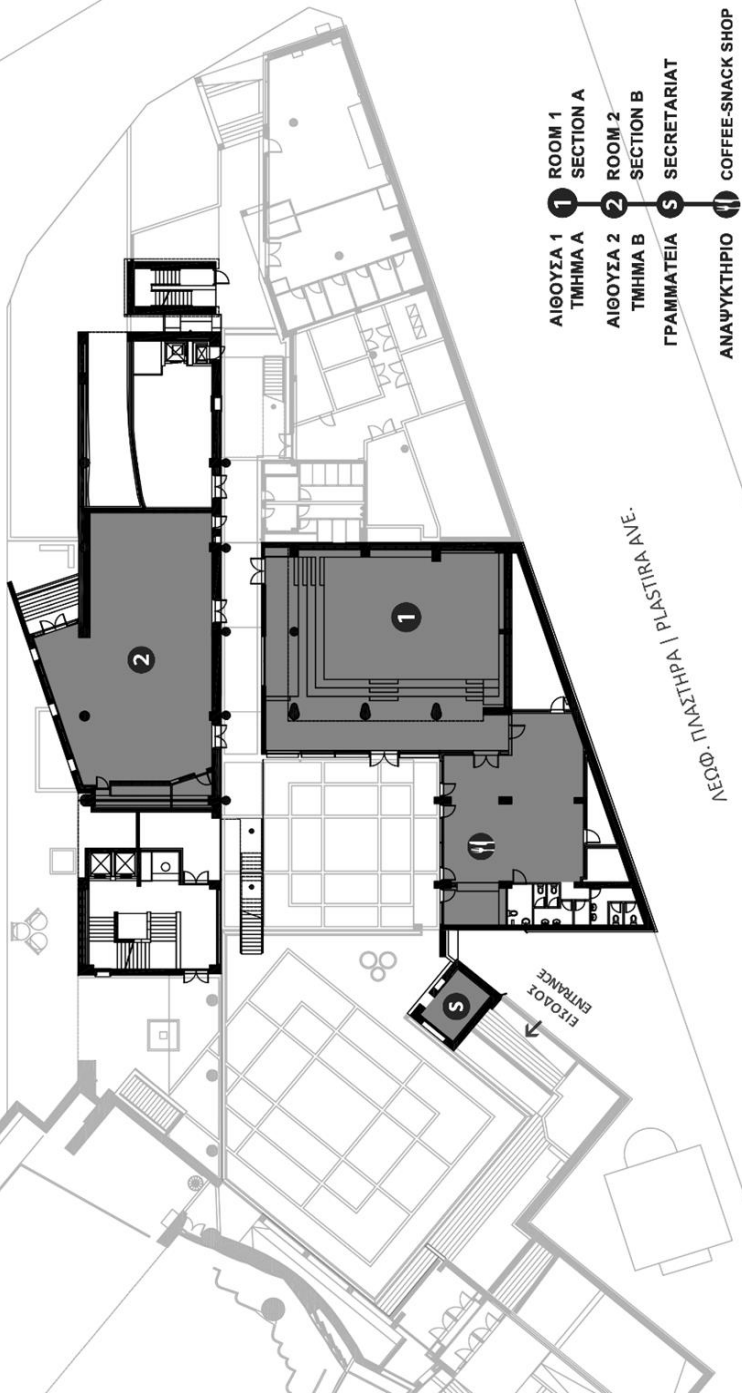
18.00-20.00

Guided-tour at the recently renovated Archaeological Museum of Heraklion (Eleftherias Square) by the museum curators.

[If you wish to participate in the above guided-tours please inform the Congress Secretariat]

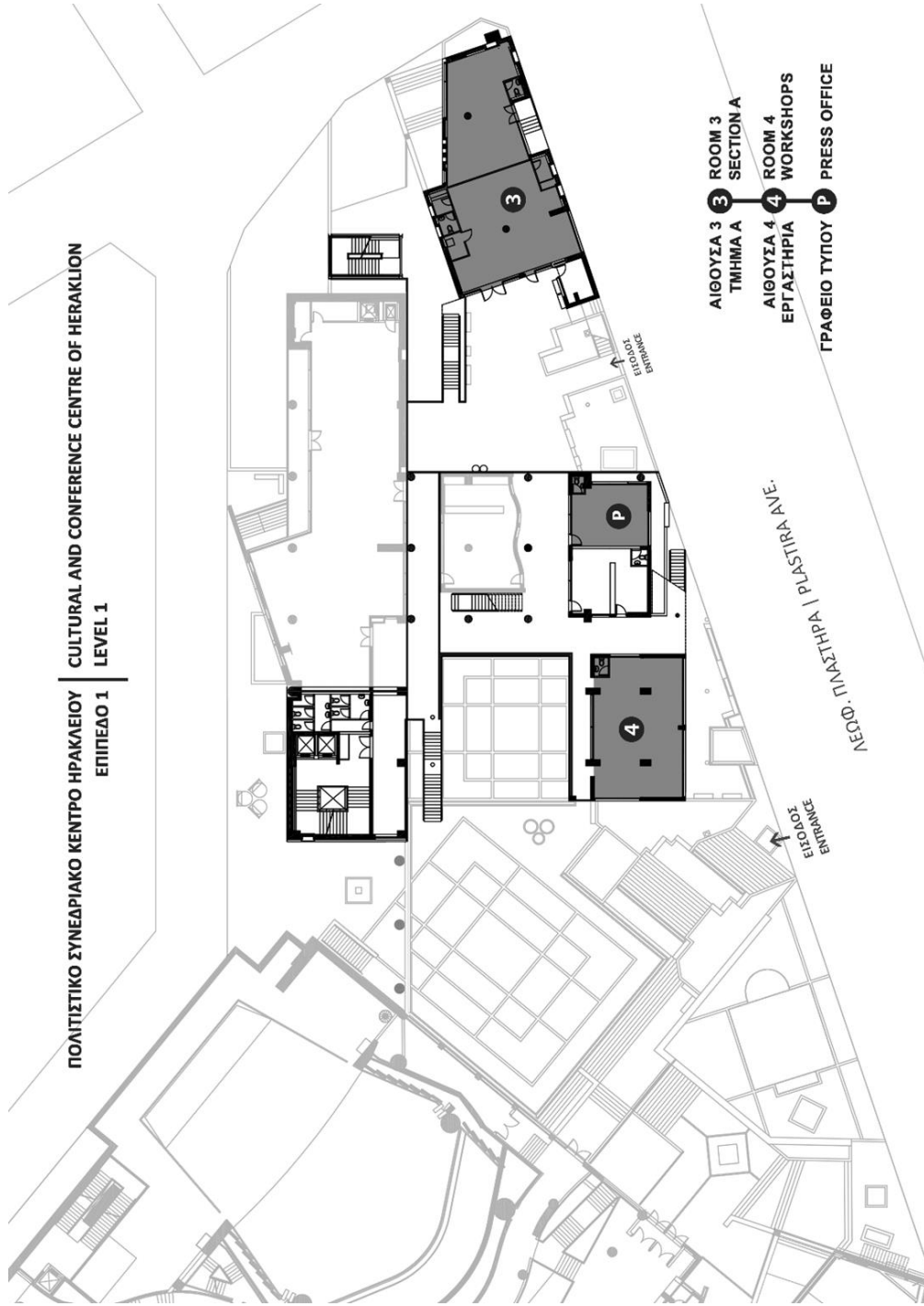
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ | LOCATION MAPS

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION
ΕΠΙΠΕΔΟ 0
LEVEL 0

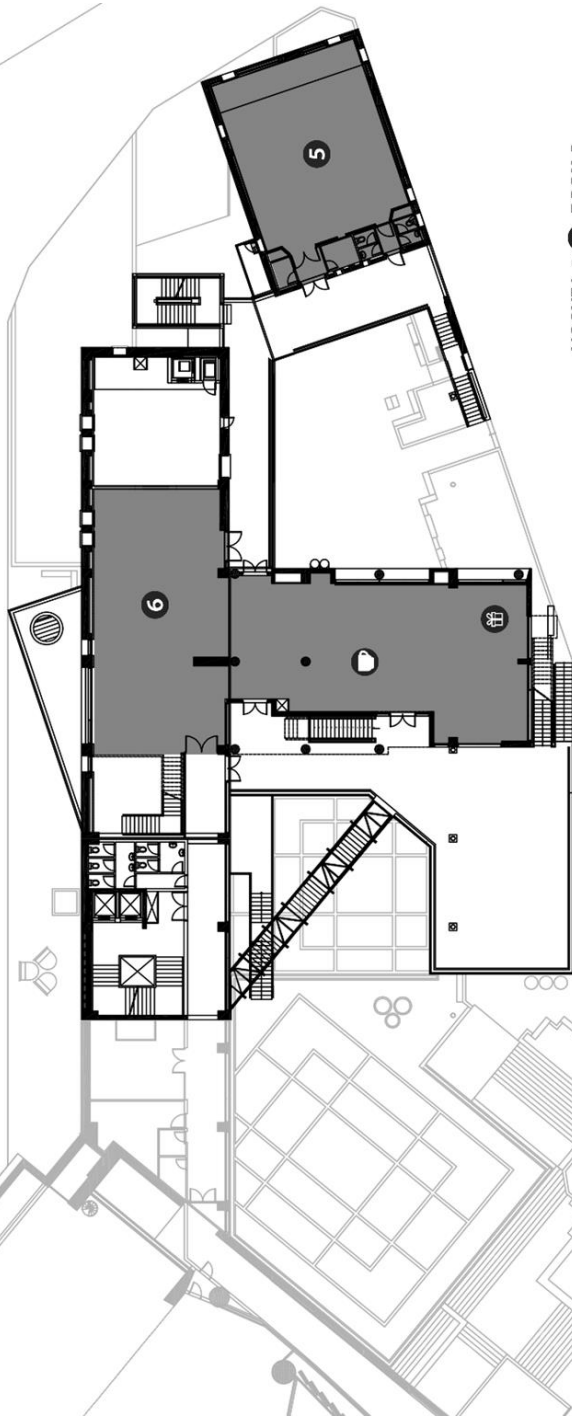
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΕΠΙΠΕΔΟ 1

CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION
LEVEL 1

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΕΠΙΠΕΔΟ 2

CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION
LEVEL 2

ΑΙΘΟΥΣΑ 5
ΤΜΗΜΑ Γ

ROOM 5
SECTION C

POSTERS

ΔΙΑΛΕΙΜΜΑΤΑ ΚΑΦΕ

COFFEE BREAKS

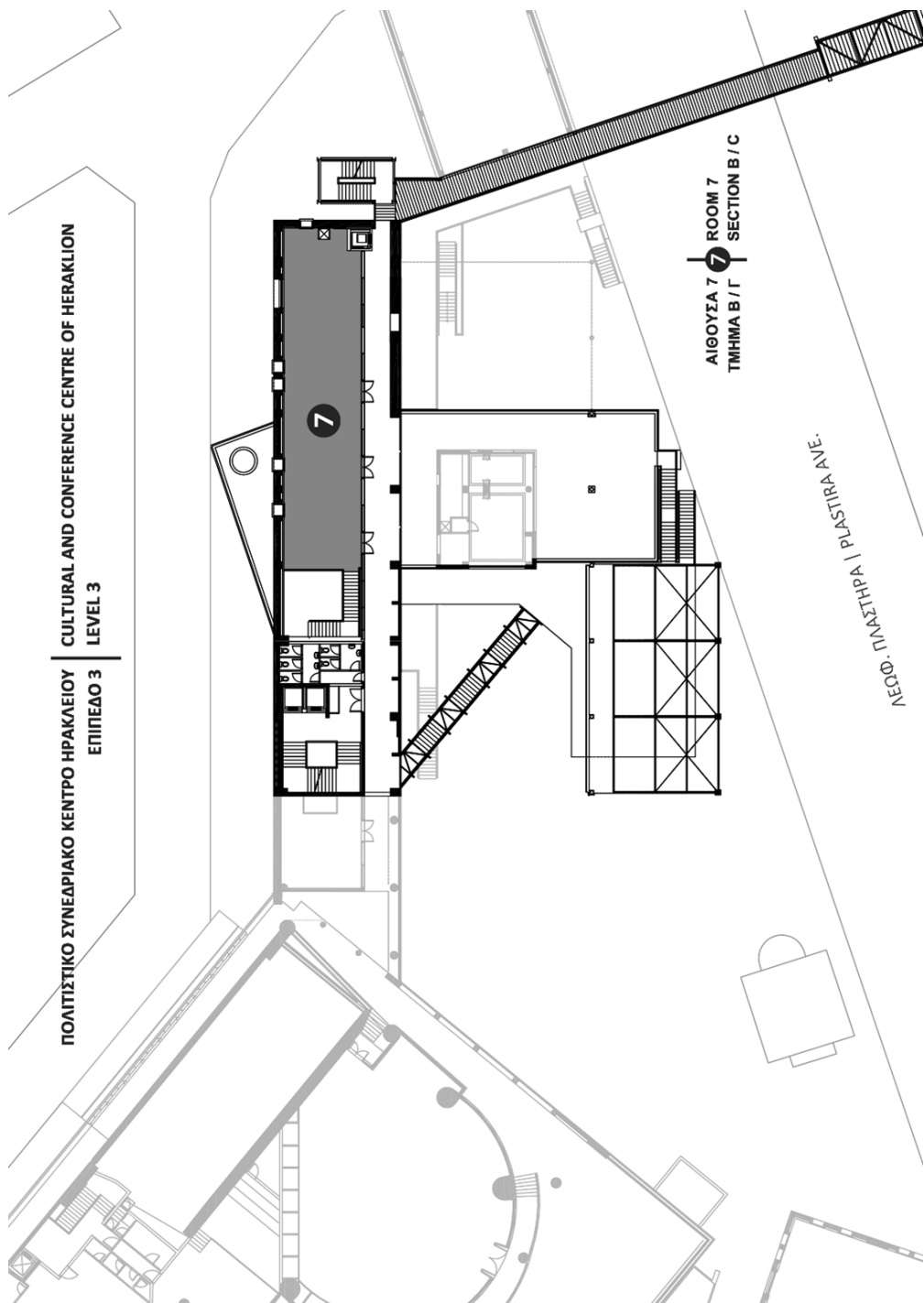
ΠΩΛΗΤΗΡΙΟ

CONGRESS SHOP

ΝΕΦ. ΠΛΑΣΤΗΡΙΑ | PLASTERIA AVE.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΕΠΙΠΕΔΟ 3

CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION
LEVEL 3

ΑΙΘΟΥΣΑ 7 ROOM 7
ΤΜΗΜΑ Β / Γ SECTION B / C

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ | PROGRAM

21.9.2016

Βασιλική Αγίου Μάρκου | St. Mark's Basilica

16.00 - 17.00	Προσέλευση Συνέδρων / Registration
17.00 - 18.00	Έναρξη Συνεδρίου – Προσφωνήσεις
Opening Session – Welcome Addresses
18.00 - 18.30	Ομιλία καθηγητή κ. Γρηγόρη Σηφάκη, Προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής
Opening speech by Prof. Grigoris Sifakis, Chairman of the Organizing Committee
18.30 - 19.00	Διάλειμμα/ Break

ΠΡΩΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ / FIRST PLENARY SESSION |
| 19.00 - 20.00 | Gerald Cadogan
<i>Μινωικές μετακινήσεις: «δὶς ἑς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης»</i> |
| 20.00 - 21.00 | Ἄγγελος Χανιώτης
<i>Νυκτοπερπατήματα. Διαχρονική επισκόπηση των νυκτερινών μετακινήσεων στην Κρήτη</i> |

[With simultaneous interpretation in English]

ΟΛΟΜΕΛΕΙΕΣ | PLENARY SESSIONS

ΤΜΗΜΑ Α	21.9.2016
	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ
19.00 - 20.00	Gerald Cadogan , Αρχαιολόγος, Αντιπρόεδρος Βρετανικής Σχολής Αθηνών <i>Μινωικές μετακινήσεις: «δὶς ἑς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης»</i>
20.00 - 21.00	Ἄγγελος Χανιώτης , Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας και Κλασσικών Σπουδών, Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών, Πρίνστον <i>Νυκτοπερπατήματα. Διαχρονική επισκόπηση των νυκτερινών μετακινήσεων στην Κρήτη</i>

SECTION A	21.9.2016
	ST. MARK'S BASILICA
19.00 - 20.00	Gerald Cadogan , Archaeologist, Vice-President, British School at Athens <i>Minoan movements: 'You could not step into the same river twice'</i>
20.00 - 21.00	Angelos Chaniotis , Professor of Ancient History and Classics, Institute for Advanced Study, Princeton <i>Night Walks. A diachronic overview of nocturnal movements in Crete</i>

[With simultaneous interpretation in English]

ΤΜΗΜΑ Β	22.9.2016
[ΑΙΘ.1]	ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
19.00 - 20.00	Όλγα Γκράτζιου , Ομότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης <i>Τόσο κοντά και τόσο μακριά. Κρήτη και Βενετία 1211-1669: Η μαρτυρία των υλικών τεκμηρίων</i>
20.00 - 21.00	Στέφανος Κακλαμάνης , Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης <i>Αμφίδρομες πολιτισμικές μεταφορές στην Κρήτη της Αναγέννησης</i>

ΤΜΗΜΑ Γ	23.9.2016
[ΑΙΘ.1]	ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
19.00 - 20.00	Αντώνης Αναστασόπουλος , Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργαζόμενο μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε. Ηλίας Κολοβός , Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργαζόμενο μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών Ι.Τ.Ε. Μαρίνος Σαρηγιάννης , Ερευνητής Β', Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε. <i>Οι πρώτοι δύο αιώνες οθωμανικής κυριαρχίας στην Κρήτη (1645-1821): νέες πηγές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις</i>
20.00 - 21.00	Πασχάλης Κιτρομηλίδης , Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών <i>Κίνηση και στατικότητα στην νεώτερη ιστορία της Κρήτης. Από τους ανθρώπους στις ιδέες</i>

ΤΜΗΜΑ Α | SECTION A

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

22.9.2016 [A1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 1

A1 [ΑΙΘ.1]	KΕΝΤΡΙΚΗ – ΝΟΤΙΑ ΚΡΗΤΗ – ΜΕΣΑΡΑ <i>Πρόεδρος: Peter Warren</i>
09.00 - 09.20	Massimo Cultraro The PREPI Project: Late Neolithic and Early Minoan settlement at Siderospilia, Prinias
09.20 - 09.40	Simona Venera Todaro Autochthons or settlers? Evidence for immigrations at the beginning of the Early Bronze Age in South-Central Crete
09.40 - 10.00	Danae Lange Social mobility and collective identity. The Early Minoan Tholos tombs and the individual
10.00 - 10.20	Lucy Goodison Where did the Mesara-type tombs travel from?
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
A1 [ΑΙΘ.1]	KΕΝΤΡΙΚΗ – ΝΟΤΙΑ ΚΡΗΤΗ – ΜΕΣΑΡΑ <i>Πρόεδρος: Αθανασία Κάντα</i>
10.40 - 11.00	Gerhard Plath, Maria Böttcher The correlations of Phaistos, Kommos and Agia Triada under aspect of coastal alterations
11.00 - 11.20	Sylviane Déderix, Απόστολος Σαρρής Μετακινήσεις και αλληλεπιδράσεις στην προανακτορική κεντρική νότια Κρήτη
11.20 - 11.40	Luca Girella Social changes in the Western Mesara after LM IIIA2: a view from the funerary contexts
11.40 - 12.00	Carol Ruth Hershenson Diachronic architectural fashions among the elite: a Prepalatial room type and later comparanda
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break

A1 [ΑΙΘ.1]	ΚΝΩΣΟΣ / ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΡΗΤΗ <i>Πρόεδρος: Κατερίνα Κόπακα</i>
12.20 - 12.40	Peter Warren Continuity or mobility: event and reaction at a specific location. A case study from Knossos
12.40 - 13.00	Peter Tomkins The making of the Kephala Hill and the Knossos community (3600-1950 BC). An overview of the work of the Knossos Kephala Project (2005-15)
13.00 - 13.20	Iro Mathioudaki The Houses of the Fallen Blocks and Sacrificed Oxen at Knossos: new evidence based on the later study of their materials
13.20 - 13.40	Jan Driessen A new ceremonial centre at Sissi (Nomos Lasithiou)
13.40 - 14.00	Ilaria Caloi For a new EM II ceramic sequence at Malia and Sissi, North-Central Crete
14.00 - 16.00	Διάλειμμα / Break
16.00 - 17.00	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ POSTER SESSION
A1 [ΑΙΘ.1]	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΡΗΤΗ <i>Πρόεδρος: Λευτέρης Πλάτων</i>
17.00 - 17.20	Charlotte Langohr, Maria Emanuela Alberti, Maia Pomadere Evidence for trouble and social transformation at Middle Minoan III Malia, Crete – a view from Area Pi
17.20 - 17.40	Emilia Oddo Neopalatial pottery in context: Myrtos-Pyrgos and the Southeast of Crete
17.40 - 18.00	Matthew D. Buell, John C. McEnroe Gournia: A case study of population mobility in the Bronze Age Town and the Mirabello Region
18.00 - 18.20	Χρύσα Σοφιανού, Thomas Brogan Ενδοπεριφερειακή κινητικότητα κατά την Εποχή του Χαλκού. Από τη Μεσοράχη στον Παπαδιόκαμπο

18.20 - 18.40	Sabine Beckmann Connectivity with Middle Minoan mountain farmers: Protopalatial roads and paths in the Agios Nikolaos area
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] SECOND PLENARY SESSION [ROOM 1]

22.9.2016 [A2] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 3

A2 [ΑΙΘ.3]	ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΕΙΣ: ΘΕΣΜΟΙ, ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ <i>Πρόεδρος: Dario Palermo</i>
09.00 - 09.20	David B. Small The birth of the Cretan Polis: a case of restricted social evolution. A curious lack of institutional mobility in the Iron Age Aegean
09.20 - 09.40	Saro Wallace Movement in time and space: Bronze to Iron Age connections in the north Lasithi area
09.40 - 10.00	Florence Gaignerot-Driessen Forging a community: social and political changes on the Anavlochos Ridge in the early stages of the Greek city-state
10.00 - 10.20	Donald C. Haggis, Margaret S. Mook Excavations at Azoria in 2013-2016: Cultural transformations and settlement structure in the 8th and 7th centuries BC
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
A2 [ΑΙΘ.3]	ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΕΙΣ: ΘΕΣΜΟΙ, ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ <i>Πρόεδρος: Αντώνης Κοτσώνας</i>
10.40 - 11.00	Rosario Maria Anzalone The hills of Gortyn and the access to the town from the north
11.00 - 11.20	Χριστίνα Σίνου Κινήσεις πολιτειών. Οι μεταβολές του πολιτεύματος στις κρητικές πόλεις κατά τον Αριστοτέλη

11.20 - 11.40	Michael Curtis Re-creating the urban landscape of Roman Crete
11.40 - 12.00	Alejandro Díaz Fernández Was Crete a Roman province during the Republic? Political and institutional changes in Crete after the Roman conquest
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
A2 [ΑΙΘ.3]	ΟΨΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΒΙΟΥ <i>Πρόεδρος: Martha W. Baldwin Bowsky</i>
12.20 - 12.40	Isabella Benda-Weber Early Cretan dress: Heritage, influence and mobility of structure and textile elements (ca. 850-600 BC)
12.40 - 13.00	Adam Pałuchowski Modèle de l'esclavage crétois dans le contexte économique de l'époque archaïque à l'époque hellénistique: changement et continuité
13.00 - 13.20	Alexia Miltiadous-Johansson Roman Knossos: the use of domestic space and the function of the Villa Dionysos
13.20 - 13.40	George W. M. Harrison Illness and disease in Roman Crete
13.40 - 14.00	
14.00 - 16.00	Διάλειμμα / Break
16.00 - 17.20	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ POSTER SESSION
A2 [ΑΙΘ.3]	ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ <i>Πρόεδρος: Χαράλαμπος Κριτζάς</i>
17.20 - 17.40	Maria Youni Traveling laws and moving people: Communication among <i>poleis</i> in archaic Crete
17.40 - 18.00	Σπύρος Πετρουνάκος Ακολουθώντας τα ίχνη του Τηλεμνάστου από τη Γόρτυνα στην Πελοπόννησο. Παρατηρήσεις στην επιγραφή IG IV ² 1, 244 από το Ασκληπιείο της Επιδαύρου
18.00 - 18.20	Martha W. Baldwin Bowsky From the dossier of inscriptions at the Asklepieion of Lissos: evidence for the movement of men, goods, and ideas

18.20 - 18.40	Ángel Martínez Fernández Επιτύμβια επιγραφική και οι μεταναστεύσεις από και προς, καθώς και εντός της Κρήτης
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] SECOND PLENARY SESSION [ROOM 1]

23.9.2016 [A1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 1

A1 [ΑΙΘ.1]	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΡΗΤΗ <i>Πρόεδρος: Ειρήνη Γαλλή</i>
09.00 - 09.20	Matej Pavlacký Where is the gap? Of the EM III-MM IA period in East Crete
09.20 - 09.40	Jo Day Priniatikos Pyrgos in the Early Bronze Age
09.40 - 10.00	Αλεξάνδρα Σαλίχου Η διακίνηση των προϊόντων και η τροφοδοσία των κτηρίων στο εσωτερικό του ΥΜ οικισμού της Ζάκρου
10.00 - 10.20	Παναγιώτης-Γιώργος Γεωργακόπουλος Οι συγγενικοί και κοινωνικοί δεσμοί στη δοκιμασία της κρίσης που προηγήθηκε μιας ριζικά νέας ιστορικής πραγματικότητας: ενδείξεις από τα κατάλοιπα δραστηριοτήτων εστίασης στην ΥΜ ΙΒ Ζάκρο
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
A1 [ΑΙΘ.1]	ΔΥΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ <i>Πρόεδρος: Αναστασία Τζιγκουνάκη</i>
10.40 - 11.00	Ελένη Παπαδοπούλου Χαμαλεύρι Ρεθύμνου: η χωρική μετακίνηση, ένδειξη κοινωνικού μετασχηματισμού της μινωικής εγκατάστασης;
11.00 - 11.20	Γιάννης Τζεδάκης, Βίκη Κολυβάκη Νέα ΥΜΙΙΙ εγκατάσταση στον άξονα νότου-βορρά: επάρκεια πρώτων υλών και ροές αγαθών
11.20 - 11.40	Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, Ευτυχία Πρωτοπαπαδάκη Λόφος Καστέλλι Χανίων: σωστική ανασκαφή παρόδου Κανεβάρο

11.40 - 12.00	Vasiliki Ivrou Late Bronze Age harbours in West Crete: systems of maritime activity through the use of Maritime Cultural Landscape (a necessity or an intention?)
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
A1 [ΑΙΘ.1]	ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΟΕΣ: ΑΙΓΑΙΟ – ΑΙΓΥΠΤΟΣ – ΑΝΑΤΟΛΗ <i>Πρόεδρος: Γιάννης Τζεδάκις</i>
12.20 - 12.40	Διαμαντής Παναγιωτόπουλος Τα Κυκλαδικά στοιχεία της μινωικής Κουμάσας. Ανιχνεύοντας την έννοια του «εξωτικού» σε ένα νοτιοκρητικό κέντρο της 3ης χιλιετίας π.Χ.
12.40 - 13.00	Ειρήνη Γαλλή Από την κεραμική ομάδας Κάμπου στα ειδώλια με διπλωμένα χέρια. Τυπολογική κινητικότητα και μετασχηματισμοί των «κυκλαδικών» αντικειμένων στο ταφικό σπήλαιο Πύργου
13.00 - 13.20	Ourania Kouka Aspects of mobility between Crete and the Southeast Aegean in the Middle Bronze Age: the new evidence from Heraion on Samos
13.20 - 13.40	Emilia Banou Minoans overseas: the Peak Sanctuary at Ayios Yeoryios sto Vouno, Kythera
13.40 - 14.00	Ann-Louise Schallin Mycenaean figurines at Late Bronze Age Kydonia
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
A1 [ΑΙΘ.1]	ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΟΕΣ: ΑΙΓΑΙΟ – ΑΙΓΥΠΤΟΣ – ΑΝΑΤΟΛΗ <i>Πρόεδρος: Ελένη Παπαδοπούλου</i>
17.00 - 17.20	Oihane González Herrero The role of the Minoan communities in the decline of Cycladic Culture at the end of Early Bronze Age
17.20 - 17.40	Johannes Jungfleisch Don't judge a building by its surface. Painted imaginary "Aegean" architectures from an "Egyptian" palace at Tell el-Dab'a
17.40 - 18.00	Constance von Rüden, Tobias Skowronek Tracing technical choices and knowledge in the production of stucco reliefs from Tell el-Dab'a

18.00 - 18.20	Birgit Schiller Mobility of religious symbols and ideas. From Egypt to Minoan Crete
18.20 - 18.40	Soledad Milán Interactions and mobility within the Eastern Mediterranean area and Crete in the Early Bronze Age
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΤΡΙΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] THIRD PLENARY SESSION [ROOM 1]

23.9.2016 [A2] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 3

A2 [ΑΙΘ.3]	ΣΧΕΣΕΙΣ: ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ – ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ <i>Πρόεδρος: Παυλίνα Καραναστάση</i>
09.00 - 09.20	Susanne Bocher Ancient Olympia and Crete: votive offerings and cult traditions from Crete in the sanctuary of Olympia
09.20 - 09.40	Giancarlo Germanà Bozza Le importazioni attiche a Creta fino alle guerre persiane
09.40 - 10.00	Ειρήνη Γαβριλάκη Εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις της αρχαίας Λάμπας κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο: μια σύνθεση βάσει των αρχαιολογικών ευρημάτων
10.00 - 10.20	Katja Sporn, Giorgos Rethemiotakis, Salvatore Ortisi Roman moulds with amphitheater scenes from Chersonnesos
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
A2 [ΑΙΘ.3]	ΣΧΕΣΕΙΣ: ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ – ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ / ΕΝΑΛΙΑ <i>Πρόεδρος: Katja Sporn</i>
10.40 - 11.00	Παυλίνα Καραναστάση Η διακίνηση ανθρώπων, αγαθών και ιδεών κατά τα ρωμαϊκά χρόνια από και προς την Κρήτη

11.00 - 11.20	Pasquale Valle Anfore da trasporto da alcuni contesti di scavo dell'antico porto di Falasarna (Creta occidentale)
11.20 - 11.40	Nadia Coutsinas Crete and its central position in the maritime routes in the Eastern Mediterranean
11.40 - 12.00	Θεοτόκης Θεοδούλου, Brendan Foley, Αλέξανδρος Τούρτας Λιμάνια, αγκυροβόλια και ναυάγια στους ναυτικούς δρόμους της δυτικής Κρήτης. Προκαταρκτικά αποτελέσματα ενάλιας αρχαιολογικής έρευνας (2013)
12.00 - 12.20	Nikos Papadopoulos Reconstructing the cultural dynamics of coastal and shallow marine archaeological sites through Geoinformatics: case studies from Crete
12.20 - 14.00	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ POSTER SESSION
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
A2 [ΑΙΘ.3]	ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ Πρόεδρος: <i>Χρύσα Σοφιανού</i>
17.00 - 17.20	Μανόλης Ι. Στεφανάκης Οι Αιγινήτες στην Κρήτη και η σύγκρουση Κυδωνίας και Πολίχνης
17.20 - 17.40	Elisabeth Mlinar Migration on Crete in Classical and Hellenistic Times
17.40 - 18.00	James Whitley Κατέστραψαν Ιεραπύτνιοι: the destruction of political communities in Crete in the 2nd century BC
18.00 - 18.20	Gérard Capdeville Déplacements de populations en Crète ancienne
18.20 - 18.40	Μανώλης Γ. Ανδρουλιδάκης Κρήτες: εκηβόλοι και ωκύποδες
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΤΡΙΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] THIRD PLENARY SESSION [ROOM 1]

23.9.2016 [A3] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 4

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ / WORKSHOP 1 [ΑΙΘ.4]	Long-term urban dynamics at Knossos: the Knossos Urban Landscape Project, 2005-2016 <i>Organized by: Todd Whitelaw</i>
09.00 - 09.20	Todd Whitelaw, Maria Bredaki, Andonis Vasilakis Introducing the Knossos Urban Landscape Project
09.20 - 09.40	Borja Legarra Herrero Surveying the early history of Knossos
09.40 - 10.00	Andrew Shapland Protopalatial Knossos: the development of a major urban community
10.00 - 10.20	Joanne Cutler Neopalatial and Mycenaean Knossos: urban expansion and collapse
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
10.40 - 11.00	Antonis Kotsonas Early Iron Age Knossos and the development of the city of the Historical Period
11.00 - 11.20	Conor Trainor Polis and Colony: Urban Knossos from Archaic to Late Antique Times
11.20 - 11.40	Todd Whitelaw, Maria Bredaki, Andonis Vasilakis The long-term urban dynamics of Knossos in context
11.40 - 12.00	Συζήτηση / Discussion
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ / WORKSHOP 2 [ΑΙΘ.4]	The Iron Age necropolis of Siderospilia (Prinias) <i>Organized by: Dario Palermo</i>
12.20 - 12.40	Dario Palermo The Iron Age necropolis of Siderospilia (Prinias)
12.40 - 13.00	Katia Perna Ritual actions, identity and cultural encounters: the first phase of the necropolis of Siderospilia
13.00 - 13.20	Giacomo Biondi La ceramica protogeometrica della necropoli di Siderospilia (Prinias). Osservazioni preliminari

13.20 - 13.40	Eleonora Pappalardo The Protogeometric B of Prinias. Preliminary observations on the PGB pottery coming from the necropolis of Siderospilia
13.40 - 14.00	Antonella Pautasso Considering mobility in the study of the Geometric pottery from the Prinias necropolis
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
17.00 - 17.20	Rossella Gigli Patanè Jewellery from the Necropolis of Prinias. Preliminary remarks
17.20 - 17.40	Hartmut Matthäus Early Iron Age metal finds from the Siderospilia cemetery at Prinias – local types and imports
17.40 - 18.00	Francesco Mallegni Gli inumati della necropoli di Siderospilia di Prinias
18.00 - 18.20	Salvatore Rizza Studio topografico e architettonico della necropoli di Siderospilia (Prinias)
18.20 - 18.40	Συζήτηση / Discussion

24.9.2016 [A1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 1

A1.1 [ΑΙΘ.1]	ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΟΕΣ: ΑΙΓΑΙΟ – ΑΙΓΥΠΤΟΣ – ΑΝΑΤΟΛΗ <i>Πρόεδρος: Colin Macdonald</i>
09.00 - 09.20	Alexander Dale Onomastic evidence for mobility and inter-regional networks on LBA Crete
09.20 - 09.40	Robert B. Koehl The case for a migration to Crete from the southern Levant in the Chalcolithic Era
09.40 - 10.00	Χρήστος Κεκές Αιγαιακές χειρονομίες συνομιλίας και δέησης: αιγυπτιακές επιρροές και διαχρονικότητα
10.00 - 10.20	Nadine Becker The “Knossos Effect”: golden signet rings on the way from Crete to the Greek mainland
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break

A1.1 [ΑΙΘ.1]	ΓΛΩΣΣΑ – ΓΡΑΦΗ <i>Πρόεδρος: Διαμαντής Παναγιωτόπουλος</i>
10.40 - 11.00	Annette Teffetteller Cretan psilosis: linguistic and cultural contact in the late 2nd and early 1st millennia BCE
11.00 - 11.20	Maria Anastasiadou The Phaistos Disc as a genuine Minoan artifact and its place in the stylistic milieu of Crete in the Protopalatial period
11.20 - 11.40	Erika Notti Writing in Late Bronze Age Thera. An overview of the development of writing practices, <i>stricto sensu</i> and <i>lato sensu</i> , during the Minoan cultural expansion of the II millennium BC
11.40 - 12.00	Βασίλης Πετράκης Ενεπίγραφοι ψευδόστομοι αμφορείς και ο ρόλος του ηγεμόνα στην Υστερομινωική III Κρήτη: προεκτάσεις για το οικονομικό και πολιτικό τοπίο της «Μυκηναϊκής» Κρήτης
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
A1 [ΑΙΘ.1]	ΣΦΡΑΓΙΔΟΓΛΥΦΙΑ – ΔΙΟΙΚΗΣΗ <i>Πρόεδρος: Στέλλα Χρυσουλάκη</i>
12.20 - 12.40	Olga Krzyszkowska Materials, motifs and mobility in MM II glyptic
12.40 - 13.00	Barbara Montecchi Mobility to, from and within Neopalatial Crete: the evidence from the sealings
13.00 - 13.20	Sarah Finlayson Little things in a big landscape; Thoughts on the mobility of seals, sealings and sealing practices in First and Second Palace Period Crete
13.20 - 13.40	Barbara Morda Talismanic stones and Minoan politics
13.40 - 14.00	
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break

A1 [ΑΙΘ.1]	ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΑΤΟΜΑ – ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ – ΘΕΣΜΟΙ <i>Πρόεδρος: Γιώργος Ρεθεμιωτάκης</i>
17.00 - 17.20	
17.20 - 17.40	Κατερίνα Κόπακα Οδοιπόροι στον χρόνο. Πόδια, υπόδηση και βάδισμα στην προϊστορική Κρήτη
17.40 - 18.00	Emmanouela Apostolaki People's daily movement in space in the Late Bronze Age
18.00 - 18.20	Νεκταρία Μαυρουδή Όψεις των διαβατήριων τελετών ενηλικίωσης στην προϊστορική Κρήτη
18.20 - 18.40	Αντώνης Βρατσάλης-Παντελαΐος Η πολιτισμική κινητικότητα ως παράγοντας κοινωνικής, πολιτικής και ιδεολογικής διαμόρφωσης. Η περίπτωση της Μινωικής Κρήτης
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
A1 [ΑΙΘ.1]	ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΑΤΟΜΑ – ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ – ΘΕΣΜΟΙ <i>Πρόεδρος: Don Evely</i>
19.00 - 19.20	Ουρανία Σεψά Ο εποικισμός οριακών περιοχών στα τέλη της Νεολιθικής στην Κρήτη
19.20 - 19.40	Δημήτρης Α. Σφακιανάκης Στα άκρα. Η ανθρωπίνη κινητικότητα στις ακρώρειες και τα σπήλαια της Κρήτης κατά την 3η και 2η χιλιετία π.Χ. Μια ανασύνθεση του προβληματισμού
19.40 - 20.00	Claudia V. Alonso-Moreno The times they are a-changin': local powers and authority in Crete during LM IIIA2-IIIB
20.00 - 20.20	Louise A. Hitchcock, Aren M. Maeir Pirates of the Crete-Aegean: migration, mobility, and Post-Palatial realities at the end of the Bronze Age

24.9.2016 [A2] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 3

A1.2 [ΑΙΘ 3]	ΛΑΤΡΕΙΑ – ΘΡΗΣΚΕΙΑ: ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ Πρόεδρος: <i>Αλεξάνδρα Καρέτσου</i>
09.00 - 09.20	Céline Murphy Transmission or transformation? The case of Cretan peak sanctuary material practices
09.20 - 09.40	Λεωνίδας Βοκοτόπουλος, Στέλλα Χρυσουλάκη Ιερό κορυφής Τραόσταλου Ζάκρου: λατρευτικές πρακτικές και περίοδοι χρήσης
09.40 - 10.00	Krzysztof Nowicki Mobility of deities? The territorial and ideological expansion of Knossos during the Protopalatial period as evidenced by the peak sanctuaries distribution, development and decline
10.00 - 10.20	Ίρις Τζαχίλη Μεταφορές και μετακινήσεις στα Ιερά Κορυφής. Η μαρτυρία της κεραμικής από τον Βρύσινα
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
A1.2 [ΑΙΘ 3]	ΛΑΤΡΕΙΑ – ΘΡΗΣΚΕΙΑ: ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ Πρόεδρος: <i>Ίρις Τζαχίλη</i>
10.40 - 11.00	Λευτέρης Πλάτων «Δυο-δυο, στην μπανιέρα δυο-δυο...». Ένα ενδιαφέρον πηλίνο ομοίωμα από την ανατολική Κρήτη, με πιθανές σημασιολογικές διασυνδέσεις με την Κύπρο του τέλους της Εποχής του Χαλκού και της Εποχής του Σιδήρου
11.00 - 11.20	Τίνα Μπολώτη Αναθεωρώντας την ενδυματολογική εικόνα της «θεάς» από τον πομπικό διάδρομο του ανακτόρου της Κνωσού
11.20 - 11.40	Marie N. Pareja Reconstructing cult practices from secondary sources in Minoan Crete
11.40 - 12.00	Caroline J. Tully Thalassocratic charms: trees, boats, women and the sea in Minoan glyptic art
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break

A2 [ΑΙΘ 3]	ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ – ΛΑΤΡΕΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ <i>Πρόεδρος: Alexandre Farnoux</i>
12.20 - 12.40	Ελένη Νικολιδάκη Το ταξίδι της κρητικής μυθολογίας στην περιήγηση του Πausanias
12.40 - 13.00	Ευαγγελία Αστυρακάκη Οι μετακινήσεις του Λευκίππου και το Κρητιναίον
13.00 - 13.20	Paolo Daniele Scirpo Αποσπάσματα κρητικής λατρείας στις εν Σικελία ροδο-κρητικές αποικίες (7ος-6ος αι. π.Χ.)
13.20 - 13.40	Natalia Vogeikoff-Brogan Patterns of mobility within a settlement: Upper and Lower Mochlos
13.40 - 14.00	
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
A2 [ΑΙΘ 3]	ΑΡΧΑΙΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΜΕΤΡΙΑ – ΒΙΟΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ <i>Πρόεδρος: Krzysztof Nowicki</i>
17.00 - 17.20	James D. Muhly Sources of and use of silver, gold and tin in Early Minoan Crete
17.20 - 17.40	José Miguel Morillo León Exotic raw materials in Early Minoan Crete: cetaceous ivory and amber. A connection with the Iberian Peninsula?
17.40 - 18.00	Ελένη Νοδάρου Μπραμιανά Ιεράπετρας: προκαταρκτικά αποτελέσματα από τη μελέτη και πετρογραφική ανάλυση της κεραμικής
18.00 - 18.20	Αλεξία Σπηλιωτοπούλου “Imitation is the sincerest form of flattery”. Η μέθοδος κατασκευής των ανδρικών ειδωλίων του ιερού κορυφής του Κόφινα στο πλαίσιο της μετακίνησης ιδεών
18.20 - 18.40	Giorgia Baldacci Mobility and artisanal practice: the case of potters’ marks in low relief in Protopalatial Mesara
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break

A2 [ΑΙΘ 3]	ΑΡΧΑΙΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΜΕΤΡΙΑ – ΒΙΟΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ <i>Πρόεδρος: James Muhly</i>
19.00 - 19.20	Anagnostis P. Agelarakis Intra-group dynamics, glimpses of labor diversity and specialization and evidence of incipient social stratification in Neolithic Crete: reflections from the Aposelemis burial ground
19.20 - 19.40	Argyro Nafplioti, Ioanna Serpetsidaki The Neolithic cemetery at Katsambas (Heraklion) on Crete: a bioarchaeological perspective
19.40 - 20.00	Amy Bogaard, Gianna Ayala, Charlotte Diffey, Paul Flintoft, Juan José Garcia-Granero, Valasia Isaakidou, Maria Ntinou, Rena Veropoulidou The bioarchaeology and geoarchaeology of Knossos Gypsades: preliminary results from the 2014-15 seasons
20.00 - 20.20	Thomas F. Strasser, Eleni Panagopoulou, Tristan Carter, Danica D. Mihailović Characterization analysis of the Damnoni Cave obsidian & its implication on exchange in the Early Holocene Aegean
20.20 - 20.40	Susan C. Ferrence, Alessandra Giumlia-Mair, Philip P. Betancourt, Yiannis Papadatos Early Minoan IB metal objects of East Crete
20.40 - 21.00	Ιωάννης Ε. Γραμματικάκης Οφιολιθικά πετρώματα στη μινωική Κρήτη. Χαρακτηρισμός μέσω φασματοσκοπίας Raman, προέλευση και ανίχνευση δικτύων διακίνησής τους

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ / WORKSHOP 3 [ΑΙΘ.4]	Religions on the Move: exchanges between Cretan and non-Cretan religions in Bronze Age Crete <i>Επιστημονική Υπεύθυνη: Εύη Σίκλα</i> <i>Organized by: Evi Sikla</i>
17.40 - 18.00	Anna Simandiraki-Grimshaw Cults for the many, cults for the few: exploring religious and social mobility in Bronze Age Crete
18.00 - 18.20	Pietro Maria Militello Aegyptiaca in context: the II millennium BC Mesara
18.20 - 18.40	Evi Sikla The Minoan sistrum. Thoughts on the mobility of ritual objects and religious concepts between Crete and Egypt in the Bronze Age
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 19.20	Fritz Blakolmer Deities above animals. On the transformation of Near Eastern iconography in Minoan Crete
19.20 - 19.40	Matthew Haysom Episodes of eastern influence on Minoan symbolism
19.40 - 20.00	Santo Privitera From pa-ki-ja-ne to Hagia Triada: looking for the hierai poleis of LM IIIA-B Crete
20.00 - 20.20	Συζήτηση / Discussion

25.9.2016 [A1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 1

A1 [ΑΙΘ.1]	ΤΕΧΝΗ: ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ <i>Πρόεδρος: Στέλλα Μανδαλάκη</i>
09.00 - 09.20	Μαρία Κυρίτση Το «κύπελλο Κεφτιού» στη Ζάκρο: ένα εξωγενές στοιχείο με χρονολογική σημασία;
09.20 - 09.40	Μιμικά Κρίγκα Οι ανάγλυφες τοιχογραφίες στην Κρήτη και την Θήρα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού
09.40 - 10.00	Μιχάλης Ζωιτόπουλος Η καταγωγή του ΥΜ ΙΙΙΑ ανατολικοκρητικού κυάθου με πρόχυση: μία καθαρά τοπική εξέλιξη ή μία σκόπιμη όσμωση ντόπιων και κνωσιακών στοιχείων;
10.00 - 10.20	Μαρία Π. Αλεξανδρή Νάρθηξ, το δένδρο της ζωής. Από τα Μινωικά χρυσά δαχτυλίδια στον θαλασσινό βίο και την επικράτεια της Μινωικής θαλασσοκρατορίας
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
A2 [ΑΙΘ.1]	ΤΕΧΝΗ: ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ <i>Πρόεδρος: Εύα Γραμματικάκη</i>
10.40 - 11.00	Jane Francis The Inatos Niobids: a re-assessment
11.00 - 11.20	Σταυρούλα Μαρκουλάκη Κινητικότητα ψηφοθετών στην ελληνορωμαϊκή Κρήτη
11.20 - 11.40	Νότα Καραμαλίκη Ειδώλια ηθοποιών και μετακινήσεις καλλιτεχνών: μαρτυρίες σχετιζόμενες με το θέατρο στην κλασική και ελληνιστική Σύβριτο
11.40 - 12.00	Εύα Τέγου Αναζητώντας τα ίχνη ενός δημιουργού
12.00 - 12.30	Διάλειμμα / Break
12.30 - 13.30	ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ CONCLUDING SESSION

A [ΑΙΘ.3]	ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ 19ος-20ος ΑΙΩΝΑΣ <i>Πρόεδρος: Μαρία Μπρεδάκη</i>
09.00 - 09.20	Κατερίνα Αθανασάκη Ένα αινιγματικό «νεολιθικό» σύνολο στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου. Κινητικότητα, νεωτερικότητα και αρχαιολογικός διεθνισμός στις αρχές του 20ού αι.
09.20 - 09.40	Samantha Ximeri From New York to Tokyo: the looting and export of Cretan pithoi
09.40 - 10.00	Αντώνης Κοτσώνας Ο Μίνως Καλοκαιρινός και η ελληνορωμαϊκή Κνωσός
10.00 - 10.20	Γιώργος Α. Τζωράκης Στη σκιά των πρωταγωνιστών της Αρχαιολογίας. Οι ήσσονες μορφές της κρητικής αρχαιολογίας κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
A [ΑΙΘ.3]	ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ 19ος-20ος ΑΙΩΝΑΣ <i>Πρόεδρος: Μαρία Μπρεδάκη</i>
10.40 - 11.00	Aimee Michelle Genova Archaeology as a scientific discipline: Late 19th and Early 20th century Cretan excavators in a period of social transition
11.00 - 11.20	Κώστας Γεωργακόπουλος, Ειρήνη Μαραβέλια Η Μεσαρά στα περιγητικά κείμενα: η αναζήτηση του παρελθόντος και η ανάδυση του αρχαιολογικού της τοπίου
11.20 - 11.40	
11.40 - 12.00	
12.00 - 12.30	Διάλειμμα / Break
12.30 - 13.30	ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ CONCLUDING SESSION

ΤΜΗΜΑ Β | SECTION B

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

22.9.2016 [B] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 2

B [ΑΙΘ.2]	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ <i>Πρόεδρος: Βασιλική Συθιακάκη</i>
09.00 - 09.20	Amanda Kelly The Roman landscape of Crete as a palimpsest for ecclesiastical design
09.20 - 09.40	Isabella Baldini Transmission patterns and religious practices in Byzantine Gortyn
09.40 - 10.00	Maria Ricciardi Qualche nota sullo sviluppo del complesso di Mitropolis
10.00 - 10.20	Claudia Barsanti Marmi bizantini di spoglio negli edifici dell'isola di Creta
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
B [ΑΙΘ.2]	ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ <i>Πρόεδρος: Μιχάλης Ανδριανάκης</i>
10.40 - 11.00	Elisa Triolo Mobility and settlement patterns in Early Byzantine Crete
11.00 - 11.20	Βασιλική Συθιακάκη, Μαρία Μαρή Συνέχειες, ασυνέχειες και μεταβολές στην κατοίκηση των πόλεων της κεντρικής Κρήτης κατά την περίοδο μετάβασης από την ύστερη αρχαιότητα στους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Τα τεκμήρια της νεότερης αρχαιολογικής έρευνας
11.20 - 11.40	Έλλη Τζαβέλλα Πρινατικός Πύργος, ένα λιμάνι της ανατολικής Κρήτης. Οι μαρτυρίες των αμφορέων της μεταβατικής περιόδου (7ος-9ος αι.)

11.40 - 12.00	Ναταλία Πούλου, Αναστάσιος Τάντσης Παρατηρήσεις στα μεσαιωνικά λουτρά της ανατολικής Κρήτης
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
B [ΑΙΘ.2]	ΟΙΚΙΣΜΟΙ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ <i>Πρόεδρος: Αικατερίνη Δελλαπόρτα</i>
12.20 - 12.40	Χριστίνα Τσιγωνάκη, Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος Μετακινήσεις στην πρωτοβυζαντινή Κρήτη: «ξαναδιαβάζοντας» ιστορικές πηγές και αρχαιολογικά κατάλοιπα
12.40 - 13.00	Κλεάνθης Σιδηρόπουλος Τα νομισματικά ευρήματα ως δείκτης κινητικότητας αγαθών και ανθρώπων στην Κρήτη (12ος-13ος αι.)
13.00 - 13.20	Irene Sotiropoulou Black money, white money and the circulation of parallel currencies in Venetian Crete
13.20 - 13.40	Στέλιος Μανωλιούδης Έρευνα για την προέλευση των δομικών και διακοσμητικών υλικών του Επιθαλάσσιου Ενετικού Φρουρίου Ηρακλείου («Κούλε»)
13.40 - 14.00	Ευανθία Σάλιακα Tabulae lusoriae. Άβακες ρωμαϊκών παιχνιδιών σε αρχαίες κρητικές πόλεις και σε βενετικές οχυρώσεις της Κρήτης
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
B [ΑΙΘ.2]	ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ – ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ – ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ <i>Πρόεδρος: Τόνια Κιουσοπούλου</i>
17.00 - 17.20	Ρομίνη Τσακίρη Μετακινήσεις πληθυσμών στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (13ος-17ος αι.): μία τακτική επιβολής της αυθεντίας
17.20 - 17.40	Χαράλαμπος Γάσπαρης Ένα περιφερειακό οικονομικό κέντρο: μετανάστες και πρόσφυγες στη μεσαιωνική Κρήτη (13ος-14ος αι.)

17.40 - 18.00	Ασπασία Παπαδάκη Μετακινήσεις ανώτερων αξιωματούχων για άσκηση κυβερνητικού έργου στη βενετική Κρήτη
18.00 - 18.20	Ιωάννα Στεριώτου Οι κινήσεις των στρατιωτικών μηχανικών στην υπηρεσία της Βενετίας από το «Βασίλειο της Κρήτης» σε άλλα φρούρια του ελληνικού χώρου (16ος-17ος αι.)
18.20 - 18.40	Νίκος Παπαγιαννάκος Η μετανάστευση ως παράγοντας αλλαγής του αστικού τοπίου κατά το τέλος της Βενετοκρατίας στο Ρέθυμνο
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] SECOND PLENARY SESSION [ROOM 1]

23.9.2016 [B1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 2

B1 [ΑΙΘ.2]	ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ <i>Πρόεδρος: Μαρία Βασιλάκη</i>
09.00 - 09.20	Μαρία Ανδριανάκη Η ζωγραφική του ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στον Κάλαμο Σελίνου, ενός έργου του Ιωάννη Παγωμένου
09.20 - 09.40	Μαρία Μπορμπουδάκη Ο Άγιος Γεώργιος ο «θαλασσοπεράτης» στη ζωγραφική της Κρήτης
09.40 - 10.00	Μιχάλης Γ. Ανδριανάκης Ο ναός του Αγίου Παντελεήμονα στο Μπιζαριανώ(ν) Ηρακλείου
10.00 - 10.20	Μιχάλης Χατζηδάκης Η πρόσληψη ενός μοτίβου της βυζαντινής εικονογραφικής παράδοσης από την εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στις Αρχάνες σε ένα σχέδιο του κώδικα Barberini στη βιβλιοθήκη του Βατικανού
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break

B1 [ΑΙΘ.2]	ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ <i>Πρόεδρος: Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου</i>
10.40 - 11.00	Nino Kavtaria Influence of Cretan art on the miniatures of the Georgian-Greek Manuscript (F.956, разнораз.0.1.58) from the National Library of Russia
11.00 - 11.20	Αθανάσιος Σέμογλου Κρήτη και Ησυχασμός. Μία διερεύνηση στην τέχνη του νησιού κατά τον 14ο και 15ο αιώνα
11.20 - 11.40	Χρύσα Ρανουτσάκη Η Μονή Βαλσαμονέρου στο ρεύμα πολιτισμικών ανταλλαγών μεταξύ Βυζαντίου και Δύσης τον ύστερο Μεσαίωνα
11.40 - 12.00	Αθανάσιος Μαΐλης Αλλάζοντας το δόγμα. Ο διπλός ναός του Αγίου Παντελεήμονα και του Αγίου Δημητρίου στα Περιβόλια Χανίων
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
B1 [ΑΙΘ.2]	ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ <i>Πρόεδρος: Χρύσα Ρανουτσάκη</i>
12.20 - 12.40	Ιωάννα Χριστοφοράκη Από τη Λατινική Δύση στην Ενετοκρατούμενη Κρήτη: Ιταλοκρητικό τρίπτυχο με τη Γέννηση και τους Αγίους Φραγκίσκο και Βενέδικτο
12.40 - 13.00	Katerina Dellaporta Panagia “Pieta”
13.00 - 13.20	Καλλιόπη-Φαίδρα Καλαφάτη Μια άγνωστη κρητική εικόνα Παναγίας ένθρονης βρεφοκρατούσας με αγίους και μορφές δωρητών
13.20 - 13.40	Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου Μετακινήσεις καλλιτεχνών από την ιταλική χερσόνησο στην Κρήτη με βάση αρχειακές και εικαστικές πηγές (14ος-15ος αι.)
13.40 - 14.00	Ανδρομάχη Κατσελάκη Άγνωστες εικόνες κρητικών ζωγράφων στη Χαλκίδα
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break

B1 [ΑΙΘ.2]	ΕΙΚΟΝΕΣ / ΥΦΑΣΜΑ ΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑΤΑ <i>Πρόεδρος: Κατερίνα Μυλοποταμιτάκη</i>
17.00 - 17.20	Μαρία Ζ. Σιγάλα Από τα Χανιά της Κρήτης στις Κυκλάδες: ο ζωγράφος Παρθένιος Δεπάρος(;) ή Δεπέρος(;) και το τέμπλο του Ναού «της Σωτήρας» (17ου αι.) στη Χώρα της Κύθνου
17.20 - 17.40	Γεώργιος Τσιμπούκης Η εικόνα της Αποκάλυψης του Ιωάννη από τη μονή Πρέβελη Ρεθύμνου και τα εικονογραφικά της πρότυπα
17.40 - 18.00	Tatiana Markaki Υλικά αγαθά σε αέναο ταξίδι: η περίπτωση της vestura στο βενετοκρατούμενο Χάνδακα
18.00 - 18.20	Σοφία Τσουρινάκη Το γυναικείο φουστάνι του 16ου-19ου αιώνα, περισσότερες παρατηρήσεις για την κεντητική συνέχεια στην Κρήτη
18.20 - 18.40	Κωνσταντίνα Κυριαζή Ύφασμα και κοινωνία στην Κρήτη του 14ου αιώνα
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΤΡΙΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] THIRD PLENARY SESSION [ROOM 1]

23.9.2016 [B2] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 7

B2 [ΑΙΘ.7]	ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ <i>Πρόεδρος: Ulrich Moennig</i>
09.00 - 09.20	Αλεξάνδρα Ζερβουδάκη Η γλώσσα της μετάβασης: η περίπτωση του βίου του οσίου Ιωάννη του Ξένου [BHG 2196]
09.20 - 09.40	Μανόλης Πατεδάκης Ιωάννης ο Ξένος. Κρήτη – Κωνσταντινούπολη, Κωνσταντινούπολη – Κρήτη
09.40 - 10.00	Θεοχάρης Δετοράκης Βυζαντινές ρίζες κρητικών τοπωνυμίων και επωνύμων

10.00 - 10.20	Ζαχαρίας Σμυρνάκης Τα τοπωνύμια «Φαφλάγγος» και «Παστελάς» είναι ταυτώνυμα των βυζαντινών στρατηγών Σεργίου Νικητιάτου Παφλαγόνος και Παστιλά;
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
B2 [ΑΙΘ.7]	ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ <i>Πρόεδρος: Θεοχάρης Δετοράκης</i>
10.40 - 11.00	Δημήτριος Σ. Γεωργακόπουλος Ο Σπανέας στην Κρήτη
11.00 - 11.20	Μαρίνα Δετοράκη Ειδήσεις για χειρόγραφα της Αγίας Αικατερίνης των Σιναΐτων στο Χάνδακα
11.20 - 11.40	Arnold van Gemert, Ιωάννης Μαυρομάτης «Η Βουλή των πολιτικών» του Στέφανου Σαχλίκη και η χειρόγραφη παράδοσή του. Ταξίδια στον χώρο και τον χρόνο
11.40 - 12.00	Ulrich Moennig Ο Αλέξανδρος του Barozzi
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
B2 [ΑΙΘ.7]	ΠΟΙΗΣΗ <i>Πρόεδρος: Μιχαήλ Πασχάλης</i>
12.20 - 12.40	Σπύρος Ευαγγελάτος Οι μετακινήσεις ενός ποιητή (;) στην Κρήτη του 17ου αιώνα
12.40 - 13.00	Παναγιώτης Αναστασιάδης Ειδολογικές μετακινήσεις: μια άγνωστη μεσοπολεμική πεζή διασκευή του <i>Ερωτόκριτου</i>
13.00 - 13.20	Γιώργος Καλλίνης Ο άλλος-εαυτός στον <i>Ερωτόκριτο</i>
13.20 - 13.40	Dia M. L. Philippides, Wim F. Bakker Μετακινήσεις του λόγου στον <i>Ερωτόκριτο</i>
13.40 - 14.00	Σωτηρία Σταυρακοπούλου Μετακινήσεις των ηρώων της Κρητικής (πρόδρομης και αναγεννησιακής) ποίησης. Το μοτίβο της περιδιάβασης: ιδεολογικές και αισθητικές παράμετροι
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break

B2 [ΑΙΘ.7]	ΠΟΙΗΣΗ <i>Πρόεδρος: Σπύρος Ευαγγελάτος</i>
17.00 - 17.20	Rosemary E. Bancroft-Marcus The Cretan travels of Georgios Chortatsis
17.20 - 17.40	Μιχαήλ Πασχάλης Οι δρόμοι της Ιταλίας και της Κρήτης στην ελληνόγλωσση και την ιταλόγλωσση ποίηση της κρητικής λογοτεχνίας της ακμής
17.40 - 18.00	Μαρία-Χριστιάνα Πάσσου Οι μεταφράσεις <i>Πιστικός Βοσκός</i> και <i>Ποιμήν Πιστός</i> (1658) υπό το φως της λογοτεχνικής διαμάχης που αναπτύχθηκε γύρω από το ιταλικό πρωτότυπο <i>Pastor Fido</i> (1590)
18.00 - 18.20	Μαριάννα Παφίτη Από τον τόπο της παράδεισος «σε σπήλιο σκοτεινό να κατοικήσω»: Η ποιητική του τοπίου στην κρητική λογοτεχνία της ακμής
18.20 - 18.40	Alexandros Katsigiannis Translated verses of <i>Erophile</i> in a scholarly “Guide” for Modern Greek Language and Literature (1870): The forgotten case of Edmund Martin Geldart
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΤΡΙΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] THIRD PLENARY SESSION [ROOM 1]

24.9.2016 [B1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 2

B [ΑΙΘ 2]	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ <i>Πρόεδρος: Δημήτριος Τσουγκαράκης</i>
09.00 - 09.20	Lucile Hermay Crete and Patmos, study of the ties between two Byzantine islands (11th-13th c.)
09.20 - 09.40	Αντώνης Πάρδος Η διασπορά των ορεινών Κρητικών στα παράλια των πεδιάδων, στα νησιά του Αιγαίου και στα κέντρα της ανατολικής Μεσογείου (περ. 1540- 1645)

09.40 - 10.00	Γιάννης Κηπουρός Κρητικοί στη Σαντορίνη: προσωπογραφικά στοιχεία, κοινωνική και οικονομική θέση (τέλη 16ου-17ος αι.)
10.00 - 10.20	Ruthy Gertwagen Venetian Heraklion until late fifteenth century: a gateway for international trade and flow of related people and ships
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
B [ΑΙΘ 2]	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ <i>Πρόεδρος: Χαράλαμπος Γάσπαρης</i>
10.40 - 11.00	Μαρία Γ. Πατραμάνη Μετακινήσεις ορθόδοξων και καθολικών ιερωμένων της Κρήτης στα Ιόνια νησιά, τη Βενετία και την Ίστρια, κατά την περίοδο του Κρητικού Πολέμου
11.00 - 11.20	Δημήτριος Τσουγκαράκης, Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη Κινητικότητα μοναχών και κληρικών εντός και εκτός Κρήτης την εποχή της Βενετοκρατίας
11.20 - 11.40	Αικατερίνη Ε. Χατζάκη Ο ρόλος της Εκκλησίας και η θρησκευτική κινητικότητα κατά την ύστερη Βενετική περίοδο: ο ορθόδοξος και ο λατινικός κλήρος σε συνάρμωση στις αγροτικές περιοχές της ανατολικής Κρήτης
11.40 - 12.00	Αθανάσιος Α. Δολαπτσόγλου Διακίνηση του θρησκευτικού εντύπου και προσπάθειες περιστολής της στην Κρήτη των αρχών του 17ου αιώνα
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
B [ΑΙΘ 2]	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ <i>Πρόεδρος: Ασπασία Παπαδάκη</i>
12.20 - 12.40	Θεοδώρα Ιωαννίδου Ενδείξεις ενδοκρητικών μετακινήσεων υπό την πρόνοια των Βενετικών Αρχών: η περίπτωση του οικισμού «τῶν Τραχινιακῶν» στην Κάντανο Σελίνου
12.40 - 13.00	Κώστας Λαμπρινός Κοινωνική μεταβολή και ιδεολογική κινητικότητα: μία διαμάχη μεταξύ βενετών ευγενών και κρητικών ευγενών στο Ρέθυμνο της υστεροβενετικής περιόδου

13.00 - 13.20	Κωνσταντίνος Γ. Τσικνάκης Μεταφορές αρχαιοτήτων από την Κρήτη στη Βενετία στα τέλη του 16ου αιώνα
13.20 - 13.40	Lorenzo Calvelli Lost and found. A Venetian transcription of a Hellenistic interstate treaty from Crete
13.40 - 14.00	Άγγελική Πανοπούλου Μετακινήσεις κρητικών τεχνιτών και τεχνογνωσία στα πρώιμα νεότερα χρόνια
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
B [ΑΙΘ 2]	ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ <i>Πρόεδρος: Ιωάννα Στεριώτου</i>
17.00 - 17.20	Özlem Kumrular The vortex of information, informers and diplomats during the Cretan War (1645-1669) in Europe and the Ottoman Empire
17.20 - 17.40	Γιάννης Γρυντάκης Δωρεές και γηροκομίες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη
17.40 - 18.00	Μαρία Μονδέλου Γάμος και γεωγραφική κινητικότητα στη Σητεία του 16ου αιώνα
18.00 - 18.20	Κατερίνα Β. Κορρέ Ο βίος και η πολιτεία της προσφυγικής οικογένειας Μούρμουρη (Mormori) στα Χανιά του 16ου αιώνα. Προσωπογραφία, οικογενειακές στρατηγικές, κοινωνικές συμπεριφορές
18.20 - 18.40	Χρήστος Αποστολόπουλος Ο Ιάκωβος Ηρακλείδης Βασιλικός και η Κρήτη. Νέα αρχαιακά τεκμήρια
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ POSTER SESSION

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 1 [ΑΙΘ.4]	Ταξίδια της ζωής: πολλαπλές αναγνώσεις μετακινήσεων μέσα από αρχειακές πηγές (Ομάδα Παλαιογραφίας Βικελαιάς Βιβλιοθήκης – ΓΑΚ Ν. Ηρακλείου) <i>Επιστημονικοί Υπεύθυνοι: Ιωάννης Μαυρομάτης, Μανόλης Δρακάκης</i>
09.00 - 09.20	Ευγενία Τσατσάκη, Εμμανουήλ Γιαχνάκης, Αικατερίνη Μανωλούκου, Νίκος Κουνάδης, Ειρήνη Φουκαράκη Μετακινήσεις σκλάβων, κουρσάρων, πειρατών, μεταναστών
09.20 - 09.40	Γεσθημανή Καλογιαννάκη Μετακινήσεις και δίκτυα επικοινωνιών που προκύπτουν μέσα από συμβάσεις εργασίας νοταριακών εγγράφων, από και προς την Κρήτη κατά τη βενετική περίοδο
09.40 - 10.00	Μαρία Καλαϊτζάκη, Γιώργος Σπανάκης-Βορεάδης Διακίνηση εντός και εκτός Κρήτης των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων και ειδών διατροφής κατά την Ενετική και Οθωμανική περίοδο
10.00 - 10.20	Αριστεά Γρατσέα, Βαγγέλης Ρωμανάκης, Μαρία Κατίκα, Γρηγόρης Μαγκλής, Αντώνης Κατσαράκης Η κινητικότητα των αγαθών μέσα από τις διαθήκες
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
10.40 - 11.00	Κατερίνα Φωστιέρη, Μαρία Μαμαλάκη, Ευάγγελος Λιόλιος, Γιώργος Φουρναράκης, Όλγα Χρήστου, Κατερίνα Λεμπιδάκη Πολλαπλές αναγνώσεις μετακινήσεων και διαμόρφωση του τοπίου κατά τη Βενετική περίοδο
11.00 - 11.20	Μαρία Μαρκετάκη, Πελαγία Μαρκετάκη, Μάρα Παναγιωτάκη, Ευαγγελία Τακάκη, Ευαγγελία Φανουράκη Κινούμενοι στα άκρα της κοινωνίας: περιθωριακοί, ληστές και διωγμένοι στα χρόνια της Βενετικής Κρήτης
11.20 - 11.40	Συζήτηση / Discussion
11.40 - 12.00	
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 2
[ΑΙΘ.4]

Μετακινήσεις αντικειμένων, διάδοση πρακτικών μέσα από τη μελέτη των εντοιχισμένων αγγείων σε εκκλησίες της βενετοκρατούμενης Κρήτης
Επιστημονική Υπεύθυνη: Αναστασία Γιαγκάκη

12.20 - 12.40

Αναστασία Γιαγκάκη

Το ερευνητικό πρόγραμμα «Εντοιχισμένα αγγεία σε βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς της Ελλάδας»: στόχοι και πρώτα αποτελέσματα από την Κρήτη

12.40 - 13.00

Κώστας Γιαπιτσόγλου

Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία: κοινά στοιχεία και διαφοροποιήσεις ως προς την αρχιτεκτονική και ως προς την πρακτική εντοιχισμού (Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία στο νομό Ρεθύμνου)

13.00 - 13.20

Ελένη Κανάκη

Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία: κοινά στοιχεία και διαφοροποιήσεις ως προς την αρχιτεκτονική και ως προς την πρακτική εντοιχισμού (Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία στο νομό Ηρακλείου)

13.20 - 13.40

Γεωργία Μοσχόβη, Μαριάννα Κατηφόρη

Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία: κοινά στοιχεία και διαφοροποιήσεις ως προς την αρχιτεκτονική και ως προς την πρακτική εντοιχισμού (Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία στο νομό Λασιθίου)

13.40 - 14.00

Αναστασία Γιαγκάκη, Νικολέττα Πύρρου

Εντοιχισμένα αγγεία και εργαστήρια ζωγράφων: μία περίπτωση αμφίδρομης σχέσης;

14.00 - 14.20

Συζήτηση / Discussion

B [ΑΙΘ.2]	Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ <i>Πρόεδρος: Ναταλία Δεληγιαννάκη</i>
09.20 - 09.40	Ειρήνη Λυδάκη <i>Η Φιλονεικία του Χάνδακος και του Ρεθέμνου του Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή: τα πρόσωπα και οι μετακινήσεις</i>
09.40 - 10.00	Κώστας Γιαβής <i>Ό Κρητικός Πόλεμος στην συλλογική φαντασία της δυτικής λογοτεχνίας</i>
10.00 - 10.20	Τασούλα Μ. Μαρκομιχελάκη, Νίκη Οικονομάκη <i>«Καιρός δὲ δακρύων μέν, οὐκ ἐγκωμίων». Η βίαιη κινητικότητα του Κρητικού Πολέμου μέσα από τον Θρήνο του Αθανασίου Πικρού</i>
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
B [ΑΙΘ.2]	ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΛΟΓΙΩΝ <i>Πρόεδρος: Τασούλα Μαρκομιχελάκη</i>
10.40 - 11.00	Ειρήνη Γεργατσούλη <i>Κλίμαξ τοῦ Παραδείσου, ἡ λόγοι ἀσκητικοί..., εἰς κοινήν φράσιν μεταγλωττισθέντες παρὰ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου (Βενετία, Giuliani, 1590)</i>
11.00 - 11.20	Βασιλική Τζώγα <i>Οι ιδεολογικοί στοχασμοί του Κρητικού λογίου Μαξίμου Μαργουνίου στη Βενετία κατά τα τέλη του 16ου αιώνα</i>
11.20 - 11.40	
11.40 - 12.00	
12.00 - 12.30	Διάλειμμα / Break
12.30 - 13.30	ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ CONCLUDING SESSION

ΤΜΗΜΑ Γ | SECTION C

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

22.9.2016 [Γ1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 5

Γ [ΑΙΘ.5]	ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ <i>Πρόεδρος: Αντώνης Χουρδάκης</i>
09.00 - 09.20	Francesco Scalora “Pro Candia”, Messina 1896. Η Κρητική Επανάσταση και οι εκδηλώσεις φιλελληνικής αλληλεγγύης στη Σικελία στα τέλη του 19ου αιώνα
09.20 - 09.40	Μάριος Χατζόπουλος Χρησμολογικές απηχήσεις στο σύγχρονο κρητικό ιστορικό τραγούδι
09.40 - 10.00	Μαρία Μαθιουδάκη Εμπορικές διαδρομές των κρητικών εκδόσεων στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα
10.00 - 10.20	Μιχάλης Γεωργίου Ο <i>Μελιδώνης</i> του Hermann von Maltzan (1843-1891): γερμανική τραγωδία με κρητική υπόθεση
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
Γ [ΑΙΘ.5]	ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ <i>Πρόεδρος: Μάριος Χατζόπουλος</i>
10.40 - 11.00	Δημήτρης Περοδασκαλάκης <i>Ευτέρπη</i> : Η ρομαντική περιπλάνηση ενός γαλλοκρητικού έρωτος κατά τον 19ο αιώνα
11.00 - 11.20	Κωνσταντίνος Φουρναράκης Το ταξίδι του Χατζημιχάλη Γιάνναρη από τη Ρωσία στην Κρήτη
11.20 - 11.40	Ερατοσθένης Καψωμένος Μυθικά αρχέτυπα του ελληνικού πολιτισμικού προτύπου. Ο Οδυσσειακός μύθος στη λογοτεχνία. Από τον Όμηρο στον Καζαντζάκη
11.40 - 12.00	Nektaria Klapaki Deconversion, travel and divine epiphany in Kazantzakis's <i>Report to Greco</i>
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break

Γ [ΑΙΘ.5]	ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ <i>Πρόεδρος: Δημήτρης Περοδασκαλάκης</i>
12.20 - 12.40	Νικόλαος Α. Παπαδάκης Μια μετακίνηση στο χώρο και στις ιδέες, ο Γερανός στον <i>Τόντα Ράμπα</i> του Καζαντζάκη
12.40 - 13.00	Maria Petrucchi The journalism of Nikos Kazantzakis: a journey from Crete to Rome
13.00 - 13.20	Ελένη Μ. Βελεγράκη Η μετακίνηση ως αφορμή για την ανάδειξη ιδεολογικών συγκρούσεων, φιλοσοφικών στοχασμών, διακειμενικών σχέσεων και δραματουργικών αναζητήσεων στο θεατρικό έργο της Γαλάτειας Καζαντζάκη <i>Ενώ το πλοίο ταξιδεύει</i>
13.20 - 13.40	Αντώνης Καρτσάκης Λογοτεχνικές εικόνες του Μικρασιάτη πρόσφυγα στον μεσοπολεμικό περιοδικό τύπο του Ηρακλείου
13.40 - 14.00	Αλέξης Καλοκαιρινός Δημοτικιστές μεταξύ Κρήτης και Πόλης
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
Γ [ΑΙΘ.5]	ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ <i>Πρόεδρος: Ερατοσθένης Καψωμένος</i>
17.00 - 17.20	Ευαγγελία Γ. Πατεράκη Τουρκοκρατία στην Κρήτη και η Χριστιανική Εκπαίδευση «...κατά τα εν Ελλάδι» 1858-1868
17.20 - 17.40	Κωνσταντίνος Φυσαράκης Μετακινήσεις και επιρροές στην εκπαιδευτική κοινότητα των σχολείων της πόλεως του Ηρακλείου την περίοδο 1858-1878
17.40 - 18.00	Ελευθερία Αποστολάκη Γεωγραφική προέλευση μαθητικού πληθυσμού και κοινωνική κινητικότητα στην Ποταμίδα Κισάμου την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας: μια μελέτη περίπτωσης
18.00 - 18.20	Ασπασία Βασιλάκη Η ενδοσχολική κινητικότητα των μαθητριών στη Φορτέτσα Ηρακλείου κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913)

18.20 - 18.40 **Αντώνης Χουρδάκης, Μανόλης Δρακάκης**
Αναβολές και αναστολές στις εκπαιδευτικές μετακινήσεις των νέων χωρών προς την παλαιά Ελλάδα στα προγράμματα των φιλελεύθερων κυβερνήσεων. Η περίπτωση της Κρήτης

18.40 - 19.00 Διάλειμμα / Break

19.00 - 21.00 ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1]
SECOND PLENARY SESSION [ROOM 1]

22.9.2016 [Γ2] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 4

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ [ΑΙΘ.4] **Η μουσικοχορευτική παράδοση της Κρήτης «ταξιδεύει» στον κόσμο μέσα από ένα μουσείο: πρακτικές, συνεργασίες και ανταλλαγές**
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Στέλιος Κουνελάκης

17.00 - 17.20 **Νίκος Πουλάκης**
Κρητική μουσική και ροές κινητικότητας: από τη μετανάστευση στη μεταφόρτωση

17.20 - 17.40 **Ρένα Λουτζάκη**
Χορεύοντας «κρητικά» στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού

17.40 - 18.00 **Στέλιος Κουνελάκης**
Το μουσείο ως «ζωντανός» φορέας κινητικότητας, διάδρασης και αλλαγής στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Κρήτης

18.00 - 18.20 Συζήτηση / Discussion

23.9.2016 [Γ] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 5

Γ [ΑΙΘ.5] **ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**
Πρόεδρος: Αντώνης Αναστασόπουλος

09.00 - 09.20 **Κωστής Κανάκης**
«Μέχρι να εγκαταλείψει την κακή του διαγωγή»: Παραβατικές συμπεριφορές στον οθωμανικό Χάνδακα του 17ου αιώνα

09.20 - 09.40 **Σταύρος Σφακιωτάκης**
Οι Εβραίοι του οθωμανικού Ηρακλείου από το 1670 ως το 1760: μια κοινότητα σε κίνηση

09.40 - 10.00	Στέλιος Παρλαμάς Οι εξισλαμισμοί στην περιοχή του Χάνδακα κατά το β' μισό του 17ου αιώνα
10.00 - 10.20	Ηλίας Κολοβός Ένα οθωμανικό κατάστιχο του βενετικού Χάνδακα
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
Γ [ΑΙΘ.5]	ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ <i>Πρόεδρος: Ηλίας Κολοβός</i>
10.40 - 11.00	Φωτεινή Ν. Χαιρέτη Αναζητώντας δικαιοσύνη: η μετακίνηση από τα χωριά των επαρχιών στο ιεροδικείο του Χάνδακα κατά τις πρώτες δεκαετίες της οθωμανικής κυριαρχίας
11.00 - 11.20	Αντώνης Αναστασόπουλος, Χρήστος Κυριακόπουλος Ασθένεια και θάνατος στην οθωμανική Κρήτη: σταθερές και μετασχηματισμοί στις κοινωνικές αντιλήψεις και την κρατική πολιτική
11.20 - 11.40	Χριστίνα Βαμβούρη, Ελένη Βουσολίνου Κινητικότητα πληθυσμών στην Κρήτη (1669 και εντεύθεν και 1923 και εντεύθεν). Καθημερινότητα – αντιδράσεις – συνέπειες
11.40 - 12.00	Tuncay Ercan Sepetçioğlu A (hi)story of a resettlement: villages of Cretan Muslim refugees in Anatolia
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
Γ [ΑΙΘ.5]	ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ <i>Πρόεδρος: Χριστίνα Βαμβούρη</i>
12.20 - 12.40	Νίκος Ανδριώτης Οι Κρήτες πρόσφυγες κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος της επανάστασης του 1821
12.40 - 13.00	Μανόλης Γ. Πεπονάκης Κρήτες πρόσφυγες και μετανάστες στο ελληνικό κράτος στην περίοδο 1830-1871: προβλήματα διαμονής και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις
13.00 - 13.20	Μανόλης Κ. Μακράκης Μετακινήσεις κατοίκων της Ελούντας από τα μέσα του 19ου έως τις αρχές του 20ου αιώνα

13.20 - 13.40	Ιωάννης Ηλ. Βολανάκης Μετακινήσεις μουσουλμάνων από την Κρήτη στην Ρόδο στα τέλη του 19ου αιώνα
13.40 - 14.00	Μαρία Σωρού Σύγκρουση και συνύπαρξη χριστιανικής και μουσουλμανικής κοινότητας στην αυτόνομη Κρήτη και μετακινήσεις των Μουσουλμάνων
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
Γ [ΑΙΘ.5]	ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ <i>Πρόεδρος: Νίκος Ανδριώτης</i>
17.00 - 17.20	Μάριος Παπακυριακού Αφήνοντας την Κρήτη; Μετακινήσεις Κρητικών προς την Αίγυπτο στη στροφή του 20ού αιώνα
17.20 - 17.40	Γεώργιος Φρυγανάκης Η Ρεθυμνιώτικη πένα και οι πρόσφυγες της Καταστροφής του '22
17.40 - 18.00	Παναγιώτης Παρασκευάς Οι μετακινήσεις των Μικρασιατών προσφύγων στο Ρέθυμνο και στην ευρύτερη περιοχή του την περίοδο 1914-1925 και οι συνέπειές τους για την οικονομία και την κοινωνία του ως το 1940
18.00 - 18.20	Έφη Ψιλάκη Καρπαθιακές μεταναστεύσεις στην Κρήτη του 19ου και του 20ού αιώνα
18.20 - 18.40	Melis Cankara Spatial and cultural changes in Rethymnon – Crete after the Treaty of Lausanne
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΤΡΙΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ [ΑΙΘ. 1] THIRD PLENARY SESSION [ROOM 1]

24.9.2016 [Γ1] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 5

Γ1 [ΑΙΘ.5]	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ <i>Πρόεδρος: Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη</i>
09.00 - 09.20	Νίκος Τσαγκαράκης Η έλευση του κινηματογράφου στην Κρήτη: ανιχνεύοντας την άφιξη και διάδοση των κινηματογραφικών προβολών στο νησί κατά τις αρχές του 20ού αιώνα

09.20 - 09.40	Κυριακή Βακάλογλου, Αναστασία Ρεθυμωτάκη, Μαρία Κουσουλάκου Το έργο της Γαλλικής εταιρείας φάρων στην Κρήτη κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και ως την αρχή του 20ού
09.40 - 10.00	Ζαχαρένια Σημανδηράκη Θέματα ναυτιλίας, επικοινωνίας και μετανάστευσης κατά την Αιγυπτιακή Κρήτη
10.00 - 10.20	Αγησίλαος Καλουτσάκης, Ντενίζ-Χλόη Αλεβίζου Από τον Αμερικάνικο Εμφύλιο στην Κρητική Επανάσταση του '66
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
Γ1 [ΑΙΘ.5]	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Πρόεδρος: Ζαχαρένια Σημανδηράκη
10.40 - 11.00	Δέσποινα Μαθιουδάκη Η ανάπτυξη της σαπωνοποιίας στην Κρήτη τον 18ο-19ο αιώνα
11.00 - 11.20	Άννα Μάλλη, Ευαγγελία Ελworthy Μετακινήσεις ακινήτων στην Κρήτη του ύστερου 19ου αιώνα
11.20 - 11.40	Δημήτρης Κυπριωτάκης «Ένα από τα όνειρα της προόδου...» Το ζήτημα της δημιουργίας σιδηροδρόμου στην Κρήτη (1880-1930)
11.40 - 12.00	Ευάγγελος Χαριτόπουλος, Πολύκαρπος Τζίκας, Σταύρος Καψάλης, Κωνσταντίνος Μαμαλάκης, Δημήτριος Τερτίπης, Ευστράτιος Σταυρουλάκης Μέσα σταθερής τροχιάς στην Κρήτη: δίκτυα βιομηχανικών σιδηροδρόμων κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
Γ1 [ΑΙΘ.5]	ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Πρόεδρος: Μανόλης Δρακάκης
12.20 - 12.40	Γεώργιος Ι. Τσικαλάκης Οι Ευρωπαϊκές επαναστατικές ιδέες στην Κρήτη της «εποχής των επαναστάσεων». Η περίπτωση της Σητείας του 1897

12.40 - 13.00	Άννα Γ. Πατεράκη Από την κατάσταση του «... άπιστου ραγιά» των Χριστιανών της Τουρκοκρατούμενης Κρήτης, στην κατάσταση του πιστού «... υπηκόου της Α(υτού) Μ(εγαλειότητας) του Σουλτάνου», 1830-1898
13.00 - 13.20	Μάνος Περάκης Μεταρρυθμιστικές απόπειρες στην Οθωμανική αυτοκρατορία κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Μια συγκριτική ματιά στον Κανονισμό του Λιβάνου (1861) και στη Σύμβαση της Χαλέπας (1878)
13.20 - 13.40	Ανδρέας Καλοκαιρινός Η ανάδυση συλλογικών πολιτικών ταυτοτήτων στην Κρήτη κατά την δεκαετία του 1880
13.40 - 14.00	Μιχάλης Τσαπόγας Για τον μεταβατικό χαρακτήρα των Συνταγμάτων της Κρητικής Πολιτείας
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
Γ1 [ΑΙΘ.5]	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ <i>Πρόεδρος: Γιώργος Νικολακάκης</i>
17.00 - 17.20	Κωνσταντίνος Μ. Παπαδάκης Κρήτες ταξιδιώτες μοναχοί κατά την τουρκοκρατία
17.20 - 17.40	Αντωνία Κυριατζή Οι μετακινήσεις ιεραρχών της Εκκλησίας Κρήτης για εκπαιδευτικούς σκοπούς
17.40 - 18.00	Αθανάσιος Σωτ. Τζιερτζής Παρεπιδημίες Κρητών αρχιερέων και η εκδημία του Μητροπολίτου Κρήτης Τιμοθέου Καστρινογιαννάκη στο εθνικό κέντρο κατά την Κρητική Επανάσταση στις αρχές του 1897
18.00 - 18.20	Ανδρέας Νανάκης Ο Μητροπολίτης Κρήτης Τιμόθεος Βενέρης
18.20 - 18.40	Εμμανουήλ Γ. Χαλκιαδάκης Η εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στο Ηράκλειο και η ανοικοδόμηση του ναού του Αγίου Νικολάου Νέας Αλικαρνασσού
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break

Γ1 [ΑΙΘ.5]	ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ <i>Πρόεδρος: Σήφης Φανουράκης</i>
19.00 - 19.20	Ελευθερία Χριστινίδου Τα ονοματολογικά δεδομένα στον πληθυσμιακό χάρτη του Ηρακλείου (1863-1913)
19.20 - 19.40	Μαρία Καλογεράκη Ενδοαστικές μετακινήσεις και μεταβολές του αστικού χώρου στο μεταπολεμικό Ηράκλειο
19.40 - 20.00	Αργυρώ Λουκάκη Η «μετακίνηση» της πόλης και τα ηθικά διλήμματα στην προστασία της αρχαίας κληρονομιάς: η περίπτωση της Κνωσού
20.00 - 20.20	Ειρήνη Βλαζάκη Ιστορική πολεοδομική εξέλιξη του λόφου «Καστέλλι» Χανίων
20.20 - 20.40	Elia Vardaki The making of the Central Covered Market of Chania. Transforming the space, shaping the place and history of a local community
20.40 - 21.00	Ελένη Ι. Κανετάκη, Γεώργιος Π. Αντωνίου Πολυπολιτισμικά αρχιτεκτονικά στοιχεία μέσα από την περίπτωση του κτιριακού συγκροτήματος του αρχοντικού Μπέη Σεκεριά στην παλαιά πόλη του Ηρακλείου

24.9.2016 [Γ2] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 7

Γ2 [ΑΙΘ.7]	ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ <i>Πρόεδρος: Γιάννης Ζαϊμάκης</i>
09.00 - 09.20	Ειρήνη Ι. Παπάζογλου Ηράκλειο, νεωτερικότητα και υλικός πολιτισμός αρχές 20ού αιώνα-1970: Η μονή του Αγίου Πέτρου των Δομινικανών στο Μπεντενάκι ως χώρος μιανός
09.20 - 09.40	Polyvia Parara The Journey of Elisavet Contaxaki's "Classical Bouquet" from Crete to Washington D.C.: historical and political context

09.40 - 10.00	Αγησίλαος Αλιγιζάκης, Λύδια-Σμάρω Αλιγιζάκη, Μαρία Χναράκη, Μανόλης Χναράκης, Κωστής Ατσαλάκης, Κωνσταντίνος Ε. Παπαδάκης Ο Καραγκιόζης στο Μεγάλο Κάστρο (1900-1970 περίπου)
10.00 - 10.20	Gaia Zaccagni Ταμπαχανιώτικα: μετακίνηση και σύμπραξη μουσικών παραδόσεων ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
Γ2 [ΑΙΘ.7]	ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ <i>Πρόεδρος: Απόστολος Παπαϊωάννου</i>
10.40 - 11.00	Γιάννης Ζαϊμάκης Από την Κρήτη στην Τουρκία: Μουσική, συλλογική μνήμη και ταυτότητα των Μουσουλμάνων της Κρήτης
11.00 - 11.20	Γιάννης Γιγουρτσής Οι Κρητικοί της Τουρκίας. Μνήμες, καταγραφές και ερωτήματα για μια σχεδόν «ξεχασμένη» ταυτότητα
11.20 - 11.40	Ελένη Ψαραδάκη Η «κρητικότητα» της ταυτότητας στους Τουρκοκρητικούς του Bodrum: ο ρόλος των τραγουδιών
11.40 - 12.00	Στυλιανή-Μαρία Ζεάκη Ο περιφερειακός Τύπος των Κρητών στην Αττική ως μέσο επικοινωνίας και ενδυνάμωσης της κρητικής ταυτότητας από το β' μισό του 20ού αιώνα μέχρι σήμερα
12.00 - 12.20	Διάλειμμα / Break
Γ2 [ΑΙΘ.7]	ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ <i>Πρόεδρος: Αντώνης Καρτσάκης</i>
12.20 - 12.40	Yunus Cengel Crete of Aegean : Osmaniye district in Kusadasi, the foundation as a new settlement after immigration from Crete island, its past and present
12.40 - 13.00	Απόστολος Παπαϊωάννου Ειρηνική και βίαιη κινητικότητα των Κρητών τη δεκαετία του 1860. Η περίπτωση του Εμμανουήλ Σκουλά (1845-1866)

13.00 - 13.20	Αγγελική Ζαχαράτου Τα Καπετανιανά του Γ. Σταματάκη: οι μετασχηματισμοί του τόπου και των γηγενών μέσα από την ανάπτυξη πρωτότυπων κοινωνικών σχέσεων και επιδράσεων από τους «μακρινούς άλλους»
13.20 - 13.40	Κωστής Ι. Βασιλάκης Μετακινήσεις προς και από την περιοχή Αγίου Θωμά Ηρακλείου τον 19ο και 20ό αιώνα
13.40 - 14.00	Κατερίνα Κόμη <i>Τα ίχνη οδηγούν στην Κρήτη</i> : όταν το Hollywood ταξίδεψε στην Ελούντα
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break
Γ2 [ΑΙΘ.7]	ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ <i>Πρόεδρος: Αγγελική Ζαχαράτου</i>
17.00 - 17.20	Neggir Berktaý, Manolis Spanakis A village, a neighborhood, a family: an attempt at tracing the events of 1897-98 in the countryside of Crete through family history
17.20 - 17.40	Κατερίνα Μαρινάκη Κρήτη – Φολέγανδρος: πολιτισμικές ανταλλαγές μέσα από την ιστορία μετανάστευσης της οικογένειας Μαρινάκη
17.40 - 18.00	Χρήστος Μούλιας Ημερολόγιον της Επανάστασεως 1841, τηρηθέν υπό Θεοφρ. Χαιρέτη. Η οικογένεια Χαιρέτη στην Πάτρα
18.00 - 18.20	Μύρων Τζαρδής Οικογένεια Τζαρδή, οι μετοικήσεις από την Χώρα Σφακίων στην Κρήτη, στην Ελλάδα, τον κόσμο
18.20 - 18.40	Αταλάντη Μιχελογιαννάκη-Καραβελάκη Η εμπειρία μετακινήσεων της οικογένειας του λόγιου συγγραφέα Παύλου Βλαστού και σχετικό αθησαύριστο χειρόγραφό του
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break
19.00 - 21.00	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ POSTER SESSION

25.9.2016 [Γ] ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 5

Γ [ΑΙΘ.5]	ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ / Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ <i>Πρόεδρος: Μανόλης Βασιλάκης</i>
09.00 - 09.20	Μιχάλης Ι. Κτενιαδάκης Ετυμολογικές προσεγγίσεις σε λέξεις του κρητικού ιδιώματος σχετικές με μετακινήσεις
09.20 - 09.40	Ανδρέας Κίμ. Λενακάκης Οι εσωτερικές μετακινήσεις πληθυσμών στην Κρήτη του 19ου αιώνα και ο σχηματισμός των κρητικών εθνικών επωνύμων
09.40 - 10.00	Ειρήνη Ανδρουλάκη Η φωτογραφική περιήγηση των γερμανικών μονάδων προπαγάνδας στην κατεχόμενη Κρήτη
10.00 - 10.20	Γεώργιος Α. Καλογεράκης Πολεμικό αεροδρόμιο Καστελλίου 1941-1944. Η εκκένωση των χωριών Σκλαβεροχώρι – Γαλενιανώ (ανέκδοτες αρχειακές πηγές)
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break
Γ [ΑΙΘ.5]	Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ <i>Πρόεδρος: Ξενοφών Λήμνιος</i>
10.40 - 11.00	Άννα Μανουκάκη-Μεταξάκη Οι διαδρομές στην πρώτη περίοδο της Αντίστασης στην Κρήτη
11.00 - 11.20	Αντώνιος Κ. Σανουδάκης Στρατηγικοί αντιπερισπασμοί των Βρετανών στην Κρήτη το 1943
11.20 - 11.40	Γιάννης Σκαλιδάκης Φρούριο Κρήτη και Ελληνική Πολιτεία: Θεσμικές μεταβολές στην Κρήτη της νέας Ευρώπης (1941-1945)
11.40 - 12.00	
12.00 - 12.30	Διάλειμμα / Break
12.30 - 13.30	ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ CONCLUDING SESSION

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ POSTER PROGRAM

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION
ΑΙΘΟΥΣΑ | ROOM 6

22.9.2016: ΤΜΗΜΑ Α | SECTION A

- 1 **Ελισάβετ Μ. Καβουλάκη**
Στοιχεία που αφορούν στη χρήση του ξύλου στο μινωικό ανάκτορο της Κνωσού, όπως αυτά επιβιώνουν στον χρόνο και τεκμηριώνονται μέσα από τη ροή των αναστηλωτικών του επεμβάσεων
- 2 **Vasso Fotou, Don Evely**
New light on Palace phasing in the Throne Room Area, Knossos
- 3 **Μαρία Ρουσάκη, Γιώργος Μπροκαλάκης, Ιωάννα Τριανταφυλλίδου, Ειρήνη Χρυσανθακοπούλου, Δήμητρα Πυλαρινού**
Νέες αρχαιολογικές έρευνες στο βόρειο νεκροταφείο Κνωσού των ιστορικών χρόνων, στο χώρο κατασκευής των νέων πτερύγων του Βενιζελείου Νοσοκομείου Ηρακλείου
- 4 **Καλλιόπη Γκαλανάκη, Χριστίνα Παπαδάκη, Don Evely, Μιχαήλ Σπυριδάκης**
Ο κομβικός ρόλος του Σαμπά στην αρχαιοτοπογραφία της επαρχίας Πεδιάδας: το παράδειγμα του μινωικού οικισμού στη θέση Βορνό
- 5 **Δανάη Ζ. Κοντοπόδη, Αθανασία Κάντα, Χριστίνα Παπαδάκη, Ιωάννα Ευσταθίου, Ανδρέας Λυριντζής, Αλέξανδρος Πρατικάκης, Νίκος Δασκαλάκης, Μιχαήλ Σπυριδάκης**
Το προϊστορικό Μαλεβίζι. Νέες αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές
- 6 **Ιωάννα Ευσταθίου, Αθανασία Κάντα, Δανάη Ζ. Κοντοπόδη**
Η μινωική θρησκεία μέσα από νέες έρευνες σε ιερά σπήλαια της κεντρικής Κρήτης
- 7 **Αντώνης Βασιλάκης, Tomas Alusik**
Επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα στο Πορτί Μεσαράς

- 8 **Stefanie Tupper, Αλίκη Πετράτου**
Koumasa 2012-2016. The new excavations at the settlement
and “sanctuary” of a south Cretan center
- 9 **Federico Carbone**
Overstriking at Gortyna: insights and interpretations
- 10 **Μαρία Νικολούδη**
Πρώτη παρουσίαση δύο αγαλμάτων από τη Γόρτυνα
- 11 **Χριστίνα Παπαδάκη**
Ταφικοί αποθέτες των νεοανακτορικών χρόνων: χώροι
απόρριψης ή «μνημοτόπια»;
- 12 **Nicoletta Momigliano**
The Minoans and their cultural legacy
- 13 **Ina Berg**
The potential of Computed Tomography for determining
pottery forming techniques
- 14 **Μαριάννα Καβρουλάκη**
Καταναλώνοντας την αρχαιότητα στο τραπέζι:
νεκρاناστάσεις και αποσιωπήσεις

16.00 - 17.20: Παρουσίαση | Presentation

23.9.2016: ΤΜΗΜΑ Α | SECTION A

- 1 **Elizabeth Shank**
The Neopalatial painted lustral Basin of Chania, Crete
- 2 **Αγγελική Τσίγκου**
Εργαστήριο πορφύρας στην πόλη των Χανίων
- 3 **Μαρία Σκόρδου**
Ταφικό μνημείο Κισάμου
- 4 **Εμμανουήλ Μαρινάκης**
Νομισματικά ευρήματα από ανασκαφές στο Καστέλλι
Κισάμου
- 5 **Μιχάλης Μιλιδάκης**
Σωστική ανασκαφική έρευνα στη θέση «Κερά» Καλυβών,
Δήμου Αποκορώνου

- 6 **Επαμεινώνδας Καπράνος**
Τα ελληνιστικά νεκροταφεία του Σταυρωμένου Ρεθύμνης: η μαρτυρία από την ανασκαφή συστάδας τάφων της περιόδου στη θέση «Βάρδια»
- 7 **Έφη Σαπουνά-Σακελλαράκη**
Τέσσερις κρητικές αρχαιολογικές θέσεις με μετακινήσεις διαφορετικού χαρακτήρα
- 8 **Ηλίας Λιακόπουλος**
Νέα δεδομένα από τα σπήλαια των Περιφερειακών Ενοτήτων Χανίων και του Ρεθύμνου
- 9 **Lucia Nixon**
Scales of memory and forgetting in archaeological and other landscapes
- 10 **Carl Knappett, Nicoletta Momigliano, Alexandra Livarda, Tim Cunningham, Quentin Letesson, Hector Orengo**
Town and landscape at Palaikastro: results from new investigations, 2012-2016
- 11 **Μαρία Ψαλλίδα**
Τάφοι και νεκροταφεία στην ανατολική Κρήτη κατά την ΥΜ ΙΙΙ Περίοδο
- 12 **Μαρία Μαυράκη-Μπαλάνου, Αλέξανδρος Καστανάκης, Βενετία-Μαρία Μπότση, Μιχαήλ Σπυριδάκης**
Ανεβαίνοντας προς το «Οροπέδιο του Θεού» στο Λασιθί και τα σημαντικά περάσματα προς την κεντρική Κρήτη
- 13 **Μαρία Κυρίμη**
Εγχάρκτη στήλη από την αγορά της Δρήρου
- 14 **Lily A. Bonga**
Νεολιθική Κεραμική από το Σπήλαιο Πελεκητά, Κάτω Ζάκρος, Κρήτη

12.20 - 14.00: Παρουσίαση | Presentation

24.9.2016: ΤΜΗΜΑ Β | SECTION B

- 1 **Roberto Perna**
Settlement patterns in Gortina between Late-antiquity and the Protobyzantine Age

- 2 **Αθηνά Φραϊδάκη**
Σωστική ανασκαφή κτηρίου της πρώτης βυζαντινής περιόδου στο Πάνορμο Π.Ε. Ρεθύμνου: επιτραπέζια και μαγειρικά σκεύη, λεκάνες-κάδοι
- 3 **Ζαχαρίας Αλετράς**
Η συνέχεια της αστικής ζωής στον μεσοβυζαντινό Χάνδακα: οι λουτρικές εγκαταστάσεις
- 4 **Ιωάννης Φαντάκης**
Η κεραμική από το βυζαντινό τείχος Χανίων
- 5 **Γεώργιος Κατσαλής, Μαρία Κοκκίνη**
Ευρήματα από βυζαντινές και μεταβυζαντινές ταφές στο ναό του Αγίου Μηνά Επισκοπής Πεδιάδος
- 6 **Αικατερίνη Μεσαριτάκη**
Μορφολογικά χαρακτηριστικά δίκλιτων ναών. Ο Ι. Ναός του Αγίου Αντωνίου στο Πετάλι Μαλεβιζίου
- 7 **Χρυσανγή Κούτσικου**
«Χείρ Ηλιοῦ Μόσκου»: ενυπόγραφες εικόνες του κρητικού ζωγράφου σε ιδιωτικές συλλογές

19.00 - 21.00: Παρουσίαση | Presentation

24.9.2016: ΤΜΗΜΑ Γ | SECTION C

- 1 **Gianluca Cantoro**
Bird-eye view over changing landscape: documenting/discovering a disappearing heritage
- 2 **Γιώργος Μαυροφρύδης**
Η παραδοσιακή μελισσοκομία στην Κρήτη (17ος-20ός αι.)
- 3 **Μαρία Δελάκη**
Η μεταναστευτική πορεία των διδασκαλιστών της Κρήτης κατά το α' μισό του 19ου αιώνα
- 4 **Κωνσταντίνα Νικολοπούλου**
Τα ξενοδοχεία της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου στο α' μισό του 20ού αιώνα

19.00 - 21.00: Παρουσίαση | Presentation

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ PLENARY ABSTRACTS

ΠΡΩΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ | FIRST PLENARY SESSION

Βασιλική Αγίου Μάρκου | St. Mark's Basilica

21.9.2016, 19.00-21.00

[With simultaneous interpretation in English]

Gerald Cadogan

Αρχαιολόγος, Αντιπρόεδρος Βρετανικής Σχολής Αθηνών

Μινωικές μετακινήσεις: «δix ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης»

Με οδηγὸ τὴ γνωστὴ διατύπωση –και τὸ φιλοσοφικὸ ἀστείο– του Ηρακλείτου ‘δix ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης’, ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξετάσει τix νητικὲς μετακινήσεις καi τix ἀλλαγὲς που σχετίζονται με τὴν κατανόηση των λεγόμενων Μινωιτῶν τῆς Εποχῆς του Χαλκοῦ, καi με τix ἐρμηνείες που ἀπτονται του πολιτισμοῦ τους, ἀπὸ τους πρωτοπόρους Μίνωα Καλοκαιρινό καi Arthur Evans ἕως σῆμερα. Υπογραμμίζοντας ὅτι οi πραγματικὲς ρίζες τῆς ἐπιστῆμῆς μας βρίσκονται στη μελέτη τῆς καθημερινότητος των ἀνθρώπων του παρελθόντος.

Δεν μπορούμε νὰ κάνουμε ἀλλιῶς. Αφοῦ, τα μοναδικὰ τεκμήρια που διαθέτει ἡ κρητικὴ ἀρχαιολογία ἀφοροῦν τον υλικὸ πολιτισμὸ των ἀρχαίων κατοίκων του νησιοῦ αὐτοῦ – ὅσο καi ἀν σῆμερα φαίνεται ὅτι συχνὰ το ξεχνάμε ὅταν τους φορτώνουμε με σύγχρονες ἀφηρημένες ἐρμηνείες των δικῶν τους δράσεων σε βαθμὸ που νὰ μην διακρίνουμε τὴν πραγματικὴ οὐσία τῆς ζωῆς τους. Καλύπτουμε, συγχρόνως, με βαρύγδουπες καi περισπούδαστες λέξεις ἢ/καi νέες εξαντλητικὲς ἀναλυτικὲς μεθόδους τὴ βαθιὰ ἀλήθεια ὅτι ουσιαστικὰ δεν γνωρίζουμε παρὰ ελάχιστα για τix κοινωνικὲς, πολιτικὲς, θρησκευτικὲς, ψυχολογικὲς καi ἐντέλει προσωπικὲς τους συνάψεις. Με ἀποτέλεσμα, οi «σημαντικοί» ἰσχυρισμοί μας νὰ ἀποκαλύπτουν κάθε φορὰ περισσότερα για ἐμὰς τους ἰδίους παρὰ για ἐκείνους.

Σε ἓνα τέτοιο ἐπιστημολογικὸ πλαίσιο, ἐξαιρετικὰ βοηθητικὴ παραμένει ἡ ἐθνοαρχαιολογικὴ προσέγγιση. Απὸ τον Στέφανο Ξανθοῦδιδῃ ἕως σῆμερα, ἡ προσέγγιση αὐτὴ μας υπενθυμίζει, με σεμνότητα, τα περιβόλια, τα βοσκοτόπια στις μαδάρες, τὴ θάλασσα, τα ἀφθονα μονοπάτια καi τα ἄλλα πλεονεκτήματα τῆς Κρήτης που θα ἀποτέλεσαν τον πυρῆνα καi μαζί το σταθερὸ σκηνικὸ βάθος τῆς θαυμάσιας ἀνθησης του Μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Gerald Cadogan

Archaeologist, Vice-President, British School at Athens

Minoan movements: ‘You could not step into the same river twice’

Guided by the famous remark – and philosophical joke – of Herakleitos that ‘You could not step into the same river twice’, this paper attempts to examine the movements and changes in comprehending the so-called Minoans of the Bronze Age and interpreting their civilisation, from pioneers such as Minos Kalokairinos and Arthur Evans till today. In particular, it seeks to emphasise that the real roots of our knowledge are in the daily life of the past.

We have no alternative. The only evidence that Cretan archaeology offers us is still the material culture of the ancient inhabitants of the island. But now we seem often to forget this, loading them with contemporary abstract interpretations of their actions so that we do not discern the real substance of their lives. At the same time we cover over with sonorous and erudite words, and/or new methods of detailed analysis the basic truth that we know essentially very little about their social, political, psychological, personal and religious frameworks. As a result, the important opinions we affirm often say more about us than about them.

In such a situation ethnoarchaeology remains a helpful approach, from Stefanos Xanthoudides up till today, modestly reminding us of the vegetable gardens, mountain pastures, sea, footpaths and other benefits of Crete that form the core of the wonderful flowering of the Minoan civilisation.

Άγγελος Χανιώτης

Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας και Κλασικών Σπουδών, Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών, Πρίνστον

Νυκτοπερπατήματα. Διαχρονική επισκόπηση των νυκτερινών μετακινήσεων στην Κρήτη

Συνήθως αντιλαμβανόμαστε τη μετακίνηση –πραγματική, συμβολική ή μεταφορική, ειρηνική ή εχθρική, θρησκευτική ή κοσμική– ως μετακίνηση που πραγματοποιείται την ημέρα. Αλλά ποικιλότροπες μετακινήσεις γέμιζαν και γεμίζουν με ζωή την Κρήτη ανάμεσα στο σούρουπο και το χάραμα, μετακινήσεις της νυκτόβιας πανίδας της αλλά και μετακινήσεις ανθρώπων, τελετουργικά επαναλαμβανόμενες ή έκτακτες, μακρές ή σύντομες, ειρηνικές ή βίαιες, ακούσιες ή εκούσιες. Η εισήγηση αυτή συνδέει το κεντρικό θέμα του συνεδρίου με το παραγνωρισμένο θέμα της ιστορίας της νύκτας. Ενώ η πρόσληψη της νύκτας και η χρήση της ως λογοτεχνικού μοτίβου παραμένει διαχρονικά σταθερή, συνδέοντας τη νύκτα με τον φόβο, τον ερωτισμό, τον θάνατο και την επικοινωνία με υπερφυσικές δυνάμεις, η πραγματικότητα της νύκτας διαρκώς μεταβάλλεται, αντανακλώντας αλλαγές στην κοινωνία, τη

θρησκεία και τον πολιτισμό. Στην εισήγηση αυτή εξετάζεται η ιστορικότητα της νύκτας και της μετακίνησης μέσα από μια επισκόπηση των ποικίλων νυκτερινών μετακινήσεων από τη μινωική εποχή ως τον 20ό αιώνα.

Νυκτερινές μετακινήσεις σχετίζονται με τη θρησκεία, π.χ. με νυκτερινές πομπές στην αρχαιότητα, νυκτερινούς χορούς στα ορεινά δάση και νυκτερινές λιτανείες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Η γεωγραφική θέση της Κρήτης επιβάλλει τη νυκτερινή ναυσιπλοΐα στις ανοικτές θάλασσες, χωρίς την οποία είναι αδιανόητες οι ανταλλαγές ανάμεσα στην Κρήτη, την Κύπρο και την Αίγυπτο. Κάτω από ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες συνήθης μορφή νυκτερινής ναυσιπλοΐας είναι η πειρατική επιδρομή. Καθώς το σκοτάδι της νύκτας παρέχει κάλυψη για αιφνίδιες επιθέσεις, νυκτερινές μετακινήσεις πολεμικού χαρακτήρα είναι μεν αναμενόμενες, μαρτυρούνται όμως κυρίως σε εποχές που οι Κρήτες φημίζονταν για νυκτερινές επιδρομές, όπως στην ελληνιστική εποχή, κατά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Οθωμανούς, στο αντάρτικο της Κατοχής. Νυκτερινές περιπολίες σε αστικές περιοχές είναι μια ακόμα μορφή νυκτερινής μετακίνησης που εμφανίζεται σε κάποιες ιστορικές συγκυρίες, ως αντίδραση των βενετικών και οθωμανικών αρχών σε απειλές.

Τη στενή σχέση της νύκτας με κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες δείχνουν κυρίως πρακτικές όπως οι απαγωγές εφήβων στην αρχαία Κρήτη, η ζωοκλοπή και το κλέψιμο της νύφης και ορισμένες μορφές κινητικής νυκτερινής διασκέδασης κατά τη Βενετοκρατία. Τέλος, πολιτιστικοί παράγοντες καθορίζουν ιδιαίτερες μορφές νυκτερινών μετακινήσεων, όπως η νυκτερινή μετακίνηση προς το νεκροταφείο για μαγικές πρακτικές, το προσκύνημα μετά τη δύση του ήλιου, η πρόσληψη των ονείρων ως νυκτερινών επισκεπτών. Από τη σύνδεση των δύο θεμάτων, νύκτας και μετακίνησης, διακρίνονται κάποιες συνέχειες που σχετίζονται με την ιδιαιτερότητα της νύκτας ως χρονοτόπου, κυρίως όμως αναδεικνύονται ιδιαίτερα χαρακτηριστικά επιμέρους περιόδων της κρητικής ιστορίας και του πολιτισμού.

Angelos Chaniotis

Professor of Ancient History and Classics, Institute for Advanced Study, Princeton

Night Walks. A diachronic overview of nocturnal movements in Crete

We usually think of movement – whether real, symbolic, or metaphorical, whether peaceful or aggressive, and whether religious or secular – as taking place in the daytime. But movements of various kinds have always enlivened Crete through the dark hours between dusk and dawn: these are the ritually repeated or extraordinary, long or short, peaceful or violent, voluntary or involuntary movements of the nocturnal Cretan fauna and of the humans who inhabit the island. This presentation links the general theme of the congress

with the neglected subject of “the history of the night.” While the perception of the night and its function as a literary motif have remained consistent over time – associating it with fear, erotic desire, death, and communication with supernatural forces – the reality of the night has continually changed, reflecting shifts in society, religion, and culture. This presentation examines a special aspect of nocturnal Crete by surveying the various types movement of that have filled the island's nights, over a broad time span from the Minoan era to the 20th century.

Many of Crete's nocturnal movements are connected with religion; among these are ancient nighttime processions, dances in the dark mountain forests, and, in the Venetian period, nocturnal litanies. The geographical position of Crete requires sailing through the night on the open sea, without which exchanges between Crete, Cyprus, and Egypt would have been impossible in antiquity. Under certain historical conditions, piracy represents a common form of nocturnal seafaring. Since darkness shelters sudden attacks, nighttime military manoeuvres are to be expected; our sources indicate that at times, the Cretans were notorious for nocturnal raids, especially during the Hellenistic period, the Ottoman conquest of Crete, and the Greek resistance against the German occupation. Nighttime patrols in urban areas are the basis for yet another form of nocturnal movement known in particular historical contexts in Crete; more specifically, these originated as the response of Venetian and Ottoman authorities to threats.

Practices in Greco-Roman Crete, such as the kidnapping of ephebes, animal theft, and bride abduction, as well as certain types of nocturnal entertainment in Venetian Crete, demonstrate the close connection of the night with social and cultural conditions. Moreover, cultural factors determine special forms of nocturnal movements, such as visits to cemeteries, pilgrimages after sunset, and the perception of dreams as nocturnal visitations. The linking of the two subjects, movement and the night, allows us to recognize certain continuities deriving from the night's peculiar chronotope, but it also reveals important, historically contingent characteristics of various periods of Cretan history and culture.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ | SECOND PLENARY SESSION

Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο Ηρακλείου
Cultural and Conference Centre of Heraklion

22.9.2016, 19.00-21.00

Όλγα Γκράτζιου

Ομότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Τόσο κοντά και τόσο μακριά. Κρήτη και Βενετία 1211-1669: Η μαρτυρία των υλικών τεκμηρίων

Η Βενετία έκανε ένα τολμηρό πολιτικό εγχείρημα όταν, κατά τον διαμελισμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από την Τέταρτη Σταυροφορία, απέκτησε την Κρήτη: αντί να εγκαταστήσει έναν ακόμη εμπορικό σταθμό και βάση ανεφοδιασμού για τα πλοία της, επεδίωξε να υποκαταστήσει με το νησί αυτό της ανατολικής Μεσογείου την ενδοχώρα που της έλειπε, προοιωνίζοντας τελικά τις μελλοντικές ευρωπαϊκές αποικίες. Έκτοτε και ως το τέλος του Κρητικού Πολέμου η επικοινωνία μητρόπολης και αποικίας ήταν συνεχής και πολυεπίπεδη. Η γραφειοκρατία της διοίκησης διατήρησε μεγάλο όγκο ντοκουμέντων παρέχοντας στους ιστορικούς πλούσιο υλικό για να διευκρινίζουν πτυχές των επιπτώσεων αυτής της μακραιώνης σχέσης, της οποίας μεγάλο κεφάλαιο αποτελούν οι εκφάνσεις του πολιτισμού που αναπτύχθηκε στην Κρήτη κατά τους αιώνες της Βενετικής κυριαρχίας. Πολλές πλευρές αυτού του πολιτισμού έχουν ήδη μελετηθεί και τα Κρητολογικά Συνέδρια έχουν υπάρξει προνομιακό βήμα για την παρουσίαση σχετικών ερευνών.

Τα υλικά κατάλοιπα αυτής της εποχής, καλλιτεχνικά και μη, είναι χειροπιαστά, στην κυριολεξία, τεκμήρια που φανερώνουν εύγλωττα όψεις του υλικού πολιτισμού της Κρήτης και έμμεσα μαρτυρούν τις πολυδιάστατες σχέσεις της με τη Βενετία. Κατά τη μελέτη τους, εδώ και δεκαετίες, έχουν αναζητηθεί επιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις, εμμονές στις οικείες παραδόσεις και, με αφορμή τη συζήτηση περί ταυτοτήτων, έχουν ερευνηθεί οικειοποιήσεις της γλώσσας του Άλλου και όψεις της διάδρασης των πολιτισμών της Βενετίας και της Κρήτης που, παρά την προσέγγιση, έμειναν διακριτοί και διαφορετικοί.

Το ερευνητικό πρόγραμμα «Η Δυτική Τέχνη στη Βενετική Κρήτη» που διεξήγα για πολλά χρόνια στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών με ομάδα συνεργατών είχε ως στόχο να μελετήσει το πόσο αποφασιστική ήταν η Βενετική κυριαρχία στη διαμόρφωση των εικαστικών τεχνών και της αρχιτεκτονικής της Κρήτης τους αιώνες αυτούς, έριξε όμως ιδιαίτερο βάρος στη γλυπτική. Θα παρουσιάσω μερικά από τα τεκμήρια που μελετήθηκαν· θα προσπαθήσω να τα εξετάσω υπό το πρίσμα των «Μετακινήσεων», της κινητικότητας ανθρώπων και ιδεών ανάμεσα στην κυρίαρχη μητρόπολη και

την υποτελή της μακρινή επαρχία. Το αποτύπωμα της επικοινωνίας ανάμεσα στις δυο πλευρές είναι ορατό σε πλήθος αντικείμενα. Η προσπάθεια, ωστόσο, να αναζητήσουμε τη συμβολή της κάθε πλευράς στη δημιουργία τους γεννάει αμφιβολίες για το αν τα μέρη ήταν μόνο δύο, και μάλιστα συνδεδεμένα με άνισες σχέσεις, ή αν υπήρχαν και άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στα φαινόμενα που εντοπίζουμε. Το υλικό τελικά μας οδηγεί να θέσουμε το ερώτημα πόσο κοντά βρισκόταν Κρήτη και Βενετία ή και πόσο μακριά! Συχνά τα ίδια δίνουν και την απάντηση.

Στέφανος Κακλαμάνης

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αμφίδρομες πολιτισμικές μεταφορές στην Κρήτη της Αναγέννησης

Στην ομιλία αυτή παρουσιάζονται μερικές χαρακτηριστικές εκδηλώσεις της πνευματικής ζωής στην Κρήτη στα χρόνια της Αναγέννησης σε συνάρτηση με το ιταλικό-ευρωπαϊκό σύνολο. Μετακινήσεις ανθρώπων και μεταφορές πολιτισμικών αγαθών προς και από την Κρήτη, περισσότερο ή λιγότερο οργανωμένες συστηματικά, εξεταζόμενες υπό το πρίσμα της ιστορικής-πολιτισμικής γεωγραφίας, μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη και τη σταδιακή ωρίμανση της κρητικής κοινωνίας, η οποία κατάφερε όχι μόνο να υπερβεί τις εσωτερικές της αντιφάσεις και τις πρωτογενείς εθνοτικές της διαφορές, αλλά και να ανανεώσει το κοινωνικό και πολιτισμικό της κεφάλαιο και να κατασκευάσει τη δική της διακριτή ταυτότητα. Βασικοί παράγοντες για τη μετεξέλιξη αυτή αποδείχθηκαν στην Ιταλία το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας και το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης, όπου σπούδαζαν τα τέκνα των βενετοκρητικών ευγενών και των εύπορων αστών πλάι σε νέους που έφθαναν εκεί από ολόκληρη την Ευρώπη, και στην Κρήτη η ίδρυση και η λειτουργία ακαδημιών, κατά το πρότυπο των ιταλικών, από την τοπική πνευματική ελίτ, στις οποίες συμμετείχαν ενεργά και επώνυμοι Ιταλοί λόγιοι και ποιητές που παρεπιδημούσαν στο νησί ως στελέχη της Διοίκησης και ως αξιωματικοί του στρατού. Παράλληλα, το «ταξίδι των κειμένων», η πλατιά κυκλοφορία του έντυπου δυτικού βιβλίου στις τάξεις του αστικού πληθυσμού και η συγκρότηση ιδιωτικών βιβλιοθηκών διευκόλυναν την επικοινωνία και τον συγκρητισμό και κράτησαν ανοιχτούς τους διαύλους επαφής με τα ευρωπαϊκά πολιτισμικά δρώμενα. Στη διάπλαση αυτού του κοσμοπολίτικου και πολυγλωσσικού πεδίου σημαντική αποδείχθηκε ακόμη η παρουσία του μισθοφορικού στρατού, των μοναχών των καθολικών ταγμάτων, και φυσικά των κατ' επάγγελμα ταξιδιωτών, των ναυτικών και των εμπορικών αντιπροσώπων, που ρύθμιζαν το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο της Κρήτης με τον υπόλοιπο κόσμο. Οι αναβαθμοί εξέλιξης, οι τροπισμοί και οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί της βενετοκρητικής κοινωνίας θα χαρτογραφηθούν μέσα από την καλλιέργεια

των γραμμάτων τον 16ο και 17ο αιώνα, με προνομιακά πεδία έκφρασης και δράσης την ελληνόγλωση και ιταλόγλωση λογοτεχνική παραγωγή και τη συγγραφή ιστορικών έργων, και μέσα από νεωτερικές πρωτοβουλίες όπως η επαναφορά-επαναπατριsmός, η επανεγγραφή και η επανερμηνεία μύθων, συμβόλων και παραδόσεων του απώτερου παρελθόντος της Κρήτης στα πολιτισμικά δρώμενα της ίδιας εποχής.

ΤΡΙΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ | THIRD PLENARY SESSION

Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο Ηρακλείου

Cultural and Conference Centre of Heraklion

23.9.2016, 19.00-21.00

Αντώνης Αναστασόπουλος

*Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης,
Συνεργαζόμενο μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε.*

Ηλίας Κολοβός

*Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης,
Συνεργαζόμενο μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών Ι.Τ.Ε.*

Μαρίνος Σαρηγιάννης

Ερευνητής Β', Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε.

Οι πρώτοι δύο αιώνες οθωμανικής κυριαρχίας στην Κρήτη (1645-1821): νέες πηγές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις

Κατά την τελευταία εικοσαετία έχει παραχθεί στην Ελλάδα και διεθνώς σημαντικό επιστημονικό έργο σχετικά με τους πρώτους δύο αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας στην Κρήτη. Αναφέρουμε ενδεικτικά το βιβλίο της Molly Greene για την περίοδο μέχρι το 1720, τη συστηματική έκδοση περιλήψεων των καταχωρίσεων των οθωμανικών ιεροδικαστικών κωδίκων που φυλάσσονται στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, σε επιμέλεια της Ελισάβετ Ζαχαριάδου, και τον συλλογικό τόμο με θέμα την Κρήτη και την ανατολική Μεσόγειο, 1645-1840, προϊόν διεθνούς συμποσίου που διοργάνωσε το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε. Επιπλέον, οι παλαιότερες μεταφράσεις των οθωμανικών ιεροδικαστικών κωδίκων από τον αείμνηστο Νικόλαο Σταυρινίδη έχουν αξιοποιηθεί στη συγγραφή ενός αξιόλογου αριθμού συνθετικών μελετών. Αυτό το αυξημένο ερευνητικό ενδιαφέρον έχει επίσης ως αποτέλεσμα να έρθει στο φως πλήθος νέων οθωμανικών πηγών: φορολογικά απογραφικά κατάστιχα και άλλες πηγές που απόκεινται στο Οθωμανικό Αρχείο της Πρωθυπουργίας στην Κωνσταντινούπολη και άλλα τουρκικά αρχεία, μουσουλμανικές επιτύμβιες στήλες και άλλο επιγραφικό υλικό από τις πόλεις και την ύπαιθρο του νησιού, αλλά και οθωμανικά ιστοριογραφικά και λογοτεχνικά κείμενα.

Στην ομιλία μας, θα αναλύσουμε κριτικά τα νέα σημαντικά πορίσματα της έρευνας για την Κρήτη της οθωμανικής περιόδου, επισημαίνοντας την ανάγκη η περίοδος αυτή της κρητικής ιστορίας να ερμηνεύεται στο πλαίσιο των θεσμών που επέβαλε στο νησί η ένταξή του στην Οθωμανική αυτοκρατορία, καθώς και την ανάγκη να υπερβούμε με νηφάλιο τρόπο και σεβασμό στις αρχές της επιστημονικής έρευνας τις προκαταλήψεις αναχρονιστικών ερμηνευτικών σχημάτων που καθιερώθηκαν κατά την

ταραγμένη περίοδο του β' μισού του 19ου αιώνα και των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα και αντανακλούν εν πολλοίς τις αντιλήψεις και τις εντάσεις εκείνης της εποχής.

Στόχος μας είναι επίσης να παρουσιάσουμε τις προοπτικές και τα ζητούμενα της επιστημονικής έρευνας για την Κρήτη της περιόδου 1645-1821. Σε αυτό το πλαίσιο, θα τονίσουμε τη χρησιμότητα νέων τεχνολογιών, όπως τα συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών (GIS), στην επεξεργασία και απεικόνιση με καινοτόμο τρόπο των πληροφοριών που μας δίνουν οι ιστορικές πηγές, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τη βάση δεδομένων *Ψηφιακή Κρήτη* του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε., αλλά και άλλα σχετικά εγχειρήματα.

Τέλος, στην ομιλία μας θα επισημάνουμε πως η εξέταση της ιστορίας της Κρήτης της περιόδου 1645-1821 με βάση τις μεθόδους, τα εργαλεία και τη θεωρητική σκευή της οθωμανολογικής έρευνας συνεπάγεται ωφέλεια όχι μόνο για τις κρητολογικές, αλλά και για τις οθωμανολογικές σπουδές, καθώς τις εμπλουτίζει με την περίπτωση μιας μεγάλης νησιωτικής επαρχίας με μικτό πληθυσμό για την οποία σώζεται πληθώρα πηγών (αρχαιακών, επιγραφικών, αφηγηματικών, αρχαιολογικών), η διασταύρωση των οποίων είναι εξαιρετικά γόνιμη.

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κίνηση και στατικότητα στην νεώτερη ιστορία της Κρήτης. Από τους ανθρώπους στις ιδέες

Η παρουσίαση θέτει κυρίως ερωτήματα και διατυπώνει υποθέσεις με σκοπό να προκαλέσει προβληματισμούς αναφορικά με τις τάσεις και τη δυναμική της ιστορικής αλλαγής στην Κρήτη της νεωτερικότητας. Διατυπώνονται αρχικά ορισμένοι προβληματισμοί σε σχέση με τη συμβατική περιοδολόγηση της Κρητικής ιστορίας. Τίθενται στη συνέχεια ερωτήματα σε σχέση με τις μορφές κινητικότητας πληθυσμών στην ιστορία της νεότερης Κρήτης από το 1669 έως το 1923. Επιχειρείται τέλος να ανιχνευθεί η διαλεκτική κινητικότητας και στατικότητας στο επίπεδο των ιδεών: η απουσία του Διαφωτισμού, το ιδεολογικό κλίμα της εποχής των Επαναστάσεων, η μεταγραφή της ιστορικής εμπειρίας στη σκέψη των σημαντικών Κρητικών στοχαστών της σύγχρονης εποχής.

Agelarakis Anagnostis P.

[A1.2 - 24.9, Room 3, 19.00-19.20]

Intra-group dynamics, glimpses of labor diversity and specialization and evidence of incipient social stratification in Neolithic Crete: reflections from the Aposelemis burial ground

This paper presents bioarchaeological data retrieved from the study of the anthropological remains excavated from the formal Neolithic burial ground discovered in the area of the Aposelemis dam in central Crete.

Archaeological documentation of the Aposelemis site revealed that it was a well-structured burial ground, yielding sixty archaeological features, with specific tomb forms and indications of burial rites. The human skeletal record had been recovered as primary burials in dry form, from forty seven burial contexts that involved either individual or multiple interments. The rest of the features involved hearths and pits with faunal remains and pottery deposits. Laboratory analyses based on methodological approaches and research protocols of Forensic Anthropology and BioArchaeology revealed that the human skeletal population sample comprised fifty three human individuals of both biological sex subgroups and a range of age cohorts from “Infancy I” (Birth to 6 years of age) to “Older or *Senilis*” (55+ years). Further, inspectional and mensurational studies of the dental and skeletal materials discerned a plethora of conditions relative to anatomic morphology and epigenetic variability, biological growth and physiology, aspects of dietary intake, facets of skeletomuscular systems’ adaptations with a focus on *ante mortem* kinetics and trajectory forces of load stress, as well as manifestations of disease and trauma impact; the latter mainly caused by injuries afforded by external, non-pathological, causative agents.

Consequently, this presentation based on bioarchaeological data of the Neolithic Aposelemis anthropological remains offers glimpses and assessments on aspects of the human prehistoric condition as these relate to the population sample’s demographic and paleopathological profiles. Traces, markers, and changes permanently recorded on dental and skeletal surfaces reflect of intra-group dynamics on anatomic morphologic variability, inter- and intra-gender labor diversity suggesting specialization, as well as lines of evidence in support of incipient social stratification.

Alonso-Moreno Claudia V.

[A1.1 - 24.9, Room 1, 19.40-20.00]

The times they are a-changin': local powers and authority in Crete during LM IIIA2-IIIB

Although the controversy around the date of the final destruction of the Mycenaean palace at Knossos has not been totally resolved yet, it is undeniable that, during LM IIIA2-IIIB, major internal social, economical and political changes were taking place in the island of Crete, which must be envisaged within the Eastern Mediterranean context as well. The end and transformation of palatial arts, e. g. weapons, seals, ivories, etc., as J.-C. Poursat (1997) has analysed, is one of the hallmarks of this period. However, as C. Langohr (2009: 238-239) has stated, the regionalization of the island and the new conditions that ruled the relationships between Crete and Mainland Greece are the most striking characteristics of the second half of the 14th century BC and the 13th century BC. Regionalization could be considered as the opposite of expansion, but it is not in this case: it is movement as well, but in a different scale. Ayia Triada, Phaistos, Khania and even Knossos have their own development, enriched by the dynamic exchanges that were taking place between all these places. Former regional elites had now the opportunity of being at first place again.

This proposal deals with these local elites and how they maintained their position during this period of deep changes. It seems to me that the management of the field and its resources was still the base of their power. Nevertheless, local elites should exhibit their authority along their territories, thanks to tangible and intangible means of control: the existence of local administrations, the movement of staple and prestige goods, the mobilization of labour and the ideological intervention in the territory. In other words, we have different expressions of authority, which will be considered here as power in movement. However, every region had its own peculiarities, probably because of reasons that can be taken back to LM II-III A.

A comparison between the exertion of authority in north central, south central and western central Crete will be presented, as well as the relationships between the local elites based in these regions. In conclusion, it will be examined how the dialogue between "power" and "authority" created by these Cretan local elites allowed their own existence and development.

Anastasiadou Maria

[A1.1 - 24.9, Room 1, 11.00-11.20]

The Phaistos Disc as a genuine Minoan artifact and its place in the stylistic milieu of Crete in the Protopalatial period

The Phaistos Disc is one of the most enigmatic objects of the Aegean Bronze Age. Many discussions regarding the nature of this artefact have taken place since its discovery but doubts have also been cast regarding its authenticity. Two recent papers which proclaim the Disc a forgery have brought again the object in the spotlight.

The paper will summarize the arguments in favour of and against the authenticity of the Phaistos Disc. It will be shown that the arguments put forward against the authenticity of this object are approaching the Disc peripherally and disregard important stylistic considerations which support its authenticity. Emphasis will be placed on the materiality of the object, such as its shape, the techniques used in its creation and the way the motifs impressed on it behave with regard to each other and the surface on which they are impressed. An observation of the Disc from this perspective shows clearly that the object is a Minoan artefact which was most probably manufactured in Phaistos in the protopalatial period.

The Disc is casually seen as a unique artefact which can hardly be compared with any other Minoan object. However, several similarities between the Disc and other protopalatial objects from central Crete place this object well into the stylistic milieu of protopalatial central Crete and show that the object is not as unique as it has been thought. An attempt will be undertaken for a network of contacts between Phaistos and other regions of the island to be reconstructed for the protopalatial period on the basis of the distribution of the artefacts which show traits related to those manifested on the Disc.

Anzalone Rosario Maria

[A2 - 22.9, Room 3, 10.40-11.00]

The hills of Gortyn and the access to the town from the north

The hills of Profitis Ilias, Armi and Pervolopetra at Gortyn are mainly known for the Hellenistic fortifications and the EIA settlement of Profitis Ilias.

Nevertheless, early human presence on the Gortynian hill range dates back to the late 2nd millennium BC and includes both areas for residential purposes and places of worship. Several ritual depositions of the LM IIIC period have been identified at the top of Armi; another shrine was excavated in the '80s between Profitis Ilias and Armi.

These shrines continued to be in use after the abandonment of the settlement of Profitis Ilias and until the late Hellenistic period, thus proving that the hills of Gortyn played a significant role throughout the history of the Greek *polis*.

This is due to their strategic position – actually essential to the existence of a town at the feet of the hills – as well as the presence of a road network that crossed the hills of Gortyn providing a link between the town and the north-central district of Crete. Despite the scarcity of archaeological remains, several clues allow us to suppose its existence.

This paper aims to collect the archaeological evidence from Profitis Ilias, Armi and Pervolopetra, and fit it into a coherent topographic framework.

By focusing in particular on the human presence during the 1st millennium BC, it will be finally evident how the Gortynian ridge represented one of the main accesses to the Greek town.

Apostolaki Emmanouela

[A1.1 - 24.9, Room 1, 17.40-18.00]

People's daily movement in space in the Late Bronze Age

The presentation will approach the idea of movement from the viewpoint of the lived space in ordinary houses of the Late Bronze Age. The spatial limits of the prehistoric domestic space are considered broad, involving both the actual dwelling area and the surrounding of the houses external spaces, where prehistoric households are thought to have extended their daily action, namely those of the neighborhoods and corresponding town blocks.

The aim is to explore the extent to which it is possible to reconstruct the physical movement of the household members within the domestic space, based on the available archaeological evidence. Although in a prehistoric environment there exists no empirical way to approach the lived space either kinesthetically, how moving was actually felt by the human body, or phenomenologically, where it would have felt comfortable to carry out a task, which areas of the interior of the house would have been pleasant or unpleasant to visit etc., it will be shown that the exploration of people's daily movement in houses enlivens the picture of prehistoric domestic life. Both those who comprised the Bronze Age households as well as the natural and manufactured products that the household members used were in continuous movement.

By this approach the presentation attempts to contribute to a more direct perception of the prehistoric domestic reality and to its more composite and therefore more complete reconstruction. What is routinely summarized under the term "daily life" and is usually interpreted with data from mixed elite and non-elite contexts, owing to the scarcity of detailed study and publication of the latter, will be shown to encompass many more dimensions than the mere practicing of cooking and weaving, even in its humblest, commonest form.

Baldacci Giorgia

[A1.2 - 24.9, Room 3, 18.20-18.40]

Mobility and artisanal practice: the case of potters' marks in low relief in Protopalatial Mesara

Vessels bearing marks in low relief have been found in the Protopalatial levels (MM IB-MM II B) of all the three sites comprised in the so-called “great Minoan triangle of Mesara”, i.e. Phaistos, Hagia Triada and Kommos. These peculiar marks, which stand apart from the more common pre-fire cuts made on visible parts of the pots, consist in quite elaborated motifs left by the upper, removable part of the wheel (the so-called bat) on the external bottom of semi-coarse vases. They have remained substantially ill-defined until recently, after the publication of the Protopalatial pottery from Kommos and Hagia Triada, and the preparation of a corpus of marked vessels from Phaistos (ongoing project carried out by the Author). On the basis of the available data, it has been argued that the marks are related to the craftsmen or workshops that produced the vases, rather than to their owners or content (hence they are referred to as “potters' marks”). Moreover, it has been possible to ascertain that, in comparison with the other marking systems known, the marking operation was only carried out on a very small percentage of the semi-coarse shapes on which such marks can be found.

In the present paper the subject of the marks will be approached in a contextual way, by cross-examining the data from: (a) the study of the marks themselves (motifs attested and their recurrence) and (b) the study of the vessels bearing those marks and of their context (find-spots and related assemblages). Given that the three sites, which are mutually connected yet fulfil different roles, share the same marking system, this phenomenon will be explored on a regional scale, in order to verify to what extent its diffusion should be connected to the mobility of goods (i.e. of the vases involved) or to the mobility of people (i.e. the artisans).

Baldini Isabella

[B - 22.9, Room 2, 9.20-9.40]

Transmission patterns and religious practices in Byzantine Gortyn

The Justinianic period seems to mark the acme of the Gortynian bishopric and corresponds to the new archiepiscopal role assumed by the diocese. The contacts with Constantinople are evidenced by the activity of bishop Theodoros, who renewed the mosaic pavements of the cathedral, and, a few decades later, by Betranios, archbishop in the last quarter of the century. The episcopal quarter (corresponding to the village of Mitropolis) was the focus of a series of religious buildings with notable architectural and decorative features, including an impressive circular baptistery, becoming a central aggregative nucleus in the organization of the city.

In the second half of the 6th century, some typically Constantinopolitan modifications can be noted in the church, namely the insertion in the bema hemicycle of a synthronon with a semi-circular corridor and the rearrangement of the central aisle for the liturgy: a solea and an ambo were built, all belonging to the same phase as the mosaic decoration. Later, a second monumental ambo was built, inspired by the one erected at Haghia Sophia. These elements characterize a 'high rank' international architecture, probably for the influence of the Gortynian bishops of non-Cretan origin, too: wide dimensions, aggregation of religious buildings to the main nucleus, choice decoration and liturgical furniture with elements and models also imported from the capital, the use of special typologies and of precious materials, wall paintings, stucco and mosaic decoration elsewhere unknown in the island, and, finally, use of the building prolonged in time through constant architectural and decorative renewal activity. The cathedral seems to survive at least to the 8th century, acquiring further importance for the absence of a secular local power.

A preliminary analysis of the pottery (Byzantine slip painted ware, common ware, cooking ware, amphorae, lamps) and glasses from the excavation of the cathedral shows that most part of the material can be connected to Cretan productions. A number of fragments testifies, however, the trades between Crete and the Aegean Island, Egypt and North Africa. Regarding glass lamps, for example, some near-eastern types have been found, belonging to the Levantine I group.

Baldwin Bowsky Martha W.

[A2 - 22.9, Room 3, 18.00-18.20]

From the dossier of inscriptions at the Asklepieion of Lissos: evidence for the movement of men, goods, and ideas

This study examines the dossier of inscriptions revealed by excavations at the temple of Asklepios at Lissos, for evidence of the movement of men, goods, and ideas to Lissos. Platon's excavation diaries of 1958-60 record the discovery of almost 40 inscriptions; additional inscriptions not noted or drawn in his diaries were collected and stored in the Chania Museum. A total of 44 inscriptions are slated for publication.

These inscriptions bear texts of several different types and constitute a significant dossier, one nearly as large as that long-known for the Asklepieion at Lebena. As a site sacred to Asklepios, the temple at Lissos served as a place of display for writing of various types. Evidence for the movement of men, goods, and ideas to Lissos is provided by (1) monumental inscriptions; (2) official interventions; (3) civic decrees and treaties; (4) dedications; and (5) inscriptions of unidentified type.

The movement of men, goods, and ideas is documented by inscriptions displayed on the temple exterior or within the *cella*. The movement of men is visible in architectural inscriptions as well as civic decrees and treaties inscribed on the temple's exterior and in the *cella*, and in dedications displayed within the *cella*. The movement of goods can be perceived in at least one dedicatory table set up inside the *cella*. The movement of ideas is clear from an imperial rescript on display at the principal entrance to the temple and also in an inscription of unidentified type and provenience.

Taken together these various types of writing show that the Asklepieion at Lissos was not only the regional center for the Oreioi of southwestern Crete in the Hellenistic period. In the Roman period as well as the Hellenistic, it was a panCretan center on a par with Lebena, a sacred site that received dedications from across the Mediterranean, from Kos to Rome.

Bancroft-Marcus Rosemary E.

[B2 - 23.9, Room 7, 17.00-17.20]

The Cretan travels of Georgios Chortatsis

Georgios Chortatsis was termed by Bounialis a “son of Rethymno”, the seaside town east of Chania and west of the capital city of Kastro (Iraklio). The Chortatsis clan lived on the western slopes of Mount Ida, setting of the pastoral eclogue *Panoria*; but the playwright's educational attainments and social connections are those of a Veneto-Cretan *cittadino*. Whether he studied in Padua is unknown, though his works are particularly influenced by the poetry and drama of nearby Ferrara and Vicenza. He could have acquired his knowledge of Italian language and literature without leaving the island; printed editions from the mainland were in great demand among the resident *intelligenza*. Francesco Barozzi, founder (in 1562) of the Accademia dei Vivi of Rethymno, had a large library and took Cretan pupils, but was discredited in 1587 by his trial for witchcraft.

It was in Rethymno that Chortatsis met kindly Marcantonio Viaro, a Venetian noble and leading citizen of Chania, to whom he later dedicated his *Panoria*, promising to send to “the same place” (perhaps a theatre in Viaro's palazzo) a sister-play about a doomed princess. His tragedy *Erophile* is dedicated to another Chaniot notable, the wealthy doctor of law Giannis Mourmouris. Chortatsis's *Panoria* and *Erophile* may have been intended for performance by a new Academy (a precursor of the later Sterili) which was being set up in Chania in the late 1580s, modelled on the theatrical Olimpici of Vicenza.

By the mid-1590s Chortatsis seems to have taken up residence in Kastro, where another new Academy, the Stravaganti, had just been established under Andrea Cornaro, whose brother Vincenzo may be the author of *Erotokritos*. Public assemblies would have been shunned during the terrible plague of 1592-4; but Chortatsis's tragedy *Erophile* would have been suitably

sober entertainment for its aftermath, when the Prologue of Charos, with its allusion to recent deaths in Kastro, was composed. Later, around 1596, Chortatsis lightened the mood with his comedy *Katzarapos*, which is imbued with local colour; this was followed by the elegant *Stathis*. A performance in 1611 of Guarini's *Pastor Fido*, praised in a poem by Andrea Cornaro, may be connected with the Cretan translation known as *Pistikos Voskos*. Its masterly versification (including some *terza rima*) suggests it was a late work by Chortatsis, who had adapted motifs from Guarini's play for a scene of *Katzarapos*.

The existence of a body of Greek play-texts, composed for local audiences at exactly the period when Kastro had a flourishing Academy, cannot be coincidental. Whatever its founder's linguistic prejudices, the Accademia degli Stravaganti might still have sponsored clever and amusing Greek vernacular comedies like *Katzarapos* and *Stathis* on festival occasions. G. Papadopoli, in his reminiscences of Crete before the Siege, testifies that at Carnival, comedies in Greek were preferred to plays in other languages. Chortatsis's moves around Crete, which mirror the rise and fall of the local Academies, were in my view a quest for performance opportunities for his Cretan Greek plays.

Banou Emilia

[A1 - 23.9, Room 1, 13.20-13.40]

Minoans overseas: the Peak Sanctuary at Ayios Yeoryios sto Vouno, Kythera

The Minoan peak sanctuary at Ayios Yeoryios sto Vouno, Kythera, the only Minoan peak sanctuary undoubtedly identified so far outside Crete, was unearthed by Yiannis Sakellarakis in the early 90es. It was founded in the MMIB period, according to pottery finds, and reached its acme in the Neopalatial period, especially in the MMIIIB-LMIA period.

The peak sanctuary is centered on the 356 m. high western end of the Vigla ridge, dominating the southeastern part of the island and offering an unhindered view towards Southeastern Aegean, as far as Crete to the S., Melos to the E., and Laconia to the NE. It also overlooks the Minoan colony of Kastri, lying on a promontory projecting by the valley of Palaipopoli, in about one hour walking distance to the SW.

Among categories of votives well known from peak sanctuaries in Crete, the peak sanctuary of Kythera yielded an unexpectedly large number of bronze votives, mostly in form of statuettes of Minoan adorants, a considerable number of building models made of clay, as well as some finds not previously known from other peak sanctuaries, like clay and bronze figurines of scorpions.

Resumed excavation of the site by the author in 2011-2015, confirmed the overseas character of the sanctuary, best exemplified in the aforementioned

categories of finds, which show that the sanctuary was frequented not only by inhabitants of the island but mostly by visitors crossing the sea routes of the Aegean in search of raw materials, especially metals.

The paper discusses the Minoan presence overseas in the time of the widest expansion of Minoan power in the Aegean and beyond (MMMIII-LMI), on the basis of new evidence from the peak sanctuary on Kythera. It addresses issues of religious and political influence of – or dependence from – Neopalatial Crete in the Aegean at that time, focusing on the role of sea trade and communication.

Barsanti Claudia

[B - 22.9, Room 2, 10.00-10.20]

Marmi bizantini di spoglio negli edifici dell'isola di Creta

Saranno presentati i risultati preliminari di una ricerca dedicata al fenomeno del reimpiego di materiali di spoglio, in particolare sculture di epoca bizantina, in contesti monumentali, chiese ed edifici civili, greci e veneziani dell'isola di Creta. Ineludibile punto di riferimento e valido strumento per la ricerca è la ricca collezione di riprese fotografiche realizzate nei primi anni del Novecento da Giuseppe Gerola, conservata presso l'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti di Venezia. Si tratta d'immagini di straordinario interesse che documentano una situazione ormai profondamente alterata e depauperata nel tempo. La ricerca si è concretizzata attraverso una mappatura sistematica dei materiali, tra cui rivestono notevole interesse quelli di Paljani, i quali offrono molteplici spunti di riflessioni, non solo sulle modalità e l'entità del fenomeno del reimpiego, ma anche una vasta gamma d'informazioni sulla scultura bizantina di Creta, sia essa importata, soprattutto elementi architettonici di epoca protobizantina, prodotti dagli opifici attivi in area costantinopolitana, sia essa piuttosto di produzione locale. Già dai primi dati raccolti emerge un panorama estremamente variegato che lascia intravedere le peculiari caratteristiche di una produzione squisitamente cretese che coniuga in modo assai originale stilemi di tradizione classica, apporti greco-continentali e, soprattutto, il ruolo in larga misura dominante della capitale bizantina. Una serie di sopralluoghi recentemente effettuati a Creta hanno consentito di prendere diretta visione delle diverse situazioni e modalità del reimpiego dei materiali nel contesto degli edifici, sia essi ecclesiali, siano essi piuttosto di carattere abitativo. Va peraltro soggiunto che la letteratura sul fenomeno del reimpiego e sulle relative implicazioni di carattere funzionale ed anche, talora, simbolico è molto vasta e con approcci differenziati, ma finora ben poco è stato scritto sulla sua particolare fisionomia nell'isola di Creta.

Becker Nadine

[A1.1 - 24.9, Room 1, 10.00-10.20]

The “Knossos Effect”: golden signet rings on the way from Crete to the Greek mainland

When Malcolm Wiener stated that ‘jewelry above all is subject to the dictates of style and to the Versailles effect’ he referred to the *Versailles effect* as an effect ‘most likely to occur where the cultural prestige of one society within an interconnecting set of societies is great’ (Wiener 1990). In his article he pointed out that besides pottery – quite frequently used for tracing movements of goods, ideas or groups of people – jewelry reveals a high potential to illustrate intercultural patterns of commercial, political or *ideological* exchange. Due to their miniature size and their double function as jewelry, seals are among the first goods that travelled throughout the Near East and the Mediterranean from the late 4th Millennium onwards. But not only seals and motifs travelled, for the possession of a seal was linked to certain ideas of social status accompanying these objects. Furthermore, certain types of seals were obviously inflicted with quite specific ideas of prestige – and therefore apparently connected with a certain *habitus*. This is specifically true for golden signet rings, the most elaborate and most valuable class of Aegean seals. The medium obviously originated in Knossos in the MM III period, where it was used as a visible marker of personal prestige, identifying the ring wearer as a member of the highest social classes. The desire to acquire these rings also reached the shores of Mycenae, where the ruling class of the shaft grave period firstly managed to obtain the Knossian prestige marker in LH I and used it to fortify its own claims of social prestige. Once having reached the mainland, the medium in time obviously spread throughout the Peloponnese and gained prominence especially within the LH II-LH IIIA period in the Argolid and Messenia. A detailed study of the find contexts, the (contextual and stylistic) dating and the distribution patterns of the 94 Minoan and Mycenaean signet rings published (and known) so far shows a double *Versailles effect* starting from Knossos in MM III, reaching the Argolid in LH I and from there spreading throughout the entire Mycenaean sphere of influence in LH II-III. The triumph of the signet ring as an abstract *idea of prestige* – moving within the heads of the highest social classes of Minoan Crete and the Greek Mainland – probably resembles one of the most interesting phenomena of the Aegean Bronze Age. The medium allows insight into social structures, behavioral processes and the dynamic moving of the *material* objects as well as the *symbolic* denotations accompanying them.

Beckmann Sabine

[A1 - 22.9, Room 1, 18.20-18.40]

Connectivity with Middle Minoan mountain farmers: Protopalatial roads and paths in the Agios Nikolaos area

Along the mountain slopes west of Agios Nikolaos (between 600 and 1400 m), over 330 farms of the Minoan Old Palace period and their relationship to the surrounding landscape were studied by the author for her PhD thesis (Beckmann 2012). Most of these Bronze Age installations had – apart from house ruins – also well discernible courtyard and animal fold walls characteristic for mixed agricultural mountain farms until recently. Many of them also had very long (often over 1 km) boundary walls (“perivoloi”). Most of the houses and walls were built using massive stones (“oncolithic”) and are thus often well recognizable until today.

One of the remarkable features of the landscape surrounding these farms, datable by surface pottery to ca. 2000 to 1650 BC, are also the roads and paths often identifiable, bordered by these walls on one or two sides, sometimes also furnished with a cobblestone surface. When drawn on a map these “roads” constitute an intricate network of connections between sites and towards the region beyond the settled slopes.

The presentation shall show examples of these roads/paths and their typical construction details and shall deal with the information that can be gained by their study about connectivity in Middle Minoan north-eastern Crete.

Benda-Weber Isabella

[A2 - 22.9, Room 3, 12.20-12.40]

Early Cretan dress: Heritage, influence and mobility of structure and textile elements (ca. 850-600 BC)

Aegean and especially Cretan dress in Bronze Age has been studied exemplarily and according to several aspects by many scholars. Especially the problems of the construction of several parts of clothes were studied and published in a comprehensive way recently by Bernice Jones [Ariadne’s Threads, *Aegaeum* 38 (Leuven 2015)].

Concerning the following periods detailed research and analysis of clothes in Crete did not occur. Of course significant material starts first in 9th century and in a far less quantity than in Bronze Age, but from Geometric Epoch until the end of Daedalic art, there are several Cretan artefacts which allow analysis of the depicted garments especially from women.

The paper tries to follow up the question, which are the Cretan singularities concerning garments, like maybe the short “pelerine” called *epiblema*, which we only can find on artefacts of Spartan Artemis Orthia sanctuary. What about other over garments like mantles? What do the women of the Prinias Stelai

wear? Analysis of appearance of female dress in early Crete and concerning details in textile construction and decoration will follow. Are there differences in age and range of women?

The main theme of “mobility” will be investigated by asking, which elements are inherited from Bronze Age and advanced and which are imported from other regions like in East Mediterranean, like tasselled garments, plisse folds, different patterns on both sides and others. Furthermore we know of Cretan artists who were working outside Crete, where we can reveal Cretan influence in Dorian Thera, Ionian Samos, in Olympia and elsewhere, not only in technology and style but in representation of robes.

To illustrate the construction and function of clothes, replicas of early Cretan garments will be presented and technological textile details will be discussed.

Berg Ina

[POSTER, A - 22.9, Room 6]

The potential of Computed Tomography for determining pottery forming techniques

Two narratives currently exist around the utilization of the potter’s wheel on Crete: (a) wheel-throwing existed from the very beginning was limited to the manufacture of small to medium-sized vessels; other vessels were made by wheel-coiling or coiling, (b) no wheel-throwing is evidenced on Crete, potters were only familiar with wheel-coiling methods.

At the heart of this debate lies our inability to distinguish confidently and accurately between these two techniques which share many features. Macroscopic observations alone are insufficient to provide answers. Previous work utilizing X-radiography has made some progress in identifying coiled and thrown vessels, but can only identify wheel-coiling indirectly. Drawing on the power of Computed Tomography (CT) scanning, a pilot project has been initiated that sets out to explore the potential of this technique to illuminate the murky world of forming techniques at the macro and also nano scales. On one hand, CT scanning allows three-dimensional reconstructions of radiographic data. On the other, micro CT scans can reveal subtle features (esp. the nature and orientation of voids, fissures and inclusions). By combining macro and micro level analysis, it is hoped to establish a methodology that allows unambiguous identification of different wheel-using techniques.

A village, a neighborhood, a family: an attempt at tracing the events of 1897-98 in the countryside of Crete through family history

Most narratives about Ottoman Crete and the immediate aftermath, the 1898 exodus and the population exchange of 1923-24, focus on the major cities, namely Heraklion, Chania and Rethymno, and to a lesser extent on other substantial settlements (e.g. Ierapetra). On the other hand, it is well-known (and confirmed by the relevant published sources) that a sizable Muslim population lived in the countryside, either in mixed or exclusively Muslim villages, and moved to the port-cities of the northern seaboard only during the 1897-98 uprisings.

The Kavukakis were among the families who lived in Ano Viannos, a mixed village with a significant Muslim population in the province of Heraklion.

The Ottoman troops came to Ano Viannos, which dates back to the Venetian times, after the conquest of Heraklion in 1669. In 1832, there were 90 Muslim and 103 Christian families in the village. In 1881, the Muslim and Christian communities numbered 335 and 918 respectively. In late 19th century, Viannos district boasted almost 300,000 olive trees (out of an island total of approximately 6,000,000) as well as 167 small oil mills. Carob was another important product, the produce being taken to the sea-side settlement Keratokampos to be loaded on boats.

The Kaoukis/Kavukis/Kavukakis were among the prominent families (arhondes/âyan) of the village. There was a neighborhood and a fountain named after them, and their harvest plot is also known. Arif Aga and his wife Kamer had six children, four boys and two girls. They were related to the Bedderaki family, the patriarch of which was Bedri Aga, the leader of the local Muslim community. The Kaoukis' eldest son Ilhami, born in 1874 and Bedri Aga's eldest grandson Rauf, born in 1875 took an active part in the local clashes between the Muslims and Christians, though never in their own village. During the 1896-1898 uprisings, both families, together with at least one other family, the Reshidakis, with whom they would be (if they were not already) related through marriage fled the village (probably with no time to sell any of their land, as one member of the family, together with a young child of the next generation would later attempt to return to Viannos, to see what had happened to their property and if anything of value could be salvaged, to return to Izmir empty-handed and only with the help of the would-be Greek governor of Izmir, Stergiadis). This move was most probably after March 1897 when the Great Powers' battleships started to enforce the embargo on Crete by patrolling the shores.

They first fled to Candia, and settled with the help of their relatives who were already in the city, the 'city folks' of the family. At least Ilhami, but most

probably also Rauf were among the bashibozouks who boarded the Ottoman battleship Fuad together with the regular troops to run to the aid of Muslims in Sitia. Both young men were involved in the 1898 events in Heraklion. When action was taken against the probable culprits of the said events, Ilhami got on a boat and fled, to be followed by members of all three families later. Most members of all three families settled in Izmir, trying to adapt to their new environment, the language, the customs, some of them dying young, some of them going bankrupt again and again, fleeing to the interior with the entry of the Greek army to the city, selling the dowries of unmarried girls and helping each other out during those turbulent times.

Bocher Susanne

[A2 - 23.9, Room 3, 09.00-09.20]

Ancient Olympia and Crete: votive offerings and cult traditions from Crete in the sanctuary of Olympia

Among the huge amount of excavation finds in the sanctuary of Zeus in Ancient Olympia there are several objects connected to Cretan workshops. Moreover, there are several myths and altars that refer to Cretan gods and cults. Many finds, especially the objects made of bronze, that I could study, can be associated with votive offerings. It is interesting to analyze how these objects came to Olympia and which role they played in the relation between Crete and Ancient Olympia. Several questions arise in this context: Did the relations between these two regions refer to the period of the Olympic games or were there other (cultic or trade) relations between the island and one of the most important sanctuaries in the ancient Greek world. As some of the objects like cuirasses belong to the armor of warriors, they could also have been part of war booty that was offered to Zeus by the winner in a battle. Another question is, if the finds from Olympia could be associated to special regions on Crete and if they could be related to ancient myths and cult traditions mentioned by ancient authors like Pausanias. According to the written ancient sources and to the archaeological finds in the sanctuary of Olympia, it is interesting to study how the Cretans left their traces in one of the most important sacred places from the 8th and 7th century BC onwards.

Bogaard Amy, Gianna Ayala, Charlotte Diffey, Paul Flintoft, Juan José García-Granero, Valasia Isaakidou, Maria Ntinou, Rena Veropoulidou

[A1.2 - 24.9, Room 3, 19.40-20.00]

The bioarchaeology and geoarchaeology of Knossos Gypsades: preliminary results from the 2014-15 seasons

The new excavations at Gypsades are a *sinergasia* project directed by Ioanna Serpetsidaki on behalf of the Herakleion Ephoreia, and led by Eleni Hatzaki (Cincinnati), Gianna Ayala (Sheffield) and Amy Bogaard (Oxford). This is an

interdisciplinary excavation project, the aim of which is to excavate a neighborhood of Bronze Age Knossos, in the area called Gypsades, located south of the palace. This excavation places the well known typology of material remains in association with bioarchaeological evidence and geoarchaeological context, in order to integrate results in a dynamic dialogue. A key component of the new excavations at Gypsades has been intensive sampling and recovery of bio- and geoarchaeological data in order to assess the full spectrum of occupation activities that formed the stratigraphic record. The aim of this presentation is to provide an overview of the methods and preliminary results of bio- and geoarchaeological analysis on materials collected in the first two seasons' excavation, in order to assess how the sediments formed and what types of activity contributed, directly and indirectly, to their formation. The 2014-15 excavations included a multi-phase Late Bronze Age structure, Building 1, which offers an ideal opportunity to assess the sedimentary and ecofactual signatures associated with *in situ* occupation debris, burned building collapse, deliberately closed rooms and external middens. Separate external midden areas to the north and west, as well as a partially excavated Middle Bronze Age structure, provide scope to broaden this assessment of site formation processes further.

Bonga Lily A.

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Νεολιθική Κεραμική από το Σπήλαιο Πελεκητά, Κάτω Ζάκρος, Κρήτη

Το σπήλαιο των Πελεκητών βρίσκεται βόρεια του μινωικού ανακτόρου της Ζάκρου στην ανατολική ακτή της Κρήτης, σε υψόμετρο 105 μ. Δυτικότερα του σπηλαίου βρίσκεται το ύψωμα Τραόσταλος (υψόμετρο 515μ.). Το σπήλαιο των Πελεκητών είναι ένα από τα μεγαλύτερα σπήλαια της Κρήτης μήκους 310 μ., μια έκταση περίπου 4.500 μ² με πλούσιο σταλακτιτικό και σταλαγμιτικό διάκοσμο και θεαματικούς ογκόλιθους.

Το σπήλαιο έχει ανασκαφεί σε δύο φάσεις κατά τη διάρκεια των πέντε ετών (1979, 1982, 1985, 2014 και 2015). Η χρήση του ξεκίνησε ήδη από τη Μέση Νεολιθική και κορυφώθηκε στις αρχές της Ύστερης Νεολιθικής (NNI-TN II Κνωσός ή NAN 1-3). Ένα κενό στην κατοχή συμβαίνει κατά την Τελική Νεολιθική (και δεν υπάρχουν διαγνωστικά αγγεία του τύπου «cheese-pot» ή «rolled-rim»), αλλά η χρήση του σπηλαίου, που πιθανόν συνδέεται με το κοντινό λατομείο για το ανάκτορο της Ζάκρου, συνεχίζεται από την Πρώιμη έως την Ύστερη Μινωική περίοδο. Το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε ως καταφύγιο για ανθρώπους και ζώα.

Η κεραμική είναι όλη με μελανή στίλβωση. Διακόσμηση (λευκή βαφή, γραμμικά σχέδια, εγχάρακτη, κυματισμούς ή πλαστική διακόσμηση) είναι σπάνια. Στην ανατολική περιοχή της Κρήτης, μετά από έρευνα, δεν είναι γνωστές άλλες νεολιθικές θέσεις νωρίτερα από την Τελική Νεολιθική. Η

κεραμική αντικατοπτρίζει το γεγονός αυτό. Υπάρχει η επιρροή της Κνωσού, αλλά ο γενικός προσανατολισμός της συναρμολόγησης βρίσκεται τα πιο κοντινά παράλληλά της στα Δωδεκάνησα (δηλ. Καλυθιές της Ρόδου).

Η ανασκαφή του σπηλαίου Πελεκητά θα φωτίσει περισσότερο στην κατανόηση της Νεολιθικής περιόδου στην Κρήτη όσον αφορά στην ίδρυσή της, την ταυτότητα και την οικονομία. Η πρώιμη μελέτη της νεολιθικής κεραμικής αποδεικνύει την κινητικότητα αυτών των γεωργών-ναυτικών.

Buell Matthew D., John C. McEnroe

[A1 - 22.9, Room 1, 17.40-18.00]

Gournia: A case study of population mobility in the Bronze Age Town and the Mirabello Region

In his recent review of the literature, Michael E. Smith concludes that in pre-modern states, population mobility at the local and regional levels was more extensive and more varied than archaeologists have traditionally recognized (Smith 2014). Patterns of population movements include regional village nucleation, rural-village migration, and intra-site mobility that were spurred by a variety of factors, such as defense, shifting political structures, natural resources, and economies of scale.

In this paper we examine that complex network of issues in relation to the Minoan settlement of Gournia, its surrounding landscape, and the broader Mirabello region. As part of the Gournia Excavation Project under the direction of L. Vance Watrous, under the auspices of the American School of Classical Studies and the Greek Ministry of Culture, we have been conducting an intensive investigation of the town of Gournia over the course of the last 7 years. We have produced a new plan of the site and have meticulously unraveled the complex diachronic development of the town from the Early Bronze Age through to the end of the Late Minoan I period. We have identified several key developments, including the introduction of the earliest forms of monumental architecture, the construction of earlier and later palaces, two chronologically distinct street systems, changes in mortuary practices, and various phases of expansion and contraction in the residential zones of the village.

We suggest that those multifaceted intra-site changes in the village of Gournia, are best understood in relation to contemporary population movements in the surrounding landscape, and in the broader Mirabello region as documented in the archaeological surveys conducted in the areas surrounding Gournia (Watrous et al. 2012), Vrokastro (Hayden 2003, 2005), and Kavousi (Haggis 2005). The dynamic changes we have identified within the ancient settlement did not occur in isolation: they were part of larger processes of local and regional population mobility.

Caloi Ilaria

[A1 - 22.9, Room 1, 13.40-14.00]

For a new EM II ceramic sequence at Malia and Sissi, North-Central Crete

The aim of this paper is to shed new light on the ceramic phase of EM II at Malia and Sissi, North-Central Crete. Recent excavations at Malia and Sissi have indeed produced new evidence on the EM II phase, which is still not well known or understood in this area of the island. At Malia, the 2014 soundings conducted in the Building Dessenne by Maud Devolder, under the aegis of the French Archaeological School at Athens, have provided stratigraphic levels dating to EM IIA and to EM IIB. The pottery contained in these levels has been compared with that from other homogeneous deposits from Malia, allowing for the first time to produce a good EM II (A and B) sequence of this important Minoan site.

At Sissi, the 2015 excavation of the Bouffo Hill by the Belgian Archaeological School at Athens directed by Jan Driessen has revealed homogeneous deposits containing EM IIB pottery. These deposits have provided numerous vases in Vasiliki Ware and in Mottled Ware, that is a local imitation of the Vasiliki Ware, which are well comparable with those of Malia, Vasiliki and Myrtos. It is noteworthy to observe that the Mottled Ware in red semifine fabric retrieved from Sissi is quite similar to that from Malia, making it probable that they shared the same production centre of this local Vasiliki Ware.

The new elaboration of a sound ceramic sequence of EM II (A and B) for the sites of Malia and Sissi has the twofold aim of creating a temporal-spatial framework for archaeological sites in the North-central region of Crete (Knossos included) and to relate this framework to other major sites of East Crete, such as Vasiliki, Mochlos and Gournia, and of South Crete, especially Phaistos and Myrtos.

Calvelli Lorenzo

[B - 24.9, Room 2, 13.20-13.40]

Lost and found. A Venetian transcription of a Hellenistic interstate treaty from Crete

One of the most complex and significant epigraphic sources concerning Hellenistic Crete is an interstate treaty signed around the year 110 BC between the two eastern cities of Lato and Olous. This document is currently known through a limestone stele, which is kept in the National Archaeological Museum in Venice. The stele was discovered in 1884 in the façade of the basilica of St. Mark, where it had been reused as a building block in the Middle Ages.

The text incised on this stone closely resembles that of another inscription, which was visible in Venice in the mid-17th century, but later got lost. Despite

their likeness, it is clear that these two epigraphic documents do not exactly coincide and that they should be considered two different copies of the same treaty. In my paper I intend to trace the history of this inscription, which now deserves a new critical edition.

My presentation will focus on the role of the two brothers Domenico and Francesco Molin, the latter doge of Venice from 1646 to 1655, who discovered the second copy of the treaty in Crete in the early 17th century. I will then examine how a transcription of this copy, printed in very few impressions by the Molin themselves for private purposes, circulated among a wide network of European scholars, until both the inscription and its transcription disappeared. Until now only some partial copies of this text were known. They were made in the course of the 17th and 18th centuries by John Selden, Edmund Chishull and Michael Maittaire in England, and by Jan van Meurs (Johannes Meursius) in the Netherlands, but none of them included the whole text of the inscription.

Recent investigations allowed me to locate two copies of the original 17th-century transcription of the treaty made by the Molin brothers in Venice. My goal is to offer scholars the possibility to study this document, which was thought for over two centuries to be no longer traceable.

Cankara Melis

[C - 23.9, Room 5, 18.20-18.40]

Spatial and cultural changes in Rethymnon – Crete after the Treaty of Lausanne

Crete, due to its strategic importance, changed hands several times and, as a result, experienced the cultural hybridization and homogenization that formed and changed it spatially. The proposed study considers changing hands as an important factor that determines the formation and transformation of Crete spatially in the case of Rethymno. It will examine the spatial changes of Rethymno after the population exchange between Greece and Turkey that took place in 1923.

The main sources of this study are the exchange catalogs for Rethymno that were created, by the Institute for Mediterranean Studies, using the archives of the population exchange commission, and partly published online; Rethymno population records between 1900-1927; the output of the author's fieldwork between the years 2013-2015 in Rethymno and the liquidation requests (*tasfiye talepnamesi*) found in the State Archives of the Prime Ministry of the Republic of Turkey.

In this study, the street patterns are visualized according to the documents in the Rethymno Refugee Rehabilitation Committee and the economic and class dynamics that generated these patterns are investigated. The overall aim of

this is to evaluate the spatial changes after the population exchange in the context of cultural hybridization and homogenization.

Cantoro Gianluca

[POSTER, C - 24.9, Room 6]

Bird-eye view over changing landscape: documenting / discovering a disappearing heritage

Crete is one of the largest and most populated islands of the Mediterranean and its unique combination of nature and culture makes it also one of the most attractive tourist destinations. The most prominent features on the island are its groups of peaks (between 1500 and 2500 meters high) sided by rare hilly/flat areas. Despite the efforts of the responsible authorities, the study, mapping and monitoring of mountainous contexts is often at risk because of the inadequacy of traditional survey methods and the exponential growth of agricultural and touristic exploitation of the same areas. Visualization of the position of known cultural heritage and its natural endangerment is definitely beneficial and often a good starting point for further valorizing or protection actions. At the same time, large scale historic/archaeological artefacts (such as abandoned temporary villages, castles, field boundaries, retaining walls or water management systems) are even difficult to map from the ground when located in impervious spots.

In 2012, an extensive aerial survey was undertaken by the GeoSat ReSeArch Lab at the Institute for Mediterranean Studies (IMS-FORTH) to monitor the natural condition of Cretan cultural heritage. Five site-oriented flights were planned with the aim to “freeze the moment” and document the actual condition of specific areas. When possible, photographs were collected with a level of overlapping that could allow a photogrammetric 3D reconstruction of areas of interest (i.e. mountains, gullies, prominent features). Flights resulted in a wealthy amount of information in more than 2500 still pictures.

The geo-location of these images, followed by an accurate georeferencing of each frame with the production of precise footprints, has been obtained with innovative algorithm applications (distributed as a free software package for aerial archaeology, AutoGR-Toolkit) and standardized procedures (specifically though for mountainous landscapes). The dataset – enriched with preliminary archaeological photointerpretation – has been then organized in a webGIS platform for the expert community, so that interested scholars may easily contribute to enrich the material with archaeological content and benefit from a bird-eye view over their area of interest. The paper has the aim to promote the archive and share results with the community.

C

Déplacements de populations en Crète ancienne

Divisée en de nombreux Etats d'étendue et de population nécessairement réduites, la Crète a connu toutes les formes possibles de mobilité, aussi bien de et vers l'extérieur de l'île qu'entre ses propres cités, aussi bien sous forme collective, plus ou moins massive, que sous forme individuelle ou familiale. On traitera seulement ici des déplacements de groupes importants.

On peut considérer comme premiers exemples perceptibles les entreprises de colonisation effectuées par des Grecs continentaux et qui aboutissent à la fondation de cités, comme Polyrrhenia ou Lyttos. Plus tard, ce sont des déplacements de groupes quittant une cité pour s'installer ailleurs dans l'île, comme ces gens d'Itanos que l'on rencontre à Lyttos, ou ces citoyens d'Hierapytna, établis probablement auprès des Arcadiens de Crète, qui tiennent à maintenir des liens avec leur métropole par un traité, ou encore ces ressortissants de Lato qui descendent vers la mer et fondent à Kamara une agglomération portuaire avec son administration propre, tout en conservant leur nationalité d'origine.

Ce sont sans doute ces mouvements intérieurs qui ont conduit Platon à imaginer la création commune par l'ensemble des Etats crétois de la cité des Magnètes en Crète, tandis que pour la cité réelle de Magnésie du Méandre était inventée la fiction d'une colonisation de la part du Koinon des Crétois. Vraisemblable est en revanche la fondation de Cyrène par une expédition composite sous la conduite de Battos d'Axos et bien réelle, en tout état de cause, l'installation de Crétois dans la cité ionienne de Milet, où l'épigraphie fournit une liste de 600 noms de ressortissants insulaires.

Les guerres fréquentes entre ces petits Etats, à l'étroit dans leurs territoires, devaient aussi entraîner des déplacements forcés de population, notamment lorsque la cité vaincue était anéantie par son adversaire, comme se fut le cas pour Praisos, prise par Hierapytna. Particulièrement bien documentée est la déportation qui suivit la conquête et la destruction de Lyttos par Cnosos (219 BC): si les femmes et les enfants furent dans un premier temps emmenés dans la cité victorieuse, la population survivante fut ensuite accueillie généreusement par la cité de Lappa et les hommes continuèrent, aux côtés de leurs hôtes, la lutte contre Cnosos; Lyttos toutefois se releva, puisqu'on la retrouve encore bien active au second ou troisième siècle ap. J.-C.

Carbone Federico

[POSTER, A - 22.9, Room 6]

Overstriking at Gortyna: insights and interpretations

The coin production of Gortyna has been the subject of research by major numismatists, who have demonstrated the complexity of the issue and the presence of numerous features that make the coins of Gortina unique in their kind.

Overstriking and the use of countermarks are some of the most significant aspects of the coin production of Gortyna. If by overstriking we mean the reuse – with new types – of a flan already coined, as countermarks we describe the small symbols apposited (with or without letters) in the field, just to denote the use of money for different purposes than before. This article shows that actually in some cases these phenomena can also be combined at the same specimen, leaving the coins with the message they carried originally. The purpose of this research is the study of these phenomena and the explanation of how actually, in some cases, the above combination may have happened. It creates a new system in which the characteristic features of silver coins are integrated with the types and features of bronze coins.

The creation of a new scheme for all the issues produced by the Mint of Gortyna, allows us to explore these dynamics, and recognize new features related to the Gortyna coins. This data can be used for a better understanding of the chronologies and scale of production of these series, identifying also their commercial field of use. This phenomenon is well attested in the Hellenistic period and it is a unique case in all Greek coinage. Because of its contextualization it calls for integration of other data available to us: archeological, historical and epigraphic.

Çengel Yunus

[C2 - 24.9, Room 7, 12.20-12.40]

Crete of Aegean: Osmaniye district in Kusadasi, the foundation as a new settlement after immigration from Crete island, its past and present

The Osmaniye district, which is one of the largest settlements in population in Davutlar Kusadasi Aydın today, was founded as a small village in 1897 following the order of Ottoman Sultan Abdulhamit II to host the Turkish Cretan immigrants who had to emigrate from Crete to Anatolia after the Greek revolt. The new village was founded between Soke and Kusadasi towns, on the foothills of Çanlı mountain and the name Osmaniye was given to it as a token of gratitude to the Ottoman state. It was reported that seventy-five houses out of a total of two hundred had been completed to be delivered to the Cretan immigrants in 1901. A hundred and eight more were built until 1904 and were also given to Cretan immigrants. According to the (written) Ottoman archives, the Cretan immigrants who were not given completed

houses or were not able to rent a house temporarily, had to live in other rented houses, in schools and in mosques in Kusadasi under very difficult conditions until some were sent to the new village established. According to the records, the Osmaniye village was established in 1320 (1904) and the first population comprised of 108 dwellings.

The people who lived in dwellings were 421 and were all born in Crete and forced to emigrate to Anatolia. Fifteen more Cretan families between 1904 and 1918, and another twelve between 1919 and 1952 were placed in Osmaniye village as well. Thirteen Cretan immigrant families in Islam Çerkez, about two kms away from Osmaniye village, and six in Çerkez Çanlı area, about 1 km away from Osmaniye village, were able to settle down by their own means. In this presentation the foundation of Osmaniye village for the Cretan Turkish immigrants will be presented based on Ottoman archival documents and newspaper articles of its time; the names of their places of origin in Crete and the second names or titles which they used while in Crete and in the final part, it will be evaluated how they managed to survive and preserve the Cretan culture and traditions based on interviews with Cretan Turks, living in the Osmaniye district and who are over 70 years of age.

Coutsinas Nadia

[A2 - 23.9, Room 3, 11.20-11.40]

Crete and its central position in the maritime routes in the Eastern Mediterranean

Crete occupies a central position in the Eastern Mediterranean. It is situated at the crossroads of the main maritime routes linking the coasts of Africa, Syro-Palestine and Cyprus with the Aegean (Asia Minor and Greece), Italy and Sicily. Its advantageous strategic position is clear from the interest shown by the different powers competing for the control of the island in the Hellenistic period (Sparta, Seleucids, Ptolemies, Rome). In the Roman period, Crete is included in the trade routes of the Eastern Mediterranean, when Cretan products (such as wine and herbs) are exported and foreign products imported.

This paper will present the historical and archaeological evidence that show the key position of Crete in the maritime routes of the Eastern Mediterranean, mainly in the Classical to Roman period.

While there are early literary sources, such as Homer's mention of the purple fisherman Korobios from Itanos going to Libya, to Luke the Evangelist relating Saint Paul's journey from Caesarea Maritima to Rome, the best evidence lies in the testimony of the ancient geographers (Ptolemy, Strabo, Stephanus of Byzantium). They not only mention routes but also harbours (of destination and departure). Despite its large scale, Crete does not have many good harbours.

I will complement this compilation with modern sailing treatises while a study of winds will also help in plotting and charting possible routes.

The literary evidence will also be supported by archaeological evidence as excavations can sometimes confirm the textual references relating to harbours. For example, dedications to Egyptian gods found in some harbours can be interpreted as evidence of the harbourage of Egyptian ships. Also, presence of African pottery can show a special relation with that coast. All of these materialities will be assessed in the study.

Another important source on maritime routes are the ancient shipwrecks discovered in the waters around Crete. They point to a degree of traffic plying the Cretan coast at this time. When known, the composition of the ship's cargo is informative of the route followed, reflecting the broader network of long-distance trade. In that aspect, shipwrecks found far from Crete, but loaded with Cretan amphorae, can shed light on the routes linking Crete to other regions.

Cultraro Massimo

[A1 - 22.9, Room 1, 09.00-09.20]

The PREPI Project: Late Neolithic and Early Minoan settlement at Siderospilia, Prinias

The PREPI Project (Prehistoric Prinias) is a multidisciplinary activity addressed to investigate and to reconstruct the first human occupation in the Siderospilia Valley, Prinias, where since the Early Iron Age a large cemetery was built. The scientific project includes a general reassessment of the unpublished pottery deposits and the information from notebooks in order to define a complete reevaluation of the Pre-Palatial Period at Prinias districts in terms of stratigraphy and ceramic phasing.

The explorations carried out by the University of Catania (1968-1972), under the direction of G. Rizza, have contributed to identify a large settlement, still unpublished, which was partially destroyed during the Geometric and Archaic Period cemetery. The reassessment of the archaeological record gives important information in order to reconstruct a large settlement and related cemetery dated since the Late Neolithic until the MM IB.

The earliest finds from Siderospilia are two shallow pits pottery deposits containing Final Neolithic dark grey burnished pottery. Typical of this group is pottery decorated by incised motives, as the vertical ladder which can be compared to the FN III at Knossos. Very occasionally bands of red encrusted decoration occur on the exterior of some carinated open shapes which can be classified as imported pottery from Phaistos Late Neolithic assemblage. A detailed study of the EM deposits at Siderospilia has now made it possible to distinguish two spatially separated areas, one belonging to a funerary space and the other identified as settlement. Differences in chronology confirm

some changes in the transformation of the area from settlement into a large funerary area. The better evidence involves the EM II settlement, of which scarce remains of houses with stone foundations and mud brick superstructure were identified. The position of these EM II A deposits within the ceramic sequence can be established on both stylistic and stratigraphic grounds: stylistically they clearly can be compared with the West Court House group at Knossos. In a stratigraphic perspective, these tests made by Rizza revealed deposits stratified directly beneath MM deposits. A burnt level seals the EM IIA settlement and after a long gap the terrace at South of the earliest village was used as funerary area. The pottery dated of MMIB-II was found beneath the large circular stone enclosure, where during the Early Iron Age some burials were put. Pottery includes footed goblets, tumblers and fine buff conical cups. An unsolved question is the stratigraphic relationship between the large stone enclosure, which clearly pre-dates the Early Archaic burials, and the MMIB-II pottery group. Starting from the examination of the archaeological record and from the archive documentation, the paper aims to give a general picture on the pottery assemblage which will be shown for the first time, as well as the results of PIXE-XRF analysis carried out on obsidian artefacts. Particularly are the results on obsidian lithic assemblage, which can related to two different sources of Melos island.

Curtis Michael

[A2 - 22.9, Room 3, 11.20-11.40]

Re-creating the urban landscape of Roman Crete

The transition from the late Hellenistic to the Roman period was the start of a period of change across Crete. Whilst the degree of assimilation and the pace of change as Crete became a part of the Roman Empire remains a matter for debate, there is a lot that can be learnt from looking at the landscape of the centres. Urban landscape archaeology is a relatively new subject within the study of Roman Crete. Over the years there have been many rescue excavations and the exploration of individual buildings and a lot of information, including that from inscriptions, has been collected. The challenge is to put this into context and to start mapping the urban areas so that we can understand their origins, chronological sequences and their layouts. Like other parts of the Roman Empire, Crete would have been mix of cities, towns, small towns, ports and local harbours which were supported by a primary and secondary road infra-structure. Currently we associate many of the Roman urban areas with that of their late Hellenistic predecessors and view them as cities. This paper challenges this approach and seeks to establish new classifications and a hierarchical framework for the urban centres during the Roman period. It will consider their political status and how they may have

been related to each other and look at the road and sea infra-structures that were essential for the day-to-day mobility of the residents and travellers alike. The paper will include other elements of urban landscape archaeology such as the identification of social stratification and the influence, presence and mobility of Roman ideologies within the urban areas across the island. The study and mapping of the urban landscape will enhance our understanding of life on Crete during the Roman period. This paper is seen as setting a new direction for these studies and as taking one step closer to being able to digitally reconstruct the urban landscape as it would have been in Roman times.

Dale Alexander

[A1.1 - 24.9, Room 1, 09.00-09.20]

Onomastic evidence for mobility and inter-regional networks on LBA Crete

In the Bronze Age Crete was a focal node within the interconnected network of Aegean and East Mediterranean mobility; material goods, technologies, ideas, and people all moved to and through Crete. In recent decades the interconnectedness between the Minoan and Mycenaean civilizations of the Aegean, and the Hittite and Luwian populations of Anatolia, has become a thriving area of study. This paper seeks to add to our understanding of mobility and networks in the LBA Aegean by addressing the question of non-Greek personal names in the Linear B documents from Crete, as well as the proliferation of Cretan toponyms outside of Crete in the LBA and 1st millennium. Evidence of language contact—and the multicultural context it indicates—is suggested by Luwoid elements in personal names in the Linear B texts from *Knossos*, e.g., *piya-* in personal names (an element frequently found in Anatolian names, for instance, the infamous Piyamaradu, who worked unrelentingly against Hittite interests in western Anatolia in the 13th century BCE). The place name Miletus, which occurs on Crete, echoing the name of the important city on the south-central coast of western Anatolia, an early Minoan colony taken over by the Mycenaeans when they rose to ascendancy in the region, offers an opportunity to examine Cretan and Anatolian contacts from the Minoan period onwards. This paper will make a contribution to our understanding of the interconnectedness of Crete and the mobility of ancient population groups through the dispersal of personal names and place names from the LBA through to the first millennium BCE.

Day Jo

[A1 - 23.9, Room 1, 09.20-09.40]

Priniatikos Pyrgos in the Early Bronze Age

This paper summarises the extent and nature of the occupation of the east Cretan site of Priniatikos Pyrgos during the Early Minoan period, roughly corresponding to the third millennium BC. Located on a low promontory jutting into the Mirabello Bay, the site was identified during the Vrokastro Survey as a major diachronic urban centre for the region. Despite extensive overbuilding, pockets of Early Bronze Age activity can be detected below the later Middle Bronze Age to Byzantine remains. The Early Minoan I period is best represented by EM House 1 which, along with many of the artefacts found inside, appears to have been deliberately destroyed c. 2900 BC. The in-situ remains of food storage, preparation and consumption as well as craft activity present a snapshot of village life early in the third millennium BC. Most ceramics were manufactured locally at this time using a grano-diorite fabric, the so-called "Mirabello Fabric". Burnishing is a common surface finish for finewares of various colours (red, black, grey). External contact at this time is represented by imported Melian obsidian and Cretan south coast ceramics, especially Dark-on-Light Painted Ware, although Cycladic pottery is absent. Continuity of activity into the middle of the third millennium BC is suggested by the increasing presence of fine Dark-on-Light pottery of EM IIA despite a lack of corresponding architecture. It seems, however, that the site experienced a boom in EM IIB when it was most likely producing the mottled Vasilike Ware, possibly in a kiln located on the western slopes of the promontory. Architecture and stratified remains from EM IIB-EM III attest to continued occupation, again especially on the west of the headland, and show that Priniatikos Pyrgos was a significant habitation site, as well as a centre for craft production, communal activity and the exchange of goods and ideas at the end of the third millennium BC.

Dédérrix Sylviane, Απόστολος Σαρρής

[A1 - 22.9, Αίθουσα 1, 11.00-11.20]

Μετακινήσεις και αλληλεπιδράσεις στην προανακτορική κεντρική νότια Κρήτη

Η συγκεκριμένη έρευνα αφορά στη μελέτη της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των κοινοτήτων που έχτισαν και χρησιμοποίησαν τους θολωτούς τάφους στην κεντρική νότια Κρήτη κατά την διάρκεια της Προανακτορικής περιόδου (ca. 3100-1900 BC). Πιο συγκεκριμένα, το θέμα προσεγγίζεται κάτω από το πρίσμα της μετακίνησης στο τοπίο. Χωρικές αναλύσεις μέσα από Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία του μοντέλου το οποίο μπορεί να περιγραφεί ως ένα «ιεραρχικό δίκτυο επικοινωνίας» – δηλαδή ένα δίκτυο στο οποίο οι διαβάσεις μετακίνησης και

επικοινωνίας κατατάσσονται σύμφωνα με τη σχετική τους βαρύτητα ως προς την σύνδεση των κοινοτήτων που ιδρύθηκαν στην κεντρική νότια Κρήτη μεταξύ της Πρωτομινωικής Ι (ΠΜ Ι) και Μεσομινωικής Ι (ΜΜ Ι) περιόδου.

Η τοποθεσία των θολωτών τάφων σε σχέση με τις φυσικές διόδους επικοινωνίας μαρτυρεί διάφορες χωρικές και χρονολογικές παραλλαγές, οι οποίες παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες ομοιότητες με την κατανομή εξωτικών κτερισμάτων. Κατά τη διάρκεια της ΠΜ Ι περιόδου, οι θολωτοί τάφοι φαίνεται να εξαπλώνονται στα ΝΔ Αστερούσια και στη νότια ακτογραμμή της Κρήτης. Η επικοινωνία ανάμεσα σε μεγάλες αποστάσεις φαίνεται να ήταν σχετικά περιορισμένη, αλλά η θέση των ΕΜ Ι θολωτών τάφων σε μικρότερα και δευτεροβάθμια μονοπάτια υπογραμμίζουν την επικοινωνία μεταξύ των κοινοτήτων σε τοπικό επίπεδο.

Αντίθετα, από την ΕΜ ΙΙ περίοδο και μετά, οι τάφοι κατασκευάζονται κατά προτίμηση σε εγγύτητα με τις κύριες αρτηρίες που διασχίζουν την κεντρική νότια Κρήτη και συνδέουν την περιοχή με τα βόρεια παράλια. Είναι αξιοσημείωτο ότι την ίδια περίοδο (ΕΜ ΙΙ) τα διαπεριφερειακά συστήματα ανταλλαγής αρχίζουν να αποκτούν μεγάλη σημασία πρώτα στο Αιγαίο και αργότερα στην ευρύτερη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου. Μερικές κοινότητες στη Μεσαρά και στους χαμηλότερους πρόποδες του Ψηλορείτη φαίνεται να έχουν μονοπωλήσει την πρόσβαση στα διαπεριφερειακά συστήματα ανταλλαγής και να εκδηλώνουν το επίπεδο κυριαρχίας τους όπως αυτό φαίνεται από τη χρήση ταφικών εξωτικών κτερισμάτων. Αντίθετα, οι κοινότητες των Αστερουσίων διατηρούν την περιφερειακή τους διασύνδεση μέχρι την Ύστερη Προανακτορική περίοδο, οπότε και παρατηρείται η εγκαθίδρυση οικισμών κατά μήκος των κύριων διόδων επικοινωνίας στα κεντρικά Αστερούσια, γεφυρώνοντας με τον τρόπο αυτό το χάσμα μεταξύ της Μεσαράς και της νότιας ακτογραμμής. Ταφικά κτερίσματα υποδεικνύουν ότι οι κοινότητες αυτές απολάμβαναν μια καλύτερη πρόσβαση σε εισαγόμενα αγαθά και ιδέες (όπως στην εικονογραφία και την τεχνολογία).

Εν κατακλείδι, η εξέταση των προτύπων μετακίνησης και κινητικότητας ενισχύει τα συμπεράσματα πρόσφατων μελετών, τονίζοντας ότι οι ξεχωριστές κοινωνικές στρατηγικές οδήγησαν στην εμφάνιση και διάχυση των θολωτών τάφων, τα οποία πρότυπα κατά καιρούς έχουν μελετηθεί ως ένα ομοιογενές σύνολο ταφικών συνόλων.

Dellaporta Katerina

[B1 - 23.9, Room 2, 12.40-13.00]

Panagia "Pieta"

The subject of the paper is a group of post-byzantine icons representing the Holy Virgin holding in her left hand crucifix Jesus Christ on the cross, that previous scholars refer to as "Panaghia tou Charou" meaning Virgin of the Death. The icons are of private worship and come from various islander

regions of Greece mainly under Venetian rulers, such as Cyclades, Ionian islands and Crete. The paper will attempt to interpretate and to approach the origin and evolution of the iconographic type turning on western examples to byzantine standards.

Díaz Fernández Alejandro

[A2 - 22.9, Room 3, 11.40-12.00]

Was Crete a Roman province during the Republic? Political and institutional changes in Crete after the Roman conquest

During the last decades, debate concerning the conception of Latin terms like *prouincia* or *imperium* in Roman Republic has been revitalized, particularly thanks to the studies of scholars like Robert Kallet-Marx (*From Hegemony to Empire. The Development of the Roman Imperialism in the East from 148 to 62 BC*, 1995), Phillip Freeman ("On the Annexation of Provinces to the Roman Empire", *Classics Ireland* 5, 1998, 30-47) or John Richardson (*The Language of Empire. Rome and the Idea of Empire from the Third Century BC to the Second Century AD*, 2008), who have stressed, from different points of view, their doubts on the traditional approach about the Roman empire and its provinces. Crete, conquered by Q. Caecilius Metellus (cos. 69) after two years of campaigning, is analyzed in this paper as example of territory annexed by Romans whose situation after its conquest has been discussed as the consequence of the lack of testimonies about it during the Republic and traditional misconceptions of the Roman provinces, particularly with regards to aspects like taxation or administration. Scholars have usually assumed that Crete was annexed to the Roman province of Cyrene after Metellus' campaigns in 66 BC, as a well-known text by Strabo points for the age of Augustus, but some testimonies could indicate, for example, that this was not a permanent situation, at least during the last years of the Republic. According to the evidence, this paper intends to examine the consequences of the Roman conquest in 68-66 in order to point what changes, whether political, institutional or tributary, involved the subjection of Crete to the Roman *imperium*, particularly for the population of the island, and to determine which was the situation of Crete until Caesar's death in 44 BC.

Driessen Jan

[A1 - 22.9, Room 1, 13.20-13.40]

A new ceremonial centre at Sissi (Nomos Lassithiou)

During the summer of 2015, the Belgian School at Athens with a team of the Université Catholique de Louvain conducted the first of a new 5-year program of excavations on the Buffo at Sissi on the north coast of the island of Crete. Apart from tests clarifying the earlier history of the site, under investigation since 2007, excavations concentrated on the exploration of a Late Bronze Age

(16th c. BC) complex tentatively identified as a court-centered building during the 2011 campaign. Rather than showing an expected rectangular court with right-angled wings surrounding it, a 250 m² large trapezoidal court made of a fine white plaster was partly revealed, with three wings (east, north, west), each with a somewhat diverging orientation. The monumental facade facing this court to the west consists of a bottom course of large limestone blocks on which a second course of sandstone ashlar blocks is partly preserved. A fine paved room with plastered floors, walls, bench and basin as well as a monumental stepped platform were constructed against an Early Bronze Age (c. 2500 BC) terrace and form an isolated structure (loggia) in the northwest corner of the court. Plastered rooms were cleared both in the west and north wing. The latter is badly preserved but comprises a double staircase, a long corridor and a room with column base and terracotta-tile floor. A small monumental structure, perhaps water-related, was also explored. This evidence, together with that found in 2011 (an east building with long west-facing facade, a kernos located next to an entrance from the court and a bench along the north side of the court with artificial hollows) allows the identification of the entire complex as a court-centered building of c. 900 m², abandoned early in Late Minoan IA (16th c. BC). The odd plan of the complex is explained as a result of the deliberate incorporation of Early Bronze Age structures and rising bedrock within the later building. The lecture explores the possibility of Sissi having been a local ceremonial centre to which pilgrimages took place.

Ferrence Susan C., Alessandra Giumlia-Mair, Philip P. Betancourt, Yiannis Papadatos

[A1.2 - 24.9, Room 3, 20.20-20.40]

Early Minoan IB metal objects of East Crete

A program of scientific analyses with X-ray fluorescence (XRF) has been undertaken in order to elucidate the nature of metal objects excavated from three cemeteries in eastern Crete: Hagia Photia Siteias, Kephala Petras, and Livari Skiadi. All three mortuary contexts either date entirely or have components that date to Early Minoan IB, with pottery showing strong affinity to that of the Kampos Group in the Cyclades. The examined objects are daggers, small tools—such as awls, rods, saws, and chisels—and jewelry pieces such as beads and pendants. Almost all of them were cast, hammered, and polished. They have been examined under various magnifications (10x, 50x, 200x), which revealed manufacturing techniques and corrosion layers when present. The totally non-destructive XRF analyses determined the metallurgical composition. Many of the alloyed copper objects contain various amounts of arsenic depending upon the desired aesthetic and function of the finished object. Unalloyed copper was also identified in the manufacture of some artifacts. Furthermore, several jewelry pieces were made with various

silver alloys, some even with tin. These mortuary objects shed light on the technological knowledge of EM IB metalworkers and show an impressive tradition of early metallurgy in East Crete. Their discovery in contexts with obsidian and pottery in the style of the Kampos Group also demonstrates trade relations with and influence from the Cyclade islands.

Finlayson Sarah

[A1.1 - 24.9, Room 1, 13.00-13.20]

Little things in a big landscape; Thoughts on the mobility of seals, sealings and sealing practices in First and Second Palace Period Crete

During the First and Second Palace Periods (Middle Minoan IB/1900 BCE to Middle Minoan III/1700 BCE and Middle Minoan IIIA/1700 BCE to Late Minoan IB/1470 BCE respectively), seals and sealings were widely used across Crete as one component of what Dickinson has called “writing-assisted administration” (1994: 305). A dazzling array of seal types and sealing forms are found, their use running parallel to or intertwined with that of the Cretan Hieroglyphic and Linear A clay administrative documents.

In this paper, I trace three paths of movement in the sealing practices of First and Second Palace Period Crete – the first is that of sealings, which could variously be moved across the landscape attached to physical goods or by themselves as carriers of information, or created in one place to capture information about the movement of other objects.

The second is the transfer or exchange of sealing practices, or what we can reconstruct of this process, and how it might have taken place – this is particularly significant when considering sites that have yielded sealings but not examples of other written documents, and close attention must be paid to the potential for making different choices.

Thirdly, I consider the movement of seals as desirable objects in themselves, separated from their administrative paths and valued instead primarily for their material or motif. Seal use always operated within a broader world of material values and meanings and these must be factored in to any discussion of seals' significance. Drawing these three paths together, it becomes possible to map changes in seal use and sealing practices onto changes in social, institutional or administrative spheres, particularly between the First and Second Palace Period.

My original contribution here lies in pushing beyond merely invoking the materiality of these objects and the agency of their users to think through the life of seals and sealings as objects which were made to be passed from hand to hand, scrutinised and discussed. Their small size made seals and sealings ideal as travelling objects which could carry information much greater than themselves, but there is still much work to do to understand the practicalities of seal use.

Fotou Vasso, Don Evelyn

[POSTER, A - 22.9, Room 6]

New light on Palace phasing in the Throne Room Area, Knossos

Work was conducted in 1987 by the British School (under the aegis of S. Hood) in the ten spaces north and west of the Throne Room in the Palace at Knossos to define the architectural history in the area. A thorough cleaning of the rooms preceded trial soundings. These were so positioned to reveal as much as possible of the walls and floors of previous periods, whilst providing clear stratigraphical sections that connected the architectural remains between rooms. The results brought into stronger focus S. Mirié's earlier study of the area (published 1979), also correcting some misunderstandings in her interpretation.

Evidence exists for three successive building periods with associated floors and walls. All were above deposits of the late/final Neolithic settlement, and an EM II pit.

Period I (within MM II) was distinguished by the use of brown clay and coloured (mostly red and orange) lime-plaster that covered the floors and probably also the walls. Over this the Period II (Neopalatial) monument is marked by its gypsum-slabbed floors and dadoes. Finally, Period III (the standing monument, Final Palatial) is noted for its multiple white lime-plaster floors, wall coverings and furnishings: all uncovered by Evans.

The plan of the first two (Minoan) phases remained essentially the same. In the last ('Mycenaean') rebuilding some changes were made at crucial points, affecting the circulation pattern and room sizes, yet preserving the division of this sector into two sets of rooms.

Rooms 44 and 44a served, in all three periods, as auxiliary spaces to the Throne Room. The high table in Room 44, undoubtedly a focal point for the activities in this room, was a 'Mycenaean' addition.

In Period III, the other eight spaces (Rooms 45-48) formed a self-contained L-shaped unit entered from the Corridor of the Stone Basin (49). This entrance, the outline of the north series (45, 47-48) and their association with benches go back to the previous periods. They formed a unit with the west series of rooms (46, 46a-d), whose precise plan eludes us. Whether this west set also connected with the Long Gallery of West Magazines could not be established. The 'Kitchen' (46) with its unique furnishings was a 'Mycenaean' creation.

Finds from Evans's excavation of the Period III rooms were apparently sparse. The rooms of Periods I and II were razed to the ground and the depths of soil and fills between the structural reorganizations often measure under 10 cm. As a result, there were no floor deposits. Nonetheless enough was recovered to secure their broad dating, including a LM IB Marine-style sherd in the mud wall-plastering of Period III. A few scraps of gold foil, a Talismanic sealstone and a lapis lazuli bead comprise the better sort of small finds, with the

F

significant addition of a very large number of excellent obsidian blades matching material found by Evans in the Room of the Knobbed Pithos in the Central Shrine Area of the West Wing.

Francis Jane

[A1 - 25.9, Room 1, 10.40-11.00]

The Inatos Niobids: a re-assessment

Rescue excavations at Inatos in 1929 revealed two small-scale statues representing three figures from a well-known sculptural theme, the destruction of the children of Niobe by Apollo and Artemis. The Cretan examples show Artemis shooting her bow and Niobe sheltering her wounded youngest daughter. An article by S. Marinatos (*ArchEph* 1934-35) remains the main analysis of these sculptures, and since then they have only received brief citations. Marinatos attempted to identify the model upon which the works were based, and his inability to do so allowed him to conclude that they were the product of an inferior Roman copyist who had insufficient knowledge of a superior Greek original. The study of Greek sculpture, and in particular attitudes and knowledge about so-called Roman copies, has shifted and progressed considerably since then.

This paper assesses the Inatos Niobids within the current climate of research on ancient sculpture. The question of their model, which privileges a Greek original that may never have existed, is disregarded in favour of queries that can clarify the sculptures. The works are instead considered within the context of ideal sculpture on Crete, about which much more is now known. Issues to be addressed include: do the Niobids contribute to information about a Cretan sculptural style, or even a style within Greece during the Roman Empire? Is the composition or style of these sculptures comparable to Roman versions of the figures known from elsewhere? Can their place manufacture be identified and do other sculptures from Crete indicate a similar provenience? What do such connections say about the place of Crete in the consumption patterns of Roman ideal statuary and the mobility of sculptural themes and styles?

Gaignerot-Driessé Florence

[A2 - 22.9, Room 3, 09.40-10.00]

Forging a community: social and political changes on the Anavlochos Ridge in the early stages of the Greek city-state

In this paper, the settlement(s) located on the Anavlochos ridge and its community(ies) will be considered in the geographical frame of the Mirabello region and in the historical context of the formation process of the polis (13th c.-7th c. BC).

The Anavlochos mountain range consists in a 5 km long North-West/South-East crest of limestone extending above the village of Vrachasi. Earlier excavations by Pierre Demargne and more recent investigations have revealed that the site was settled between the Late Minoan IIIC period and the beginning of the 7th c. BC. This naturally defensible ridge controls the major communication axis linking Central and Eastern Crete. To the north, it overlooks the coastal plain of Milatos, where a Greek city-state was established from the 7th c. BC onwards, and to the east, the coastal plain of Sissi, where an important Late Bronze Age (1350-1250 BC) settlement was recently excavated. The Archaic polis of Dreros, where the first laws of the Greek world were recovered, is located on a hill less than 10 km to the east. Since 2015, an archaeological, topographical and geomorphological survey of the Anavlochos mountain range has been carried out by the French school in Athens. The first results allow some preliminary observations on the settlement pattern on the massif, where a Protogeometric nucleation is clearly observable. The size and organization of the Geometric settlement which developed in the central canyon also deserves to be considered: the urban planning, the seemingly lack of central public space, and the existence of a sanctuary overlooking the Late Bronze Age-Early Iron Age cemetery which was visited until the Classical period, after the settlement was abandoned, all account for critical social and political changes in the early stages of the Greek city-state. Residential, funerary and religious evidence indicates that in the Late Geometric period a community was in formation, forging its identity and probably marking its territory.

Genova Michelle Aimee

[A - 25.9, Room 3, 10.40-11.00]

Archaeology as a scientific discipline: Late 19th and Early 20th century Cretan excavators in a period of social transition

How should we approach archaeology as a scientific discipline during the late 19th and early 20th centuries on Crete? Although Cretan excavators during this time received academic degrees in literature, medicine, or law, their systematic excavations identify more with contemporary scientific practices as opposed to antiquarians. Excavators were at the intersection of Cretan politics, education, and archaeology, as well as stewards of the past. They legitimized an archaeological institution through their theory, practices, and leading roles within the local community. Instead of referring to the developing practices of these intellectuals with the pejorative term “antiquarianism”, this project assesses their merit as leaders within the Cretan archaeological terrain. We will consider the methodology of Cretan excavators from 1878-1919, like that of Minos Kalokairinos [1843-1907], Stephanos Xanthoudides [1864-1928], and Iosif Hatzidakis [1848-1936]. This project examines primary publications related to their excavations at Knossos,

Messara, Tylissos, and Malia in addition to reports submitted for newspapers such as *ΜΙΝΩΣ* (Minos) and *Κρητική Αρχαιολογική Εφημερίδα* (Cretan Archaeological Newspaper), etc. Letters and other correspondences from the following archives are used to discuss the nature of their archaeological practices and political involvements as well: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου (Vikelaia), ΓΑΚ-Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Historical Archive of Crete), and Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα – Γεννάδειος Βιβλιοθήκη (Gennadius). In an attempt to demonstrate the scientific approach of excavations, the following questions are addressed:

What defines a Cretan archaeologist immediately before, during, and after the enosis with Greece [1913]?;

How did the emerging archaeological practices of Cretan excavators differ from collectors, aficionados, and/or antiquarians?; and

Despite their lack of formal training in Classics, how can we reconcile the dynamic and constructive roles of Cretan intellectuals as archaeologists, historians, politicians, and educators?

By answering these types of questions about Cretan archaeologists, this project expands academic conversations from contemporary scholars like Katerina Kopaka, Theocharis Detorakis, Manolis Detorakis, and Giannis Sakellarakis. The responsibility of Cretan archaeologists extended beyond the mere role of an excavator, and there is a need to evaluate how Cretans engaged in the intellectual conversations of their island's past throughout a period of transition with foreign collaborations. Cretans were pioneers at the forefront of Minoan excavations when no set standard existed for the foundations of this archaeological genre.

The ultimate objective of this project is to evaluate the discipline of archaeology not only through technical ability, but also through the institution, which allowed Kalokairinos, Xanthoudides, and Hatzidakis to intervene in public debates on the basis of their archaeological investigations. Arguably, the Treaty of Chalepa [1878] transformed Cretan policy – socially and politically – by legalizing groups like the Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος [Educational Society/Friends of Letters]. As a result of these institutional changes (Article XV), literary societies, newspapers, printing presses, and archaeological excavations became a standard part of the social and political Cretan environment. Cretan excavators, under partial Ottoman control, were now afforded the legal opportunities to integrate the ancient past of the island to a broader cultural context that was absent during previous periods of intense occupation.

Le importazioni attiche a Creta fino alle guerre persiane

La ceramica attica importata nell'impero persiano transitava lungo diverse rotte che attraversavano il Mediterraneo orientale. Una di queste rotte doveva toccare le isole di Creta e Cipro facendone due snodi importanti. La prima rotta che prendiamo in esame nella nostra trattazione è quella che, prima di approdare sulle coste del Vicino Oriente, faceva tappa a Creta e a Cipro. Questa ipotetica rotta aveva in queste isole due importanti punti di snodo, da cui la ceramica poteva cambiare direzione.

Per quanto riguarda le importazioni di ceramica attica nell'isola di Creta il primo dato che è emerso è la maggioranza di importazioni di ceramica attica a figure nere. Dall'analisi dei vari siti dell'isola possiamo cercare di ricostruire quelli che erano i principali punti di approdo. La ceramica attica è stata rinvenuta, oltre che in siti costieri, anche in centri interni dell'isola e in siti importanti in età minoica. Si tratta della notevole quantità di ceramica attica a figure nere rinvenuta a Knossos e del dinos a figure nere di Sophilos rinvenuto a Gortina. Questi rinvenimenti testimoniano la frequentazione di questi siti da parte dei mercanti greci e confermano che la ceramica attica non solo aveva in Creta un punto di smistamento verso altri empori, ma anche degli acquirenti locali.

La centralità di Creta nel commercio della ceramica attica emerge anche dal ruolo di snodo che ebbe nelle rotte che portavano verso Cipro e la costa siriana. Fino all'VIII secolo a.C. i traffici commerciali tra le due isole erano molto intensi, come si può desumere dalle affinità stilistiche nel campo della ceramica e della bronzistica. A partire dalla prima metà del VII secolo a.C. i legami tra Creta e Cipro cominciarono ad allentarsi. Questo fenomeno si può spiegare con la dominazione assira di Cipro, che probabilmente determinò uno spostamento verso Oriente delle rotte commerciali e degli scambi culturali dell'isola. A partire dall'inizio del VI secolo a.C. i rapporti tra Creta e Cipro tornano a farsi intensi, ma questa volta con una sostanziale differenza: mentre Cipro faceva parte di un ampio circuito commerciale che la collegava con il Vicino Oriente e con l'Egitto, Creta occupava una posizione periferica sia rispetto alla Grecia continentale sia rispetto alle grandi culture del Mediterraneo.

Durante il primo quarto del V secolo a.C. i regni cretesi non presero parte alle guerre persiane. I rapporti fra Creta e la Grecia non dovevano essere interrotti, ma probabilmente in quel periodo i regni cretesi non erano in grado di fornire aiuti alla Grecia. I Cretesi, infatti, obbedivano ad un responso della Pizia, la quale ricordava loro come, mentre i Greci non li avevano aiutati a vendicare la morte di Minosse, questi avevano aiutato Sparta nella guerra di Troia. Questo isolamento viene smentito dagli scavi di Knossos, che hanno

restituito una notevole quantità di ceramica attica a figure nere. Questo dato confermerebbe, quindi, una continuità nei rapporti commerciali con Atene.

Gertwagen Ruthy

[B - 24.9, Room 2, 10.00-10.20]

Venetian Heraklion until late fifteenth century: a gateway for international trade and flow of related people and ships

After the Venetian occupation of and establishment in Crete from the early 13th century, Heraklion that became the Venetian administrative seat in the Island gradually became its international commercial centre and functioned as the southern reloading port of Venice in the Mediterranean. The geopolitical shifts in the eastern Mediterranean after the Byzantine conquest in the 1230s most of the Dodecanese Islands, brought about changes in maritime routes in favour of Crete, that originally had suffered until then of marginal position. The shift in Heraklion status contributed to flow of people, some of whom used Heraklion as a transitional port and others who settled in the city for long periods.

This paper discusses the following topics:

The role of Crete and Heraklion along navigation commercial routes as attested by merchants' letters and contracts, pilgrims' descriptions and the ships involved.

The flow of people along with commodities to Heraklion as attested by notarial acts and commercial contracts.

The impact of these phenomena on the urban structure of the town, its port and their facilities.

This paper uses interdisciplinary approach and perspectives using various types of historic documentation, nautical technology, urban architecture and marine engineering

Girella Luca

[A1 - 22.9, Room 1, 11.20-11.40]

Social changes in the Western Mesara after LM IIIA2: a view from the funerary contexts

The paper focuses on the funerary data of South-Central Crete, with particular consideration of the Western Mesara during the Final Palatial Period (14th-13th c. BC). Patterns in tomb architecture, burial assemblages and cemetery distribution provide a rather complex picture of the region as regards the political and social organization. In particular, the discussion of the dataset allows for a deeper insight of some of the social dynamics present in the region after the collapse of Knossian power, as regards the decline of mortuary ostentation and the following redefinition of the funerary

vocabulary. The analysis of the funerary landscape will focus on the distribution and the composition of rock-cut chamber tombs with particular emphasis on the cemetery of Kalochorafitis, whereby the new edition of the Kalochorafitis/Anevoles Tomb B, in collaboration with Alexandra Karetsou, has provided useful insights in the negotiation of local identities, as derived from the analysis of the funerary rituals and bone manipulations. By considering the cemetery of Kalochorafitis in a wider context, it will be argued that a differentiation in the composition of grave offerings emerges and it may suggest still a level of competition between elites at different centres. These elites may have benefited from the collapse of the Knossian hegemony, but it will demonstrate that the previous funerary vocabulary has largely changed into a less homogeneous and complex language.

González Herrero Oihane

[A1 - 23.9, Room 1, 17.00-17.20]

The role of the Minoan communities in the decline of Cycladic Culture at the end of Early Bronze Age

The relations between the Cyclades islands and Crete during EBA were fluid and intense. The traffic involving goods of prestige in both senses has been widely studied. However, the situation seems to change around the end of EBA II. The interactions and exchanges between the Cretan and Cycladic communities come to an end and a period of darkness may be deduced from the lack of Aegean studies about the second half of the 3rd Millennium BC. In this sense, we have to wait until the first stages of Middle Bronze Age, with a totally developed Minoan culture, to pick up the subject about the relation between Crete and the Cyclades again.

Our proposal consists in an attempt to identify the nature of the contacts – and we assume that they do exist – between these communities during this period of time. Furthermore, we want to investigate the role of the Cretan people – specially Cretan seafarer – in the twilight of the Cycladic culture and its preeminence in the Aegean at the end of EBA. Assuming that the power of the Cycladic culture is founded on the canoes navigation and the great possibilities around the geographical situation of the islands – almost like stepping stones between Anatolia, Greece Mainland and Crete –, the introduction of a new and more advanced sailing technology in the Aegean sea might suppose a hard blow for the Cycladic traders and seafarers. The evidences of different representations of the first Minoan sailboats at the end of the 3rd Millennium, mean that these communities could defray a technology that exceed the possibilities of their Cycladic neighbors. In order to situate the moment of the change in these contacts, maybe we have to go back over the previous cultural phase again – at the beginning of EBA II – when the social dynamics of these two areas started to be different and even

antagonistic. Nevertheless, at the end of EBA the Cycladic communities received the *coup de grâce*: at the time when the Cycladic seafarers lost their prestige – the new technology permitted the realization of direct travels between the multiple areas in the Aegean without the intermediation of the Cyclades –, they lost the possibility of establish their regimes of value for the products in circulation. Consequently, that is why we strongly believe in the relevance of following the trail of the nature of the contacts between these two areas at this awkward period of time which would finish with the emergence of the State in Crete and the progressive decline of the Cycladic culture with it's inclusion in the Minoan area of influence.

Goodison Lucy

[A1 - 22.9, Room 1, 10.00-10.20]

Where did the Mesara-type tombs travel from?

The Mesara-type tombs, built and mostly used in the Early and Middle Minoan periods, are a distinct phenomenon with characteristic features. These include the circular shape of the tomb itself, which was used for communal burial usually with re-use over a long period; the (mostly rectangular) annexes and out-buildings, generally added to the circular tholos at some point after its construction and used not only for funerary ritual, but also as ossuaries for storage of bones at secondary burial and sometimes for primary burials; the easterly orientation of the tomb entrances which would admit the light of the dawn sun on specific days of the year; the evidence of Cycladic influence in figurine and ceramic assemblages; and evidence of a preoccupation with manipulating skeletal remains, including clearing, sorting, stacking and chopping with a particular interest in the skulls. From where did these specific features derive? Was the circular form of the tombs introduced from North Africa, perhaps Libya or Egypt, as suggested by Xanthoudides and Evans? Or from the eastern Mediterranean? Or do recent excavations of early examples of Mesara-type tombs on the north-east and east coast of Crete suggest Cycladic sailors circumnavigating and bringing their cultural traditions to create the first concentration of sites on the south coast? Even if, as has been suggested, the concept of the circular tomb only travelled down from the mountains to constitute a man-made imitation of indigenous burial caves, questions remain about the origins of the distinctive practices and material culture manifested at the tombs. The debate has ranged over various possibilities, from local innovation to trading contacts to immigration of new populations. This paper takes a fresh look at the evidence for possible movements of people, architectural ideas, iconographic motifs, material objects and funerary traditions around the Mesara as well as parts of north-central and eastern Crete.

Haggis Donald C., Margaret S. Mook

[A2 - 22.9, Room 3, 10.00-10.20]

Excavations at Azoria in 2013-2016: Cultural transformations and settlement structure in the 8th and 7th centuries BC

Drawing on results of current excavation at the site of Azoria (2013-2016), an Early Iron Age and Archaic settlement in eastern Crete, the paper explores the implications of stratigraphic discontinuities from Late Minoan (LM) IIIC until the 6th century BC. The purpose is to discuss archaeological contexts that suggest cultural transformations during the 12th to the 7th centuries; and to relate these changes to broader patterns of settlement mobility and nucleation in the Mirabello region and east Crete in the Early Iron Age.

Stratigraphic excavations at Azoria have recovered a clear late-7th century horizon of rebuilding that buried or destroyed earlier constructions of LM IIIC and Early Iron Age date. The resultant Archaic settlement, lasting the duration of the 6th century, was carefully planned, monumental in form, and complex in the scale of landscape modification, construction, and allocation of labor. Separate zones were allocated for civic and residential buildings. The paper examines the stratigraphic transition and horizon of urbanization at the site, considering evidence of earlier (Late Geometric [LG] and Protoarchaic) activities that might anticipate the restructuring of the settlement at the end of 7th century.

Recent excavations at Azoria have produced evidence of a substantial LM IIIC settlement, abandoned as a habitation site at the end of the period. While excavations have recovered evidence of Protogeometric (PG) burials, it is not until the 8th century, when new buildings were constructed, but in close proximity to the standing remains of LM IIIC date—features that must have been a visible part of the landscape as well as the material memory of people residing in the broader region. One example is the Protoarchaic Building that incorporated a LM IIIC-PG tholos tomb into its construction. It has a large hall with a central hearth and associated debris and dump deposits suggesting large-scale drinking, dining and hearth-pyre sacrifices. Other rooms in the building were clearly devoted to food processing and ceramic production.

This renewed interest in Azoria, at the end of the Early Iron Age, may be attributed to the evolving social dynamics of the 8th and 7th centuries, when ascendant ruling groups may have sought the deeply-stratified local cultural landscapes as a context for negotiating community membership and organization within expanding economic and agropastoral territories. Long-abandoned LM IIIC settlements and cemeteries may have become historically-significant focal points of rituals that served to re-legitimate and articulate the form and limits of local and regional identity and ultimately civic status in emerging cities of the Archaic period.

H

Harrison George W. M.

[A2 - 22.9, Room 3, 13.20-13.40]

Illness and disease in Roman Crete

Nothing is more mobile than microbes. This first part of the paper analyses epigraphical and archeological evidence, such as the skeletal remains on Kouphonisi, for death and disease on Crete during the Roman Empire. Its aim is to gather and examine what maladies were prevalent in a mainly agrarian population but for which the evidence is largely restricted to sanctuaries and population centres. The ancient Cretan diet, so Mylonas in several studies, was nowhere as salubrious as the modern one, and diet is broached as a contributing factor in recurrent or serious illness. Similarly, the sustained period of aridity during the Empire (Moody 2015) could have exacerbated many afflictions.

Mobility of populations in the first centuries of the Roman Empire meant that contagions were portable before late imperial laws tied people to their lands and professions. The second part of this paper considers the limited ancient written sources for outbreaks of infectious diseases during the Roman Empire in the eastern half of the Mediterranean and correlates which ones missed Crete, or affected it. There is a considerable amount of scholarly literature on contact with and spread of disease on islands and this paper applies to Crete during the Roman Empire methodologies and insights that have been productive in other parts of the world, centering on Sicily and Cyprus, sister islands in the ancient Mediterranean, but including areas of more intensive investigation, such as colonial and post-colonial Hawaii and Polynesia.

Hermay Lucile

[B - 24.9, Room 2, 9.00-9.20]

Crete and Patmos, study of the ties between two Byzantine islands (11th-13th c.)

Studying the history of the monastery dedicated to St. John the Theologian on the island of Patmos, historians emphasize the ties between the monastic institution and the imperial capital, Constantinople. They also underline the regular journeys of the Patmians monks to this city. Indeed, since his foundation in 1088, the monastery got an imperial status, it was called *sebasmia mone* in imperial *chrysobulla*, and the monastic community had special relationships to the imperial power.

This tie with the Capital, because of its prestige, attracts attention but should not hide the existence of another fundamental axis. A careful consideration of the sources reveals that the monastery was also linked with the island of Crete. The founder of the monastery, the monk Christodoulos had obtained from the Emperor Alexis Ist Komnenos an annual allowance of three hundred *modioi* of wheat taken from the income of the Cretan *episkepseis*.

Consequently, the monks from Patmos went frequently to the island of Crete and built up relationships with the high-ranking imperial servants and also with inhabitants. The various documents preserved in the archives of the monastery of Patmos but also the hagiographies of some Patmians monks are essential sources to write the history of Crete during medieval times because they allow us to demonstrate the exchanges between the monastic institution and this island.

In this paper, I would like to study the movements and the exchanges between these two islands of the southeast of the Mediterranean Sea during the eleventh to the thirteenth century. More precisely, I wish to emphasize on the people's mobility. Firstly, I will study the personal ties the Patmians monks stroke up and kept with Cretan people. Secondly, I will underline, based on a prosopographical analysis, the importance of the Cretan recruitment among the monks of Patmos. I will present a genuine, regional and insular network with powerful ramifications and demonstrate that the role of Crete in this southern network certifies its medieval dynamism.

Hershenson Carol Ruth

[A1 - 22.9, Room 1, 11.40-12.00]

Diachronic architectural fashions among the elite: a Prepalatial room type and later comparanda

This study documents the expression of elite self-identification and emulation in domestic architecture during the Prepalatial era, through examination of a type of room-group that is defined here; possible subsequent continuity and changes in the architectural fashion of this room-type are discussed.

Prepalatial suites consisting of a broad room with an adjacent corridor are identified at Agia Triada (the southern rooms in the West House), Vasiliki (rooms 39 and 39α and the southern portion of corridor A in the Red House), and Knossos (the southernmost rooms in the South Front house and 'House' A beneath the central Kouloura in the West Court). In addition to their shared plan, these suites also display regularities in the orientations and proportions of the rooms and in their locations within their houses, but they may also include idiosyncratic installations and features. This repeated type of Prepalatial room-group is found only in elite houses, where it constitutes the second most common plan of rooms after the elite variant of the Prepalatial Minoan hall.

The four examples of broad-room-and-corridor suites were successively built in each Prepalatial sub-period from EM II through the end of the era: EM IIA (Agia Triada), EM IIB (Vasiliki), EM III (Knossos, South Front House), and MM IA (Knossos, 'House' A). The first three are quite similar to each other, while the last varies greatly from the earlier examples.

These Prepalatial suites share similarities with later Lustral Basins in their plans, proportions, and position within the hierarchy of frequency among contemporary elite rooms. The Prepalatial suites might also have achieved a differentiation of levels relative to the floors of surrounding rooms like that distinctive to the sunken Lustral Basins by less energy-intensive building methods, through a contrast between upper and ground stories evidenced by structurally enhanced walls or by choosing naturally sloping sites. 'House' A at Knossos may preserve a transitional stage in a series of changes in architectural fashion linking Prepalatial broad-room-and-corridor suites to later Lustral Basins. A diachronic series of changes in the plans, building methods, sizes, and positions of these rooms is traced from the Prepalatial broad-room-and-corridor suites through Proto- and Neopalatial Lustral Basins to the late Neopalatial level Bathrooms.

It is well documented that elite Proto- and Neopalatial houses were an arena for social emulation and competition and were subject to resultant changes in fashion, including the replacement of earlier sunken Lustral Basins by level Bathrooms during the later phases of the Neopalatial era. This process of elite competition through stylistic changes in architecture is herewith identifiable as early as the Prepalatial era on Crete, with implications for the dating of the emergence of increasing social complexity for which it might provide evidence.

Hitchcock Louise A., Aren M. Maeir

[A1.1 - 24.9, Room 1, 20.00-20.20]

Pirates of the Crete-Aegean: migration, mobility, and Post-Palatial realities at the end of the Bronze Age

Our recent research (Hitchcock and Maeir 2014; in press) has used historical accounts of piracy to briefly examine pirate leadership, pirate culture and social organization, feasting activities, and studies of pirate geography to propose an interpretive framework for understanding the migration of the Sea Peoples as, inter alia, pirate tribes who plundered some of the great centers at the end of the Mediterranean Bronze Age (ca. 1177 BCE, e.g. Cline 2014). We suggest that as Mycenaean control over trade routes collapsed with the destruction and/or eventual abandonment of the Mycenaean palaces, that Crete became particularly vulnerable to piracy, because of certain geographical and topographical features that characterized its coastlines. Unless defended, rocky coastlines, natural harbors, promontories, and river valleys were susceptible to piratical activity, as we shall discuss. Historical records indicate that piracy resulted in a desolation of coastlines, as coastal settlements and coastal plains might be attacked at night, with villages burnt and pillaged, and fields devastated. Inhabitants of such areas were motivated to move to defensible places further inland. Such abandonment and move to

defensible areas characterized early Iron Age Cretan settlements, such as Karphi, Kavousi, Kephala-Vasiliki, Chalasmenos, Monastiraki, Thronos-Kephala, and many others, which were relatively inaccessible from the surrounding landscape with the numerous sites documented by Nowicki (2000) in post-palatial Crete representing only a fraction of the total. Our paper will consider the role of piracy at the end of the Bronze Age in influencing migration, new realities, social practices, and changes in the cultural environment and social organization of post-palatial Crete. We will also explore the idea that just as certain areas of Crete were geographically suitable for seeking refuge from pirates, other sites in Crete became geographically suitable for pirate activity to take place. This will eventually be incorporated into an understanding of the larger picture of the major transformation, which occurred in the eastern and central Mediterranean in the transition between the 13th and 12th centuries BCE.

Ivrou Vasiliki

[A1 - 23.9, Room 1, 11.40-12.00]

Late Bronze Age harbours in West Crete: systems of maritime activity through the use of Maritime Cultural Landscape (a necessity or an intention?)

This paper considers the perception of maritime space in the SW Crete during the Late Bronze Age, analysing and linking issues of coastline morphology and harbour location and maritime ideology. Drawing heavily on the concept of the maritime cultural landscape, the presentation reviews the state of knowledge about the nature of coastal settlement during the Mycenaean period in the SW Crete and how the coastline has altered since antiquity due to geomorphological processes. The paper presents the results of a coastal and offshore (snorkeling) survey carried out along several stretches of coast in West Crete with the aim of assessing the location of possible harbours/anchorages dating to the Late Bronze Age. These results are compared with those available for comparable harbour locations in Central and East Crete, and the rest of Aegean dating to the Late Bronze Age period. This presentation adopts a maritime perspective, viewing the coastal littoral from the sea. It examines various parameters including natural processes on the coast and hinterland that were, and remain, vital to the connectivity of cultures through the sea during the Late Bronze Age and thereafter. The intention is to contribute to a fuller understanding of seascapes and the maritime cultural landscape in LBA Crete, as seen through the evidence of potential harbours, and to gain insight into how maritime space may have impacted on the issue of harbour installations of that period.

Don't judge a building by its surface. Painted imaginary "Aegean" architectures from an "Egyptian" palace at Tell el-Dab'a

25 years ago, the unexpected discovery of thousands of painted lime plaster fragments in an early Thutmoside palatial precinct at Tell el-Dab'a / Egypt created an archaeological sensation in Egyptology and Aegean Archaeology: although found in the context of two Egyptian palace buildings, the murals stand in marked contrast to local paintings on mud plaster and feature instead close technical, motivic and stylistic links to the Late Bronze Age Aegean tradition of '*fresco-secco*'-paintings. The pictorial themes and motifs range from different ornamental patterns to large-scale depictions of landscape to life-size as well as small-scale figural scenes, including amongst others the famous taureador fresco.

Recent advances in conservation revealed a new iconographic group from 'Palace G', previously unknown in the wall painting corpora of Tell el-Dab'a. Most probably the highly fragmented murals show colorful large-scale reproductions of different architectural elements like veined stone slabs and wooden components. Many of the used motifs resemble in their execution to a great extent painted simulations of architecture known from Late Bronze Age wall paintings in Crete, Thera and the Greek Mainland. However, some designs from 'Palace G' exhibit iconographic features and combinations of motifs without direct parallels within the corpus of Aegean wall paintings so far.

At the first sight, it is tempting to explain the similarities between the architectural simulations from Tell el-Dab'a and the Aegean in the context of the sudden appearance of Aegean emissaries represented on New Kingdom tomb paintings and the Late Bronze Age gift exchange between the elites of the Near Eastern states, known from the textual sources of the Amarna correspondence.

Instead of addressing these large-scale explanatory models, I aim to reduce as a first step the scale of analysis to the artefact level, which suits archaeological approaches the most: By examining the very physical existence of the wall plaster fragments, i.e. the used materials, their properties and their modifications within the technical-operational sequence, this paper seeks to reveal aspects of the artistic formation processes and the underlying technical as well as conceptional choices. At this point, it is important to note that artistic practices are shaped by specific cultural, technical and environmental settings, but reshape as dynamic, open processes future conditions, from which new practices will emerge. Understood in this sense, the reconstruction of the artistic practice from the material evidence forms an important methodological instrument to gain insights into the circumstances of creation

of the wall paintings. In this way, the micro-scale level analysis opens up the possibility to discuss similarities and differences within the various artistic traditions in the Eastern Mediterranean of the second millennium BC and to trace back possible interactions between them.

Katsigiannis Alexandros

[B2 - 23.9, Room 7, 18.20-18.40]

Translated verses of *Erophile* in a scholarly “Guide” for Modern Greek Language and Literature (1870): The forgotten case of Edmund Martin Geldart

The production of “Guides” for Modern Greek language and literature had been a quite frequent practice during the 19th century. English, French and German travelers, ambassadors, military men or just curious scholars had been publishing these guides, having in mind two things: the necessity of the traveler to bear such a guide, in order to be facilitated during his or hers travels to Greece and secondly, to respond to the constantly growing need of charting the non-systemized, at the time, Modern Greek language and its literary depiction. The second function appertains to the tendency towards the historization of Modern Greek language and literature by the European “other”, as a result of both curiosity (a sense of exoticism) and scholarly requirements. The mapping of Modern Greek literary production in the 19th century had been a first class opportunity for the European scholars, from Byron to William Martin Leake and from Claude Fauriel to Émile Legrand, to elaborate on the constantly formulating, at the time, Modern Greek Identity. In order for a foreigner to learn the language, or at least have an idea about it, literary examples were constantly used. Therefore, these guides function also as a means of *cultural transfer* between Hellenism and the Western Europe. The presence of Cretan Literature in these guides is more than frequent, since the literary works of Cretan Renaissance were not only vastly celebrated in the main centers of Hellenism and in the Greek State from 1830 and forth, but they also signified the beginning of Modern Greek Literature, in terms of literary history, because of their inveteracy.

In this essay I will bring to light the unknown work of an English Unitarian minister and teacher in Oxford, *The Modern Greek Language in its Relation to Ancient Greek* (Oxford 1870). In this interesting work, apart from many others, E. M. Geldart translated parts from *Erophile* and a few verses of *Erotokritos*. Firstly, I will try to integrate Geldart’s work in the long tradition of such works in English, beginning with Byron’s “appendix” in *Childe Harold*. Secondly, I will elaborate especially on the chapter “Modern Greek Literature” (pp. 138-177), where Geldart is presenting his own effort on the historization of Modern Greek Literature. It is not of small importance to note that Geldart visited Athens in 1867 and occupied himself as a teacher until May of 1868, when he

departed. Finally, I will insist on his translating effort, which is extremely interesting, since it is in verse and of the outmost grace and consistency. Therefore, this essay will elaborate on the transfer of Cretan Literature to the English-speaking world through the means of “teaching manuals” and the occasional efforts of translation, during the 19th century.

Kavtaria Nino

[B1 - 23.9, Room 2, 10.40-11.00]

Influence of Cretan art on the miniatures of the Georgian – Greek Manuscript (F.956, разн.О.І.58) from the National Library of Russia

A Georgian-Greek manuscript (разн.О.І. 58) preserved at the National Library of Russia is a unique example of the 15th century Georgian and, in general, Christian literature and artistic thinking. Its composition and form to a certain extent reveal the inherited literary and artistic tendencies, which in that period, against the background of the fall of the Byzantine Empire and the hard condition of Georgia, still offered an opportunity of retaining high professional level. The bilingual (Georgian-Greek) liturgical collection is an interesting example of the Greek-Georgian cultural relations, in which the creative experience of the previous glorious centuries, conceptualized from the viewpoint of the given period, as well as contemporary artistic peculiarities were manifested clearly.

The fourth series of these miniatures is unique by its composition. The first miniature depicts St. John the Baptist, as the Angel of Desert, with his cutoff head in a charger before him (f.59v). Such an image finds analogies with Cretan icon painting. The significance of this cycle is also stressed by the images of the Georgian saints included in it; whereas the spot miniatures of saint warriors are replaced by the representation of St. Mamas riding the lion; “Spinning of St. George over a Carriage’s Wheel” (f.61r), “Saint Demetrius”, “Elevation of the Cross” (f.63r) derive from the Cretan artistic tradition. Here too, the hand of the painter of the second and third cycles is observable. His painting is close to the work of Cretan artist Angelos Akotantos. “St. Theodore Teron slaying the Dragon” (f.61r) derives from the iconography of Cretan painting. It is also believed that such an image of the dragon found its way into Akotantos’ work from the paintings of Paolo Uccello. This series of the miniatures is completed with a scene of the “Deesis”. This scene of the “Deesis” is distinguished by the depiction of the Saviour on the entire page and the representation of half-figures of the *Theotokos* and St. John the Baptist, as well as the full-length figures of Apostles Peter and Paul.

The paper discusses the influence of Cretan art on these miniatures and tries to study the peculiarities of Cretan painting and of the Georgian miniatures of this manuscript within a frame of cross-cultural traditions and also show the ways these artistic traditions were spread into Georgian miniature painting.

Kelly Amanda

[B - 22.9, Room 2, 9.00-9.20]

The Roman landscape of Crete as a palimpsest for ecclesiastical design

My paper questions whether the early Church effectively used the Roman landscape of Crete as a palimpsest for its own political devices whereby the stamp of ecclesiastical architecture over imperial foundations, served to obfuscate the older traditional presence in that exact location, or if the demolition or adaptation of pagan structures served simply to replenish diminishing supplies of raw building material while their ground plans provided sturdy platforms for ecclesiastical foundations.

In cases where basilicae were founded over, or incorporated material from, earlier structures, was the manifest supersession, which inherently preserved a spatial continuity, clearly significant in terms of public meaning or were spatial choices more pragmatically driven?

If, as Wharton suggests, that running parallel to the conversion of the populace of the city was the conversion of the city's space, the nature of these architectural transformations should be analysed to assess the political message inherent in, and the social impact of, this restructuring.

While it can be argued that radical and controversial architectural conversions were reserved for heightened impact at critical junctures, and were clearly exacted in prominent centres of Cretan administration, it seems that, more broadly speaking, architectural conversions across the island did not constitute aggressive statements. If transformations of temples (and notably amphitheatres) were purposeful and aggressive, the question remains as to whether the conversions of more secular architecture, such as bathhouses, occurring during the cultural watershed of the 5th and 6th centuries AD, were purely architectural considerations or whether there were deeper socio-political issues which underscored their appeal for Church architects.

Klapaki Nektaria

[C - 22.9, Room 5, 11.40-12.00]

Deconversion, travel and divine epiphany in Kazantzakis's *Report to Greco*

Chapter thirteen of Nikos Kazantzakis's *Report to Greco* outlines how the novel's semi-autobiographical central character experienced a 'crisis of conscience' as an adolescent that culminated in his deconversion, specifically the loss of his Orthodox Christian faith, when he was first exposed to Charles Darwin's theory of evolution and to Copernicus's heliocentric theory by the Professor of Physics. Revisiting this famous episode of Kazantzakis's novel, the paper suggests that this early traumatic experience led the central character to travel to a number of places – Italy, Athens, Mount Athos, Jerusalem, Palestine, Crete, Paris, Russia, Crete – as part of his search for a divine

epiphany in order to redeem himself from the trauma of his adolescent deconversion. In this context, the 'crisis of conscience' and the ensuing loss of faith experienced by the central character are compared to the portrayal of analogous experiences in a number of early twentieth-century semi-autobiographical novels of lost faith. Furthermore, the surrogates sought by the central character of Kazantzakis's novel in order to fill in the gap left by the loss of his Christian Orthodox faith are compared with the surrogates espoused by the early twentieth-century European Modernists in response to Godlessness. However, Kazantzakis's novel differs, it is argued, from its European models in one significant respect: it employs the trope of the journey as a means through which the central character seeks and attains redemption. In this regard, the novel seems to follow the religious tradition of pilgrimage as well as the *Odyssey*, where the idea of travel is connected with knowledge, self-discovery and, ultimately, redemption attained through *nostos*.

Knappett Carl, Nicoletta Momigliano, Alexandra Livarda, Tim Cunningham, Quentin Letesson, Hector Orengo

[POSTER, A - 23.9, Room 6]

Town and landscape at Palaikastro: results from new investigations, 2012-2016

We report on a five-year project of survey, excavation and study at Palaikastro in east Crete, site of a large coastal town occupied through most of the Bronze Age. While much of the town has already been uncovered in previous campaigns, many questions remain about the organization of the urban environment and its relationship to the wider landscape. Our work has focused on a previously unexcavated part of the town site, which appears to be a discrete neighbourhood separated from the urban core by a gully. Three main structures have come to light in this neighbourhood, which is on the edge of town closest to the Petsophas peak sanctuary. House MP1 sees occupation in the Middle Minoan (MM) III to Late Minoan (LM) IA periods, and may have been abandoned around the time of the Thera eruption, as we find deposits of volcanic ash just outside the building and no subsequent activity. Building AM1 is a large structure with a series of rooms preserving in situ floor deposits from the LM IB period, including pithoi in storage rooms, a grinding installation for food preparation, and stone vases and a necklace on the floor of a central paved room. AM1 also sees further occupation in LM III, with an extensive deposit of *Hexaplex trunculus* for producing purple dye particularly noteworthy. Our third building in this quarter is AP1, which presents a complex history of reuse during LM III, including a complete larnax lid, a fragment of a gold bucranium earring, and a griffin sealstone inside the building, and extensive dumps of pottery, shell and animal bone outside. Trials outside the façade of AP1 revealed fine pottery of the MM IIB period,

suggesting the building may have been constructed in MM III. Thus we have evidence for a previously unknown neighbourhood, occupied from at least MM II until LM IIIA2. When combined with our on-site micromorphology work, off-site palaeoenvironmental reconstructions, and landscape analysis, a clearer picture begins to emerge of how the site's urban fabric developed over time, and how it was sustained.

Koehl Robert B.

[A1.1 - 24.9, Room 1, 9.20-9.40]

The case for a migration to Crete from the southern Levant in the Chalcolithic Era

As an island culture, it seems appropriate to raise questions pertaining to the origins of the “Minoans,” regardless of whether one adheres to a “diffusionist” view, where innovations are explained by external stimuli, or as the result of internal developments and continuities. The recent publication of the Early Minoan I cemetery at Ayia Photia seems to document an enclave of Cycladic people buried on the north coast, whereas DNA analyses suggests a migration from southern Anatolia to central Crete in the Neolithic and a second influx from Anatolia or the northern Levant at the beginning of the Bronze Age. This paper proposes that people from the southern Levant migrated to the Mesara Plain at the end of the Neolithic and brought their distinctive Chalcolithic culture to an emerging Bronze Age Crete.

This Chalcolithic culture, familiarly called “Ghassulian,” after the site of Tuleilat Ghassul (Jordan), developed during a millennium (c. 4,500-3,500 BC), prodigious specialized crafts in metallurgy, ivory sculpture, stone vase carving, and coroplastic arts, all fashioned within a homogeneous style and iconographic vocabulary. Certain ceramic shapes, including the churn, appear in response to innovations in food consumption associated with the “secondary products revolution.” For reasons though which still elude consensus, the Ghassulian cultural assemblage disappeared at the end of the Chalcolithic, along with the abandonment of habitations and cemeteries, and a new settlement pattern and material culture came to dominate the region during the Early Bronze I period.

In the absence of any evidence for widespread destructions, it is suggested here that Ghassulian people left the southern Levant, perhaps under pressure from an increasingly powerful Egypt for control of Jordan's Faynan copper mines, and relocated to the Mesara Plain. There they introduced a new ceramic kiln technology which allowed for the production of red on cream painted pottery, or Aghios Onouphrios Ware, decorated with the “Ghassulian” repertoire of linear motifs, as well as new shapes such as the churn, collar-necked pithos with applied “rope” decoration, larnakes, figural vessels, and perhaps most tellingly, the practice of secondary burials in circular communal

tombs, or tholoi. DNA studies suggest that the domesticated olive may also have come to Crete from the southern Levant at this time.

If the “House Tomb Culture” of the Mirabello-Sitea region is factored into this narrative, along with the other ceramic wares which exhibit distinctly regional distributions, a picture emerges of a culturally, perhaps ethnically, diverse Early Bronze Age Crete. Furthermore, this reconstruction of Crete’s demography during Early Minoan I and II offers a possible explanatory context for the violent destructions which mark the end of this phase. Might not these have been the result of intra-island ethnic tensions, motivated perhaps by competition over access to natural resources or trade routes? If so, then might not the subsequent Early Minoan III-Middle Minoan IA periods, with their ever increasing evidence for cultural homogeneity and island-wide, community-based, large-scale building projects, reflect how these tensions were largely resolved, through the construction of an identity which might now be reasonably called “Minoan”?

Kouka Ourania

[A1 - 23.9, Room 1, 13.00-13.20]

Aspects of mobility between Crete and the Southeast Aegean in the Middle Bronze Age: the new evidence from Heraion on Samos

The Aegean area depicts since at least the Upper Palaeolithic the most vital theater of mobility in the Eastern Mediterranean. The motivation, the direction and the scale of mobility led scholarship to define limited or more extensive land- or sea-trade networks and changing spheres of interaction in the Aegean in particular from the late 5th through the 2nd mill. BCE. Contacts between Crete and the East Aegean/Western Anatolia cannot so far be traced before the EM II, as finds from Liman Tepe V and Miletus II indicate. An increased interaction can be registered at the end of the MB with the erection of the New Palaces in Minoan Crete.

Recent excavations at Heraion on Samos revealed for the first time a flourishing MB strongly fortified settlement with evolved political, economic and social structures that interacted with Mainland Greece, the Cyclades and the Old and New Palaces of Crete. In this paper Minoan imported pottery and small finds as well as pottery of Minoan inspiration will be discussed within their Samian context in order to clarify the scale and the value of interaction between Crete and the Southeast Aegean during the MB.

Materials, motifs and mobility in MM II glyptic

Seals are small and easily portable, capable of passing through many hands and travelling long distances before reaching their final resting place. The raw materials used to make them could also travel, some reaching Crete from beyond the Aegean, while others were evidently confined to specific parts of the island. Tracing the precise sources of these raw materials has so far met with limited success.

These twin aspects of mobility – of materials and of finished products – contribute to one of the major challenges in Aegean glyptic, namely the localization of production centres. The scarcity of genuine workshop material and the high proportion of unprovenanced seals underscore the difficulties, which apply to virtually all areas and periods of the Aegean Bronze Age. Thus attempting to define large “style groups” and smaller “clusters” is essential if we are to make sense of the c. 10,000 seal faces at our disposal. The most promising results have focused on distinctive combinations of material, technique, and style.

Cretan glyptic received a major boost in MM II with the arrival of the lapidary lathe, evidently introduced from the East, enabling the manufacture of seals from hard semi-precious stones, such as agate, amethyst, carnelian, chalcedony, green jasper, and lapis lazuli – imported from overseas. Other semi-precious stones, such as rock crystal and red jasper, do occur on Crete and local sources may have been exploited. To date the workshop(s) that utilized semi-precious stones in MM II have not been localized. Output in soft local stones during this period is dominated by steatite, as represented in the Atelier des Sceaux at Malia. To date the source of this material has not been identified.

This paper will focus chiefly on new research which has identified several rare and/or distinctive materials used for Cretan seals during MM II. These include variegated jasper, red serpentine, fine-grained limestone, calcite, and sepiolite. Strong interconnections can be demonstrated between a series of East Cretan sites, with occasional outliers elsewhere in the island. Specific clusters are linked not only through material but also through motif and style, suggesting the output of individual workshops, if not single hands. Evidence from excavated contexts at Petras, Mochlos and Malia lies at the heart of this study, augmented by seals acquired in eastern Crete by Evans and other collectors.

The use of these distinctive materials helps to confirm that MM II witnessed considerable experimentation in Cretan glyptic, in which both local and long-distance exchange networks played a significant role. Currently open to question is whether the materials were genuinely rare, confined to a specific

locale within eastern Crete, or were only exploited occasionally, on an “opportunistic” basis. Some materials may have been common enough, but were not much favoured by seal engravers (e.g. because of natural flaws) or by their clientele, who regarded them as insufficient “attractive”. Nevertheless the existence of these newly-identified clusters of small size also chimes with the view that only a tiny percentage of original output has been discovered to date.

Kumrular Özlem

[B - 24.9, Room 2, 17.00-17.20]

The vortex of information, informers and diplomats during the Cretan War (1645-1669) in Europe and the Ottoman Empire

The Ottoman attack to Crete in the mid-17th century did not only bring the amicable Turco-venetian relations to an end, but also triggered the initiation of a vehement mobilization of informers and diplomats between the Ottoman Empire and European states. The traffic of envoys between Constantinople and Madrid, Constantinople and Venice shows the inquietude of almost all the courts for the war which would last for 24 years. The activities of the Ottoman envoy Ahmed Ağa who visited the Spanish court in 1549 and the visit of Allegretti who did his best to negotiate for the best conditions were only two among many who spent months at foreign courts when the Ottomans were attacking the island. It's also interesting to note that Kösem Sultan, the Valide Sultan (Regina Madre) who was governing the state on behalf of his son İbrahim, was involved in the affairs of the war. Likewise, her «daughter-in-law» Turhan Sultan, the wife of Mehmed IV also showed up quite efficiently in the politics of the on-going war. The «woman power» of the Empire, which also shaped the political imperial milieu seemed rather inconspicuous in the politics of the Cretan War, though new documents obviously demonstrate their obvious role within the political-governmental corpus. The archival data sheds light on the secret diplomatic movements and acts of unofficial informants; and the backstage of the declared war, obviously has been perfectly conserved in the avisos and the dispacci of the age. This paper aims at analysing this mobilization with the archival data from Archivo General de Simancas, Archivio di Stato di Venezia and Ottoman Archives.

Lange Danae

[A1 - 22.9, Room 1, 09.40-10.00]

Social mobility and collective identity. The Early Minoan Tholos tombs and the individual

Reconstructing the dynamics of social and ideological transformations in Minoan society remains a major issue in the archaeology of Bronze Age Crete, despite the numerous lacunae in the extant material evidence. Especially for

the earlier periods, funerary ritual represents the most significant and complex source for the analysis of social processes and structures, following the methodological premise that the different forms of treating the dead reflect ideology and social organization. With several major changes in their sepulchral habits the Minoan Culture expresses its vivid societal dynamics. The most decisive transformation is certainly the shift of the Prepalatial collective tombs to individualized clay containers shortly before the emergence of the first 'palaces' – a development which must be linked to major changes in ideological, social, economic or administrative transitions within the society. The Prepalatial tholoi play a key role for the understanding of this change from a communal to an individual burial place. The absence of the need for individualisation was always recognised as the negation of social stratification, consequently leading to the reconstruction of Prepalatial Crete as a society without a pronounced social or administrative hierarchy. Recent studies however strongly challenge this traditional assumption, as the existence of large-scale buildings underneath later 'palaces', the appearance of prestige objects and long-distance trade, cannot but reflect the emergence of an elite. Yet, the undeniable existence of social stratification made the interpretation of the collective character of the tholos tombs even more difficult. In current debates revolving around the social dimension of the Prepalatial funerary rituals, the crucial question is how the elite and/or the individual made themselves visible in a tholos cemetery.

The results of the lately conducted excavations at Koumasa, which commenced in 2012 under the auspices of the Archaeological Society at Athens, provide the opportunity to reassess the discussion once again on the basis of fresh archaeological evidence. The exploration of the cemetery, commenced by St. Xanthoudides at the beginning of the 20th century, detected several unexcavated sectors both within and outside the burial buildings. The most important among them was the lowest burial layer of tholos tomb B which was left untouched by Xanthoudides in its western half. Through systematic excavation and thorough documentation from 2013 onwards, it has been possible to investigate the treatment of the dead in one of the largest and most prominent Prepalatial tholoi. The preliminary evaluation of these data in relation with our knowledge on funeral practices in other tholos tombs in southern Crete sheds new light to the dynamic social transformation which led to the emergence of a palatial society.

Evidence for trouble and social transformation at Middle Minoan III Malia, Crete – a view from Area Pi

The recent excavation programme conducted at Malia in Area Pi (2005-2011) brought to light various significant contexts related to different sub-phases of the MM III period of occupation at the site. This new horizon follows on from the violent and site-wide destruction which put an end to the vivid and wealthy settlement of the First Palace period (especially within the MM IIB phase). Contrary to the latter, the MM III phase and its internal phasing are presently poorly understood at the site, due to the scarcity of fully published assemblages dated to the period. The three contexts from Area Pi here under study allow to address some preliminary thoughts on the important upheavals and changes endured by the inhabitants of Malia during this long period of the Minoan history, possibly spanning as much as two centuries (MacGillivray 2013).

These contexts are particularly distinctive in terms of taphonomy, ceramic repertoire and chronology. They concern a huge fill, a large pit and a primary destruction deposit. The former two are both characterized by a considerable and particularly homogenous assemblage of large pottery sherds. In both cases, faunal as well as ceramic analysis suggests rapid secondary deposition of the material, resulting from a major destruction of one or more surrounded building(s), in MM IIIA and MM IIIB respectively. Furthermore, the deposition in the pit is stratigraphically later than the primary destruction deposit and its levelling, but both may be related to the MM IIIB phase, suggesting two destructive events within the same phase and a priori close in time. These observations need to be considered at the intra-site level, as the recent publication of the Abords Nord-Est (ANE) of the Palace at Malia suggests that this area may have been totally abandoned between the MM IIB destruction and the new LM I building programme. Conversely, evidence for MM III pottery in fills laid at the very beginning of LM IA at the ANE may point to activities similar to those identified in Area Pi: large cleaning and levelling operations following at least one major MM III destruction. The importance of these operations suggest that the building activities and occupation at the site during MM III, under-estimated until now, were instead quite extensive.

Finally the preliminary examination of the different ceramic assemblages show both signs of continuity, especially in terms of shapes and paste recipes, but also important changes especially where technology is concerned. This also sheds some light on the social transformation of the Maliot population.

Markaki Tatiana

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 17.40-18.00]

Υλικά αγαθά σε αέναο ταξίδι: η περίπτωση της vestura στο βενετοκρατούμενο Χάνδακα

Με αφετηρία τη λεπτομερή καταγραφή των κινητών αντικειμένων σε προικώα δικαιοπρακτικά έγγραφα του πρώτου μισού του 17ου αι., η εισήγηση αυτή επικεντρώνεται στη ροή και την αέναη κίνηση υλικών προικώων αγαθών στην κοινωνία του βενετοκρατούμενου Χάνδακα.

Ειδικότερα μέσα από την εξέταση του παραδείγματος της vestura, πλούσιου γυναικείου ενδύματος βενετικής προέλευσης, επιχειρείται η σκιαγράφηση των διαδρομών που μπορούσε να ακολουθήσει η ανταλλαγή υλικών αγαθών μέσα στην πολυ-πολιτισμική κοινωνία της εποχής. Υφάσματα, χρώματα και δαντέλες προσδίδουν αξία, αντανακλούν ή διαπλάθουν την πολιτισμική ταυτότητα της κατόχου, καθώς εξακολουθούν να κινούνται συνέχεια ανάμεσα σε διαφορετικές γεωγραφικές ενότητες ή κοινωνικές οντότητες.

Έτσι αποκαλύπτεται ένα είδος διαπολιτισμικού ταξιδιού που οι κύριες συνιστώσες του ήταν μέχρι σήμερα λίγο πολύ άγνωστες. Πώς κινούνται τα υλικά αγαθά μέσα στο χώρο και το χρόνο και τι σημαίνει ακριβώς αυτή η κίνησή τους για τους κατόχους τους; Η μελέτη στοχεύει στην απάντηση αυτών των ερωτημάτων με βάση αφενός τους προβληματισμούς που θέτει η διεθνής έρευνα του υλικού πολιτισμού και αφετέρου τις ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου συμβολαιογραφικού υλικού, το οποίο σώζεται σε μεγάλο αριθμό στην αρχειακή σειρά Notai di Candia των βενετικών κρατικών αρχείων.

M

Martínez Fernández Ángel

[A2 - 22.9, Αίθουσα 3, 18.20-18.40]

Επιτύμβια επιγραφική και οι μεταναστεύσεις από και προς, καθώς και εντός της Κρήτης

Η επιτύμβια επιγραφική συνεισφέρει μια αξιόλογη ενημέρωση για τις μεταναστεύσεις στην αρχαία Κρήτη, είτε πρόκειται για ξένους προερχόμενους από διάφορους τόπους έξω από την Κρήτη που μένουν και πεθαίνουν σε κρητικές πόλεις, είτε για Κρητικούς εγκατεστημένους σε άλλες πόλεις της Κρήτης διαφορετικές από τη δική τους, και για Κρητικούς που κατοικούν και πεθαίνουν σε άλλες ελληνικές ή ρωμαϊκές περιοχές έξω από την Κρήτη.

Οι επιτύμβιες επιγραφές της Κρήτης συσχετιζόμενες με ξένους, Κρητικούς ή μη Κρητικούς, χρονολογούνται από την ελληνιστική και αυτοκρατορική εποχή, ενώ οι επιτύμβιες επιγραφές για Κρητικούς που βρέθηκαν σε άλλα μέρη έξω από την Κρήτη στην πλειονότητά τους χρονολογούνται ομοίως από την ελληνιστική και αυτοκρατορική εποχή, αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις από τον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ.

Η παλαιότερη επιγραφική μαρτυρία έχει καταγραφεί σε ένα επίγραμμα της Αθήνας από τα τέλη του 5ου αι. π.Χ., χαραγμένο σε επιτύμβια στήλη από πεντελικό μάρμαρο, που ανήγειραν τα παιδιά του νεκρού (IG II² 8464, IG I³ 1349bis). Στο επιστύλιο της στήλης βρίσκεται η έμμετρη επιγραφή και πάνω από το οποίο σε οριζόντιο γείσο προηγείται μια πληροφοριακή αναφορά σε πεζή μορφή περί του ονόματος, εθνικού και επαγγέλματος του νεκρού (*Σωσίνοιοι Γορτύνιοι χαλκόπτης*). Από τον 4ο αι. π.Χ. διαθέτουμε έξι παραδείγματα: τέσσερα από την Αθήνα, ένα από την Εύβοια και ένα άλλο από την Κύπρο. Από επιγραφές χρονολογούμενες μεταξύ του 3ου και του 4ου αι. π.Χ. σώζονται δύο επιτύμβια σε σχέση με το θέμα που μας απασχολεί. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για επιγραφές αναφερόμενες σε Κρητικούς που κατοικούν και πεθαίνουν στην Αθήνα.

Από τον 3ο αι. π.Χ. έως τον 3ο-4ο αι. μ.Χ. διαθέτουμε περίπου 83 επιτύμβιες επιγραφές: (α) 69 επιτύμβια που βρέθηκαν σε τόπους έξω από την Κρήτη αναφερόμενα σε Κρητικούς και (β) 14 επιτύμβια που βρέθηκαν σε πόλεις της Κρήτης, είτε πρόκειται για Κρητικούς που κατάγονται από άλλες κρητικές πόλεις είτε για μη Κρητικούς που προέρχονται από άλλες ελληνικές περιοχές έξω από την Κρήτη.

Σε ό,τι αφορά τις επιτύμβιες επιγραφές αφιερωμένες σε Κρητικούς σε διάφορες περιοχές έξω από την Κρήτη, έχουν βρεθεί μαρτυρίες στην Αττική (15), τη Θεσσαλία (12), τη Βοιωτία (2), τη Λακωνία (1), την Αίγινα (1), την Εύβοια (4), την Πάρο (1), τη Ρόδο (1), την Τήλο (2), τη Θράκη (2), την Κυρήνη (1), την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου (20), τη Φρυγία (1), τη Γάζα της Παλαιστίνης (1), τη βόρεια Μαύρη Θάλασσα (1), τη Μικρά Σκυθία (1), την Ιταλία (1), την Καρχηδόνα (1) και την Άνω Γερμανία (1).

Οι επιγραφές είναι γραμμένες στα Ελληνικά, εκτός από μία επιγραφή του 1ου αι. μ.Χ. που είναι γραμμένη στα Λατινικά. Η επιγραφή αυτή αφιερώνεται σε ένα άτομο ονομαζόμενο *Υπεράνωρ* (λατ. *Hiperanor*), που μετανάστευσε από τη Λάππα στην Άνω Γερμανία (λατ. *Germania Superior*) για να υπηρετήσει στον ρωμαϊκό στρατό ως τοξότης (CIL XIII 7513).

Mathioudaki Iro

[A1 - 22.9, Room 1, 13.00-13.20]

The Houses of the Fallen Blocks and Sacrificed Oxen at Knossos: new evidence based on the later study of their materials

The houses demonstrate the magnitude of the earthquake at the start of the New Palace period. The large blocks, which fell from the Palace Façade and gave the name to one of the Houses, stand still at the same position. In the House of the Sacrificed Oxen a sacrifice was made for prevention of the earthquake or, afterwards, during the recovery of victims and valuables. The destruction provided the opportunity for a partly remodeling of the palace and is relevant to the definition of Evans's New Era. Both houses contained

large amounts of destruction debris, mainly pottery that has been ascribed to various periods from the MM IIB to MM IIIB phase. The material was brought there from somewhere else, i.e. from adjacent areas, as a consequence of the earthquake and the demolition of houses in the area. The earthquake early in MM IIIA allowed major changes in palatial architectural style to happen. This period is well recorded in the palatial material, since the destruction debris sealed several MM IIIA deposits from different areas of the palace (Evans PM I, 318-319). Although much work is in progress concerning the MM IIIA period at Knossos, a major seismic destruction has been identified, which brought the end of the Houses presented here and the change in the character of the area. The study of the pottery assemblage is the project of the author conducted during the last years and will be presented here. Most of the material belongs to storage/transport vessels, mainly jars and jugs. The second commonest category is that of the tableware, i.e. handleless or one-handled cups and bowls. As D. Mackenzie noted “the abundance of the pottery in the deposit gave promise of new types illustrative of the different phases of MM III” (notebook of March-May 1922, p. 36 R). Towards this direction, several types referred to in Mackenzie’s notebook were identified: the tripod eggstands with circular holes for small cups to fit into, possibly offering tables, jars with common trickle motifs frequent in the pottery of the NE Magazines, beaked jugs of Cycladic affinities, pithoi of the ‘Tylissos type’ with rope pattern and trickle motive, et al. Some vessels may have belonged to earlier elements of the thrown-in deposits. Imported pieces represent ca. 5% of the total and derive mainly from other Cretan sites. Several pots are also of Dodecanesian or generally South-East Aegean origin and are of particular importance, since this is the period when Crete opens itself to closer contact with other areas of the Aegean, Minor Asia etc. Evans’s methodology in chronology was to a certain degree based on the deposits created by this destruction. It is thus very important to be able to differentiate pottery styles and wares, which belong exclusively to the period and could be used as a reference point in future studies.

Milán Soledad

[A1 - 23.9, Room 1, 18.20-18.40]

Interactions and mobility within the Eastern Mediterranean area and Crete in the Early Bronze Age

The aim of this paper is to analyse the interactions that took place from the Early Bronze Age onwards within the eastern Mediterranean, the Levant and Near East with the island of Crete including the mobility of people, objects and ideas. In this regard, it is essential to scrutinize the material culture and all the detected influences arriving through these interactions in order to evaluate the data available as to date.

The island of Crete in the Bronze Age, presents several characteristics that favoured the development of a sustained growth: agriculturally favourable territory capable of regional intensification and generation of surplus plus an excellent geographical situation, in the centre of a possible interaction network between Anatolia, Near East, Egypt and the Aegean. Thus, the interaction network, the mobility of people and the exchange of objects, undoubtedly had an impact in the inhabitants of the island, especially in the different elite groups producing the transmission of ideas and creating a form of cultural transmission.

The special characteristics of Crete facilitated the development towards a more complex society with important economic, social and political changes which flourished towards the Protopalatial period, with the emergence of public monumental buildings known as palaces or court-centred building compounds but, as many scholars have already stated, this changes initiate in the Early Bronze Age. We want to avoid falling back in a pure diffusionist approach since the societies of the Cretan Bronze Age were unique. Nevertheless, through the mobility of people, objects and ideas Crete received an inflow of all type of innovations and practices that we will try to review under different disciplines.

Miltiadous-Johansson Alexia

[A2 - 22.9, Room 3, 13.00-13.20]

Roman Knossos: the use of domestic space and the function of the Villa Dionysos

The domestic remains at Knossos is an important yet under-researched area that has not yet been as extensively explored as earlier periods. When aspects related to the Roman ruins of Knossos are approached, it is largely through case studies of public monuments and burials rather than domestic architecture.

This paper provides a discussion of current methodological approaches to the study of everyday activities and the function of the Roman Villa in the context of Crete. The Villa Dionysos in Knossos is the largest but not yet fully excavated elite residence with mosaic floors so far discovered on the island. The pottery from this complex covers a broad chronological spectrum, not only of Roman, but also Orientalising, Classical and Hellenistic fills which are represented throughout the destruction layers. This data provides evidence for the main construction phases of the Villa, which seems to have occurred during the reign of Hadrian. It also, due to the existence of earlier building phases, confirms the continuity of habitation at site of the Villa.

By conducting a quantitative reassessment of the published pottery from the Villa Dionysos in Knossos, this study seeks to explore and spatially contextualise the types and proportions of vessels associated with the ruins of

the Villa. The broader aim is to contribute to our understanding about the range of vessels in use and the activities performed in domestic settings at the Roman settlement.

Study of this data which mainly comprise vessels used for pouring, drinking and serving, including a variety of cooking wares for food preparation and consumption, and of particular significance, a unique assemblage of amphorae, indicates a diversity and flow of range of goods that probably served both domestic and commercial needs. Finally, an estimation of the minimum number of vessels in use provides important insights into the scale of the household during the latest occupation phase of the Villa in the second century AD.

Mlinar Elisabeth

[A2 - 23.9, Room 3, 17.20-17.40]

Migration on Crete in Classical and Hellenistic Times

Migration is the permanent or long-term, voluntary or involuntary change of living-place of individuals, families or larger groups of people. As in our days migration occurred in Classical Antiquity also both within and beyond geographical units.

Here I want to discuss migration within the island of Crete triggered by different reasons as elsewhere in the ancient world.

From Classical time onwards some inland cities positioned on mountains or hills were abandoned in favour of already existing coastal towns. In some cases a slight shift of location from a hill near the coast to the coastal plain led to the emergence of new harbour towns. But ceramic evidence leads to the conclusion that the older settlements were not totally abandoned, and a small group of people remained there. This phenomenon of emigration of a major part of the inhabitants, presumably mostly due to economic changes, can still be seen nowadays in far away regions.

Sometimes the movement of part of the population to the territory of another polis on the basis of a treaty of isopoliteia could solve problems of over-population.

On the other hand migration was caused by wars between Cretan poleis. The most prominent example is the case of Lyttos. After the complete destruction of their city around 220 BC the Lyttians fled to Lappa, about 100 km to the west. In contrary, the surviving inhabitants of Phaistos and Praisos after the conquests of their cities in the 2nd century BC only moved to the nearby countryside. While the Lyttians returned after years and rebuilt their hometown, the sites of Phaistos and Praisos remained deserted.

There are also legendary cases of migration movements which may be based on real events. A conflict with a neighbouring polis or an environmental catastrophe could have been the reason why the people from Stelai in Central

Crete went to Southeast Crete where they established a new polis with its centre Stalai. And the inhabitants of Rhaukos, a city on the eastern slope of the Psiloritis are said to have fled after an invasion of aggressive bees to a place in the vicinity and founded a new city.

To sum up, we can see that there were various reasons, as a shift of economic practices, over-population, inter-poleis conflicts, or environmental problems, that forced populations to leave, but it was not absolutely excluded that people returned to their former places.

It seems that people in Classical and Hellenistic Crete preferred to move to nearby areas within the island, especially because the possibilities of long-distant travel probably were limited.

Moennig Ulrich

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 11.40-12.00]

Ο Αλέξανδρος του Barozzi

Αποτελεί σπάνια τύχη το γεγονός ότι σώζεται σήμερα ακέραια η συλλογή ελληνικών χειρογράφων του Φραγκίσκου Μπαρότση στη Βοδλειανή Βιβλιοθήκη της Οξφόρδης. Ο Φραγκίσκος Barozzi ήταν, σύμφωνα με τον Στέφανο Κακλαμάνη, «ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της δημιουργικής συνάντησης του ελληνικού με τον ιταλικό πολιτισμό στην Κρήτη το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα». Η *Περιγραφή της Κρήτης*, έργο του Barozzi (εκδ. Κακλαμάνης 2004), επιβεβαιώνει αυτήν την εκτίμηση του λογίου που εκπροσωπούσε τα πολιτισμικά ιδεώδη της Αναγέννησης η προσοχή του συγγραφέα της είναι στραμμένη κυρίως προς την κλασική Αρχαιότητα κι δευτερευόντως και μόνο προς το χριστιανικό παρόν του νησιού και των κατοίκων του. Το γεγονός ότι ο Ρεθυμνιώτης λόγιος ανήκε στην τάξη των βενετοκρητικών ευγενών τον απήλλαξε, θα υπέθετε κανείς, από κάθε υποχρέωση να ασχοληθεί με τη βυζαντινή θεώρηση του κόσμου και της (σωτηριολογικής) ιστορίας του, που πιθανότατα συνέπιπτε με την κοσμοθεώρηση των ορθοδόξων συντοπιτών του. Πλην, η συλλογή ελληνικών χειρογράφων του Barozzi διαψεύδει αυτήν την αρχική υπόθεση. Κάνει εντύπωση το γεγονός ότι υπάρχει ένας εξαιρετικά μεγάλος αριθμός κειμένων που έχουν αντικείμενο τον Αλέξανδρο –κεντρικό πρόσωπο στη βυζαντινή ερμηνεία της δημιουργίας– και που φανερώνουν ταυτόχρονα τον τρόπο με τον οποίο οι Βυζαντινοί τον ενέτασσαν στην (ρωμαιοκεντρική) κοσμοθεώρησή τους. Κάνει, επίσης, εντύπωση το γεγονός ότι τα κείμενα αυτά ανήκουν σε ποικιλία ειδών (Βίος Αλεξάνδρου [3], Χρονογραφίες από Κτίσεως Κόσμου [3], Ιστοριογραφία [2], Χρησμολογικά [3]), και αντιπροσωπεύουν ένα μέρος των ποικίλων πλαισίων της γραμματολογικής χρήσης του Αλεξάνδρου εκ μέρους των Βυζαντινών. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο Βίος Αλεξάνδρου που σώζεται στον κώδικα της συλλογικής με α.α. 17· πρόκειται για τον μοναδικό κώδικα που διασώζει τον (μεσοβυζαντινό) *Βίο*

αυτόν, ο οποίος αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια ένταξης του Αλεξάνδρου στον χριστιανικό κόσμο των Βυζαντινών. Στην ανακοίνωσή μου θα επιχειρήσω μια ανασύνθεση της εικόνας για τον Αλέξανδρο, όπως αυτή προβάλλει από μια συνθετική ανάγνωση, με σκοπό μιαν ενδεικτική εκτίμηση του βαθμού εξοικείωσης του Barozzi με το Βυζάντιο και την (αυτοπροσδιοριζόμενη) ταυτότητά του, στο βαθμό που αυτή σχετίζεται με τον Μακεδόνα κοσμοκράτορα.

Momigliano Nicoletta

[POSTER, A - 22.9, Room 6]

The Minoans and their cultural legacy

Since its rediscovery in the early 20th century, Minoan Crete and its corollary Minoans have captured the public's imagination. This is shown, for example, by uses and allusions to the Cretan Bronze Age in works by famous people such as Sigmund Freud, Marcel Proust, Sergei Diaghilev, and Marc Chagall as well as its continued use by more contemporary artists/writers such as novelist Don DeLillo, poet Dorothy Porter, composer Harrison Birtwistle, and couturier Karl Lagerfeld. This fascination with the Minoans is also shown by the work of less famous, but equally intriguing, local artists, such as Florentini Kaloutsi.

At times, these writers and artists seem to have merely reaffirmed dominant scholarly narratives and orthodoxies about the Minoans, while also bringing them to wider audiences. At other times, however, they have significantly modified or even questioned them, in ways that intersect or even anticipate later scholarly debates. For example Chagall's irreverent take on the famous Toreador Fresco from Knossos, in which the bull becomes a gelding, the bull leaper a woman, and the attendants male figures, seems to anticipate modern scholarly debates on gender representation and gender identification in Minoan frescoes. Similarly, Don DeLillo's short story "The Ivory Acrobat" (1988), partly inspired by a well-known Minoan object, seems to anticipate some modern scholarly discussions about archaeology and its relation to the senses, and on how material culture affects our own identities and self-awareness, while Porter's poetry collection "Crete" (1996) uses the Minoan past to reflect on very contemporary topics, such as lesbian love, animal rights and the environment. In other words, these examples are good illustrations of Paul Klee's famous words 'Art does not reproduce the visible; rather, it makes visible': they show how modern responses to Minoan Crete can stimulate different ways of seeing it, and offer opportunities to reflect on its past, present, and future significance beyond the narrow disciplinary boundaries of archaeological research.

M

Montecchi Barbara

[A1.1 - 24.9, Room 1, 12.40-13.00]

Mobility to, from and within Neopalatial Crete: the evidence from the sealings

This paper proposal focuses on the sealing system in use during the Neopalatial Period, with documents dated chiefly to the LM I phase. Such a system was aimed at controlling the mobilization of resources and goods, through the use of small clay lumps impressed one or more times with a seal, and at times inscribed with Linear A signs.

Since the same seal impressions occurs on different types of sealing found in different sites in Crete (Knossos, Sklavokambos, Tylissos, Ayia Triada, Gournia, Zakros, and perhaps Chanià) and outside Crete (Akrotiri Thera), we can argue the existence of a dense network of inter-regional trade and/or diplomats relations between the various centers of the island and beyond.

This paper is aimed at clarifying the nature of these relations and the role played by the Knossos Palace, since they now fit a more complex network than previously thought, when this phenomenon was simply explained with the circulation of documents sent from the Knossos Palace to peripheral areas that fell under his political and economic control. Evident connections, in fact, exist not only between seal impressions from Knossos and those from other Cretan sites, but also among several Cretan and Cycladic sites, such as, for example, between the sealings from Ayia Triada and Akrotiri Thera, as far as both clay and seal characteristics are concerned (Karnava in *Pasiphae* 4, 2010, 87-91).

Shapes, sizes and traces left inside and on the sealings will be examined, in order to investigate which kind of objects and/or documents the different types of nodule could be fastened to, and, as a consequence, which purpose is the most likely for each type. Just to give an example, the so-called “Päckchenplomben” are little clay lumps of about 2 x 1.5 cm, whose main characteristic is the negative impression on their reverse, which shows traces of fairly thin threads. They have been interpreted as sealings placed upon folded pieces of small, thin and lightly worked leather around which the thread was wound (Weingarten 1983; Hallager 1996, vol. I, 135-145; CMS II/6, 349-360, 367-68; Krzyszkowska 2005, 155-158). Since the traces detectable on their reverse are various, they could have been applied to small leather packets containing different kinds of small (precious) objects and/or to folded documents written on parchment. Due to the small sizes and the fragility of the material, however, the latter hypothesis needs more explanation: how could such small parchment documents be opened without breaking them? Or must we think of sealed strips, for example cut along the lower margin of the document, as in the medieval parchment documents, in which case, the documents could be almost any size?

Morda Barbara

[A1.1 - 24.9, Room 1, 13.20-13.40]

Talismanic stones and Minoan politics

The object of this study is the so called talismanic stones which are a peculiar class of the Aegean Glyptic, produced in the Middle Bronze Age in Crete.

The re-study of the entire Corpus of the seals, their materials, shapes, designs, their chronology and methods of manufacture has offered valuable insights on various themes such as the social structure connected to a particular Minoan period, between the First and the Second Palaces, usually defined as a period of great political and social change.

The collapse of the First Palaces had an impact on the social context and although seals are generally items for personal and official use, the specific case of the talismanic stones indicates that they were rarely used for a sphragistic purpose. The talismanic stones were made mostly in semiprecious and imported materials and, for this reason, they can be considered luxury goods whose main purpose was that to be worn and displayed. This involves firstly a process of exploitation of rare materials considered more attractive and secondly the exploitation of skilled artisans for the creation of fine objects.

The consumption of luxury goods implies on the one hand the concept of social competition and differentiation within the Minoan society and on the other hand it indicates a communal ideology. In fact, the distribution of the talismanic stones shows that these items were mainly consumed in central eastern Crete and this indicates that we are dealing with the same geographic area in which Mallia palace had previously such a political and a very significant ideological influence and in which its three sided prism were spread out in the Protopalatial period. These analogies between the production of the sealstones of Mallia and the talismanic stones allowed to interpret this class of seals as symbols of a phenomenon connected with a specific ideology in a period of political instability and great transformation.

As can be seen, through the study of the talismanic seals it was possible to investigate the Minoan social context in a particular historical phase of Crete characterized by great changes.

Morillo León José Miguel

[A1.2 - 24.9, Room 3, 17.20-17.40]

Exotic raw materials in Early Minoan Crete: cetaceous ivory and amber. A connection with the Iberian Peninsula?

The study of prestige materials has been a traditional and preferential approach to study the contact between different societies during Late Prehistory, when the a-graphic character of most part of societies makes

impossible to obtain information from written sources. Among those highly valuable materials, ivory is especially useful due to its restricted provenance and its potentiality to identify relatively easily its source, both visually and by spectrometric techniques. In the case of amber, whose provenance has been unquestionably ascribed to the Baltic Sea, again with the help of spectrometric techniques, we can also distinguish if it is really Baltic, or if it comes from the other three Mediterranean sources, Lebanon, Sicily or South East Spain.

Traditionally, ivory from the Early Minoan period has been automatically identified as hippopotamus ivory, product of trade with the Syrian area, where local supplies are positively known in the Orontes Valley. Although this fact is true in most cases, our recent investigation of 35 ivory seals from the Early Minoan tholoi of Moni Odigitria, Lebena, Archanes, Platanos, Porti and Ayia Triada highlighted that the Minoan ivories were not as homogeneous as they were considered. Four of those seals from Ayia Triada and Archanes have been identified as Cetaceous ivory, as well as at least three seals from the Mitsotakis collection preserved in the Archaeological Museum of Chania. The use of this maritime source of ivory together with the imports from the Near East contribute to a more complex picture of prestige material supply in the context of the Early Minoan communities in Crete. Additionally, one seal made in amber from the tholos of Platanos has been identified and analyzed with a portable Raman spectrometer in order to identify its provenance.

The lack of elephant ivory from the Syrian area (*Elephas maximus assurus*) in Early Minoan contexts should attract our attention, and must be the product of cultural reasons, not only because hippopotamus ivory is also coming from this area, but also because the Asian Elephant ivory is recurrently found in Western Mediterranean contexts (South of the Iberian Peninsula and Sardinia) during the same period (III millennium BC), while the use of ivory from cetaceous is well known in Portugal, in the mouth of Tajo/Sado river, and amber from Sicily is detected in the Guadalquivir Valley (South of Spain).

The presence of typologies similar to that of Western items in Minoan Crete and other Eastern areas, together with Western typologies like the anthropomorphic idols from the Guadalquivir Valley (that show a noticeable similarity with the Cycladic idols and the related idols from Crete) or the important number of tholoi present in the South of the Iberian Peninsula support the existence of a wide range of contacts around the Mediterranean World in this early chronology, where Crete must have had a central role due to its central position and its social complexity.

Muhly James D.

[A1.2 - 24.9, Room 3, 17.00-17.20]

Sources of and use of silver, gold and tin in Early Minoan Crete

The island of Crete presents us with a remarkable situation that demands explanation. We have a land with virtually nothing in the way of native mineral resources that, nevertheless, managed to produce a surprising polymetallic metallurgy during the Final Neolithic and Early Minoan periods (ca. 3200-2400 BC). The number of Early Minoan silver objects now coming to light from excavations in eastern Crete is unprecedented. The use of arsenical copper remained the dominant copper alloy, but many of the silver artifacts seem to have significant amounts of gold and tin. The silver being utilized on Crete at this time must have come from nearby sources, i.e. Lavrion and Siphnos, and this seems to be supported by recent analytical work, but sources of gold and tin still remain one of the outstanding problems we face in our general understanding of the development of metallurgy in the Early Bronze Age Aegean. New developments, on all fronts, suggest that answers to these questions could soon be within our grasp. They will involve the possibility of international exchange and even the existence of organized international trade.

Murphy Céline

[A1.2 - 24.9, Room 3, 9.00-9.20]

Transmission or transformation? The case of Cretan peak sanctuary material practices

Proto-palatial peak sanctuaries have elicited interest for several reasons, but probably one of their most academically-stimulating qualities has been the similar character of their datasets. The emblematic anthropomorphic and zoomorphic figurines, found alongside simple drinking, cooking and serving vessels, have allowed these pan-Cretan sites to be identified as locations for ritual while being differentiated from the cult practices maintained in other milieus. The similarities apparent in peak sanctuary datasets have therefore prompted claims that these sites shared homogeneities indicative of a uniform ritual behaviour across the island.

Recent studies of individual datasets have nevertheless demonstrated that each peak sanctuary presents its own material particularities, namely in terms of the clays' qualities, the artefacts' appearances and their consumption methods. Consequently, not only can some of the aforementioned claims for coherence be revisited, but the nature and the dynamics of this seeming Cretan homogeneity's spread and maintenance beg for further investigation. What common knowledge was required to create such similar material traces across the island? To what degree was the deliberate creolisation of a

M

convention deliberate? Ultimately, did peak sanctuaries share more than an appearance of uniformity?

Drawing upon existing evidence, this paper therefore explores the concept of a shared peak sanctuary experience in the Proto-palatial period. Its focus lies in the material processes involved in the production and consumption of peak sanctuary figurines, namely upon the way in which they were modelled, decorated and fragmented. In comparing these artefacts, this study assesses the degree of freedom involved in the dissemination, development and adoption of the knowledge required for these material processes to take place. Considerations are therefore also given to the issues of the social mechanisms through which knowledge travelled from site to site and who might have been responsible for its communication. Ultimately, this paper explores the different types of relations that Proto-palatial Cretan peak sanctuaries might have maintained with neighbouring sites and others further afield.

Nafplioti Argyro, Ioanna Serpetsidaki

[A1. 2- 24.9, Room 3, 19.20-19.40]

The Neolithic cemetery at Katsambas (Heraklion) on Crete: a bioarchaeological perspective

Despite accumulating evidence for visitation of the island of Crete by Mesolithic and Palaeolithic foragers, there is a general consensus over a purposive Neolithic colonization by newcomers from Anatolia. Probably arriving in more than a single episode over several centuries, these newcomers are considered the first settlers. Dating back to the beginning of the seventh millennium BC, Knossos is one of the earliest farming sites in Europe. To date, further evidence for the Early Occupation of the island is available from the excavations of the late Professor Alexiou at the nearby site of Katsambas that lies on the same river valley, 4 km NW of Knossos (Alexiou 1956, 1957). More recently, rescue excavations of the 23rd Ephorate at Katsambas under the direction of Serpetsidaki stretched the chronology of the site further back to the Early Neolithic. These have revealed cave tombs, architectural remains and other signs of human activity, including an exceptional for its early dating, well-preserved human osteoarchaeological collection, zooarchaeological remains, a wide range of stone and bone tools, and good quality pottery that shows links to that from Alexiou's excavations at the same site, as well as to contemporary pottery from Knossos. The study for publication of the results of Serpetsidaki's excavation at Katsambas started in 2015 and was funded for its first year by INSTAP.

Dating from the Early Neolithic, the Katsambas cemetery and the unique for its early chronology and good preservation associated human skeletal collection are the earliest such finds yet from Crete. Bioarchaeological analysis, as part of Serpetsidaki's publication project above, entails both the more traditional methods of skeletal analysis as well as cutting-edge analyses of multiple isotope systems. This paper discusses the first results of this work. It describes aspects of the life and death of the respective individuals, as well as the complex mortuary practices of the community that used the cemetery. Particular emphasis is given on the Neolithic Transition on the island using for the first time direct evidence from the skeletal remains of the people themselves to address mobility and diet.

Nixon Lucia

[POSTER, A - 23.9, Room 6]

Scales of memory and forgetting in archaeological and other landscapes

This presentation will look at sacred sites and the landscapes in which they appear, drawing on work in Sphakia, SW Crete, and other locations.

Sacred structures are a key part of the materiality of memory, especially when they are built to last. Sacred structures can, and usually do, incorporate several functions and meanings, which can relate to memory of various scales and levels. The numbers of permanent sacred structures in a given region can vary dramatically in different periods. In Greek-Early Roman Sphakia, there were perhaps three permanent structures; in Late Roman Sphakia, there were at least 12; and in Byzantine-Venetian-Turkish Sphakia (BVT), there were more than 100. These Sphakia figures are paralleled elsewhere in Crete, so are not aberrant. Further investigation suggests that the number of permanent sacred structures correlates inversely with the scale of memory built into them and accruing to them, depending on successive chronologies of desire (i.e. the timelines constructed by people to reflect what they choose to remember and to forget). Having fewer sacred structures may be linked with wider commemoration at 'national' or panhellenic levels, while having more of them may be linked with more local memories.

The next step is to apply this evidence to the sacred landscapes of Minoan Crete. Outside the palaces, most sacred sites are associated with natural features such as (relatively low) peaks and caves. Other, smaller sacred sites such as the 'hilltop shrines' located near settlements are marked only by the deposition of objects, and represent even more focused scales of memory. The paper will suggest some additional ways of locating other smaller sacred sites archaeologically.

Notti Erika

[A1.1 - 24.9, Room 1, 11.20-11.40]

Writing in Late Bronze Age Thera. An overview of the development of writing practices, *stricto sensu* and *lato sensu*, during the Minoan cultural expansion of the II millennium BC

The art of writing may well be considered one of the most extraordinary technologies ever born from the human mind. Historically, the process of invention of writing is esteemed to be concluded when the understanding comes that not only the graphic traces which express, fix and transmit the ideas and feelings of an individual existence can be transcribed, but also that these very ideas and feelings may have a name made up of sounds, and that these sounds can be represented graphically. In Minoan Crete, such a salient passage from “*homo loquens*” to “*homo scribens*” took place in the II millennium BC, when the island became the birthplace of what may be thought of as the “the most ancient writing systems in Europe”. Linear A, in particular, went beyond Crete, as the cultural expansion of the Minoan civilization spread into the entire Aegean basin, as far as the Peloponnese and the Syro-Palestinian coasts.

At the time of the so-called “Minoan eruption” on the nearby island of Thera, where the Cycladic evidence is naturally incontestable, the development of writing appears to be particularly emblematic of this process, along with many other traces of Minoan influence in various aspects of material culture. The purpose of my study is therefore to investigate the presence of writing practices in Late Bronze Age Thera within the Minoan cultural setting, in the light of currently available evidence. Besides various instances of writing, such as isolated signs and potter's marks, special attention is naturally attributed to the presence of *stricto sensu* writing practices, namely the epigraphic evidence of Linear A.

The small – but nonetheless precious – Thera *corpus* of Linear A is of special interest in the study of the close cultural relationship between Thera and Crete, not only on an epigraphic or “philological” level (naturally considering the presence of sematographic signs, which allow us to overcome, to some extent, the heuristic limit imposed by the current state of research into Linear A and its unknown underlying language), but also on a palaeographical level, with all its cultural and chronological implications. A recent catalogue of the Akrotiri mason's marks (whose preliminary results have recently been published: Notti, “Pasiphae” VIII, 2014) now makes a further contribution to this research, providing a more general and consistent frame of reference.

Mobility of deities? The territorial and ideological expansion of Knossos during the Protopalatial period as evidenced by the peak sanctuaries distribution, development and decline

This paper proposes a new explanation of the intriguing distribution pattern of peak sanctuaries in Crete during the MM period, and the reasons for their fast expansion in the late Protopalatial period, followed by a sudden decline soon afterwards. The working hypothesis presented here is based on my intensive fieldwork carried out during the last decade and is supported by several recently identified sites which shed new light on these problems. At present about 40 sites in Crete can be classified as peak sanctuaries. They are mostly grouped in three regions: central Crete, the East Siteia peninsula and the Rethymnon isthmus, with a few “anomalous” sites beyond these regions. It is indisputable that the earliest, the most important and the longest-lived peak sanctuary was louchtas, closely related to Knossos. The beginning of the cult place on louchtas can be cautiously put in EM III, with some possibility of a somewhat earlier date (EM II). Well-organized and intensive religious use is well attested, however, only from MM IA onwards. In the same period louchtas became a model-site, the idea of which spread to other parts of the island. Some regions, however, as for example those controlled by Malia and Faistos, showed strong resistance to it. It will be argued in this paper that the peak sanctuary on louchtas did not reflect a universal idea of a mountainous deity shared by all the Cretans, but represented a local Knossian concept of a holy mountain which became the sanctuary of a young storm-god (?), the protector of Knossos. The distribution of peak sanctuaries may represent, therefore, the territorial and/or ideological expansion of Knossos and not the popularity of a mountainous deity in Crete. This explanation is supported by the location of some peak sanctuaries and their chronology. The most interesting point here is the location of some sites on mountains or hills close to the hypothetical borders between Protopalatial states/territories. These “strategically” located peak sanctuaries did not have deep roots in the local MM I-II settlement patterns. It seems that they were founded not to serve the local population's religious needs, but to demonstrate the extent of the power of the louchtas deity. Most of these sites were founded late in MM II or at the very beginning of MM III, and were used only for a short time. Their abandonment was caused neither by natural disasters, nor by changes in religious concepts at the beginning of the Neopalatial period, but was a simple result of their intentionally short-lasting extraordinary function. Once the Protopalatial enemies of Knossos were defeated, and their territories incorporated into the Knossos kingdom, there was no need to emphasize its god-protector's power in the same way any longer, and thus many of those “border-marking” or “intrusive” peak sanctuaries were abandoned. However,

the main sanctuary on Louchtas flourished through MM III-LM I, and several other sanctuaries in central and eastern Crete, those which got integrated with local beliefs, also survived for some time, at least, into the Neopalatial period.

Oddo Emilia

[A1 - 22.9, Room 1, 17.20-17.40]

Neopalatial pottery in context: Myrtos-Pyrgos and the Southeast of Crete

Archaeologists often identify discrete cultural regions on the basis of ceramic styles and debate the significance of these regions as a means to reconstruct political geography and historical developments through time. Ceramic regionalism has often been discussed in the archaeology of Bronze Age Crete, and specific macro-regions have been identified in the central and eastern part of the island. Although it has been demonstrated that palatial centers are not always the direct producers of ceramics, it is maintained that they cover an important role as consumers and that, as such, they influence production. From pots to culture, it is often assumed that the diffusion of ceramic styles represents the diffusion of palatial influence especially – though not necessarily exclusively – over the elites of smaller centers. In turn, they are then considered to be under the ideological, cultural, or even political, control of the palaces. In this paper I revisit this approach and the identification of stylistic regions in Neopalatial Crete, by exploring the meaning of ceramic style in terms of possible cultural influence. As a case study, I examine the LM I pottery assemblage from Myrtos-Pyrgos' Cistern 2 placing it within the ceramic tradition of South East Crete (Makrighalos, Chrysi, Bramiana, and Gaidourofas). I propose a more fine-grained regional distinction, identifying micro- and macro- stylistic regions and evaluate the role of ceramic style as barometer of cultural affiliation.

Pałuchowski Adam

[A2 - 22.9, Room 3, 12.40-13.00]

Modèle de l'esclavage crétois dans le contexte économique de l'époque archaïque à l'époque hellénistique: changement et continuité

Compte tenu de l'origine ethnique commune et parallèlement à ce qui se fait dans l'étude de l'organisation socio-politique, l'économie des cités crétoises de l'époque historique est d'ordinaire analysée en relation avec le modèle spartiate. En règle générale, l'approche paraît tout à fait raisonnable et plus particulièrement quand on prend en considération les prises de position exprimées par des penseurs et historiens anciens tels qu'Aristote (dans la *Politique*) ou Éphore (chez Strabon). Mais cette manière d'aborder la

problématique est également assez réductionniste puisque la grande île – une espèce de vrai petit continent, autrement dit un microcosme civique (G. Daux) – recèle en même temps plusieurs particularités uniques dans leur genre. Ainsi, en ce qui concerne les questions économiques, il n'est pas dénué de sens de partir d'un présupposé qui veut qu'il soit souhaitable de porter notre regard sur l'économie crétoise (ou plutôt les économies crétoises) d'une perspective beaucoup plus large que celle qu'on a l'habitude d'employer dans le modèle des économies agraires. Il y a en effet certaines sources tant épigraphiques que numismatiques dont l'interprétation croisée incite à en inférer qu'à la charnière des époques archaïque et classique l'économie crétoise révèle des caractéristiques éminemment pertinentes d'un système mixte dans lequel les vieux paramètres agraires coexistent à merveille avec de nouveaux paramètres commerciaux, par suite de la situation géographique de l'île et, subséquemment, de son intégration immémoriale dans le vaste réseau des échanges commerciaux de la Méditerranée orientale (et au-delà). D'une part, quelques pièces de la documentation épigraphique disponible – afférentes en particulier à la problématique du système servile local au sens large du terme – semblent suggérer qu'au tournant du VIe au Ve siècle av. J.-C. l'économie crétoise serait de nature «moderne» au niveau des activités urbaines et, concurrentement, de nature «primitive» au niveau des activités agraires et ceci en raison d'une distinction passablement nette pour ce qui est de l'emploi de la main-d'œuvre: tandis que le secteur urbain aurait largement recours à l'esclavage-marchandise, le secteur agricole continuerait par contre de faire appel essentiellement au servage. Une telle dichotomie persisterait, à l'évidence et à tout le moins, jusqu'au milieu de l'époque hellénistique, sans nul doute après un recul passager mais bien prononcé dans la deuxième moitié de l'époque classique. D'autre part, le matériel numismatique montre clairement que la circulation monétaire régulière démarre en Crète avec un certain retard par rapport aux centres commerciaux les plus développés dans le monde grec, à entendre Corinthe, Égine ou Chios et les cités du littoral micro-asiatique, néanmoins avec une avance notable sur la Sparte-cousine servant de référence. Implicitement et en conclusion donc, on constate une fois de plus que la controverse au sujet du caractère dominant de l'économie des cités grecques, en d'autres mots l'opposition tranchée primitivisme vs modernisme paraît plutôt inutile dans sa stérilité. En Crète la classification dépendrait dialectiquement du secteur de l'économie locale.

Reconstructing the cultural dynamics of coastal and shallow marine archaeological sites through Geoinformatics: case studies from Crete

Geoinformation technologies like Global Positioning Systems (GPS), low altitude aerial imagery with Remotely Piloted Aerial Systems (RPAS, also known as UAV or drones), geophysical prospection (electrical resistivity tomography, magnetometry) and Geographical Information Systems (GIS) have been extensively used in mapping onshore buried antiquities in a non-destructive manner, thus contributing in the management and promotion of the cultural heritage. Despite the relative frequent employment of these imaging and mapping approaches in the recovery of archaeological relics (e.g. shipwrecks) in deep marine environments, the specific technologies have minimal contribution towards the understanding of the past dynamics in littoral and shallow off-shore environments. The ground-truthed of the subsequent results with reference to previous excavations has also aid in completing the palaeoenvironmental picture of the coastal archaeological sites.

Under the framework of the PEFYKA project within the KRIPIS Action (funded by Greece and the European Regional Development Fund) the GeoSat ReSeArch Lab in close collaboration with the Ephorate of Underwater Antiquities undertook the initiative to explore the resolving capabilities and spatial limitations of these geoinformation technologies in mapping submerged archaeological structures in shallow depth marine environments. The specific methodologies were applied to Agioi Theodoroi (east of Heraklion), ancient Olous (Elounda) and Istron (Kalo Chorio) at the eastern Crete in order to map the submerged building environment and the facilities related to port installations.

In all the tested cases the analysis and integration of the geospatial data managed to complete the picture of the submerged archaeological environment thus contributing in understanding the usage of the past landscape. The results from these integrated surveys, which were the first time that were systematically employed in Crete, can form the basis for similar archaeological investigations in the littoral zone from all regions of the world and time periods thus contributing to the best practice of front shore archaeology.

Parara Polyvia

[C2 - 24.9, Room 7, 09.20-09.40]

The Journey of Elisavet Contaxaki's "Classical Bouquet" from Crete to Washington D.C.: historical and political context

My paper aims to contribute to the thematic section on the journeys of tangible forms of culture, with an example from 19th century Crete. It presents and discusses a unique and unpublished volume created by the Cretan Elisavet Contaxaki and it highlights its historical and political context. More specifically, Miss Contaxaki's "Classical Bouquet" is a piece of art prepared by her and her team of artists to be presented at the France's First Universal Exhibition at Paris, in 1855. After the conclusion of this event of international impact, Miss Contaxaki took the decision to donate this piece of art to the United States of America and to its institutions, so that her *Κλασική Ανθοδέσμη* would be permanently placed in US. This volume of one hundred fourteen pages consists of painted illustrations of the principal monuments and places in Greece, to which are added few pages from her native isle of Crete. These illustrations are explained by quotations from Ancient Greek authors, historians, philosophers and poets in the original language and include translations in French as well as literary excerpts from English and French poets. Many of the pages are adorned with flowers from the spots, which the drawings represent. The volume contains a preface in French and in Greek stating the objectives of her project. My paper will present for the first time in Crete this unpublished primary source about the Cretan cultural production in the 19th century. It aims first to examine the content and structure of this volume, second to explore all the related documentation and official correspondence among the American authorities that describe the travels of the "Classical Bouquet" (this documentation covers the period between the mid-19th century to the first three decades of the 20th century). Last, this paper aims to highlight the political and historical context of the *Κλασική Ανθοδέσμη*.

This unique volume, bound in blue velvet, embroidered in silver and enclosed in a carved wooden case with the names of renowned Greeks, is a piece of art of unparalleled artistic refinement and beauty, a primary source of great importance about the identity of the Greek nation in the 19th century and a book that sheds light to the intellectual and political role of Elisavet Contaxaki in 19th century Crete.

Pareja Marie N.

[A1. 2 - 24.9, Room 3, 11.20-11.40]

Reconstructing cult practices from secondary sources in Minoan Crete

Among the scenes in Minoan glyptic are images whose iconography suggests they may be borrowed from longer narratives. By identifying specific elements that reappear several times in seals, it may be possible to reconstruct some ceremonial practices. One example is furnished by a group of images including monkeys, baskets, women, and crocuses that tie together a series of images in seals and fresco. These images, when considered together, seem to derive from one over-arching narrative that may be illustrative of ritual behaviors. If this is the case, it becomes possible to reconstruct the participants in and basic procedures of the depicted ceremony.

In the Offering to the Seated Goddess Fresco, from Room 3 of Xeste 3 at Akrotiri, a seated goddess receives an offering of crocus stamens from a blue monkey. The monkey appears to have selected the proffered handful of stamens from one of the baskets full of crocuses, presumably filled by the young female figure who stands behind the primate. In order for this scene to occur, however, the flowers must first be gathered. This is an event that may be depicted in scenes from both glyptic art and wall painting.

The picking of crocuses is clearly depicted in the Saffron Gatherers scene that is located on the wall adjacent to the Offering to the Seated Goddess fresco. A similar activity is depicted in the Saffron Gatherer wall painting from the Lower Keep at Knossos, but blue monkeys perform the action instead of young girls. Depictions of the harvest also have possible parallels in glyptic art. For example, CMS III 358 features a monkey that holds a basket while a female figure holds a flower in one hand. Another seal, CMS II.6 073, features a monkey surrounded by foliate motifs that may be crocuses that are ready for harvest. These scenes appear to incorporate the same iconographic elements that appear in the Offering to the Seated Goddess scene, including the female figure, basket, crocus, and monkey.

A two-step reconstruction of a crocus ceremony becomes possible with the close examination of both Minoan wall paintings and glyptic sources. First, the crocus stamens are gathered by female figures and/or monkeys into baskets. Then, some of the saffron-bearing stamens are offered to the seated nature goddess. This general reconstruction of a crocus ceremony serves as one example of the many ways in which wall paintings and glyptic sources are closely related and may be read together. By coupling the readings and interpretations of individual iconographic elements from both media, one gains the ability to glean larger narratives from the series of vignettes presented in Minoan art.

Where is the gap? Of the EM III-MM IA period in East Crete

It has been for long argued whether the truly fascinating EM III-MM IA period exists in East Crete or not, how it should be defined, if it should be counted as one, or whether it can be divided into two separate parts (EM III and MM IA) or if there simply is just “an” EM III or MM IA phase. Many scholars have attempted to answer this question using the changes in ceramic material and/or stratigraphy, however, never has this issue been fully resolved.

The late Prepalatial period, which was previously seen as a transitional era before the “palaces” or “court buildings” were built, is now more viewed as a time of major growth that increases in complexity gradually through MM I (Schoep 2006; Schoep et al. 2012). This complexity is often explained through ideological and peaceful influence of elites on communities. There is also evidence for major, yet again gradual, urban and rural growth (Whitelaw 2012).

The data from the Vrokastro (Hayden 2005), Gournia (Watrous et al. 2012) and Kavousi (Haggis 2005) surveys confirm the increased number of sites in Prepalatial East Crete. However, the gradual growth of sites can only be seen up until EM IIB, the increase of sites in EM III is rather rapid and cannot be explained by natural generation growth but rather by arrival of new people into the region.

The archaeological evidence from Priniatikos Pyrgos, our case study site, suggests destruction in EM III. This paper intends to examine and – if possible – provide answers to the two main questions, i.e. how to look at the EM III-MM IA period from the perspective of ceramics and stratigraphy (not only) at Priniatikos Pyrgos, and what is the background of the decline of Priniatikos Pyrgos in EM III. The possibilities that it was an act of violence from elites in Malia will be considered, especially when it is taken into account that Priniatikos Pyrgos was a local (and most likely very rich) production centre in EM IIB, and therefore may have been perceived as a problematic rival for these elites. In a larger scale this destruction may have been the turning point for the elites to gain the control over the region which seems to have been completed in the following period (post MM IA). And even though the warlike views on the period or Minoans themselves (Molloy 2012) may not be widely accepted, the data in this case are in support of them and backed up by the existence of refugee sites in the discussed period (Nowicki 2010) and therefore cannot be ignored.

Perna Roberto

[POSTER, B - 24.9, Room 6]

Settlement patterns in Gortina between Late-antiquity and the Proto-byzantine Age

Starting from 2007, the University of Macerata, under the agreement with the S.A.I.A., continued the excavations in the area of the South building in the District of the byzantine houses of Gortina.

The excavations are aimed to define the original plan of the Building, its different chronological phases and the relationship with the neighboring areas.

Among the most important results of the research there is the finding that the construction was preceded by another structure, probably a monumental building.

The South building was built probably after the earthquake of 365 AD and its destination can be considered public, on the base of the articulated plan, the monumentality, and the topographic position.

The main functional phase ends during the 7th century AD, when it is re-used to host craft activities and, still in the 8th century AD, with a squatter occupation.

Petrucchi Maria

[C - 22.9, Room 5, 12.40-13.00]

The journalism of Nikos Kazantzakis: a journey from Crete to Rome

In the years between 1925 and 1940, Nikos Kazantzakis was the brilliant author of an extensive corpus of correspondence in the Greek quality press. He was the first to employ the innovative French formula of *grand reportage*, and also unique in proving equally adept at recounting places, peoples, revolutions and civil wars. His travels as a special correspondent took him to many destinations – Russia, Spain, Italy, Egypt, and Palestine, among others – but the starting point was always the same: Crete. A starting point which was both virtual and very tangible, as for Nikos Kazantzakis his native island was at the root of everything, the incessant driving force that accompanied him until his final days, when, aware that death was inexorably approaching, he dedicated his “final report” to El Greco, who was “*molded of his own Cretan soil*”. And it is exactly fragments of this “soil” that we find in his entire correspondence, becoming aware that Kazantzakis journalism is, for all intents and purposes, part of his long circular journey in search of the human soul, of himself, and of freedom.

This paper examines the reportage on Italy under Mussolini that was published by *Ελεύθερος Τύπος* from February 6th to 28th 1927. In just 15 articles, of which only four were selected by Kazantzakis for the corresponding

volume of travel writing, the writer-journalist is able to open the doors to the Italian universe, allowing the reader to experience first hand the fascist phenomenon and its undisputed leader: a trip for two, in which detailed historical descriptions and economic data alternate with anthropological insights and interviews, with moments of high literary quality and even of “new journalism” far before its time. It is however the “Cretan glance” of Kazantzakis that holds in store the most incredible surprise: through a singular contrast between Saint Francis and Mussolini, fascism emerges in all its facets, both good and bad, and above all there emerge, thanks to a prodigious farsightedness, the complex consequences for Italy of the Duce’s long dictatorship.

The contribution of Nikos Kazantzakis to the world of the printed word is a further example of not only the way his writing permits the reader to travel back through the centuries and experience the eternal present of human events, but also how the island of Crete remains the primary impulse of the constant internal and external “mobility” of the great writer. As Kazantzakis himself put it: *“This soil I was everlastingly, this soil I shall be everlastingly.”*

Philippides Dia M. L., Wim F. Bakker

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 13.20-13.40]

Μετακινήσεις του λόγου στον Ερωτόκριτο

(ΡΩΤ.) κι όντε σα νύφη στολιστής, σαν παντρεμένη αλλάξης, ν’ αναδακρυώσης και να πης, «Ρωτόκριτε καημένη, τα σου ‘ταξα ελησμόνησα, τό ‘θελες πλιο δεν είναι». (Ερωτ. Γ1374-76).

Για τις εναλλαγές αφήγησης και ρήσεων στο κείμενο του *Ερωτόκριτου* έχει ήδη προταθεί μια τυπολογία, με βάση την επισκόπηση του Α΄ Μέρους.

Η μελέτη ανέδειξε επτά διαφορετικούς τύπους μετάβασης του λόγου, όπου η ροή του κειμένου της μυθιστορίας μεταφέρεται από την αφήγηση του Ποιητή στις ρήσεις των ομιλούντων προσώπων (και ενίοτε απ’ ευθείας μεταξύ των ομιλούντων προσώπων). Η έρευνα αντλεί στοιχεία από το κείμενο της κριτικής έκδοσης του *Ερωτόκριτου* του Στυλιανού Αλεξίου, με μικρές διαφοροποιήσεις –στο κείμενο και στις ενδείξεις ομιλούντων προσώπων– οι οποίες έχουν εισαχθεί στο κείμενο όπως τυπώνεται στο πρόσφατο CD-ROM “ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ: του δίσκου τα γυρίσματα”.

Η έρευνα θα επεκταθεί τώρα στα άλλα μέρη της μυθιστορίας, για να διευκρινισθεί κατά πόσον οι συμβάσεις της μετάβασης του λόγου (από την αφήγηση στις ρήσεις) που παρατηρήθηκαν στο Μέρος Α΄ ακολουθούνται γενικότερα στο έργο. Θα συνεξεταστούν οι συγκλίσεις, καθώς και οι αποκλίσεις, ώστε να διευκρινισθεί ευρύτερα το σχήμα των μεταβάσεων και το πλέγμα του λόγου στον *Ερωτόκριτο*.

Plath Gerhard, Maria Böttcher

[A1 - 22.9, Room 1, 10.40-11.00]

The correlations of Phaistos, Kommos and Agia Triada under aspect of coastal alterations

The island of Crete was part of the development in high sea shipping during Bronze Age. The Minoan culture was based on sea trade inside the Aegean Sea and Near East. Well situated and equipped harbour-installations were needed. Such harbour-sites are subject to seismic and tectonic movements of coastlines. Kommos in South and Zakros in East were the “doors” for sailors to Levantine and Egyptian coast. Geotechnical drillings have brought a connection between the plain area of Messara and the Timbaki basin to light. Geologists assign this process in Late Neolithic and Early Minoan. The evaluation of these changing coastlines, a maritime long-time study, harbour installations, development in shipbuilding, logistic aspects, archaeological evidences, town-planning aspects, fleet formations, cargo dimensions and the so called “Night Jump” will give answers about the development of the harbour-sites at the Gulf of Messara. Phaistos have had an access to the sea since LN until EMII, Agia Triada followed with an own harbour since EMIII, new harbour-installations in Kommos were erected in MMI.

Ricciardi Maria

[B - 22.9, Room 2, 9.40-10.00]

Qualche nota sullo sviluppo del complesso di Mitropolis

Questa presentazione tratta di alcuni aspetti dell’area monumentale protobizantina, portata in luce a Mitropolis Gortina, in questi ultimi anni di ricerche dalla Scuola di Atene e dalla 13 Ephoria Bizantina. I due edifici si distinguono dal panorama dell’architettura cretese di prima età bizantina sia per le dimensioni, la monumentalità che per la qualità della scultura architettonica. La ricerca intrapresa fino ad ora si è soffermata soprattutto sulla straordinaria qualità della decorazione architettonica del battistero, rinvenuta pressoché completa. Lo studio dei caratteri architettonici della decorazione marmorea ha evidenziato l’influenza dei modelli in circolazione nella capitale. L’unicità del complesso basilica e battistero, sebbene ancora non totalmente portato in luce, si manifesta soprattutto nelle caratteristiche icnografiche, che già sono state evidenziate per il solo edificio battesimale. L’approfondimento degli studi sull’intero complesso, identificato come parte o nucleo monumentale del quartiere episcopale della città, sembra trovare numerosi e calzanti confronti con i più noti e famosi esempi di santuari di pellegrinaggio dall’Oriente al Nord Africa (da Abu Mina a Efeso a Bir Fthua, etc). L’aspetto che si vuole sottolineare è la provenienza dello schema icnografico che unisce la grande chiesa con l’edificio battesimale dal

particolare schema a pianta centrale, ottagonale o circolare con ambulacro; schema che richiama prestigiosi esempi quasi tutti di disegno imperiale. Il modello a pianta circolare – schema sviluppato nell’edilizia pubblica tardo romana – utilizzata nel battistero del Laterano arriva a Creta direttamente o attraverso la mediazione degli esempi di Costantinopoli. L’esame di questi aspetti saranno valutati congiuntamente ai risultati emersi durante gli scavi archeologici. Inoltre, alcune anomalie rilevate nelle planimetrie dei due edifici coniugate con le numerose trasformazioni di spazi e di tecniche archeologicamente documentate su i due monumenti suggeriscono un ventaglio di ipotesi sullo sviluppo dell’intera area.

Scalora Francesco

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 09.00-09.20]

“Pro Candia”, Messina 1896. Η Κρητική Επανάσταση και οι εκδηλώσεις φιλελληνικής αλληλεγγύης στη Σικελία στα τέλη του 19ου αιώνα

Ο αγώνας των Κρητικών τον 19ο αι. για την απελευθέρωση της πατρίδας τους από τον οθωμανικό ζυγό και η Ιταλική Παλιγγενεσία είναι φαινόμενα σχεδόν ταυτόχρονα, με παράλληλες εξελίξεις, που παρά τις αδιαμφισβήτητες διαφορές τους χαρακτηρίζονται από αλληλεπίδραση και βαθύ πνεύμα αλληλεγγύης. Στο πλαίσιο του ιταλικού φιλελληνισμού η Σικελία, και ιδιαίτερος η πόλη της Μεσσήνης, αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση. Με τη μελέτη μου «*Candia: scritti in prosa e in verso*», Messina 1868, που δημοσιεύθηκε στον τόμο ΛΕ' (2015) των *Κρητικών Χρονικών*, παρουσίασα τους αναβαθμούς της πορείας του φιλελληνικού κινήματος στην πόλη του Στενού λίγο μετά τα μέσα του 19ου αι., τους πρωταγωνιστές και τα πρόσωπα που συμμετείχαν στην έκδοση μιας ανθολογίας πεζών και ποιητικών (με έξοδα του φιλελληνικού Κομιτάτου της πόλης) αφιερωμένων στον κρητικό αγώνα του 1866. Με αφορμή τις νέες κρητικές εξεγέρσεις του 1895-1896, που κατέληξαν στην ελληνοτουρκική σύρραξη του 1897, σημειώνεται για άλλη μια φορά στη Μεσσήνη μια νέα εκδήλωση φιλελληνικής αλληλεγγύης. Έχοντας ως παράδειγμα αυτό που είχε συμβεί πριν από τριάντα χρόνια, τον Οκτώβριο του 1896 δημοσιεύεται στην τιμή των 10 λεπτών το μοναδικό τεύχος μιας εφημερίδας που ετιτλοφορείτο *Pro Candia. A beneficio degli insorti candiotti e delle vittime armene*, με τον δεδηλωμένο στόχο να υποστηρίξει με τα κέρδη που θα απέφερε τους ξεσηκωμένους του Χάνδακα και τους Αρμενίους που υπήρξαν θύματα των Οθωμανών. Μια ακόμα φορά, και αυτή θα είναι η τελευταία, η πόλη του Στενού και οι διακεκριμένοι άντρες της θα εκδηλώσουν με τη συμμετοχή και τη συνεργασία τους ένα ειλικρινές συναίσθημα «συμπάθειας» προς τα σύγχρονα ελληνικά γεγονότα. Η εφημερίδα *Pro Candia* δεν αποτελεί τη μοναδική εκδήλωση αλληλεγγύης της Μεσσήνης προς τις κρητικές εξεγέρσεις. Αξιοσημείωτη είναι η δραστηριότητα της *Gazzetta di Messina e delle Calabrie* (της σημαντικότερης εφημερίδας της

πόλης), η οποία παρακολουθεί και υποστηρίζει το Κρητικό Ζήτημα, φιλοξενώντας στις σελίδες της τις εκκλήσεις αλληλεγγύης του ακαδημαϊκού φιλελληνικού Κομιτάτου, καθώς και τις δηλώσεις των εθελοντών γαριβαλδινών της πόλης, που μετακινήθηκαν στη Μεγαλόνησο για να πολεμήσουν εναντίον των Οθωμανών. Ταυτόχρονα, στις άλλες πόλεις της Σικελίας καταγράφεται μια φιλολογική παραγωγή φιλελληνικού χαρακτήρα, ανάμεσα στην οποία ξεχωρίζουν τα ονόματα του «βάρδου της Αίτνας», Mario Rapisardi, και του Francesco Saverio Montalbano (Διευθυντή της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Παλέρμο) με τη σύνθεση «*Creta e Sicilia: pan-cantico storico, letterario e politico*». Επιπλέον, ένας σημαντικός αριθμός εθελοντών από το Παλέρμο μετακινείται στην Κρήτη και αγωνίζεται στο πλευρό των επαναστατών: ανάμεσα τους ο Nicola Barbato, εκπρόσωπος του ιταλικού σοσιαλιστικού κόμματος, ο οποίος φτάνει στην Κρήτη το 1897. Πριν φύγει από τη Σικελία, ο Barbato συναντάει στο σπίτι του εκατοντάδες ενθουσιώδες Σικελούς νεαρούς έτοιμους να συνεισφέρουν θετικά, ως εθελοντές, στην κρητική υπόθεση.

Schallin Ann-Louise

[A1 - 23.9, Room 1, 13.40-14.00]

Mycenaean figurines at Late Bronze Age Kydonia

The excavations at Khania have revealed quite a lot of evidence of interaction with neighbouring sites in the Late Bronze Age, both in the Aegean region and further west. Pottery imports have for example been noted from Knossos, Palaikastro, Kythera, the Cyclades, Mycenae and the Gulf of Taranto. Interaction of this kind implies mobility, either of people, or of objects, or both.

The Mycenaean influence was especially noticeable in the archaeological record at Khania. Apart from the Mycenaean pottery, there is also evidence of the use of the Linear B-script, both on tablets implying a Mycenaean central administration at the town in LM IIIB1, and later during LM IIIB2, when the administration may have collapsed; Linear B was nevertheless inscribed on stirrup jars. Further Mycenaean traits have been observed at Khania and it has been proposed that inhabitants in LM IIIB1 Building 1 actually came from the mainland. This building displays some mainland architectural features as well as mainland type pottery.

The present paper brings forward the recently excavated Mycenaean figurines found in the Greek-Swedish-Danish excavations at Khania. The “new” figurines are presented and interpreted together with the Mycenaean coroplastic objects previously discovered at the site and they are also treated in relation to the other Mycenaean figurines in Crete. The figurines may either be imports or manufactured locally in imitation of the Mycenaean style. My aim is to investigate ways to determine their provenience and their role at the

site. It is possible to analyze the figurines both stylistically and chemically in order to gain further insight into their provenience. Moreover, their possible function as part of cult equipment will also be investigated. They may be related to a public shrine, which seems to have been located in the vicinity of the excavation plot, as indicated by the find of a large fragment of a possible cult figure in a rubbish pit.

Schiller Birgit

[A1 - 23.9, Room 1, 18.00-18.20]

Mobility of religious symbols and ideas. From Egypt to Minoan Crete

During the Egyptian Middle Kingdom and the Second Intermediate Period economic and cultural contacts between Egypt and Crete were strong. In Middle Kingdom Egypt, fine Kamares vessels were transported to Egypt, wealthy Egyptian officials ordered wall paintings that were obviously inspired by Minoan art and they ordered vessels that should look like an original Minoan Kamares style vessel. On the other hand, Minoan paintings were also inspired by Egyptian wall paintings. Egyptian vessels were also found in Crete. People from Bronze Age Crete were definitely sailing to Egypt as “keftiu”-ships were known there and “keftiu” people were depicted on Egyptian wall paintings. If Egyptians ever sailed to Crete is unknown, though the New Kingdom place names of Cretan palaces and harbour towns suggest that Egyptians possibly know them by sailing to Crete.

Minoans made also contact with completely different religious concepts as well as with gods and goddesses and their various appearances. During the Middle Minoan Period the Taweret/Minoan Genius and the cat image were introduced into Minoan religion.

Taweret, the hippopotamus goddess, was transformed into the Minoan Genius. This was already demonstrated by Judith Weingarten. This shows that the Minoans were (at least partly) acquainted with Egyptian magic or popular belief. Minoans must have had close contacts with Egyptians to get in touch with it. The second religious symbol, cat's image, is known from different vessels in religious contexts in Crete. I suggest that the cat was also adopted by the Minoans from Egypt. It was transported to Crete along with the Taweret.

My lecture is divided into three parts. In the first part I discuss the physical way of the image transport from Egypt to Crete. The second one deals with the spiritual mobility, the transformation of a religious idea or symbol into a Minoan one. And finally, I discuss the regional and temporal distribution of them within the island of Crete.

Αποσπάσματα κρητικής λατρείας στις εν Σικελία ροδο-κρητικές αποικίες (7ος-6ος αι. π.Χ.)

Στις αρχές του 7ου αι. π.Χ. παρατηρείται η γέννηση της πόλεως και στα νησιά της Ρόδου και της Κρήτης, μετά από μακρά περίοδο ζύμωσης που ακολούθησε την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού. Η εμπορική δραστηριότητα της Λίνδου και η ασταθής δημογραφική κατάσταση της Κρήτης ήσαν οι δύο κύριοι παράγοντες που οδήγησαν ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων από διαφορετική εθνική καταγωγή και κοινωνική τάξη να μεταναστεύσει και να ακολουθήσει τη ροή του ελληνικού αποικισμού στη Δύση.

Με βάση τη γνώση της περιοχής που, χάρη στις ανταλλαγές ήδη από τους προηγούμενους αιώνες, οι έμποροι του Αιγαίου είχαν αποκτήσει για τη Σικελία, οι άποικοι υπό την ηγεσία των δύο οικιστών, Αντιφήμου εκ Λίνδου και Εντίμου εκ Κρήτης (πιθανότατα από τη Γόρτυνα), ίδρυσαν στη νότια ακτή του νησιού, στις εκβολές του επώνυμου ποταμού, τη μεικτή αποικία της Γέλας (688 π.Χ.).

Ακρογωνιαίος λίθος για την κοινωνική τάξη της νέας πόλης ήτο προφανώς το Πάνθεόν της, αποτέλεσμα συνύπαρξης των αρχαίων λατρειών με κρητική και ροδιακή προέλευση. Με το πέρασμα του χρόνου, αυτές οι λατρείες εξελίχθηκαν και κρυσταλλώθηκαν ως αντανάκλαση της νέας τάξης πραγμάτων που η δυναστεία των Δεινομενιδών επέβαλε μετά την επώδυνη στάση στα μέσα του 6ου αι. και τις πρώτες τυραννίες των παιδιών του Παντάρεως στις αρχές του 5ου αι.

Ιδρυθείς το 580 π.Χ., από μεικτή ομάδα εποίκων που προήρχοντο κυρίως από τη Γέλα, ο Ακράγας κληρονόμησε κατά τον Θουκυδίδη τα «γελώα νόμιμα». Μεταξύ των θεοτήτων που συμπεριελήφθησαν στο πρώτο πάνθεον της υπο-αποικίας, αναγνωρίζονται ίχνη κρητικής θρησκευτικότητας, η οποία υπό εξαφάνιση στη μητρόπολη Γέλα, κατά τη διάρκεια της κοινωνικής και εθνικής στάσης τον 6ο αι., βρήκε εδώ εύφορο έδαφος να ακμάσει.

Με αφετηρία την ανάλυση των φιλολογικών και αρχαιολογικών δεδομένων, παρατηρώντας ομοιότητες στη θρησκευτική σφαίρα ανάμεσα στα νησιά του Αιγαίου (Ρόδο και Κρήτη) και τις Σικελιωτικές αποικίες, εντοπίζεται η μορφή του Βελχανού, του νεαρού θεού της αιώνιας αναγέννησης, κρητικής καταγωγής, που ήτο σεβαστός με πολλούς τρόπους και μνημονευόταν από μερίδα του πληθυσμού του Ακράγαντος.

Με την εξαφάνιση της κρητικής «φρατρίας» μετά την άλωση της πόλεως από τους Καρχηδόνιους (406 π.Χ.), μόνο μια μακρινή ηχώ του θεού επέζησε και συνελέχθη (και παρεξηγήθη) από τις ύστερες φιλολογικές πηγές.

Sepetçioğlu Tuncay Ercan

[C - 23.9, Room 5, 11.40-12.00]

A (hi)story of a resettlement: villages of Cretan Muslim refugees in Anatolia

Ottoman territory, especially the Balkans during the 19th and the first quarter of the 20th centuries witnessed political, economic, social and demographic changes on account of the crisis between the nations. One of the unique places in the Balkans, the Island of Crete that had been conquered by the Turks in 1669, used to be an example of multinational and multicultural structure of Ottoman society with her – mostly Greek speaking Orthodox, Muslim, Catholic and Jews communities. The city of Candia as the pioneer in terms of economy and social life in the Island of Crete became the place where Orthodox and Muslim inhabitants conflicted after the first quarter of the 19th century. Indeed the one at the end of the 19th century called “Candia Events” caused social and safety problems and was the main reason in dramatic demographic change in Crete. Thousands of Muslim Turks especially in rural areas had to leave their homes behind and (were) collected in city center. Then, most migrated to Anatolia, some to Syria, Lebanon, Libya and other regions in the Empire. However that is the Compulsory Population Exchange Convention signed by the Greek and Turkish delegations in 1923, brought to an end the – recorded – Muslim population in Candia, and also in Crete; so Greek speaking, Orthodox, homogeneous and modern Candia and Crete emerged. This paper focuses on totally 25 villages, 20 of which were built in Anatolia, modern Turkey in the first years of the 20th century for the refugees. It explores where and how those villages were built, how many people were settled, and the situations of dozens who could not be resettled by the governments.

Shank Elizabeth

[POSTER, A - 23.9, Room 6]

The Neopalatial painted lustral Basin of Chania, Crete

Excavations on Daskaloyanni Street in the Old City of Chania in 1989, 1991, and 1997 uncovered a massive Neopalatial complex that is characterized by its ritual architecture. Eight rooms are currently visible and are believed to be the focal point of this ceremonial complex. The lustral basin, or adyton, is unusual in that it is one of the few decorated lustral basins from the LM IA period. The wall paintings include four faux stone dadoes each painted in a different technique, perhaps indicating that the artist or artists were depicting different types of stone. The main pictorial zone of the room was painted a rich deep red, surmounted by an upper zone of bands and running spirals. A frescoed column next to the L-shaped stairway into the adyton was painted with many colors and free-flowing, calligraphic lines. Like other adyta, the events taking place in this small, 2 by 2 meter room could be watched by a very few number

S

of viewers who could look down in to the lustral basin from a parapet on the eastern side. In this paper I will describe the work of the conservation of the frescoes from the lustral basin, compare them to other LM IA examples, and finally, discuss the nature of the events that could have taken place in the adyton and the adjacent complex.

Small David B.

[A2 - 22.9, Room 3, 9.00-9.20]

The birth of the Cretan Polis: a case of restricted social evolution. A curious lack of institutional mobility in the Iron Age Aegean

Most scholars recognize that the internal social structure of the Iron Age Cretan polis was very different from that of other polities in the larger Iron Age Greek world. In my view the creation of this unique social structure occurred in the 8th-7th centuries and was the direct result of the Cretan polis evolving from a very strong mix of island-based cultural institutions and not the result of any influence from the outside Greek world. Crete stood alone. Its evolution stood in contrast to other Greek polities in the Iron Age who were actively interacting with one another and developing internal institutions which were similar to one another, because of their interaction. The Cretan difference leads to a very important question. Why was Crete different? Its material archaeological record illustrates that it was in close connection with the rest of the Greek world, but it did not adopt many of the cultural institutions of its non-Cretan Greek neighbors. If we are addressing the issue of mobility in the ancient Greek world, we need to ask what was mobile, in the sense that it was adopted from the outside in Crete, and what was not. Were there cultural filters or barriers which kept out institutions from the rest of the Greek world? And if so, can we identify some of them and understand the way in which they operated?

This paper will address this important issue, looking at the case of Iron Age Crete closely, but also looking for cross-cultural analogues which might provide analytical windows for us to analyze more fully this unique Cretan situation.

Sotiropoulou Irene

[B - 22.9, Room 2, 13.00-13.20]

Black money, white money and the circulation of parallel currencies in Venetian Crete

The paper is based on preliminary research concerning the monetary policies adopted by the Venetian rulers of Crete in the Middle Ages. The scope of the paper is to set the context and the main research questions for a larger

research project concerning the monetary and financial conditions and policies in medieval Crete.

By the terms “black money” and “white money” we mean the issuance by minting authorities of at least two series or two types of currencies: one with high percentage of precious metal (usually silver, but some coins also contained gold), named as “white money”; and another with very low percentage of precious metal and very high percentage of non-precious metal, named “black money” which was of very low value and was used widely for low-value transactions. From the scarce literature relating to European countries it seems that this monetary system worked against peasants and crafters or small producers in late Middle Ages, who had to accept black money from their own customers and buy wholesale materials and pay taxes in white money.

Similar policies of black money-white money have been adopted by the Venetians in Crete who had probably been using several series of currencies of different value earlier than other European authorities. The first review of literature and randomly investigated sources shows that Venetian Crete faced severe liquidity problems. The “moneta nera-moneta bianca” system did not favour the economy of the island and not only reduced income of the most disadvantaged social groups, but also limited the ability of the island economy to sustain itself. The Venetians tried to introduce a local currency that would not be valid outside the island, but it seems that this policy also failed.

Therefore, the paper attempts first, to investigate some main points of the circulation of monetary instruments in Venetian Crete, or in and out of the island; second, to form some main research questions related to the liquidity problems the Cretan economy faced at the time, particularly how the monetary flows affected the island economy or got affected by the general economic activity and wealth flows; and third, to raise points not to be missed in future research concerning the connection of class structure and social movements to the monetary system of the era.

With the reservation that we talk about different societies and economies, the issues of Venetian monetary policy are quite related to discussions held currently in Europe. The proposals about maintaining the euro currency all over Europe and accepting parallel currencies issued by national governments would also need to be examined through the prism of historical precedents of similar monetary systems. The paper aspires to contribute to this need for historical knowledge on sophisticated monetary tools, while investigating a topic in Cretan and European monetary history which is under-researched.

Sporn Katja, Giorgos Rethemiotakis, Salvatore Ortisi

[A2 - 23.9, Room 3, 10.00-10.20]

Roman moulds with amphitheater scenes from Chersonnesos

In the 1980s, moulds of ships decorated with amphitheatre scenes have been found in the excavation of a private house of Roman date in the Ialotaki plot in Chersonnesos. The find consists of five clay moulds depicting amphitheatre scenes involving a large amount of wild animals. The amphitheatre depicted can clearly be identified as the Circus Maximus in Rome, and the moulds themselves will originally have come from Italy. Due to the large amount of lions depicted, it might be connected to a certain instance of games held at the Circus Maximus in 204 AD.

The paper will present the unique and up to now unpublished pieces for the first time and will discuss their function, their depictions and the implications of this find for the social and political role of Chersonnesos. The finds will thus be seen in the frame of the strong Roman influences in private and public spaces of Chersonnesos.

Strasser Thomas F., Eleni Panagopoulou, Tristan Carter, Danica D. Mihailović

[A1.2 - 24.9, Room 3, 20.00-20.20]

Characterization analysis of the Damnoni Cave obsidian & its implication on exchange in the Early Holocene Aegean

The excavation at the Damnoni Crete in southwest Crete has discovered stratified deposits of Mesolithic stone tools. This is the first site on Crete to have *in situ* Mesolithic remains, and among them were ten obsidian tools. These were found in an aeolian deposit that bears the majority of the Mesolithic artifacts. Though the stratigraphy is shallow, like many other Mesolithic sites in the Aegean, the context is secure due to very careful excavation techniques. Obsidian is exotic to Crete, the closest sources being located amongst the Cycladic and Dodecanesian islands ca. 150 or more kilometers from the north coast. Given the distances involved from source-to-site, and the limited number of tools made of this foreign material, it suggests strongly that the obsidian was accessed through intermediary exchange, rather than having been procured directly by members of the Damnoni community. Such an interpretation generates two important questions. The first is to identify the provenience of the obsidian used to make these tools, and secondly the need to understand the socio-economic mechanisms by which the Damnoni inhabitants gained access to these distant goods. Due to the location of the site on the southern side of the rather large White Mountains, it seems likely that Crete was fairly well explored by the Mesoliths, and that the geography of the Aegean basin was very familiar to them,

indicating that the Neolithic immigration was building upon an established seafaring knowledge. This talk reports on the recent sourcing of the Damnoni obsidian, through their elemental characterization using Energy-dispersive x-ray fluorescence spectroscopy [EDXRF], a non-destructive technique that is well established in Aegean obsidian studies. These data will have an important impact on our burgeoning understanding of Mesolithic obsidian exchange, and of hunter-gatherer mobility, and maritime activity in the Aegean during the early Holocene.

Teffeteller Annette

[A1.1 - 24.9, Room 1, 10.40-11.00]

Cretan psilosis: linguistic and cultural contact in the late 2nd and early 1st millennia BCE

Psilosis, the dropping of an initial 'h' sound, is characteristic of East Ionic and Lesbian Aeolic Greek and of their neighbouring Anatolian languages, Lydian and Carian. It has been convincingly argued that Greek psilosis is due to contact phenomena with psilotic Anatolian languages. In this context the psilosis found in the Doric dialect of late Archaic Crete raises questions. Does this indicate the influence of a psilotic Anatolian language on Crete in the relevant period? If so, which language? And when did the speakers of this language arrive on Crete? Such questions have only been compounded by the recent argument – also convincing – that certain features of Mycenaean Greek, written in the Linear B syllabic script (the absence of a sign for 'ha', used at other Mycenaean centres, while the Cretan scribes used only 'a', and the use of the non-phonemic glide 'j' where 'h' would have occurred), indicate the presence of psilosis in the dialect of Cretan Knossos in the Mycenaean period. Such indications of language contact point to linguistic and cultural interaction, in this case connecting Crete to Anatolia in both the second and the first millennia. In this paper the linguistic evidence for cultural contact resulting from mobility of populations is examined within the context of archaeological evidence indicating the role of Crete as a central node in the network of eastern Mediterranean trade and cultural exchange during the period of the Minoan empire and the later Mycenaean world and its continuing importance during the later Archaic period, in an effort to demonstrate previously unidentified patterns of exchange in the east Mediterranean as well as to contextualize pre-existing knowledge of Crete and its position within the exchange networks that existed in the late second and early first millennia BCE.

Todaro Venera Simona

[A1 - 22.9, Room 1, 9.20-9.40]

Autochthons or settlers? Evidence for immigrations at the beginning of the Early Bronze Age in South-Central Crete

The Neolithic-Early Bronze Age transition in Crete poses problems of chronology and problems of interpretation concerning the causes or circumstances that might have determined the emergence of the cultural features that define the Early Bronze Age in contrast to the Neolithic period. While the first issue has benefitted from the recent discovery of stratified FN-EM I contexts at sites like Knossos, Kefala-Petras and Phaistos, the second issue is the focus of an ongoing debate. Some scholars, continuing the path established by S. Hood's landmark articles, which is purposefully referenced in the title of this communication, explain the changes that occurred at the onset of the EBA as the outcome of migrations, but disagree about the origin of the newcomers and about the chronology of their arrival. Other scholars, instead, see these changes as the outcome of a gradual process that took place with some external influences but without any significant migration, but are not able to explain the modalities through which the foreign ideas interacted with local concepts.

The results of new research conducted at Phaistos, which is the only site in which the FN-EM I transition can be followed through four phases of occupation, permits a reconsideration of some of the interpretative problems related to this issue because they have clarified that the innovations which have been traditionally considered to signal the beginning of Early Bronze Age appeared at this site independently in the II, III and IV occupation phases. This research has in particular shown that (a) the first occupation phase, dating to the FN III, does not have a precise comparison in Crete and was then ended by a destruction; (b) the second phase, dating to FN IV, marked a significant discontinuity with the preceding one both in terms of functional organization of the settlement and in terms of material culture, which sees the introduction of a class of pale-firing pottery and of the first metallurgical activity; (c) that the third phase, dating to EM IA, stemmed directly from the previous one but was ended by a destruction by fire; and (d) that the fourth phase, dating to EM IB, marked a major discontinuity with the preceding phase but seemed to resume many elements typical of the first occupation phase both in terms of the internal organization of the settlement, in minor architectural details and in the pottery.

In this paper, the patterns of continuity and change observed at Phaistos during the first four phases of occupation will be contrasted with the settlement history of the region and it will be argued (a) that the EM I cultural package, at least in south central Crete, stemmed from three cultural traditions that appeared in the region in different moments between FN III and EM I, and (b) that these might reflect arrivals of settlers from overseas.

Tomkins Peter

[A1 - 22.9, Room 1, 12.40-13.00]

The making of the Kephala Hill and the Knossos community (3600-1950 BC). An overview of the work of the Knossos Kephala Project (2005-15)

Ever since the birth of Minoan archaeology, Knossos has occupied a central role in our understanding of prehistoric Crete. Drawing heavily on his excavations of the palace and town, particularly better preserved later features and phases, Arthur Evans constructed a specific vision of Minoan political, social and cultural development that has been extremely influential. Since Evans, further work has revealed fragments of insight about earlier phases at Knossos, however until recently the precise nature of social and spatial development on the Kephala Hill prior to the MM IB palace has been shrouded in mystery. What were the origins of the palace? When, why and how did urbanism develop? How and in what stages was the Neolithic community transformed from one subject to the interests of the many, to one driven by the interests of a few. A decade ago, in an attempt to address such questions, the Knossos Kephala Project (KKP) was established with the aim of collating and relating all information relevant to the interpretation of the pre-palatial stratigraphy of the hill. By combining archival work, artefactual study, GIS, architectural study, topographical and geophysical survey, KKP has begun to fill in the picture of Knossos' earlier phases of social and political development. This paper provides an overview of what this new work has revealed about social life and social transformation at Knossos between the end of the Neolithic and Evans' MM IB 'Great Palace'.

Triolo Elisa

[B - 22.9, Room 2, 10.40-11.00]

Mobility and settlement patterns in Early Byzantine Crete

The settlement patterns in Crete changed significantly in the period from 4th to 9th century AD, together with land use and exploitation of natural resources, leading to a fragmented landscape of virtually separate regions. The contribution of archaeology clearly emerges through the systematic collection of all published data about archaeological evidence of human settlements in Crete during the period between 365 and 827 AD. These chronological boundaries are respectively those of the major 365 AD earthquake and the final Arab occupation of Crete. The former event provides a horizon that is common for most archaeological sites on the island, while the latter marks a conventional date for the end of occupation in many settlements. After the hiatus of 827-961 AD (Emirate of Crete), for which little archaeological evidence is available, the settlement pattern of the Second Byzantine period in Crete is very different.

T

In the 35 years since the publication of Ian Sanders's *Roman Crete* (the first systematic overview of Roman and Early Byzantine archaeology in Crete), archaeological research on the island and in the Mediterranean have significantly changed our perspective. The collection and the analysis of archaeological data from surveys, rescue and preventive excavations, together with the systematic excavation campaigns on the sites of ancient cities, give us the means to understand the changing settlement and mobility patterns. Some cities were abandoned, while smaller settlements continued to thrive in a different relationship with the landscape and new ones flourished in places that had become strategic for mobility in the new Mediterranean context, as a result of choices made by individuals and households as well as institutions.

Tully Caroline J.

[A1.2 - 24.9, Room 3, 11.40-12.00]

Thalassocratic charms: trees, boats, women and the sea in Minoan glyptic art

Four Minoan glyptic images from the Neopalatial period portray sacred trees in conjunction with boats and seascape. The Mochlos Ring depicts an elite female figure seated upon a stepped ashlar altar that includes a tree, inside a self-propelled hippocamp-headed boat. The Makrygialos Seal depicts a female figure performing a cultic salute toward a tree situated inside a boat. In the Amnisos Ring elite figures communicate with a hovering epiphanic tree deity in the vicinity of a boat. A female figure in a hippocamp-headed boat upon the sea is surrounded by three cult structures in the Ring of Minos. These images have traditionally been interpreted in three main ways: as a representation of Minoan cosmological concepts; as depicting a vague “Goddess from the sea” who is either a metaphor for a Minoan “thalassocracy” or else symbolic of a sequence of seasonal festivals; and as a ritual scene involving the literal transport of a tree in a ship from one cult site to another. While each of these interpretations incorporates degrees of validity, they are only partial explanations of these images. This paper proposes that the religious aspects of the images can be understood through the examination of their iconography in light of both Minoan religion and contemporary Canaanite seafaring religion. In his early analysis of Minoan culture, Arthur Evans attributed Minoan religious concepts to cultural diffusion from the Levant and Egypt. Acculturation is often discernible within art and material culture connected to cult and such evidence can provide information on the imitation or adoption of foreign religious concepts. It is argued here that the four Minoan glyptic images that combine trees, human figures, boats and the sea represent a combination of native Minoan with Canaanite religious ideas concerning a tree goddess who also had power over the sea. Each image is thus a glyph of the protective power of the Minoan tree deity over maritime voyaging, whether to a nearby Cycladic trading partner, a colony, or to a

distant eastern Mediterranean destination. The empowerment of the expedition through supernatural patronage emphasises Minoan land-based power over the sea and extends the Cretan landscape outward to incorporate the seascape. It is further proposed that the images functioned in a protective talismanic capacity and that the containment of the iconographic motifs within the confines of gold rings and a stone seal linked the Minoan elites who owned these objects with the exotic aura of transculturality and power associated with overseas trade.

Tuppat Stefanie, Αλίκη Πετράτου

[POSTER, A - 22.9, Room 6]

Koumasa 2012-2016. The new excavations at the settlement and "sanctuary" of a south Cretan center

More than 100 years after the first excavations in Koumasa, a new interdisciplinary project on Minoan Koumasa ("A Geoarchaeological Approach to the History of a Minoan Regional Center") began in 2012 under the auspices of the Archaeological Society of Athens, and in close cooperation with the Institute of Classical Archaeology, University of Heidelberg, and the Heraklion Ephorate of Antiquities. Its basic aim is the systematic exploration and documentation of this thriving regional centre and its landscape. The close spatial arrangement of settlement, "sanctuary" and cemetery at Koumasa provides the unique opportunity to systematically study all three crucial spheres of social activity from a diachronic perspective. In the course of the new project a special emphasis is given on the area of the settlement and "sanctuary" which are less known than the cemetery that was thoroughly published by Xanthoudides. The only archaeological activity in this area after Xanthoudides was a small-scale excavation conducted by A. Kanta and A. Karetsou in the early 1990's who explored parts of the settlement and the "sanctuary" on the Korakies hill. The settlement lies strategically at the north slope of the Asterousia mountains which separate the Mesara plain from the Libyan sea. Initially the archaeological work was concentrated on the large building which had already been explored in the course of the old excavations at the site by Xanthoudides (1904/1906) and Karetsou and Kanta (1991-1992). The building is a large structure with six unearthed rooms so far and a massive north wall. Beneath the upper layers of the building which can be dated to the Neopalatial period, the investigation yielded a rich quantity of Protopalatial pottery. In an attempt to explore the size, plan and history of the settlement, the archaeological work was extended to other sectors uncovering parts of Neopalatial buildings and a considerably later structure. The "sanctuary" area occupies the highest and most prominent spot of the entire settlement commanding a magnificent view over the Mesara plain and being visible from the cemetery. The interpretation of this – poorly preserved – building(s) as a "sanctuary" goes back to Xanthoudides who excavated it in 1904 and 1906.

T

The excavation by Kanta and Karetsoy was limited to the most important room of this area (Room 1). Our investigation unearthed further rooms or buildings (?) which cannot be dated with certainty yet. The main challenge of our project will be to clarify the problems of chronology (Prepalatial, Neopalatial or Postpalatial?) and function of this sector through a thorough evaluation of the archaeological data from the old and new excavations. On the basis of the old and new evidence, the interdisciplinary team will explore how Prepalatial community grew to a regional center, how this center coped with the emergence and consolidation of a dominant palatial power in its vicinity, and finally how this center developed in the centuries of palatial control and even after them.

Valle Pasquale

[A2 - 23.9, Room 3, 11.00-11.20]

Anfore da trasporto da alcuni contesti di scavo dell'antico porto di Falasarna (Creta occidentale)

Oggetto del contributo saranno i risultati dello studio in corso sui contenitori da trasporto provenienti da alcuni saggi stratigrafici presso l'antica Falasarna, sulla costa occidentale di Creta. L'interesse nasce dalla possibilità di acquisire nuove conoscenze circa l'economia di Creta ellenistica e di approfondire le dinamiche commerciali del mondo egeo in relazione alle rotte che lambivano l'isola.

Le molteplici campagne di scavo effettuate per lo più nell'area del porto non hanno messo in luce strutture databili dopo la distruzione dell'insediamento avvenuta nel 67 a.C. ad opera di Quinto Cecilio Metello ma, sebbene la maggior parte dei rinvenimenti si datino al periodo ellenistico, i reperti ceramici sembrano indicare che l'occupazione dell'area persista ancora in età imperiale, forse finalizzata allo sfruttamento agricolo o al recupero di materiale edilizio. Per modalità di stratificazione e circostanze storiche, Falasarna si presta quindi come osservatorio privilegiato per lo studio dell'economia ellenistica.

Gli interventi di scavo effettuati nel 2012 e diretti dalla Dott.ssa Elpidia Hadjidaki in prossimità delle banchine, presso le fortificazioni e all'interno di quella che sembra essere un'officina di produzione vinicola, restituiscono un ampio palinsesto stratigrafico, dalla fortificazione del porto al definitivo abbandono dell'area.

I materiali residui mettono in evidenza una precoce importazione di prodotti dell'Egeo a partire dal periodo classico. Nei livelli ellenistici la presenza di anfore si attesta su percentuali notevoli e la massiccia presenza di ceramica a vernice nera e altri materiali diagnostici in associazione consente una datazione abbastanza puntuale. Di notevole interesse è inoltre il ritrovamento

di alcuni agglomerati di argilla semilavorata che avvalorano l'ipotesi di una produzione locale di ceramica per uso domestico. Un'analisi preliminare al microscopio degli impasti di alcuni elementi anforacei farebbe tuttavia supporre la medesima origine di alcuni contenitori da trasporto. Saranno presentati i risultati delle analisi archeometriche condotte sulle anfore ritenute di produzione cretese.

Lo studio è stato interamente finanziato dalla Honor Frost Foundation.

Van Gemert Arnold, Ιωάννης Μαυρομάτης

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 11.20-11.40]

«Η Βουλή των πολιτικών» του Στέφανου Σαχλίκη και η χειρόγραφη παράδοσή του. Ταξίδια στον χώρο και τον χρόνο

Η «Βουλή των Πολιτικών» του Στέφανου Σαχλίκη (± 1331-μετά το 1391) σώζεται και στα τρία χειρόγραφα στα οποία παραδίδεται το σύνολο των κειμένων του Κρητικού ποιητή: (α) στο ελληνικό χφ αρ. 2909 της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Παρισιού (Ρ), (β) στο ελληνικό χφ αρ. III. Α.α.9 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Νεάπολης (Ν) και (γ) στο επίσης ελληνικό χφ αρ. 405 της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Montpellier (Μ). Και τα τρία παραπάνω χφφ χρονολογούνται στο πρώτο μισό του 16ου αι., δηλ. ενάμιση περίπου αιώνα μετά την αρχική σύνθεση του έργου του Σαχλίκη.

Η κατάσταση του κειμένου της «Βουλής των Πολιτικών» παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις από χφ σε χφ. Δείγματος χάριν, στο Ρ σώζονται 300 στίχοι ή υπολείμματα στίχων, στο Μ 269 και στο Ν μόνο 190. Επίσης τα προβλήματα που απορρέουν από την κατάσταση του κειμένου πολλαπλασιάζονται και από το ότι οι στίχοι που υπάρχουν στα χφφ Μ και Ν σε σχέση με το χφ Ρ δεν είναι πάντα οι ίδιοι και ούτε βρίσκονται πάντοτε στην ίδια θέση. Στην πρόσφατη χρηστική έκδοση Μαυρομάτη – Παναγιωτάκη η «Βουλή» μετράει 346 στίχους.

Στην ανακοίνωσή μας θα παρακολουθήσουμε την κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα των προσώπων της «Βουλής», τις διαφορές που υπάρχουν ως προς τα πρόσωπα ανάμεσα στα τρία χφφ, καθώς και την τύχη των ιδίων των έργων του Σαχλίκη μετά την αρχική τους σύνθεση μέχρι και την τελική τους καταγραφή.

Vardaki Elia

[C1 - 24.9, Room 5, 20.20-20.40]

The making of the Central Covered Market of Chania. Transforming the space, shaping the place and history of a local community

The Central Market in Chania was built in 1911 by K. Drandakis on the original designs by M. Savvakis and inaugurated by prime minister El. Venizelos in 1913. The architectural plan of the market has a neoclassical form and also

influenced by the European industrial buildings of the 19th c. It was built to accommodate the open-air market operating at the same spot.

The covered market transformed the city's landscape and became its landmark. Not only the construction of the Market transformed the meaning of the market space of the local community, but it also embodied perceptions of Classical Antiquity and Byzantine heritage in its form, providing thus a symbolic continuation between past and present as a mean to consolidate a newly emerged national identity. In this process historic periods like the Venetian and the Turkish were erased from the historic memory in order to purify the town's past and connect it with a glorified Hellenic ideal and with European modernity.

This paper informed by the literature on anthropology of space, identity and heritage analyses will explore the multitude ways place, identity and culture intertwined and embodied in the covered Market. I will view the ways the symbolic meaning of the Market was transformed in time and space. Local, national and international processes influenced the operating of the Central Market reflecting at the same time the way people produce, value and consume a place. The covered Market of Chania thus, represents local and national identities, international pursuits and values, and fabricates forms of social conduct.

Vogeikoff-Brogan Natalia

[A1.2 - 24.9, Room 3, 13.20-13.40]

Patterns of mobility within a settlement: Upper and Lower Mochlos

The site of Mochlos is primarily known for its Minoan remains, which date from the Early Minoan I to the Late Minoan III period. Recently Mochlos has also become known for its Late Hellenistic habitation, which was established at the very end of the 2nd c. BC and lasted until the third quarter of the 1st c. BC. Both settlements were founded on the south slope of the small island (Lower or Kato Mochlos), which was connected to the mainland by a narrow isthmus at least until the Early Byzantine Period. The island consists of a hill that rises steeply on the north side and slopes gently down to the south. A harbor on either side of the isthmus provided safe havens for seafarers sailing along the north coast of Crete. Both the Minoan and Hellenistic settlements, however, were abandoned – the former after the collapse of the Mycenaean kingdoms at the end of the Bronze Age, the latter during the Roman period when the Late Hellenistic harbor at Mochlos was replaced by a new installation at Tholos, 5 km to the west.

Recent excavations on the summit of Mochlos failed to find any traces of Minoan or Late Hellenistic habitation. Located some distance away from the harbors and exposed to the winds, the summit obviously was a less desirable place to live during periods when the lower coastal settlement was occupied.

But excavation on the summit (Upper or Ano Mochlos) has brought to light architectural remains, pottery, and small finds that date from the late 7th c. BC to the early 4th c. BC. It is as yet unclear whether we have two periods of habitation or one continuous sequence. In any case there are no signs of habitation on the south slope of the island during this 300 year span.

Despite the heavy robbing of stone from the upper site for the construction of a curtain wall and a large watch-tower, either in the Late Hellenistic or Byzantine period, we were able to document the existence of one or two buildings equipped with stone-built hearths. What is unusual about this small rural habitation, as well as a determining factor in helping us understand its function, is the quality of the pottery, which includes a rare example of a Transitional Corinthian oinochoe with figural decoration, many very fine, decorated hydrias most likely of Cretan origin, and a collection of fine drinking vessels. Moreover, this new activity on the summit of the island in the early Archaic period may be associated with some early 7th c. BC offerings found inside a Mycenaean tomb on the mainland coast opposite the island. Although it is difficult to identify cult places and activities on Crete during the EIA, the study of the pottery and the architectural remains from Upper Mochlos suggests that the new habitation was connected to some kind of ancestor or ruins' cult that involved periodic gatherings of people from nearby sites like Sta Lenika to the east.

In conclusion, this paper explores patterns of mobility within the site of Mochlos itself and in the wider context of the EIA in East Crete – following the abandonment of the lower settlement at the end of the Late Minoan III period and the “return” to the summit in the course of the 7th c. BC. It also sheds light on the nature of extra-settlement EIA cultic activities on Crete, which are still poorly understood because so few have been identified, studied, and published.

Von Rüden Constance, Tobias Skowronek

[A1 - 23.9, Room 1, 17.40-18.00]

Tracing technical choices and knowledge in the production of stucco reliefs from Tell el-Dab'a

Up to the end of the 20th century A.D.E. stucco reliefs have been nearly exclusively brought to light at sites on Crete and the adjacent island of Psira. There is the palace of Knossos which can be considered as the most important example regarding its quantities and iconographic spectrum. Only single findings from Thera or the Argolis hint to the fact that the technique was also available in other regions of the Aegean and has been not restricted to the island. Beyond the Aegean the palatial district of Helmi/Tell el-Dab'a in the eastern Nile delta is up to now the only site which produced such a kind of three dimensional artistic expressions within its elite architecture. Bulls,

felines and humans have obviously decorated the walls of the building complex inspiring due to their three-dimensionality not only a visual, but also a haptic interrelation with the visitor.

But apart from their consumption, also their manufacture is of special interest. Some processes and material choices can be best compared with what we know from the Cretan examples and it hence seems to be not too far-fetched to assume an interrelation in the way this complex craft has been executed in both regions. Through an analysis of the involved raw materials and a reconstruction of the craft's chaîne opératoire the paper aims therefore to understand in detail the characteristic technical choices taken by the craftspeople in the Nile delta and to approach his or her habitualized processes and involved embodied knowledge and to compare these with practices in the Aegean.

Wallace Saro

[A2 - 22.9, Room 3, 9.20-9.40]

Movement in time and space: Bronze to Iron Age connections in the north Lasithi area

An excavation, landscape and museum study project reported on in the last Cretological, carried out in 2008 and focused on the north Lasithi area, is now able to provide useful insight on modes and directions of movement in the period between the Final Neolithic and Early Iron Ages. In particular, petrographic studies carried out on excavated material from Kera Karfi and Tzermiado Kastello and on surface material from a range of Iron Age sites around Krasi and Kera show both the long history of linkages between the Lasithi plain and Kera-Gonies valley area, and some variability in outlooks and connections between lowland sites at the furthest north edge of this zone, and those within the plain. The topics covered, based on this work, are 1) the nature of potting traditions and technology as established in Lasithi from the FN period; 2) the clays and recipes linking the Lasithi area, including the peak sanctuary at Karfi, to the Gonies-Kera valley; and 3) shifts within the LBA-EIA period in how communication and exchange around pottery and land-use operated in the region, as Kera Papoura emerged as a major regional centre between the tenth and seventh centuries BC.

Warren Peter

[A1 - 22.9, Room 1, 12.20-12.40]

Continuity or mobility: event and reaction at a specific location. A case study from Knossos

Mobility –μετακίνηση–, whether of people, goods, practices or ideologies, may be at any temporal scale and at any physical scale, from macro (for

example migration) to micro (for example an individual craftsperson). Mobility or movement also implies starting and finishing locations.

To begin with it is methodologically important to recognize two clearly distinct, successive moments at each stage in a site sequence revealed by excavation, first the event, for example a destruction, and then the response or reaction to it. The reaction can be negative, for example abandonment, or it can be continuity, for example a new level of the same material culture such as pottery shapes and styles within the same building, or it can be change, for example different use of the location, with or without new material culture. Analysis will look at the possible cause(s) of the event and at whether mobility may be implied by the reaction to the event. In Braudelian terms both exemplify *histoire événementielle*.

The example examined here is the use of the area immediately beside the Knossos Stratigraphical Museum over the time period Middle Minoan III to Late Minoan II, approximately 1700-1390 BC at the limits. In summary the sequence in terms of events and reactions was as follows.

(1) *Circa* 1600 BC. (MM III B-LM I A Transition) a major destruction event, probably earthquake, with much contemporary evidence elsewhere (e.g. Thera Seismic Destruction). Response: local continuity, LM I A deposits in the same buildings.

(2) Event: Thera Volcanic Destruction. Response: first construction of large building (South House) and of other features in fine ashlar masonry. Increased Knossian wealth is implied and thus mobility in access to increased resources and perhaps territory.

(3) Event: Sudden interruption of LM I A ashlar masonry house construction at the end of the period; evidence for earthquake as the cause. Response: abandonment of South House and establishment of new site use beside it on the west with industrial installations (channel kilns and fire-pits to make lime plaster). Construction of North Building (religious uses) on new site north of the East-West Road. Both responses indicate social or socio-political mobility.

(4) Event: destruction of North Building and disuse of channel kilns at the end of LM I B. Cause of the destruction, replicated elsewhere at Knossos and at many sites in Crete, could have been earthquake. Response: new site use with construction of new houses with gypsum walls and floors. Contents comprise a completely new ceramic package, LM II, as in the nearby Unexplored Mansion. Likely presence of Mycenaeans.

(5) Event: destruction of these houses at the end of LM II, *circa* 1400/1390 BC. Response: another complete change of site use, LM III A 1, with circular platforms in open ground, but implied local continuity of Mycenaeans in the palace until its destruction at the beginning of LM III A 2.

Whitley James

[A2 - 23.9, Room 3, 17.40-18.00]

Κατέσραψαν Ιεραπύτνιοι: the destruction of political communities in Crete in the 2nd century BC

What did it take to destroy a political community? The historical record is full of references to destructions of one polis by another in late Classical to Hellenistic times in Crete. Not all of these destructions however led to the end of the political community in question. But some did, and between the Classical period (where we know of forty-nine poleis) and the Roman conquest of Metellus (where we know of only ten or so) the numbers of Cretan poleis were drastically reduced. The destruction of Praisos by Hierapytna between 145 and 140 BC (Strabo 10.4.12) was one such case. This seems to form part of a horizon of destructions (of Lyktos, Apellonia and Phaistos) that took place between 220 and 140 BC. Excavations at Praisos in 2007 have shed light on this question (Whitley 2011). This paper argues that, while there is no evidence for a widespread destruction by fire, there is clear evidence for the ending of Praisian sanctuaries and the forced abandonment of houses. and (most intriguingly) movable goods. A particular archaeological “signature” of these abandonments, evident both at Praisos and Phaistos, is the abandonment of the “household pithos”, which in many cases seem to be older than the houses in which they have been found.

Ximeri Samantha

[A - 25.9, Room 3, 9.20-9.40]

From New York to Tokyo: the looting and export of Cretan pithoi

Reflecting the Zeitgeist of the 1960s, archaeologically rich countries (also known as source-countries) were in search for antiquities that would help establish their connection to a glorious past. As a result, many archaeological sites across the Mediterranean were heavily plundered. Numerous ancient artefacts were looted and irreversibly taken out of context to be exported through networks of illicit trade. In response to the concern raised by archaeologists of source-countries in 1970, UNESCO adopted the law drafted in the Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Until then however, the art market was uncontrollably flooded with ancient objects that fed the ever-growing needs of newly established museums across the globe and satisfied the lust of private collectors for the display of refined taste.

It was at this time that extensive looting took place on Crete and particularly at the site of Afrati (ancient Arkades?). The finely decorated Archaic pithoi of Afrati were among the most numerous items to be looted and sent abroad.

Imposing in size and elaborate in decoration, Cretan pithoi were traded across Greece, Europe and beyond as one of the few classes of pottery artefacts of Archaic Art that testified to an illustrious Cretan and Greek past.

The aim of this paper is to trace the paths of Cretan Archaic pithoi across the world and discuss their acquisition by public and private museums and collections in Greece, Israel, Germany, the USA, Canada and Japan. The Cretan pithoi are treated as a fascinating case study on the role of locals, intermediates, auction houses, museum exhibitions and catalogues in the laundering of products deriving from clandestine excavations. Emphasis is placed on the ways in which Cretan pithoi, from Minoan to modern times, are inherently connected to the island's history and archaeology and have become symbols of Cretan identity.

Youni Maria

[A2 - 22.9, Room 3, 17.20-17.40]

Traveling laws and moving people: Communication among *poleis* in archaic Crete

In the beginning of the 7th century BC alphabetic writing, which was already used by people in many Cretan *poleis* for private purposes, started to be employed in the public field. Public use of writing created a new type of lengthier texts which are all of the same genre, i.e. normative texts containing regulations about various aspects of communal life in the *polis*. Cretan *poleis* were the first to write their laws on stone and expose them in public. Remarkably, by the 6th century legislative activity is attested for at least ten cities extending almost from one end of Crete to the other: Axos, Gortyn, Dreros, Eleutherna, Eltynia, Knossos, Lyttos, Phaistos, Praisos, and Rizenia. How deeply did legislative activity in one *polis* influence the institutions of other cities on the island? Is it possible to trace any common features among legal texts originating from different Cretan cities in the period from the 7th to the 5th century in what concerns wording, form, subject, and content? Finally, how valid is the hypothesis that communication and exchange of ideas among members of the ruling classes had an impact on legislative activity in the Cretan cities that may justify common practices?

Based on research on the valuable epigraphic material, this paper discusses the above questions and proposes answers stemming from comparison and analysis of the archaic inscriptions.

In fact, epigraphic evidence shows that during the early stage of legislative activity in various *poleis* on the island major significance was given to setting a basic institutional and political framework containing some first constitutional norms about functions and competence of magistrates, organization of the body citizen, and organizing political life according to a standard sacrifice calendar. The distribution of power among aristocratic families, a matter that

was crucial for archaic legislations, was regulated with statutes imposing specific time limits and restrictions. Another important issue that was faced was creating a system of public administration of justice including rules for bringing all cases before the newly established courts, as well as procedural regulations.

Although the epigraphic evidence is not abundant, it is possible to trace among different poleis statutes that are similar in subject, as for example laws about criminal offences, laws about real security or laws about damages caused by dependent persons or by troops of animals. Many of these stipulations were part of longer legislative texts, and this fact attests to an effort to classify laws according to their category. It is worth mentioning that early Cretan legislations took an interest in regulating transport of people from one city to another (e.g. laws about alien workers setting conditions for public work contracts), as well as in imposing exclusions of strangers from a territory.

Zaccagni Gaia

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 10.00-10.20]

Ταμπαχανιώτικα: μετακίνηση και σύμπραξη μουσικών παραδόσεων ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση

Ως ταμπαχανιώτικα ή μανέδες προσδιορίζουμε τα μη χορευτικά τραγούδια των αστικών περιοχών της δυτικής Κρήτης, που αναπτύχθηκαν κυρίως (όσα έχουν διασωθεί) τον 19ο και τον 20ό αι. σε αλληλεπίδραση του χριστιανικού και του μουσουλμανικού στοιχείου των περιοχών αυτών, καθώς και της κρητικής αστικής μουσικής με την αντίστοιχη μουσική της Μικράς Ασίας και αργότερα με το ρεμπέτικο. Ο όρος «ταμπαχανιώτικα» σχετίζεται με τους *ταμπαχανέδες* (τα βυρσοδεψεία) και με τα *Ταμπάχανα*, τις συνοικίες των βυρσοδεψών (π.χ. τα Ταμπάχανα της Σμύρνης, όπου και ταμπαχανιώτικα τραγούδια). Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της τουρκοκρατούμενης Κρήτης, εκτός από στρατιωτικούς και διοικητικούς υπαλλήλους και από κάποια δερβισικά τάγματα, αποτελούνταν στη συντριπτική του πλειοψηφία από εξισλαμισμένους Κρητικούς (συχνά εξισλαμισμένους φαινομενικά τουλάχιστον στην πρώτη γενιά, αν και αργότερα πολλοί κατέληξαν φανατικοί και αδίστακτοι μουσουλμάνοι· άλλοι όμως παρέμειναν κρυπτοχριστιανοί και κάποιοι απ' αυτούς εκδηλώθηκαν σε καιρούς επαναστάσεων, όπως ο Μιχάλης Κουρμούλης και οι Τέσσερις Μάρτυρες του Ρεθύμνου). Όλοι αυτοί, αν και ασπάστηκαν την ισλαμική θρησκεία, λόγω των φρικτών συνθηκών ζωής των ραγιάδων, όμως δεν άλλαξαν ιδιαίτερα τη γλώσσα τους ούτε τη στάση τους απέναντι στη ζωή, γι' αυτό και οι «γνήσιοι Τούρκοι» τους αποκαλούσαν περιφρονητικά «*μπουρμάδες*» (=γυρισμένους, δηλ. εξωμότες). Αυτό εξάλλου έγινε φανερό όταν το κύμα των Τουρκοκρητικών έφτασε στη Μικρά Ασία, με την Ανταλλαγή των πληθυσμών, φέροντας τα κρητικά

επώνυμα (που υποχρεώθηκαν να τα αλλάξουν) και την άπταιστη κρητική διάλεκτο, τις μαντινάδες κτλ. βλ. Ι. Κονδυλάκης, *Οι Τουρκοκρητικοί*, Π. Πρεβελάκης, *Το Χρονικό μιας Πολιτείας*, Ν. Αγγελής, *Τα Ενεψίζικα*, Χορωδία και Ορχήστρα Παραδ. Μουσικής Δήμου Ρεθύμνης «Παύλος Βλαστός», CD «*Αστραπή Περίφημος-Αρκαδίου Έπος*», Κρητ. Μουσ. Εργ. 1999 κλπ. Άλλοι Χανιώτες Τουρκοκρητικοί με σημαντική συμβολή στην κρητική μουσική παράδοση ήταν ο Μουσταφά Καραγκιουλές (1845-1930, συνθέτης του περίφημου *συρτού καραγκιουλέ*) και ο οργανοποιός Αμπντούλ Καλημεράκης. Η έρευνα θα επικεντρωθεί σε λογοτεχνικές μαρτυρίες περί των μουσικών πρακτικών στα Χανιά εκείνη την περίοδο.

Αθανασάκη Κατερίνα

[A - 25.9, Αίθουσα 3, 9.00-9.20]

Ένα αινιγματικό «νεολιθικό» σύνολο στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου. Κινητικότητα, νεωτερικότητα και αρχαιολογικός διεθνισμός στις αρχές του 20ού αι.

Η κινητικότητα των μουσειακών αντικειμένων, με τη μορφή δώρων και ανταλλαγών, αποτελεί παγιωμένη πρακτική στα μεγάλα, κυρίως, μητροπολιτικά μουσεία, ήδη από τον 19ο αι. Μουσειακά αντικείμενα μεταφέρονται από τον αρχικό τους χώρο αναφοράς σε διαφορετικό πλαίσιο συνάφειας, με το πρωταρχικό τους νόημα να διατηρείται ή να καταργείται, να επανασυνδέεται ή να αποσυνδέεται και γενικότερα να αποτελεί αντικείμενο διαρκούς συγκρότησης και διαπραγμάτευσης.

Η παρούσα ανακοίνωση προσπαθεί να προσεγγίσει τη σύνθετη βιογραφία και τις συνυφάνσεις μιας ομάδας «νεολιθικών» αντικειμένων του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου με προβληματική ταυτότητα και ασαφείς ενδείξεις προέλευσης, και να διερευνήσει το ρόλο τους στην παραγωγή μουσειογραφικών πρακτικών, στην πραγμάτευση ταυτοτήτων και ετεροτήτων και γενικότερα στη διατύπωση αρχαιολογικών αφηγήσεων. Μέσα από αρχειακές και προφορικές μαρτυρίες, αναφορές στον τύπο και τη μελέτη των ιδίων των αντικειμένων, επιχειρεί να χαρτογραφήσει αφετηρίες, διαδρομές και σταθμούς σε ένα ιδιαίτερα περίπλοκο δίκτυο κινητικότητας ανθρώπων και αντικειμένων, και παράλληλα να ανιχνεύσει τους σύνθετους συσχετισμούς της κινητικότητάς τους με διάφορες εκφάνσεις της νεωτερικότητας, της αποικιοκρατικής αρχαιολογίας και του αρχαιολογικού διεθνισμού.

Με αφετηρία τον σύνθετο χαρακτήρα των υλικών καταλοίπων και την κομβική θέση του Κρητικού Μουσείου στο ευρύτερο δίκτυο κινητικότητας τους, επιχειρεί, τέλος, να προσδιορίσει τη θέση και τη φυσιογνωμία του μουσείου στο μουσειακό σύμπαν των πρώτων δεκαετιών του 20ού αι.

Αλεξανδρή Μαρία Π.

[A1 - 25.9, Αίθουσα 1, 10.00-10.20]

Νάρθηξ, το δένδρο της ζωής. Από τα Μινωικά χρυσά δαχτυλίδια στον θαλασσινό βίο και την επικράτεια της Μινωικής θαλασσοκρατορίας

Μελετητές των χρυσών μινωικών δαχτυλιδιών έχουν στο παρελθόν αναφέρει ότι ορισμένα δείχνουν τη δενδρώδη μορφή του νάρθηκος (*Ferula communis*), ιθαγενούς φυτού της περιοχής του Αιγαίου. Μέχρι σήμερα δεν έχει αναγνωρισθεί ευρέως ο νάρθηξ σε όλα τα δαχτυλίδια στα οποία παριστάνεται το «δένδρο της ζωής», ούτε έχει δοθεί ικανοποιητική ερμηνεία της σημασίας του ιερού φυτού για τις κοινωνίες της μινωικής επικράτειας. Στην παρούσα εργασία αναγνωρίζεται πλήρως στις παραστάσεις των δαχτυλιδιών από τα βοτανικά χαρακτηριστικά του και επιχειρείται η σύνδεση

των λατρευτικών εικόνων στις οποίες δεσπόζει με τη χρησιμότητα του φυτού, τη συνέχεια των παραδόσεων του από την αρχαιότητα στη νεότερη εποχή και με τη διά θαλάσσης επέκταση του μινωικού πολιτισμού.

Στην αναζήτηση των χρήσεων του κυριαρχεί το γεγονός ότι φυτοκοινωνίες του εντοπίζονται στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου και ότι εικονίζεται στα δαχτυλίδια μέσα σε πλοίο είτε σε θέματα σχετικά με θαλάσσιες μετακινήσεις. Διερευνώνται οι σχέσεις του φυτού με τη ναυσιπλοΐα και αναδεικνύονται οι καταγεγραμμένες χρήσεις του μέσα από μυθολογικά θέματα, από στοιχεία που δίδονται στην ελληνική γραμματεία και τις παραδόσεις της ανατολικής Μεσογείου.

Διατυπώνονται απόψεις για τη χρησιμότητα του αποξηραμένου στελέχους του με εφαρμογές στη ναυπηγική, τις ειδικές κατασκευές επίπλωσης των πλοίων, όπως τα καθίσματα των επιβαινόντων, και σε όσες έχουν σχέση με την αλιεία. Τα στελέχη του νάρθηκος είναι ελαφριά με μηχανική αντοχή και πλήρη ευκατέργαστης εντεριώνης που λειτούργησε όπως ο φελλός. Διατηρούν μάλιστα στο εσωτερικό τους τη φωτιά επί μακρόν, προτέρημα που αξιοποιήθηκε από τους ναυτικούς.

Δεδομένου ότι ο νάρθηξ εμπλέκεται στη ζωή του αιγαιακού κόσμου, διαφαίνεται ότι οι λατρευτικές εκδηλώσεις όπως προβάλλουν στα δαχτυλίδια συμβαδίζουν με τη χρησιμότητα και την ανάσσουμε ποιότητα του, καθόσον το στέλεχος του εικονογραφείται αργότερα σε σκήπτρο του Διονύσου. Είναι η μεγαλύτερη πόα, θεωρούμενη ως άναξ των ποτών με ιδιότητες επέκτασης και επικράτησης στην εποικιζόμενη γη. Στο λεγόμενο δαχτυλίδι του Μίνωα το ενδιαφέρον των ανθρώπινων μορφών επικεντρώνεται στις σφαιρικές σποροκεφαλές του νάρθηκος, πιθανολογείται επομένως η συλλογή των σπόρων προς διασπορά του στα νησιά και τις βραχονησίδες, όπου η ανάπτυξη του σε σταθμούς θαλασσινών διαδρομών αποσκοπούσε στον προσπορισμό των πολύτιμων στελεχών. Νάρθηκες εικονίζονται επίσης στην τοιχογραφία του στόλου στο Ακρωτήρι της Θήρας και σε μινωικούς σφραγιδολίθους.

Στις θρησκευτικές προεκτάσεις συνδέθηκε συμβολικά με το πέρασμα στα ύδατα της σωτηρίας. Ο Νάρθηξ των πρωτοχριστιανικών εκκλησιών λειτούργησε ως χώρος εισόδου των θρησκευόμενων, πιστεύοντας ότι εβαπτίζοντο στα καθαρά νερά. Ακολουθώντας μεταβαίνουν στο κύριο σώμα του ναού, εις την λατινική nave (navis), συνώνυμο με πλοίο. Προστατευμένοι από τις καταιγίδες της ζωής, θεωρούσαν ότι ο κεντρικός χώρος αντιστοιχεί στο πλοίο της σωτηρίας. Από αυτούς τους παραλληλισμούς γίνονται εμφανείς οι σχέσεις του νάρθηκος με τη θάλασσα και τις πεποιθήσεις της σωτηρίας στο ταξίδι, που προέρχονται από την ασφαλή διάπλευση με τη συμβολή του φυτού κατά τη μακραίωνη ναυτική μας ιστορία. Τις πρωιμότερες αποδείξεις αυτών των σχέσεων έχουμε από τις χαραγμένες παραστάσεις του φυτού στα μινωικά δαχτυλίδια.

Αλετράς Ζαχαρίας

[POSTER, B - 24.9, Αίθουσα 6]

Η συνέχεια της αστικής ζωής στον μεσοβυζαντινό Χάνδακα: οι λουτρικές εγκαταστάσεις

Στην ανακοίνωση αυτή παρουσιάζονται τέσσερα βυζαντινά λουτρά τα οποία ήρθαν στο φως στο ιστορικό κέντρο του Ηρακλείου τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια χάρη στις αρχαιολογικές έρευνες. Πρόκειται για τα κτήρια που βρέθηκαν κατά τις σωστικές ανασκαφικές έρευνες των οικοπέδων ιδιοκτησίας: (α) «Γ.Παραβολιασάκη», επί της οδού Κορωναιού, (β) «Γ. Ξεκαρδάκη» ανάμεσα στις οδούς Χορτατσών και Κυδωνίας, (γ) «Γ.Ξενικάκη» επί της οδού Ερωτοκρίτου και (δ) «Δοκιανάκη» ανάμεσα στις οδούς Χάνδακος, Καλημεράκη και Χορτατσών. Αν και είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια η εποχή στην οποία ανήκουν, χρονολογούνται πιθανότατα στη μεσοβυζαντινή περίοδο.

Ο Χάνδακας καθίσταται τον 10ο αι. το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της Κρήτης. Ωστόσο ελάχιστα είναι γνωστά για την αναβίωση ή τη συνέχεια της αστικής ζωής. Η αγροτοποίηση των αρχαίων πόλεων και η σταδιακή μεταμόρφωσή τους σε μεγάλα χωριά μετά τον 6ο αι. συμβαίνει και στην Κρήτη, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Γόρτυνας. Ο Χάνδακας με την αραβική κατάκτηση καθίσταται σταδιακά η πρωτεύουσα της νήσου και εξελίσσεται στο μεγαλύτερο και μοναδικό αστικό κέντρο της Κρήτης.

Η συνέχεια της αστικής ζωής και η προσαρμογή της στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται αυτή την εποχή τεκμηριώνεται και από την ύπαρξη και τη λειτουργία των λουτρικών εγκαταστάσεων, τόσο ως προς την αρχιτεκτονική όσο και ως προς την ένταξή τους στον πολεοδομικό ιστό. Κτήρια που θεμελιώνονται στον φυσικό βράχο σε μεγάλο βάθος και σώζονται μέχρι και τμήματα των στεγών αποκαλύπτουν το σύστημα θέρμανσης του αέρα και του νερού, ενώ παράλληλα φέρνουν στο φως πολλά κινητά ευρήματα που συμβάλλουν στη χρονολόγηση και στην ερμηνεία της λειτουργίας τους. Χτισμένα γύρω από το κέντρο της αρχαίας πόλης θεωρείται ότι αποτελούν μέρος αναπόσπαστο της καθημερινότητας και της ποιότητας ζωής των κατοίκων του Χάνδακα.

Οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις έρχονται να συμπληρώσουν τη μαρτυρία των πηγών για την ύπαρξη λουτρών στο Χάνδακα. Τα λουτρά, που αποτελούν μοναδική μέχρι στιγμής ανακάλυψη στον ελλαδικό χώρο, αφενός δίνουν πληροφορίες για την οικονομία, την αστική ζωή και την κοινωνία του μεσοβυζαντινού Χάνδακα, αφετέρου φωτίζουν πτυχές της συνέχειας ή ασυνέχειας της αστικής ζωής στην Κρήτη κατά τους Μέσους Χρόνους.

**Αλιγιζάκης Αγησίλαος, Λύδια-Σμάρω Αλιγιζάκη, Μαρία Χναράκη,
Μανόλης Χναράκης, Κωστής Ατσαλάκης, Κωνσταντίνος Ε. Παπαδάκης**

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 09.40-10.00]

Ο Καραγκιόζης στο Μεγάλο Κάστρο (1900-1970 περίπου)

Ο Καραγκιόζης ως ήρωας του Θεάτρου Σκιών, σύμφωνα με τον επικρατέστερο θρύλο, γεννιέται το 1366 στην Προύσσα από τον Σεΐχ Κιουστερί. Ο επιστάτης Χατζαηβάτης και ο εργάτης Καραγκιόζης χτίζουν το τζαμί του σουλτάνου Ορχάν, αλλά λόγω της καθυστέρησης του έργου ο σουλτάνος τους θανατώνει και όταν αργότερα μετανιώνει για την άδικη απόφαση, ο Κιουστερί για να τον παρηγορήσει δημιουργεί τις δύο γνωστές φιγούρες.

Όσον αφορά το ελληνικό Θέατρο Σκιών αυτό διαμορφώνεται σε τέσσερις περιόδους: (α) την οθωμανική, (β) την ηπειρωτική, (γ) την περίοδο της πλήρους ελληνικότητας και (δ) την αθηναϊκή. Αν και ο Καραγκιόζης πρωτοεμφανίζεται το 1809 στα Ιωάννινα, η οθωμανική περίοδος ξεκινάει μετά την απελευθέρωση (π. 1830) και έχει πρωταγωνιστή τον Κωνσταντινοπολίτη Γιάννη Μπράχαλη, ο οποίος παρουσιάζει έργα με πρωταγωνιστή τον Τούρκο Καραγκιόζη που μιλάει ελληνικά. Η ηπειρωτική περίοδος έχει κύριο εκπρόσωπο τον Λιάκο Πρεβεζιάνο, ο οποίος στον μπερντέ του υμνεί τα ηρωικά κατορθώματα των Ελλήνων κατά την επανάσταση του 1821. Η περίοδος του εξελληνισμού (1880-1910 περίπου) έχει επίκεντρο την Πάτρα και πρωταγωνιστή τον Πατρινό Δημήτριο Σαρντούνη ή Μίμαρο. Η αθηναϊκή περίοδος (π. 1910-1940) έχει δεσπίζουσα μορφή τον Αντώνη Μόλλα, και ο μπερντές του Καραγκιόζη μεταβαίνει από τη δομή του μιμητικού θεάτρου (πολιτισμός της προφορικότητας) στη δομή του ευρωπαϊκού θεάτρου (γραπτός λόγος). Από το 2010 με απόφαση της UNESCO ο Καραγκιόζης αποτελεί μέρος της τουρκικής άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η παρούσα μελέτη ερευνά την παρουσία του Θεάτρου Σκιών στην πόλη του Ηρακλείου από το 1900 έως το 1970 περίπου. Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αι. ο Καραγκιόζης έχει μόνιμη στέγη στο Μεγάλο Κάστρο και πιο συγκεκριμένα στη μουσουλμανική συνοικία του Γενί Τζαμί στο τέλος της Πλατείας Στράτας (Λεωφόρος Καλοκαιρινού), στο θέατρο «Όλυμπος», το οποίο στη συνέχεια φιλοξένησε το Ανωγειανό Σχολείο. Από το 1911 οι παραστάσεις του Καραγκιόζη δίνονται στην Πλατεία Πρίγκιπος (Πλατεία Ελευθερίας), στο καφενείο Επτάλοφος στις Τρεις Καμάρες και στο θέατρο Πουλακάκη. Οι θεατές ανήκουν στα λαϊκά στρώματα, καθώς αυτό το είδος λαϊκού θεάματος δεν είναι ηθικά αποδεκτό από την «καλή κοινωνία» του Μεγάλου Κάστρου. Οι θίασοι έρχονται από τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και την Αθήνα. Τη δεκαετία του 1920 οι καραγκιοζοπαίκτες «Αθηναίος» και «Χαρίτος» έρχονται στο Ηράκλειο και χρησιμοποιούν το γραμμόφωνο για την ψυχαγωγία των θεατών στα διαλείμματα των παραστάσεων. Αυτή τη δεκαετία το Θέατρο Σκιών γίνεται

A

αποδεκτό και από την τοπική αστική κοινωνία. Το 1929 ο διάσημος Αθηναίος καραγκιοζοπαίκτης Αντώνης Μόλλας έρχεται στο Μεγάλο Κάστρο, ενώ τη δεκαετία του 1930 ο Καραγκιόζης στεγάζεται στο καφωδέιο του Μικρασιάτη Αλέκου Ανδρικάκη στην Πύλη του Δερματά. Το μουσικό ρεπερτόριο περιλαμβάνει δημοτικά τραγούδια από όλη τη Ελλάδα, καθώς και τον ντόπιο ρυθμό του συρτού χορού. Αυτό το ρυθμό μαζί με τις κοντυλιές και τον καστρινό πηδηχτό συναντούμε και στον μεταπολεμικό Καραγκιόζη του βιολιστή-καραγκιοζοπαίκτη Αρίστου Σπανακάκη.

Το πρωτογενές υλικό της έρευνας αφορά εφημερίδες του αρχείου της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Η εργασία είναι πρωτότυπη, καθώς δεν υπάρχει μελέτη στη βιβλιογραφία για την ιστορία του Θεάτρου Σκιών στην πόλη του Ηρακλείου.

Αναστασιάδης Παναγιώτης

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 12.40-13.00]

Ειδολογικές μετακινήσεις: μια άγνωστη μεσοπολεμική πεζή διασκευή του *Ερωτόκριτου*

Από έρευνα που πραγματοποίησα σε εφημερίδες του μεσοπολέμου, εντόπισα άγνωστη –πεζή– διασκευή του *Ερωτόκριτου* που δεν φέρει υπογραφή. Το έργο δημοσιεύεται σε συνέχειες, είναι εκτενέστατο και ακολουθεί το γνωστό δημιούργημα του Βιτσέντζου Κορνάρου, όπως αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε από τον Στέφανο Ξανθουδίδη στα 1915. Στην προτεινόμενη ανακοίνωση θα παρουσιαστούν βασικές πληροφορίες σχετικά με το δημοσίευμα και θα δοθεί έμφαση στις αλλαγές που επιφέρει ο συγγραφέας στο πρωτότυπο, ούτως ώστε να το προσαρμόσει στα ζητούμενα της εποχής του, να ικανοποιήσει τις ανάγκες που απορρέουν από το είδος του εντύπου στο οποίο δημοσιεύεται, καθώς επίσης και από το ίδιο το γεγονός της μετατροπής μιας έμμετρης ερωτικής μυθιστορίας σε πεζό. Ο συγγραφέας του έργου (ο οποίος κατόπιν διασταύρωσης πληροφοριών προερχόμενων από μελέτη που υλοποίησαν νεοελληνιστές σε άλλα έντυπα, έχει εντοπιστεί και θα κατονομαστεί) επιφέρει αλλαγές όπως: τροποποιήσεις σε λεπτομέρειες της υπόθεσης, προσθήκη στοιχείων αλλά και ολόκληρων σκηνών που απουσιάζουν από το πρωτότυπο, παράλειψη άλλων που δεν κρίνονται απαραίτητες για να προωθηθεί η πλοκή, μερική προσθήκη στο περιεχόμενο στίχων αλλά και επιμέρους φράσεων, πραγματοποίηση χρονικών ανακατατάξεων στο αρχικό υλικό (αλλαγές στη σειρά με την οποία πραγματοποιούνται οι ενέργειες των ηρώων), μετατροπή αποσπασμάτων από ευθύ λόγο σε πλάγιο και αντίστροφα ανάλογα με τις ανάγκες, ενίσχυση της παρουσίας του αθηναϊκού χώρου. Επιπλέον, ο νέος αφηγητής αξιοποιεί τον Ποιητή (Κορνάρο) ως μέρος της πλοκής και προβαίνει σε αποτιμήσεις του αρχικού (κορναρικού) υλικού.

Μέσω των στοιχείων που θα παρατεθούν επιδιώκεται να γίνει γνωστό ένα έργο το οποίο είναι άγνωστο στους νεοελληνιστές γενικά αλλά και στους μελετητές του *Ερωτόκριτου* ειδικότερα, να παρουσιαστούν οι συνθήκες «μετακίνησής» του ως άυλου πολιτισμικού υλικού στον χρόνο και στον χώρο καθώς και από ένα λογοτεχνικό είδος σε άλλο. Τέλος, θα επιχειρηθεί μια πρώτη αποτίμηση της αξίας του.

Αναστασόπουλος Αντώνης, Χρήστος Κυριακόπουλος

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 11.00-11.20]

Ασθένεια και θάνατος στην οθωμανική Κρήτη: σταθερές και μετασχηματισμοί στις κοινωνικές αντιλήψεις και την κρατική πολιτική

Η ασθένεια και ο θάνατος, φαινόμενα που συχνά συνδέονται αιτιακά μεταξύ τους, έχουν ιδιαίτερο αντίκτυπο στους ανθρώπους κάθε κοινωνίας τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Ο αντίκτυπος αυτός σχετίζεται όχι μόνο με τον καθολικό χαρακτήρα αυτών των φαινομένων, αλλά και με το γεγονός ότι η «μετακίνηση» από την υγεία στην ασθένεια και από τη ζωή στο θάνατο επιφέρει ανατροπή της κανονικότητας όχι μόνο για τους ίδιους τους παθόντες αλλά και για τον περίγυρό τους. Ο αντίκτυπος αυτός είναι ακόμα εντονότερος σε περιπτώσεις επιδημιών και μαζικών θανάτων.

Η στάση των ανθρώπων απέναντι στην ασθένεια και το θάνατο αποτελεί συνισταμένη πολλών παραγόντων, μεταξύ των οποίων σημαντική θέση κατέχουν η κουλτούρα και η θρησκεία. Έχει επίσης πολλαπλές όψεις, όπως, για παράδειγμα, την ιδιωτική και την κρατική. Και η μια και η άλλη καθορίζονται από τις εδραιωμένες και μετασχηματιζόμενες συλλογικές αντιλήψεις της κοινωνίας.

Το πρώτο σκέλος της ανακοίνωσης αφορά την ασθένεια. Σε αυτό θα επιχειρήσουμε να μελετήσουμε την αντιμετώπισή της από ασθενείς και θεραπευτές, ως άμεσα εμπλεκόμενα υποκείμενα, αλλά και από την κρατική εξουσία για την οποία οι επιδημίες αποτελούσαν παράγοντα κοινωνικής και οικονομικής αποσταθεροποίησης. Μια πρώτη σημαντική απόπειρα μελέτης του ζητήματος της ασθένειας και της ιατρικής αντιμετώπισής της στην οθωμανική Κρήτη αποτελεί το έργο του Μ. Δετοράκη, *Ιστορία της ιατρικής στην Κρήτη επί τουρκοκρατίας (1645-1898)*, Ηράκλειο 2010, το οποίο ωστόσο δεν εστιάζει σε ζητήματα συλλογικών αντιλήψεων και κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών επιπτώσεων του φαινομένου της ασθένειας.

Στο δεύτερο σκέλος της ανακοίνωσης θα εστιάσουμε την προσοχή μας στο ζήτημα της στάσης των ανθρώπων απέναντι στο θάνατο, επιδιώκοντας να συνδυάσουμε το ζήτημα της κοινωνικά αποδεκτής εικόνας για αυτόν και τη μετά θάνατο ζωή, με πιο πρακτικά ζητήματα που θέτει ο θάνατος –ως προοπτική και ως γεγονός–, όπως, για παράδειγμα, η διαχείριση περιουσιακών στοιχείων και η μνημόνευση των νεκρών. Σε αυτό το πλαίσιο, θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε τις σημαντικές ποιοτικές διαφορές της

γραφής μαρτυρίας περί ασθένειας και θανάτου παρά τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα δύο φαινόμενα.

Αυτή η απόπειρα διερεύνησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς –ατομικής και συλλογικής, ιδιωτικής και κρατικής– απέναντι στη ασθένεια και το θάνατο θα στηριχθεί στη συνδυαστική μελέτη οθωμανικών ιεροδικαστικών κωδίκων και άλλων οθωμανικών αρχειακών πηγών με μουσουλμανικές επιτύμβιες στήλες της οθωμανικής περιόδου, περιηγητικές πηγές και δευτερεύουσα βιβλιογραφία.

Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη Μαρία, Ευτυχία Πρωτοπαπαδάκη

[Α1 - 23.9, Αίθουσα 1, 11.20-11.40]

Λόφος Καστέλλι Χανίων: σωστική ανασκαφή παρόδου Κανεβάρο

Κατά το έτος 2003, η σωστική ανασκαφή της ΚΕ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στην πόροδο Κανεβάρο στα νότια του εμβληματικού κτηρίου του διοικητηρίου της Κρητικής Πολιτείας, παρά την κορυφή του λόφου του Καστελλίου, έφερε στο φως αξιόλογα ευρήματα που φωτίζουν για μία ακόμη φορά την επάλληλη χρήση του χώρου, και ιδιαίτερα την αρχική φάση κατοίκησης.

Κάτω από τα αρχιτεκτονικά λείψανα των νεότερων και των μεσαιωνικών χρόνων, ήρθαν στο φως λιγοστά κατάλοιπα της γεωμετρικής αλλά και της υστερομινωικής περιόδου. Τα περισσότερα ωστόσο ευρήματα τοποθετούνται χρονολογικά στους προανακτορικούς χρόνους. Τμήματα τοίχων και επάλληλες στρώσεις δαπέδων με βυθισμένες εστίες δηλώνουν την κατοίκηση του χώρου στις ΠΜ ΙΙ και ΜΜ Ι φάσεις. Η εκτεταμένη εξάλλου παρουσία οψιανού στα στρώματα αυτά μαρτυρεί τις πρώτες εξωκρητικές εισαγωγές στο λόφο. Η λιγοστή κεραμική είναι προϊόν τοπικού εργαστηρίου, ωστόσο στόχος της ανακοίνωσης είναι η αναζήτηση των προτύπων της. Τα παράλληλά της οδηγούν συχνά στον ελλαδικό χώρο και συνδέονται με τα κοντινά Κύθηρα, υποδεικνύοντας τη θαλάσσια οδό επικοινωνίας, των σχέσεων και ανταλλαγών που ανέπτυξε η ΒΔ Κρήτη ήδη από τα πρωτομινωικά χρόνια και διατηρεί έως και σήμερα.

Το σημαντικότερο ωστόσο εύρημα της συγκεκριμένης ανασκαφής, μοναδικό μέχρι στιγμής για τη δυτική Κρήτη, εντοπίστηκε πάνω στον φυσικό βράχο. Πρόκειται για τουλάχιστον 30 κυλινδρικά ορύγματα λαξευμένα στην επιφάνεια του ασβεστολιθικού βράχου. Τα ορύγματα διαφέρουν ως προς τη διάμετρο και το βάθος τους και είναι διεσπαρμένα ακατάστατα, με πυκνή πάντως διευθέτηση στο χώρο. Άγνωστη παραμένει η διασπορά τους κάτω από τις ανεξερεύνητες επιχώσεις αλλά και τα μεταγενέστερα οικιστικά κατάλοιπα. Μια στρώση σιλιπνού κόκκινου αργιλώδους χρώματος σφράγισε τα ορύγματα, διαμορφώνοντας το επίπεδο θεμελίωσης των μεταγενέστερων ΠΜ κτηρίων. Η αναζήτηση παραλλήλων οδηγεί στην ερμηνεία των ορυγμάτων αυτών ως οπών στήριξης πασσαλόπηκτων κατασκευών.

Πασσαλόπηκτα κτίσματα των πρωτοχαλκών και κυρίως των νεολιθικών χρόνων είναι γνωστά κυρίως στον βόρειο ελλαδικό χώρο, ενώ στην Κρήτη έχουν εντοπιστεί στην Κνωσό, χρονολογούμενα στην ακεραμική περίοδο.

Στην ανακοίνωση θα γίνει προσπάθεια να ερμηνευτεί το εύρημα με την παρουσίαση των ανασκαφικών δεδομένων και τη σύγκρισή τους με παράλληλα και εκτός Κρήτης. Η χρονολόγηση του ευρήματος αποτελεί το σημαντικότερο στόχο, διότι θα δώσει το *terminus post quem* της ανθρώπινης δραστηριότητας στο λόφο Καστέλλι Χανίων.

Ανδριανάκη Μαρία

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 9.00-9.20]

Η ζωγραφική του ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στον Κάλαμο Σελίνου, ενός έργου του Ιωάννη Παγωμένου

Ο ναός του αγίου Ιωάννου στον Κάλαμο είναι κτισμένος στον τύπο του απλού μονόχωρου καμαροσκέπαστου. Φέρει οξυκόρυφη καμάρα και από δύο τυφλά αψιδώματα στους πλάγιους τοίχους. Ίχνη μαρτυρούν την ύπαρξη αρχικού, κτιστού τέμπλου, στο πέρας του ιερού βήματος. Σε υστερότερη φάση προστέθηκε υπόστεγος χώρος στη δυτική πλευρά του ναού, ο οποίος έφερε αναπτυσμένο το θέμα της Δευτέρας Παρουσίας. Αργότερα, ο χώρος αυτός επιμηκύνθηκε, όπως μαρτυρούν κατάλοιπα τοιχοδομίας.

Στον κυρίως χώρο του ναού σώζονται τμήματα του γραπτού διακόσμου σε μέτρια κατάσταση διατήρησης. Η διάταξη του εικονογραφικού προγράμματος είναι τυπική για την περίοδο αυτή, με παραστάσεις από το δωδεκάορτο και τα πάθη στην ανωδομή και μεμονωμένους αγίους στο κατώτερο μέρος των τοίχων. Στο νότιο τοίχο του ναού διακρίνεται δεύτερο στρώμα τοιχογράφησης, πιθανόν του 15ου αιώνα.

Η ζωγραφική του ναού έχει αποδοθεί στον Ιωάννη Παγωμένο και τον συνεργάτη του Νικόλαο. Πιθανά ίχνη του ονόματος του ζωγράφου είναι διακριτά ίσως και στη σωζόμενη επιγραφή. Χρονολογείται στο 1340, αποτελώντας το τελευταίο έργο του υπερδραστήριου αυτού ζωγράφου.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα γίνει μια προσπάθεια παρακολούθησης της κίνησης του ζωγράφου και των συνεργατών του με αφετηρία το τελευταίο του έργο. Μέσα από τη σύγκριση στοιχείων δυτικής επιρροής που εντοπίζονται στη ζωγραφική στον Κάλαμο με την έντονα δυτικότροπη τέχνη που εντοπίζεται στο έργο του ζωγράφου στον Αλικάμπο, αλλά και στο αμφιλεγόμενο έργο του στον Λειβαδά, θα γίνει μια προσπάθεια διερεύνησης του πλαισίου που δραστηριοποιείται ο ζωγράφος, ο οποίος φαίνεται ότι γνωρίζει και διαχειρίζεται τα στοιχεία αυτά κατ' επιλογή.

Ο ναός του Αγίου Παντελεήμονα στο Μπιζαριανών(ν) Ηρακλείου

Ο ναός του Αγίου Παντελεήμονα στο Μπιζαριανών(ν) Πεδιάδας έχει απασχολήσει κατά καιρούς την έρευνα και είχαν διατυπωθεί διάφορες απόψεις που συγκλίνουν στη χρονολόγηση του ναού μεταξύ 11ου και 13ου αιώνα και του τοιχογραφικού διακόσμου στους 13ο και 14ο αι.. Επίσης διατυπώθηκε η άποψη ότι αρχικά ανήκε στον τύπο του σταυροειδούς με τρούλο, που μετατράπηκε σε θολοσκέπαστη βασιλική. Σε παλιότερες εργασίες είχα προτείνει την αναγνώριση τριών κύριων φάσεων, με βάση την αρχιτεκτονική και τον τοιχογραφικό διάκοσμο, που ανήκουν σε περισσότερες από μία περιόδους.

Ο ναός κτίστηκε κατά το δεύτερο μισό του 11ου αι. στον αρχιτεκτονικό τύπο της τρίκλιτης, ξυλόστεγης βασιλικής με νάρθηκα. Οι εξωτερικές όψεις ήταν διαμορφωμένες πλαστικά με τυφλά αψιδώματα. Ανατολικά καταλήγει σε τρεις ημικυλινδρικές αψίδες, από τις οποίες η μεγαλύτερη μεσαία έχει τρίλοβο παράθυρο και οι πλάγιες μονόλοβα. Από τη φάση αυτή σώζεται το ανατολικό τμήμα του νότιου τοίχου και μέρος του ανατολικού με τις τρεις ημικυλινδρικές αψίδες, καθώς και οι ανατολικοί πεσσοί με τα ανοίγματα επικοινωνίας του ιερού. Στη χρονολόγησή του στον 11ο αι. βοηθά παράσταση του μετωπικού αγίου Νικολάου στο ανατολικό τμήμα του νότιου τοίχου, με έντονη τη γραμμική σχεδίαση.

Ο ναός κατέρρευσε μερικώς και ανακατασκευάστηκε σε μεγάλη έκταση, ενσωματώνοντας τα λείψανα της πρώτης φάσης. Η επέμβαση γίνεται κατανοητή στο νότιο τοίχο, του οποίου το ανατολικό μέρος με τα δύο τυφλά αψιδώματα ανήκει στην αρχική φάση, ενώ τα δύο δυτικά από τα οποία το ένα είναι ορθογώνιο, αμελέστερης κατασκευής, αποτελούν ανακατασκευή που μπορεί να χρονολογηθεί από το δεύτερο στρώμα τοιχογράφησης στα τέλη του 12ου αι.

Στο πρώτο μισό του 13ου αι. και πάλι μετά από μερική κατάρρευση, ανακατασκευάστηκαν ο βόρειος και ο δυτικός τοίχος με απλή τοιχοποιία, μετατράπηκε ο ναός από ξυλόστεγος σε καμαροσκέπαστο με οξυκόρυφες καμάρες και τοιχογραφήθηκε εκ νέου από ένα ικανό ζωγράφο που ακολουθεί όψιμα την παράδοση του προηγούμενου αιώνα.

Ο ναός του Αγίου Παντελεήμονα αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό τεκμήριο για την επίδραση της μνημειακής τέχνης της Κωνσταντινούπολης κατά τον 11ο και 12ο αι., καθώς και για τις επιτόπου διεργασίες που ακολούθησαν στα επόμενα χρόνια. Μαζί με μια σειρά από μνημεία που εξετάσαμε, αναδεικνύει την Κρήτη ως μια ιδιαίτερα σημαντική επαρχία του Βυζαντίου, στα χρόνια που ακολούθησαν την απελευθέρωσή της από τους Άραβες, που συνέχισε να ακμάζει και κατά την πρώιμη Βενετοκρατία.

Ανδριώτης Νίκος

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 12.20-12.40]

Οι Κρήτες πρόσφυγες κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος της επανάστασης του 1821

Η επανάσταση του 1821-1830 προκάλεσε σημαντικές μετακινήσεις προσφύγων από διάφορες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας –όχι κατ’ ανάγκη επαναστατημένες– προς άλλες, απελευθερωμένες κατά κύριο λόγο, περιοχές του ελλαδικού χώρου. Το ζήτημα των προσφύγων αυτών αντιμετωπίστηκε αρχικά με στοιχειώδη περίθαλψη και ψηφίσματα των Γ’ και Δ’ Εθνοσυνελεύσεων και περισσότερο συστηματικά κατά τις δεκαετίες του 1830 και 1840.

Από την Κρήτη το πρώτο μαζικό ρεύμα πραγματοποιήθηκε την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1824, ύστερα από την καταστολή της επανάστασης από τον Χουσεΐν, και το δεύτερο το καλοκαίρι του 1830, μετά την εξαίρεση της Κρήτης από τα όρια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Κυριότεροι τόποι άφιξης και πρώτης εγκατάστασης των προσφύγων αυτών υπήρξαν τα νησιά των Κυκλάδων (Μήλος, Σίφνος, Ίος, Νάξος, Πάρος, Σύρος, Κίμωλος) και μέσω των Αντικυθήρων και των Κυθήρων η Πελοπόννησος (Μεσσηνία, Λακωνία, Αργολίδα, Κορινθία). Πρόσφυγες από την Κρήτη κατέφυγαν επίσης στην Κάσο και την Κάρπαθο, την Αίγινα και τον Πόρο.

Με βάση τις διαθέσιμες πληροφορίες από αρχειακές πηγές της επαναστατικής, της καποδιστριακής και της οθωμανικής περιόδου στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, θα εξεταστούν ο αριθμός των προσφύγων, συνολικός και κατά τόπο εγκατάστασης, οι μετακινήσεις τους από τόπο σε τόπο, αναγκαστικές ή μη, η περίθαλψη που έτυχαν, οι πιέσεις τους για αποκατάσταση, η σταδιακή παλιννόστηση πολλών στην Κρήτη κατά τη δεκαετία του 1830. Θα ανιχνευθεί επίσης η συμπεριφορά τους προς τους γηγενείς κατοίκους -κυρίως των Κυκλάδων- και οι αντιδράσεις εκείνων απέναντί τους. Τέλος, θα γίνει αναφορά στην αποκατάσταση Κρητών προσφύγων στην Πελοπόννησο (Μινώα Αργολίδας και Νέα Κρήτη Μεθώνης) και τη Μήλο (Αδάμαντας).

Ανδρουλάκη Ειρήνη

[Γ - 25.9, Αίθουσα 5, 09.40-10.00]

Η φωτογραφική περιήγηση των γερμανικών μονάδων προπαγάνδας στην κατεχόμενη Κρήτη

Το 1939 το Υπουργείο Προπαγάνδας του Goebbels θέτει σε λειτουργία μία από τις μεγαλύτερες μηχανές παραγωγής εικόνων και πληροφοριών, τις μονάδες προπαγάνδας (Propaganda Kompanien). Περίπου 700 επαγγελματίες της εικόνας και ρεπόρτερ εξοπλισμένοι με φωτογραφικές μηχανές και κάμερες ακολουθούν τον γερμανικό στρατό της *Wehrmacht* σε όλα τα πεδία και τις χώρες των μαχών. Η συνολική παραγωγή ανέρχεται σε 5000 ώρες φιλμ

και περίπου 3.500.000 φωτογραφίες. Τον Απρίλιο του 1945 οι Αμερικανοί μοιράζονται με τον βρετανικό και τον γαλλικό στρατό, ως λάφυρο πολέμου, το μέρος της παραγωγής που οι Γερμανοί δεν πρόλαβαν να καταστρέψουν. Το αρχείο των γερμανικών μονάδων προπαγάνδας που διατηρείται σήμερα στο Ίδρυμα Επικοινωνίας και Οπτικοακουστικής Παραγωγής της Άμυνας (ECPAD) στο Παρίσι αποτελεί τα τρία τέταρτα του συνολικού υλικού που περιήλθε στους συμμάχους.

Η έρευνά μας εστιάζει στο εκτενές φωτογραφικό υλικό που υπάρχει σε αυτό το αρχείο από την Ελλάδα και ιδιαιτέρως από την Κρήτη, από τις 20 Μαΐου 1941. Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των φωτογραφιών εντοπίζεται, πέρα από τις προπαγανδιστικές τεχνικές των φωτορεπόρτερ, στον τρόπο με τον οποίο οι Γερμανοί αντιλαμβάνονται το κρητικό τοπίο αλλά και τον εαυτό τους μέσα σε αυτό. Πρόκειται για ένα είδος φωτογραφίας συχνά με έντονα εθνογραφικά στοιχεία, το οποίο λόγω της ιδιαίτερης αισθητικής του ξεπερνάει την απλή τεκμηρίωση και δημιουργεί μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον κατακτημένο τόπο και τον κατακτητή.

Η ανακρίση επιχειρεί, αρχικά, μέσα από την προβολή επιλεγμένων εικόνων, να κάνει γνωστό το περιεχόμενο του αρχείου στους άμεσα ενδιαφερόμενους φορείς (μουσεία, αρχεία) και στους ερευνητές, ώστε να δημιουργηθεί μια δυναμική αξιοποίησης και ανάδειξης ιστορικών οπτικοακουστικών πηγών που βρίσκονται στο εξωτερικό αλλά αφορούν στην Ελλάδα. Παράλληλα, θέτει ερωτήματα σχετικά με το πώς η τέχνη της φωτογραφίας αποτελεί μέσο εξερεύνησης και εξοικείωσης με το άγνωστο έδαφος, καθώς και με το ποιες είναι οι μορφές αποτύπωσης του θαυμασμού των γερμανών στρατιωτών απέναντι στο ιδιαίτερο και επιβλητικό τοπίο της Κρήτης, ξεχνώντας πως πρόκειται για έναν κατακτημένο εχθρικό τόπο.

Ανδρουλιδάκης Μανώλης Γ.

[A2 - 23.9, Αίθουσα 3, 18.20-18.40]

Κρήτες: εκηβόλοι και κούποδες

Στους πλατωνικούς *Νόμους* ο κρηταγενής Κλεινίας υποστηρίζει ότι η οργάνωση της κρητικής κοινωνίας είναι φιλοπολεμική, άποψη που συναντούμε και στα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη. Η εικόνα εξάλλου του κρήτα πολεμιστή επισημαίνεται σε πολλά χωρία των αρχαίων και ελληνιστικών κειμένων. Κυρίως η περιγραφή του εικονίζει τον τοξότη που ανήκει από άποψη πολεμικής τακτικής στους ψιλούς πολεμιστές, εκείνους που βάλλουν από απόσταση τον εχθρό, πίσω από τις πεζές φάλαγγες, διευκολυνόμενοι ταυτόχρονα και τις σωματικές του μετακινήσεις. Η παράδοση λέγει ότι ο Κρητικός είναι εκ της μητέρας γης εξοικειωμένος σε παρόμοιες επιχειρήσεις, ενώ δεν αναφέρεται τυχαία, ειδικά στους αρχαίους ιστορικούς, η συμμετοχή του με την παραπάνω ιδιότητα και τεχνική σε επιχειρήσεις εντός και εκτός Κρήτης (Θεσσαλία, Κέρκυρα) αλλά και εκτός Ελλάδος (Περσία). Η

περιγραφόμενη φιλορμητικότητα (θούρος) και ταχύτητα (ωκυποδία) είναι το αντικείμενο μελέτης της εργασίας αυτής. Ειδικότερα με βάση τα κείμενα και τις ειδικές μελέτες (Σπυριδάκης, Χανιώτης, Effenterre) ερευνάται πώς μέσα από την παραπάνω επική περιγραφή διαγράφεται ο τόπος διάβασης και μετάβασης του Κρητικού σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Η έρευνα των αναφορών μετάβασης στα πεδία των μαχών έχει ως αφετηρία τα ιστορικά κείμενα του αρχαίου κόσμου σε διαλογικό σχολιασμό με τα ποιητικά (Όμηρος, Ηρόδοτος, Θουκυδίδης, Ξενοφώντας). Μερικές παράμετροι ερμηνείας είναι η αναφορά στα όπλα και όχι στο πρόσωπο του πολεμιστή, η ταχυποδία του Κρητικού στον Όμηρο, η συνάρτηση της άθλησης με τους πολέμους στην Κρήτη κ.ά. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από την έρευνα είναι η διακειμενική αναζήτηση της εικόνας τού από μακράν βάλλοντα Κρήτα (εκηβόλος) και ταχύποδα (ωκύπους ή κατά τον Αθήναιο ποδώκης) στο δημοτικό τραγούδι και τις αλληγορικές αποχρώσεις. Ο Κρητικός δεν μετακινείται πάντα ως πολεμιστής αλλά εικονίζεται να κατακτά με τη σωματική του ευκίνησία δύσβατους και δυσπολέμητους τόπους. Ερευνώντας με βάση το μοτίβο: ανώνυμος δημιουργός-μίμηση-κοινότητα (βλ. ειδικά και εκτενώς Σηφάκης 1988), επιχειρούμε να ερμηνεύσουμε τη συχνότητα και τη μορφή αυτών των μετακινήσεων. Συνολικά επιχειρείται μια γενική θεώρηση των μεταβάσεων των Κρητών, με την ιδιότητα και τεχνική του «ψιλού» (ελαφρά οπλισμένου, τοξοφόρου, κατά τον Πίνδαρο) πολεμιστή, ο οποίος διαγράφει τη δική του ιστορική πορεία στις γεωγραφικές και ιστορικές του μεταβάσεις, αξιοποιώντας την παράδοση του ικανού τοξότη με τη σωματικά ασκημένη ταχυποδία.

Αποστολάκη Ελευθερία

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 17.40-18.00]

Γεωγραφική προέλευση μαθητικού πληθυσμού και κοινωνική κινητικότητα στην Ποταμίδα Κισάμου την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας: μια μελέτη περίπτωσης

Στην Κρητική Πολιτεία η παιδεία δεν μένει ανεπηρέαστη από τις ραγδαίες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που συντελούνται στο νησί, αντανakλώντας κάθε είδους επιρροές και προσδοκίες. Ειδικά όσον αφορά στην εκπαίδευση στην ύπαιθρο, αυτή τίθεται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής πολιτικής της κεντρικής διοίκησης της Κρήτης, καθώς προβληματίζει το ιδιαίτερα χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων, και ο αναλφαβητισμός θεωρείται ανασταλτικός παράγοντας ανάπτυξης για τη νεοσύστατη Πολιτεία. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων που δυσχεραίνουν τη φοίτηση μαθητών και μαθητριών θεωρητικά τίθενται σε προτεραιότητα, καθώς ακόμη και η μετακίνηση του μαθητικού πληθυσμού από τον τόπο διαμονής στο σχολείο σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι δεδομένη, επηρεάζοντας όχι μόνο τη μετέπειτα εκπαιδευτική πορεία αυτών αλλά και την κοινωνικο-οικονομική δυναμική των κατοίκων μιας ολόκληρης περιοχής.

Με την παρούσα μικροϊστορική προσέγγιση γίνεται μια προσπάθεια ανάδειξης του ρόλου της γεωγραφικής προέλευσης του μαθητικού πληθυσμού ως ρυθμιστικού παράγοντα για την εκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών στην ύπαιθρο. Παράλληλα, επιχειρούμε τη σκιαγράφηση του εκπαιδευτικού πλαισίου, το οποίο μέσω της αλληλεπίδρασης με την ιδιαίτερη κουλτούρα στην περιοχή της Κισάμου κατέστησε το σχολείο, σε ένα βαθμό, μηχανισμό επιμερισμού και αναπαραγωγής των δομών της τοπικής κοινωνίας και ανέδειξε τη μόρφωση, τη συγκεκριμένη μεταβατική περίοδο, ως ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια κοινωνικής προόδου.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι αξιοποιούνται πληροφορίες από τα αρχεία τόσο του Δημοτικού και του Παρθεναγωγείου της Ποταμίδας, ενός μικρού χωριού της Κισάμου στη δυτική Κρήτη την περίοδο της Αυτονομίας, όσο και των σχολικών αρχείων του Γυμνασίου και της Πρακτικής Σχολής της ίδιας επαρχίας το αντίστοιχο διάστημα. Σε ενδιαφέρουσα παράμετρο της παρούσας μελέτης αναδεικνύεται επίσης η διερεύνηση της εκπαιδευτικής διαδρομής ενδεικτικών περιπτώσεων μαθητών και μαθητριών που φοίτησαν στα παραπάνω σχολεία, με την οποία πλαισιώνονται τα πορίσματα που προκύπτουν από τη στατιστική ανάλυση των σχολικών αρχείων.

Ο συνδυασμός των συγκεκριμένων δεδομένων παρέχει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις ιδιαίτερες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στην ύπαιθρο της Κρήτης στις αρχές του 20ού αι., ενώ παράλληλα αντανakλώνται αντιλήψεις στέρεα ριζωμένες στη νοοτροπία της τοπικής κοινωνίας αναφορικά με την εκπαίδευση των δυο φύλων, παρέχοντας αφορμή για περαιτέρω προβληματισμό.

Συνοψίζοντας, δεν θα ήταν άστοχο να διατυπώσουμε την άποψη ότι ακόμα και στο μικροεπίπεδο της ιστορίας, η γεωγραφική προέλευση του μαθητικού πληθυσμού στην Ποταμίδα κατά την Κρητική Πολιτεία συμπυκνώνει ένα πλήθος χαρακτηριστικών, ενδεικτικών της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην κουλτούρα μιας αγροτικής κοινωνίας σε εξέλιξη και ενός δυναμικά μεταβαλλόμενου πολιτικού πλαισίου, όπου ο αστικός φιλελευθερισμός θέτει τις βάσεις για τη μετέπειτα εδραίωσή του.

Αποστολόπουλος Χρήστος

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 18.20-18.40]

Ο Ιάκωβος Ηρακλείδης Βασιλικός και η Κρήτη. Νέα αρχειακά τεκμήρια

Ο Ιάκωβος Ηρακλείδης Βασιλικός, ηγεμόνας της Μολδαβίας κατά την περίοδο 1561-1563, είναι μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες όσο και αμφιλεγόμενες προσωπικότητες της εποχής του, που –όχι τυχαία– έχει προσελκύσει εδώ και πολλά χρόνια το ενδιαφέρον των μελετητών. Αν και υπάρχουν αρκετές πηγές και μαρτυρίες για την προσωπικότητα και τη δράση του Βασιλικού, η αποκωδικοποίηση, αξιολόγηση και σύνθεση των σχετικών

πληροφοριών υπήρξε ανέκαθεν μια δυσχερής υπόθεση, λόγω της αποσπασματικότητάς τους, αλλά και της επιφυλακτικότητας με την οποία οφείλει κανείς να προσεγγίζει ένα μεγάλο μέρος από αυτές. Ως αποτέλεσμα, παραμένει έως και σήμερα ζητούμενο για την επιστημονική έρευνα η σύνθεση μιας αναλυτικής μονογραφίας για τον Βασιλικό, με αξιοποίηση του συνόλου των ευρημάτων και ερευνητικών προσεγγίσεων για το πρόσωπό του.

Μια από τις ιδιαιτερότητες της μέχρι τώρα έρευνας για το θέμα είναι η απόλυτη κυριαρχία των παλαιών έντυπων εκδόσεων (συνηθέστερα με τη μορφή βιογραφικών συνθέσεων ή σύγχρονων με τον Βασιλικό μαρτυριών σε κείμενα ευρύτερου ενδιαφέροντος) και η σχεδόν παντελής απουσία αρχειακών πηγών. Ένα μικρό μέρος αυτής της έλλειψης έρχεται να καλύψει ο εντοπισμός στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας μιας σειράς αρχειακών τεκμηρίων, τα οποία, σε συνδυασμό και αντιπαραβολή με ήδη γνωστές πληροφορίες, ρίχνουν φως σε μια από τις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές της ζωής του Βασιλικού και συγκεκριμένα στην καταγωγή του και στην αξιοθαύμαστη -αλλά όχι και τόσο ασυνήθιστη για την εποχή του- κινητικότητα σε πολλά σημεία της ευρωπαϊκής ηπείρου.

Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τα τεκμήρια αυτά επιβεβαιώνεται η μέχρι τώρα αποσπασματικά παραδομένη πληροφορία περί ικανού διαστήματος κατά το οποίο ο Βασιλικός έζησε στην Κρήτη. Επίσης, παρέχονται πληροφορίες για τους ανθρώπους με τους οποίους συναναστράφηκε στο νησί, ενώ, επιπλέον, επιβεβαιώνονται, συμπληρώνονται ή και διαφοροποιούνται στοιχεία για μεταγενέστερες φάσεις της ζωής του και, ιδίως, για τον τρόπο με τον οποίο κατέλαβε την εξουσία στη Μολδαβία, τις σχέσεις του με τον φερόμενο ως εξάδελφό του Ιάκωβο Διασορηνό, την ιδεολογία και τα οράματά του.

Από το σύνολο αυτών των ευρημάτων επιβεβαιώνεται το προφίλ μιας περιπετειώδους, πολυσχιδούς και αναμφίβολα ικανής προσωπικότητας, με αξιοσημείωτη κινητικότητα στο χώρο, στις ιδέες και στους ανθρώπους της εποχής του και με ιδιαίτερα ενδιαφέρον όσο και δύσκολο στην ακριβή αποκρυπτογράφηση του ιδεολογικού προφίλ, για τη διαμόρφωση της οποίας η πρώιμη διαμονή στην Κρήτη για αξιοσημείωτο χρονικό διάστημα έπαιξε πιθανότατα καθοριστικό ρόλο.

Αστυρακάκη Ευαγγελία

[Α1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 12.40-13.00]

Οι μετακινήσεις του Λευκίππου και το Κρητιναίον

Ο Λεύκιππος, γιος του Ξανθίου, λόγω της μήνιους της Αφροδίτης ερωτεύθηκε την αδελφή του και σύναψε μαζί της ερωτικές σχέσεις. Ο μνηστήρας της κοπέλας πληροφορήθηκε τη σχέση αυτή κι ενημέρωσε τον πεθερό του, χωρίς να αποκαλύψει το όνομα του διαφθορέα. Ο πατέρας, δυσφορώντας για τις κατηγορίες, στήνει καρτέρι στο παράνομο ζευγάρι και πάνω στην αναταραχή

πληγώνει θανάσιμα κατά λάθος την κόρη του. Ο Λεύκιππος, θέλοντας να βοηθήσει την αδελφή του που κραύγαζε πληγωμένη και χωρίς να ξέρει ποιος ήταν ο δράστης, σκοτώνει τον πατέρα του. Έπειτα από αυτή την πράξη του, είναι αναγκασμένος να αποχωρήσει από την πατρίδα του. Αρχίζει λοιπόν η περιπλάνηση του Λευκίππου. Αρχικά μεταβαίνει στην Ελλάδα και μαζί με μια ομάδα Θεσσαλών, οι οποίοι τον ακολουθούσαν, φτάνει στην Κρήτη. Στη συνέχεια, για κάποιο λόγο, εκδιώκεται από την Κρήτη και πηγαίνει στην Εφεσία, όπου ιδρύει το λεγόμενο Κρητιναίον. Οι περιπέτειες του Λευκίππου συνεχίζονται, καθώς είχε εκλεγεί ως αρχηγός της ομάδας που είχε φύγει από τις Φερές. Ο Λεύκιππος με την ομάδα του πολιορκεί την πόλη του βασιλιά Μανδρόλυτου, όπου τον ερωτεύεται η κόρη του βασιλιά και προδίδει την πόλη της για χάρη του.

Την παραπάνω ιστορία μαρτυρεί ο Παρθένιος στη συλλογή η οποία διασώζεται σε ένα μόνο χειρόγραφο (codex Palatinus Graecus 398) και έχει τον τίτλο *Περί Ερωτικών Παθημάτων*. Το ενδιαφέρον στη συγκεκριμένη συλλογή είναι ότι σε κάποιες ιστορίες αναγράφονται οι πηγές τους. Έτσι, ως πηγή στην περίπτωση της ιστορίας του Λευκίππου αναγράφεται το *Λεόντιον* του Ερμησιάνακτα. Αν θεωρηθεί αξιόπιστη αυτή η αναγραφή πηγής στο χειρόγραφο, τότε δίνει έναν αέρα ελληνιστικής δημιουργίας.

Οι ιστορίες που παρατίθενται στη συλλογή του Παρθένιου είναι γενικά «αφουδατωμένες», αφού προορίζονταν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για δημιουργία κυρίως ποιημάτων. Έτσι, απουσιάζουν από την ιστορία του Λευκίππου αρκετά σημεία που χρήζουν ερμηνείας, όπως η σύμπλευση του Λευκίππου με Θεσσαλούς που κατευθύνονται στην Κρήτη, ο λόγος εκδιωγμού τους από την Κρήτη, η ίδρυση του Κρητιναίου (που αποτελεί άπαξ λεγόμενον) και η σύνδεση του Λευκίππου με τις αποικίες του Άδμητου.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να καταδείξει τη σχέση του Λευκίππου με τη Λυκία και την Ελλάδα και να εστιάσει το ενδιαφέρον στις σχέσεις Μαγνητών – Κρητών. Επιγραφές μαρτυρούν την εγκατάσταση Μαγνητών στην περιοχή μεταξύ Γόρτυνας και Φαιστού. Μαρτυρείται επίσης η απόφασή τους να φύγουν και να αποικήσουν την πόλη του Μανδρόλυτου μετά από χρησμό του μαντείου των Δελφών και έχοντας τη βοήθεια των Κρητών.

Έτσι, ενδεδυμένη τα στοιχεία του συγκεκριμένου κειμενικού είδους και της ελληνιστικής εποχής, στον πυρήνα της αυτή η ιστορία των μετακινήσεων του Λευκίππου στην ουσία απηχεί τη σχέση Θεσσαλών – Κρητών, τόσο σε επίπεδο αποικισμών όσο και σε επίπεδο αλληλεπίδρασης μύθων.

Το έργο της Γαλλικής εταιρείας φάρων στην Κρήτη κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και ως την αρχή του 20ού

Στο δεύτερο μισό του 19ου αι. και ως τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο σημαντικές επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις βρίσκουν εφαρμογή στον τομέα των θαλάσσιων μετακινήσεων, με κυριότερη την προοδευτική αντικατάσταση των ιστοφόρων με ατμοκίνητα πλοία. Στη Μεσόγειο, οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες διεκδικούν τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων, ενώ η ναυσιπλοΐα σε καιρό ειρήνης και πολέμου απαιτεί τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια. Η επιστημονική και οικονομική επένδυση στη δημιουργία κατάλληλων υποδομών και βοηθημάτων της ναυσιπλοΐας και ακτοπλοΐας αντανακλά τη ραγδαία αυτή εξέλιξη.

Στην Κρήτη η περίοδος της Αιγυπτιοκρατίας (1830-1840) υπήρξε σημαντική για τη βελτίωση των λιμενικών υποδομών των τριών μεγάλων λιμανιών του βορρά, μεταξύ των οποίων και ο εκσυγχρονισμός των φάρων των Χανίων και του Ηρακλείου, και η κατασκευή του φάρου του Ρεθύμνου. Η οργάνωση, πάντως, και η πύκνωση του φαρικού δικτύου της Κρήτης από το 1860 και εξής είναι ταυτισμένη με τη δραστηριότητα μιας ιδιωτικής γαλλικής εταιρείας, η οποία διήρκεσε εκατό χρόνια, από το 1860 έως το 1960, οπότε η εταιρεία διαλύθηκε. Η Société Collas et Michel, παράδειγμα της οικονομικής διείσδυσης στην παρακμάζουσα Οθωμανική αυτοκρατορία, ήταν δημιούργημα δύο ευφυών τολμηρών γάλλων ναυτικών και επιχειρηματιών. Διάνυσε την ταραγμένη εποχή του τέλους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, της ανάδειξης των διάδοχων εθνικών κρατών της Βαλκανικής, των διαρκών πολεμικών συγκρούσεων και των δύο Μεγάλων Πολέμων του 20ού αι.

Το 1855, ο έμπειρος αξιωματικός του Γαλλικού Εμπορικού Ναυτικού Marius Michel ανέλαβε με εντολή του σουλτάνου Αμπντούλ Μετζήντ τη Διεύθυνση Φάρων (Direction des Phares) της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και σχεδίασε τον πολλαπλασιασμό του φωτισμού των Δαρδανελλίων, της Μαύρης Θάλασσας και του Αρχιπελάγους, συμπεριλαμβανομένης της Κρήτης. Το 1860 ο Michel συνεταιρίστηκε με τον Bernard Camille Collas ιδρύοντας τη Société Collas et Michel, η οποία έδρασε ως επίσημη οθωμανική Φαρική Αρχή (Administration générale des phares de l'Empire Ottoman) μέχρι την πτώση της αυτοκρατορίας. Με συνεχόμενες ανανεούμενες συμβάσεις εκχωρήθηκε από την Υψηλή Πύλη στη Γαλλική Εταιρεία η διοίκηση, συντήρηση και ανάπτυξη του φαρικού δικτύου, έναντι υψηλού ποσοστού των εισπράξεων φαρικών τελών.

Οι φάροι της Κρήτης, τόσο οι προϋφιστάμενοι που εκσυγχρονίστηκαν όσο και οι νέοι που κατασκευάστηκαν από τη Γαλλική Εταιρεία στη διάρκεια 40 ετών, από το 1864 έως το 1904, είτε υπό Οθωμανική κυριαρχία ή για λογαριασμό της Κρητικής Πολιτείας, ενσωματώθηκαν στο ελληνικό φαρικό δίκτυο το

1915. Η Διεύθυνσις των Φάρων, υπό την ηγεσία του εμπνευσμένου και άοκνου Στυλιανού Λυκούδη, ανέπτυξε περαιτέρω το δίκτυο των πέτρινων φάρων της Μεγαλονήσου. Οικοδομήθηκαν έτσι κτήρια που αντιμετωπίζουν με οριακή ισορροπία την αρχιτεκτονική, την τέχνη, την τεχνολογία, αλλά και τη γεωμορφολογία του τοπίου. Η σχέση αυτή, στο ιδιαίτερο τοπίο της Κρήτης και των γειτονικών νησιών, μας κληροδότησε ένα σημαντικό και αξιόλογο δίκτυο πέτρινων φάρων.

Η παρούσα μελέτη έχει σκοπό την παρουσίαση της ιστορίας αυτού του δικτύου, την αξιολόγηση και τεκμηρίωση του υπάρχοντος κτηριακού αποθέματος μέσω επιτόπιας και αρχειακής έρευνας. Κύριες πηγές αποτελούν το αρχείο της Υπηρεσίας Φάρων του Πολεμικού Ναυτικού, κυρίως όμως το σωζόμενο αρχείο της Administration générale des phares de l'Empire Ottoman, που φυλάσσεται στα Archives Nationales d'Outre-Mer στην Aix-en-Provence της Γαλλίας.

Βαμβούρη Χριστίνα, Ελένη Βουσολίνου

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 11.20-11.40]

Κινητικότητα πληθυσμών στην Κρήτη (1669 και εντεύθεν και 1923 και εντεύθεν). Καθημερινότητα – αντιδράσεις – συνέπειες

Η Κρήτη, ως νησιωτικός χώρος, παρουσιάζει σε όλη τη μακραίωνη ιστορία της μετακινήσεις πληθυσμών, προς ή από το νησί για πολλούς λόγους. Μια από τις μετακινήσεις που σημάδεψαν τη νεότερη ιστορία της είναι η αποχώρηση των Κρητικών ως προσφύγων, το 1669, λόγω της κατάκτησης του νησιού από τους Οθωμανούς, σε περιοχές κατά βάση βενετοκρατούμενες, όπως στα νησιά του Ιονίου, μεταξύ των οποίων και στην Κέρκυρα. Παράλληλα, στην Κρήτη, από το 1669 και μετά, εναπομείναντες ντόπιοι και έποικοι μοιράζονταν τα ίδια βιοτικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να μπορούν να συμβιώνουν, ανεχόμενοι οι μεν τους δε. Αυτό, βέβαια, δεν απέκλειε τα συχνά επαναστατικά κινήματα των Κρητικών κατά των κατακτητών.

Η αναχώρηση των μουσουλμάνων από το νησί μετά τη συνθήκη της Λωζάνης και την ανταλλαγή των πληθυσμών, ήταν η απαρχή μιας νέας καθημερινότητας για τους Κρητικούς. Ο κρητικός και ο πανελλήνιος Τύπος κάλυψε όλα τα σχετικά με την αναχώρησή τους, προσπαθώντας να ερεθίσει εναντίον τους την κοινή γνώμη, είτε να την κατευνάσει για πολιτικούς λόγους.

Η αποχώρηση των Τουρκοκρητικών και η εγκατάστασή τους στην Αλικαρνασσό (Bodrum) της Τουρκίας παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την άφιξη και εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στη Νέα Αλικαρνασσό Ηρακλείου στην Κρήτη: και οι δύο ομάδες είχαν να αντιμετωπίσουν μια πληθώρα προβλημάτων, που αποτυπώθηκαν στον Τύπο, τοπικό και πανελλήνιο.

Σκοπός της έρευνας είναι να καταγραφεί η συμβολή του κρητικού λόγιου ιερομόναχου Νικόδημου Καροφύλακτου στη δημιουργία του ναού της Αγίας Αικατερίνης στη Σπιανάδα της Κέρκυρας, ως συνιστώσα της επίδρασης της τέχνης της κρητικής ζωής στην κερκυραϊκή πολιτιστική ζωή. Επίσης, για τους διαμεινάντες Κρητικούς στην οθωμανοκρατούμενη Κρήτη επιδιώκεται να καταγραφούν ο απόηχος των γεγονότων και οι αντιδράσεις της κοινής γνώμης. Ακόμη, για την εποχή της συνθήκης της Λωζάνης θα αποδοθούν τα κοινά σημεία του μεγάλου, χωρίς επιστροφή, ταξιδιού και της περιπέτειας που βίωσαν οι Τουρκοκρητικοί και οι Μικρασιάτες, όπως αποτυπώθηκαν στις ελληνικές εφημερίδες της εποχής.

Κύρια ερωτήματα: (1) Ποια η αιτία της δημιουργίας της εκκλησίας της Αγίας Αικατερίνης στην Κέρκυρα; (2) Ποια η δράση του Καροφύλακτου; (3) Ποια η σημασία της εκπαίδευσης μέσα από την ύπαρξη της εκκλησίας αυτής; (4) Πώς αντέδρασε η κοινή γνώμη της Κρήτης στην αποχώρηση των Τουρκοκρητικών και την άφιξη και εγκατάσταση των Μικρασιατών; (5) Πώς ο Τύπος επέδρασε στη διαμόρφωσή της;

Ερευνητικό πλαίσιο: Ιστορικό Αρχείο Κέρκυρας, φάκελοι Συμβολαιογραφικών Εγγράφων και της Εγχωρίου Διοικήσεως, Τύπος της περιόδου 1923-1925.

Στοιχεία πρωτοτυπίας: η επικέντρωση στα χαρακτηριστικά του αμαλγάματος της καθημερινότητας όπου το προσφυγικό δεν αποτελεί τροχοπέδη της κοινωνικής διάστασης.

Βασιλάκη Ασπασία

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 18.00-18.20]

Η ενδοσχολική κινητικότητα των μαθητριών στη Φορτέτσα Ηρακλείου κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913)

Κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας δημιουργούνται από τη νεοσύστατη κυβέρνηση δομές με στόχο την ανάπτυξη ενός εκτεταμένου και οργανωμένου σχολικού δικτύου. Ωστόσο, τα ήδη υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού δεν μειώνονται, φανερώνοντας ότι πέρα από τις όποιες δυσκολίες για μια αποτελεσματική εφαρμογή του σχολικού-εκπαιδευτικού προγραμματισμού, η επικράτηση της ιδεολογίας για μια υποτιμημένη αξία της εκπαίδευσης διαδραματίζει ηγεμονικό ρόλο.

Στο ίδιο πλαίσιο, με περισσότερο αυξημένα προβλήματα φοίτησης και αναλφαβητισμού, σημειώνεται η εκπαίδευση των κοριτσιών τόσο στον χριστιανικό όσο και στον μουσουλμανικό πληθυσμό. Οι παλινδρομήσεις του κυβερνητικού σχεδιασμού αλλά κυρίως η έλλειψη ολοκληρωμένου προγραμματισμού για τη σταθερή και οργανωμένη φοίτηση των κοριτσιών, λειτουργούν αν όχι ανασταλτικά, τουλάχιστον όχι ενθαρρυντικά για την προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσουμε μέσα από το μικρο-ιστορικό παράδειγμα της Φορτέτσας Ηρακλείου τις ενδοσχολικές

μετακινήσεις των κοριτσιών, σε μια πορεία που τείνει να παγιώσει τις σχετικές μαθητικές διαρροές. Αρχικά μέσα από τη συγκριτική μελέτη του χριστιανικού και του μουσουλμανικού σχολείου θα δούμε το επίπεδο της σχολικής εκπαίδευσης που λάμβαναν τα κορίτσια της υπό μελέτη περιοχής, κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε τις μετακινήσεις αυτές εντός του συγκεκριμένου χωρο-χρονικού συγκείμενου, προσεγγίζοντας το γενικό θεσμικό πλαίσιο, αλλά και τους ειδικούς «εσωτερικούς» παράγοντες λειτουργίας του, όπως τοποθεσία σχολείων, διδακτικό προσωπικό (φύλο, σταθερότητα), εργασία πατέρα, κ.ά. Τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν αφορούν κατ' αρχάς στον προσδιορισμό του επιπέδου σχολικής εκπαίδευσης των κοριτσιών. Ειδικότερα, μας ενδιαφέρει να δούμε διαφοροποιήσεις ή συγκλίσεις ανάμεσα στους δύο αλλόθρησκους πληθυσμούς εντός του ίδιου συνοικισμού. Η συγκριτική προσέγγιση μπορεί να μας δώσει στοιχεία αποτύπωσης μιας γενικότερης αντίληψης για τη σημασία της εκπαίδευσης των κοριτσιών. Η διεύρυνση του ερευνητικού ενδιαφέροντος στους «εξωτερικούς» παράγοντες οργάνωσης της γυναικείας εκπαίδευσης στην Κρήτη θεωρούμε ότι θα φωτίσει σε δομικό επίπεδο σημεία μιας ευρύτερης ιδεολογίας για την εκπαίδευση των κοριτσιών. Ωστόσο, όπως έγραφε ο Hintze, «θέλουμε να γνωρίζουμε όχι μόνο τις κορυφογραμμές αλλά και τις βάσεις των βουνών», για το λόγο αυτό θεωρούμε ότι το μικρο-ιστορικό παράδειγμα θα προσφέρει σημαντικά στοιχεία για τη συνολική μελέτη της εκπαιδευτικής δραστηριότητας των κοριτσιών στην Κρήτη.

Υλικό της έρευνάς μας αποτέλεσαν τα μαθητολόγια των σχολείων και άλλα επίσημα έγγραφά τους. Επίσης Φύλλα της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως και έγγραφα από το Αρχείο της Δημογεροντίας Ηρακλείου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το 2012- 2013 και το 2015 στους χώρους των ΓΑΚ Ηρακλείου και στο αρχείο της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Σημαντική συμβολή στο αρχειακό υλικό αποτέλεσε η ψηφιακή συλλογή Αρχειομνήμων στο Τμήμα του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης.

Η παρούσα έρευνα βασίζεται μεθοδολογικά στο παράδειγμα της ιστορικής-ερμηνευτικής μεθόδου.

Βασιλάκης Αντώνης, Tomas Alusik

[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα στο Πορτί Μεσαράς

Η Επιφανειακή Αρχαιολογική Έρευνα στο Πορτί Μεσαράς Δήμου Γόρτυνας, με τη διεύθυνση του Επίτιμου Εφόρου Αρχαιοτήτων Δρ. Αντώνη Βασιλάκη και του Δρ. Tomas Alusik είναι αρχαιολογικό ερευνητικό πρόγραμμα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηράκλειου και του Τσεχικού Κέντρου Μεσογειακής Αρχαιολογίας. Στην έρευνα μετείχε πολυμελής επιστημονική ομάδα από την Ελλάδα, την Τσεχία και άλλες χώρες.

Σύμφωνα με το πρόγραμμα και την άδεια που χορηγήθηκε από το ΥΠΠΟ, πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο 2015 ο καθαρισμός και η χαρτογράφηση του προανακτορικού θολωτού τάφου που είχε ανασκάψει ο Στέφανος Ξανθουδίδης στις αρχές του 20ού αιώνα, στο λόφο του «Μπαϊράμη το Παπούρι». Χαρτογραφήθηκε επίσης όλος ο λόφος και καταγράφηκαν τα ελάχιστα αποκαλυφθέντα από λαθρανασκαφές στο παρελθόν οικοδομικά λείψανα του σύγχρονου με τον τάφο οικισμού. Περιπατήθηκε η περιοχή σε έκταση 800X800 με κέντρο το λόφο. Άλλες ανακαλύψεις ήταν του «Κουφού ο Σπήλιος» στα νοτιοανατολικά του οικισμού, ταφικό σπήλαιο σε χρήση τη μινωική περίοδο με έντονη λαθρανασκαφή, που επίσης χαρτογραφήθηκε, ένα λατομείο πωρόλιθου ιστορικών χρόνων στα νότια του οικισμού που χαρτογραφήθηκε, και τα οικιστικά κατάλοιπα μιας αγροικίας των ρωμαϊκών χρόνων κοντά στο λατομείο.

Τα πρώτα συμπεράσματα από τη μελέτη των οικοδομικών λειψάνων και των κινητών ευρημάτων από την επιφανειακή περισυλλογή στη θέση του τάφου επιβεβαιώνουν τη χρονολόγηση χρήσης του από το τέλος της 4ης χιλιετίας μέχρι τον 18ο αι. π.Χ. (ΤΝ-ΠΜ-ΜΜΙΙ-προανακτορική και πρώιμη παλαιοανακτορική περίοδο). Τον ίδιο χρονολογικό ορίζοντα δείχνει και η κεραμική που συλλέχθηκε από τις λαθρανασκαφές στον εκτεταμένο οικισμό που βρίσκεται πολύ κοντά στον τάφο στη νότια, ανατολική και δυτική πλαγιά του λόφου. Ο οικισμός έχει καταστραφεί σε μεγάλα τμήματά του από τη διάνοιξη ενός αγροτικού δρόμου στην πλαγιά του Παπουριού και από τη διαμόρφωση αναβαθμίδων στις οποίες έχουν φυτευτεί ελαιόδεντρα.

Ο οικισμός και ο τάφος στη θέση Μπαϊράμη Παπούρι στο Πορτί Μεσαράς εντάσσεται σε δίκτυο μινωικών οικισμών και τάφων που ελέγχουν τους ζωτικούς χώρους στην κεντρική Μεσαρά και τα κεντρικά Αστερούσια με κέντρο τη μινωική Κουμάσα, που απέχει σε ευθεία γραμμή περίπου 6 χιλιόμετρα και με την οποία έχει οπτική επαφή. Ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι το Πορτί έχει στενή σχέση και με το μακρύτερα ευρισκόμενο ανακτορικό κέντρο της Φαιστού, όπως μαρτυρεί η άριστης ποιότητας καμαραϊκή κεραμική που συλλέχτηκε.

Βασιλάκης Κωστής Ι.

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 13.20-13.40]

Μετακινήσεις προς και από την περιοχή Αγίου Θωμά Ηρακλείου τον 19ο και 20ό αιώνα

Το γεωμετρικό κέντρο της Κρήτης βρίσκεται σε ένα από τα υψώματα της νοτιοανατολικής ρίζας του Ψηλορείτη, όπου το δυτικό όριο της πάλαι ποτέ επαρχίας Μονοφατίου και ο Δήμος Μεγάλης Βρύσεως. Υψόμετρο (400-700μ.) και ανάγλυφο (βράχοι, πέτρινοι λόφοι και γκρεμοί) της περιοχής έδιδαν στους κατά καιρούς κατόχους γης τη δυνατότητα ελέγχου των περασμάτων από τα Χανιώτικα και τα Ρεθιμνιώτικα στα Λασιθιώτικα και από

τα Καστρινά στα Μεσαρίτικα. Τα περάσματα κατείχαν μινωικές «πόλεις» που βρίσκονταν στην Πατέλα Πρινιά (Ριζηνία) και στα Παγανιανά Αγίου Θωμά (Πάννονα). Μετά το 10ο μ.Χ. αι. κατείχαν τα περάσματα οι κάτοχοι των κάστρων Κούλες (676μ. υψόμετρο) και Μέλισσα (550μ.). Τον 19ο και 20ό αι. κάτοχοι ήταν οι οικισμοί του ενιαίου σήμερα οικιστικού συγκροτήματος Παγανιανά-Άγιος Θωμάς-Αρδάχθια-Πλάκα-Πρεβελιανά-Μεγάλη Βρύση. Δυτικά, σε ακτίνα μέχρι 5 χλμ., ο έλεγχος ενισχυόταν από τους οικισμούς Αξέντι-Τσαγκαροπουλιανά, Αγία Βαρβάρα (12 μετόχια θα αποτελέσουν τον 20ό αι. τον πολυπληθέστερο οικισμό της περιοχής), Μέλισσα. Ανατολικά ενισχυόταν ο έλεγχος από τους οικισμούς Σταυρωμένο, Κόλενα, Γέννα, Δούλι, Πιρούι Μετόχι, Βοριάς. Οι 16 οικισμοί υπάγονταν στο Δήμο Μεγάλης Βρύσεως. Η ημιορεινή περιοχή του τέως Δήμου Μεγάλης Βρύσεως διατήρησε τα αγροτοκτηνοτροφικά χαρακτηριστικά της. Η οικονομική ζωή καθοριζόταν από την ιδιοκτησία της γης, την παραγωγή-διακίνηση των προϊόντων, τον έλεγχο των δρόμων από τους οποίους περνούσαν άνθρωποι και προϊόντα. Πολυτεμαχισμός της γης, αυξομείωση πληθυσμού, μετακίνηση ατόμων-οικογενειών προς και από την περιοχή Αγίου Θωμά συνέβαλαν στη μετάβαση από την Οθωμανοκρατία του 19ου αι. στο νεοελληνικό κράτος του 20ού. Η κινητικότητα 80 οικογενειών προς και από την περιοχή του Αγίου Θωμά τον 19ο και 20ό αι. συνέβαλε στην οικονομική-κοινωνική-πολιτική ζωή του τόπου και καταδεικνύει την προσφορά στους εθνικούς αγώνες. Από την περιγραφή αυτής της κινητικότητας διαπιστώνουμε πως Αθηθωμιανές οικογένειες διατηρούσαν σπίτια και περιουσία και στον Άγιο Θωμά και στο Ηράκλειο. Κάτοικοι και Αγίου Θωμά και Ηρακλείου. Το φαινόμενο αυτό δεν παρουσιάζεται ξαφνικά τον 21ο αι., δηλαδή σήμερα. Κατά τη Βενετοκρατία ο Άγιος Θωμάς ξεκίνησε ως φέουδο του Petrus de Medio. Η Μέλισσα με Αξέδι-Τσαγκαροπουλιανά ήταν τμήμα του φέουδου των Venier που ξεκινούσε από τη Μονή Παλιανής. Οι Βενετοκρατικοί είχαν τον έλεγχο των φέουδων από τον Χάνδακα. Κατ' αναλογία συνεχίζεται η παράδοση της «διποκατοικίας» τον 19ο αι. για να φτάσει ως τις μέρες μας.

Βελεγράκη Ελένη Μ.

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 13.00-13.20]

Η μετακίνηση ως αφορμή για την ανάδειξη ιδεολογικών συγκρούσεων, φιλοσοφικών στοχασμών, διακειμενικών σχέσεων και δραματουργικών αναζητήσεων στο θεατρικό έργο της Γαλάτειας Καζαντζάκη *Ενώ το πλοίο ταξιδεύει*

Στην ανακοίνωση θα ασχοληθούμε με το θεατρικό κείμενο της Γαλάτειας Καζαντζάκη: *Ενώ το πλοίο ταξιδεύει*. Το έργο γράφτηκε το 1932 και ανέβηκε τη θεατρική περίοδο 1932-1933 στη σκηνή του Εθνικού θεάτρου σε σκηνοθεσία Φώτου Πολίτη. Με δεδομένο ότι η μετακίνηση ως έννοια είναι συνυφασμένη με την αλλαγή θέσης, στην παρούσα εργασία υιοθετείται η άποψη ότι η μετακίνηση στο έργο αυτό της Γαλάτειας Καζαντζάκη αποκτά

διαφορετικές σημασίες: Πρώτον ως γεγονός, αφού η υπόθεση του έργου έχει να κάνει με το ταξίδι ενός πλοίου. Δεύτερον, σημαίνει ότι η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος και του δραματουργικού πλαισίου με τις ανάλογες διαφοροποιήσεις είναι αποτέλεσμα «μετακίνησης» του θέματος και του δραματουργικού πλαισίου που συναντούμε στον *Μαλλιάρό πίθηκο* του Ευγένιου Ο' Νηλ. Τρίτον εννοεί τη μετακίνηση ως αλληγορία που αφορά στο νόημα της ζωής και την ικανότητα του ανθρώπου να προσδιορίζεται και τέλος έχει να κάνει με την ανανέωση της θεατρικής γραφής με την απομάκρυνσή της πέρα από τα όρια του ρεαλισμού, που ήταν κυρίαρχος στην ελληνική δραματουργία εκείνης της εποχής.

Στην εισήγηση μας θα προσπαθήσουμε να δείξουμε πώς η συγγραφέας αξιοποιεί την εμπειρία ενός ταξιδιού προκειμένου να αναδείξει τις ιδεολογικές και κοινωνικές αντιπαραθέσεις που επικρατούν στην κοινωνία του καιρού της ασκώντας την κριτική της. Επίσης, θα παρουσιάσουμε τις ομοιότητες του έργου της Γαλάτειας Καζαντζάκη με τον *Μαλλιάρό πίθηκο* του Ευγένιου Ο' Νηλ, αναδεικνύοντας ουσιαστικά τη διακειμενική τους σχέση. Ακόμη θα δούμε τον φιλοσοφικό στοχασμό που διατρέχει το έργο και πώς το συγκεκριμένο δραματικό κείμενο ενσωματώνει στοιχεία εκπαιδευτισμού και άλλων αισθητικών πρωτοποριών ξεπερνώντας το ρεαλισμό. Για την επίτευξη των στόχων αυτών, πέρα από το ίδιο το θεατρικό κείμενο, θα μελετηθεί και η υποδοχή του από τη θεατρική κριτική.

Βλαζάκη Ειρήνη

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 20.00-20.20]

Ιστορική πολεοδομική εξέλιξη του λόφου «Καστέλλι» Χανίων

Ο λόφος Καστέλλι, στην καρδιά του ιστορικού κέντρου των Χανίων και ακριβώς δίπλα στο φυσικό λιμάνι, αποτελούσε πάντα την ακρόπολη του εκάστοτε οικισμού που αναπτύχθηκε στο ίδιο σημείο με τη σημερινή πόλη. Ο εκτεταμένος κάμπος που απλώνεται στα νότια και τα πολυάριθμα ρέματα και πηγές στη γύρω περιοχή αποτέλεσαν βασικές παραμέτρους για την άνθηση πολιτισμών χιλιετιών στο συγκεκριμένο σημείο του νησιού.

Σήμερα, έρχονται συνεχώς στο φως όλο και περισσότερα στοιχεία πολυάριθμων ιστορικών περιόδων λόγω των συστηματικών ανασκαφών στα απαλλοτριωμένα οικόπεδα του λόφου, αλλά και των σωστικών ανασκαφών σε ιδιωτικές και δημόσιες ιδιοκτησίες. Συγκεντρώνοντας τα δεδομένα και συγκρίνοντας όλες τις περιόδους που γνώρισε ο λόφος Καστέλλι διαπιστώνεται ότι κατοικείται αδιαλείπτως από τα νεολιθικά χρόνια, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η ζωή στα Χανιά περιορίζεται μόνο σε αυτόν.

Τοποθετώντας όλα τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα σε ένα κοινό υπόβαθρο και σχεδιάζοντας έναν χάρτη με όλα τα στοιχεία που μέχρι σήμερα έχουν καταγραφεί, παρατηρείται ότι η ρυμοτομία των παλαιότερων περιόδων (προϊστορικά και ιστορικά) παραμένει σχεδόν η ίδια, αν και τα κτίσματα

έχουν διαφορετικές διαστάσεις και μορφολογία. Επίσης, ο αστικός ιστός από την Ενετοκρατία μέχρι και σήμερα διατηρείται σχεδόν ακέραιος, καθώς υπάρχει συνεχής επανάχρηση των ίδιων δομικών στοιχείων και των κυριότερων οδικών αξόνων (οδός Κανεβάρο, Λιθινών, Τζαγκαρόλων κ.ά.), ενώ διαφοροποιείται με μια κλίση περίπου 45 μοιρών από τον αρχαίο.

Μεγάλο επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση των χρήσεων που λαμβάναν χώρα στο λόφο σε κάθε εποχή. Κατά κύριο λόγο στο σημείο εγκαθίσταται η ανώτερη τάξη, το ανάκτορο κατά τη μινωική περίοδο, το Palazzo και οι ευγενείς επί Ενετοκρατίας, το διοικητήριο επί Κρητικής Πολιτείας, ενώ υπήρχαν και στρατιωτικές χρήσεις αναλόγως με τις προτεραιότητες κάθε εποχής. Ταυτόχρονα δημιουργούνται οι σπουδαιότεροι χώροι λατρείας, με τις πρώτες ενδείξεις αρχαίων ιερών να τοποθετούνται χρονικά στα υστερομινωικά χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, στην πλατεία της Αγίας Αικατερίνης τα ευρήματα δείχνουν την ύπαρξη σημαντικού ιερού στα μυκηναϊκά και γεωμετρικά χρόνια, χρήση που συνεχίζεται και στα χριστιανικά με την ύπαρξη βασιλικής και στη συνέχεια με την ανέγερση του επιβλητικού ενετικού ναού (Duomo), ο οποίος βομβαρδίστηκε στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Σήμερα στο χώρο, στο βόρειο τμήμα της Ελληνο-σουηδο-δανέζικης ανασκαφής, βρίσκεται ένα εικονοστάσι που θυμίζει την ιερή αυτή πολύχρονη λειτουργία.

Τα πρώτα στοιχεία οχύρωσης στην περίμετρο του λόφου, η οποία είτε διαχώριζε την πόλη από την ακρόπολη είτε περιέκλειε ολόκληρο τον οικισμό, έχουν εντοπιστεί στα δυτικά, στη σημερινή οδό Καραολή και Δημητρίου. Στη βάση του «Βυζαντινού Τείχους» είναι ορατή η κρηπίδα της ελληνιστικής οχύρωσης, κατασκευασμένη από μεγάλους δόμους τοποθετημένους εν ξηρώ. Πάνω σε αυτή θεμελιώθηκε η οχύρωση κατά τους βυζαντινούς χρόνους, ενώ οι μεγαλύτερες και ουσιαστικότερες επιδιορθώσεις του έγιναν κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας, κατά την οποία διατηρήθηκε σε λειτουργία για τρεις περίπου αιώνες μέχρι την ανέγερση των εκτεταμένων εξωτερικών ενετικών οχυρώσεων. Κατά την Τουρκοκρατία τροποποιήθηκε μερικώς, και αρκετά νέα κτίσματα κατασκευάστηκαν σε επαφή με αυτό και στο εσωτερικό του, τη μεταπολεμική περίοδο υπέστη μικρές μετατροπές και σήμερα σώζεται σε ποσοστό 80% (από το οποίο το μισό περίπου είναι ορατό).

Βοκοτόπουλος Λεωνίδας, Στέλλα Χρυσουλάκη

[A1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 9.20-9.40]

Ιερό κορυφής Τραόσταλου Ζάκρου: λατρευτικές πρακτικές και περίοδοι χρήσης

Η κρατούσα άποψη για τα μινωικά ιερά κορυφής τονίζει την ομοιομορφία των θέσεων αυτών, ένα στοιχείο που θεωρείται ότι τις διέκρινε από τους λοιπούς τόπους λατρείας της υπαίθρου. Στην εξέλιξη του φαινομένου αναγνωρίζονται δύο φάσεις. Η πρώτη, του τέλους της Προανακτορικής και

της Παλαιοανακτορικής εποχής, διακρίνεται για την παρουσία πλήθους θέσεων. Στη δεύτερη φάση, εκείνη της Νεοανακτορικής εποχής, επιβίωσαν λίγες θέσεις, που θεωρείται ότι βρίσκονταν πλέον υπό τον έλεγχο των ανακτόρων, λειτουργώντας ως τα κύρια ιερά της ενδοχώρας τους. Η ομοιογένεια των ιερών κορυφής συνάγεται πάντως κυρίως από θεωρητικά σχήματα ή τη μελέτη της τοπογραφίας τους, και δευτερευόντως μόνο από τα ανασκαφικά δεδομένα. Εξάλλου η περιοδολόγηση του φαινομένου δείχνει πλέον σχηματική, εφόσον τα τωρινά δεδομένα υποδεικνύουν ότι κατά τις επιμέρους περιόδους της Παλαιοανακτορικής και της Νεοανακτορικής εποχής επικρατούσαν διαφορετικές μορφές πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης.

Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί λοιπόν να συμβάλει στη συζήτηση για τους συγκεκριμένους τόπους λατρείας εξετάζοντας τον Τραόσταλο Ζάκρου, μια θέση που συγκαταλέγεται μεταξύ των λιγοστών «ανακτορικών» ιερών κορυφής. Η διαπραγμάτευση θα αφορά πρωτίστως στον πυρήνα του ιερού, δηλαδή τη ζώνη γύρω από τον προεξέχοντα βράχο της κορυφής – μια περιοχή που προσέφερε σημαντικά στοιχεία για τις λατρευτικές πρακτικές και τις περιόδους χρήσης.

Τα δεδομένα του Τραόσταλου υποδεικνύουν διαφορές με άλλα ιερά κορυφής ως προς την κατανομή των δραστηριοτήτων – εικόνα που τεκμηριώνει μια σχετική ποικιλομορφία ως προς το λατρευτικό τυπικό των επιμέρους θέσεων. Η κύρια απόκλιση του Τραόσταλου από το γενικά αποδεκτό σχήμα αφορά πάντως στη χρονολόγηση. Συγκεκριμένα, η ακμή της θέσης τοποθετείται στην πρώιμη Νεοανακτορική εποχή, προηγήθηκε δηλαδή της ανέγερσης του γειτονικού ανακτόρου. Το στοιχείο αυτό επιβάλλει μια μερική αναθεώρηση των παραδοχών για τη σχέση μεταξύ των ιερών κορυφής και των ανακτορικών κέντρων.

Βολανάκης Ιωάννης Ηλ.

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 13.20-13.40]

Μετακινήσεις μουσουλμάνων από την Κρήτη στην Ρόδο στα τέλη του 19ου αιώνα

Η Τουρκοκρατία στην Κρήτη διήρκεσε περί τα 250 έτη (1645/1669-1898/1913). Κατά την περίοδο αυτή η Κρήτη και η Ρόδος διατηρούσαν στενές σχέσεις μεταξύ των, όπως συνέβαινε και παλαιότερα. Κατά το β' μισό του 19ου αι. Κρήτες μουσουλμάνοι, εξαιτίας των πολυαριθμίων κρητικών επαναστάσεων εναντίον των Τούρκων κατακτητών και των πολιτικών αλλαγών και μεταρρυθμίσεων που έλαβαν κατά καιρούς χώραν, αλλά και από άλλες αιτίες, εγκατέλειψαν την Κρήτη και εγκατεστάθησαν μόνιμα σε διάφορες άλλες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και οι νήσοι: Ρόδος, Κως, Πάτμος κλπ.

Στα τέλη του 19ου αι. πολυάριθμοι Κρήτες μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν την Κρήτη και εγκατεστάθησαν μόνιμα στη Ρόδο, όπου ίδρυσαν τους οικισμούς:

(1) ΚΡΗΤΙΚΑ

Μικρός οικισμός στο βόρειο τμήμα της δυτικής παραλίας της νήσου Ρόδου. Η τότε οθωμανική κυβέρνηση ανήγειρε με κρατικές δαπάνες εβδομήντα δύο (72) ισόγειες οικίες, στις οποίες εγκατεστάθησαν μόνιμα ισάριθμες οικογένειες (περί τα 360 άτομα). Επίσης ιδρύθηκαν: Μουσουλμανικό Τέμενος, Σχολείο, Κοιμητήριο και δύο Κρήνες. Οι σημερινοί κάτοικοι των Κρητικών Ρόδου είναι κατά το μεγαλύτερο αυτών μέρος απόγονοι εκείνων που ήλθαν από την Κρήτη στα τέλη του 19ου αι.

(2) ΑΜΜΩΔΕΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ (KUM BURNU)

Στο βόρειο άκρο της δυτικής παραλίας της Ρόδου και στο Αμώδες ακρωτήριο εγκατεστάθησαν επίσης μόνιμα Κρήτες μουσουλμάνοι.

(3) ΛΑΧΑΝΙΑ- ΧΟΧΛΑΚΟΙ

Στην περιοχή της Λαχανιάς (νότια Ρόδος) και σε εύφορη πεδινή έκταση ιδρύθηκε ο οικισμός «Χοχλάκοι», όπου κατοικούν μέχρι σήμερα αποκλειστικά Κρήτες μουσουλμάνοι, ασχολούμενοι κυρίως με την γεωργία, την κτηνοτροφία και την αλιεία.

(4) ΡΟΔΟΣ-ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΠΟΛΗ

Εντός της οχυρωμένης μεσαιωνικής πόλεως της Ρόδου εγκατεστάθησαν επίσης Κρήτες μουσουλμάνοι, οι απόγονοι των οποίων συνεχίζουν να ζουν στο ίδιο μέρος μέχρι σήμερα.

Η οθωμανική κυβέρνηση εμερίμνησε για τους ανθρώπους αυτούς: εχρηματοδότησε την ανέγερση των οικιών όπου εστεγάσθησαν και πρόέβη στην παροχή σε αυτούς γαϊών για καλλιέργεια και την λήψη άλλων μέτρων προς εξασφάλιση ανετότερης διαβίωσης.

Το θέμα των μετακινήσεων των Κρητών μουσουλμάνων απασχόλησε ερευνητικά από ετών και συνεχίζει να απασχολεί σοβαρά τον γράφοντα. Κατά την σχετική επιτόπια έρευνα ετέθησαν μεταξύ άλλων και τα εξής ερωτήματα:

(1) Πόσοι Κρήτες μουσουλμάνοι, πότε, υπό ποιές προϋποθέσεις και γιατί μετεκινήθησαν από την Κρήτη στη Ρόδο;

(2) Επρόκειτο για ελεύθερη επιλογή ή αναγκαστική μετακίνηση;

(3) Πώς εγένοντο δεκτοί οι επήλυδες από τους εντοπίους κατοίκους;

(4) Εάν και πώς κατώρθωσαν να προσαρμοσθούν στις νέες των πατρίδες;

(5) Ποία ήτο η ιστορική εξέλιξη αυτών των ομάδων και ποία είναι η σημερινή κατάσταση αυτών;

(6) Σχέση των μετακινήσεων αυτών με αντίστοιχα σημερινά φαινόμενα και εξαγωγή σχετικών συμπερασμάτων.

Κατά την σχετική έρευνα εμελετήθησαν τα υλικά κατάλοιπα των οικισμών αυτών, αλλά και με συνεντεύξεις με τους απογόνους των μετακινήθέντων Κρητών μουσουλμάνων κατεβλήθη προσπάθεια να αντληθούν πληροφορίες

και να εξαχθούν σχετικά συμπεράσματα. Επίσης έγινε σχετική αρχειακή έρευνα και ελήφθη υπόψη η διεθνής βιβλιογραφία.

Πρόκειται για πρωτότυπη έρευνα, η οποία συνεχίζεται και φωτίζει πολλές πλευρές της ιστορίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού της Κρήτης και της Ρόδου του τέλους του 19ου και του 20ού αι.

Βρατσάλης-Παντελαΐος Αντώνης

[Α1.1 - 24.9, Αίθουσα 1, 18.20-18.40]

Η πολιτισμική κινητικότητα ως παράγοντας κοινωνικής, πολιτικής και ιδεολογικής διαμόρφωσης. Η περίπτωση της Μινωικής Κρήτης

Η έρευνα και η σκέψη για τις κρητικές κοινωνίες της Εποχής του Χαλκού βρίσκονται τα τελευταία χρόνια σε μια περίοδο έντονου αναστοχασμού. Από τις θεωρίες πολιτισμικής διάχυσης των A. Evans και G. Childe στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα και τις διαδικαστικές θεωρήσεις πολιτικής και κοινωνικής συγκρότησης των C. Renfrew, J. Cherry, P. Halstead, K. Branigan και άλλων από το 1970, οι απόψεις δείχνουν πλέον να συγκλίνουν σε υποθέσεις για μη συγκεντρωτικές και κεντρικά οργανωμένες δομές ισχύος και εξουσίας (Y. Hamilakis, J. Driessen, I. Schoep, P. Tomkins κ.ά.). Η ερευνητική αυτή πορεία που ξεκίνησε με την εφαρμογή εξωκρητικών προτύπων και προσανατολίστηκε ολοένα και πιο emphatic στις ίδιες τις μινωικές κοινότητες έχει οδηγήσει σε ένα ευρύ φάσμα ερμηνευτικών ζητημάτων και προτύπων. Μοιάζει ωστόσο να χαρακτηρίζεται από μια ασύμμετρη αντιμετώπιση της κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης στο νησί σε σχέση με το ευρύτερο ιστορικό γίνεσθαι στη Μεσόγειο της εποχής. Δηλαδή, των τρόπων με τους οποίους οι σχετικές ερμηνευτικές προτάσεις εγγράφονται και λειτουργούν στο πλαίσιο ενός ζωντανού χωροχρόνου, όπου άνθρωποι από διαφορετικές πολιτισμικές συνάφειες κινούνταν, επικοινωνούσαν και διαντιδρούσαν-αντάλλασσαν, αναμετρούνταν και, ενδεχομένως, συγκρούονταν, όπως συμβαίνει διαχρονικά. Στην εισήγηση επιχειρείται μια διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στην πολιτισμική κινητικότητα και την κοινωνική, πολιτική και ιδεολογική διαμόρφωση, μέσα από το παράδειγμα της έρευνας για τις κρητικές κοινωνίες της Εποχής του Χαλκού. Οι άνθρωποι που μετακινούνται, για όποιους λόγους, έρχονται σε επαφή και καλούνται να συνδιαλλαγούν με άλλους, από διαφορετικά γεωπολιτισμικά συμφραζόμενα και με διαφορετικές κοσμοαντιλήψεις. Επηρέασαν –και πώς και πόσο– τέτοιες διαπολιτισμικές «συνομιλίες» τις προσλήψεις των ανθρώπων της προϊστορικής Κρήτης για τις ίδιες τις δικές τους κοινότητες και τη λειτουργία τους σε αυτές; Αποτελούσαν οι διαδράσεις αυτές ουσιαστικούς παράγοντες διαμόρφωσης των κοινωνιών τους; Πόσο αποφασιστικές υπήρξαν και οι ευρύτερες πολιτισμικές επιταγές της εποχής –εκτός από τις αυστηρά οικονομικές, διοικητικές και άλλες πιο «υλικές» επιμέρους ανάγκες τους; Συνέβαλε η πολιτισμική κινητικότητα στη

B

δημιουργία ενός γενικά αποδεκτού «καθεστώτος» κοινωνικής, πολιτικής και ιδεολογικής συγκρότησης εκείνης της περιόδου; Και εάν ναι, σε ποιο βαθμό οι συγκλίσεις με και οι αποκλίσεις από αυτό επηρέαζαν τη συνολική και την επιμέρους κατάσταση των τότε κοινοτήτων; Μήπως, εντέλει, οι ερευνητικές προσπάθειες κατανόησης των κρητικών κοινωνιών οφείλουν να τις εγγράψουν πιο στοχευμένα σε μια πολυπολιτισμική Μεσόγειο και σ' ένα πλατύ ορίζοντα δράσεων, γεγονότων και φαινομένων της Εποχής του Χαλκού;

Γαβριλάκη Ειρήνη

[A2 - 23.9, Αίθουσα 3, 9.40-10.00]

Εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις της αρχαίας Λάμπας κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο: μια σύνθεση βάσει των αρχαιολογικών ευρημάτων

Λαμβάνοντας υπόψη τα αρχαιολογικά δεδομένα σωστικών ανασκαφών στην αρχαία Λάμπα από τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα μέχρι και σήμερα, αλλά και αξιοποιώντας πρόσφατες μελέτες για ομάδες υλικού, θα επιχειρήσουμε μια προσέγγιση του πλαισίου επαφών της αρχαίας πόλης με το εσωτερικό της Νήσου και τον εξωτερικό κόσμο κατά τα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια.

Γαλλή Ειρήνη

[A1 - 23.9, Αίθουσα 1, 12.40-13.00]

Από την κεραμική ομάδας Κάμπου στα ειδώλια με διπλωμένα χέρια. Τυπολογική κινητικότητα και μετασχηματισμοί των «κυκλαδικών» αντικειμένων στο ταφικό σπήλαιο Πύργου

Η ανακοίνωση θα παρουσιάσει ένα ερμηνευτικό σχήμα για τους τρόπους με τους οποίους μετασχηματίζονται οι τύποι των διακινούμενων αγαθών στα μέσα της 3ης χιλιετίας στην Κρήτη. Ο συλλογισμός εκπορεύεται από τη μετασχηματιστική προσέγγιση θεωρητικών της παγκοσμιοποίησης, σύμφωνα με την οποία η μορφή των διακινούμενων αγαθών σχετίζεται άμεσα με τις μορφές διακίνησής τους.

Το χρονικό πλαίσιο της προτεινόμενης ανάλυσης είναι το πρώτο μισό της 3ης χιλιετίας π.Χ., μια περίοδος κατά την οποία η Κρήτη συμμετέχει δυναμικά στη διεύρυνση και εντατικοποίηση της κινητικότητας στο Αιγαίο, αρκετούς αιώνες πριν από τις καίριες εξελίξεις στη ναυπηγική και τη ναυσιπλοΐα στα τέλη της ίδιας χιλιετίας. Τοπική αφετηρία είναι ο σπηλαιώδης τάφος του Πύργου στα βόρεια παράλια της κεντρικής Κρήτης, τα οποία, με την προφανή ευνοϊκή γεωγραφική τους θέση στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, διαθέτουν πυκνά στοιχεία για εξωκρητικές επαφές, και συγκεκριμένα με τις Κυκλάδες.

Ο σπηλαιώδης τάφος του Πύργου βρέθηκε τυχαία και ανασκάφηκε το 1918 από τον Στέφανο Ξανθουδίδη. Περιείχε εκατοντάδες μη αρθρωμένα ανθρώπινα οστά αναμειγμένα με τα υπόλοιπα ευρήματα του συνόλου –λάρνακες, πήλινα σκεύη, ειδώλια, κοσμήματα, όπλα, και εργαλεία– τα οποία δηλώνουν, σύμφωνα με τα ως τώρα γνωστά δεδομένα, χρήση του σπηλαιού κατά την ΠΜ Ι, την ΠΜ Ι/ΙΙΑ και την ΠΜ ΙΙΑ περίοδο. Εκτός από την παρουσία χαλκού, χρυσού και οφιανού, που παραπέμπουν σε εξωκρητικές επαφές, πολλά από τα πήλινα σκεύη και ένα από τα ειδώλια είχαν κατασκευαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι πανομοιότυπα με κυκλαδικά. Συγκεκριμένα, η «κυκλαδική» κεραμική του Πύργου τυπολογικά ανήκει στη λεγόμενη ομάδα Κάμπου και έχει ακριβή παράλληλα σε κεραμικά σύνολα νεκροταφείων των κεντρικών Κυκλάδων, ενώ το ειδώλιο ακολουθεί το δημοφιλή κυκλαδικό τύπο ειδωλίων με διπλωμένα χέρια.

Η παρουσία παρόμοιων αντικειμένων κυκλαδικού τύπου στα κρητικά ταφικά σύνολα δεν είναι πρωτόγνωρη. Αυτό που προκαλεί το ερμηνευτικό ενδιαφέρον είναι η διαφορετική χρονική εμφάνιση των δύο χαρακτηριστικών τύπων αντικειμένων του Πύργου, που σχετίζονται με κυκλαδικές επαφές. Συγκεκριμένα, στην ΠΜ Ι/ΙΙΑ περίοδο ως κύριο πεδίο εμφάνισης κυκλαδικών επαφών αναδεικνύεται η κεραμική, ενώ από την ΠΜ ΙΙΑ και εξής η παρουσία του ειδωλίου κυκλαδικού τύπου με διπλωμένα χέρια είναι εκείνη που συνειρμικά παραπέμπει σε κινητικότητα μεταξύ Κρήτης και Κυκλάδων. Αντιθέτως, η κεραμική παύει πια να αποτελεί ισχυρό μάρτυρα κρητο-κυκλαδικών επαφών.

Επιδίωξη της παρούσας ανακοίνωσης δεν είναι το ερώτημα γιατί συμβαίνει αυτή η τυπολογική μετατόπιση από την κυκλαδικού τύπου κεραμική στα κυκλαδικού τύπου ειδώλια, αλλά γιατί η παρατηρούμενη μετατόπιση συμβαίνει στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, περίπου στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ. Τα μέσα για τη διαπραγμάτευση του ερωτήματος θα είναι τα αντικείμενα που απαρτίζουν το ανασκαφικό σύνολο του Πύργου και η δημοσίευση του ανασκαφέα του, Στέφανου Ξανθουδίδη, καθώς και δημοσιευμένα στοιχεία από άλλα σύνολα της βόρειας κεντρικής Κρήτης που μαρτυρούν αλλαγές στην κινητικότητα των συγκεκριμένων τύπων αντικειμένων την ίδια περίοδο.

Γάσπαρης Χαράλαμπος

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 17.20-17.40]

Ένα περιφερειακό οικονομικό κέντρο: μετανάστες και πρόσφυγες στη μεσαιωνική Κρήτη (13ος-14ος αι.)

Μετά την κατάκτησή της από τους Βενετούς κατά τις πρώτες δεκαετίες του 13ου αι. η Κρήτη επανατοποθετήθηκε στον πολιτικό και οικονομικό χάρτη της ανατολικής Μεσογείου. Παρά τις πολύ μεγάλες αναταράξεις εξαιτίας των επαναστάσεων κατά τη διάρκεια του 13ου αι. η νέα βενετική αποικία

οργανώθηκε σταδιακά σε διοικητικό επίπεδο και η πολιτική κυριαρχία της Γαληνοτάτης εδραιώθηκε. Αυτό επέτρεψε την αποκρυστάλλωση των κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων, καθώς και την οικονομική ανάπτυξη. Τα χωριά αναζωογονήθηκαν και οι παρηκμασμένες πόλεις της βόρειας ακτής αναπτύχθηκαν σε διοικητικά και οικονομικά κέντρα, ενώ τα λιμάνια τους εντάχθηκαν στους μεγάλους ή περιφερειακούς θαλάσσιους δρόμους του βενετικού εμπορίου. Η σχετική πολιτική σταθερότητα του επόμενου 14ου αι. επέτρεψε την περαιτέρω ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας της Κρήτης και βέβαια των αστικών οικονομικών δραστηριοτήτων, μεταξύ αυτών του εξαγωγικού και εισαγωγικού εμπορίου, αλλά και της τοπικής βιοτεχνικής παραγωγής για εσωτερική κυρίως κατανάλωση των προϊόντων της. Το οικονομικό αυτό, αλλά και πολιτικό, περιβάλλον όπως διαμορφώθηκε, καθώς και το μέγεθος του νησιού συνέβαλαν στην ανάδειξη της Κρήτης σε ένα περιφερειακό οικονομικό κέντρο για μια ευρεία περιοχή που κάλυπτε μεγάλο μέρος του ελλαδικού χώρου, αλλά και άλλων πιο απομακρυσμένων περιοχών. Ως οικονομικό κέντρο, το οποίο μπορούσε να απορροφήσει εργατικό δυναμικό τόσο στον νευραλγικό αγροτικό τομέα όσο και στις οικονομικές δραστηριότητες των πόλεων-λιμανιών, κυρίως στον τομέα του εμπορίου και της ναυτιλίας, προσήλκυσε σημαντικό αριθμό οικονομικών μεταναστών από διάφορες περιοχές τόσο για μόνιμη όσο και προσωρινή εγκατάσταση. Από την άλλη οι μικρές και οργανωμένες προσφυγικές ροές προς την Κρήτη κατά τον 14ο αι. ενίσχυσαν και αυτές κυρίως την ύπαιθρο και την οικονομία της. Η Βενετία ήταν ανεπιφύλακτα θετική στη ροή μεταναστών και προσφύγων προς το νησί, καθώς έτσι επιλύονταν δημογραφικά προβλήματα και ενισχύονταν τα εργατικά χέρια με στόχο την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη, λαμβάνοντας βέβαια τα απαραίτητα μέτρα για τον έλεγχό τους. Στόχος της ανακοίνωσης είναι η ανάδειξη του μεταναστευτικού αυτού και προσφυγικού φαινομένου προς την Κρήτη κατά τον 13ο και 14ο αι., αναλύοντας τις περιοχές προέλευσης μεταναστών και προσφύγων, τον τρόπο απορρόφησής τους στο νησί, τα σχετικά μέτρα των αρχών, αλλά και τις τυχόν αντιδράσεις του ντόπιου πληθυσμού για τους νεοαφιχθέντες.

Γεργατσούλη Ειρήνη

[B - 25.9, Αίθουσα 2, 10.40-11.00]

Κλίμαξ του Παραδείσου, ή λόγοι άσκητικοί..., εις κοινήν φράσιν μεταγλωττισθέντες παρά Μαξίμου του Μαργουνίου (Βενετία, Giuliani, 1590)

Στην περίοδο του θρησκευτικού ουμανισμού, η ανθρωποκεντρική θεώρηση του κόσμου και η ανάγκη για πολιτιστική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση διαμορφώνει τους ιδεολογικούς συσχετισμούς της εποχής και επιτάσσει –εκτός από την επιστροφή στα κλασικά κείμενα– και την «ανακάλυψη» της ηθικής καθαρότητας των κειμένων, που συνεπάγεται την αγνότητα της Εκκλησίας στους πρώτους αιώνες του χριστιανισμού. Επιχειρείται λοιπόν από

τους εκπροσώπους της περιόδου η διαφύλαξη και διάδοση των βιβλικών και πατερικών κειμένων μέσα από μια από τις χαρακτηριστικότερες ίσως δραστηριότητες της αναγεννησιακής Ευρώπης: τη μετάφραση. Σηματοδοτείται έτσι αφενός η συστηματοποίηση των ελληνικών και βιβλικών σπουδών, και αφετέρου η διαμόρφωση και καλλιέργεια της γραπτής χρήσης της δημόδους γλώσσας.

Επίκεντρο της ανακοίνωσής μου θα αποτελέσει ο κρητικός θεολόγος και δεινός ελληνιστής Μάξιμος (κατά κόσμον Μανουήλ) Μαργούνιος, επίσκοπος Κυθήρων, και η μεταφραστική του δράση στη δημόδη γλώσσα της εποχής. Οι Legrand, Γιαννακόπουλος και Ενεπεκίδης, αλλά και οι Layton και Podskalsky, έχουν ως ένα βαθμό αναδείξει τη συμβολή του Μάξιμου Μαργούνιου στην κατανόηση και την προώθηση των θεολογικών ζητημάτων που ταλάνισαν την εκκλησιαστική ζωή της καθ' ημάς Ανατολής στο β' μισό του 16ου αι., ιδίως ως προς την καλλιέργεια των γραμμάτων. Στο πλαίσιο των ζητημάτων αυτών εντάσσεται και η πρωτοβουλία του Μαργούνιου, το 1590, να μεταγλωττίσει σε απλό λόγο και να εκδώσει το έργο *Κλίμαξ Παραδείσου* του Ιωάννη του Σχολαστικού, έκδοση την οποία χρηματοδότησε από κοινού με τον Εμμανουήλ Γλυζούνη και αφιέρωσε στον οικουμενικό πατριάρχη Ιερεμία Β'. Σημειώνω εδώ ότι την κριτική έκδοση του εν λόγω βιβλίου ετοιμάζω στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος σχετίζεται με το γενικότερο ενδιαφέρον μου για τις εκδόσεις ελληνικών βιβλίων στη Βενετία κατά τον 16ο και 17ο αι.: φιλοδοξώ όμως εδώ συγκεκριμένα να φωτίσω μια σημαντική για τα ελληνικά γράμματα της εποχής προσωπικότητα και τη δράση της, την εκλαΐκευση και τη μεταγλωττίση θεμελιωδών κειμένων της θεολογικής γραμματείας, που μόλις πρόσφατα έχει αρχίσει να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των μελετητών. Έμφαση θα δοθεί στη γενικότερη τάση που παρατηρείται από τα τέλη του 16ου αι. για μεταγλωττίσεις, παραφράσεις και διασκευές κλασικών και βυζαντινών κειμένων σε δημόδη γλώσσα, καθώς και στη συμβολή τους στη διάδοση της παιδείας στον ελληνόφωνο κόσμο.

Γεωργακόπουλος Δημήτριος Σ.

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 10.40-11.00]

Ο Σπανέας στην Κρήτη

Το ηθικοδιδακτικό ποίημα του 12ου αι., το οποίο είναι γνωστό στη βιβλιογραφία ως *Στίχοι του Σπανέα*, κατά την υστερομεσαιωνική περίοδο γνώρισε ευρύτατη διάδοση. Παραδίδεται σε είκοσι χειρόγραφα που χρονολογούνται από τα τέλη του 13ου έως και τον 17ο αι., προερχόμενα μεταξύ άλλων από την Κύπρο, την Κάτω Ιταλία, το Άγιον Όρος, τα Δωδεκάνησα, την Ήπειρο και την Αίγυπτο. Άσκησε επίδραση σε ένα μεγάλο αριθμό κειμένων της υστερομεσαιωνικής ελληνικής λογοτεχνίας, η έκταση της οποίας δεν έχει μέχρι σήμερα εξακριβωθεί στο σύνολό της. Η διερεύνηση

της πλούσιας χειρόγραφης παράδοσής του, καθώς και των επιδράσεων που άσκησε το ποίημα σε μεταγενέστερα κείμενα οδηγούν και στη βενετοκρατούμενη Κρήτη του 15ου και 16ου αι. Εκτός από τη γνωστή περίπτωση του Λεονάρδου Ντελλαπόρτα, που έχει δεχθεί την επίδραση του Σπανέα στο έργο του, στην Κρήτη οδηγούν ακόμη ένα κείμενο που πιθανότατα έχει κρητική προέλευση (τέλη 14ου-αρχές 15ου αι.) καθώς και ένα χειρόγραφο (β' μισό 15ου αι.-16ος αι.), το οποίο προέρχεται επίσης από εκεί.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται συνοπτικά τα πορίσματα της σχετικής έρευνας γύρω από τους δύο αυτούς λιγότερο γνωστούς μάρτυρες της διακίνησης και της πρόσληψης του βυζαντινού κειμένου στη βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Γεωργακόπουλος Κώστας, Ειρήνη Μαραβέλια

[Α - 25.9, Αίθουσα 3, 11.00-11.20]

Η Μεσαρά στα περιηγητικά κείμενα: η αναζήτηση του παρελθόντος και η ανάδυση του αρχαιολογικού της τοπίου

Από πολύ νωρίς η Κρήτη προσέλκυσε το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων περιηγητών τόσο για την ανάμνηση του παρελθόντος πολιτιστικού μεγαλείου όσο και για τη στρατηγική της θέση, το φυσικό της περιβάλλον και τον χαρακτήρα «εξωτισμού» που απέπνεαν οι κάτοικοί της στα μάτια των ξένων. Ενδεικτικό της γοητείας που άσκησε το νησί είναι το γεγονός πως, ενώ κατά κύριο λόγο αποτελούσε ένα ενδιάμεσο σταθμό των κατευθυνόμενων στους Αγίους Τόπους περιηγητών, σε κάποιες περιπτώσεις απέκτησε τη δική της θέση ως αυτόνομος περιηγητικός προορισμός. Στο πλαίσιο του ουμανισμού και της αναβίωσης του ενδιαφέροντος για την αρχαιότητα, η Ελλάδα γενικότερα και η Κρήτη ειδικότερα, είτε ως «Βασίλειο της Κρήτης» με Βενετούς επικυρίαρχους ως το 1669, είτε ως τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αποτέλεσε αγαπημένο προορισμό των πρώιμων αυτών εξερευνητών, οι οποίοι με τη συνδρομή ντόπιων «ξεναγών» είδαν και μελέτησαν από κοντά τόπους και ανθρώπους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιηγητική ενασχόληση με τη Μεσαρά. Ήταν η περιοχή στην οποία βρισκόταν το σημαντικότερο «τουριστικό» αξιοθέατο κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα αλλά και αργότερα, ο λεγόμενος Λαβύρινθος. Ερμηνεύτηκε με διαφορετικούς τρόπους από τους περιηγητές, ταυτιζόμενος είτε με τον τόπο κατοικίας του μυθικού Μινώταυρου είτε ως αρχαίο λατομείο. Ενδεικτικό της φήμης του ήταν η λειτουργία του ως «βιβλίο επισκεπτών» όσων τον επισκέφθηκαν και άφησαν την υπογραφή τους σε συγκεκριμένα σημεία στο εσωτερικό του. Αξιοσημείωτη ήταν, επίσης, η απεικόνισή του σε όλους σχεδόν τους χάρτες της εποχής, όντας πολλές φορές το μοναδικό διακριτό «αρχαιολογικό» μνημείο που αποτυπώνεται με τον ίδιο σχεδόν τρόπο, αν και όχι πάντα στην ίδια θέση, πάνω στο χάρτη. Παράλληλα,

στην ίδια περιοχή βρίσκονταν τα ερείπια της Γόρτυνας, που φάνταζαν εντυπωσιακά στα μάτια των περιηγητών, σε τέτοιο βαθμό ώστε κάποιοι από αυτούς να την ταυτίζουν με την έδρα του «βασιλιά Μίνωα».

Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη Μεσαρά, αρκετοί περιηγητές ξέφευγαν από τους προκαθορισμένους στόχους, Λαβύρινθο και Γόρτυνα, και επισκέπτονταν και άλλα μέρη που τους προξενούσαν το ενδιαφέρον. Θα διερευνηθεί κατά πόσον αυτό ήταν αποτέλεσμα τυχαίων γεγονότων ή πληροφόρησης από τους ντόπιους για άγνωστους στα κείμενα αλλά ενδιαφέροντες τόπους. Αποτέλεσμα αυτής της πέραν του καθορισμένου κινητικότητας ήταν η τυχαία ανακάλυψη και ταύτιση αρχαιολογικών θέσεων μεγάλης σημασίας. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν οι θέσεις αυτές, ενώ θα διερευνηθεί επίσης κατά πόσο οι αρχαιολογικές αποστολές στα τέλη του 19ου-αρχές 20ού αι. είχαν ως οδηγούς τους όχι μόνο τους αρχαίους συγγραφείς αλλά και τους περιηγητές κατά τις πρώτες ανασκαφικές τους απόπειρες. Παράλληλα, θα γίνει αναφορά στις περιπτώσεις αρχαίων αντικειμένων που αφαιρέθηκαν από τους περιηγητές, προκειμένου να εμπλουτίσουν είτε δικές τους συλλογές είτε των χορηγών τους.

Γεωργακόπουλος Παναγιώτης-Γιώργος

[A1 - 23.9, Αίθουσα 1, 10.00-10.20]

Οι συγγενικοί και κοινωνικοί δεσμοί στη δοκιμασία της κρίσης που προηγήθηκε μιας ριζικά νέας ιστορικής πραγματικότητας: ενδείξεις από τα κατάλοιπα δραστηριοτήτων εστίασης στην ΥΜ IB Ζάκρο

Ο ανακτορικός οικισμός της Ζάκρου πλήττεται, προς το τέλος της ΥΜ IB περιόδου, από δύο τουλάχιστον καταστροφές, με την τελευταία να οδηγεί στη συνολική ισοπέδωσή του. Μετά από αυτήν, στη Ζάκρο, όπως και σε ολόκληρη την ανατολική Κρήτη, εκλείπουν τα «ανακτορικά» χαρακτηριστικά, τόσο στην οικιστική οργάνωση όσο και στην κοινωνική δομή. Μεταξύ άλλων, η διοργάνωση γευμάτων και συμποσίων, σημαντικό στοιχείο στη λειτουργία των νεοανακτορικών κτηρίων, φανερά διαφοροποιείται, όπως αποδεικνύουν –ακόμα και μόνες τους– οι εκ βάθρων αλλαγές στην αρχιτεκτονική μορφή των μετανακτορικών οικημάτων.

Αναφορικά, όμως, με τα κατάλοιπα εστίασης από την προ της καταστροφής περίοδο, δηλαδή από τα ίδια τα νεοανακτορικά κτήρια, απαραίτητο είναι να ληφθεί υπόψη ότι αυτά, ενδεχομένως, να μην αντιπροσωπεύουν ικανοποιητικά τις συνθήκες ομαλότητας – εκείνες δηλαδή που χαρακτηρίζαν τον μινωικό οικισμό πριν από την πρώτη καταστροφή του.

Ερώτημα της ανακοίνωσης αυτής αποτελεί, καταρχήν, το εάν είναι δυνατό να ανιχνευθούν, στα κατάλοιπα εστίασης, σημάδια της αντανάκλασης που είχαν οι μεταβαλλόμενες, λόγω των καταστροφών, συνθήκες της κοινωνικής και πολιτειακής δομής στις ζωές των κατοίκων. Θα εξετασθεί επίσης η δυνατότητα, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, να προσδιορισθεί κατά πόσο

και με ποιον τρόπο οι δεσμοί μεταξύ ατόμων (ενδεχομένως συγγενών, γειτόνων, επαγγελματικών ομάδων, μελών διαφορετικών κοινωνικών τάξεων) ενισχύθηκαν ή ατόνησαν, κάτω από την πίεση των κοσμοϊστορικών γεγονότων της εποχής αυτής.

Το ερευνητικό πλαίσιο προσδιορίζεται, κυρίως, από την εξέταση των αρχαιολογικών μαρτυριών τροφοπαρασκευής και κατανάλωσης σε επίπεδο θέσης, με «δείγμα μελέτης» την ανακτορική εγκατάσταση της Ζάκρου. Γίνεται προσπάθεια να αξιοποιηθεί η δυνατότητα παραβολής των δεδομένων του ανακτόρου με εκείνα από τα άλλα κτήρια της θέσης, ενώ, παράλληλα, επιχειρούνται συγκρίσεις με τα δεδομένα άλλων οικισμών της ανατολικής Κρήτης. Τα σχετικά αρχαιολογικά κατάλοιπα -κυρίως σκευή προετοιμασίας και κατανάλωσης τροφής- προσεγγίζονται μέσω της κατά το δυνατό εύλογης σύνδεσής τους με τα επεισόδια χρήσης τους και πάντα ενταγμένα στο αρχιτεκτονικό τους περιβάλλον.

Επιχειρείται, τέλος, να τονισθεί ότι ο ορθός υπολογισμός των πιθανών συγκυριακών στοιχείων, που έχουν αποτυπωθεί στην τελική μορφή των στρωμάτων καταστροφής, αποτελεί προϋπόθεση για οποιαδήποτε συστηματικότερη μελέτη της ιστορίας και λειτουργίας των νεοανακτορικών οικισμών.

Γεωργίου Μιχάλης

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 10.00-10.20]

Ο Μελιδώνης του Hermann von Maltzan (1843-1891): γερμανική τραγωδία με κρητική υπόθεση

Ο γερμανός ζωολόγος και λογοτέχνης Hermann von Maltzan γεννήθηκε το 1843 στο Ρόστοκ. Το 1864 πραγματοποίησε το πρώτο του ταξίδι για να ασχοληθεί με τη μελέτη των μαλακίων σε Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία και Αίγυπτο. Από το 1879 έως το 1883 ανέλαβε μια ερευνητική αποστολή, πρώτα στην Ιβηρική χερσόνησο και στη συνέχεια στη Σενεγάλη, καταλήγοντας στην Κρήτη και την Τουρκία. Επηρεασμένος από τον απόηχο των επαναστάσεων του '66-'69 και του '78 στην Κρήτη, επιστρέφει στο Βερολίνο, όπου γράφει και εκδίδει το θεατρικό έργο *Μελιδώνης*, του οποίου τη δράση τοποθετεί στην περίοδο της ελληνικής επανάστασης του 1821. Η προτεινόμενη ανακοίνωση επιχειρεί μια πρώτη προσέγγιση στο έργο του Maltzan, το οποίο δεν έχει απασχολήσει, μέχρι στιγμής, την ελληνική και γερμανική βιβλιογραφία. Επιδίωξή μας είναι να αναδειχθεί ο ενθουσιασμός που προκάλεσε στον συγγραφέα ο αγώνας για ελευθερία, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στην Κρήτη, και η ένταξη του έργου στην περίοδο αυτή του Φιλελληνισμού που γαλουχήθηκε μέσα στο κλίμα του γερμανικού ρομαντισμού και στο αυξανόμενο ενδιαφέρον για τους απογόνους των αρχαίων κατοίκων της Ελλάδας.

Οι προαναφερθείσες εξεγέρσεις, εκ των οποίων η πρώτη περιορίστηκε στο πλαίσιο της Κρήτης, ενώ η δεύτερη πυροδότησε μια γενικευμένη κρίση στον ανατολικό χώρο, ενέπνευσαν ποιητές του ελληνικού ρομαντισμού, οι οποίοι ενέταξαν στα έργα τους αναφορές σε πρόσωπα και γεγονότα που μυθοποιήθηκαν μέσα από τους αγώνες αυτούς. Επιπλέον, το δραματικό έργο *Οι Καλλέργαι*, του Σπυρίδωνα Βασιλειάδη, που ανεβαίνει στην Αθήνα την περίοδο της κρητικής εξέγερσης του '66-'69, αξιοποιεί μεταφορικά το βυζαντινό παρελθόν, ταυτίζοντας το παρόν με το παρελθόν του νησιού. Επίσης, από την ταραγμένη πολιτική επικαιρότητα αντλεί το έργο του Κωνσταντίνου Σιβάκη, *Ο ήρωας της Κρητικής Επανάστασης του εξήνταεξ Νέος Ερωτόκριτος*. Παρόμοια με τα παραπάνω ελληνικά έργα, ο Maltzan χρησιμοποιεί το όνομα Μελιδώνης για τον ήρωα του έργου του, εμπνευσμένος από τα κατορθώματα των οπλαρχηγών της επανάστασης του '21, αδερφών Μελιδόνη και του ομώνυμου χωριού, με προσφορά στους απελευθερωτικούς αγώνες και παράλληλα εντάσσει τη θεματική του κρητικού αγώνα στο πλαίσιο του γερμανικού ρομαντισμού. Ο ήρωάς του δεν συγκρατεί τον συναισθηματικό του αυθορμητισμό, με τα ιδεώδη του να είναι ο έρωτας για τη γυναίκα και η αγάπη για την πατρίδα. Η τελευταία γίνεται υπέρτατη αξία ζωής και πρεσβεύει την ανεξαρτησία του ελληνικού λαού. Η πρωτοτυπία όμως του δράματος έγκειται στο γεγονός ότι προβάλλει μεν το ηρωικό πνεύμα της Κρήτης, εστιάζει όμως και στη σχέση ανάμεσα στον Μελιδώνη και τους δύο ανταγωνιστές του Ρούσσο και Γρηγόριο, γεγονός που σχηματίζει μια ενδιαφέρουσα αντίθεση: ο πρώτος παρουσιάζεται ως αγνός και έντιμος πατριώτης, που τελικά δολοφονείται, ενώ οι ανταγωνιστές του αντιπροσωπεύουν τη δίψα για εξουσία και ένας εξ αυτών, ο Ρούσσος, τη διπροσωπία και τη δουλοπρέπεια απέναντι στον τούρκο κατακτητή. Τέλος θα συζητηθεί η πρόθεση του Maltzan να μεταφέρει το ενδιαφέρον για το κρητικό ζήτημα στην πόλη όπου το 1878 ασχολήθηκε με το θέμα το διεθνές Συνέδριο του Βερολίνου, του οποίου προϊόν υπήρξε η Σύμβαση της Χαλέπας, η οποία χορήγησε τελικά καθεστώς ημιαυτονομίας στη Μεγαλόνησο.

Γιαβής Κώστας

[B - 25.9, Αίθουσα 2, 9.40-10.00]

Ό Κρητικός Πόλεμος στην συλλογική φαντασία της δυτικής λογοτεχνίας

Η έρευνα άντισταλμάνεται, και πολύ όρθά, τόν Κρητικό Πόλεμο ως ένα εύρύτερο φαινόμενο που έμπλέκει την Εύρώπη και την Ανατολική Μεσόγειο. Άρκετες άξιες μελέτες έπσημαίνουν και πραγματεύονται τις έπιπτώσεις του ένετο-τουρκικού πολέμου όχι ως ενός τοπικού γεγονότος, σχετικώς περιορισμένης έμβέλειας, αλλά στην βάση τών πολύπλοκων έντάσεων και τής διελκυστίνδας έξουσίας μεταξύ τής Όθωμανικής αυτοκρατορίας και πολλών από τις δυτικές δυναστείες. Ένώ ή έμφαση τής διεθνούς βιβλιογραφίας κλίνει μάλλον στην πολιτική διάσταση, οι έλληνιστές ένδιαφερόμαστε περισσότερο για τις σημαντικότερες πολιτισμικές

έπιπτώσεις του Πολέμου πάνω στην λεγόμενη Κρητική Αναγέννηση. Ίσως αυτές οι προτιμήσεις έχουν οδηγήσει στην υποτίμηση μίας άλλης διάστασης του ζητήματος που έχει την ξεχωριστή της βαρύτητα και σημασία – δηλαδή, τους τρόπους με τους οποίους έγινε ή πρόσληψη του Πολέμου στην Κρήτη από πλατύτερα ακροατήρια στην Δύση. Μπορούμε να πούμε τώρα ότι υπήρξε σέ διάφορες γλώσσες ένας πολύ μεγάλος αριθμός δημοσιευμένων φυλλάδων, λαϊκών και λιγότερο λαϊκών, οι οποίες καταδεικνύουν ότι ο Κρητικός Πόλεμος δέν έγινε αντιληπτός από την δυτική κοινή γνώμη ως ένα έγκεφαλικό παιγνίδι σέ μία μακρινή πολιτική ή έμπορική σκακιέρα, αλλά ότι έζηψε την λαϊκή φαντασία για την όποία ό Πόλεμος έγινε μία έπείγουσα και φλέγουσα υπόθεση. Η προτεινόμενη ανακοίνωση θά έστιάσει σέ ένα σώμα κειμένων αποτελούμενο από μισή δωδεκάδα τέτοιες φυλλάδες δημοσιευμένες στα άγγλικά και τά γαλλικά μεταξύ 1666 και 1684. Πρόκειται για κείμενα που καταλαμβάνουν μεγάλο φάσμα ειδολογικής προέλευσης που έκτείνεται από λεπτομερείς περιγραφές μαχών και καταλόγους έθελοντών μέχρι άγανακτισμένες άμφισβητήσεις τής νομιμότητας τής βασιλείας του Σουλτάνου και ταξιδιωτικές έντυπώσεις από την Κάντια. Όλα παρουσιάζουν έξαιρετικό ενδιαφέρον γιατί άρθρώνουν μία σειρά από δυτικές άντιλήψεις από τις όποιες συλλέγουμε πολλά στοιχεία για την έποχή τής πρώιμης νεωτερικότητας και τόν πολιτισμό της, όπως την έννοια τής έθνοτικής ταυτότητας, την αντίδραση στην πρόκληση τής θρησκευτικής έτερότητας και την κατανόηση τής έλληνικότητας.

Γιγουρτσής Γιάννης

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 11.00-11.20]

Οι Κρητικοί της Τουρκίας. Μνήμες, καταγραφές και ερωτήματα για μια σχεδόν «ξεχασμένη» ταυτότητα

Η ιστορία των Τουρκοκρητικών, των μουσουλμάνων δηλαδή Κρητικών που έφυγαν από το νησί από τα τέλη του 19ου αι. και την ανακήρυξη της αυτονομίας του νησιού, αλλά κυρίως με την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923 και εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Τουρκία, αποτελούσε μέχρι σχετικά πρόσφατα ένα θέμα με το οποίο η έρευνα είχε πολύ λίγο ασχοληθεί. Λόγοι για την υστέρηση αυτή υπάρχουν ίσως πολλοί, ωστόσο είναι γεγονός πως για διαφορετικούς λόγους, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία, δεν ενθαρρύνθηκε η σχετική έρευνα. Η τραυματική εμπειρία της ανταλλαγής και της προσφυγιάς, αλλά και πολιτικές σταθερές και στις δύο χώρες, λειτούργησαν αρνητικά στην ουσιαστικότερη διερεύνηση του ζητήματος.

Οι κοινότητες των απογόνων των ανταλλαγέντων μουσουλμάνων Κρητικών είναι διασπαρμένες σε όλη την Τουρκία, κυρίως όμως στην Προποντίδα, τα παράλια του Αιγαίου αλλά και της Μεσογείου, δηλαδή σε πόλεις και εν γένει περιοχές όπου παλαιότερα υπήρχαν σημαντικές ελληνορθόδοξες κοινότητες. Η κρητική ταυτότητα, φανερή ή λανθάνουσα, διατηρήθηκε για τρεις

τουλάχιστον γενιές στις τοπικές κοινωνίες Τουρκοκρατικών στην Τουρκία, μέσα από προσωπικές ιστορίες και οικογενειακές παραδόσεις, για να αρχίσει τις τελευταίες δεκαετίες να καταγράφεται και να μελετάται, έστω και κάπως αργά, έστω όχι πάντα συστηματικά.

Συγχρόνως στην Ελλάδα νεότεροι ερευνητές, από την Κρήτη και όχι μόνο, εκπόνησαν και εκπονούν τα τελευταία χρόνια σημαντικές μελέτες για την ιστορία των Τουρκοκρατικών, που βασίζονται σε αρχαιολογική έρευνα και είναι απαλλαγμένες από τις ιδεολογικές δυσκολίες και εμμονές του παρελθόντος. Η ανακοίνωση θα προσπαθήσει να σκιαγραφήσει αφενός την κατάσταση και τα σημαντικότερα ζητήματα της έρευνας στον τομέα αυτό και αφετέρου να περιγράψει, με κάποια ενδεικτικά παραδείγματα, την εικόνα των κοινοτήτων των απογόνων των Κρητικών μουσουλμάνων στη σημερινή Τουρκία.

Γκαλανάκη Καλλιόπη, Χριστίνα Παπαδάκη, Don Evelyn, Μιχαήλ Σπυριδάκης
[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Ο κομβικός ρόλος του Σαμπά στην αρχαιοτοπογραφία της επαρχίας Πεδιάδας: το παράδειγμα του μινωικού οικισμού στη θέση Βορνό

Ο σύγχρονος οικισμός του Σαμπά βρίσκεται στο βόρειο όριο της επαρχίας Πεδιάδας, σε υψόμετρο 330 μ. Η σημασία της θέσης υπογραμμίζεται από δεκαετίες χάρη στις παραδόσεις κινητών ευρημάτων των μινωικών και ελληνικών χρόνων, ανάμεσα στις οποίες το γνωστό λίθινο ΠΜ ειδώλιο που συλλέχθηκε στη θέση *Λάκκος*. Πρόσφατες επιφανειακές έρευνες αποδεικνύουν την τοπογραφική συνάφεια ενός πυκνού δικτύου οικισμών και φρυκτωριών στην ευρύτερη κτηματική του περιφέρεια.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα προκαταρκτικά αποτελέσματα σωστικής ανασκαφής που πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 2004 από την ΚΓ ΕΠΚΑ στην κορυφή του υψώματος *Βορνό* ή *Πύργος*, στο βόρειο όριο του οικισμού. Αποκαλύφθηκαν πενιχρά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δύο κύριων οικιστικών φάσεων, της ΠΜ IB-IIA και MM III περιόδου, ενώ συλλέχθηκαν άφθονη κεραμική, πήλινα ειδώλια, λίθινη σφραγίδα, καθώς επίσης λίθινα και οστέινα εργαλεία. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τη σπουδαιότητα του Σαμπά, στα φυσικά όρια των σημερινών επαρχιών Πεδιάδας και Μονοφατίου, ίσως στο πλαίσιο ανάπτυξης μιας σειράς μικρών οικιστικών μονάδων με μεικτή γεωργοκτηνοτροφική οικονομία που συνθέτουν ένα δυναμικό οικονομικό και κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον.

Γραμματικάκης Ε. Ιωάννης

[Α1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 20.40-21.00]

Οφιολιθικά πετρώματα στη μινωική Κρήτη. Χαρακτηρισμός μέσω φασματοσκοπίας Raman, προέλευση και ανίχνευση δικτύων διακίνησής τους

Η ανακοίνωση αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης μελέτης που πρωτίστως αφορά στην ανάλυση και στον χαρακτηρισμό των υλικών κατασκευής αρχιτεκτονικών μελών και τεχνέργων από οφιολιθικά πετρώματα της μινωικής περιόδου. Παράλληλα, η εξέταση γεωλογικών δειγμάτων από τις εμφανίσεις των πετρωμάτων αυτών στην Κρήτη και η σύγκριση των αναλυτικών αποτελεσμάτων με αυτά από τα αρχαιολογικά αντικείμενα, βοηθά στην κατάδειξη και στον ακριβέστερο προσδιορισμό των δικτύων μεταφοράς πρώτων υλών και εμπορίου στη Μινωική Κρήτη. Παρόλο που τα γεωλογικά δείγματα τεκμηριώνονται με διάφορες φυσικές και χημικές αναλυτικές τεχνικές, η ανάλυση των αρχαιολογικών αντικειμένων πραγματοποιείται αποκλειστικά μέσω της μη καταστρεπτικής, μη επεμβατικής φασματοσκοπικής τεχνικής Raman. Η επιλογή αυτής της τεχνικής είναι στοχευμένη και αποτελεί τον κοινό τόπο για την ανάλυση τόσο των πετρωμάτων όσο και των αρχαιολογικών αντικειμένων. Έτσι έχει καταστεί δυνατή η δημιουργία μιας πρωτότυπης βάσης αναλυτικών και χωρικών δεδομένων και από τις δύο κατηγορίες αντικειμένων. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας παρατίθενται δεδομένα από δύο αρχιτεκτονικά μέλη από τα μνημεία της περιοχής της Κνωσού: από τον λίθινο αγωγό από την «Κατοικία του Ιερέα» και από μια βάση κίονα από την περιοχή της «αυλής του λίθινου στομίου» στο ανάκτορο της Κνωσού.

Γρυντάκης Γιάννης

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 17.20-17.40]

Δωρεές και γηροκομήσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη

Πολλές φορές οι άνθρωποι των πόλεων και των χωριών παραχωρούσαν μέρος ή και το σύνολο της μικρής ή μεγάλης περιουσίας τους σε τρίτους, προκειμένου να καλύψουν κάποιες ψυχικές ή βιοποριστικές ανάγκες τους. Πιο συγκεκριμένα οι γυναίκες, κυρίως οι ανύπαντρες, οι χήρες και οι άτεκνες, που δεν μπορούσαν για διάφορους λόγους να δουλεύουν μόνες τους την περιουσία τους, προτιμούσαν να τις παραχωρούν σε νεότερους. Σε αυτούς που θα τους φρόντιζαν όσο ζούσαν και που μπορεί να ήταν συγγενείς ή φίλοι. Δεν ήταν λίγες και οι περιπτώσεις που παραχωρούσαν μέρος της περιουσίας τους σε συγγενείς, φίλους, ιερωμένους ή εκκλησίες, για να καλύψουν κάποιες υποχρεώσεις ή να απαλύνουν κάποιους μεταφυσικούς φόβους. Οι σχετικές συμφωνίες συνήθως γίνονταν με νοταριακές πράξεις, στις οποίες περιλαμβάνονταν όροι και προϋποθέσεις. Αυτό δεν συνέβαινε

μόνο στις γυναίκες αλλά και στους άντρες. Γέροντες, ανίκανοι για εργασία, ανάπηροι κ.ά. αναζητούσαν αυτούς που θα τους γηροκομούσαν ή θα τους βοηθούσαν στις καθημερινές εργασίες τους και, με τον ένα τρόπο ή με τον άλλο, τους μεταβίβαζαν περιουσιακά τους στοιχεία. Σε πολλές περιπτώσεις δωρεές και γηροκομήσεις ταυτίζονταν. Οι ποικίλοι τρόποι δωρεών ή γηροκομήσεων που θα αναφερθούν στη σχετική εισήγηση στηρίζονται αποκλειστικά σε νοταριακά έγγραφα του 16ου και 17ου αι. της περιοχής Ρεθύμνου.

Δελάκη Μαρία

[POSTER, Γ - 24.9, Αίθουσα 6]

Η μεταναστευτική πορεία των διδασκαλισών της Κρήτης κατά το α΄ μισό του 19ου αιώνα

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι η αποτύπωση της μεταναστευτικής πορείας των διδασκαλισών της Κρήτης σε περιοχές του ελληνικού χώρου κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 19ου αι. Αφετηρία για την ανάληψη του συγκεκριμένου θέματος αποτελεί η διαπίστωση σύμφωνα με την οποία οι ανακατατάξεις στον πληθυσμό της Κρήτης, λόγω της έκρυθμης στρατιωτικοπολιτικής κατάστασης την εν λόγω περίοδο, ευνοούν τη μετακίνηση του γυναικείου φύλου, το οποίο αξιοποιεί την παραμονή του σε περιοχές του ελεύθερου κράτους, με σκοπό να φοιτήσει στα εκεί σχολεία αλλά και να καταρτιστεί στο διδασκαλικό επάγγελμα. Ιδιαίτερα, η επαγγελματική ιδιότητα της δασκάλας ευνοεί περαιτέρω τη «νόμιμη» και συνεχή μετακίνηση των υποκειμένων της έρευνάς μας σε ένα ευρύτερο γεωγραφικό χώρο, στον οποίο διαγράφουν μια ενδιαφέρουσα επαγγελματική σταδιοδρομία.

Ως προς τη μέθοδο που ακολουθείται, αυτή στηρίζεται απαρχής μέχρι τέλους σε μια λεπτομερή έρευνα των υπαρχουσών πηγών και γίνεται με βάση την ιστορική μέθοδο που ακολουθείται και ως προς τα δυο επίπεδα, τόσο στο ιστορικό/συστηματικό όσο και στο αναλυτικό ερμηνευτικό. Κυρίως αξιοποιείται αρχειακό υλικό και πρωτογενείς πηγές και κατά δεύτερο λόγο χρησιμοποιούνται κλασικά και έγκυρα δημοσιεύματα και μελετήματα δόκιμων συγγραφέων και μελετητών.

Στο θεωρητικό πλαίσιο της ανακοίνωσης προσδιορίζονται οι γεωγραφικοί χώροι στους οποίους μετακινούνται (Πελοπόννησος, Σύρος, Κύθηρα, Αθήνα και Πειραιάς). Μέσα από τη διερεύνηση της γεωγραφικής κατανομής τους, σκιαγραφούνται και οι ιδιαίτερες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στον εκτενή αυτό γεωγραφικό χώρο, καθώς και οι επιμέρους διαφοροποιήσεις στο περιβάλλον (αστικό-επαρχιακό, νησιωτικό-ηπειρωτικό) όπου αυτές δραστηριοποιούνται, οι οποίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προσαρμογή, στην επαγγελματική πορεία και εξέλιξή τους. Παράλληλα, σε ένα δεύτερο επίπεδο η εισήγηση αποσκοπεί στο να διερευνήσει τον

αντίκτυπο της μεταναστευτικής τους πορείας σε προσωπικό καθώς και σε επαγγελματικό επίπεδο. Ειδικότερα, στο προσωπικό επίπεδο, εξετάζονται τα κίνητρα (οικονομική χειραφέτηση, έξοδος από τα στενά όρια του πατριαρχικού οίκου, καθήκον προς το έθνος και την πατρίδα) που τις ωθούν να υπηρετήσουν σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές, η υποστήριξη ή η ακύρωση των μετακινήσεων τους από το οικογενειακό τους περιβάλλον, οι προσωπικοί δεσμοί που δημιουργούν στις περιοχές που υπηρετούν. Στο επαγγελματικό επίπεδο, επισημαίνονται σε ποιο βαθμό οι μετακινήσεις αυτές τροφοδοτούν με νέες εμπειρίες τη δραστηριότητά τους και με ποιο τρόπο αξιοποιούν αυτά τα ερεθίσματα αφενός στο σχεδιασμό της εκπαιδευτικής τους πράξης (παρεμβάσεις/καινοτομίες που εισάγουν, μετακένωση μοντέλων διδασκαλίας στα σχολεία που ιδρύουν ή διορίζονται), αφετέρου στην αναβάθμιση του επαγγελματικού τους προφίλ. Τέλος, αποτιμάται η εξέλιξη της επαγγελματικής σταδιοδρομίας όσων επιλέγουν να κλείσουν τον κύκλο της μεταναστευτικής τους πορείας, επιστρέφοντας στην ιδιαίτερή τους πατρίδα, αλλά και οι συνέπειες του επαναπατρισμού τους στην εξέλιξη της γυναικείας εκπαίδευσης στο νησί.

Δετοράκη Μαρίνα

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 11.00-11.20]

Ειδήσεις για χειρόγραφα της Αγίας Αικατερίνης των Σιναϊτών στο Χάνδακα

Οι πληροφορίες για τη βιβλιοθήκη της Αγίας Αικατερίνης των Σιναϊτών του Χάνδακα παραμένουν σκόρπιες και αποσπασματικές, καθώς δεν διαθέτουμε συστηματική καταγραφή των σημειωμάτων και ενδείξεων που αφορούν στα χειρόγραφα βιβλία της μονής. Η βασική έως τώρα βιβλιογραφία έχει επικεντρωθεί πρωτίστως στο ζήτημα του αντιγραφικού κέντρου της μονής και της σχέσης της με τον Μάξιμο Μαργούνιο (βλ. π.χ. Ν. Β. Τωμαδάκη, «Η δῆθεν Σιναϊτική Σχολή Χάνδακος καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου πρὸς ἴδρυσιν Φροντιστηρίου διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ἐν Κρήτῃ», Πεπραγμένα ΣΤ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τ. Β', Χανιά 1991, 621-652 και Γ.Χ. Πατρινέλη, «Κρήτες συλλέκται χειρογράφων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως», Πεπραγμένα Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τ. Β', Χανιά, 202-206). Η παρούσα έρευνα στοχεύει στη συλλογή και καταγραφή ειδήσεων που αφορούν χειρόγραφα τα οποία –κατὰ τα φαινόμενα– είτε παρήχθησαν από αντιγραφείς της μονής είτε περιήλθαν στη βιβλιοθήκη της μονής προερχόμενα από άλλα αντιγραφικά κέντρα. Στηρίζεται σε καταγραφή βιβλιογραφικών σημειωμάτων, κολοφώνων και ενθυμήσεων που αντλούνται κυρίως από τους περιγραφικούς καταλόγους χειρογράφων του Σινά, της Πάτμου, της Βενετίας, του Αγίου Όρους, της Μόσχας και άλλων βιβλιοθηκών, καθώς και από ερανισμό σχετικών κειμενικών μαρτυριών. Από την πρώτη αυτή καταγραφή, που αποτελεί ένα προκαταρκτικό στάδιο της γενικότερης έρευνας που αφορά στα κρητικά χειρόγραφα και εντάσσεται στις δραστηριότητες του Παλαιογραφικού Εργαστηρίου του Τμήματος Φιλολογίας

του Πανεπιστημίου Κρήτης, προκύπτουν και οι πρώτες παρατηρήσεις και συμπεράσματα για τη φύση και την αρχαιότητα των κειμένων που παραδίδονται μέσω αυτής της βιβλιακής δραστηριότητας της μονής και επομένως για το αναγνωστικό και αντιγραφικό ενδιαφέρον στο Χάνδακα κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τον πλούτο και τη σπουδαιότητα των κειμένων που παραδίδει αποτελεί ο κώδικας της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας XI 22 (Coll. 1235) του 13ου αι., ο οποίος σύμφωνα με κτητορικό σημείωμα είχε περιέλθει στη βιβλιοθήκη της μονής. Άλλες παρατηρήσεις που εξάγονται από τη σχετική έρευνα αφορούν στη γεωγραφία του χειρόγραφου βιβλίου κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο και στη διακίνησή του προς και από την Κρήτη.

Δετοράκης Θεοχάρης

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 9.40-10.00]

Βυζαντινές ρίζες κρητικών τοπωνυμίων και επωνύμων

Είναι γνωστό ότι κατά τη δεύτερη βυζαντινή περίοδο (961-1204) και την περίοδο των Παλαιολόγων (1204-1453) η Κρήτη δέχθηκε επανειλημμένους έποικισμούς πληθυσμών από την Κωνσταντινούπολη, τη Μ. Ασία και την Πελοπόννησο, είτε στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής πολιτικής είτε λόγω των τουρκικών πιέσεων. Πολλά οικόγενειακά έπωνυμα των έποικων αυτών διατηρούνται έως σήμερα αυτούσια ή παρηλλαγμένα.

Σκοπός της παρούσας ανακοίνωσης είναι να επαναφέρει το σημαντικό αυτό θέμα στα ενδιαφέροντα των κρητολόγων και βυζαντινολόγων, ως μία από τις πτυχές του μεγάλου προβλήματος της κρητικής έπωνυμολογίας και τοπωνυμολογίας. Ως παράδειγμα προτεινόμενης έρευνας αναφέρομαι σε 20 περιπτώσεις, των οποίων επιχειρείται ή ιστορική και έτυμολογική έρμηνεία, με τις ενδείξεις των γραμματειακών πηγών, ιστορικών, φιλολογικών και αρχαιακών. Η έπιστημονική τεκμηρίωση θα απο-καταστήσει και την αλήθεια σε πολλές περιπτώσεις πρόχειρων και προδήλως έσφαλμένων έτυμολογιών που αναγράφονται σε διάφορα βιβλία. Ένα παράδειγμα: Το μικρό χωριό Πισκοπιανό (όρθότερα σε πληθ., *Πισκοπιανών*(ν) στην περιοχή της Χερσονήσου όφειλει, κατά την άποψη πολλών (Σπανάκης, κ.ά.), την όνομασία του στο γεγονός ότι ήταν άλλοτε έδρα έπισκοπής! Ποτέ όμως το χωριό αυτό δέν υπήρξε έδρα έπισκοπής. Το όρθο είναι ότι η όνομασία του όφειλεται στο βυζαντινό άξίωμα «*Έπισκοπιανοί*» (= ύπηρέτες του έπισκόπου), που μαρτυρείται και ως οικόγενειακό (έπαγγελματικό) έπωνυμο στις βυζαντινές πηγές.

Δολαπτσόγλου Αθανάσιος Α.

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 11.40-12.00]

Διακίνηση του θρησκευτικού εντύπου και προσπάθειες περιστολής της στην Κρήτη των αρχών του 17ου αιώνα

Η εισήγηση αφορά στη ροή πολιτιστικών αγαθών (βιβλίων) από τη Δύση προς την Κρήτη. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η Βενετία, στις κτήσεις της στην Ανατολή, ιδίως μετά τον πόλεμο της Κύπρου, ακολουθούσε μετριοπαθή εκκλησιαστική πολιτική, εμποδίζοντας τις επεμβάσεις της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στην περιοχή και σεβόμενη τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των ορθοδόξων υπηκόων της. Μια ιδιαίτερη πτυχή αυτής της θρησκευτικής πολιτικής είναι η στάση της έναντι της ρωμαιοκαθολικής προπαγάνδας.

Από τις αρχές του 17ου αι. η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία επιχειρεί να δραστηριοποιηθεί στην Ανατολή με διάφορους τρόπους. Πρωτίστως τα επαιτικά μοναστικά τάγματα, κυρίως οι Ιησουίτες, οργανώνουν αποστολές. Παράλληλα υποστηρίζεται η δημιουργία σχολείων ακόμα και στην ίδια την έδρα του Παπισμού. Τα οφέλη από την πολιτική αυτή είναι πολλαπλά, εκτός από τον προσηλυτισμό νέων, δημιουργείται μια δεξαμενή που τροφοδοτεί το σώμα των μισιοναρίων με μορφωμένους νέους που, προερχόμενοι από την περιοχή, γνωρίζουν πρόσωπα και πράγματα και είναι σε θέση να προπαγανδίσουν με μεγαλύτερη επιτυχία υπέρ του Ρωμαιοκαθολικισμού. Επιπροσθέτως όμως, ακόμη και στις περιπτώσεις που αυτοί οι νέοι με την επιστροφή τους στην Ανατολή αποβάλλουν το λατινικό ένδυμα και επιστρέφουν στην Ορθοδοξία, είναι συνήθως ευνοϊκότεροι έναντι του Ρωμαιοκαθολικισμού και έτοιμοι να τον υποστηρίξουν σε διάφορες περιστάσεις. Τέλος υποστηρίζεται η έκδοση και διάδοση βιβλίων που προπαγάνδιζαν την ιδέα της Ένωσης των Εκκλησιών βάση των ρωμαιοκαθολικών αντιλήψεων.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα επιδιωχθεί να παρουσιαστούν και να αναλυθούν τα στοιχεία εκείνα της βενετικής πολιτικής που την έφεραν σε σύγκρουση με τις επιδιώξεις του Παπισμού κατά το διάστημα που προηγείται του Κρητικού πολέμου (1622-1645) και τα οποία συνίστανται στην παρεμπόδιση της μετάβασης νέων για σπουδές στη Ρώμη και στη μεταφορά και διάδοση φιλοπαπικών εντύπων στη βενετική Ανατολή.

Με την ανάθεση της διεύθυνσης του Ελληνικού Κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου στους Ιησουίτες, η Βενετία ενεργοποιείται για να αποτρέψει την επανεμφάνιση των Ιησουιτών στα εδάφη της. Ο Βενετός πρέσβης στη Ρώμη καλεί τους βενετούς υπηκόους, φοιτητές του κολλεγίου, να το εγκαταλείψουν, παραλλήλως ενημερώνονται οι οικογένειές τους στην Ανατολή για να τους ανακαλέσουν· επίσης αποφασίζεται η διακοπή της χορήγησης των εσόδων της Επισκοπής Κισσάμου (κληροδότημα Παλαιόκαπα) στο κολλέγιο και η διάθεσή τους για τη δημιουργία ενός νέου κολλεγίου στην Πάντοβα, υπέρ των Ελλήνων.

Με την επιστροφή των πρώην υποτρόφων του κολλεγίου του Αγίου Αθανασίου εμφανίζονται και τα πρώτα προβλήματα. Κάποιοι από αυτούς επιστρέφουν στην Κρήτη μεταφέροντας στις αποσκευές τους αντίτυπα από διάφορα προπαγανδιστικά βιβλία, με οδηγίες για τη διανομή τους. Η Βενετία από την πρώτη στιγμή επεμβαίνει για να αποφύγει ενέργειες που ενδεχομένως θα προκαλούσαν ταραχές, εμποδίζοντας την κυκλοφορία των εντύπων.

Με την ίδρυση το 1622 του τυπογραφείου της Propaganda Fide δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για μια δυναμικότερη μορφωτική διείσδυση του Βατικανού στην Ανατολή. Και σ' αυτήν την περίπτωση όμως η Βενετία επεμβαίνει δυναμικά, και σε δύο σαφώς εντοπισμένες από την αρχιεπική έρευνα περιπτώσεις (1626, 1632) παρεμποδίζει τη διάδοση αυτών των εντύπων στην Κρήτη.

Με βάση λοιπόν το σχετικό αρχιεπικό υλικό (δημοσιευμένο και αδημοσίευτο), επιχειρείται η παρουσίαση της ροής των ιδεών της Ρωμαιοκαθολικής Μεταρρύθμισης προς την Κρήτη, κατά τις παραμονές του Κρητικού πολέμου, μέσω της αποστολής βιβλίων και τις προσπάθειες της Βενετίας να την ελέγξει.

Ευαγγελάτος Σπύρος

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 12.20-12.40]

Οι μετακινήσεις ενός ποιητή (;) στην Κρήτη του 17ου αιώνα

Συγκεντρώνονται πληροφορίες για τις μετακινήσεις του Βιτσέντζου Κορνάρου, γιου του Δράκου (περ. 1613-μετά το 1677). Ο Βιτσέντζος αυτός, όπως έχω δείξει, είναι κατά πάσα πιθανότητα ο δημιουργός του Ερωτόκριτου, ιδιαίτερα μετά τον αποκλεισμό, βάσει προβολής και επανεξέτασης νεότερων στοιχείων, του βενετόφρονος καθολικού Βιτσέντζου Κορνάρου του Ιακώβου (1553-1613/14).

Ευσταθίου Ιωάννα, Αθανασία Κάντα, Δανάη Ζ. Κοντοπόδη

[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Η μινωική θρησκεία μέσα από νέες έρευνες σε ιερά σπήλαια της κεντρικής Κρήτης

Στην επιτοίχια ανακοίνωση θα παρουσιαστούν αποτελέσματα ερευνών σε ιερά σπήλαια της κεντρικής Κρήτης, οι οποίες διεξήχθησαν από την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου. Μεταξύ των σημαντικότερων σπηλαίων αναφέρονται τα εξής:

με αφορμή την παράδοση αρχαίων αντικειμένων από το σπήλαιο «Κουρουπητός», στη θέση «Βρωμονερό» Κρουσώνα, πραγματοποιήθηκε συστηματική επιφανειακή περισυλλογή κεραμικής, καθαρισμός των

διαταραγμένων στρωμάτων από λαθρανασκαφές και αναμοχλεύσεις, καθώς και διενέργεια μικρών δοκιμαστικών τομών. Ωστόσο, αν και το υλικό είναι αποσπασματικό, τα τμήματα ειδωλίων και οι τύποι κεραμικής δείχνουν τη λειτουργία του σπηλαίου ως χώρου λατρείας, με τις κύριες λατρευτικές φάσεις του να ανάγονται στη Νεοανακτορική και στην Υπομινωική-Πρωτογεωμετρική περίοδο.

Η διαπίστωση λαθρανασκαφών στο γνωστό μινωικό λατρευτικό σπήλαιο «Σκοτεινό», το οποίο είχε ερευνηθεί εν μέρει από τον Κ. Δαβάρα, οδήγησε σε πρόσφατη περισυλλογή υλικού, του οποίου ο ιερός χαρακτήρας και η διαχρονία είναι σαφείς.

Οι διαφορές και τα κοινά στοιχεία χαρακτηριστικών ιερών σπηλαίων που προέκυψαν από τις έρευνες διαφωτίζουν πρακτικές της μινωικής θρησκείας. Όπως είναι γνωστό, ενώ η Κρήτη είναι γεμάτη από λατρευτικά σπήλαια, τα οποία έχουν ερευνηθεί κατά το παρελθόν, τα δημοσιευμένα σύνολα και οι πληροφορίες για το χαρακτήρα της λατρείας σε αυτά είναι αποσπασματικές. Οι νέες έρευνες που παρουσιάζονται εδώ συμβάλλουν στη διευκρίνιση των μινωικών λατρευτικών πεποιθήσεων.

Ζαϊμάκης Γιάννης

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 10.40-11.00]

Από την Κρήτη στην Τουρκία: Μουσική, συλλογική μνήμη και ταυτότητα των Μουσουλμάνων της Κρήτης

Από την ύστερη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας μέχρι την Ανταλλαγή των πληθυσμών, με βάση τη Συνθήκη της Λωζάνης, οι μουσουλμάνοι της Κρήτης καλλιέργησαν τις παραδόσεις της κοσμικής οθωμανικής (*fasil*), της θρησκευτικής και της λαϊκής-παραδοσιακής μουσικής τύπου καφέ αμάν. Η μετεγκατάσταση περίπου 24.000 μουσουλμάνων της Κρήτης σε περιοχές της Τουρκίας, κυρίως στα παράλια της Μικράς Ασίας, συνοδεύτηκε από ένα ταξίδι μουσικών, τραγουδιών και μαντινάδων που έφεραν μαζί τους στο νέο τόπο. Το τραγούδι ενίσχυε τις λειτουργίες της κοινωνικής μνήμης και τη νοσταλγική ενατένιση στα μουσικά τοπία του παρελθόντος. Όπως συνέβη και στην περίπτωση των Μικρασιατών προσφύγων, η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας αποτελούσε βασικό μέσο της στρατηγικής της επιβίωσης των εκτοπισθέντων πληθυσμών και η μουσική αποτέλεσε προνομιακό τόπο για την άσκηση της συλλογικής μνήμης και την ενδυνάμωση της ταυτότητας. Όμως, αντίθετα από τη δυναμική εξελικτική πορεία της μουσικής των Ελλήνων προσφύγων από τα ακρογιάλια της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα και στην Κρήτη, τα τραγούδια των Giritli (Κρητικών) στην Τουρκία ξεθώριασαν στο έπρασμα του χρόνου, ακολουθώντας μια φθίνουσα πορεία που συνεχίστηκε παρά τις σποραδικές προσπάθειες φολκλορικής αναβίωσης τους στο πλαίσιο του κλίματος της

ελληνοτουρκικής φιλίας των τελευταίων δεκαετιών. Αξιοποιώντας μελέτες από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία η εισήγηση επιχειρεί να χαρτογραφήσει την πορεία της μουσικής των μουσουλμάνων της Κρήτης μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών του 1923 και να αναλύσει τους κοινωνικούς και ιδεολογικούς παράγοντες που οδήγησαν στη σταδιακή παρακμή του μουσικού τους πολιτισμού. Επιπλέον, αναλύει το ρόλο που έπαιξαν προς την κατεύθυνση αυτή οι πολιτικές της πολιτισμικής αφομοίωσης των μειονοτήτων του Κεμαλικού καθεστώτος στα ύστερα μεσοπολεμικά χρόνια και εξετάζει τα αίτια του περιορισμένου ενδιαφέροντος ή της λήθης που επιφύλαξαν η ελληνική και η τουρκική ακαδημαϊκή κοινότητα στον κοινωνικό κόσμο και τον πολιτισμό της καθημερινότητας των μουσουλμάνων της Κρήτης.

Ζαχαράτου Αγγελική

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 13.00-13.20]

Τα Καπετανιανά του Γ. Σταματάκη: οι μετασχηματισμοί του τόπου και των γηγενών μέσα από την ανάπτυξη πρωτότυπων κοινωνικών σχέσεων και επιδράσεων από τους «μακρινούς άλλους»

Στην ανακοίνωση εξετάζουμε το πώς οι μετακινήσεις ανθρώπων και ομάδων από και προς μία γεωγραφική περιοχή της Κρήτης, τα Καπετανιανά των Αστερούσιων τη δεκαετία του 1970, μέσα από την ηθογραφική πένα του χρονογράφου, ερευνητή, λαογράφου και ιστοριοδίφη Γιώργη Γρ. Σταματάκη, αποτυπώθηκαν με τρόπο γλαφυρό και σε γνήσια κρητική ντοπιολαλιά στη σειρά ιστοριών με τίτλο: «Γράμμα από τα Καπετανιανά», στο περιοδικό *Κρητικό Πανόραμα*. Στα Καπετανιανά, γενέθλιο τόπο του Γ. Σταματάκη, που εκτός από ένα χωριό «ωραίο και ψηλό (...) που μόνο να γράψεις το όνομά του δεν σε φτάνει μία σειρά», η κλειστή, απομονωμένη και μονοσήμαντη κοινότητα των ντόπιων αγωνίζεται να προστατεύσει τη διαφορά, την ατομικότητα, το βίωμα του τόπου, τον «πολιτισμό της εντοπιότητας», προβάλλοντας την τοπική ιδιοσυστασία και την αυτάρκεια του καθημερινού μόχθου απέναντι σε συμβάντα που μέσα από την ανθρώπινη και παγανιστική μετακίνηση, μοιραία θα ανατρέψουν την κοινοτική ζωή, διαστέλλοντας τα όρια ενός κλειστού κόσμου «γαντζωμένου πάνω στο ορεισίβιο τοπίο, με τις στέρεες σχέσεις του, τις δικές του βεβαιότητες, τη λαϊκή του σοφία, τη χαριτωμένη του αφέλεια, την αγραμματοσύνη του, την κουτοπονηριά και την καχυποψία του, αλλά και την περίσσια δεισιδαιμονία του» απέναντι στο «μερακλίδικο φανταξό», στα ξωτικά και στους δαιμόνους, στους «κακανθρώπους» και στις «ανεράιδες», αλλά και σε άλλους «επισκέπτες» όπως οι «τουρίστες» και οι χίπιδες που είναι «κοκαλιάρηδες, ανύπλητοι, αξύριστοι, άκουροι, ακαλύκωτοι, αζεκάρτσωτοι με του Ιωάννη τα αρώματα να κρέμονται απάνω τους» και πολύ αργότερα στους «ανεμαζωξάρηδες» Αλβανούς, Βούλγαρους, Κούρδους, Ρουμάνους και Πακιστανούς, στους μπουλτοζέριδες και στους Παχτωσάριδες από τσι Μέσες, στη «Μαύρη

Αγκάθα» ή αλλιώς στο «μαύρο τελώνι», στη Γαλλίδα «εκ Γαλλίας» τη Ζαν Μαρί Μπεατρίς, στο «βρωμοξεχωριανό» τον δάσκαλο από την Αθήνα και στους χωροφυλάκους. Οι παραστατικές αυτές ιστορίες ως γνήσια γλωσσικά παλίμψηστα «με χρώμα και άρωμα αστερουσιανό» διαπερνούν το σκοτάδι και τα «πρεπά» μιας αλλοτινής εποχής του συγκεκριμένου μικρόκοσμου, παρουσιάζοντας τον πολιτισμό των γηγενών σε πλήρη ασυμφωνία με τον πολιτισμό του άλλου, του ξένου, με την αδυναμία να συνδεθούν κομμάτια της τοπικής παράδοσης, που βγαίνει από τα σπλάχνα αυτού του ιδιόμορφου τόπου, με συνήθειες εισαγόμενες και αλλόκοτες, εξελίξεις και περιστάσεις απροσδόκητες, που όμως με μια «βαθιά ανυπόκριτη ανθρωπιά και μια φυσική αλληλεγγύη» οι αυτόχθονες θα προσπαθήσουν να τις φέρουν στα μέτρα τους, ως ενδιάμεσους σταθμούς που θα γεφυρώσουν τις διαφορές, ως απαρχή για τη μελλοντική αλληλεπίδραση πληθυσμών στο τέλος του περασμένου αιώνα.

Ζεάκη Στυλιανή-Μαρία

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 11.40-12.00]

Ο περιφερειακός Τύπος των Κρητών στην Αττική ως μέσο επικοινωνίας και ενδυνάμωσης της κρητικής ταυτότητας από το β' μισό του 20ού αιώνα μέχρι σήμερα

Το ρεύμα της αθρόας εσωτερικής μετανάστευσης που δημιουργήθηκε στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ού αι. από τον αγροτικό χώρο προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, ακολούθησαν ροές Κρητών που μετεγκαταστάθηκαν στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Οι εσωτερικοί αυτοί μετανάστες συσπειρώθηκαν άμεσα και οργανώθηκαν σε φορείς και συλλόγους, οι οποίοι ανέπτυξαν έντονη κοινωνική και πολιτισμική δράση.

Ζωτικής σημασίας αναδείχθηκε η δημιουργία μέσων μαζικής ενημέρωσης, που θα ικανοποιούσαν την ανάγκη ενημέρωσης και επικοινωνίας μεταξύ συνανθρώπων με κοινό τόπο γέννησης. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε ο περιφερειακός κρητικός Τύπος στο λεκανοπέδιο της Αττικής, την ανάπτυξη και την πορεία του οποίου από το β' μισό του 20ού αι. μέχρι σήμερα επιχειρεί να αναδείξει η προτεινόμενη εισήγηση.

Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν οι συνθήκες που οδήγησαν στη δημιουργία των κρητικών εντύπων, τα είδη τους και σε γενικές γραμμές η «ατζέντα» που ακολούθησαν ως μέσα επικοινωνίας και ενημέρωσης μεταξύ των Κρητών της Αττικής. Εμβαθύνοντας στο ρόλο του μέσου, θα γίνει λόγος για την προβολή της κρητικής ταυτότητας, όπως αυτή προβάλλεται σε μια κλίμακα που περιλαμβάνει από άρθρα σχετικά με τον λαϊκό πολιτισμό του κοινού τόπου προέλευσης και ανακοινώσεις συλλόγων για εκδηλώσεις ή μαθήματα μουσικής και χορών μέχρι διαφημίσεις κρητικών επιχειρήσεων στον νέο τόπο εγκατάστασης.

Ιδιαίτερη προσοχή θα δοθεί στον σημαντικό ρόλο που έχει ο Τύπος στην ενδυνάμωση της κρητικής ταυτότητας καθώς αναπτύσσει μια δυναμική: το μέσο παράγει ή/και προβάλλει περιεχόμενο που τροφοδοτεί την προσωπική σχέση του Κρητικού με τον τόπο γέννησης, η οποία σχέση –μέσω του Τύπου πάλι– προσλαμβάνεται και ως κοινή με συνανθρώπους που έχουν ίδιες ρίζες. Η προτεινόμενη εισήγηση επιχειρεί να επισημάνει τη δυναμική αυτή των περιφερειακών εντύπων ως μέσων επικοινωνίας αλλά κυρίως ως μέσων ενίσχυσης της τοπικής ταυτότητας μακριά από τον φυσικό χώρο προέλευσης. Ως μέσων, εν τέλει, ενδυνάμωσης των δεσμών που δημιουργεί ο κοινός τόπος γέννησης και καταγωγής. Η μελέτη αυτή, υπό το πρίσμα θεωριών της Επικοινωνίας και των Μέσων, φιλοδοξεί να προκαλέσει γόνιμους προβληματισμούς, που θα δώσουν την αφορμή για περαιτέρω και βαθύτερη έρευνα.

Ζερβουδάκη Αλεξάνδρα

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 9.00-9.20]

Η γλώσσα της μετάβασης: η περίπτωση του βίου του οσίου Ιωάννη του Ξένου [BHG 2196]

Ο Βίος του οσίου Ιωάννη του Ξένου απετέλεσε κατά τις τελευταίες δεκαετίες προσφιλές αντικείμενο μελέτης, κυρίως των αρχαιολόγων, οι οποίοι ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με το πλούσιο έργο της ανεγέρσεως μονών και εκκλησιών από τον άγιο κατά τα τέλη του 10ου και τις αρχές του 11ου αι. στη δυτική Κρήτη, μετά την ανακατάληψή της από τον Νικηφόρο Φωκά το 961 μ.Χ. Στο πλαίσιο αυτό αρκετά έχουν γραφτεί και σχετικά με τις διαδρομές που ακολούθησε ο άγιος εντός της δυτικής Κρήτης αλλά και για το ταξίδι που φέρεται να πραγματοποίησε στην Κωνσταντινούπολη, για να λάβει οικονομική βοήθεια αλλά και θεσμική στήριξη κυρίως για τη μονή της Παναγίας της Αντιφωνήτριας στα Μυριοκέφαλα Ρεθύμνου. Μελετώντας, όμως, το κείμενο αυτό, το μάτι του φιλόλογου θα σταθεί και στο πλούσιο λεξιλόγιο που χρησιμοποιήθηκε από τον συντάκτη του Βίου, προκειμένου να αποδώσει τη μακρά σειρά μετακινήσεων του αγίου ανά τη νήσο. Το κείμενο πραγματικά βρίθει σχετικού λεξιλογίου, δεδομένου ότι ο Βίος του αγίου καταγράφει μια διαρκή μετακίνηση. Μέχρι στιγμής καμία μελέτη δεν έχει πραγματοποιηθεί σχετικά με τη «γλώσσα της μετάβασης», όπως αυτή παραδίδεται στα δύο σωζόμενα κείμενα του Βίου του αγίου, στον κώδικα Ochoeniensis Bodl. Canon. gr. 19, που ανάγεται χρονικά στον 15ο αι. και αποτελεί τον παλαιότερο και κοντινότερο στο αρχικό κείμενο του Βίου μάρτυρα, και στον κώδικα Kissamensis, του 19ου αι. (1844, χειρόγραφο που αντιγράφει παλαιότερο χαμένο χειρόγραφο του 1703), κείμενο πληρέστερο και αναλυτικότερο, το οποίο παραδίδει αναλυτικά και τη Διαθήκη του αγίου, αρκετά όμως απλούστερο γλωσσικά, δεδομένης και της εποχής κατά την οποία γράφεται. Στη σύντομη παρουσίασή μας θα επιχειρηθεί να

παρουσιαστεί η «γλώσσα της μετάβασης» στην εξέλιξή της μέσα από τα δύο αυτά κείμενα. Μιλώντας για «γλώσσα της μετάβασης» θα εξετάσουμε το λεξιλόγιο που χρησιμοποιήθηκε στα κείμενα (με το λεξιλόγιο αυτό σχετίζεται ακόμη και το προσωνύμιο «Ξένος» που προσδόθηκε στον άγιο), τη σχετική εικονοποιία, τα μοτίβα που μπορεί να προκύπτουν αναφορικά με το θέμα της μετάβασης από τα κείμενα του Βίου και τέλος το βαθμό στον οποίο ο Βίος του οσίου Ιωάννη του Ξένου «συνομιλεί» με τα αντίστοιχα αγιολογικά κείμενα της εποχής του ως προς το θέμα αυτό. Εν τέλει θα μπορούσαμε να εντάξουμε το Βίο του οσίου σε μια παράδοση αγιολογικών κειμένων μετάβασης με κοινά μοτίβα, εικόνες και λεξιλόγιο ή ο Βίος μας αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση κειμένου;

Ζωιτόπουλος Μιχάλης

[A1 - 25.9, Αίθουσα 1, 9.40-10.00]

Η καταγωγή του ΥΜ ΙΙΙΑ ανατολικοκρητικού κύαθου με πρόχυση: μία καθαρά τοπική εξέλιξη ή μία σκόπιμη όσμωση ντόπιων και κνωσιακών στοιχείων;

Στις ποικίλες διαδρομές υλικών μορφών πολιτισμού, εντάσσεται και η καταγωγή και εξέλιξη κάθε ιδιαίτερου κεραμικού τύπου. Στο πλαίσιο συγκεκριμένων γεωγραφικών και χρονολογικών ενοτήτων, η διαδρομή αυτή είναι δυνατόν, επίσης, να αντανakλά κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Στην παρούσα ανακοίνωση εξετάζεται η καταγωγή και η εξέλιξη ενός δημοφιλούς, στα κεραμικά σύνολα σημαντικών ανατολικοκρητικών θέσεων, τύπου αγγείου πόσης.

Οι βαθιοί ημισφαιρικοί κύαθοι με πρόχυση (αγγλ. «pulled-rim bowl») αποτελούν ένα κατεχοχήν ανατολικοκρητικό σχήμα. Η παρουσία τους στα ΥΜ ΙΙΙΑ κεραμικά σύνολα από τον οικισμό της Ζάκρου είναι εξαιρετικά εμφαντική. Τα αγγεία αυτού του είδους φαίνεται ότι χρησιμοποιούν για τη μεταγγιση ή/και την κατανάλωση υγρών. Ο τύπος του αγγείου, ίσως, προέρχεται από τον επίσης ανατολικοκρητικό ΥΜ Ι ημισφαιρικό κύαθο, τον οποίο φαίνεται να υποκαθιστά μετά το τέλος της ΥΜ ΙΒ περιόδου. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτός ο ΥΜΙΒ τύπος, με το έντονο σιγμοειδές προφίλ (αγγλ. «ogival cur»), βρίσκει ελάχιστα παράλληλα στα σύνολα της υπόλοιπης Κρήτης. Όσον αφορά στο Μόχλο, έχει υποστηριχθεί ότι είναι ο κύριος τύπος που σηματοδοτεί το πρώτο μισό του 15ου αι. π.Χ., μέχρι και τη φάση της τελικής καταστροφής του ΥΜΙΒ οικισμού. Ανάλογη εικόνα καταγράφεται στο Παλαίκαστρο.

Αναφορικά με την πρώιμη φάση επανεγκατάστασης (ΥΜ ΙΙ-ΙΙΑ1), έπειτα από τον εκτεταμένο ορίζοντα καταστροφής στο τέλος της ΥΜ ΙΒ περιόδου, στο Παλαίκαστρο, το Μόχλο και τη Ζάκρο, χαρακτηριστικό γνώρισμα αποτελεί η παρουσία, στα ίδια αρχαιολογικά συμφραζόμενα, λιγιστής ΥΜ ΙΙ, εισαγμένης από την Κνωσό, κεραμικής, σε συνδυασμό με τύπους της

εγγώριας παραγωγής. Στους προαναφερθέντες εισαγμένους, ή επηρεασμένους, από την Κνωσό κεραμικούς τύπους συμπεριλαμβάνεται και μια τυπική κνωσιακή ΥΜ ΙΙ παραλλαγή βαθιού κυάθου με πρόχυση (αγγλ. «deer cup»), η οποία είναι δυνατόν να επέδρασε στη διαμόρφωση και εξέλιξη του υπό εξέταση τύπου αγγείου.

Στην προσπάθεια να ανιχνευθεί η καταγωγή και εξέλιξη του σχήματος του βαθιού ημισφαιρικού κυάθου με πρόχυση, θα χρησιμοποιηθούν δύο «κλειστές», στρωματογραφικά, αποθέσεις, δύο οικοδομικών συγκροτημάτων του μινωικού οικισμού της Ζάκρου. Θα εξεταστούν συγκεκριμένα το ΥΜ ΙΒ στρώμα καταστροφής του δωματίου Σ του Κτηρίου Β του λόφου του Αγίου Αντωνίου, καθώς και το σύνολο από το δυτικό τμήμα του Κτηρίου Δ στον ίδιο λόφο, το οποίο έχει πρόσφατα χρονολογηθεί στην πρώτη φάση επανεγκατάστασης του οικισμού.

Θεοδούλου Θεοτόκης, Brendan Foley, Αλέξανδρος Τούρτας

[Α2 - 23.9, Αίθουσα 3, 11.40-12.00]

Λιμάνια, αγκυροβόλια και ναυάγια στους ναυτικούς δρόμους της δυτικής Κρήτης. Προκαταρκτικά αποτελέσματα ενάλιας αρχαιολογικής έρευνας (2013)

Η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, με την υποστήριξη του αμερικανικού Ωκεανογραφικού Ινστιτούτου του Woods Hole διεξήγαγε το φθινόπωρο του 2013 υποβρύχια αρχαιολογική και γεωλογική έρευνα στον όρμο της Κισσάμου και στις χερσονήσους του Ροδοπού και της Γραμβούσας, στη δυτική Κρήτη.

Στη διάρκεια της έρευνας πραγματοποιήθηκε υποβρύχια χαρτογράφηση σε τμήμα 65 χλμ² περίπου πέριξ των δύο χερσονήσων, με τη χρήση σύγχρονης τεχνολογίας υποβρύχιας αποτύπωσης, ενώ αντίστοιχα διερευνήθηκε με καταδύσεις μεγάλο τμήμα της ίδιας περιοχής.

Πέραν των γεωλογικών παρατηρήσεων η έρευνα είχε ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό έξι αρχαίων ναυαγίων, τρία από τα οποία ρωμαϊκά, το ένα με φορτίο λιθοπλίνθων πέραν των 100 τόνων, το δεύτερο με φορτίο αμφορέων και επιτραπέζιων αγγείων και το τρίτο με φορτίο αφρικανικών αμφορέων, δύο με αμφορείς μέσων βυζαντινών χρόνων και ένα με φορτίο αταύτιστων διάτρητων λίθων. Εντοπίστηκαν επίσης τα λείψανα ενός σύγχρονου μεταλλικού ναυαγίου και επανεντοπίστηκαν τα κανόνια ενός ναυαγίου του 19ου αι. κοντά στη νησίδα της ήμερης Γραμβούσας.

Διερευνήθηκαν ακόμη πέντε θέσεις αγκυροβολίας με χρήση από την Κλασική περίοδο μέχρι σήμερα, ιδιαίτερα ενδεικτικές για την αρχαία ναυσιπλοΐα στα δύσκολα νερά της δυτικής Κρήτης, ως επίσης και το ανυψωμένο λιμάνι της πόλης της Κισσάμου, με ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις.

Η παρουσίαση θα αφορά στα πρώτα αποτελέσματα της μελέτης των παραπάνω θέσεων και συνόλων, τα οποία σκιαγραφούν σημεία και ενδείξεις

των εμπορικών και όχι μόνο μετακινήσεων στους ναυτικούς δρόμους της δυτικής Κρήτης.

Ιωαννίδου Θεοδώρα

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 12.20-12.40]

Ενδείξεις ενδοκρητικών μετακινήσεων υπό την πρόνοια των Βενετικών Αρχών: η περίπτωση του οικισμού «τῶν Τραχινιακῶν» στην Κάντανο Σελίνου

Η ίδρυση του ομώνυμου της οικογένειας των Τραχινίων οικισμού, σήμερα γνωστού ως «Τραχινιάκου», προσδιορίζεται βάσει των αρχαιολογικών τεκμηρίων (κυρίως διά των σωζόμενων εκκλησιών του) και τοποθετείται γύρω στο 1300 ή στις αρχές του 14ου αι. Η πρώτη εκκλησία που κτίστηκε μετά τη σύσταση του οικισμού είναι αυτή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου (αποδίδεται στο εργαστήριο του ζωγράφου Παγωμένου), η μόνη ασφαλώς χρονολογημένη (1329) από τις υπόλοιπες τρεις, στην κτητορική επιγραφή της οποίας μνημονεύεται στους δωρητές πρώτη η «γενεά τῶν Τραχινιανῶν». Το οικωνύμιο του οικισμού δηλώνει σαφώς την εγκατάσταση της συγκεκριμένης οικογένειας στην περιοχή, γεννά όμως και ερωτήματα σχετικά με την μετοίκησή της: από πού, όμως, μετεγκαταστάθηκαν αυτοί, και για ποιο λόγο επέλεξαν αυτόν τον τόπο;

Οι σωζόμενες και δημοσιευμένες πηγές δεν είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικές σχετικά με την οικογένεια των Τραχινίων, ώστε να απαντήσουν ευθέως στα παραπάνω ερωτήματα. Ωστόσο, κάποιες τυχαίες αναφορές μελών της αυτής οικογένειας σε γνωστά έγγραφα διαφωτίζουν την κατάσταση προσφέροντας νέα δεδομένα: οι περισσότερες των περιπτώσεων συγκλίνουν στο γεγονός ότι τουλάχιστον μια μεγάλη μερίδα της οικογένειας των Τραχινίων, εγκαταβίωσε στην περιοχή του Μυλοποτάμου. Εξετάζεται το ενδεχόμενο η μετεγκατάσταση αυτή να οφείλεται στην εφαρμογή συγκεκριμένης διάταξης της Συνθήκης του Αλεξίου Καλλέργη (1299), που εξυπηρετούσε τόσο τα συμφέροντα των ντόπιων όσο και των κατακτητών. Οι Βενετοί δημιουργούσαν τέτοιες προϋποθέσεις, ώστε οι εχθροί τους να καταστούν σύμμαχοι και έπειτα με παραχωρήσεις φεούδων διέσπειραν αυτούς τους «νομιμόφρονες» πληθυσμούς, κυρίως σε περιοχές όπου οι επαναστάσεις δεν είχαν ακόμη κατασταλεί επαρκώς (άλλωστε, είναι γνωστό ότι για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των εξεγέρσεων μετακινούσαν πληθυσμούς ερημώνοντας αυτή τη φορά ολόκληρα χωριά, όπως συνέβη στο Οροπέδιο του Λασιθίου). Ο Τραχινιάκος, λοιπόν, και πιθανότατα και άλλοι οικισμοί στην Κάντανο αλλά και αλλού, είναι αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής «διασποράς νομιμοφρόνων» πληθυσμών. Εξάλλου, η ιδιαίτερη σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ των δύο πλευρών προβάλλεται λιγότερο ή περισσότερο διακριτικά κατά περίπτωση μέσα σε εκκλησίες της περιοχής,

μαρτυρώντας μια φιλοβενετική στάση των κατοίκων, τουλάχιστον στην πρώτη φάση δημιουργίας των οικισμών.

Καβουλάκη Ελισάβετ Μ.

[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Στοιχεία που αφορούν στη χρήση του ξύλου στο μινωικό ανάκτορο της Κνωσού, όπως αυτά επιβιώνουν στον χρόνο και τεκμηριώνονται μέσα από τη ροή των αναστηλωτικών του επεμβάσεων

Η καταγραφή και η μελέτη των επεμβάσεων συντήρησης και αποκατάστασης των μνημείων είναι τόσο σημαντικές όσο και η τεκμηρίωση των ιδίων των δομικών τους στοιχείων ή των διαφορετικών κατασκευαστικών τους φάσεων. Όσον αφορά στο ανάκτορο της Κνωσού, το πρόβλημα της προστασίας του ήταν επιτακτικό αμέσως μετά την ανασκαφή του. Οι πρώτες αποκαταστάσεις, που έγιναν από τον Α. Έβανς και τους συνεργάτες του, σκοπό είχαν την άμεση προστασία του μνημείου. Ξεκίνησαν το 1901, με υλικά συμβατά με τα αρχαία, για να κορυφωθούν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο με τη χρήση του σπλισμένου σκυροδέματος.

Οι «ανασυνθέσεις», όπως χαρακτηρίστηκαν οι επεμβάσεις αυτές από τον ίδιο τον ανασκαφέα, θεωρήθηκε ότι έγιναν με «απομίμηση» των αρχαίων υλικών και συμβατική απόδοση των χρωμάτων. Πράγματι, είναι φανερή η προσπάθεια όχι μόνο να προστατευθούν και να αποκατασταθούν τμήματα του μνημείου, αλλά και να αποδοθεί η αρχική μορφή και χρήση τους.

Σημαντικό είναι το ερώτημα εάν στις αναστηλώσεις που έγιναν στο ανάκτορο της Κνωσού από τον Α. Έβανς, αλλά και στις μεταγενέστερες επεμβάσεις (με έμφαση σε εκείνες της δεκαετίας του 1950), τεκμηριώνονται στοιχεία που αφορούν στον τρόπο και στα υλικά κατασκευής του και ειδικότερα στη χρήση του ξύλου, ενός από τα βασικά δομικά του στοιχεία. Εφόσον αυτό ισχύει, εύλογο είναι επίσης το ερώτημα με ποιο τρόπο επιβιώνουν τα στοιχεία αυτά μέσα από τη ροή των διαφορετικών επεμβάσεων που έγιναν στο μνημείο.

Οι απαντήσεις στα συγκεκριμένα ερωτήματα θα καθορίσουν τη «διαδρομή» των στοιχείων που αφορούν στη χρήση του ξύλου στην αρχιτεκτονική του ανακτόρου της Κνωσού, όπως αυτά τεκμηριώθηκαν ή και πιθανόν ερμηνεύτηκαν μέσα από τη ροή των επεμβάσεων στο μνημείο από τις αρχές του 20ού αι. έως σήμερα.

Καθοριστική στην έρευνα αυτή θα είναι η συμβολή των φυσικών και χημικών αναλύσεων σε υλικά τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στις διαφορετικές επεμβάσεις που έγιναν στο μνημείο, προκειμένου να υπάρξουν τεκμηριωμένα συμπεράσματα, πέραν της μακροσκοπικής παρατήρησης.

Καταναλώνοντας την αρχαιότητα στο τραπέζι: νεκρυναστάσεις και αποσιωπήσεις

Η υλικότητα του φαγητού βοηθά στην ενσάρκωση αφηρημένων, αλλιώς άυλων, αφηγήσεων, μεταξύ των οποίων και αυτών που αναφέρονται στην ταυτότητα, παρόλο που οι σχέσεις μεταξύ του φαγητού και των διαφόρων ταυτοτήτων συχνά είναι περίπλοκες και χαρακτηρίζονται από πολλές λεπτές αποχρώσεις. Σε κάθε περίπτωση όμως, αξίζει ιδιαίτερης προσοχής η χρήση της ιστορίας και ο ρόλος της αρχαιολογίας στη δημιουργία γαστρονομικών αφηγήσεων με στόχο την κατασκευή μιας γαστρονομικής ταυτότητας με μακροβιότητα και συνέχεια.

Όσον αφορά στην Κρήτη, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένα έντονο ενδιαφέρον για τη μινωική εποχή, τόσο ως μήτρα που διέπει τον πολιτισμό της κρητικής κουζίνας όσο και ως τουριστικό προϊόν ή προϊόν εστιατορίου. Ενώ όμως ιεροποιείται το μινωικό παρελθόν ώστε να αποκτήσει μεγαλύτερη αξία η σύγχρονη εποχή ως «φυσική» συνέχειά της, αποσιωπούνται «μη βολικές» ιστορικές περιόδους, όπως αποσιωπούνται και οι γαστρονομικοί δεσμοί με τους πολιτισμούς της Ανατολής. Οι τελευταίοι χαρακτηρίζονται ως δεσποτικοί άρα ελάσσονος σημασίας όσον αφορά στη γαστρονομική επιρροή τους. Κατά μία άποψη «ο κατακτημένος δεν υιοθετεί το φαγητό του κατακτητή», κατά μία άλλη το «μέγεθος» της Κρήτης ξεπερνά τις ξένες επιρροές και ο κατακτητής κατακτάται.

Οι στόχοι της παρούσας ανακοίνωσης εξειδικεύονται ως εξής:

(α) Η συμβολική σημασία της μακροβιότητας και της καταγωγής, η υπέρβαση του χρόνου και η φαντασίωση της αδιάλειπτης συνέχειας της κρητικής διατροφής και κουζίνας (π.χ. «τρώμε ό,τι έτρωγαν και οι Μινωίτες»).

(β) Τα αρχαιολογικά ευρήματα ως μέσον νομιμοποίησης γαστρονομικών αφηγήσεων, οι οποίες με τη σειρά τους επηρεάζουν την τουριστική βιομηχανία αλλά και επηρεάζονται από αυτήν.

(γ) Οι τρόποι με τους οποίους καταναλώνεται ή αποσιωπάται το προϊστορικό και ιστορικό παρελθόν μέσω του φαγητού, με στόχο την κατασκευή μιας –συχνά φαντασιακής– γαστρονομικής ταυτότητας και οι λόγοι για τους οποίους γίνεται αυτό.

(δ) Οι σεφ, οι συγγραφείς βιβλίων μαγειρικής και τα ΜΜΕ ως χρήσιμα εργαλεία στην κατασκευή της φαντασιακής ιστορικής τοπογραφίας της κρητικής κουζίνας.

Καλαφάτη Καλλιόπη-Φαίδρα

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 13.00-13.20]

Μια άγνωστη κρητική εικόνα Παναγίας ένθρονης βρεφοκρατούσας με αγίους και μορφές δωρητών

Η εικόνα της Παναγίας ένθρονης βρεφοκρατούσας με αγίους και μορφές δωρητών ανήκει σε ιδιωτική συλλογή, έχει διαστάσεις 42X52,5 εκ. και βρίσκεται σε αρκετά καλή κατάσταση. Η βρεφοκρατούσα Παναγία που καταλαμβάνει το δεξιό τμήμα της εικόνας αποτελεί το κεντρικό πρόσωπο της παράστασης. Αριστερά της, ο άγιος Ιωάσαφ ο οσιομάρτυρας, όπως ταυτίζεται από επιγραφή, μεσιτεύει σύμφωνα με το κείμενο που αναγράφεται στο ανοιχτό ειλητάριό του για την υποδοχή από την Παναγία στο βασιλείο των ουρανών των τριών μορφών στα δεξιά του. Πρόκειται για τη μοναχή Ευδοξία και τα δύο τέκνα της, επίσης μοναχούς, την Μακαρία και τον Νήφωνα, που παριστάνονται σε στάση δέησης. Κάτω αριστερά με κοσμικά ρούχα απεικονίζεται μια τέταρτη μορφή νεαρού ανδρός σε στάση δέησης, που πιθανότατα ταυτίζεται με τον αφιερωτή της εικόνας. Το όνομα του τελευταίου δυστυχώς δεν αναγράφεται. Δύο ακόμη άγιοι, ο Χαράλαμπος και ο Νικόλαος, σε προτομή και σε μικρότερη κλίμακα ιστορούνται στο άνω αριστερό τμήμα της εικόνας. Κάτω αριστερά διακρίνεται η χρονολογία εκτέλεσής της το 1545.

Τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του έργου δεν αφήνουν αμφιβολία ότι προέρχεται από καλό κρητικό εργαστήριο του 16ου αι. Ένα λοιπόν από τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν είναι η καταγωγή του αφιερωτή; Ήταν άραγε Κρητικός ή παρήγγειλε απλώς την εικόνα σε κρητικό εργαστήριο;

Στην ανακοίνωση αυτή θα εξετάσουμε επίσης τη σχέση των τριών μοναχών της εικόνας με τον αφιερωτή, καθώς και τη σχέση των τεσσάρων αυτών μορφών με τον οσιομάρτυρα Ιωάσαφ. Ο άγιος Ιωάσαφ ο νέος ο οσιομάρτυρας (+1516) και ο παράδελφός του Μακάριος (+1507) ήταν μαθητές του αγίου Νήφωνα, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (+1508). Οι δύο μαθητές είχαν συνοδεύσει τον άγιο Νήφωνα στις μακρές ιεραποστολικές του περιοδείες στη Μακεδονία και στην Ουγγροβλαχία. Το 1505 ήλθαν και εγκαταστάθηκαν στη Μονή Βατοπαιδίου, όπου παρέμειναν για δύο χρόνια. Ποια λοιπόν είναι η σχέση της μοναχής Ευδοξίας και των δύο τέκνων της με τους αγίους Νήφωνα και Μακάριο, που φέρουν άλλωστε και τα ονόματά τους. Δημιουργήθηκε μήπως η εικόνα από τον αφιερωτή στη μνήμη όλων αυτών των αγίων προς ανάμνηση κάποιου σημαντικού γεγονότος που έλαβε χώρα στην Κρήτη;

Τέλος, ποιο είναι το νόημα της παρουσίας των δύο αγίων Νικόλαου και Χαράλαμπου που απεικονίζονται στο άνω τμήμα της εικόνας;

Καλλίνης Γιώργος

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 13.00-13.20]

Ο άλλος-εαυτός στον *Ερωτόκριτο*

Η μεσαιωνική και αναγεννησιακή συναισθηματική/ερωτική αφηγηματική ποίηση χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη δύο διακριτών μεταξύ τους κόσμων, του κόσμου του «εμείς» και του κόσμου του «άλλου». Οι ήρωες, δύο ερωτευμένοι νέοι που η κοινωνία ή οι γονείς τους εμποδίζουν το γάμο τους αναγκάζονται να φύγουν από τον κόσμο τους και να βιώσουν μια ταξιδιωτική περιπέτεια στον κόσμο του «άλλου» σε μια πορεία επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας, προϋπόθεση για την τελική τους ένωση. Στον *Ερωτόκριτο* του Β. Κορνάρου όμως τα δύο ταξίδια που αναγκάζεται να πραγματοποιήσει ο ήρωας στην κοντινή Έγριπο είναι α-τοπικά. Ο κόσμος του «άλλου» παραμένει απών. Το ρόλο του ταξιδιού αναλαμβάνει να παίξει ο πόλεμος. Η επίθεση των Βλάχων εναντίον της πατρίδας του ήρωα, της Αθήνας, θα μεταμορφώσει τον Ρωτόκριτο στον κατεροχρήν «άλλο» του δυτικοευρωπαϊκού ρομάντζου, δηλαδή σε Σαρακηνό, σε ξένο στον ίδιο του τον τόπο. Και ως «ξένος» θα διεκδικήσει και θα κερδίσει αυτό που του είχαν αρνηθεί. Τι να σημαίνει άραγε η απροσδόκητη «ετεροποίηση» του εαυτού στον *Ερωτόκριτο*;

Καλογεράκη Μαρία

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 19.20-19.40]

Ενδοαστικές μετακινήσεις και μεταβολές του αστικού χώρου στο μεταπολεμικό Ηράκλειο

Η εισήγηση αναφέρεται στη μεταπολεμική διαμόρφωση της πόλης ως αποτέλεσμα της τάσης των πολιτών για μετακίνηση και εγκατάσταση σε κατοικίες εκτός των τειχών καθώς και για επένδυση σε ακίνητα στις περιοχές αυτές, μετά από ένα καθοριστικό και καταστροφικό γεγονός, όπως ήταν ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, διευρύνοντας έτσι τον αστικό χώρο στο μεταπολεμικό Ηράκλειο. Η ανακοίνωση εκτείνεται χρονικά από το 1945, δηλαδή το πρώτο έτος μετά την απελευθέρωση της πόλης του Ηρακλείου από τη γερμανική κατοχή, και ολοκληρώνεται στις αρχές της δεκαετίας του 1960, οπότε άρχισε μια νέα εποχή διαμόρφωσης και ανάπτυξης για την πόλη.

Η εισήγηση ξεκινάει με τη μεταπολεμική ανοικοδόμηση της πόλης μετά τις ζημιές που προκάλεσε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και η περίοδος της γερμανικής κατοχής που τον διαδέχτηκε, αναφέρεται στο ύψος των καταστροφών του πολέμου και στην εικόνα που παρουσίαζε το Ηράκλειο τις ημέρες της απελευθέρωσής του, στο πλαίσιο της γενικής κατάστασης που παρουσίαζαν την ίδια περίοδο τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη νέα τάση των κατοίκων για μετακίνηση και μεταφορά των βομβόπληκτων κατοικιών τους σε περιοχές εκτός των τειχών του Ηρακλείου, αντίθετα με τη μέχρι τότε επικρατούσα τάση για εγκατάσταση στην εντός των τειχών πόλη.

Και επίσης στις προσπάθειες των πολιτών και του κράτους μεταπολεμικά για οικονομική ανόρθωση και ανάπτυξη. Παρουσιάζεται η οικονομική κατάσταση στην πόλη μετά την απελευθέρωσή της από τον γερμανικό ζυγό, η εμπορική και οικονομική δραστηριότητα, η πληθυσμιακή αύξηση που προκάλεσε και το αναγκαστικό άπλωμα της πόλης (αστική διάχυση) πέρα από τα τείχη της. Επομένως, παρουσιάζεται η αλλαγή του αστικού χώρου και του περιβάλλοντος, η δημιουργία νέων περιοχών κατοικίας και η διεύρυνση των αστικών ορίων του Ηρακλείου με την παράλληλη θέσπιση του αναγκαίου νομικού πλαισίου για τη νομιμοποίηση της δραστηριότητας αυτής (ρυθμιστικά σχέδια πόλης, 1936 και 1958). Η μεταπολεμική αστική διάχυση στο Ηράκλειο παρουσιάζεται σε συσχέτισμό με τη μεταπολεμική αστική διάχυση μεγάλων ευρωπαϊκών και αμερικανικών πόλεων κατά την ίδια περίοδο και αναφέρονται ομοιότητες και διαφορές στον μεταπολεμικό σχεδιασμό των πόλεων αυτών.

Η εισήγηση αποτελεί μέρος μεγαλύτερης μελέτης για την πόλη του Ηρακλείου και εντάσσεται στην προβληματική σχετικά με την ιστορία των πόλεων και ιδιαίτερα σχετικά με τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται σε αυτές μετά από μεγάλα καταστροφικά γεγονότα, όπως ήταν ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Παρουσιάζει πρωτοτυπία, καθώς ανάλογη μελέτη για την πόλη του Ηρακλείου κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο δεν έχει εκπονηθεί στο παρελθόν και, τέλος, γιατί τόσο η εισήγηση όσο και ολόκληρη η μελέτη βασίζονται σε πρωτογενές αρχειακό υλικό, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου αποτελούν οι συμβολαιογραφικές πράξεις που συντάχθηκαν κατά την περίοδο από το 1945 ως το 1960 και προέρχονται από το αρχείο του Υποθηκοφυλακείου Ηρακλείου, το οποίο δεν έχει αξιοποιηθεί ως τώρα ιστορικά για τις ανάγκες οποιασδήποτε άλλης ιστορικής έρευνας.

Καλογεράκης Γεώργιος Α.

[Γ - 25.9, Αίθουσα 5, 10.00-10.20]

Πολεμικό αεροδρόμιο Καστελλίου 1941-1944. Η εκκένωση των χωριών Σκλαβεροχώρι – Γαλενιανώ (ανέκδοτες αρχειακές πηγές)

Την 1η Ιουνίου 1941, έφτασαν στην πλατεία Μείντάνι στο Καστέλλι Πεδιάδος οι πρώτοι γερμανοί αλεξιπτωτιστές πάνω σε μοτοσικλέτες. Από την 1η Ιουνίου, το Καστέλλι και το πολεμικό του αεροδρόμιο, (το οποίο δέσποζε στον κάμπο της Επαρχίας Πεδιάδος), απετέλεσαν κομβικό σημείο των γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην Κρήτη. Κάτω από σκληρές και απάνθρωπες συνθήκες, χιλιάδες κάτοικοι οδηγούνταν καθημερινά στα έργα του αεροδρομίου. Ο διάδρομος προσγείωσης που είχαν αρχίσει να κατασκευάζουν οι Σύμμαχοι Άγγλοι (αρχές Ιανουαρίου 1941) έπρεπε να τελειώσει με κάθε τρόπο και θυσίες.

Το πρώτο τρίμηνο του 1942, το πολεμικό αεροδρόμιο Καστελλίου ήταν έτοιμο να υποδεχτεί τα γερμανικά αεροπλάνα. Έγινε πλήρως επιχειρησιακό, με πολλαπλές καθημερινές πτήσεις.

Βομβαρδιστικά αεροσκάφη των Γερμανών επιχειρούσαν καθημερινά από το Καστέλλι προς το μέτωπο της Αφρικής.

Μεταγωγικά γερμανικά αεροσκάφη πετούσαν στη Μέση Ανατολή, μεταφέροντας εφόδια, νερό, οτιδήποτε ήταν απαραίτητο στους κατακτητές, και επέστρεφαν στο Καστέλλι με γερμανούς τραυματίες, από τις σφοδρές μάχες της ερήμου.

Κατασκοπευτικά αεροπλάνα Ju 86 της μονάδας 2(F)123 πετούσαν από το αεροδρόμιο Καστελλίου σε ύψος 14.000 ποδών, όπου κανένα συμμαχικό αεροπλάνο δεν μπορούσε να φτάσει. Τα αεροσκάφη αυτά χρησιμοποιούσαν ειδικό καύσιμο, που φυλασσόταν στις αποθήκες καυσίμων των Αποστόλων, και έκαναν λήψη αεροφωτογραφιών όλων των λιμανιών της Μεσογείου. Οι κασέτες με τις αεροφωτογραφίες έφταναν στο Καστέλλι με τα ίδια αεροπλάνα, και αφού γίνονταν η επεξεργασία από ειδικούς στο επιταγμένο Γυμνάσιο Καστελλίου, τα αποτελέσματα στέλνονταν στους αρμόδιους αξιωματικούς στη Γερμανία και στη Ρώμη.

Στον αεροδιάδρομο και στις εγκαταστάσεις του Καστελλίου μεταστάθμευαν αρκετά αεροπλάνα για επισκευές.

Από το αεροδρόμιο Καστελλίου γίνονταν αρκετές επιδρομές των Γερμανών προς τα νησιά του Αιγαίου και κυρίως προς τα Δωδεκάνησα.

Το ίδιο αεροδρόμιο εξυπηρετούσε και τις ιταλικές δυνάμεις Κατοχής του Νομού Λασιθίου. Καθημερινά το προσέγγιζαν (μέχρι το φθινόπωρο του 1943) δεκάδες ιταλικά αεροπλάνα.

Τέλος, γερμανικά καταδιωκτικά αεροσκάφη απογειώνονταν από το Καστέλλι και κατεδίωκαν τα συμμαχικά βομβαρδιστικά που έφταναν στην πεδιάδα του Καστελλίου φορτωμένα με βόμβες.

Οι ανάγκες του στρατού κατοχής, για στέγαση στρατιωτών, υπηρεσιών και αποθηκών πυρομαχικών, οδήγησαν τον Φρούραρχο Ηρακλείου, κατόπιν διαταγής του Γερμανού στρατηγού διοικητή Κρήτης Αντρέ, να διατάξει την εκκένωση των χωριών Σκλαβεροχώρι και Γαλενιανώ, που βρίσκονταν δίπλα στο αεροδρόμιο Καστελλίου. Ημερομηνία της διαταγής εκκένωσης, η 11η Μαΐου 1942. Οι κάτοικοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και έγιναν πρόσφυγες, καταφεύγοντας ως το τέλος του πολέμου σε γειτονικά χωριά, σε στάβλους, σε αποθήκες, σε παραπήγματα.

Η περιοχή κηρύχτηκε νεκρή ζώνη. Ένα κορίτσι, η Ειρήνη Δρακαντωνάκη, που επέστρεψε στο Σκλαβεροχώρι και έβσκε την κατσίκα της οικογένειάς της, βρήκε τραγικό θάνατο στα ηλεκτροφόρα καλώδια του αεροδρομίου. Τέσσερις άνδρες των χωριών αυτών (Μιχάλης Δρακαντωνάκης, Γιάννης Τσιριγωτάκης, Βασίλης Τζαγκαράκης και Δημήτρης Κορνάζος), που επέστρεψαν τον Σεπτέμβριο του 1944, δολοφονήθηκαν από τις κατοχικές δυνάμεις.

Η έρευνα του υλικού το οποίο προσεγγίσαμε μέσα από ανέκδοτα έγγραφα, φωτογραφίες της εποχής, μαρτυρίες επιζώντων κατοίκων των χωριών Σκλαβεροχώρι και Γαλενιανώ, μας οδήγησε, εστιάζοντας την προσοχή μας στα χρόνια 1941-1944, να παρατηρήσουμε ότι οι κάτοικοι των χωριών γύρω από το αεροδρόμιο βίωναν ένα κλίμα βίας και τρομοκρατίας, καθημερινής αγωνίας για την επιβίωσή τους, μακριά από τα σπίτια και τις περιουσίες τους.

Καλοκαιρινός Αλέξης

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 13.40-14.00]

Δημοτικιστές μεταξύ Κρήτης και Πόλης

Στην ανακοίνωση αυτή εξετάζεται η ένταξη των δικτύων δημοτικιστών της Κρήτης στο δημοτικιστικό πλέγμα της «Ρωμιοσύνης» ή του «Ελληνισμού», που περιλαμβάνει την Κρήτη και υπερβαίνει κατά πολύ το Ελληνικό Βασίλειο, στο πλαίσιο μιας στοιχειώδους χαρτογράφησης. Οι εκφράσεις του δημοτικισμού, ατομικές και συλλογικές, στα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα (και ιδιαίτερα μεταξύ 1905 και 1913), οπότε παρασκευάζεται και αρχίζει να εφαρμόζεται η πολιτική της εθνικής ενσωμάτωσης, συνιστούν εκδήλωση πρωτοποριών διανοουμένων με περιορισμένη απήχηση στην πολιτική και στην κοινή γνώμη. Όμως οι εκδηλώσεις αυτές τοποθετούν τους πρωταγωνιστές τους στην υπό διαμόρφωση εθνική σκηνή της πολιτικής και της διανόησης, όπου βρίσκονται αντιμέτωποι με το διπλό δίλημμα του εθνικισμού απέναντι στον σοσιαλισμό και στον κοσμοπολιτισμό, δίλημμα που είναι σκόπιμο να ιδωθεί σε ευρύτερα ευρωπαϊκά και διεθνή συμφραζόμενα στις παραμονές του Μεγάλου Πολέμου. Οι επικεφαλής των δυο βραχύβιων δημοτικιστικών συλλόγων στα Χανιά και στο Ηράκλειο, ο Χρήστος Χρηστούλάκης και ο Νίκος Καζαντζάκης, σφραγίζονται από την επιρροή του πιο επίμονου και σύνθετου στοχαστή του ελληνικού εθνικισμού, του Ίωνα Δραγούμη. Ο λόγος για τον οποίο η σύνδεση του δημοτικισμού με τον φιλελευθερισμό αποδεικνύεται ελάχιστα ασφαλής αναζητείται σ' ένα σαρωτικό ριζοσπαστισμό της διανόησης, που εκκινεί από τη διαπίστωση της χρονίζουσας διάστασης μεταξύ έθνους και κράτους και καταλήγει κάποτε να αποτιμά αρνητικά τον εμπεδωμένο κοινοβουλευτισμό του Ελληνικού Βασιλείου. Η δημοτική λογίζεται ως το μέσο για την προσωπική και την εθνική αυτοπραγμάτωση που συνιστά μια βολонταριστική «αλήθεια» απέναντι στο κατεστημένο ψεύδος της καθαρεύουσας· οι Κρήτες δημοτικιστές μπορεί να είναι οπαδοί ή αντίπαλοι του Βενιζέλου, τόσο στην αυτόνομη πολιτεία, όσο και στην εθνική πολιτική σκηνή. Σε κάθε περίπτωση, είναι κυνηγοί της «αλήθειας», ατομικής και εθνικής. Νεαροί διανοούμενοι, στρατολογημένοι στο εθνικό πλέγμα του δημοτικισμού που πρωτοδικτυώνεται από την Πόλη, όπως ο Χρηστούλάκης και ο Καζαντζάκης, μετακινούνται ή επιχειρούν να μετακινηθούν από το νησί που θα καταλήξει ελληνική περιφέρεια στο μητροπολιτικό κέντρο, και χαράζουν προσωπικές

διαδρομές σ' ένα περιβάλλον, ακόμα ρευστό, όπου συμπλέκονται η πολιτική και τα γράμματα.

Καλοκαιρινός Ανδρέας

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 13.20-13.40]

Η ανάδυση συλλογικών πολιτικών ταυτοτήτων στην Κρήτη κατά την δεκαετία του 1880

Στο πλαίσιο του μεταρρυθμιστικού προγράμματος επιλεκτικού εκμοντερνισμού της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (*Τανζιμάτ*), η απόδοση καθεστώτος (ημι)αυτονομίας και η ταυτόχρονη εισαγωγή θεσμών αντιπροσώπευσης σε σειρά περιφερειών της αυτοκρατορίας (Παλαιστίνη, βόρεια Αφρική, Βαλκάνια) αποτέλεσαν τα κύρια μεταρρυθμιστικά εργαλεία της οθωμανικής διοίκησης. Στον πυρήνα αυτής της στρατηγικής, κεντρικός ήταν ο ρόλος των διαφορετικών διοικητικών και ιδεολογικών χρήσεων της τοπικότητας, καθώς η οθωμανική διοίκηση επιχείρησε να ενσωματώσει τα κατά τόπους δίκτυα εξουσίας προσφέροντάς τους θεσμοθετημένη πρόσβαση στη λήψη αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο.

Επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μου στην ύστερη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στην Κρήτη, επιχειρώ να εξετάσω την επιρροή του οθωμανικού μεταρρυθμιστικού προγράμματος, μέσω της σταδιακής εφαρμογής του στο νησί (Οργανικός Νόμος του 1868 και Σύμβαση της Χαλέπας το 1878), στη δυναμική διαδικασία διαμόρφωσης συλλογικών ταυτοτήτων ανάμεσα στον κρητικό πληθυσμό.

Η εισαγωγή των μεταρρυθμιστικών αυτών πρωτοβουλιών οδήγησε, καθ' όλη τη δεκαετία του 1880, σε μια περίοδο κατά την οποία οι τοπικές αντιπαραθέσεις μεταφέρθηκαν κατά βάση στη σφαίρα της θεσμικά πια κατοχυρωμένης πολιτικής αντιπαράθεσης, και οι τοπικές ελίτ νομιμοποιήθηκαν ως ο κύριος φορέας που είχε πρόσβαση στους πρωτοεμφανιζόμενους θεσμούς αντιπροσώπευσης. Παράλληλα με τη θεσμοθέτηση αυτών των αντιπροσωπευτικών δομών, αποκρυσταλλώνονται και οι δύο βασικοί πόλοι (Καραβανάδες και Ξυπόλυτοι), που συσπειρώνουν γύρω τους σημαντικά κομμάτια του κρητικού πληθυσμού.

Επιχειρώντας να εντοπίσουμε τα κριτήρια βάσει των οποίων διαμορφώθηκαν διαχωριστικές γραμμές εντός του κρητικού πληθυσμού, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι ο αυτοπροσδιορισμός με βάση την πολιτική τοποθέτηση αποκτά κεντρικό ρόλο, αφήνοντας σε δεύτερη πια μοίρα τη διάκριση με βάση τη θρησκεία και τον «εθνικό» αυτοπροσδιορισμό. Οι δύο τελευταίοι παράγοντες, αν και παραμένουν σημαντικοί, οφείλουν να εξεταστούν ως δυναμικά συμμετέχοντες στη διαμόρφωση και τις στρατηγικές που υιοθετήθηκαν εντός της πολιτικής/ ιδεολογικής αντιπαράθεσης που έλαβε χώρα στο νησί κατά τη δεκαετία του 1880.

Ενδεικτικό των έντονων πολιτικών αντιπαραθέσεων και ζυμώσεων της περιόδου είναι ότι παρά τη συσπείρωση των εκλογέων γύρω από δύο βασικούς παραταξιακούς σχηματισμούς, μπορούμε να εντοπίσουμε διακριτές τάσεις και άτυπες ομάδες εντός αυτών (όπως οι Λευκορίτες του Ελευθερίου Βενιζέλου). Επιπλέον, και σε εφαρμογή των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών της οθωμανικής διοίκησης, πλήθος τοπικών εφημερίδων με πολιτικό περιεχόμενο κάνει την εμφάνισή του στο νησί, συμβάλλοντας στην περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτικού λόγου και της αντιπαράθεσης στη δημόσια σφαίρα.

Αναλύοντας τα πρακτικά των συνελεύσεων, τις διακηρύξεις και τις δημόσιες πολιτικές τοποθετήσεις μέσω των τοπικών εφημερίδων, επιχειρώ να ιχνηλατήσω πτυχές των υπό διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων στο νησί κατά τη δεκαετία του 1880, αναδεικνύοντας τον κεντρικό ρόλο της πολιτικής συμμετοχής στη διαδικασία αυτή. Είναι ακριβώς αυτή η περίοδος κατά την οποία κομμάτια του κρητικού πληθυσμού, για πρώτη φορά, έρχονται σε επαφή με την πολιτική και αποκτούν (ή έχουν την ψευδαίσθηση ότι αποκτούν) πρόσβαση στη λήψη αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο. Οι έντονες πολιτικές διαμάχες και η διεκδίκηση μεγαλύτερης πρόσβασης στην εξουσία αμφισβητούν την παρουσία «συμπαγών» στρατοπέδων διαμορφωμένων με βάση το θρήσκευμα, ανοίγοντας παράλληλα το πεδίο για τη διερεύνηση των κοινωνικών ισορροπιών και των διαφορετικών επιδιώξεων και ενδιαφερόντων του Κρητικού πληθυσμού όπως αυτές εκφράστηκαν στο νησί κατά την δεκαετία του 1880.

Την ίδια στιγμή που η Οθωμανική διοίκηση πειραματίζεται με την εισαγωγή και χρήση θεσμών αντιπροσώπευσης στις περιφέρειές της, τίθεται το ερώτημα της επιρροής που είχε η ενεργός πολιτική συμμετοχή στην υιοθέτηση νέων (πολιτικών αυτή την φορά) συλλογικών ταυτοτήτων από τον πληθυσμό της Κρήτης.

Καλουτσάκης Αγησίλαος, Ντενίζ-Χλόη Αλεβίζου

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 10.00-10.20]

Από τον Αμερικάνικο Εμφύλιο στην Κρητική Επανάσταση του '66

Ο Αμερικάνικος Εμφύλιος πόλεμος (1861-1865) υπήρξε πεδίο εφαρμογής πολλών καινοτομιών στο χώρο της πολεμικής τεχνολογίας (περίστροφα, οπισθογεμή/επαναληπτικά τυφέκια, νάρκες, θωρακισμένα πλοία). Μετά το τέλος του πολέμου (καλοκαίρι του 1865) η γιγαντωμένη πολεμική βιομηχανία των ΗΠΑ αρχίζει την αναζήτηση νέων αγορών στο εξωτερικό. Η κρητική επανάσταση που ξέσπασε ένα χρόνο αργότερα αποτέλεσε πεδίο δοκιμών πολεμικού υλικού αμερικάνικης προέλευσης, καθώς ομάδες φιλελλήνων και ομογενών συγκέντρωσαν και απέστειλαν πέρα από χρήματα, τρόφιμα και ιματισμό, όπλα και πολεμοφόδια στους εξεγερμένους.

Εξετάζοντας συνολικότερα το ζήτημα των αμερικανικών εισφορών προς τους εξεγερμένους Κρητικούς, στην ανακοίνωση το ενδιαφέρον εστιάζεται ειδικότερα στις αποστολές των όπλων και πολεμοφοδίων. Εξετάζονται γραπτές μαρτυρίες που περιλαμβάνονται στις αρχειακές συλλογές της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών και δύο αμερικανικής προέλευσης όπλα που ανήκουν στις Συλλογές του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης μέσω των οποίων διερευνώνται ζητήματα που σχετίζονται με την παρουσία και τη χρήση των όπλων στην Κρήτη: τύποι, προέλευση, διαδρομές, προβλήματα, αλλά και τα πρόσωπα που ενεπλάκησαν στη διακίνησή τους. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα τυφέκια που δωρίθηκαν από τον γνωστό φιλέλληνα Samuel Gridley Howe και έγιναν γνωστά ως «ροδοκανάκια» από το όνομα του διακινητή τους Λεωνίδα Δ. Ροδοκανάκη και παρουσιάζονται ενδιαφέροντα στοιχεία για την παρουσία και τη δράση του συγκεκριμένου προσώπου στην Κρήτη όπως αυτή μαρτυρείται, εκτός των άλλων, και σε 125 περίπου έγγραφα του Αρχείου Ι.Δ. Μουρέλλου της Ε.Κ.Ι.Μ. Από τα ίδια και άλλα έγγραφα αντλούνται επίσης πολύτιμες πληροφορίες σχετικές με τη διαδρομή πολεμικού υλικού που αποστέλλεται από την Αμερική στην επαναστατημένη Κρήτη και με τους τρόπους και τρόπους παράδοσής του. Παράλληλα, καταγράφεται η δράση προσώπων εντός και εκτός Κρήτης, που βοήθησαν στη διακίνηση του, καθώς και εκείνων που τα παραλάμβαναν, τα διαμοίραζαν και τα χρησιμοποιούσαν.

Κανάκης Κωστής

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 09.00-09.20]

«Μέχρι να εγκαταλείψει την κακή του διαγωγή»: Παραβατικές συμπεριφορές στον οθωμανικό Χάνδακα του 17ου αιώνα

Το Σεπτέμβριο του 1669 μετά από προσπάθειες είκοσι τεσσάρων χρόνων, τα οθωμανικά στρατεύματα εισήλθαν στην πόλη του Χάνδακα, ολοκληρώνοντας έτσι επιτυχώς την κατάκτηση της Κρήτης. Η πτώση του Χάνδακα σηματοδότησε την εντατικοποίηση των προσπαθειών για την πλήρη ένταξη της νέας πλέον περιφέρειας (εγιαλέτι) στο οθωμανικό σύστημα. Σημαντική παράμετρος της εγκαθίδρυσης της νέας πολιτικής εξουσίας στο νησί ήταν η εμπέδωση των οθωμανικών αρχών δικαιοσύνης, παράλληλα με την επικράτηση των αντίστοιχων αποδεκτών κανόνων κοινωνικής και ηθικής συμπεριφοράς. Για την επίτευξη αυτών των στόχων ο ιεροδίκης (καδής), διαδραμάτιζε κομβικό και πολύπλευρο ρόλο.

Ο εκάστοτε καδής αποτελούσε τη ραχοκοκαλιά του διοικητικού και του δικαστικού οθωμανικού συστήματος, απονέμοντας δικαιοσύνη βάσει του σουλτανικού (κανούν), ισλαμικού (σεριάτ) και ενίοτε τοπικού εθιμικού δικαίου (ορφ), αλλά ταυτόχρονα ήταν ο βασικός υπεύθυνος για την επιβολή των οθωμανικών αρχών και ορίων αποδεκτής, νομιμόφρονης συμπεριφοράς.

Ήταν ο κύριος μεσάζοντας μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας, αφενός, και της κεντρικής κυβέρνησης και των επαρχιών, αφετέρου. Η ισλαμική θρησκεία που με την ασαφή διάκριση θρησκείας-πολιτικής-ηθικής τείνει να υποβάλει καταναγκαστικές νόρμες συμπεριφοράς, η σημαντική ισλαμική έννοια του ορίου (χαντ), η υψηλή θέση της αρχής της δικαιοσύνης (ανταλέτ) και της ευταξίας (νιζάμ-ι αλέμ) στην οθωμανική θεώρηση των πραγμάτων, έβρισκαν τον εκφραστή και λειτουργό τους στο πρόσωπο του καδή.

Ο καδής αντιπροσώπευε ταυτόχρονα και το Ισλάμ και το κράτος διαχέοντας, αναπαράγοντας και υποβάλλοντας συγκεκριμένες επιταγές και πρότυπα συμπεριφοράς. Ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ως παραβατικής γίνεται σε σχέση με την εκάστοτε νομιμότητα και το όριο του επιτρεπτού που έχει τεθεί από μια κυρίαρχη πολιτική θεωρία και ιδεολογία, που ορίζει την «κανονικότητα» και δικαιώνει τη δίωξη και την καταστολή κάθε αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Το ιεροδικείο κατ' αυτόν τον τρόπο αναδύθηκε ως θεσμός ελέγχου, πειθάρχησης και εμπέδωσης συγκεκριμένων αρχών.

Οι Οθωμανοί υπήκοοι ζούσαν μέσα σε ένα προκαθορισμένο, συνεχώς ελεγχόμενο πλαίσιο αποδεκτής συμπεριφοράς, ωστόσο σε κάποιες περιπτώσεις μερικοί με τις ενέργειές τους διάβαιναν αυτά τα όρια, νόμιμης συμπεριφοράς σε αυτό της παραβατικής. Εγκληματίες όπως δολοφόνοι και κλέφτες, ηθικοί παραβάτες όπως μοιχοί, βιαστές και ιερόδουλες και πολιτικοί αποστάτες σαν τους χαϊνηδες βρίσκονταν στο επίκεντρο και διώκονταν.

Η παρούσα πρόταση αποτελεί την πρώτη και μοναδική συστηματική μελέτη του θέματος της παραβατικότητας στην πρώιμη οθωμανική Κρήτη. Το υλικό της παρουσίασης βασίζεται στις καταχωρήσεις του 17ου αι. του ιεροδικείου του Χάνδακα. Το ιεροδικείο αυτό ιδρύθηκε αμέσως μετά την κατάκτηση της πόλης το 1670, έχοντας στη δικαιοδοσία του τους νομούς (σαντζάκια) Χάνδακα, Λασιθίου και ενίοτε την επαρχία Μυλοποτάμου. Η παρουσίαση δε θα σταθεί αποκλειστικά στις μετακινήσεις και στην κινητικότητα μεταξύ επιτρεπτής και παραβατικής συμπεριφοράς αλλά παράλληλα θα θιχτούν θέματα που σχετίζονται με την κοινωνική πειθάρχηση, τις ξεχωριστές στρατηγικές των διάδικων, το ζήτημα του κοινωνικού στιγματισμού και της περιθωριοποίησης.

Κανετάκη Ελένη Ι., Γεώργιος Π. Αντωνίου

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 20.40-21.00]

Πολυπολιτισμικά αρχιτεκτονικά στοιχεία μέσα από την περίπτωση του κτιριακού συγκροτήματος του αρχοντικού Μπέη Σεκεριά στην παλαιά πόλη του Ηρακλείου

Το Αρχοντικό του Μπέη Σεκεριά ή Σεκεριαδάκη, ιδιοκτησίας Μπλαβάκη-Καλογεράκη, εντοπίζεται στην οδό Αποκορώνου 15 στη συνοικία Μπαλτά

τζαμί του ιστορικού κέντρου Ηρακλείου. Πρόκειται για ένα από τα λίγα εναπομείναντα αρχοντικά (κονάκια) ανάλογης μορφολογησης, που εκτιμάται πως κατασκευάστηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αι. (πριν από το 1893) στην πόλη. Ανήκε αρχικά σε τούρκο έμπορο του Ηρακλείου, ενώ σύμφωνα με τα διαθέσιμα ιστορικά στοιχεία περιήλθε στην ιδιοκτησία του Σουλεϊμάν Χατζή Τζεμαληζαντέ το 1893.

Είναι κτισμένο στο βάθος μιας μεγάλης πλακόστρωτης αυλής, στην οποία διασώζονται περίτεχνο αναβρυτήριο (σιντριβάνι) και κτίσμα κρήνης, με εμφανείς βενετσιάνικες επιρροές. Το κτίριο αναπτύσσεται με μορφή ορθογώνιας κάτοψης, όπου το μεν ισόγειο είναι κτισμένο με λιθοδομή, ενώ οι υπόλοιποι δύο όροφοι με ξυλόπηκτα δομικά μέλη. Στον πρώτο όροφο δεσπόζει ο περίτεχνος κλειστός εξώστης (σαχνισί), που στηρίζεται σε χυτοσιδηρά κοιλόκυρτα φουρούσια και στέφεται με ξύλινο προεξέχον αέτωμα, ενώ χώρος μικρότερης επιφάνειας βρίσκεται στο δώμα. Το αρχοντικό στεγάζεται με ξύλινη κεραμοσκεπή στέγη.

Το κτίσμα εμφανίζει μορφολογικό και κατασκευαστικό λεξιλόγιο που ανήκει σε ένα ιδιότυπο εκλεκτικιστικό στυλ, το οποίο εντοπίζεται και σε άλλα κτίρια της ίδιας χρονικής περιόδου (τελευταία περίοδος Οθωμανοκρατίας) στο Ηράκλειο. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τόσο την όψη προς την εσωτερική αυλή, π.χ. το σαχνισί, όσο και στο εσωτερικό του κτιρίου (όπως η εντυπωσιακή ξύλινη κυκλική σκάλα προς τον όροφο, το μικρό χαμάμ δίπλα στην κουζίνα του ισόγειου, κ.ά.) διαθέτουν ένα μορφολογικό πλούτο που υποδηλώνει σαφείς επιρροές από τη βαλκανική αρχιτεκτονική της εποχής, ένδειξη διαπολιτισμικών σχέσεων και πληθυσμιακών πολιτιστικών ανταλλαγών ανάμεσα στους Οθωμανούς Τούρκους, αλλά και τους Κρητικούς, που διέμεναν στο Ηράκλειο.

Εξάλλου προγενέστερες μελέτες έχουν εκτενώς αναφερθεί στην προέλευση του κτιριακού τύπου των αρχοντικών αυτών (κονάκια), τα οποία υιοθέτησαν συνθετικά κατασκευαστικά και διακοσμητικά στοιχεία των αρχοντόσπιτων που κατασκευάζονταν στην Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους. Το μοντέλο αυτό μεταφέρθηκε στις βαλκανικές χώρες που συνιστούσαν επαρχίες της αυτοκρατορίας και αναλόγως στον ελλαδικό χώρο, όπου συναντάται τόσο στη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την Ήπειρο, αλλά και σε άλλες περιοχές, π.χ. την Πελοπόννησο και την Κρήτη. Ανάλογα μορφολογικά στοιχεία εντοπίζονται και σε γειτονικά αρχοντικά της ίδιας περιόδου, όπως το Αρχοντικό (Κονάκι) του Μπέη Ρασίχ Ασπράκη -γνωστό και ως «Οικία Χρονάκη» (στην οδό Γιάννη Χρονάκη 26), το «Bon Marché» (1887-1893), το «Εφκάφι» (1878), κ.ά., με μικρές τεχνοτροπικές παραλλαγές, καθώς ενσωματώνονται και επιρροές από το Νεοκλασικισμό. Ειδικότερα στην Κρήτη και στα ιστορικά κέντρα Ηρακλείου, Χανίων και Ρεθύμνου, τα αρχοντικά της Οθωμανικής περιόδου διαφοροποιούνται από τα προγενέστερα μνημειακά ενετικά μέγαρα (1648-1669), που εμφάνιζαν πλήθος αναγεννησιακών διακοσμητικών μοτίβων της δυτικής αρχιτεκτονικής (χαρακτηριστικά είναι τα

περίτεχνα θυρώματα), αλλά και διέθεταν συγκεκριμένη κατασκευή από επιμελημένα λαξευμένη λιθοδομή, μορφολογικά στοιχεία που εκλείπουν κατά την οθωμανική κυριαρχία (1669-1898). Δεν λείπουν και περιπτώσεις, όπου ενετικά μέγαρα δέχτηκαν επεμβάσεις και χρησιμοποιήθηκαν ως κατοικίες από τους Οθωμανούς.

Η εισήγηση θα επιχειρήσει να εξετάσει τον πολυπολιτισμικό αρχιτεκτονικό χαρακτήρα του αρχοντικού, αλλά και τα διαχρονικά στοιχεία του κτιριακού συγκροτήματος. Η συμβολή της έρευνας αυτής εντοπίζεται σε μια πρωτότυπη συγκριτική ανάλυση ανάλογων διασωζόμενων μνημείων του ύστερου 19ου αι. στο Ηράκλειο, παράλληλα και με ένα προβληματισμό για τη σημερινή κατάσταση διατήρησης αλλά και πιθανής νέας χρήσης – συμβατής με τον ιστορικό χαρακτήρα τους.

Καπράνος Επαμεινώνδας

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Τα ελληνιστικά νεκροταφεία του Σταυρωμένου Ρεθύμνης: η μαρτυρία από την ανασκαφή συστάδας τάφων της περιόδου στη θέση «Βάρδια»

Το 2015, κατόπιν λαθρανασκαφής, διενεργήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα στην παράκτια θέση *Βάρδια*, στο Σταυρωμένο Ρεθύμνης, όπου κατά μήκος της ακτογραμμής διακρίνονται ταφικά κατάλοιπα των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε συστάδα 5 τάφων, διευθετημένων υψομετρικά σε διαφορετικά επίπεδα της παρειάς της ακτογραμμής, που είχαν υποστεί σημαντική φθορά ήδη από τους αρχαίους χρόνους, πιθανότατα λόγω σεισμών, ενώ η κατάσταση διατήρησής τους επιδεινώθηκε περαιτέρω στο πέρασμα των χρόνων λόγω του χειμέριου κύματος. Εκτός ενός τάφου που ήταν κεραμοσκεπής, για την κατασκευή των υπολοίπων είχε λαξευτεί αβαθές λάξευμα στο έδαφος, για την εναπόθεση του νεκρού, το οποίο καλυπτόταν από επίπεδες, πλακοειδείς, τετράγωνες πέτρες. Οι νεκροί είχαν εναποτεθεί σε ύπτια στάση, με το κρανίο τοποθετημένο προς ΝΑ. Εντοπίστηκαν 40 αγγεία: 34 μυροδοχεία, 2 λυχνάρια, 1 οينوχόη/πρόχους, 1 χύτρα και 2 μικρογραφικοί οξυύθμειοι αμφορίσκοι. Βρέθηκαν, ακόμη, σιδερένιο εγχειρίδιο και θραύσματα χάλκινης περόνης.

Από μια πρώτη εκτίμηση της κεραμικής, οι τάφοι, στην πλειονότητα τους, χρονολογούνται στην ύστερη ελληνιστική περίοδο. Τα μυροδοχεία ανήκουν σε χαρακτηριστικό και συνηθισμένο τύπο των ελληνιστικών χρόνων, με ανάλογα παραδείγματα, προερχόμενα από ταφικά σύνολα σε θέσεις τόσο στην Κρήτη όσο και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, να χρονολογούνται κυρίως στο δεύτερο μισό του 2ου αι. π.Χ. Η μία ταφή είναι πιθανότατα πρωιμότερη, χρονολογούμενη στην αρχή της μέσης ελληνιστικής περιόδου, καθώς τα αγγεία που είχαν εναποτεθεί ως κτερίσματα σε αυτή χρονολογούνται πιθανόν στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Οι τάφοι που ανασκάφηκαν στη θέση *Βάρδια* αποτελούν τμήμα ενός οργανωμένου νεκροταφείου, που εκτείνεται κατά μήκος της ακτογραμμής του Σταυρωμένου και του Σφακακίου και ήταν σε χρήση κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους. Η ύπαρξη της οργανωμένης αυτής νεκρόπολης επιβεβαιώνεται από την πυκνότητα και την πολύ μεγάλη έκταση των ορατών καταλοίπων κεραμοσκεπών και κτιστών κιβωτιόσχημων τάφων κατά μήκος της ακτογραμμής, καθώς και από την ανασκαφή τμημάτων της, εκτός από τη θέση *Βάρδια*, σε διάφορες θέσεις στο ανατολικό παράκτιο τμήμα του οικισμού Σφακακίου και σε θέσεις στο Σφακάκι και το Σταυρωμένο λίγο πιο απομακρυσμένες από την ακτογραμμή. Τα νεκροταφεία αυτά εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της σημαντικής αρχαίας πόλης του Σταυρωμένου, μεγάλο τμήμα της λιμενικής εγκατάστασης της οποίας εντοπίζεται ανατολικά της θέσης *Βάρδια*, στη θέση *Παλαιόκαστρο*, με τον Αρκαδιώτη ποταμό να αποτελεί το φυσικό όριο μεταξύ των δύο θέσεων.

Καραμαλίκη Νότα

[A1 - 25.9, Αίθουσα 1, 11.20-11.40]

Ειδώλια ηθοποιών και μετακινήσεις καλλιτεχνών: μαρτυρίες σχετιζόμενες με το θέατρο στην κλασική και ελληνιστική Σύβριτο

Αφορμή για την παρουσίαση στοιχείων σχετιζόμενων με το θέατρο στη Σύβριτο στάθηκε ο εντοπισμός λίγων ειδωλίων ηθοποιών, σε σύνολο που παραδόθηκε στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, με προέλευση από το Καλογέρο Δήμου Αμαρίου. Σ' αυτό συγκαταλέγονται ειδώλια που παριστάνουν δούλο καθισμένο σε βωμό, χαρακτηριστικά της μέσης αττικής κωμωδίας. Στο σύνολο περιλαμβάνεται ακόμη ειδώλιο ηθοποιού σε έντονη κίνηση και θραύσμα προσώπου. Τα ειδώλια είναι πιθανότατα τοπικές μιμήσεις τύπων που θεωρείται ότι εμφανίστηκαν στην Αττική μετά το 400 π.Χ. και γνώρισαν μεγάλη διάδοση σε όλο τον ελληνικό κόσμο. Από την Κρήτη, ωστόσο, λείπουν δημοσιευμένα δείγματα ειδωλίων ηθοποιών, με εξαίρεση αυτά που προέρχονται από το ιερό της Δήμητρας στην Κνωσό.

Η επιλογή ανάθεσης των ειδωλίων αυτών σε ένα περιφερειακό ιερό, που ανήκε στην επικράτεια της Αρχαίας Συβρίτου, είναι πολύ ενδιαφέρουσα όχι μόνο από την άποψη της διαδρομής που ακολούθησε ο τύπος, αλλά και υπό το πρίσμα της διάδοσης του θεάτρου στην πόλη. Η ύπαρξη των ειδωλίων θέτει ερωτήματα σχετικά με τη γνώση των Συβριτών για το θέατρο, ήδη από τον 4ο αι. π.Χ., όπως και για τη σχέση της Συβρίτου με τον ελληνικό κόσμο της ύστερης κλασικής περιόδου, εποχή πολύ λίγο γνωστή για την Κρήτη, σχεδόν χωρίς μαρτυρίες από τις γραπτές πηγές και με ελάχιστα δημοσιευμένα ανασκαφικά δεδομένα.

Στην περιοχή που εκτεινόταν η αρχαία πόλη δεν έχει διασωθεί καμία κατασκευή που να παραπέμπει σε θέατρο, ούτε υπάρχει σχετική πληροφορία από περιηγητές ή παλαιότερους μελετητές. Φαίνεται πάντως ότι οι θεατρικές

παραστάσεις αποτέλεσαν αγαπητό θέαμα για τους Συβρίτιους της ελληνιστικής περιόδου και ότι οι «διονυσιακοί τεχνίτες» έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης, όπως συνάγεται από επιγραφικές μαρτυρίες χρονολογούμενες στα τέλη του 3ου και στον 2ο αι. π.Χ. Σύμφωνα με αυτές, καλλιτέχνες προερχόμενοι από το Άργος και τη Σιδώνα, μετακινούμενοι στον ευρύτερο ελληνιστικό κόσμο, τιμήθηκαν με προξενεία για παράσταση που έδωσαν στην πόλη.

Καραναστάση Παυλίνα

[Α2 - 23.9, Αίθουσα 3, 10.40-11.00]

Η διακίνηση ανθρώπων, αγαθών και ιδεών κατά τα ρωμαϊκά χρόνια από και προς την Κρήτη

Μετά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Ρωμαίους (67 π.Χ.) και μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 1ου αι. μ.Χ. το νησί υποδέχεται μεγάλο αριθμό εποίκων ιταλικής προέλευσης, αλλά και μια σειρά από προϊόντα τα οποία φέρνουν μαζί τους, είτε ως στοιχεία της «οικοσκευής» τους είτε ως εμπορεύσιμα αντικείμενα. Στα τελευταία συγκαταλέγονται πολυτελή μαρμάρινα αλλά και κεραμικά σκεύη, κατασκευασμένα είτε στην Ιταλία είτε σε άλλα σημαντικά παραγωγικά κέντρα, όπως η Αθήνα και πόλεις της Μικράς Ασίας. Αυτά αποτελούν τους πρώτους μάρτυρες μιας διαρκώς αυξανόμενης οικονομικής ευμάρειας που θα γνωρίσει το νησί μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα.

Στη συνέχεια πολλοί από τους επήλυδες, των οποίων η παρουσία ανιχνεύεται κατά κύριο λόγο από τα ονόματά τους στις επιγραφές, δημιουργούν ισχυρούς δεσμούς με την πολιτική και οικονομική ελίτ της Κρήτης, της οποίας και γίνονται αναπόσπαστο κομμάτι. Συγχρόνως συμβάλλουν ενεργά στην καθιέρωση νέων και κυρίως μαζικότερων τρόπων παραγωγής εξαγωγίμων αγροτικών προϊόντων, στα κυριότερα των οποίων συγκαταλέγονται ο κρητικός οίνος και τα κρητικά φαρμακευτικά βότανα.

Παρά τη σχετική αυτάρκεια του νησιού σε αγροτικά προϊόντα, σε άλλους τομείς διαπιστώνεται έντονη εισαγωγική δραστηριότητα, κυρίως στα περισσότερο πολυτελή υλικά, όπως ήταν το μάρμαρο για οικοδομική χρήση αλλά και τα ήδη κατεργασμένα, έτοιμα μαρμάρινα καλλιτεχνικά προϊόντα, κυρίως αγάλματα θεών και ηρώων, αλλά και εικονιστικοί ανδριάντες που αναπαριστούσαν δημόσια πολιτικά πρόσωπα ή και ιδιώτες. Η αυξημένη ζήτηση σε αντίστοιχα προϊόντα οδήγησε αφενός στην έλευση και πιθανή εγκατάσταση καλλιτεχνών, κυρίως γλυπτών, στο νησί και αφετέρου στη σταδιακή δημιουργία τοπικών εργαστηρίων, τα οποία ήταν σε θέση να καλύψουν τουλάχιστον ένα μέρος από τις τρέχουσες ανάγκες.

Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε, τέλος, η εισαγωγή τεχνογνωσίας, ειδικά στον οικοδομικό τομέα, με την εφαρμογή κατασκευαστικών τεχνικών που απαιτούν υλικά και τρόπους οικοδόμησης άγνωστους μέχρι τότε στην Κρήτη,

όπως η χρήση του *opus caementitium* και των οπτοπλίνθων για την ανέγερση κατασκευαστικά απαιτητικών έργων, στα οποία συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων τα υδραγωγεία και τα μεγάλα, δημόσιου χαρακτήρα λουτρά, καθώς και οι δεξαμενές συλλογής ύδατος που είναι απαραίτητες για τη λειτουργία τους. Οι νέες τεχνικές κατασκευής, καθώς και οι τύποι οικοδομημάτων στους οποίους αυτές εφαρμόζονται, εμφανίζονται ή τουλάχιστον καθιερώνονται, όπως είναι άλλωστε αναμενόμενο, αργότερα, κατά τον πρώιμο 2ο αι. μ.Χ., και αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες της οριστικής πλέον ένταξης του νησιού στην «παγκοσμιοποιημένη» κοινωνία του *Imperium romanum*.

Καρτσάκης Αντώνης

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 13.20-13.40]

Λογοτεχνικές εικόνες του Μικρασιάτη πρόσφυγα στον μεσοπολεμικό περιοδικό τύπο του Ηρακλείου

Πώς εικονίζονται οι ξεριζωμένοι Μικρασιάτες πρόσφυγες που φτάνουν στην πόλη του Ηρακλείου, μετά την Καταστροφή του 1922; Ποιες ήταν οι αντιδράσεις των κατοίκων της πόλης; Ποια συναισθήματα κυριαρχούν; Και ποιοι κοινωνικοί προβληματισμοί αναπτύσσονται σχετικά με τον παραλογισμό του πολέμου;

Η Ιστορία έχει δώσει βέβαια τις δικές της απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά, η Λογοτεχνία όμως, ως μια διαφορετικού τύπου ανάγνωση της κοινωνίας, παρέχει τις δικές της απεικονίσεις και ιστορήσεις. Σε μια σειρά διηγημάτων στο περιοδικό *Νεοελληνικά Γράμματα* του Ηρακλείου (1926-1928) είναι ορατό το «ίχνος» της ιστορίας και αποτυπώνονται ανάγλυφα οι μετακινήσεις και η συρροή των προσφύγων στην πόλη. Στα σχετικά κείμενα πλεονάζουν συναισθήματα πίκρας για τον ξεριζωμό, νατουραλιστικές περιγραφές για το «ανθρώπινο κοπάδι» που «ξεμπαρκάρει βρώμικο κι ανάκατο» από τα ξερονήσια του Αιγαίου. Στις *Κρητικές Σελίδες* (1936-1939) τα προβλήματα των προσφύγων συνεχίζουν να συνιστούν το υπόβαθρο σε αρκετά λογοτεχνικά κείμενα. Μόνο που τώρα το μικρασιατικό δράμα φωτίζεται αχνά, στο βάθος της σκηνής, ενώ στο προσκήνιο προβάλλονται τα κοινωνικά παρεπόμενα του δράματος αυτού.

Στα κείμενα των δύο εντύπων παρατηρείται ιδιαίτερη ευαισθησία για τους κατατρεγμένους και ταυτόχρονη καταδίκη του παραλογισμού του πολέμου. Ο πόλεμος, ταυτισμένος με τον τραυματισμό του '22 στα *Νεοελληνικά Γράμματα*, λειτουργώντας ως μακρινός αχός και «μνησιπήμων πόνος» στις *Κρητικές Σελίδες*, τροφοδοτεί αρκετές λογοτεχνικές σελίδες. Και στα δύο περιοδικά η Λογοτεχνία επιχειρεί να ψηλαφίσει τον πόνο των ανθρώπων και των πραγμάτων.

Μέσα από τις εικόνες του πρόσφυγα επιχειρείται να καταγραφούν η πλάγια κοινωνική κριτική και ο έλεγχος των αστικών αξιών, όπως τον διαχειρίζεται η Λογοτεχνία. Η τελευταία συλλαμβάνει τον παλμό της εποχής και παρέχει μια

διαφορετική από εκείνην της Ιστορίας ανάγνωση της μεσοπολεμικής κοινωνίας μας.

Κατσαλής Γεώργιος, Μαρία Κοκκίνη

[POSTER, Β - 24.9, Αίθουσα 6]

Ευρήματα από βυζαντινές και μεταβυζαντινές ταφές στο ναό του Αγίου Μηνά Επισκοπής Πεδιάδος

Ο δίκλιτος ναός του Αγίου Μηνά βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της κεντρικής πλατείας του οικισμού της Επισκοπής Πεδιάδος Δήμου Χερσονήσου. Σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή ο ναός ανηγέρθη το 1882-1884 και είναι αφιερωμένος στον Άγιο Μηνά (νότιο κλίτος, προστάτης του οικισμού) και στην Κοίμηση της Θεοτόκου (βόρειο κλίτος). Είναι κτισμένος στη θέση ναού της πρωτοβυζαντινής περιόδου, αφιερωμένου στην Παναγία της Βηθλεέμ, τμήμα θεμελίων του οποίου αποκαλύφθηκε σε σωστική ανασκαφική έρευνα που διεξήχθη το 2009, με αφορμή την αντικατάσταση του εσωτερικού δαπέδου του υπάρχοντος ναού. Κατά τη διάρκεια αυτών των εργασιών αποκαλύφθηκαν επίσης ταφές της Α' βυζαντινής, της ενετικής και της οθωμανικής περιόδου. Τα συμπεράσματα της ανασκαφής παρουσιάστηκαν το 2000 στην Γ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος-Κύπρου στο Ρέθυμνο.

Η πρόσφατη ανασκαφική διερεύνηση στον αύλειο χώρο διενεργήθηκε με αφορμή την αντικατάσταση της διαταραγμένης πλακόστρωσης περιμετρικά του ναού, που είχε τοποθετηθεί τη δεκαετία του 1950.

Στο νότιο τμήμα της αυλής εντοπίστηκαν δεκαέξι συνολικά χριστιανικές ταφές, άλλες με ανακομιδές και άλλες μεμονωμένες. Λόγω της επαναχρησιμοποίησης του χώρου για τη δημιουργία μεταγενέστερων τάφων, κάποιοι από τους οποίους βρέθηκαν κατεστραμμένοι. Όλοι είναι λαξευμένοι στον κούσκουρα, οι περισσότεροι εκ των οποίων περιμετρικά είναι κτιστοί με ελαφρά επεξεργασμένους λίθους. Οι ταφές καλύπτονταν από ακανόνιστες ασβεστολιθικές πλάκες, κεράμους ή και τμήματα από σώματα πίθων.

Ευρήματα:

Η κεραμική που συλλέχθηκε στα ανώτερα στρώματα της νότιας αυλής είναι χονδροειδής, ακόσμητη, προερχόμενη από κεράμους και πίθους. Επίσης, συλλέχθηκαν ελάχιστα εφυσάλωμένα όστρακα και δύο νομίσματα. Στα χαμηλότερα στρώματα συλλέχθηκαν όστρακα εφυσάλωμένων αγγείων κυρίως της μεσοβυζαντινής και της ενετικής περιόδου, από τα οποία κάποια φέρουν εγχάραξη σε λευκό επίχρυσμα, άλλα κοσμούνται με πράσινη εφυσάλωση, ενώ άλλα με ωχροκίτρινη διακόσμηση και γεωμετρικά σχέδια.

Από το εσωτερικό των τάφων συλλέχθηκαν οκτώ ακέραια πήλινα μυροδοχεία, από τα οποία τρία τουλάχιστον κατατάσσονται στην ομάδα «Di Vita» της Γόρτυνας, ένα ζεύγος ενωτίων, χάντρες, μία περόνη και ένα πήλινο

όστρακο-φυλαχτό, στο οποίο διακρίνεται στη μία όψη αποτροπαϊκός σταυρός με χαραγμένο στα τεταρτημόρια το συμπλήρωμα IC-XC NI-KA.

Κατσελάκη Ανδρομάχη

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 13.40-14.00]

Άγνωστες εικόνες κρητικών ζωγράφων στη Χαλκίδα

Τα τελευταία χρόνια η Εφορεία Αρχαιοτήτων Εύβοιας, ανάμεσα στο πολλαπλό και πολυσχιδές έργο της, ανέπτυξε με την επίβλεψη της γράφουσας και ένα πρόγραμμα συντήρησης φορητών εικόνων από ναούς σε όλο το νησί. Στο πλαίσιο αυτό και μετά από αίτημα για τη συντήρηση εικόνας με την Παναγία Οδηγήτρια που φυλάσσεται στο ναό της Μέσα Παναγίτσας στην περιοχή Σουβάλα της Χαλκίδας, κλιμάκιο της Υπηρεσίας επισκέφθηκε το νεωτερικό μνημείο οπότε διαπιστώθηκε ότι διατηρείται σημαντικός αριθμός μεταβυζαντινών εικόνων. Οι εικόνες, που συγκεντρώθηκαν με μέριμνα της Μητρόπολης στα μέσα περίπου του προηγούμενου αιώνα, είναι δυστυχώς άγνωστης προέλευσης. Αξιόλογης τέχνης, μεγάλων διαστάσεων και σε καλή κατάσταση διατήρησης, οι περισσότερες μπορούν να χρονολογηθούν, με βάση είτε επιγραφικά τεκμήρια είτε τεχνοτροπικά στοιχεία, από τον 17ο έως τον 19ο αι. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν δύο επτανησιακής τέχνης, τρεις που μπορούν να αποδοθούν σε μικρασιατικά εργαστήρια, ενώ οι υπόλοιπες συνδέονται με την τέχνη της Κρήτης.

Δύο από αυτές, η πρώτη με εκτενή θεομητορικό κύκλο, που περιλαμβάνει δεκαέξι σκηνές και ένθετο εικονίδιο της Παναγίας στο κέντρο, και η δεύτερη, με τα Εισόδια της Παναγίας, φέρουν υπογραφές σημαντικών ζωγράφων του 17ου αι., του Μιχαήλ Αγαπητού, γνωστού κυρίως από αρχειακές μαρτυρίες, και του Φιλόθεου Σκούφου, αντίστοιχα.

Τρία ακόμα έργα, αν και ανυπόγραφα, μπορούν να αποδοθούν με ασφάλεια στην καλλιτεχνική παραγωγή της Κρήτης. Πρόκειται για την εικόνα της Παναγίας στον τύπο της Οδηγήτριας, αυτήν με τον ημίσωμο Ιωάννη τον Πρόδρομο πτερωτό, με μηλωτή και ιμάτιο, να κρατεί ανοικτό ειλητάριο και να συνοδεύεται από τη λεκανίδα με την αποτετμημένη κεφαλή του, και αυτήν με τον Χριστό έως την οσφύ στον τύπο του Μεγάλου Αρχιερέα.

Ο εντοπισμός ανυπόγραφων αλλά κυρίως των δύο, για πρώτη φορά στην έρευνα, ενυπόγραφων κρητικών έργων στην Εύβοια αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς έως τώρα λιγοστές μόνο εικόνες σε όλο το νησί ήταν γνωστές, γεγονός που εμπλουτίζει τις γνώσεις μας όχι μόνο για την καλλιτεχνική παραγωγή της Μεγαλονήσου, αλλά και για τη διακίνηση και διασπορά των έργων τους σε όλον τον ελλαδικό χώρο.

Καψωμένος Ερατοσθένης

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 11.20-11.40]

Μυθικά αρχέτυπα του ελληνικού πολιτισμικού προτύπου. Ο Οδυσσειακός μύθος στη λογοτεχνία. Από τον Όμηρο στον Καζαντζάκη

Αφετηρία της προβληματικής μας είναι μια υπόθεση εργασίας: εάν και με ποιους όρους ο οδυσσειακός μύθος του Νόστου συνιστά ένα από τα μυθικά αρχέτυπα που ορίζουν τον προσανατολισμό και το αξιακό σύστημα του ελληνικού πολιτισμικού προτύπου. Το πεδίο της έρευνας είναι η λογοτεχνία και ειδικότερα, η εξέλιξη του οδυσσειακού μύθου και οι διαφορετικές σημασιακές διαστάσεις που παίρνει στην ελληνική και στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Το μεθοδολογικό μας εργαλείο είναι η σημειωτική των πολιτισμικών συστημάτων. Ξεκινούμε από τη διττή παράδοση του μύθου, το Νόστο του Οδυσσέα (ομηρική *Οδύσσεια*) και τη «δευτέρα Οδύσσεια», τη νέα έξοδο του Οδυσσέα από την Ιθάκη. Τις λογοτεχνικές τύχες αυτής της διττής παράδοσης παρακολουθούμε στα διασημότερα έργα της ελληνικής και ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, στη *Θεία Κωμωδία* (Κόλαση) του Δάντη, τον *Οδυσσέα* του Α. Τεννyson και του James Joyce, την *Οδύσεια* του Νίκου Καζαντζάκη. Από την έρευνα προκύπτει ότι στη νεότερη λογοτεχνική παράδοση του μύθου αναπτύσσονται δύο βασικές εκδοχές: στη μία, την προτεραιότητα έχει ο μύθος του Νόστου, της επιστροφής στην πατρίδα, που συναρτάται με τα αξιακά πρότυπα των πολιτισμών της εντοπιότητας, όπου η ταυτότητα και η αυτοσυνειδησία του ανθρώπου ορίζεται από τη σχέση του με τη γενέθλια γη και την τοπική κοινότητα, σχέση που συναρτάται με την πίστη στην αντικειμενικότητα του κόσμου και των αξιών. Στην άλλη, την προτεραιότητα έχει η περιπετειώδης περιπλάνηση, η ανακάλυψη και κατάκτηση νέων κόσμων, που συναρτάται με τα αξιακά πρότυπα των πολιτισμών του χρόνου, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από τη φυγή προς τα εμπρός, τη συνεχή μετακίνηση και την αλλαγή, και όπου το κέντρο βάρους μετατίθεται στην υποκειμενική αντίληψη του κόσμου και των αξιών, που συναρτάται με την πίστη στην παντοδυναμία του νου ή/και τη σχέση με ένα μεταφυσικό θείο. Αυτή η διαφορετική και αντιθετικά διπολική επεξεργασία του ίδιου μύθου αποκαλύπτει δύο ριζικά διαφορετικές και αντίπαλες «κουλούρες», που η μία, με μυθικό αρχέτυπο το μύθο του Νόστου, αντιστοιχεί στο μεσογειακό πολιτισμικό πρότυπο και η άλλη, με μυθικό αρχέτυπο το μύθο της περιπλάνησης (δεύτερη Οδύσσεια), αντιστοιχεί στο Δυτικό πολιτισμικό πρότυπο (και έχει συσχετισθεί με το φαινόμενο της δυτικοευρωπαϊκής αποικιοκρατίας). Στη βάση αυτής της τυπολογίας τίθεται το ερώτημα: η επεξεργασία του μύθου από τους νεοέλληνες ποιητές, κατεξοχήν το Ν. Καζαντζάκη (*Οδύσεια*), αλλά και τον Καβάφη (*Ιθάκη, Δευτέρα Οδύσσεια*), τον Σεφέρη (*Μυθιστόρημα, Ημερολόγια Καταστρώματος*), τον Ελύτη (*Ο Μικρός Ναυτίλος*), επιβεβαιώνει ή διαψεύδει αυτή τη διπολικότητα, καταφάσκει ή απορρίπτει το μεσογειακό πρότυπο. Στην *Οδύσεια* του Καζαντζάκη, ιδιαίτερα, φαίνεται πως όλες οι επιλογές (αφηγηματικές,

ιδεολογικές, κοσμοθεωρητικές) δείχνουν προς το Δυτικό πολιτισμικό πρότυπο. Θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η *Οδύσεια* του Καζαντζάκη «προφητεύει» το τέλος των πολιτισμών της εντοπιότητας (το πρότυπο των οποίων είχε εκφράσει ο αρχετυπικός μύθος του Νόστου), διαβλέποντας και καταφάσκοντας την επικείμενη επικράτηση του αντίπαλου προτύπου και στο πνευματικό πλέον –και όχι μόνο στο πολιτικο-οικονομικό– πεδίο; Αν όχι σε ποιο πολιτισμικό πρότυπο παραπέμπουν τα έργα των ελλήνων ποιητών που αποκλίνουν από το πρότυπο της ομηρικής *Οδύσειας*;

Κεκές Χρήστος

[Α1.1 - 24.9, Αίθουσα 1, 9.40-10.00]

Αιγαιακές χειρονομίες συνομιλίας και δέησης: αιγυπτιακές επιρροές και διαχρονικότητα

Η μελέτη της μη λεκτικής επικοινωνίας στο Αιγαίο της Εποχής του Χαλκού, μέσω των στάσεων και των κινήσεων του σώματος με τις οποίες αποδίδονται οι ανθρώπινες μορφές στην αιγαιακή τέχνη, αποτελεί ένα ιδιαίτερο πεδίο έρευνας της αιγαιακής προϊστορίας, που προσελκύει ολοένα και περισσότερο το ερευνητικό ενδιαφέρον. Σύνηθες είναι, ωστόσο, το φαινόμενο οι πολιτισμοί του Αιγαίου να προσεγγίζονται και να μελετώνται αυτόνομα, αποκομμένοι από το ευρύτερο κοινωνικό και ιστορικό τους περιβάλλον. Δίχως να συμπεριλαμβάνονται, δηλαδή, –ιδιαίτερα στη μελέτη των αιγαιακών χειρονομιών– οι συνάφειες των πολιτισμών του Αιγαίου με τους σύγχρονούς τους πολιτισμούς της ανατολικής Μεσογείου. Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρούμε μια ερμηνευτική προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη της τις στενές πολιτισμικές σχέσεις που είχαν αναπτυχθεί κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού μεταξύ των πολιτισμών του Αιγαίου και της Αιγύπτου. Σχέσεις που τεκμηριώνονται από πληθώρα άλλων ευρημάτων, όπως για παράδειγμα των αιγυπτιακών τοιχογραφιών που παριστάνουν Αιγαίους πρέσβεις να κομίζουν προσφορές στον Φαραώ.

Την παρούσα ανακοίνωση θα απασχολήσουν κυρίως δύο ιδιαίτερες χειρονομίες που απαντούν στην αιγαιακή τέχνη, με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εκείνα των ανδρικών μορφών σε ένα πλοίο και σε συνάθροιση σε λόφο από τη Μικρογραφική Ζωφόρο της Δυτικής Οικίας του Ακρωτηρίου και των γυναικείων μορφών στη Σαρκοφάγο της Αγίας Τριάδας. Πρόκειται αντίστοιχα για μια χειρονομία με την οποία αποδίδονται οι μορφές που ομιλούν και μεταβιβάζουν εντολές και μια χειρονομία δέησης προς χθόνιες θεότητες. Οι παραπάνω χειρονομίες ερμηνεύονται κατ' αυτόν τον τρόπο επί τη βάση αιγυπτιακών παραλλήλων και καταγραφών της αρχαίας ελληνικής γραμματείας αντίστοιχα. Για να ερμηνεύσουμε τις συγκεκριμένες χειρονομίες, δηλαδή, επιχειρούμε να τις εντάξουμε σε ένα ευρύτερο γεωγραφικό, πολιτισμικό και χρονικό πλαίσιο.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν αποκαλύπτουν αφενός την ανταλλαγή ιδεών και εικονογραφικών προτύπων μεταξύ της Αιγύπτου και του Αιγαίου και την ύπαρξη ενός κοινού κώδικα επικοινωνίας, που αφορά στη συμβατική απόδοση της ομιλίας στην τέχνη, και αφετέρου στη διαχρονική συνέχεια ορισμένων αιγαιακών λατρευτικών πρακτικών –τη δέηση προς χθόνιες θεότητες με τη συγκεκριμένη χειρονομία εν προκειμένω– μέχρι και τους ιστορικούς χρόνους. Η αναγωγή λατρευτικών πρακτικών μεταγενέστερων περιόδων στην Εποχή του Χαλκού δεν κρίνεται αδόκιμη, εφόσον, για παράδειγμα, πινακίδες Γραμμικής Β τεκμηριώνουν τη μυκηναϊκή καταγωγή ορισμένων θεοτήτων του αρχαιοελληνικού πανθέου.

Κηπουρός Γιάννης

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 9.40-10.00]

Κρητικοί στη Σαντορίνη: προσωπογραφικά στοιχεία, κοινωνική και οικονομική θέση (τέλη 16ου-17ος αι.)

Το ενδιαφέρον για τη γεωγραφική κινητικότητα στον ελλαδικό χώρο, είτε πρόκειται για ομαδικές και βίαιες μετακινήσεις είτε για μεμονωμένες μετοικήσεις, έχει απασχολήσει την έρευνα και στο παρελθόν. Ως προς το τουρκοκρατούμενο Αιγαίο μαρτυρείται διασπορά Κρητικών στις Κυκλάδες, η παρουσία των οποίων αποδίδεται σε διαφορετικά κάθε φορά αίτια.

Η παρούσα ανακοίνωση εστιάζεται στη Σαντορίνη, η σχέση της οποίας με τη Μεγαλόνησο είναι διαπιστωμένη και ανάγεται στα προϊστορικά χρόνια, ενώ για την περίοδο που εξετάζουμε υπάρχουν στοιχεία τουλάχιστον από τον 14ο αι. Ωστόσο, οι μαρτυρίες για την παρουσία Κρητικών στο ηφαιστιογενές νησί πυκνώνουν όσο προχωρούμε προς τον 16ο και 17ο αι. Το παράδειγμα της οικογένειας Γαβρά, που φτάνει στη Σαντορίνη από την Κρήτη πριν από τα τέλη της δεκαετίας του 1580, η οικογένεια Σπανόπουλου, η οποία ενδέχεται να σχετίζεται με τον Μιχαήλ Σπανόπουλο, τον επιλεγόμενο Σφακιανό, και η περίπτωση του Μανόλη Βασάλου, Κρητικού από το «Κάστρον της Κρήτης», συνιστούν ενδείξεις συστηματικής εγκατάστασης Κρητικών στο νησί από τα τέλη του 16ου έως τα μέσα του 17ου αι.

Το ζήτημα της κρητικής παρουσίας στη Σαντορίνη προσεγγίζεται μέσα από την εξέταση νοταριακού υλικού και γενεαλογικών δέντρων από την Καθολική Επισκοπή του νησιού. Τα δικαιοπρακτικά έγγραφα, από τα οποία προκύπτουν και ονοματολογικά δεδομένα, είναι λυτά, κυρίως αντίγραφα, και φυλάσσονται στο αρχείο της επισκοπής. Επειδή όμως αυτά δεν συμπεριλαμβάνονται σε κάποιο σταχωμένο νοταριακό κατάστιχο, οι πληροφορίες που παρέχουν είναι αποσπασματικές. Ωστόσο, η σύνθεση των στοιχείων θεμελιώνει μια προβληματική η οποία ενδεχομένως επιδέχεται περαιτέρω έρευνα σε αρχειακό υλικό από την Κρήτη.

Πιο συγκεκριμένα, οι πηγές προσφέρουν μαρτυρίες για τη διερεύνηση παραμέτρων, όπως είναι η γεωγραφική κινητικότητα, η σχέση των Κρητικών

με τον τόπο καταγωγής τους και επίσης η ένταξή τους στην κοινωνία υποδοχής. Άλλα στοιχεία αναφέρονται σε ζητήματα κοινωνικής προέλευσης και οικονομικής κατάστασης, συμμετοχή στον δημόσιο βίο αλλά και σε δεσμούς μεταξύ των ατόμων κοινής καταγωγής.

Ίσως, η σύνδεση των παραπάνω στοιχείων με την πολιτική κατάσταση και τα αυτονομιστικά κινήματα των Κρητικών του 16ου αι. συμβάλλει στην περαιτέρω διερεύνηση των αιτίων που ευνόησαν τις μετακινήσεις προς τη Σαντορίνη και εν γένει τις Κυκλάδες, πριν από την πτώση του Χάνδακα.

Κολοβός Ηλίας

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 10.00-10.20]

Ένα οθωμανικό κατάστιχο του βενετικού Χάνδακα

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί το οθωμανικό κατάστιχο ΤΤ 798, που απόκειται στο Οθωμανικό Αρχείο της Πρωθυπουργίας στην Κωνσταντινούπολη. Το κατάστιχο συντάχθηκε αμέσως μετά την παράδοση του Χάνδακα στα 1669 με τη συνδρομή του χριστιανού Νικολού Καστροφύλακα, που είχε παραμείνει στην πόλη, και απογράφει ανά συνοικία τα κτίρια των σπιτιών, των καταστημάτων, των εκκλησιών και των μοναστηριών, τους κήπους και τα περιβόλια, γενικά το σύνολο των ακινήτων στην πόλη του Χάνδακα, ώστε να διευκολυνθεί η πώλησή τους από το οθωμανικό δημόσιο στους ενδιαφερόμενους. Στο κατάστιχο σημειώθηκαν μάλιστα τα ονόματα των πρώην χριστιανών ιδιοκτητών των κτιρίων και των γαιών, στα χρόνια των Βενετών, καθώς και τα ονόματα των νέων μουσουλμάνων αγοραστών και η αξία της αγοραπωλησίας.

Το κατάστιχο αποτελεί μια εξέχουσα μαρτυρία της εξόδου των αστών του Χάνδακα το 1669 και της εγκατάστασης στην πόλη των νέων κυριάρχων υπό οθωμανική κυριαρχία. Με αυτή την έννοια, η παρουσίασή του εντάσσεται στον θεματικό άξονα του 12ου Κρητολογικού Συνεδρίου περί μετακινήσεων, καθώς αποτελεί μια σημαντική πηγή για την επίπτωση των αντίρροπων μετακινήσεων που σημάδεψαν το τέλος του Κρητικού Πολέμου στον αστικό χώρο του Χάνδακα.

Κόμη Κατερίνα

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 13.40-14.00]

Τα ίχνη οδηγούν στην Κρήτη: όταν το Hollywood ταξίδεψε στην Ελούντα

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, πριν καθιερωθεί ως δημοφιλής τουριστικός προορισμός, η φτωχική περιοχή της Ελούντας στην επαρχία του Αγίου Νικολάου επιλέγεται ως τόπος γυρισμάτων της ταινίας *The Moon-Spinners* (*Τα Ίχνη Οδηγούν στην Κρήτη*, 1964) σε παραγωγή της εταιρίας Disney. Αμερικανοί, Άγγλοι και Έλληνες τεχνικοί και ηθοποιοί καταφθάνουν στην περιοχή, όπως και ο ίδιος ο Walt Disney, και για ένα σύντομο χρονικό

διάστημα, από τον Ιούλιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1963, το ενδιαφέρον του Τύπου αλλά και των κατοίκων του νησιού στρέφεται στην ανατολική πλευρά της Κρήτης. Η παραγωγή της ταινίας επιφέρει αλλαγές, καθώς εισρέουν χρήματα και εκατοντάδες κατοίκων συμμετέχουν στα γυρίσματα είτε ως κομπάρσοι είτε ως εργάτες στην κατασκευή σκηνικών. Οι τοπικές επιχειρήσεις αυξάνουν τα έσοδά τους και παράλληλα οι συνθήκες ζωής των ντόπιων βελτιώνονται με τη δημιουργία πληθώρας υποδομών.

Περισσότερο από μισό αιώνα μετά την προβολή της στις κινηματογραφικές αίθουσες η ταινία έχει εν πολλοίς ξεχαστεί, ενώ η ίδια η παραγωγή της δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ακαδημαϊκής έρευνας. Αρχικός στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να φέρει στο φως τις συνθήκες δημιουργίας της αμερικανικής ταινίας στην Ελούντα, μέσα από την εξέταση δημοσιευμάτων σε τοπικές εφημερίδες της εποχής, ταξιδιωτικών οδηγιών και ιστορικών βιβλίων με αντικείμενο την Κρήτη των αρχών της δεκαετίας του 1960 και ειδικότερα την επαρχία Μεραιμβέλλου, και μέσα από μαρτυρίες κατοίκων και επιχειρηματιών της περιοχής. Οι τελευταίοι θεωρούν την ταινία ορόσημο, που σηματοδοτεί την απαρχή της τουριστικής ανάπτυξης του Αγίου Νικολάου και τη μεταμόρφωσή του από μια επαρχία που αντιμετώπιζε δυσεπίλυτα προβλήματα ανέχειας σε τουριστικό θέρετρο που φιλοξενεί κάθε χρόνο χιλιάδες επισκέπτες.

Επιπλέον, με θεματικό άξονα την έννοια των μετακινήσεων η ανακοίνωση προσεγγίζει την ταινία σε δύο επίπεδα. Αρχικά, αναζητούνται οι λόγοι που οδήγησαν μια αμερικανική κινηματογραφική εταιρεία να γυρίσει τη συγκεκριμένη ταινία στην Κρήτη και επιχειρείται η ένταξή της στη γενικότερη κινηματογραφική πραγματικότητα της εποχής. Η ταινία εξετάζεται ως ένα τυπικό δείγμα του φαινομένου των «Runaway Productions» και ειδικότερα ως προϊόν των στρατηγικών και πολιτικών της εταιρείας Walt Disney, σε μια εποχή έντονου κινηματογραφικού διεθνισμού. Ταυτόχρονα, η ταινία αναλύεται σε σχέση με τα μέτρα που λαμβάνει το ελληνικό κράτος για την προσέλκυση ξένων κινηματογραφικών παραγωγών στη χώρα, με σκοπό την εισαγωγή συναλλάγματος αλλά και την προβολή της Ελλάδας στο εξωτερικό, σε μια περίοδο κατά την οποία εντατικοποιούνται οι προσπάθειες για την καθιέρωση του τουρισμού ως σημαντικού πλουτοπαραγωγικού τομέα.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο μελετώνται οι διαφορετικοί τρόποι πρόσληψης της ταινίας, όταν πλέον προβάλλεται στις κινηματογραφικές αίθουσες. Η στάση του κρητικού κοινού απέναντι στην ταινία διακρίνεται από αμφιθυμία. Από τη μία χαιρετίζεται ως έργο το οποίο προωθεί τον τόπο στο εξωτερικό αναδεικνύοντας τις ομορφιές του, και από την άλλη καταδικάζεται ως θέαμα που δυσφημεί και διασύρει την Κρήτη παρουσιάζοντας μια αρνητική εικόνα του λαού της. Η ταινία *Τα Ίχνη Οδηγούν στην Κρήτη*, προϊόν και σύμπτωμα μιας δεδομένης εποχής, γίνεται καθρέφτης των αναγκών και των επιθυμιών μιας ολόκληρης κοινωνίας, που αντιμετωπίζει την παρουσία του «άλλου» ως ευκαιρία και ταυτόχρονα ως απειλή.

Κοντοπόδη Δανάη Ζ., Αθανασία Κάντα, Χριστίνα Παπαδάκη, Ιωάννα Ευσταθίου, Ανδρέας Λυριντζής, Αλέξανδρος Πρατικάκης, Νίκος Δασκαλάκης, Μιχαήλ Σπυριδάκης

[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Το προϊστορικό Μαλεβιζί. Νέες αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές

Τα τελευταία χρόνια, στο πλαίσιο υλοποίησης έργων ιδιωτών και έργων υποδομής στον Δήμο Μαλεβιζίου, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου πραγματοποίησε αρχαιολογικές εργασίες που συμβάλλουν στην ανασύνθεση της αρχαιοτοπογραφίας της περιοχής κατά τους προϊστορικούς, κυρίως, χρόνους. Καταγράφηκαν και διερευνήθηκαν οικιστικές, λατρευτικές και ταφικές θέσεις που βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με τα ήδη γνωστά κέντρα της Εποχής του Χαλκού στην περιοχή (Τύλισος, Μπαϊρία, Κρουσώνας, Καστροκεφάλα, Αγία Πελαγία κ.ά.).

Κατά τη διάνοιξη της επαρχιακής οδού Τυλίσου-Ανωγείων εντοπίστηκε στις ανατολικές υπώρειες του όρους Στρούμπουλα, οικιστική εγκατάσταση των προανακτορικών-πρώιμων νεοανακτορικών χρόνων. Η στρατηγική θέση και το προνομιούχο φυσικό περιβάλλον του οροπεδίου του Στρούμπουλα αποτέλεσαν πόλο έλξης ανθρώπινων δραστηριοτήτων, ίχνη των οποίων εντοπίζονται σε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μικρών γεωργικοκτηνοτροφικών μονάδων καθώς και σε σχισμές και καρστικές κοιλότητες βράχων. Τα τελευταία αποτελούν πιθανά κατάλοιπα τελετουργικών δράσεων συμποτικού χαρακτήρα.

Στο πλαίσιο ολοκλήρωσης της οδού Κρουσώνα-Γαζίου, και συγκεκριμένα στη θέση «Λαρδιάς», δυτικά των Καλεσσών, ήρθε στο φως τμήμα οικισμού των νεοανακτορικών, ΥΜ ΙΙΙΒ και πρώιμων ΥΜ ΙΙΙΓ χρόνων. Ανασκάφηκαν δωμάτια αποθηκευτικού και εργαστηριακού χαρακτήρα, καθώς και χώροι συμποσίων με πλήθος αγγείων πόσης και ανάμειξης αλκοολούχων υγρών. Πιθανή θεωρείται επίσης η ύπαρξη οικιακού ιερού, καθώς βρέθηκαν τμήματα ειδωλίων και τελετουργικών αγγείων. Στο πλαίσιο του ίδιου έργου αποκαλύφθηκε στη θέση Αμμουδάρα Κρουσώνα κτιστός θολωτός τάφος του 12ου π.Χ. αι. με σημαντικά ευρήματα και βόθρο προσφορών.

Το σημαντικό ρόλο της περιοχής του Κρουσώνα, κατά τους μετανεκτορικούς κυρίως χρόνους, διασαφήνισαν το 2012 σωστικές ανασκαφές υπό τη διεύθυνση της Δρος. Αθανασίας Κάντα στο ύψωμα του Κούπου, στον Κρουσώνα, αλλά και στον παρακείμενο λόφο του Κάστελλα, όπου η επιφανειακή έρευνα και η σωστική ανασκαφή απέδειξαν την ύπαρξη τειχισμένης ακρόπολης που ανάγεται στους μυκηναϊκούς χρόνους.

Στα νοτιοδυτικά του οικισμού της Μονής, σε χαμηλό λόφο, στη θέση «Μετόχια» χαρτογραφήθηκε εκτεταμένη οικιστική εγκατάσταση των παλαιοανακτορικών-νεοανακτορικών χρόνων, ενώ κατά την παρακολούθηση των εργασιών των δικτύων άρδευσης και αποχέτευσης εντοπίστηκαν και ανασκάφτηκαν δύο θαλαμοειδείς λαξευτοί τάφοι της ΥΜ ΙΙΙΑ-Β περιόδου.

Ίχνη κατοίκησης της Μετανακτορικής περιόδου καταγράφηκαν στα δυτικά και εντός των ορίων του σύγχρονου οικισμού.

Κατά τις εργασίες ανέγερσης βρεφονηπιακού σταθμού, στο κέντρο του σύγχρονου οικισμού της Αγίας Πελαγίας, αποκαλύφθηκε τμήμα εκτεταμένου ελληνιστικού νεκροταφείου, οι λακκοειδείς τάφοι του οποίου είχαν λαξευθεί σε στρώμα με εναποθέσεις κεραμικής των προανακτορικών και νεοανακτορικών χρόνων. Επίσης, σε ύψωμα, νοτιοδυτικά του σύγχρονου οικισμού, διερευνάται οικιστική εγκατάσταση των νεοανακτορικών χρόνων. Παράλληλα, σε συνεργασία και με την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας χαρτογραφήθηκαν θέσεις της Εποχής του Χαλκού στην ευρύτερη περιοχή του Γαζίου, στην Τύλισο, καθώς επίσης στην ευρύτερη περιοχή του Στρούμπουλα, του Αστυρακίου, των Γωνιών και του Κρουσώνα. Η διερεύνηση των νέων αυτών θέσεων βρίσκεται σε εξέλιξη και αναμένεται να φωτίσει περαιτέρω την κατάληψη και τις χρήσεις της περιοχής του Μαλεβιζίου κατά τους προϊστορικούς χρόνους.

Κόπακα Κατερίνα

[Α1.1 - 24.9, Αίθουσα 1, 17.20-17.40]

Οδοιπόροι στον χρόνο. Πόδια, υπόδηση και βάδισμα στην προϊστορική Κρήτη

Τα πόδια, γυμνά και ντυμένα, είναι πυρηνική συνιστώσα της ανθρώπινης κίνησης και των διαχρονικών μετακινήσεων όλων των μορφών, όπως τις προτείνει το Κρητολογικό Συνέδριο. Με τα πόδια βαδίζουν άτομα και ομάδες σε μικρές, μέσες και μεγάλες αποστάσεις, δημιουργώντας ανθεκτικούς δρόμους του σώματος και του νου – και της επικοινωνίας και της διαντίδρασης. Φέρουν μαζί τους αγαθά, ειδήσεις, γνώσεις και δεξιότητες, συντηρητισμούς και καινοτομίες. Μεταφέρουν, επίσης, και συγχρόνως παράγουν μνήμες και ταυτότητες, ιδεολογίες και κοσμοαντιλήψεις. Το περπάτημα είναι η κατεξοχήν δράση για την υλική (επιβιωτική, εργασιακή και άλλη) και τη συμβολική ανίχνευση, οικειοποίηση και οργάνωση του χώρου και του χρόνου, και τη διαδικασία κατάκτησης του φυσικού τοπίου. Κινούμαστε, σταματούμε και μετρούμε έτσι, με ρυθμό, την εργονομία μας και την ιστορία του είδους και του πολιτισμού μας: από τα απολιθωμένα ίχνη πελμάτων των πρώτων όρθιων ανθρωπιδών και τις αρχές του διποδισμού στην Αφρική, έως τα βήματα των μυριάδων προσφύγων και μεταναστών που διασχίζουν ακατάπαυστα στεριές και θάλασσες ακόμη στις αρχές του δικού μας 21ου αι. Με αφετηρία ένα όψιμο υπόλειμμα δερμάτινου υποδήματος που βρέθηκε στην επιφανειακή έρευνα στη Γαύδο, στην ανακοίνωση παρουσιάζονται και συζητούνται σύντομα μερικές από τις παραπάνω παραμέτρους σε αρχαιολογικά τους συμφραζόμενα. Έμφαση δίνεται, ωστόσο, σε τύπους και τρόπους υπόδησης και απόδοσης των ποδιών στην Κρήτη την Εποχή του Χαλκού. Οδηγοί στην περιήγηση αυτή είναι, κυρίως,

απεικονίσεις στην αιγαιακή τέχνη και, πιο περιορισμένα, γραπτές, ανθρωπολογικές, και άλλες μαρτυρίες. Αφού τα άμεσα σχετικά τεκμήρια ανήκουν στα φθαρτά και εν πολλοίς «αόρατα» κατάλοιπα του παρελθόντος και συνιστούν, επομένως, μια σχετικά παραμελημένη ερευνητική κατηγορία στην Αρχαιολογία. Διατυπώνονται, επίσης, κάποιες σκέψεις για την κατασκευή και τη χρήση παπουτσιών – σε επίσημες και καθημερινές δραστηριότητες, από διαφορετικές ηλικιακές, έμφυλες και άλλες κοινωνικές κατηγορίες. Αναζητούνται, εξάλλου, πρακτικοί, αισθητικοί και πολιτισμικοί κώδικες εγγραφής της κρητικής προϊστορικής υπόδησης σε μόδες και, ενδεχομένως, σε ευρύτερες παραδόσεις της σημαντικής αυτής τεχνολογίας, στο πλαίσιο μιας έντονα και πολύπλευρα κινητικής, «πρωτο-παγκοσμιοποιημένης», Μεσογείου της εποχής.

Κορρέ Κατερίνα Β.

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 18.00-18.20]

Ο βίος και η πολιτεία της προσφυγικής οικογένειας Μούρμουρη (Mormori) στα Χανιά του 16ου αιώνα. Προσωπογραφία, οικογενειακές στρατηγικές, κοινωνικές συμπεριφορές

Στην κορυφή του προσφυγικού κύματος που δημιούργησε η απώλεια του Ναυπλίου και της Μονεμβασίας το 1540 εντοπίζεται η οικογένεια Μούρμουρη (Μόρμωρη, για τους Βενετούς), η οποία κατέληξε στο νησί της Κρήτης. Πιστοί συνεργάτες των Βενετών, οι επιφανείς εκπρόσωποι της οικογένειας προσπάθησαν να ξαναπιάσουν το νήμα της ζωής τους στο νέο περιβάλλον της νησιωτικής κτήσης, φιλοδοξώντας να ενταχθούν ως νέοι ευγενείς στην κοινότητα των Χανίων, όπως εξάλλου και πολλοί άλλοι συμπατριώτες τους.

Οι περισσότεροι από τους Μουρμούρηδες διακρίθηκαν ως αρχηγοί στρατιωτικών σωμάτων, απασχόληση στην οποία είχαν διακριθεί και στις πατρίδες προέλευσής τους, τη Μεθώνη και το Ναύπλιο. Επιφανέστερος όλων ήταν ο Εμμανουήλ Μούρμουρης, που διετέλεσε συνταγματάρχης της Βενετίας και διακρίθηκε στον τρίτο βενετοτουρκικό πόλεμο. Αρκετά μέλη της οικογένειας ασχολήθηκαν με τη γεωργία και το εμπόριο ή έλαβαν διοικητικά αξιώματα. Τα αδέρφια Γεώργιος και Ιωάννης Μούρμουρης, οι πρώτοι που εγκαταστάθηκαν στην πόλη των Χανίων, απέκτησαν αξιόλογη ακίνητη περιουσία στο Λασιθί και στην ύπαιθρο των Χανίων, την οποία απόγονοί τους επαύξησαν επενδύοντας κεφάλαια στο εμπόριο. Στις πηγές γίνεται επίσης μνεία για τον δικηγόρο Εμμανουήλ Μούρμουρη και τον χαρτογράφο και στρατιωτικό μηχανικό Ιωάννη Μούρμουρη.

Στα βασικά ερωτήματα τα οποία ανακύπτουν από την έρευνα των αρχειακών πηγών που αφορούν πρόσωπα της οικογένειας αυτής και τη δράση τους κατά τον 16ο αι., συγκαταλέγονται τα εξής:

(α) η κοινωνική προέλευση των μελών της οικογένειας και η σημασία της για τη διαδικασία της ενσωμάτωσης στο νέο κοινωνικό χώρο, δεδομένης της μειονεξίας που συνιστούσε το *status* του πρόσφυγα: αν και πώς, από την επίκληση της παλιάς «ευγένειας», οδηγούμαστε στην κατασκευή μιας «νέας ευγένειας»·

(β) η επίμονη επιβεβαίωση της *πίστης* προς τη Γαληνοτάτη, ως επένδυση· με άλλα λόγια, ως τρόπος υπεραναπλήρωσης της μειονεξίας και αποκόμισης απτών ωφελειών: ανταμοιβών σε γη ή σε αξιώματα, που επέτρεψε στους συγκεκριμένους πρόσφυγες να διεκδικήσουν την ένταξή τους σε συγκροτημένα κοινωνικά σώματα·

(γ) οι τεχνικές αποκατάστασης των προσφύγων που εφάρμοσαν οι βενετικές αρχές, οι σκοπιμότητες πίσω από αυτές καθώς και ο βαθμός επιτυχίας τους. Ειδικότερα, το πώς διαμόρφωσαν το πλαίσιο δράσης για τα μέλη της οικογένειας Μούρμουρη. Επίσης, οι σχέσεις των μελών της οικογένειας με τον πληθυσμό υποδοχής, με τους –επίσης πρόσφυγες– συμπατριώτες τους και με τις τοπικές διοικητικές αρχές·

(δ) η σύνδεση οικογένειας και ιδιωτικής περιουσίας με τη στρατιωτική υπηρεσία·

(ε) τέλος, η ιδιαίτερη συμβολή της οικογένειας στην άμυνα του νησιού της Κρήτης.

Η μελέτη της οικογένειας Μούρμουρη και της εξέλιξής της δεν περιορίζεται στη γενεαλογική περιγραφή. Μέσα από την ανακατασκευή του βίου και της πολιτείας των μεμονωμένων μελών της αναδύονται όψεις των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών μεταβολών που συντελέστηκαν στο νησί στα τέλη του 16ου αι.

Η συγκεκριμένη μελέτη βασίζεται σε αδημοσίευτες αρχειακές πηγές του 16ου αι. –και συγκεκριμένα σε δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα που αφορούν μεμονωμένα πρόσωπα τα οποία εντοπίστηκαν στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας– των οποίων έγινε συνδυαστική μελέτη.

Κοτσώνας Αντώνης

[Α - 25.9, Αίθουσα 3, 9.40-10.00]

Ο Μίνως Καλοκαιρινός και η ελληνορωμαϊκή Κνωσό

Η πρωτοπόρα συμβολή του Μίνωα Καλοκαιρινού στην αρχαιολογική εξερεύνηση της Κνωσού και γενικότερα της Κρήτης αναγνωρίστηκε με αξιοσημείωτη καθυστέρηση ενός περίπου αιώνα. Όμως η συμβολή αυτή και ιδιαίτερα η πρώτη ανασκαφή του προϊστορικού ανακτόρου της Κνωσού και τα ευρήματά της μελετώνται συστηματικά κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Πολύ λιγότερο έχει αξιοποιηθεί η μαρτυρία του Καλοκαιρινού για την ελληνορωμαϊκή Κνωσό, όπως αποτυπώνεται σε μια σειρά έργων του και κυρίως στην *Κρητική Αρχαιολογική Εφημερίδα*.

Η ανακοίνωση αυτή εξετάζει τις πλούσιες και ποικίλες μαρτυρίες που διέσσωσε στο έργο του ο Καλοκαιρινός για τη μνημειακή τοπογραφία της αρχαίας πόλης. Οι μαρτυρίες αυτές αφορούν σημαντικά αρχιτεκτονήματα που καταστράφηκαν κατά τον ύστερο 19ο αι., συμπεριλαμβανομένων ορισμένων που δεν έχουν καταγραφεί από άλλους μελετητές. Επίσης, ο Καλοκαιρινός αναφέρεται σε κνωσιακά γλυπτά, επιγραφές και άλλα κινητά ευρήματα που χάθηκαν έκτοτε και έχουν αγνοηθεί από τη βιβλιογραφία. Από την έρευνά μου εντοπίστηκαν εκ νέου ορισμένα από τα ευρήματα αυτά και ταυτίστηκε η κνωσιακή προέλευσή τους με βάση τα αρχεία διάφορων μουσείων εντός και εκτός Ελλάδας. Επίσης, ανιχνεύθηκαν οι μετακινήσεις των έργων αυτών εκτός Κρήτης και η εξαγωγή τους στην Αθήνα και το εξωτερικό, από τη δυτική Ασία και τη βόρεια Αφρική ως τη βορειοδυτική Ευρώπη, είτε με πρωτοβουλία του Καλοκαιρινού είτε μέσω δικτύων διακίνησης αρχαιοτήτων. Στην ανακοίνωση τα ευρήματα αυτά επιστρέφουν νοητά στο στενό γεωγραφικό τους πλαίσιο εντός της Κνωσού και χάρη στις νέες αυτές «μετακινήσεις» και «επιστροφές» τους εμπλουτίζουν τη μελέτη της μνημειακής τοπογραφίας της αρχαίας πόλης. Σε αυτό συνεπικουρούν δημοσιευμένες και αδημοσίευτες μαρτυρίες των Arthur Evans, David Hogarth και Federico Halbherr, οι οποίες δικαιώνουν την οξυδέρκεια του κρητικού μελετητή. Ιδιαίτερα πλούσια είναι τα πορίσματα της έρευνας για την περιοχή των Γυψάδων, από τις βόρειες παρυφές ως την κορυφή του λόφου. Με βάση το πλήθος και την ποιότητα των δεδομένων που προκύπτουν, ο Καλοκαιρινός αναδεικνύεται ως πρωτοπόρος όχι μόνο της μινωικής αλλά και της κλασικής αρχαιολογίας της Κρήτης.

Κούτσικου Χρυσανγή

[POSTER, B - 24.9, Αίθουσα 6]

«Χείρ Ηλίου Μόσκου»: ενυπόγραφες εικόνες του κρητικού ζωγράφου σε ιδιωτικές συλλογές

Σε αθηναϊκές ιδιωτικές συλλογές έχουν καταγραφεί εικόνες του Ρεθύμνιου Ηλία Μόσκου, ζωγράφου της όψιμης περιόδου της κρητικής τέχνης. Τα έργα φέρουν υπογραφή του καλλιτέχνη και χρονολογίες που εκτείνονται από το 1653 ως το 1681, περίοδο κατά την οποία ο Μόσκος είχε ήδη μετακινηθεί και εργαζόταν στη Ζάκυνθο. Πέντε από τις εικόνες αναφέρονται στο έργο των Μ. Χατζηδάκη και Ευγ. Δρακοπούλου *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση* χωρίς όμως να έχουν μελετηθεί συστηματικά. Άλλες τρεις είναι άγνωστες στην επιστημονική κοινότητα.

Το θεματολόγιό τους ποικίλλει: εικονογραφείται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, η Κοίμηση της Θεοτόκου, η Γέννηση, η Προσκύνηση των ποιμένων, η Ανάσταση, η Ανάληψη, η Παναγία Βρεφοκρατούσα με τους αγίους Αντώνιο και Αντώνιο της Πάδοβας, η τρίμορφη Δέηση και οι άγιοι Θεόδωρος ο Τήρων, Νικόλαος και Σπυρίδων σε δύο ζώνες.

Ο Ηλίας Μόσκος ανήκει στους κρητικούς ζωγράφους του 17ου αι. που δέχτηκαν έντονα επιρροές από τη δυτική τέχνη. Η εικόνα της Γέννησης αναπαράγει τον γνωστό από τις εικόνες του Μουσείου Μπενάκη τύπο, ο οποίος αν και ακολουθεί τη βυζαντινή εικονογραφία, ενσωματώνει στοιχεία της δυτικής ζωγραφικής. Στο ίδιο πνεύμα κινούνται και οι συνθέσεις της Κοίμησης της Θεοτόκου, της ένθρονης Βρεφοκρατούσας με τους αγίους, της δίζωνης εικόνας με τη Δέηση και τους τρεις αγίους, που αποδίδονται σύμφωνα με τη διαμορφωμένη κατά τον 15ο αι. εικονογραφία. Η παράσταση της Ανάστασης συνιστά συγκερασμό της βυζαντινής και της δυτικής εικονογραφίας του θέματος, καθώς ο Χριστός παριστάνεται μεν όρθιος σε δόξα πλαισιωμένος από τους δικαίους που βρίσκονται μέσα σε σαρκοφάγους, αλλά η μορφή του με το χιτώνα που ανεμίζει και το λάβαρο στο ένα χέρι προέρχεται από τη δυτική παράδοση. Η επίδραση της δυτικής τέχνης είναι προφανής στην εικόνα της Προσκύνησης των ποιμένων με την Παναγία γονατισμένη δίπλα στον ασπαργάνωτο Χριστό, τον Ιωσήφ όρθιο πίσω της και τους ποιμένες σε στάσεις προσκύνησης, που χαρακτηρίζονται από ζωντάνια και αμεσότητα. Εμφανής είναι η υιοθέτηση στοιχείων από το χώρο της δυτικής χαλκογραφίας στην παράσταση του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Η εικόνα της Ανάληψης τέλος συνιστά συνδυασμό του θέματος αυτού με εκείνο της Δέησης σε ένα εικονογραφικό τύπο που δεν είναι γνωστός από άλλα έργα του Ηλία Μόσκου, καθώς στην εικόνα από τον Άγιο Νικόλαο Μηνιατών Κεφαλληνίας ο ζωγράφος ακολουθεί την καθιερωμένη εικονογραφία.

Στην αναρτημένη πινακίδα θα εξετασθεί η εικονογραφία και η τεχνοτροπία των ανωτέρω έργων, θα προσδιορισθούν τα στοιχεία που ανήκουν στη βυζαντινή παράδοση και εκείνα που προέρχονται από τη δυτική τέχνη, σε συνάρτηση με τις χρονολογίες που φέρουν καθώς και με τα δημοσιευμένα έργα του ζωγράφου.

Κρίγκα Μίμικα

[Α1 - 25.9, Αίθουσα 1, 9.20-9.40]

Οι ανάγλυφες τοιχογραφίες στην Κρήτη και την Θήρα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού

Σαφώς τα περισσότερα παραδείγματα ανάγλυφων τοιχογραφιών προέρχονται από το ανάκτορο της Κνωσού και τα υπόλοιπα προέρχονται από οικιστικά σύνολα της ανατολικής Κρήτης με εξαίρεση την τοιχογραφία από το κτήριο με θρησκευτική χρήση στον οικισμό της Ψείρας. Είναι όμως θέμα τύχης ή επιλογής η απουσία των ανάγλυφων τοιχογραφιών από τα υπόλοιπα μινωικά ανάκτορα και αντίστοιχα η παρουσία τους σε οικιστικά σύνολα; Μία μόνο μεγάλη τοιχογραφική σύνθεση με ανάγλυφα τμήματα είναι γνωστή εκτός Κρήτης και πρόκειται για την τοιχογραφία με τους ρόδακες από το κτήριο Ξεστή 3 στο Ακρωτήρι Θήρας. Γιατί οι προϊστορικοί τοιχογράφοι

επέλεξαν να αναλώσουν περισσότερο χρόνο και κόπο για να κατασκευάσουν τοιχογραφίες με ανάγλυφα τμήματα και κυρίως για ποιο λόγο δίνονταν οι παραγγελίες κατασκευής τους; Γιατί στην Κρήτη όλα τα παραδείγματα ανάγλυφων τοιχογραφιών απεικονίζουν ανθρώπους και ζώα και στο Ακρωτήρι το μοναδικό παράδειγμα έχει διακοσμητικό θέμα; Οι ανάγλυφες τοιχογραφίες είναι αρκετά πιο δύσκολο να κατασκευαστούν και να εξασφαλιστεί η διατήρηση των τμημάτων που εξέχουν στην αρχική τους θέση. Σε αυτά και άλλα ερωτήματα αναφέρεται η συγκεκριμένη μελέτη, ενώ τίθενται και ορισμένες υποθέσεις εργασίας για μελλοντική έρευνα.

Κτενιαδάκης Μιχάλης Ι.

[Γ - 25.9, Αίθουσα 5, 09.00-09.20]

Ετυμολογικές προσεγγίσεις σε λέξεις του κρητικού ιδιώματος σχετικές με μετακινήσεις

Παρουσιάζονται 22 λέξεις του κρητικού ιδιώματος που, άμεσα ή έμμεσα, σχετίζονται με μετακινήσεις ανθρώπων, αγαθών, υπηρεσιών, ιδεών κλπ. ή που συναντώνται σε δραστηριότητες της καθημερινής ζωής (επαγγελματικές, κοινωνικές, πολιτικές, θρησκευτικές, στρατιωτικές) στις οποίες υπάρχει το στοιχείο της κίνησης με την ευρύτερη σημασία της.

Πρόκειται για λέξεις που συλλέχθηκαν από τον γράφοντα, μαζί με πλήθος άλλων, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης αναζήτησης κρητικών διαλεκτικών στοιχείων, κυρίως σχετικών με την τεχνολογία – αλλά όχι μόνον. Οι περισσότερες είναι λέξεις που δεν υπάρχουν στα γνωστά λεξικά ή υπάρχουν με διαφορετικές σημασίες ή είναι ανευτυμολόγητες.

Αντλούνται από διάφορες πηγές όπως γλωσσάρια, τεχνικά και άλλα εξειδικευμένα λεξικά αλλά και περιοδικά, άρθρα, επιστημονικές ανακοινώσεις, βιβλία που περιείχαν ετυμολογικές πληροφορίες καθώς και προφορικές συζητήσεις.

Από τις λέξεις που παρουσιάζονται:

- Αρκετές χρησιμοποιούνται και σήμερα (με ίδια ή παραλλαγμένη σημασία).
- Άλλες χρησιμοποιούνταν ευρέως μέχρι και τα μέσα του περασμένου αιώνα, αλλά περιστασιακά σήμερα (και σταδιακά εκλείπουν από την σύγχρονη ομιλία των Κρητών).
- Μερικές αναφέρονται μόνο στις περιόδους της Ενετοκρατίας ή της Τουρκοκρατίας (παρουσιάζονται όμως, επειδή έχουν γλωσσικό ή ιστορικό ενδιαφέρον).

Πέραν της ερμηνείας των λέξεων, επιχειρείται και η αρχική-πρωτογενής ετυμολογική προσέγγιση ή προτείνεται μία διαφορετική από την υπάρχουσα. Σε ορισμένες λέξεις διατυπώνονται προτάσεις βελτίωσης ή συμπλήρωσης της –γενικά παραδεκτής– ετυμολογίας των. Για κάθε λέξη δίδονται ένα ή περισσότερα παραδείγματα χρήσης της.

Γνωρίζοντας ότι σε μια απόπειρα όπως αυτή ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος της λανθασμένης ετυμολογίας ή παρετυμολόγησης, έγινε προσπάθεια να αναλυθεί ο τρόπος παραγωγής ή σύνθεσης των όρων, να συνδεθούν η φωνολογική, η μορφολογική και η σημασιολογική διάσταση και να αναζητηθεί –κατά το δυνατόν– η πρώτη εμφάνιση των λέξεων.

Παράδειγμα: στρασούρι, το. Μαλακό στρώμα από συμπιεσμένες ίνες μαλλιού ή τρίχες ζώων (πίλημα), με το οποίο σχηματιζόταν, μαζί με στρώση από χόρτο «αφράτο», ένα είδος στρωσίδι-μαξιλάρι στην εσωτερική επιφάνεια του σαμαριού.

- ΕΤΥΜ. πρόταση: < BEN. strazzo (στράτσο) και strazza (στράτσα) = κουρέλι, αλλά και επένδυση από κουρέλια. Γενικότερα όμως: καμωμένο από παλιά πράγματα, χοντροκομμένο, πρόχειρο [Boerio 1867: 713]. Πρβλ. στρατσόχαρτο [Μπαμπινιώτης 2011: 1343]. Μάλλινα κουρέλια, ή/και άχρηστα μεταξονήματα, άχυρα και αλογότριχες, θα μπορούσαν να ήταν το γέμισμα στο στρασούρι. [Nuovo dizionario universale tecnologico, t.V, 1834: 83]. Ίσως και με επίδραση του «σούρα» = πτύχωση.

Επικουρικά: γαλλ. strasse. subst. fém. Bourre ou rebut de la soie. = Ουσ. θηλ.

Παραγέμισμα ή απορρίμματα μεταξιού. [L'Académie française, 1798: 3080]

Κυπριωτάκης Δημήτρης

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 11.20-11.40]

«Ένα από τα όνειρα της προόδου...» Το ζήτημα της δημιουργίας σιδηροδρόμου στην Κρήτη (1880-1930)

Το δεύτερο μισό του 19ου αι. αποτέλεσε για την Κρήτη μια μεταβατική περίοδο, με σημείο καμπής την εφαρμογή των όρων της Σύμβασης της Χαλέπας. Υπό τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν, εντάχθηκε η ανάγκη για την περαιτέρω σύνδεση του τοπικού εμπορίου με τα διεθνή δίκτυα. Βασική προϋπόθεση αποτελούσε η βελτίωση και η κατασκευή νέων συγκοινωνιακών δικτύων ανάμεσα στις πόλεις-λιμάνια και τις κύριες παραγωγικές περιοχές της ενδοχώρας του νησιού, με στόχο όχι μόνο τη γρηγορότερη μεταφορά της παραγωγής αλλά και την επέκταση της εσωτερικής αγοράς σε περιοχές που μέχρι τότε παρέμεναν πεισματικά προσηλωμένες στην οικονομία της αυτάρκειας.

Στο πλαίσιο αυτό, εμφανίζονται οι πρώτες προτάσεις αναφορικά με το ενδεχόμενο της κατασκευής ενός σιδηροδρομικού δικτύου, εγκαινιάζοντας μια μακρά διαδικασία προσπαθειών που διήρκεσε σχεδόν μισό αιώνα. Οι αρχικές αυτές πρωτοβουλίες, προερχόμενες κατά κύριο λόγο από ιδιώτες, δεν καρποφόρησαν. Εμπόδια προέκυψαν, όχι μόνον λόγω της δυσπιστίας και του φόβου του τοπικού πληθυσμού αλλά και της διστακτικότητας των αρχών. Αντίθετα, το εκσυγχρονιστικό πνεύμα που προβάλλεται στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας μετέβαλε σημαντικά τα δεδομένα, προσδίδοντας στο σιδηρόδρομο μια ιδιαίτερη συμβολική σημασία. Οι διαδοχικές αποτυχίες του

κρητικού δημοσίου, στο οποίο ανήκε πλέον η πρωτοβουλία υλοποίησης του έργου, απογοήτευσαν το κοινό, εντείνοντας παράλληλα τη συζήτηση σχετικά με το αν και κατά πόσο έπρεπε να δοθεί προτεραιότητα στη δημιουργία άλλων, βασικότερων υποδομών, που θα συνέβαλαν στην αύξηση της εσωτερικής αγροτικής παραγωγής και του εμπορίου, επιτρέποντας στη συνέχεια την ανάπτυξη πιο σύνθετων και δαπανηρών έργων, όπως ο σιδηρόδρομος.

Μια τρίτη τέλος περίοδος ξεκινάει με την Ένωση και τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν αργότερα, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Νέοι παράγοντες όπως το υψηλό εργατικό κόστος, οι δυσκολίες στην εισαγωγή υλικών, κυρίως όμως η επικράτηση του σημαντικότερου ανταγωνιστή του σιδηροδρόμου, του αυτοκινήτου ως του κύριου μεταφορικού μέσου του νησιού, οδήγησαν στην οριστική επικέντρωση των όποιων προσπάθειών στη βελτίωση και επέκταση του οδικού δικτύου.

Στην ανακοίνωση αυτή επιχειρείται για πρώτη φορά μια συνολική παρουσίαση των πολυάριθμων σχεδίων αναφορικά με την κατασκευή ενός σιδηροδρομικού δικτύου στην Κρήτη. Βασικό ερώτημα αποτελεί η αναζήτηση των ουσιαστικών αιτίων που οδήγησαν αρχικά στην υποβάθμιση και στη συνέχεια στην εγκατάλειψη των σχεδίων αυτών, μέσα από τον προσδιορισμό των άμεσα εμπλεκόμενων με αυτά παραγόντων και των ουσιαστικών επιδιώξεών τους, σε συνάρτηση με τον τρόπο που οι τοπικές αρχές, οι επιμέρους παράγοντες αλλά και ο ευρύτερος πληθυσμός αντιλαμβάνονταν τη σημασία του έργου, διεκδικώντας ή αντίστροφα αντιδρώντας στην υλοποίησή του. Υπό το πρίσμα αυτό, εξετάζονται οι εναλλακτικές που τελικά επικράτησαν, καθορίζοντας τόσο τη δομή όσο και τη μορφή του συγκοινωνιακού δικτύου του νησιού μέχρι και το δεύτερο μισό του 20ού αι. Σε ένα ευρύτερο επίπεδο, γίνεται προσπάθεια το όλο ζήτημα να μην αντιμετωπιστεί ως ένα αυτόνομο φαινόμενο αλλά ως μέρος της πολύ γενικότερης, διαχρονικής συζήτησης που ξεκινάει ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αι., αναφορικά με το οικονομικό μοντέλο το οποίο θα έπρεπε να εφαρμοστεί στο νησί, μια συζήτηση που παρά τη συνεχή αναδιαμόρφωσή της εντός του διαφορετικού πλαισίου που δημιουργείται μέσα στο χρόνο, παρέμεινε πεισματικά προσηλωμένη στην υπεράσπιση των βαθύτερων δομών της τοπικής οικονομίας.

Κυριαζή Κωνσταντίνα

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 18.20-18.40]

Ύφασμα και κοινωνία στην Κρήτη του 14ου αιώνα

Αντικείμενο της ανακοίνωσης είναι η διακίνηση του υφάσματος στην Κρήτη κατά τον 14ο αι. με βάση τις αρχαιολογικές πηγές και κυρίως το νοταριακό υλικό που αφορά στο νησί και απόκειται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας.

Οι καταγραφές των εμπορικών συναλλαγών, όπως προκύπτουν από τα νοταριακά κατάστιχα, επιτρέπουν την άντληση συμπερασμάτων τα οποία αφορούν στην κατάταξη των υφασμάτων που διακινούνταν στην Κρήτη ανάλογα με τη σύσταση, το χρώμα και την προέλευσή τους· αποκαλύπτουν τη θέση του υφάσματος στην κρητική οικονομία· διερευνούν τον ποικίλο ρόλο του στη νησιώτικη κοινωνία· και τέλος, καταδεικνύουν τη σημασία του υφάσματος στην εμπορική δραστηριότητα της ίδιας της Βενετίας. Στα έγγραφα που αφορούν στο χονδρεμπόριο και το λιανεμπόριο υφασμάτων στην Κρήτη μνημονεύονται κυρίως εισαγόμενα ιταλικά υφάσματα. Οι μνείες αυτές μας επιτρέπουν να μελετήσουμε, από ποσοτική αλλά και ποιοτική πλευρά, τις όψεις ενός εμπορίου ουσιαστικά αποικιακού, που εξαρτάται κυρίως από τη μητρόπολη. Επιπλέον, παρέχουν τη δυνατότητα συναγωγής συμπερασμάτων σχετικά με την ταυτότητα των αγοραστών και των πωλητών, τις ποσότητες υφασμάτων που διακινούνταν και την τοπική ζήτηση.

Ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν είναι: ποιος ήταν ο ρόλος της Βενετίας στην εισαγωγή των υφασμάτων στην Κρήτη και πώς οι κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που συντελούνταν εκείνη την περίοδο επηρέασαν το νησί; Πώς η εμπορική και οικονομική διάσταση, όπως καταγράφεται στα έγγραφα, αποτυπώνεται σε κοινωνικό επίπεδο και τι αποκαλύπτει για τη χρήση του υφάσματος, τις ανάγκες του πληθυσμού και τις καθημερινές πρακτικές; Μπορούν αυτές οι καταγεγραμμένες εμπορικές συναλλαγές που αφορούν υφάσματα να μας δώσουν στοιχεία για την ενδυμασία και τη μόδα της εποχής;

Οι περισσότερες μελέτες για το εμπόριο υφασμάτων που στηρίζονται σε αρχειακές πηγές προσεγγίζουν το εμπόριο των υφασμάτων με όρους οικονομικούς και κοινωνικούς. Στην παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρηθεί μια προσέγγιση στην κατεύθυνση της κατανόησης των αντιλήψεων που συνθέτουν το γούστο της κοινωνίας του Χάνδακα: να εντοπίσουμε τις προτιμήσεις της, να ανιχνεύσουμε κατά πόσο οι τελευταίες επηρεάζονται –ή κατευθύνονται;– από τη Βενετία. Πρόκειται για μια απόπειρα «αισθητικής» προσέγγισης του εμπορίου, κατά την οποία το ύφασμα θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο ανάγνωσης της βενετοκρητικής κοινωνίας, πέρα από τη δεδομένη επιστημονική αξιοποίησή του στην έρευνα του υλικού πολιτισμού του νησιού.

Κυριατζή Αντωνία

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 17.20-17.40]

Οι μετακινήσεις ιεραρχών της Εκκλησίας Κρήτης για εκπαιδευτικούς σκοπούς

Κατά τη μακραίωνη ιστορία της Εκκλησίας Κρήτης αναδείχθηκαν σημαντικές προσωπικότητες. Οι τομές και ασυνέχειες στην ιστορία της νήσου επηρέασαν τις αναζητήσεις θεολογικής και εκκλησιαστικής παιδείας. Από τον Ανδρέα

Κρήτης (712-740) που έζησε τον 8ο αι., έλαβε την θεολογική παιδεία στα όρια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και υπηρέτησε την Εκκλησία Κρήτης, το νησί διήλθε την περίοδο της Αραβοκρατίας (824;-961) τη β' Βυζαντινή περίοδο (961-1204), την περίοδο της Βενετοκρατίας (1024-1645), την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1645-1898) για να φτάσει στην περίοδο της ελευθερίας από το 1898 μέχρι σήμερα.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η εκπαίδευση των ιεραρχών της Εκκλησίας Κρήτης πραγματοποιείται σύμφωνα με τις δυνατότητες μετακινήσεων αλλά και τα προσφερόμενα αντίστοιχα εκπαιδευτικά κέντρα θεολογικής παιδείας της εποχής. Στα τέλη του 19ου αι. ο Τιμόθεος Α' Καστρινογιαννάκης (1882-1897) σπούδασε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης και ακολούθως στη Θεολογική Σχολή Αθηνών.

Κατά την τελευταία περίοδο «της ελευθερίας», από το 1898 μέχρι σήμερα, ο Ευμένιος Β' ο Ξηρουδάκης (1898-1920), και ακολούθως ο Τίτος Β' ο Ζωγραφίδης (1922-1933) σπούδασαν στη Σχολή της Χάλκης. Ο Τιμόθεος Β' ο Βενέρης (1934-1941) σπούδασε στη Ρωσία και αργότερα στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, στην οποία σπούδασαν και οι διάδοχοί του Βασίλειος Ε' ο Μαρκάκης (1941-1950) και Ευγένιος Α' ο Ψαλιδάκης (1950-1978).

Ο Μελέτιος Μεταξάκης, εξέχουσα εκκλησιαστική προσωπικότητα με καταγωγή από την Κρήτη, ταξίδεψε στα Ιεροσόλυμα για να σπουδάσει στη Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού.

Ιεράρχης στα τέλη του 20ού αι. ο Τιμόθεος Γ' ο Παπουτσάκης (1978-2006) σπούδασε στη Θεολογική Σχολή Αθηνών.

Οι ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές που καθόρισαν τις μετακινήσεις και αναζητήσεις θεολογικής παιδείας των εκκλησιαστικών προσωπικοτήτων που ανέδειξε η Εκκλησία Κρήτης, και οι επιδράσεις αντίστοιχα των σπουδών στις εκκλησιαστικές, κοινωνικές και πολιτικές επιλογές των ιεραρχών θα εξετασθούν στο παρόν άρθρο.

Κυρίμη Μαρία

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Εγχάρκτη στήλη από την αγορά της Δρήρου

Η στήλη με αρ. ΑΜΗ Γ290 βρέθηκε κτισμένη στην κλίμακα της αρχαίας αγοράς της Δρήρου κατά τις ανασκαφές που διεξήγαγε στην πόλη ο Σπυρίδων Μαρινάτος τη δεκαετία του 1930. Απεικονίζει εγχάρκτη παράσταση φτερωτού γενειοφόρου άντρα που ίπταται σ' ένα εξωπραγματικό περιβάλλον, το οποίο απαρτίζουν σφίγγα σε κίονα και πουλί. Η παράσταση συμπληρώνεται με μία ακόμη μορφή βαδίζοντος άνδρα που κραδαίνει ραβδί. Η πρώτη φτερωτή μορφή «πατάει» σε γοργόνειο μεγάλου μεγέθους. Η στήλη είναι δημοσιευμένη από τον Μαρινάτο σε τρία διαφορετικά άρθρα, όπου το συμπέρασμα που προκύπτει από αυτόν είναι ότι πρόκειται για μια στήλη με ανερμήνευτη παράσταση, που μάλλον προέκυψε από σχεδιάσματα κάποιων

που περνούσαν την ώρα τους. Η εικονογραφική ερμηνεία της αποτελεί άρα ακόμη ένα ανοιχτό ζήτημα για την πλήρη δημοσίευσή της.

Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι πολλά και σχετίζονται με την αρχική χρήση της στήλης και τον δημιουργό της, τη χρονολόγηση, τις επιρροές, τη σημασία που είχε ή όχι για την αρχαία αγορά της πόλης. Στο πλαίσιο αυτό ψάχνουμε απαντήσεις στα ερωτήματα που γεννώνται μελετώντας τα σύμβολα και τα αρχέτυπα τους.

Κυρίτση Μαρία

[A1 - 25.9, Αίθουσα 1, 9.00-9.20]

Το «κύπελλο Κεφτιού» στη Ζάκρο: ένα εξωγενές στοιχείο με χρονολογική σημασία;

Ως «κύπελλο Κεφτιού», στη βιβλιογραφία της Ύστερης Χαλκοκρατίας στον αιγαιακό χώρο, χαρακτηρίζεται ένα αγγείο πόσης με διανοιγόμενα τοιχώματα, κάθετη ταινιωτή λαβή και οριζόντια έξεργη νεύρωση, περίπου στο μέσον του ύψους του σώματος. Ο τύπος έχει θεωρηθεί ότι αποτελούσε την πήλινη εκδοχή κάποιου μεταλλικού προτύπου, γνωστού από διάφορα σύνολα τόσο του ελλαδικού όσο και του κρητικού χώρου. Η επίδραση των μεταλλικών προτύπων στα πήλινα δείγματα αφορά κατά κύριο λόγο στο σχήμα αλλά, σε κάποιες περιπτώσεις, και τη διακόσμηση. Χαρακτηριστική, μεταξύ άλλων, είναι η ανεύρεση κυπέλλων με έξεργο δακτύλιο και διακόσμηση σπειρών, κατασκευασμένων τόσο σε χρυσό όσο και σε πηλό.

Στην Κρήτη, η εμφάνιση κυπέλλων με κεντρική νεύρωση ανάγεται, με τα μέχρι σήμερα δεδομένα, στη ΜΜ ΙΙΙ περίοδο, αλλά φαίνεται ότι είχε σύντομη διάρκεια, αφού το είδος σπανίζει μετά το τέλος της ΥΜ ΙΑ. Τα περισσότερα δείγματα κοσμούνται με το πτυχωτό κόσμημα χελωνίου, ενώ μια μικρή ομάδα φέρει διακόσμηση με σπείρες. Σε κάθε περίπτωση, το σχήμα δεν περιλαμβάνεται στα πιο δημοφιλή του μινωικού ρεπερτορίου, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με άλλα συναφή, όπως για παράδειγμα το κοινό κύπελλο με κάθετα τοιχώματα («straight sided cup»).

Σε ό,τι αφορά στη μινωική Ζάκρο, είναι αξιοσημείωτο ότι, κατά την έως σήμερα μελέτη των κεραμικών ευρημάτων από την τριακονταετή έρευνα του Ν. Πλάτωνος στη θέση, έχουν εντοπισθεί μόνο τρία δείγματα του τύπου. Τα «κύπελλα Κεφτιού» της Ζάκρου προέρχονται από τρεις διαφορετικές οικίες του οικισμού που περιβάλλει το ανάκτορο, σώζονται αποσπασματικά, κατά το μεγαλύτερο όμως μέρος τους, και φέρουν διακόσμηση με τρέχουσες σπείρες. Συνεπώς, αν και η μελέτη της κεραμικής από τη θέση δεν έχει ολοκληρωθεί, τα αγγεία αυτά φαίνεται να αποτελούν αντικείμενα σπάνια στη Ζάκρο, όπως άλλωστε το ίδιο σπάνια φαίνεται να είναι και στις περισσότερες κρητικές θέσεις.

Η παρουσίαση των δειγμάτων από τη Ζάκρο προσφέρει, ωστόσο, μια καλή ευκαιρία για μια συνολικότερη διερεύνηση του ζητήματος. Με δεδομένο το

ότι τα πιο λεπτότεχνα δείγματα με διακόσμηση σπειρών έχουν θεωρηθεί μέχρι σήμερα ως προϊόντα κάποιου κνωσιακού εργαστηρίου, τα κύπελλα της Ζάκρου θα μπορούσαν να θεωρηθούν είτε απευθείας εισαγωγές από την Κνωσό είτε δείγματα μιας ντόπιας εκδοχής του κνωσιακού τύπου, ο οποίος είχε γίνει γνωστός στους τοπικούς κεραμείς διαμέσου των συχνών μετακινήσεων ανθρώπων και ιδεών ανάμεσα στις δύο θέσεις. Το στοιχείο αυτό έρχεται να προστεθεί σε αρκετά ακόμη, που αποδεικνύουν τη συστηματική και πολυεπίπεδη επικοινωνία της Ζάκρου με τη «μητρόπολη» Κνωσό.

Τέλος, η ανεύρεση και των τριών δειγμάτων της Ζάκρου σε στρώματα της ΥΜ ΙΒ φάσης, με συνεννήματα χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής, συμπληρώνει την εικόνα της κεραμικής τυπολογίας για την τοπική χρονολογική βαθμίδα που έχει χαρακτηριστεί ως «Ζάκρος V». Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι κανένα δείγμα του τύπου δεν έχει εντοπιστεί μέχρι σήμερα σε στρώματα της προηγούμενης βαθμίδας «Ζάκρος IV», αυτής δηλαδή που αντιστοιχεί στη «ΜΜ ΙΙΙΒ-ΥΜ ΙΑ» φάση του χρονολογικού συστήματος των Evans και Mackenzie. Έτσι, τα «κύπελλα Κεφτιού» της Ζάκρου παρουσιάζονται υστερότερα από τα κνωσιακά και άλλα παράλληλά τους, προσφέροντας μια νέα αφορμή για την εξέταση της χρονολογικής θέσης της τοπικής ΥΜ ΙΒ φάσης σε σχέση με εκείνη γνωστών κεραμικών συνόλων από την Κνωσό, αλλά και άλλες, περιφερειακές, θέσεις.

Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου Μαρία

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 13.20-13.40]

Μετακινήσεις καλλιτεχνών από την ιταλική χερσόνησο στην Κρήτη με βάση αρχαικές και εικαστικές πηγές (14ος-15ος αι.)

Στην ανακοίνωση εξετάζεται το φαινόμενο καλλιτεχνών ή εξειδικευμένων τεχνουργών που μετακινήθηκαν από τη Βενετία ή άλλες ιταλικές πόλεις στην υπό βενετική κυριαρχία Κρήτη τον 14ο και τον 15ο αι. Οι μαρτυρίες προέρχονται από ανέκδοτα κατά το πλείστον έγγραφα των Κρατικών Αρχείων Βενετίας. Επιλέγονται χαρακτηριστικές περιπτώσεις ζωγράφων και αργυροχρυσόχων, παρακολουθείται η επαγγελματική τους δραστηριότητα, οι σχέσεις με την τοπική κοινωνία και τους συναδέλφους τους και η παραγωγή τους σε ένα διαφορετικό για τους ίδιους επαγγελματικό περιβάλλον από το αρχικό. Πρόκληση της έρευνας αποτελεί η προσπάθεια επισήμανσης ιχνών της παρουσίας των ξένων επαγγελματιών, που αναζήτησαν εργασία στον μακρινό αλλά ελκυστικό αυτό νησιωτικό χώρο. Το ζήτημα σχετίζεται με τις επιθυμίες των παραγγελιοδοτών, το είδος εργασίας που οι καλλιτέχνες αυτοί μπορούσαν να εκτελέσουν στο νησί και την πιθανή επιρροή τους στον τόπο. Σε ό,τι αφορά στους ζωγράφους γίνεται προσπάθεια να επισημανθεί οποιαδήποτε επίδραση των ταξιδιωτών αυτών στην εντοίχια

διακόσμηση βυζαντινών μνημείων της Κρήτης, που περικλείουν δυτικά στοιχεία στην εικονογραφία ή την τεχνοτροπική απόδοση. Ομοίως και για τους αργυροχρυσόχρους, των οποίων τα σωζόμενα έργα είναι μεν πολύ λιγότερα είναι ωστόσο αξιόλογα και ενδεικτικά της ποικιλίας των διαφόρων τεχνικών και των ευρέων δυνατοτήτων της τοπικής παραγωγής. Το πολύτιμο αρχαιολογικό υλικό φωτίζει με συγκεκριμένα στοιχεία τις δραστηριότητες ιταλών ζωγράφων και αργυροχρυσόχρων στο «Βασίλειο της Κρήτης», των οποίων η παρουσία συνιστά εξάλλου έναν από τους άμεσους διαύλους διάδοσης μορφών τέχνης της ιταλικής χερσονήσου στην τέχνη της Μεγαλονήσου.

Λαμπρινός Κώστας

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 12.40-13.00]

Κοινωνική μεταβολή και ιδεολογική κινητικότητα: μία διαμάχη μεταξύ βενετών ευγενών και κρητικών ευγενών στο Ρέθυμνο της υστεροβενετικής περιόδου

Θεματικό άξονα της εισήγησης αποτελούν οι θεσμικές αλλαγές και οι μεταβολές που αυτές μπορούσαν να επιφέρουν στο κοινωνικό και το ιδεολογικό πεδίο, όπως μαρτυρούν έγγραφα από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, τα οποία φωτίζουν εκφάνσεις της κοινωνίας του Ρεθύμνου και επιτρέπουν τον εμπλουτισμό του επιστημονικού προβληματισμού για τις διεργασίες στο εσωτερικό της κατά την όψιμη βενετική περίοδο. Μια μεταβολή που σημειώθηκε κατά τα τέλη του 16ου αι. στο θεσμικό πλαίσιο της τοπικής κοινωνικής ελίτ, και συγκεκριμένα στο ευαίσθητο ζήτημα των ιεραρχήσεων και της πρωτοκαθεδρίας, έμελλε να φέρει αντιμέτωπους τους βενετούς ευγενείς με τους κρητικούς ευγενείς της περιοχής, τις δύο δηλαδή κοινωνικές ομάδες που, κατά τα ισχύοντα στο υπόλοιπο νησί, απάρτιζαν την κυρίαρχη τάξη. Αφτηρία της διαμάχης, που με εξάρσεις και υφέσεις έμελλε να διαρκέσει για πολλά χρόνια, υπήρξε απόφαση της κεντρικής εξουσίας να χορηγηθούν ορισμένα επιπρόσθετα προνόμια στους κατόχους της ιεραρχικά δεύτερης ευγένειας, της κρητικής. Σε μια κρίσιμη για τη Βενετία περίοδο λόγω των ρευστών γεωπολιτικών συνθηκών στην ανατολική Μεσόγειο, η κυβερνητική πρωτοβουλία υπέρ των κρητικών ευγενών αποσκοπούσε στην πληρέστερη αξιοποίησή τους, προκειμένου, χάρη στη μεγάλη πληθυσμιακή υπεροχή που διέθεταν στους κόλπους της αριστοκρατίας, να συμβάλουν ενεργότερα στην εφαρμογή του αμυντικού προγράμματος στην περιοχή. Αυτή όμως η θεσμική ενδυνάμωσή τους συνάντησε την έντονη αντίδραση των βενετών ευγενών του τόπου, οι οποίοι, μολονότι ήταν αριθμητικά υποδεέστεροι, βρίσκονταν, όπως γενικά οι ομότιπλοί τους στο νησί, στην κορυφή της κοινωνικής κλίμακας. Ως εκ τούτου, εκείνοι είδαν τη συγκεκριμένη εξέλιξη ως σοβαρή απειλή για την επίσημη υπέρτερη θέση και την αίγλη τους στον κοινωνικό ιστό. Ο ανταγωνισμός εντεινόταν, καθώς οι κρητικοί ευγενείς, έχοντας επίγνωση της πληθυσμιακής δύναμης και της κοινωνικής επιρροής τους, επιχειρούσαν να αποκτήσουν ακόμη περισσότερα

προνόμια στη δημόσια σφαίρα. Μέσα σε κλίμα έντονης ιδεολογικής κινητικότητας τόσο οι βενετοί όσο και οι κρητικοί ευγενείς κατέβαλλαν προσπάθειες, επιστρατεύοντας διάφορα επιχειρήματα, να επικρατήσουν της αντίπαλης κοινωνικής δύναμης, με σκοπό να διατηρήσουν ή να επαυξήσουν τα κεκτημένα τους. Οι αρχειακές μαρτυρίες αντανακλούν μεταξύ άλλων τις προσδοκίες, τις στρατηγικές και τον ιδεολογικό εξοπλισμό της κάθε ομάδας, όπως και την εικόνα που είχαν κατασκευάσει τα μέλη της για τον εαυτό τους αλλά και για τους «άλλους». Σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι διακυμάνσεις της βενετικής πολιτικής έναντι του ενός ή του άλλου αριστοκρατικού μορφώματος, σε μια προσπάθεια επίτευξης κοινωνικών ισορροπιών ώστε να αποφευχθεί περαιτέρω κλιμάκωση των αντιπαράθεσεων, η οποία θα μπορούσε να έχει δυσμενή αντίκτυπο στην πολιτική σταθερότητα.

Λενακάκης Ανδρέας Κίμ.

[Γ - 25.9, Αίθουσα 5, 09.20-09.40]

Οι εσωτερικές μετακινήσεις πληθυσμών στην Κρήτη του 19ου αιώνα και ο σχηματισμός των κρητικών εθνικών επωνύμων

Το ζήτημα της ταυτότητας αποτελεί αντικείμενο συστηματικής έρευνας των κοινωνικών επιστημών τα τελευταία τουλάχιστον πενήντα χρόνια. Η ανάγκη όμως αυτοπροσδιορισμού ή ετεροπροσδιορισμού του ατόμου μέσα στην ομάδα με όνομα είναι πρακτική αρχαιότατη και καταγράφεται σε όλους στους πολιτισμούς των ιστορικών χρόνων. Ανάμεσα στους παράγοντες που δημιουργούν ταυτότητα στα άτομα είναι και ο τόπος καταγωγής τους. Το πατριδωνυμικό/εθνικό επίθετο (πρβλ. Μωριάς > Μωραΐτης, Κρήτη > Κρητικός, Χανιά > Χανιώτης, Χανιωτάκης κ.ά.) λειτουργεί ως επώνυμο (cognomen), που μαζί με το όνομα (nomen) διαμορφώνουν μια ονοματική ταυτότητα, κατά κανόνα μοναδική, με την οποία αυτοπροσδιορίζεται το άτομο στο πλαίσιο της ομάδας.

Ως πατριδωνυμικά θεωρήθηκαν μόνο όσα επώνυμα σχηματίζονται με την προσθήκη πατριδωνυμικών επιθημάτων -ιανός (πχ. Φόδελε > φοδελιανός > Φοδελιανάκης), -ανός (πχ. Κράσι > κρασανός > Κρασανάκης), -ίτης (Μεσαρά > μεσαρίτης > Μεσαριτάκης), -ώτης (Χανιά > χανιώτης > Χανιωτάκης) κ.ά.

Μολονότι η έρευνά μας ξεκίνησε με ονοματολογικά κίνητρα, την καταγραφή δηλαδή των εθνικών/πατριδωνυμικών επωνύμων στην Κρήτη, με τη φιλοδοξία να συμπληρώσει το βιβλιογραφικό κενό που υπάρχει στην ονοματολογική έρευνα στην Κρήτη (σ.σ. ήδη έχουν μελετηθεί τα επώνυμα ενετικής και τουρκικής προέλευσης, επώνυμα δηλωτικά επαγγελμάτων, τίτλων και αξιωμάτων, παρωνυμίων, φυτών, ζώων) στην πορεία της απέκτησε ιστορικό και κοινωνιολογικό ενδιαφέρον, καθώς μέσα σ' αυτήν αποτυπώνονται τα ιστορικά γεγονότα και οι κοινωνικές συνθήκες που ανάγκασαν σε μετοίκηση άτομα και πληθυσμούς.

Βιβλιογραφία σχετική με το θέμα δεν υπάρχει. Σποραδικές αναφορές στην ερμηνεία των πατριδωνυμικών επωνύμων γίνονται σε βιβλία τοπικού ενδιαφέροντος (ιστορικού και λαογραφικού ενδιαφέροντος συγκεκριμένων οικισμών). Η αφετηρία της έρευνάς μας βασίστηκε στο ονοματολόγιο του τηλεφωνικού καταλόγου Κρήτης του ΟΤΕ (2013), στις σελίδες του οποίου περιέχονται δύο εκατοντάδες περίπου τέτοιων επωνύμων, που αντλούν την ετυμολογία τους από αντίστοιχους κρητικούς οικισμούς, και το δίτομο έργο του Στέργιου Σπανάκη *Πόλεις και χωριά της Κρήτης*. Εκτός όμως από τη γλωσσική επεξεργασία τους, ο ερευνητής βρίσκεται μπροστά στο ζήτημα του προσδιορισμού του εύρους των μετακινήσεων/μετοικήσεων και της ερμηνείας του φαινομένου: για ποιους λόγους υπάρχουν εσωτερικές μετακινήσεις/μετοικήσεις απόμων και ποια έκταση έλαβαν; Η έρευνα πεδίου απέδειξε ως βασικές αιτίες τις τουρκικές διώξεις (όπως αυτές αποτυπώνονται και στον «Κώδικα των Θυσίων»), την εσωγαμβρία και τη βεντέτα. Καθώς και ότι η συλλογική μνήμη προσδιορίζει χρονικά τις μετακινήσεις/μετοικήσεις αυτές τον 19ο αι., χρονικό πλαίσιο που καθόρισε και τον τίτλο της παρούσας εισήγησης.

Λιακόπουλος Ηλίας

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Νέα δεδομένα από τα σπήλαια των Περιφερειακών Ενοτήτων Χανίων και του Ρεθύμνου

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί μια σειρά από σπήλαια, στα οποία πραγματοποιήθηκαν αυτοψίες από κλιμάκια της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας κατά τη χρονική περίοδο 2013-2015. Έγινε επιλογή σπηλαίων που δεν είναι ιδιαιτέρως γνωστά. Αναλυτικότερα, μεταξύ άλλων θα γίνει αναφορά στα σπήλαια των Χανίων: *Δαφνών, Λαχταρίδες, Ελληνότρυπα, Νερότρυπα, Ανθρωπότρυπα, Καλαμάτο, Σπηλιάρα στα Γουργούθια, Λεντάκας, Σκόλακας, Στα Χαλασμένα, Αχυρόσπηλιος, Κερά Σπηλιώτισσα, Ελληνόσπηλιος*, και στα σπήλαια του Ρεθύμνου: *Πρίνου, Φανταξοσπηλιάρα, Μούγκρι, Φουρναρές, Σπηλιάρι* στην Πατσό, *Μεταξοσπηλιά* στα Αγγελιανά. Οι θέσεις των σπηλαίων θα συνοδεύονται από γεωγραφικές συντεταγμένες και θα τοποθετηθούν επί χάρτου. Για το κάθε σπήλαιο θα υπάρχει περιγραφή και χάρτης –όπου αυτό είναι εφικτό– και φυσικά αναφορά για τα αρχαιολογικά και ιστορικά ευρήματα.

Σε όλα τα παραπάνω σπήλαια δεν έχουν διεξαχθεί ανασκαφικές έρευνες. Επιπλέον, οι όποιες πληροφορίες έχουμε προέρχονται από σύντομες δημοσιεύσεις που έγιναν πριν από τουλάχιστον πενήντα χρόνια. Οι περισσότερες μάλιστα δημοσιεύσεις έχουν γίνει μόνο από έναν ερευνητή, τον Paul Faure.

Οι αυτοψίες που πραγματοποιήθηκαν την τελευταία τριετία από το έμπειρο και εξειδικευμένο στην εξερεύνηση των σπηλαίων προσωπικό της Εφορείας

Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας απέδωσαν πολλά ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με το είδος της χρήσης των σπηλαίων αυτών από τον άνθρωπο και τις χρονικές περιόδους κατά τις οποίες χρησιμοποιήθηκαν.

Τα σπήλαια αυτά χρησιμοποιήθηκαν κυρίως ως χώροι εύρεσης νερού, κατοικίες, καταφύγια, στάβλοι, νεκροταφεία και ιερά. Τι είναι όμως αυτό που καθορίζει κάθε φορά τη χρήση ενός σπηλαίου; Και γιατί ξαφνικά σε ένα σπήλαιο αλλάζει η χρήση, ή εγκαταλείπεται από τον άνθρωπο, κάποιες φορές για ένα διάστημα και άλλες για πάντα; Από ποιες κοινότητες προέρχονται οι άνθρωποι που επισκέπτονται και χρησιμοποιούν το εκάστοτε σπήλαιο; Ποιοι ήταν οι κίνδυνοι που ώθησαν τους ανθρώπους να καταφύγουν σε ένα σπήλαιο; Υπάρχουν στοιχεία που συνδέουν τη χρήση των σπηλαίων με τα ιστορικά γεγονότα της κάθε περιοχής; Ποια είναι τα στοιχεία που ορίζουν την ιερότητα ενός σπηλαίου;

Λουκάκη Αργυρού

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 19.40-20.00]

Η «μετακίνηση» της πόλης και τα ηθικά διλήμματα στην προστασία της αρχαίας κληρονομιάς: η περίπτωση της Κνωσού

Η εισήγηση προτείνει επείγοντα αναστοχασμό γύρω από το ζήτημα της διαχείρισης της αρχαίας κληρονομιάς, η οποία ενέχει πολλαπλές διαστάσεις, τοπικές και παγκόσμιες, μεταξύ των οποίων η ηθική. Ο αναστοχασμός αυτός καθίσταται ευχερέστερος σήμερα λόγω της πτώσης στην οικοδομική δραστηριότητα αλλά και λόγω της πρόσφατης υλοποίησης σημαντικών έργων εκσυγχρονισμού (Αρχαιολογικό Μουσείο) και αναστήλωσης-ανακατασκευής (Ναός Πέτρου και Παύλου) στο Ηράκλειο Κρήτης.

Η οικιστική επέκταση του Ηρακλείου οφείλεται κυρίως σε μικρο-κλιματική, αυθόρμητη και καιροσκοπική αστική δραστηριότητα που οδηγεί στην κατά προσέγγιση ομόκεντρη μετακίνηση της πόλης από Βορρά προς Νότο, η οποία έχει αστικοποιήσει το άμεσο περιβάλλον μνημειακών τόπων με παγκόσμια εμβέλεια όπως αυτός της Κνωσού, στερώντας του την ένταξη στα μνημεία της UNESCO. Το αντι-υποδάμιο, ακανόνιστο οικιστικό αποτέλεσμα είναι γραφικό και ευπρόσδεκτο όταν πρόκειται για μικρές κατασκευές με παραδοσιακά υλικά και διαφορετικούς χρηστικούς στόχους (στεγάση, σε αντίθεση προς την κερδοσκοπική μεγιστοποίηση της γαιοπροσόδου). Όμως, η αυθαίρετη δόμηση του Ηρακλείου έχει υψώσει στερεά πρίσματα ά-λογης μορφολόγησης και κατασκευής βιαστικής και ευτελούς, που μαρτυρεί αδιαφορία για τη συνολική εικόνα της πόλης. Τούτο έρχεται σε κατάφωρη αντίθεση με τον μεγαλεπήβολο σχεδιασμό της πόλης του παρελθόντος, ιδιαίτερα κατά τη βενετσιάνικη φάση της, ο οποίος περιελάμβανε σημαντικά δημόσια έργα υποδομής, άμεση σχέση με τη θάλασσα, προς την οποία σήμερα το Ηράκλειο στρέφει τα νώτα, προοπτικούς άξονες και αισθητική μέριμνα (βλ. Georgopoulou 2001/2011, Λουκάκη 2007).

Ο μύθος της Κνωσού, προστιθέμενος στο μεγαλείο του φυσικού τοπιακού υποβάθρου του Ηρακλείου (για το δεύτερο, βλ. Rackam and Moody 1997) συνέβαλαν στην αισθητική συγκίνηση και την έμπνευση που άντλησαν από την κρητική αρχαιολογία μεγάλοι δημιουργοί και λογοτέχνες (Picasso, Masson, Καζαντζάκης, Highsmith, κ.ά.). Οι τοπιακοί συνειρμοί είναι ουσιώδεις και ως τέτοιοι απετέλεσαν πάγιο κριτήριο στις διαχρονικές επιλογές του ΚΑΣ. Εντούτοις, το περιβάλλον του ανακτόρου της Κνωσού συμπαρασύρεται στο συμβολικά και αισθητικά παρένθητο «κενό» του Ηρακλείου εντός του κατά τα λοιπά εντατικού φυσικού τοπίου της Κρήτης. Η έρευνα εκκινεί με τις εξής υποθέσεις: Παράγοντες όπως η αστική ιστορία του Ηρακλείου, διαφορετική αυτής του Ρεθύμνου και των Χανίων, το πρότυπο της πρωτεύουσας, η ιστορία καθαυρέσεων αλλά και αναστηλώσεων μνημείων ως πολωμένο υπόδειγμα κρατικής συμπεριφοράς, το παραγωγικό προφίλ του νομού και η επένδυση στην οικοδομική δραστηριότητα από τη δεκαετία του 1960 και μετά υπήρξαν καθοριστικοί για την εκτρεπόμενη πολεοδομική «μετακίνηση» του Ηρακλείου προς το στραγγαλισμό των αρχαιοτήτων του.

Στην εισήγηση θίγονται ζητήματα τοπικής ταυτότητας, οικονομίας και συμφερόντων, οι διαχρονικές επιλογές και αισθητικές του ΚΑΣ (ζώνη προστασίας και αισθητική των αναστηλώσεων της Κνωσού, διαχείριση των Ενετικών οχυρώσεων), όπως και η στρωματογραφία του πολεοδομικού (μη)-σχεδιασμού του Ηρακλείου. Παρατηρείται ότι το *genius loci* ως μικροαστικά συμφέροντα, τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ΤΑ, αντιμάχεται το *genius mundi* ως ηθική υποχρέωση απέναντι στην οικουμενικότητα που τα ίδια τα μνημεία εμπεριέχουν, αλλά και απέναντι στις προϋποθέσεις της τουριστικής βιομηχανίας.

Η διερεύνηση είναι πρωτότυπη μεθοδολογικά (διεπιστημονική προσέγγιση πολλαπλών διαστάσεων) και θεματικά (ανάλυση (α) του ζητήματος του τοπικού και παγκόσμιου ανήκειν της πολιτιστικής κληρονομιάς, (β) της ηθικής διάστασης του χωρικού σχεδιασμού και της αστικής 'μετακίνησης' στην περίπτωση μνημειακών τοπίων εξαιρετικά μεγάλης παγκόσμιας σημασίας).

Λυδάκη Ειρήνη

[B - 25.9, Αίθουσα 2, 9.20-9.40]

Η Φιλονεικία του Χάνδακος και του Ρεθύμνου του Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλής: τα πρόσωπα και οι μετακινήσεις

Μετά την τουρκική κατάκτηση του Ρεθύμνου, το 1646, ο Μαρίνος Τζάνεσ Μπουνιαλής (περ. 1620-1685) εγκαταλείπει τη γενέτειρά του και, με ενδιάμεσο σταθμό την Κέρκυρα, εγκαθίσταται στη Βενετία. Τριάντα και πλέον χρόνια μετά τη βίωση του τραυματικού γεγονότος της απώλειας της πατρίδας του, δέκα περίπου χρόνια μετά το τέλος του Κρητικού Πολέμου, και προς το τέλος πια της ζωής του, ο Μαρίνος θα συνθέσει το στιχούργημα «Φιλονεικία

του Χάνδακος και του Ρεθύμνου», το οποίο θα συμπεριληφθεί στην έκδοση του ποιήματός του *Διήγησις διά στίχων του δεινού πολέμου του εν τη νήσω Κρήτης γενομένου...*, που κυκλοφόρησε στη Βενετία το 1681. Μέσα από τα ονόματα των προσώπων και των οικογενειών που απαριθμεί η προσωποποιημένη, τουρκοκρατούμενη πλέον πόλη του Ρεθύμνου, συγκρίνοντας τον εαυτό της με την πολιορκούμενη πρωτεύουσα του νησιού, ο ποιητής καταγράφει και μεταδίδει την εικόνα του παρελθόντος αλλά και του παρόντος επιφανών συμπατριωτών του. Κάποια από τα αναφερόμενα πρόσωπα –λόγιοι, ιερωμένοι, επιστήμονες και καλλιτέχνες– είναι επαρκώς γνωστά, χάρη στη μέχρι σήμερα αρχειακή έρευνα, άλλα παραμένουν άγνωστα ή αταύτιστα. Κοινό χαρακτηριστικό που συνδέει τα πρόσωπα αυτά είναι ότι στην πλειονότητά τους άφησαν τη γενέτειρά τους για να εγκατασταθούν και να σταδιοδρομήσουν σε άλλους τόπους – αρχικά στον Χάνδακα, αλλά και σε άλλες περιοχές, κυρίως του βενετικού κόσμου.

Στο πλαίσιο της ανακοίνωσης αυτής: (α) θα επιχειρηθεί μια πρώτη σύντομη παρουσίαση του ζητήματος που αφορά στους παράγοντες οι οποίοι επέτρεψαν ή επέβαλαν τις μετακινήσεις των κατοίκων του Ρεθύμνου, τους στόχους των μετακινήσεών τους και τη δράση τους στους νέους τόπους εγκατάστασής τους, και (β) θα διερευνηθεί το λογοτεχνικό υπόβαθρο του ποιήματος, καθώς και, κυρίως, ο στόχος που θέλησε να πραγματοποιήσει ο ποιητής με τη συγκεκριμένη αυτή σύνθεση.

Μαθιουδάκη Δέσποινα

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 10.40-11.00]

Η ανάπτυξη της σαπωνοποιίας στην Κρήτη τον 18ο-19ο αιώνα

Η πιο σημαντική βιομηχανική εξαγωγική δραστηριότητα στην Κρήτη του 18ου-19ου αι. εντοπίζεται στη σαπωνοποιία. Τον 18ο αι. το λάδι ήταν ένα βασικό εξαγώγιμο εμπόρευμα ως πρώτη ύλη για τις βιομηχανίες σαπουνιού της Ευρώπης, κυρίως τις γαλλικές της Μασσαλίας, όπου σπάνια γινόταν εξαγωγή λαδιού για το φαγητό.

Οι σαπωνοποιίες στην Κρήτη ήταν την εποχή αυτή σε μεγάλη άνθηση, επειδή παρήγαν ένα προϊόν απαραίτητο για τη λειτουργία της υφαντουργίας, που στην Ευρώπη γνώριζε μεγάλη ανάπτυξη, αφού τα μαλλιά και τα νήματα έπρεπε να πλένονται πριν οδηγηθούν στην επεξεργασία, όπως και τα υφάσματα πριν παραδοθούν στο εμπόριο.

Από πηγές πληροφορούμαστε ότι η κρητική σαπωνοποιία απορροφούσε 5.000 τόνους λαδιού την περίοδο της «βεντέμας». Αυτό ανάγκασε την οθωμανική διοίκηση να επιβάλει το 1722 φορολογία στα λάδια που χρησιμοποιούνταν από τις σαπωνοποιίες.

Σύμφωνα με τα Τουρκικά αρχεία γίνεται καταγραφή όλων των μονάδων σαπωνοποιίας: το 1723 αναφέρονται 45 σαπωνοποιίες σε ολόκληρη την

Κρήτη, από τις οποίες οι 5 είναι στο Ηράκλειο, οι 10 στο Ρέθυμνο και οι 30 στα Χανιά. Στο Ηράκλειο κατασκευαζόταν η καλύτερη ποιότητα σαπουνιού, επειδή εκεί οι σαπωνοποιίες χρησιμοποιούσαν καλύτερες πρώτες ύλες. Η ετήσια παραγόμενη ποσότητα σαπουνιού ήταν περίπου 1.760.000-2.220.000 οκάδες συνολικά, από την οποία το 75 % εξαγόταν.

Η αριθμητική πορεία και γενικότερα η εξαγωγική δραστηριότητα της βιομηχανίας σαπουνιού στην Κρήτη ήταν τόσο ανοδική ώστε από πηγές πληροφορούμαστε ότι την πρώτη εικοσαετία του 19ου αι. εκτός από τις συνήθεις αγορές στην Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τη Θεσσαλονίκη, την Αίγυπτο, τη Συρία, την Κριμαία, το εμπόριο του κρητικού σαπουνιού επεκτάθηκε στη Σικελία και ιδιαίτερα στη Μάλτα όπου στέλνονταν μεγάλες ποσότητες.

Το κρητικό σαπούνι ήταν τόσο παχύ, δηλαδή περιείχε τόσο μεγάλη ποσότητα λαδιού, ώστε θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τις γαλλικές σαπωνοποιίες σαν πρώτη ύλη. Σύμφωνα με τον F. Beaujour, αν οι γαλλικές σαπωνοποιίες της Μασσαλίας ξανάλιωναν το κρητικό σαπούνι, θα είχαν κέρδος 25%.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα διαπίστωση που προκύπτει από τα Βενετικά αρχεία, αφορά στην κίνηση των βενετικών καραβιών που φόρτωναν εμπορεύματα από την Κρήτη. Τα καράβια που έφευγαν φορτωμένα με σαπούνι αντιπροσωπεύουν το 50% του συνόλου τους κατά την περίοδο 1782-1788.

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας σαπουνιού και η παράλληλη εξαγωγική της δραστηριότητα είχαν σημαντικές συνέπειες σε πολλούς τομείς της οικονομίας και της κοινωνίας. Όσον αφορά στην οικονομία παρατηρείται ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας, και στην αγροτική οικονομία οι επιπτώσεις αυτής της δραστηριότητας είχαν σαν αποτέλεσμα την κατάργηση της σιτοκαλλιέργειας και την αντικατάστασή της με την ελαιοκαλλιέργεια.

Σχετικά με την κοινωνική διαφοροποίηση, η βιομηχανία και οι εξαγωγές σαπουνιού δημιούργησαν μια νέα κοινωνική ομάδα, τους κεφαλαιούχους της βιομηχανίας, που ως προς την επαγγελματική τους οργάνωση, το «συνάφι» των σαπωνοποιών, ήταν από τα πιο ισχυρά στην Κρήτη εκείνης της εποχής.

Μαθιουδάκη Μαρία

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 09.40-10.00]

Εμπορικές διαδρομές των κρητικών εκδόσεων στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα

Κύρια ερωτήματα: Σύμφωνα με την *Ελληνική Βιβλιογραφία* του 19ου αι., οι κρητικές εκδόσεις πυκνώνουν από το 1880 περίπου και μετά. Οι παλαιότερες κρητικές εκδόσεις είναι κυρίως έντυπα διοικητικού ενδιαφέροντος (Κανονισμοί, Διατάγματα και άλλα). Σταδιακά ως τις αρχές του 20ού αι.,

εκδίδονται σε τυπογραφεία των Χανίων, του Ηρακλείου και του Ρεθύμνου, πραγματείες, μεταφράσεις, ποιητικά βιβλία ακόμα και μυθιστορήματα. Στα χρόνια της Αυτονομίας εκδίδονται στην Κρήτη έργα ιστορικού ενδιαφέροντος που εξιστορούν τις κρητικές επαναστάσεις εναντίον της οθωμανικής αρχής, όπως τα *Απομνημονεύματα αναφερόμενα εις την Αναγέννησιν της Κρήτης* του Ι. Σκαλτσούνη (Χανιά, 1900), η *Ιστορία της Κρήτης από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τέλους της επαναστάσεως του 1866* του Π. Κριάρη (Χανιά 1902), και άλλα. Συγχρόνως το θερμό ενδιαφέρον του ελλαδικού κόσμου για τις επαναστατικές και πολιτειακές εξελίξεις στην Κρήτη, εκφράζεται μέσω της έκδοσης (στην Αθήνα κυρίως) ιστορικών μελετών, πραγματειών και λογοτεχνικών έργων που αφορούν την Κρήτη. Στην ερευνητική αυτή εργασία εξετάζονται:

- Ο βαθμός απήχησης των κρητικών βιβλίων σε βιβλιοπωλεία της Αθήνας και άλλων πόλεων του ελληνικού κράτους και ο βαθμός διάδοσης-προβολής τους στους τιμοκαταλόγους των μεγάλων ελληνικών βιβλιοπωλείων της Τουρκίας (κυρίως Κωνσταντινούπολης και Σμύρνης).

- Η γενική απήχηση των ελλαδικών εκδόσεων που αφορούν το κρητικό ζήτημα.

- Οι εμπορικές σχέσεις των αθηναίων βιβλιοπωλών με κρητικούς εμπορικούς αντιπροσώπους που εξυπηρετούσαν τη διακίνηση βιβλίων από και προς την Κρήτη.

- Το ενδιαφέρον του αθηναϊκού Τύπου για τις επαναστατικές εξελίξεις στην Κρήτη και για τα σχετικά έντυπα.

Ερευνητικό πλαίσιο: Η διερεύνηση της κινητικότητας των κρητικών εκδόσεων και των σημαντικότερων ελλαδικών εκδόσεων κρητικής θεματολογίας πραγματοποιείται μέσα από τις πληροφορίες που δίνουν οι βιβλιοπωλικοί κατάλογοι του 19ου και των αρχών του 20ού αι., αλλά και ο ελληνικός Τύπος της ίδιας εποχής. Οι πηγές αυτές έχουν συγκεντρωθεί και μελετηθεί στο πλαίσιο βιβλιολογικών ερευνών ευρύτερης θεματολογίας, κατά τη διάρκεια εκπόνησης διδακτορικής διατριβής και μεταδιδακτορικής έρευνας στο πανεπιστήμιο Κρήτης.

Στοιχεία πρωτοτυπίας: Οι βιβλιοπωλικοί κατάλογοι (υλικό σπάνιο και διάσπαρτο) αξιοποιούνται συγκεντρωτικά για την άντληση πληροφοριών σχετικά με την παρουσία ή απουσία των κρητικών εκδόσεων σε μεγάλα ελληνικά βιβλιοπωλεία, όπως της Αθήνας, της Πάτρας, του Ναυπλίου αλλά και της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Αλεξάνδρειας. Αξιοποιείται επίσης σχετικό αποδελτιωμένο πρωτογενές υλικό από τον αθηναϊκό κυρίως Τύπο της εποχής.

Μαΐλης Αθανάσιος

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 11.40-12.00]

Αλλάζοντας το δόγμα. Ο διπλός ναός του Αγίου Παντελεήμονα και του Αγίου Δημητρίου στα Περιβόλια Χανίων

Ο οικισμός Γαρίπα (παλαιότερα Μπουτσουνάρια) στα νότια των Περιβολίων είναι γνωστός στους μελετητές της μεσαιωνικής περιόδου ως μία από τις κύριες υδροδοτικές πηγές της πόλης των Χανίων, αλλά και ως έδρα της ισχυρής ενετικής οικογένειας των Νίαρο. Παρ' όλ' αυτά σχετικά άγνωστη παραμένει η ύπαρξη τριών τοιχογραφημένων ναών στην ευρύτερη περιοχή: του μονόχωρου ναού του Αγίου Αντωνίου και των διπλών ναών του Αγίου Γεωργίου-Αγίου Νικολάου και Αγίου Παντελεήμονα-Αγίου Δημητρίου.

Ο τελευταίος ναός χωροθετείται σε ύψωμα κοντά στα λείψανα του Pallazzo Níaro. Η εκκλησία είναι ουσιαστικά ένα σύμπλεγμα δύο μονόχωρων ναών που ενώνονται μεταξύ τους με μεγάλο τοξωτό άνοιγμα. Οι εξωτερικοί τοίχοι του συμπλέγματος αποτελούνται κυρίως από αργολιθοδομή, ενώ αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της τοιχοποιίας είναι η πλαστική διάρθρωση (με τρία τυφλά αψιδώματα) του νότιου τοίχου της νότιας εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου, υποδεικνύοντας πιθανή επίδραση από την παλαιότερη μεσοβυζαντινή παράδοση.

Ο τοιχογραφικός διάκοσμος διατηρείται μόνο στο ανατολικό τμήμα της βόρειας εκκλησίας (Άγιος Παντελεήμων) και αποτελείται από δύο στρώματα. Το πρώτο παραπέμπει ευθέως στο ορθόδοξο δόγμα και χαρακτηρίζεται από την έμφαση στο λειτουργικό και Εσχατολογικό περιεχόμενο. Ο σωζόμενος διάκοσμος αποτελείται από τρεις ζώνες. Η πρώτη ζώνη –στο μέτωπο της αψίδας– χαρακτηρίζεται από μία κεντρική παράσταση (Ετοιμασία του Θρόνου), εκατέρωθεν της οποίας υπάρχουν παραπληρωματικές σκηνές κυρίως από τον Θεομητορικό κύκλο (Εισόδια, Ευαγγελισμός). Η δεύτερη ζώνη ξεκινάει από τους πλευρικούς τοίχους του Ιερού Βήματος, περιλαμβάνει γονυπετείς ιεράρχες και μοναχούς σε πομπή και απολήγει στην τρίμορφη Δέηση του τεταρτοσφαιρίου της αψίδας. Τέλος στην τρίτη (κατώτερη) ζώνη κυριαρχούν χοροί Ιεραρχών που απολήγουν στη Θεία Λειτουργία του ημικυκλίου της αψίδας, η οποία απεικονίζεται σε μια σπάνια σύνθεση. Η σκηνή χωρίζεται σε δύο ημιχόρια, στο βόρειο εμφανίζεται ο Χριστός-Ιεράρχης συνοδευόμενος από Αρχαγγέλους-Διακόνους πίσω από Αγία Τράπεζα, ενώ στο νότιο εικονίζονται Αρχάγγελοι που μεταφέρουν το νεκρό Χριστό επί σινδόνης προς το θυσιαστήριο. Τα παραπάνω θέματα δεν είναι άγνωστα στο θεματολόγιο της βυζαντινής ζωγραφικής της Κρήτης, Ωστόσο, η σύνθεση και ο τρόπος παράθεσής τους καθιστούν το εικονογραφικό πρόγραμμα ασυνήθιστο.

Το πιο αξιοσημείωτο όμως χαρακτηριστικό του ζωγραφικού διακόσμου είναι το δεύτερο τοιχογραφικό στρώμα το οποίο κάλυψε το προηγούμενο. Οι παραστάσεις των Ιεραρχών στις παραστάδες εκατέρωθεν της αψίδας

καλύφθηκαν με δύο λατινικές επιγραφές. Οι Ιεράρχες και οι σκηνές από τον Χριστολογικό κύκλο των πλαγίων τοίχων καλύφθηκαν από ψευδαισθησιακή ζωγραφική αναγεννησιακής τεχνοτροπίας. Τα παραπάνω στοιχεία υποδεικνύουν την πιθανή μεταβολή του δογματικού χαρακτήρα της βόρειας εκκλησίας (Άγιος Παντελεήμων) από ορθόδοξο σε λατινικό, θέτοντας σημαντικά ερωτήματα τόσο για τον αρχικό χαρακτήρα του μνημείου όσο και για τη μεταγενέστερη χρήση του, που πιθανώς συνδέεται με ένα πρόσωπο εγνωσμένου κύρους για την κοινωνία της περιόδου.

Μακράκης Μανόλης Κ.

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 13.00-13.20]

Μετακινήσεις κατοίκων της Ελούντας από τα μέσα του 19ου έως τις αρχές του 20ού αιώνα

Η εργασία πραγματεύεται τις ειρηνικές μετακινήσεις μέσω των πλεούμενων σπογγαλιευτικών σκαφών προς τα νησιά Κάσο, Σύμη και Κάλυμνο κυρίως, αλλά και μέσω των εμπορικών σκαφών από το λιμάνι της Σπιναλόγκας για Κωνσταντινούπολη (1850-1896). Πραγματεύεται επίσης τη μετανάστευση για τις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αι. Η εργασία παρακολουθεί τη ζωή και την πορεία όλων όσοι μετανάστευσαν το προαναφερόμενο διάστημα.

Ιστορικά, σε κάθε στιγμή επιδείνωσης και ανασφάλειας, σε κάθε καινούργιο κύμα φεουδαλοποίησης της γης, ο δρόμος είναι ανοικτός προς τη μετακίνηση, προς τη μετανάστευση. Ο νησιωτικός χαρακτήρας της Ελούντας, με το φυσικό της λιμένα Κόρφο, η ύπαρξη του φρουρίου και του οικισμού της Σπιναλόγκας, εξαγωγικού λιμανιού από τις αρχές του 19ου αι., ευνόησε την επικοινωνία με ανθρώπους άλλων περιοχών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο χώρος ωθούσε στην κινητικότητα, αλλά και το άτομο μέσα στο χώρο συμμετείχε στην κίνηση του χρόνου διαφορετικά, υποκείμενο και αντικείμενο όντας της αλληλουχίας των περιστατικών. Ο άνθρωπος γέννησε με την πάροδο των ετών ένα καινούργιο μοντέλο, ωθούμενος από τη γεωγραφική σύνθεση και θέση της περιοχής της Ελούντας. Το μοντέλο του επιτυχημένου διά θαλάσσης ατόμου.

Οι κάτοικοι πιεζόμενοι από κοινωνικογεωγραφικούς λόγους, που εκπορεύονταν από τη μεγάλη στενότητα γης, με μικρή καλλιεργούμενη επιφάνεια, πετρώδη και ως εκ τούτου χαμηλής παραγωγικότητας, και έχοντας πρωταρχικά ως στόχο την επιβίωση και δευτερευόντως ως όραμα τη βελτίωση της ζωής τους, ακολούθησαν το δρόμο της φυγής ως εφελτήριο της κοινωνικής ανέλιξης και της ανόδου του βιοτικού τους επιπέδου.

Η γη στην Ελόυντα και οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες δεν επέτρεπαν στο παιδί να αναπτύξει στον τόπο του την τάση που διέθετε για παραγωγικότητα, ούτε και το καθιστούσαν ικανό να διαμορφώσει όνειρα κοινωνικής ανόδου ή κοινωνικής επιτυχίας. Το κίνητρο της επιτυχίας θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω της φυγής διά των πλεούμενων. Το πρότυπο των επιτυχημένων

σφουγγαράδων και εμπόρων ήταν ισχυρό στην τοπική κοινότητα. Αρκετά παιδιά μπήκαν στα σπογγαλιευτικά ή στα εμπορικά τους σκάφη, κυνήγησαν και πραγματώσαν τα όνειρά τους.

Η σπανιότητα της γης εξαιτίας των φυσικών περιορισμών, η αύξηση του πληθυσμού, καθώς και η κατάτμηση από γενιά σε γενιά των ήδη μικρών και ελάχιστων κλήρων δημιουργούσαν ένα σύνολο από «*παραπανήσια*» παιδιά, για τα οποία υπήρχαν ελάχιστες διέξοδοι διαφυγής. Οι οικονομικές συνθήκες ανεπάρκειας των ζωτικών πόρων παρήγαγαν έναν πολιτισμό, μια κουλτούρα και μια παράδοση ανασφάλειας, που με τη σειρά τους γέννησαν αντιλήψεις για τον κόσμο που χαρακτηρίζονταν κατά πρώτο λόγο από την περιορισμένη ποσότητα των αγαθών και τη δυσκολία επιβίωσης. Τέτοιες αντιλήψεις όμως δεν όξυναν τις συγκρούσεις και τις εντάσεις αλλά οδηγούσαν σε μια κατάλληλη παραγωγική χρήση των διαπιστευτηρίων της μετακίνησης για την επίτευξη της επιτυχίας.

Μάλλη Άννα, Ευαγγελία Ελιώτη

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 11.00-11.20]

Μετακινήσεις ακινήτων στην Κρήτη του ύστερου 19ου αιώνα

Το 15ο άρθρο της Σύμβασης της Χαλέπας (1878) επέτρεπε μεταξύ των άλλων τη σύσταση τυπογραφείων και την έκδοση εφημερίδων.

Επίσης, η 6η από τις Ειδικές Διατάξεις της Σύμβασης ενέκρινε τη σύσταση υποθηκοφυλακείων και συμβολαιογραφείων στο Νησί, τα οποία θα είχαν την ευθύνη σύνταξης και όλων των εγγράφων αγοραπωλησιών και μεταβιβάσεων ιδιοκτησιών των πολιτών.

Στις δικαιοπραξίες τριών μεγάλων συμβολαιογράφων του ν. Ηρακλείου (Γεωργίου Λαδά, Εμμανουήλ Ξανθουδίδη και Νικολάου Ξενάκη), που φυλάσσονται στην περιφερειακή υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους στο ν. Ηρακλείου, και στις καταχωρήσεις της 3ης και 4ης σελίδας των εφημερίδων της εποχής (*Μίνως, Εβδομάς, Δικαστική*) θα αναζητηθούν οι πλειστηριασμοί ακινήτων για την περίοδο 1881-1898, για να καταγραφούν και να γίνει η περαιτέρω επεξεργασία των επιμέρους στοιχείων, πληροφοριών τους.

Η εθνικότητα και η κοινωνική θέση των συμβαλλομένων (επισπεύδων, οφειλέτης, πλειοδότης), το είδος των ακινήτων (αστικά, ημιαστικά, αγροτικά), ο τόπος –η γεωγραφία των πωλήσεων-μεταβιβάσεων–, τα επενδύσιμα κεφάλαια (ύψος-προέλευση), είναι τα ερωτήματα που θα επιχειρηθεί να απαντηθούν, συγκριτικά και ποσοτικά, με σκοπό να εμπλουτισθεί η τοπική ιστοριογραφία της περιόδου με τα σχετικά οικονομικο-κοινωνικά ζητήματα μετακίνησης «κινητών και ακινήτων» ανάμεσα στις εθνικές ομάδες του νησιού σε μια κατεξοχήν μεταβατική φάση της πολιτικής ιστορίας του: στον ύστερο 19ο αι.

Μανουκάκη-Μεταξάκη Άννα

[Γ - 25.9, Αίθουσα 5, 10.40-11.00]

Οι διαδρομές στην πρώτη περίοδο της Αντίστασης στην Κρήτη

Η εργασία αφορά στη μελέτη, το σχολιασμό και τη διασταύρωση των στοιχείων του ανέκδοτου εικοσασέλιδου απομνημονεύματος του πρωτοετούς φοιτητή της Σχολής Ικάρων το 1941 Θωμά Μανιάτη από τα Φιλιατρά της Μεσσηνίας. Το κείμενο αναφέρεται στην α΄ κατοχική περίοδο (Αύγουστος-Νοέμβριος του 1941), όταν μία από τις πρώτες κρητικές αντιστασιακές οργανώσεις, η Κρητική Επαναστατική Επιτροπή (ΚΕΕ), στήνει τα δίκτυά της για στρατολόγηση μελών στο νησί, για συγκέντρωση πληροφοριών, καθώς και φυγάδων στον Τσούτσουρο, ώστε την κατάλληλη στιγμή να φύγουν για τη Μέση Ανατολή.

Τότε, κάτω από τη μύτη του κατακτητή, στήνεται και το δίκτυο των διαδρομών που απαιτεί η μετακίνηση των μελών για την πραγμάτωση των παραπάνω: ένα δίκτυο ανοιχτό ως το τέλος όλων των επιχειρήσεων και ως τη δεκαετία του '50, όταν ξεκίνησαν να προγραμματίζονται οι αμαξιτοί –πλην της βόρειας κεντρικής αρτηρίας του νησιού– δρόμοι της Κρήτης

Ο Θωμάς Μανιάτης, αφηγείται, μεταξύ άλλων: (α) τη μετακίνηση της Σχολής Ικάρων και όλης της ελληνικής αεροπορίας τον Απρίλιο του 1941 από το Ναύπλιο στη Σούδα, με τελικό προορισμό την Αίγυπτο, (β) τις αλληπάλληλες μετακινήσεις του από τα Χανιά στο Ηράκλειο και στη Βιάννο και αντίστροφα για τη μεταφορά πληροφοριών στα μέλη της ΚΕΕ, στην οποία ο Θ. Μανιάτης μυήθηκε από τον Ελλαδίτη αξιωματικό Γεώργιο Φωκέα, συγκρατούμενό του στο στρατόπεδο των Αγίων Αποστόλων και συνδραπέτη του τον Αύγουστο του 1941, (γ) το οδοιπορικό του Μανιάτη στις πόλεις και τα χωριά του νομού Λασιθίου, ύστερα από εντολή του αρχηγού της οργάνωσης Αλέξανδρου Ραπτόπουλου, προκειμένου να συναντήσει συγκεκριμένα πρόσωπα που κατονομάζει, στρατιωτικούς, δικηγόρους, γιατρούς, δασκάλους και ιερείς, με σκοπό την περισυλλογή Άγγλων και την εξάπλωση της οργάνωσης στο νομό. Η περιγραφή αυτής της 20ήμερης μετακίνησης δείχνει τις διαδρομές που ακολουθούσαν οι άνθρωποι της Αντίστασης, βοηθούμενοι από τους αγροφύλακες, τους χωροφύλακες και τους βοσκούς στις τεράστιες για τις συνθήκες της εποχής διαδρομές και μετακινήσεις τους. Δρόμοι άγνωστοι και δύσκολοι για τον κατακτητή που φοβόταν τα βουνά.

Η επιστροφή από άλλα συντομότερα μονοπάτια ξεκινά από τις Λιθίνες, χωριό του στρατηγού Καλομενόπουλου, που αρνείται να ενταχθεί στην ΚΕΕ, διοχετεύει όμως στην οργάνωση πολύτιμα στοιχεία και της παραδίδει Άγγλους για τον Τσούτσουρο. Μας δίνει επίσης πολύτιμα στοιχεία από τη σύσκεψη των στελεχών της ΚΕΕ στον Πεύκο, όπως και για τη μετακίνησή τους στον Τσούτσουρο τον Οκτώβριο και την κύκλωση της περιοχής από τους Γερμανούς τον Νοέμβριο του 1941.

Το κείμενο του Θωμά Μανιάτη είναι ένα σπάνιο ντοκουμέντο της πρώτης περιόδου της Κατοχής για τα πρόσωπα και τις ενέργειες, την εξάπλωση της ΚΕΕ σε όλη την Κρήτη, τα δίκτυα της Αντίστασης και τα «οδικά δίκτυα», που ανοίγονται κυρίως στο δύσβατο ορεινό νότο όπου η οργάνωση αναγκάζεται να κινείται διαρκώς.

Μανωλιούδης Στέλιος

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 13.20-13.40]

Έρευνα για την προέλευση των δομικών και διακοσμητικών υλικών του Επιθαλάσσιου Ενετικού Φρουρίου Ηρακλείου («Κούλε»)

Η Κρήτη βρισκόταν και βρίσκεται στο σταυροδρόμι πανάρχαιων θαλάσσιων δρόμων της Μεσογείου. Ο ευρύτερος χώρος του λιμανιού του Ηρακλείου, από τις εκβολές του Καίρατου ποταμού (Κατσαμπά) έως τον κόλπο του «Δερματά», αποτέλεσε τόπο συγκρούσεων διαφορετικών λαών και πολιτισμών. Στην είσοδο του αρχαίου και βενετσιάνικου λιμένα δεσπόζει το επιβλητικό Φρούριο της Θάλασσας, Rocca al Mare ή Castello a Mare ή αργότερα Κούλες. Κτίσθηκε τον 16ο αι. στη θέση ενός ελληνιστικού-βυζαντινού πύργου προκειμένου να προστατεύσει το στρατηγικής σημασίας εμπορικό λιμάνι – και τον μεγαλειώδη οχυρωματικό περίβολο του Χάνδακα από την επερχόμενη οθωμανική απειλή. Για την κατασκευή του, που κράτησε 17 χρόνια, απαιτήθηκαν τεράστια χρηματικά ποσά. Εκείνο ωστόσο που μεγεθύνει την ιστορική αξία του είναι πως το δομικό του υλικό κουβαλά τις μνήμες της πόλης διαμέσου των αιώνων, από την εποχή που αποτελούσε επίγειο της μινωικής Κνωσού ως το ελληνιστικό Ηράκλειο, τη βενετσιάνικη Candia και το οθωμανικό Μεγάλο Κάστρο. Στην παρουσίαση αυτή ξεδιπλώνεται η ιστορία των υλικών δομής του θαλάσσιου φρουρίου και αναζητείται τόσο η προέλευσή τους όσο και η ιστορία τους.

Μαρινάκη Κατερίνα

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 17.20-17.40]

Κρήτη – Φολέγανδρος: πολιτισμικές ανταλλαγές μέσα από την ιστορία μετανάστευσης της οικογένειας Μαρινάκη

Οι δεσμοί Κρήτης-Φολεγάνδρου υπήρξαν διαχρονικά τόσο ισχυροί, ώστε η τοπική παράδοση αναφέρει ως πρώτο οικιστή του νησιού τον μυθικό γιο του Μίνωα Φολέγανδρο. Η γεωγραφική θέση της Φολεγάνδρου την καθιστούσε ανέκαθεν εύκολα προσβάσιμη για οποιονδήποτε έφευγε από τη Μεγαλόνησο, όπως μαρτυρεί και η περίπτωση του Γεωργίου Στάη, προξένου της Γαλλίας και διοικητού της νήσου, σύμφωνα με τις μαρτυρίες του γάλλου περιηγητή και βοτανολόγου J.P. Tournefort, ο οποίος επισκέφθηκε τη Φολέγανδρο μεταξύ 1700-1702 και φιλοξενήθηκε στην οικία του Στάη. Ο Στάης, ενετικής καταγωγής και κάτοικος Ηρακλείου, αποφάσισε να φύγει από

την Κρήτη το 1684 –μόλις 15 χρόνια μετά τα γεγονότα του 1669–, προκειμένου μαζί με τους αδελφούς του να επιστρέψουν στην πατρική γη της Βενετίας, πράγμα, όμως που δεν κατάφερε κανείς από τους τρεις.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αντίστοιχες συνθήκες οδήγησαν τους γενάρχες των σημερινών οικογενειών Μαρινάκη να εγκαταλείψουν τη γενέτειρά τους, τα Σφακιά, γύρω στο 1840-45, προς αναζήτηση μιας καλύτερης και πιο ειρηνικής ζωής, την οποία και βρήκαν στη Φολέγανδρο, όπως αποδεικνύει το γεγονός πως ούτε οι ίδιοι ούτε και κανείς από τους πολυπληθείς απογόνους τους επέστρεψαν ποτέ στην Κρήτη. Επρόκειτο ακριβώς για την παραγμένη περίοδο επαναφοράς της Κρήτης στην σουλτανική κυριαρχία, μετά την ολιγόχρονη παραχώρησή της στην Αίγυπτο (1830-1840). Οι Σφακιανοί έδειξαν απρόθυμοι να συμμετάσχουν στη νέα και αβέβαιου αποτελέσματος επανάσταση που ξέσπασε στις 22.2.1841, έληξε άδοξα και ακολουθήθηκε από τη μαζική φυγή επαναστατών και αμάχων Κρητικών στην υπόλοιπη Ελλάδα, με τα νησιά του Αιγαίου να δέχονται ένα μεγάλο αριθμό των μεταναστών.

Οι Μαρινάκηδες αποτελούν σήμερα ένα σημαντικό ποσοστό των κατοίκων της Φολεγάνδρου και ιδιαίτερα της Άνω Μεριάς. Η συνεισφορά τους στην τοπική κουλτούρα και τον πολιτισμό υπήρξε καθοριστική, καθώς το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα της Φολεγάνδρου αποτελεί μια παραλλαγή της κρητικής διαλέκτου, η ντόπια κουζίνα περιλαμβάνει πάμπολλες από τις συνταγές της κρητικής και μάλιστα με τις ίδιες σχεδόν ονομασίες, ενώ πολλές ομοιότητες παρατηρούνται και στη μουσική και τα τραγούδια των δύο νησιών. Όλα αυτά τα στοιχεία της κρητικής πολιτισμικής κληρονομιάς η Φολέγανδρος τα οφείλει κυρίως στην εγκατάσταση των Μαρινάκηδων διότι (α) δεν υπάρχουν σήμερα –και κατά τα τελευταία 300 χρόνια– άλλοι Κρητικοί εγκατεστημένοι στο νησί, πέραν της ολιγομελούς οικογένειας των Ψαρομηλίκων –αποκλειστικά στην Άνω Μεριά–, οι οποίοι έφτασαν στο νησί συγχρόνως με τους Μαρινάκηδες και (β) οι όποιες επιρροές από πιθανές παλαιότερες εγκαταστάσεις Κρητικών πρέπει να χάθηκαν κατά την ολοκληρωτική ερήμωση του νησιού από τους Τούρκους στις 11.10.1715 –επί Γεωργίου Στάη– και τον κατοπινό εποικισμό του από κατοίκους γειτονικών νησιών, όχι όμως και της Κρήτης.

Η ανακοίνωσή μου, βασισμένη κυρίως σε επιτόπια και αρχειακή έρευνα, ακολουθεί τις ακριβείς διαδρομές από τα Σφακιά ως τη Φολέγανδρο, παρουσιάζει τις συνθήκες που επικρατούσαν στα δύο νησιά κατά την περίοδο της συγκεκριμένης μετανάστευσης, περιγράφει τις βαθιές επιρροές του κρητικού πολιτισμού στην κουλτούρα της Φολεγάνδρου και χαρτογραφεί τους πολυπληθείς απογόνους των Μαρινάκηδων μέσα από το γενεαλογικό τους δένδρο. Τέλος, αναφέρεται και στην περίοδο διοίκησης του νησιού από τον Γεώργιο Στάη, σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητών που επισκέφθηκαν τη Φολέγανδρο κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Μαρινάκης Εμμανουήλ

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Νομισματικά ευρήματα από ανασκαφές στο Καστέλλι Κισάμου

Κατά τους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους, η Κίσαμος, ως μικρός οικισμός, υπήρξε επίκειο της ισχυρής πόλης-κράτους Πολυρρήνιας. Η ρωμαϊοκρατία ήταν η περίοδος της μεγαλύτερης οικιστικής και οικονομικής ανάπτυξης για την Κίσαμο, με κύριο χαρακτηριστικό την ανέγερση πολυτελών επαύλεων με υψηλής τέχνης ψηφιδωτά δάπεδα. Η οικιστική αυτή ακμή συνεχίστηκε μέχρι τον καταστροφικό σεισμό του 365 μ.Χ., μετά από τον οποίο υπήρξε σταδιακή ανάκαμψη κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο.

Σε συνέχεια του προηγούμενου Κρητολογικού Συνεδρίου, θα παρουσιαστούν αδημοσίευτα νομίσματα που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφικές εργασίες σε οικόπεδα στο Καστέλλι Κισάμου την προηγούμενη δεκαετία. Ευχαριστίες οφείλονται στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων για την άδεια μελέτης νομισμάτων (αρ. πρωτ. 4723 στις 27-9-2012) από το οικόπεδο Γεωργακάκη-Σκουνάκη, το οποίο ανέσκαψε ο αρχαιολόγος κ. Νεκτάριος Πατεράκης. Στο οικόπεδο αυτό αποκαλύφθηκε μέρος του πολεοδομικού ιστού της ρωμαϊκής Κισάμου σε δύο κύριες φάσεις (2ου και 4ου αι. μ.Χ.). Πρόκειται για ερείπια κτισμάτων δημόσιου χαρακτήρα, αλλά και καταστημάτων. Στα ενδιάμεσα των κτηριακών συγκροτημάτων σώζονται τμήματα υποδάμειου οδικού δικτύου και υδραυλικών υποδομών.

Από όσα χάλκινα νομίσματα διατηρούν ευδιάκριτους τύπους, μετά από καθαρισμό και συντήρηση, διαπιστώθηκε ότι:

(α) ορισμένα είναι αυτόνομα ελληνιστικά, όπως της Πολυρρήνιας.

(β) Λίγα είναι τα κρητικά επαρχιακά.

(γ) Η πλειονότητα των νομισμάτων ανάγεται στους ύστερους αυτοκρατορικούς χρόνους (3ο-4ο αι. μ.Χ.).

Τα ευρήματα αυτά μας δίνουν πληροφορίες για τη νομισματική κυκλοφορία και την οικονομία στη δυτική Κρήτη κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Δεδομένου ότι τα περισσότερα κόπηκαν στη Ρώμη (κατηγορία γ), χρειάστηκε ένα δίκτυο μετακινήσεων για να έρθουν μέχρι την Κρήτη, ώστε να αξιοποιηθούν στις καθημερινές συναλλαγές των ανθρώπων. Θα επιχειρηθούν συγκρίσεις με δημοσιευμένο υλικό από την υπόλοιπη Κρήτη.

Μαρκομιχελάκη Τασούλα Μ., Νίκη Οικονομάκη

[B - 25.9, Αίθουσα 2, 10.00-10.20]

«Καιρός δὲ δακρύων μὲν, οὐκ ἐγκωμίων». Η βίαιη κινητικότητα του Κρητικού Πολέμου μέσα από τον *Θρήνο* του Αθανασίου Πικρού

Μία από τις πέντε έμμετρες ελληνικές πηγές του Κρητικού Πολέμου (1645-1669) είναι το ελάχιστο μελετημένο ποίημα του αρχιάτρου του βενετικού στόλου Αθανασίου Πικρού (ή Σκληρού κατά τον Σάθα), αυτόπτη μάρτυρα του

πολέμου. Το «επικόν» αυτό ποίημα αποτελείται από τον *Θρήνο* και 23 ακόμα μέρη κατά το πρότυπο των ραψωδιών των ομηρικών επών και εκτείνεται σε περισσότερους από εννέα χιλιάδες σίχους γραμμένους σε προσωδιακά μέτρα, κυρίως σε ιαμβικό τρίμετρο. Ο ποιητής γράφει σε μια τεχνητή αρχαίζουσα επική ποιητική γλώσσα, με πολλά ιωνικά και άλλα διαλεκτικά στοιχεία και στερεότυπες εκφράσεις. Αυτή ακριβώς η αρχαία ελληνική επική γλώσσα καθιστά το ποίημα λιγότερο προσιτό στον μελετητή της κρητικής λογοτεχνίας, και προφανώς γι' αυτό δεν υπάρχει ως τώρα μια σύγχρονη έκδοση του έργου, μετά την πρώτη και μόνη δημοσίευσή του από τον Κωνσταντίνο Σάθα το 1867. Ανάλογα πενιχρή είναι και η σχετική βιβλιογραφία, που περιορίζεται ως επί το πλείστον σε βιογραφικές πληροφορίες για τον δημιουργό και περιγραφή των εξωτερικών χαρακτηριστικών του κειμένου. Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να θεραπεύσει κατά τι την έλλειψη αυτή, στρέφοντας την προσοχή τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενο και τη φιλοσοφία του έργου. Ειδικότερα, αντικείμενό μας θα είναι το πρώτο μέρος του ποιήματος, ο *Θρήνος εις τὴν ἑαυτοῦ Κρητομήτορα πάτριν*, που προτάσσεται του κυρίως έργου (και μπορεί να θεωρηθεί ως το εικοστό τέταρτο μέρος του, αν πράγματι το έργο είχε ολοκληρωθεί πριν από το θάνατο του ποιητή) και δίνει το στίγμα της προσέγγισης του Κρητικού Πολέμου που θα επιχειρήσει ο ιατροφιλόσοφος ποιητής. Στο προλογικό αυτό τμήμα ο Πικρός θρηνεί για τα δεινά που έφερε η βιαιότητα του πολέμου στις τρεις μεγάλες πόλεις της Κρήτης, ενώ παράλληλα εγκωμιάζει και επαινεί το πρότερο κλέος και τη δόξα της. Στο τέλος, ο θρήνος για την καταστροφή του νησιού μετατρέπεται σε θρήνο για τον γιο του ποιητή, Γεώργιο, ο οποίος σκοτώθηκε σε μάχη στη Μεσαρά τον Ιούλιο του 1647. Θα εξεταστούν ζητήματα όπως το γραμματολογικό είδος στο οποίο μπορεί να ενταχθεί, η γλώσσα και το μέτρο του, τα ρητορικά σχήματα που επιστρατεύονται για την έκφραση του θρήνου, ο συνδυασμός θρήνου και εγκωμίου, οι αναφορές σε ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα, το κοινό στο οποίο απευθύνεται, ώστε να αναδειχθεί η προσέγγιση του ιστορικού γεγονότος από τη σκοπιά ενός λογίου της εποχής που δεν γράφει στη δημόδη γλώσσα. Αυτή η μοναδική ποιητική σύνθεση αποτελεί σημαντική πηγή για τη λόγια δημιουργία της εποχής αλλά και πολύτιμη μαρτυρία για τα γεγονότα του Κρητικού Πολέμου.

Μαρκουλάκη Σταυρούλα

[A1 - 25.9, Αίθουσα 1, 11.00-11.20]

Κινητικότητα ψηφοθετών στην ελληνορωμαϊκή Κρήτη

Η πλειονότητα των δημιουργών ψηφιδωτών δαπέδων κατά τη ρωμαϊκή περίοδο στην Κρήτη είναι ανώνυμοι. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις ωστόσο μερικοί ψηφοθέτες άφησαν την υπογραφή τους στα έργα που δημιούργησαν, αποτελούμενη από το κύριο όνομα και το εθνικό τους, πάντα στην ελληνική γλώσσα. Η αναγραφή της εθνικότητας είναι στοιχείο που

σηματοδοτεί και τεκμηριώνει πέραν πάσης αμφιβολίας μια καλλιτεχνική διακίνηση από διαφορετικά μέρη της αχανούς αυτοκρατορίας. Οι τεχνίτες και οι συντεχνίες στις οποίες ανήκαν είτε συνδέονταν είτε όχι με ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο εργαστήριο ή μια φημισμένη σχολή, επωφελούνταν από τη ζήτηση που παρουσιαζόταν στα διάφορα αναδυόμενα ή προϋπάρχοντα ακμάζοντα κέντρα. Τέτοια κέντρα εμφανίζονται στην Κρήτη κατά τους 2ο και 3ο μεταχριστιανικούς αιώνες. Στη νέα κοινωνική διαστρωμάτωση των κρητικών πόλεων δημιουργήθηκαν τοπικές ελίτ οι οποίες υιοθέτησαν τον ρωμαϊκό τρόπο ζωής. Οι Έλληνες αυτοί πατρίκιοι συνηθέστατα διέθεταν τα μέσα να συντηρούν σπίτια στον τύπο της έπαυλης που διατηρεί στοιχεία της ελληνιστικής αρχιτεκτονικής, τα οποία όμως παντρεύουν με καθαρά ρωμαϊκές επινοήσεις. Τα διακοσμούσαν λουπτόν σύμφωνα με τους συρμούς της εποχής, με γλυπτικό και ζωγραφικό διάκοσμο και βέβαια δάπεδα με ψηφιδωτές συνθέσεις. Η άνθηση αυτής της τάξης αλλά και η γενικότερη οικονομική ανάπτυξη μέχρι τουλάχιστον τα μέσα του 3ου αι., δημιούργησε μια αυξανόμενη ζήτηση όχι μόνο για απλές διακοσμήσεις αλλά και για μεγάλες καλλιτεχνικές δημιουργίες. Η Κρήτη πλέον προσελκύει ψηφοθέτες από μεγάλα κέντρα της εποχής. Έτσι τα τοπικά εργαστήρια εμπλουτίζονται με νέες ιδέες αλλά και καλλιτεχνικό ανθρώπινο δυναμικό.

Ένα κρίσιμο ερώτημα είναι αν το ανθρώπινο αυτό δυναμικό μεταναστεύει και εγκαθίσταται μόνιμα ή απλώς περιοδεύει. Τα στοιχεία που έχουμε μέχρι τώρα στη διάθεσή μας δεν βοηθούν ιδιαίτερα σ' αυτή την κατεύθυνση. Θα επιχειρήσουμε ωστόσο να διατυπώσουμε κάποιες απόψεις με βάση παρατηρήσεις στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ίδιων των επώνυμων έργων που μας έχουν διασωθεί, σε συνδυασμό με τη διασπορά των στοιχείων αυτών σε έργα ευρύτερης κλίμακας.

Μαυράκη-Μπαλάνου Μαρία, Αλέξανδρος Καστανάκης, Βενετία-Μαρία Μπότση, Μιχαήλ Σπυριδάκης

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Ανεβαίνοντας προς το «Οροπέδιο του Θεού» στο Λασιθί και τα σημαντικά περάσματα προς την κεντρική Κρήτη

Η εύφορη κοιλάδα που δημιουργείται από το πέρασμα του ποταμού Αποσελέμης ήταν η αιτία της ανθρώπινης εγκατάστασης στην περιοχή από τα νεολιθικά και πρώιμα μινωικά χρόνια έως τη ρωμαϊκή περίοδο αλλά και αργότερα.

Ο ίδιος ο ποταμός Αποσελέμης πηγάζει με δύο κλάδους, από τη μία πλευρά από τα Λασιθιώτικα Βουνά, και από την άλλη δυτικότερα από πηγές του Μπιζιριανού και του Καστελλίου και εκβάλλει στο Κρητικό Πέλαγος, ανατολικά του οικισμού των Γουβών, δημιουργώντας ένα πλατύ Δέλτα.

Στη διάρκεια των χιλιάδων χρόνων πάνω στην πορεία του ποταμού διαμορφώθηκε το βασικότερο χερσαίο πέρασμα το οποίο διέτρεχε τους

αρχαίους οικισμούς της περιοχής του Αποσελέμη και αυτό ένωνε τη βόρεια ακτή Μαλίων-Χερσονήσου με το Οροπέδιο του Λασιθίου και ένα από τα μεγαλύτερα σε απήχηση ιερά της Κρήτης, το Δικταίο Άντρο.

Ο δρόμος αυτός ενισχυόταν από ένα δίκτυο μεγαλύτερων περασμάτων και μικρότερων μονοπατιών της μεγάλης πεδιάδας της κεντρικής Κρήτης, το Ομφάλιο Πεδίο, που ήταν ιδιαίτερα πυκνό, και σε πολλές περιπτώσεις σωζόμενο και αναγνωρίσιμο μέχρι και σήμερα με λιθόστρωτα τμήματα, και το οποίο εξυπηρετούσε πεζοπόρους και αγωγιάτες με τα εμπορεύματά τους. Στον μέχρι και σήμερα κυριότερο αυτό οδικό άξονα, που έχει προσανατολισμό σχεδόν Β προς Ν, κατέληγαν οι παράπλευρες αυτές δίοδοι, οι οποίες περνούσαν:

(α) από το Μπιζιριανό-Καρουζανά προς το μινωικό συγκρότημα του Καστελλίου και στη συνέχεια προς το μεγαλύτερο μινωικό κέντρο στην ενδοχώρα της Πεδιάδας στο Γαλατά,

(β) από το χωριό Ασκούς προς την πόλη των ιστορικών χρόνων τη Λύττο,

(γ) από το σημερινό Καλό Χωριό-Βορίτσι-Χαρασσό-Γαλύφα προς την ενδοχώρα, στο κέντρο της μινωικής και αργότερα της γεωμετρικής περιόδου, το Σμάρι και πιο εσωτερικά στην Πεδιάδα τον μινωικό Γαλατά,

(δ) και τέλος κάποια μικρά σχεδόν κτηνοτροφικά ορεινά μονοπάτια, όπως αυτό από την Κασταμονίτσα προς το Οροπέδιο του Λασιθίου και ένα άλλο από τη Μαθιά προς την Κορυφή του Αφέντη Χριστού στο δυτικό τμήμα του ορεινού μανδύα των βουνών της Δίκτυς.

Μέσω αυτών των περασμάτων επικοινωνούσαν οι αρχαίοι οικισμοί της Πεδιάδας μεταξύ τους αλλά και με τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της κάθε περιόδου.

Εκτός από τα κατάλοιπα των θέσεων που αναδεικνύουν τη σημαντικότητα των παραπάνω δρόμων επικοινωνίας, τα ανασκαφικά δεδομένα επιβεβαιώνουν την ύπαρξη και τη σημαντική συμβολή τους στην ανάπτυξη των κοινωνιών αυτών. Αρκετά ευρήματα και παρόμοιοι κεραμικοί τύποι αγγείων, που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια ανασκαφών, δείχνουν τις κατευθύνσεις, τα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες των αρχαίων κοινωνιών, αλλά και τα πιθανά κέντρα-σταθμούς της πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας που απεικονίζονται στις δραστηριότητες των ιερών θέσεων της ευρύτερης περιοχής.

Μαυρουδή Νεκταρία

[Α1.1 - 24.9, Αίθουσα 1, 18.00-18.20]

Ώψεις των διαβατήριων τελετών ενηλικίωσης στην προϊστορική Κρήτη

Η αρχαιολογική σκαπάνη κατά καιρούς φέρνει στο φως υπολείμματα δραστηριοτήτων που κάποτε συνόδευσαν κρίσιμες καμπές του κύκλου της ζωής: τη γέννηση, την ενήβωση, το γάμο, το θάνατο. Μέσα από την καίρια συμβολή της ανθρωπολογικής έρευνας γνωρίζουμε ότι οι διαδοχικές

ηλικιακές βαθμίδες από τη γέννηση ως την ενηλικίωση μπορεί να ποικίλλουν σε αριθμό και διάρκεια σε κάθε κοινότητα, ενώ η διάβασή τους προκαλείται ή επικυρώνεται από μια σειρά τελετουργιών που συνοδεύουν το άτομο στην πορεία του προς την ενήλικη ζωή. Κορυφαία στιγμή της βιολογικής και κοινωνικής ζωής του ατόμου θεωρείται το πέρασμα από την παιδική ηλικία προς την ωριμότητα με μια σειρά μυητικών διαδικασιών, ευρύτερα γνωστών ως *διαβατήριες τελετές*. Αυτές διαχωρίζουν το υποκείμενο από έναν κόσμο ασεξουαλικό, όπως κατά κανόνα θεωρείται η παιδική ηλικία, προς έναν κόσμο σεξουαλικότητας, που οριοθετείται από ομάδες ατόμων του ενός ή του άλλου φύλου. Έτσι το υποκείμενο μετακινείται διά παντός από τη μια κατάσταση στην άλλη, η οποία μεταβάλλει ριζικά τόσο την ύπαρξή του όσο και τη θέση του μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Η αναγνώριση και η ερμηνεία καταλοίπων των τελετών αυτών παρουσιάζουν ειδικές δυσκολίες, καταρχάς όταν αφορά ανθρώπινα σύνολα, όπως οι προϊστορικές κοινωνίες του Αιγαίου, των οποίων η καθημερινότητα, οι αντιλήψεις και οι ιδέες δεν τεκμηριώνονται ιστορικά. Κατά δεύτερο λόγο, εφόσον πολλές από τις τελετουργίες αυτές καταχωρούνται στη σφαίρα του άυλου πολιτισμού, δεν αφήνουν ή δεν υπάρχει η πρόθεση να αφήσουν επαρκή υλικά κατάλοιπα, πόσο μάλλον όταν αγγίζουν θέματα ταμπού.

Στην Κρήτη, οι πρώτες μαρτυρίες για τελετουργίες σχετικές με τη μύηση των νέων από την εφηβεία στην ωριμότητα και την είσοδο στο κοινό των τέλειων πολιτών προέρχονται από τους αρχαϊκούς χρόνους. Σε αυτές μπορούν να ανιχνευτούν συγκεκριμένα μυητικά στάδια, όπως περιγράφονται στο κλασικό έργο του Arnold van Gennep, *Rites of Passage*, δηλαδή ο αποχωρισμός από τον πολιτισμένο και οργανωμένο κόσμο, η απομόνωση, η κατεχοχή διάβαση μέσα από διάφορες δοκιμασίες και η ομαλή επανένταξη του υποκειμένου στην κοινωνική και κοσμική τάξη. Πόσο ασφαλής, όμως, είναι η αναζήτηση παρόμοιων διαδικασιών και στην Εποχή του Χαλκού;

Τα τελευταία χρόνια η αρχαιολογική έρευνα του προϊστορικού Αιγαίου έχει εντάξει με μεγαλύτερη σαφήνεια στη θεματολογία και το λεξιλόγιό της το θέμα των διαβατήριων τελετών ενηλικίωσης. Επανεξετάζει χρήσεις θέσεων, όπως τα ιερά κορυφής, και επιχειρεί διαφορετικές αναγνώσεις παραστάσεων όπως τα ταυροκαθάψια ή σκηνές κυνηγιού και πυγμαχίας. Στο παρόν άρθρο επιχειρείται η διαμόρφωση ενός πλαισίου αναζήτησης των δραστηριοτήτων που συνοδεύουν αυτό το οριακό σημείο της ζωής και διερευνώνται όψεις των διαβατήριων τελετών ενηλικίωσης στην προϊστορική Κρήτη.

Μαυροφρύδης Γιώργος

[POSTER, Γ - 24.9, Αίθουσα 6]

Η παραδοσιακή μελισσοκομία στην Κρήτη (17ος-20ός αι.)

Η μελισσοκομία στην Κρήτη φαίνεται πως ήταν γνωστή από τη μινωική ήδη εποχή. Τα στοιχεία ωστόσο που έχουμε στη διάθεσή μας για την άσκηση της

μελισσοκομίας στο νησί κατά την αρχαιότητα και τον μεσαίωνα δεν είναι παρά ελάχιστα και προέρχονται κυρίως από την αρχαιολογική έρευνα.

Για τον 17ο αι. υπάρχει μια σημαντική, όσο και άγνωστη ως πρόσφατα, μαρτυρία, την οποία οφείλουμε στον Τζουάνε Παπαδόπουλο (Zuane Papadopoulos), το αυτόγραφο απομνημόνευμα του οποίου μόλις πριν λίγο καιρό δημοσιεύθηκε στην ολότητά του. Ο Παπαδόπουλος άσκησε ο ίδιος μελισσοκομία τη δεκαετία του 1630 στους Ασταρούς και τα όσα αναφέρει είναι πολύτιμα, μια που προέρχονται από ειδικό. Από τα γραφόμενα του Παπαδόπουλου προκύπτει πως οι κυψέλες κινητής κηρήθρας ήταν σε χρήση στο νησί της Κρήτης από τις αρχές, το αργότερο, του 17ου αι. και πιθανότατα από πολύ παλαιότερα. Αυτή είναι στην ουσία η παλαιότερη γραπτή μαρτυρία για τη χρήση κυψελών του τύπου αυτού.

Συγκρίνοντας τη μελισσοκομική πρακτική του Παπαδόπουλου με τις κυψέλες κινητής κηρήθρας με νεότερες καταγραφές για την άσκηση της μελισσοκομίας με τον ίδιο ακριβώς τύπο κυψελών (κάθετες ανάστομες πηλίνες – «βρασκιά» ή «φρασκιά») και παρεμφερείς τύπους ίδιας αρχής λειτουργίας στο νησί, είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε τα πολλά κοινά σημεία, αλλά και τις όποιες διαφορές στις μελισσοκομικές μεθόδους με τις εν λόγω κυψέλες από τον 17ο στον 20ό αι.

Με βάση κυρίως τις καταγραφές που αφορούν σε θέματα παραδοσιακής κρητικής μελισσοκομίας και έχουν κατά καιρούς δημοσιευθεί σε ελληνικά και διεθνή –μελισσοκομικά ως επί το πλείστον– περιοδικά, τις προφορικές μαρτυρίες μελισσοκόμων που είναι γνώστες της παραδοσιακής μελισσοκομίας του τόπου τους, την υπάρχουσα λαογραφική βιβλιογραφία, ορισμένα περιηγητικά και άλλα κείμενα στα οποία γίνεται αναφορά στη μελισσοκομία της Κρήτης, τα εκθέματα της ιδιωτικής μουσειακής συλλογής Ζυμβραγουδάκη στα Χανιά και τα αντίστοιχα, σχετικά με την Κρήτη, του (υπό δημιουργία) Μουσείου Μελισσοκομίας στην Έπαυλη Συγγρού στην Αθήνα, προσπαθούμε να συνθέσουμε το χάρτη της παραδοσιακής μελισσοκομίας της Κρήτης.

Εξετάζονται συγκεκριμένα: οι τύποι των κυψελών που χρησιμοποιούνταν ανά περιοχή, η κατασκευή τους, ο τρόπος άσκησης της μελισσοκομίας (νομαδική ή στατική), η εφαρμογή των διάφορων μελισσοκομικών μεθόδων, η τοποθέτηση των κυψελών, η χρήση ειδικών κατασκευών – «μελισσόμαντρων», τα μέτρα προστασίας των κυψελών από τις καιρικές συνθήκες, ο τρόπος πολλαπλασιασμού των μελισσοσμηνών σε συνάρτηση με τον χρησιμοποιούμενο τύπο κυψέλης, ο τρόπος τρυγητού σε σχέση πάλι με τον εκάστοτε τύπο, ο τρόπος εξαγωγής του μελιού, τα μέτρα προστασίας από τη βασκανία, η αποθήκευση του μελιού κ.ά.

Η παραδοσιακή μελισσοκομία της Κρήτης ασκούνταν στις περισσότερες των περιπτώσεων με ιδιαίτερα εξελιγμένες κυψέλες (κάθετες –πηλίνες, πλεκτές ή σανιδένιες– κινητής κηρήθρας) που επέτρεπαν μια σειρά μελισσοκομικών χειρισμών που ήταν ανέφικτοι με άλλους τύπους κυψελών. Οι χειρισμοί

αυτοί, που έγιναν γνωστοί στη Δύση από τις αντίστοιχες κυψέλες της Αττικής όταν καταγράφηκαν από περιηγητές, αποτέλεσαν τη βάση της σύγχρονης μελισσοκομίας. Ακόμη και στις περιπτώσεις όμως που χρησιμοποιούνταν οριζόντιου τύπου κυψέλες σταθερής κηρήθρας, εφαρμόζονταν στην Κρήτη ορισμένες μοναδικές πρακτικές οι οποίες μαρτυρούν την ύπαρξη μελισσοκομικών γνώσεων υψηλού επιπέδου.

Μεσαριτάκη Αικατερίνη

[POSTER, B - 24.9, Αίθουσα 6]

Μορφολογικά χαρακτηριστικά δίκλιτων ναών. Ο Ι. Ναός του Αγίου Αντωνίου στο Πετάλι Μαλεβιζίου

Η μακρά, πλούσια, πολυπολιτισμική, ιστορική πορεία της Κρήτης, έχει πολλές πλευρές για έρευνα και ερμηνεία. Τα μνημεία, ο κτηριακός πλούτος του νησιού, αποτελούν τους ζωντανούς αφηγητές της ιστορίας και του πολιτισμού του, ενώ οι αλλαγές στην αρχιτεκτονική έκφραση είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις ιστορικές εξελίξεις. Σταυροδρόμι των ηπείρων και των πολιτισμών η Κρήτη δεχόταν και μετέδιδε εύκολα νέα ρεύματα, πολιτισμικά και θρησκευτικά μηνύματα και ιδέες. Η κατάκτησή της από τους Ενετούς (1211 μ.Χ.) σήμανε μια νέα εποχή για το μοναχισμό. Οι ορθόδοξοι Κρήτες μοναχοί εξαιτίας των ισχυρών πιέσεων των καθολικών κατέφυγαν σε μακρινές άγονες περιοχές, όπου αναπτύχθηκε μια σημαντική μοναστική παράδοση. Αντίθετα, μετά την εδραίωση της ενετικής κυριαρχίας στο νησί, παρατηρείται αύξηση του ορθόδοξου μοναχισμού, εξαιτίας των προνομίων που παραχωρούσαν οι Ενετοί στους μοναχούς, προκειμένου να μειώσουν τις διαμάχες με τον γηγενή πληθυσμό. Ως εκ τούτου άρχισε να αναπτύσσεται μια γόνιμη συνύπαρξη του ντόπιου και του ενετικού στοιχείου σε θέματα της ναοδομίας. Οι ντόπιοι κατασκευαστές άρχισαν να υιοθετούν τα ενετικά αρχιτεκτονικά και μορφολογικά πρότυπα και να τα ενσωματώνουν στις κατασκευές τους, και από την άλλη οι Ενετοί να εντάσσουν βυζαντινές τεχνοτροπίες όσον αφορά στον τρόπο δόμησης και τα υλικά κατασκευής αλλά και κάποιες σταθερές βυζαντινές αρχιτεκτονικές αξίες. Είναι ακόμη χαρακτηριστικό πως μια εκκλησία, ειδικά στην ύπαιθρο, μπορεί να χρησίμευσε με την πάροδο του χρόνου είτε για το ένα είτε για το άλλο δόγμα. Ένα από τα πολλά παραδείγματα είναι και η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου και της Παναγίας στην τοποθεσία Πετάλι κοντά στο χωριό Κάτω Ασίτες Μαλεβιζίου, χαρακτηριστικό παράδειγμα δίκλιτου ναού, όπου ο δεύτερος ναός προκύπτει κατά κανόνα από την ανάγκη επέκτασης του αρχικού δρομικού ναού για να καλύψει τις λειτουργικές ανάγκες. Στο Πετάλι, από τα δύο κλίτη, το βόρειο, με ίχνη τοιχογραφιών που σώζονται ακόμη και σήμερα, παρά την κακή κατάσταση στην οποία βρίσκεται το καθολικό, είναι αφιερωμένο στην Παναγία και είναι το παλαιότερο. Στα τέλη του 15ου α. ή στις αρχές του 16ου, στον μονόχωρο τοιχογραφημένο ναό της Παναγίας

προστέθηκε το κλίτος του Αγ. Αντωνίου, που εφάπτεται στο προϋπάρχον με περίτεχνη υστερογοτθική διακόσμηση στις πόρτες και τα παράθυρα, ενώ σε αυτό διασώζεται οικόσημο της οικογένειας των Φαλιέρων. Η δημοσίευση αυτή έχει ως στόχο να παρουσιάσει τη συνύπαρξη μορφολογικών στοιχείων της βυζαντινής και της ενετικής ναοδομίας της περιοχής μέσα από την περιγραφή και ανάλυση της αρχιτεκτονικής αλλά και της διακόσμησης του συγκεκριμένου Ι. Ναού.

Μιλιδάκης Μιχάλης

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Σωστική ανασκαφική έρευνα στη θέση «Κερά» Καλυβών, Δήμου Αποκορώνου

Στις αρχές του 2015 η Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων διενήργησε σωστική ανασκαφή στην ιδιοκτησία S. Bobron στη θέση «Κερά» Καλυβών. Η εκτεταμένη και διαρκής καλλιέργεια του γεωτεμαχίου είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική διατάραξη των εγκείμενων αρχαιολογικών καταλοίπων.

Η έρευνα αποκάλυψε μεγάλο αριθμό λάκκων-ορυγμάτων, συνολικά ενενήντα, λαξευμένων στον φυσικό βράχο, με διαφοροποιημένα, ωστόσο, χαρακτηριστικά ως προς τη μορφή και το περιεχόμενό τους. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι από αυτούς είναι ασύμμετρου σχήματος, ενώ υπάρχουν και ορισμένοι σχεδόν κυκλικοί, δύο από τους οποίους είχαν επενδυθεί, ο ένας στα τοιχώματα και ο άλλος στον πυθμένα του, με ποταμίσια βότσαλα. Πρόχειρες εστίες εντοπίστηκαν στο εσωτερικό μεμονωμένων λάκκων, όπως και κατάλοιπα τοιχαρίων. Η ανασκαφή τους απέδωσε γραπτή και άβαφη κεραμική από μαγειρικά-χρηστικά σκεύη με έντονα ίχνη καύσης, θραύσματα αμφορέων και αγγείων πόσεως και τμήμα κέρνου, τα οποία χρονολογούνται στο τέλος της ΥΜ ΙΙΙΒ και στην αρχή της ΥΜ ΙΙΙΓ περιόδου. Στα ευρήματα συγκαταλέγονται, επίσης, οστά και κέρατα ζώων, αργοί και ημίεργοι λίθοι, βότσαλα και απανθρακωμένοι καρποί. Επιπλέον, αποκαλύφθηκε ιδιόμορφη κατασκευή τεθλασμένου σχήματος, λαξευμένη στον φυσικό βράχο και δύο παράλληλα, αβαθή, επιμήκη ορύγματα (εν είδει λαξευτού αγωγού), που διατρέχουν το γεωτεμάχιο.

Παράλληλα, οι δύο μικροί λαξευτοί θαλαμοειδείς τάφοι και οι τουλάχιστον έξι εγχυτρισμοί που ήρθαν στο φως, συνηγορούν στην αποκάλυψη τμήματος νεκροταφείου, το οποίο με βάση την προκαταρκτική μελέτη των ευρημάτων του (αγγεία, χάλκινο εγχειρίδιο, τρίτωνα, χάντρες) ήταν σε χρήση κατά την ΥΜ ΙΙΙΒ και ΥΜ ΙΙΙΓ περίοδο.

Η χρήση της θέσης στην «Κερά» ως νεκροταφείου, σε διαδοχικές περιόδους και με διαφοροποιημένους ταφικούς τύπους, αλλά και ο σαφής τελετουργικός χαρακτήρας των λάκκων-ορυγμάτων, ορίζουν ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερευνητικό πεδίο, τα δεδομένα του οποίου θα διαφωτίσουν

πολυσήμαντες πτυχές των θρησκευτικών δοξασιών και των ταφικών πρακτικών της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου.

Μιχελογιαννάκη-Καραβελάκη Αταλάντη

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 18.20-18.40]

Η εμπειρία μετακινήσεων της οικογένειας του λόγιου συγγραφέα Παύλου Βλαστού και σχετικό αθησαύριστο χειρόγραφό του

Ο Παύλος Γ. Βλαστός, λόγιος, συγγραφέας και συλλογέας ποικίλου λαογραφικού υλικού, γεννήθηκε στο Βυζάρι Αμαρίου Ρεθύμνου το 1836 και απεβίωσε το 1926. Στο έργο του Βλαστού, που κατά το μεγαλύτερο μέρος του παραμένει αδημοσίευτο και φιλοξενείται στο ΓΑΚ-Ιστορικό Αρχείο Κρήτης στα Χανιά, συναντούμε σημαντική ύλη σχετική με την ιστορική και εθιμική κατάσταση της Κρήτης των μέσων του 19ου αι. και των αρχών του 20ού. Ωστόσο, στοιχεία από τη βιογραφία του -παντρεύτηκε χανούμισσα- όπως και χειρόγραφά του μας οδηγούν σε χωροχρονικές συγκυρίες και κοινωνικά τεκταινόμενα μετακινήσεων της οικογένειάς του και μάλιστα σε περίοδο η οποία αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό κομμάτι της κρητικής ιστορίας (περίοδος 1866-1899). Παράλληλίζοντας στοιχεία από τον Βλαστό με σημεία από το έργο του Ιωάννη Κονδυλάκη (1862-1920), ο οποίος έμμεσα αναδεικνύει κι εκείνος τις ταραχές στην Κρήτη κατά τον 19ο αι. και στις αρχές του 20ού, φανερώνεται ότι και οι δύο Κρήτες Βλαστός και Κονδυλάκης βίωσαν προσωπικά στο οικογενειακό τους περιβάλλον μετακινήσεις με αφετηρία την Κρήτη και στη συνέχεια προς την Κρήτη.

M

Μονδέλου Μαρία

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 17.40-18.00]

Γάμος και γεωγραφική κινητικότητα στη Σητεία του 16ου αιώνα

Αξιοποιώντας τα ανέκδοτα προικοσύμφωνα που συντάχθηκαν στη Σητεία τον 16ο αι., θα ερευνηθεί η τοπική προέλευση των συμβαλλόμενων ζευγαριών και η γεωγραφική κινητικότητα εν όψει γάμου.

Στα προικοσύμφωνα, όπως και εν γένει στις συμβολαιογραφικές πράξεις της περιόδου της Βενετοκρατίας στην Κρήτη, συνήθως δεν παρέχονταν αναλυτικές πληροφορίες για τον τόπο γέννησης-καταγωγής και τον τόπο κατοικίας, οι οποίοι είναι αναμενόμενο ότι συχνά δεν συνέπιπταν. Επιπλέον, η έλλειψη φορολογικών καταστίχων και δημογραφικού υλικού για τη Σητεία του 16ου αι. δεν επιτρέπει να διακρίνουμε με ασφάλεια τους διαμένοντες στην πόλη περιοδικά ή προσωρινά από τους πολίτες της Σητείας, δηλαδή τους μόνιμους κατοίκους της πόλης και τους εκ γενετής πολίτες και απογόνους παλαιότερων γενεών κατοίκων της πόλης. Έτσι, κυρίως μέσω του εντοπισμού διαδοχικών συμβολαίων των ίδιων προσώπων ή της οικογένειάς τους μπορούμε να διακρίνουμε διαδοχικές γενιές μόνιμων κατοίκων. Από την άποψη αυτή, πολύτιμες μαρτυρίες παρέχουν διαδοχικά προικοσύμφωνα

γονέων και παιδιών ή και εγγονιών, καθώς και διαφορετικών κλάδων μιας οικογένειας, τα οποία ωστόσο εντοπίζονται σπάνια. Προκύπτει, έτσι, ένας σημαντικός αριθμός οικογενειών οι οποίες απαντούν συχνότερα ως κάτοικοι της πόλης στις δικαιοπραξίες του 16ου αι.

Ο προσδιορισμός της γεωγραφικής προέλευσης των ζευγαριών επιτρέπει στη συνέχεια να σχηματιστεί μια εικόνα για τους γαμήλιους συσχετισμούς. Ποιες ήταν οι προτιμήσεις στην επιλογή συντρόφου; Ποιες πρακτικές φανερώνουν οι γαμήλιοι συνδυασμοί με βάση τη γεωγραφική προέλευση των μελλονύμφων; Απαντώντας στα ερωτήματα αυτά, θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε πιθανές τάσεις ενδογαμίας, εννοούμενης σε γεωγραφικό επίπεδο, δηλαδή στο περιβάλλον της πόλης, αλλά και τη συχνότητα των γάμων με ξένους, εξετάζοντας τα αντίστοιχα ποσοστά για τους γαμπρούς και τις νύφες. Τι σήμαινε, επομένως, η γεωγραφική κινητικότητα λόγω γάμου για την κοινωνία της πόλης της Σητείας και πόσο επηρέαζαν τα χαρακτηριστικά της οι πρακτικές ενδογαμίας και εξωγαμίας;

Μούλιας Χρήστος

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 17.40-18.00]

Ημερολόγιον της Επανάστασεως 1841, τηρηθέν υπό Θεοφρ. Χαιρέτη. Η οικογένεια Χαιρέτη στην Πάτρα

Στις 12 Ιανουαρίου 1841, έπαψε η κυριαρχία του Μωχάμετ Αλή της Αιγύπτου επί της Κρήτης και επανήλθαν οι Τούρκοι. Η μεταβολή αυτή ήταν μια καλή ευκαιρία για τους Κρήτες να επιδιώξουν την απελευθέρωσή τους. Η Επιτροπή Κρητών στην Αθήνα αποφάσισε την κήρυξη επανάστασης, έστειλε άνδρες στη Μεγαλόνησο, για να πολεμήσουν και ανέθεσε την αρχηγία του Αγώνα στους αδελφούς Αριστείδη και Θεόφραστο Χαιρέτη. Για να ανταποκριθούν στις ανάγκες της επανάστασης, οι αδελφοί Χαιρέτη δανείστηκαν, επί υποθήκη της κοινής οικίας τους, μεγάλα για την εποχή χρηματικά ποσά. Για τις διάφορες επαναστατικές δραστηριότητες που εκδηλώθηκαν και για τα ποσά που δαπανήθηκαν, ο Θεόφραστος Χαιρέτης τήρησε λεπτομερές ημερολόγιο, οι εγγραφές του οποίου αρχίζουν από τις 22 Ιανουαρίου 1841 με την καταγραφή των χρηματικών ποσών που έλαβαν. Το ημερολόγιο είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικό, και οι εγγραφές σταματάνε στις 4 Ιουλίου 1841, όταν πλέον έχει κριθεί η τύχη του Αγώνα και επίκειται η ανάθεση της περαιτέρω διαχείρισής του σε Επιτροπή, στην οποία συμμετείχαν και οι αδελφοί Χαιρέτη. Αργότερα, ο Μανουήλ Χαιρέτης αντέγραψε τη συνέχεια του ημερολογίου, του οποίου δεν σώζεται το πρωτότυπο, αλλά το αντίγραφο, για τα γεγονότα μέχρι την επάνοδό τους στην Αθήνα (Σεπτέμβριος 1841). Όταν επέστρεψαν στην Αθήνα, ήσαν εντελώς ακτήμονες, διότι είχαν δαπανήσει όλη την περιουσία τους για την απελευθέρωση της Κρήτης.

Ο Αριστείδης διορίστηκε Έφορος του Βοτανικού κήπου και παρέμεινε στη θέση αυτή, εξασκών και την Ιατρική, μέχρι το 1860. Διετέλεσε δημοτικός

σύμβουλος Αθηναίων και Γραμματέας, για πολλά χρόνια, της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Το 1860 μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, ως Καπού Κεχαγιάς, δηλαδή αντιπρόσωπος της Κρήτης και εγκαταστάθηκε οικογενειακώς στην Πρίγκηπο, όπου οικοδόμησε οικία και όπου πέθανε το 1869.

Ο Θεόφραστος προσελήφθη, τον Ιανουάριο 1842, από τον ιδρυτή της Εθνικής Τράπεζας Γεώργιο Σταύρου, ως γραμματέας της τράπεζας και το 1846 ήταν μέλος της Επιτροπής που τη διηύθυνε. Στις 17 Φεβρουαρίου 1855 διορίστηκε διευθυντής του εν Πάτραις υποκαταστήματός της, μέχρι την 1η Σεπτεμβρίου 1866. Πέθανε στις 12 Νοεμβρίου 1870. Ήταν από τους ιδρυτές της μετοχικής εταιρείας «Ελληνική Οινοποιία» και της «Ελληνικής Ατμοπλοίας» (1858), την οποία πρακτόρευε στην Πάτρα, όταν η έδρα της ήταν στη Σύρο. Δραστηριοποιήθηκε, κατά τη μεταπολίτευση του 1862, που οδήγησε στην έξωση του Όθωνα και το 1860 διώχθηκε, διότι δεν φωταγώγησε το κατάντημα της Ε.Τ.Ε. στην Πάτρα, επί τη διασώσει της Αμαλίας.

Δευτερότοκος γιος του, από τον πρώτο γάμο του με τη Ραλλού Καρνάλη, ήταν ο Μανουήλ, ο οποίος επιδόθηκε στο σταφιδεμπόριο, αλλά είχε και σημαντική δημόσια δράση. Με σειρά άρθρων του στον *Νεολόγο Πατρών* (Ιανουάριος 1905), κατέκρινε το σχέδιο του νέου ναού του Αγίου Ανδρέα, ως μη βυζαντινό και τα άρθρα του προκάλεσαν έντονο δημόσιο διάλογο, με κύριο αντίπαλο τον Μιχ. Σακελλαρίου, αρχισυντάκτη της *Πελοποννήσου*. Το 1905 εξέδωσε ένα βιβλίο με τίτλο *Εθνολογισμοί ή μελέτη περί εθνισμού*. Το κήρυγμα ελληνολατρίας και το πολυσύνθετο όραμα της νέας Ελλάδας που ξεπηδάει από το βιβλίο του μεταλαμπαδεύτηκαν στο έργο του ανειψιού του, αισθαντικού συγγραφέα και τραγικού αυτόχειρα Περικλή Γιαννόπουλου.

Μπολώτη Τίνα

[Α1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 11.00-11.20]

Αναθεωρώντας την ενδυματολογική εικόνα της «θεάς» από τον πομπικό διάδρομο του ανακτόρου της Κνωσού

Η εν λόγω γυναικεία μορφή από την ΥΜ ΙΙ τοιχογραφική σύνθεση (ΥΜ ΙΙ/ΙΙΙΑ1 κατά την Immerwahr) του πομπικού διαδρόμου στο ανάκτορο της Κνωσού, της οποίας διατηρείται μόνο το κατώτατο τμήμα του σώματος με την παρυφή του ενδύματός της, κατέχει αναμφισβήτητα εξέχουσα θέση. Περιβαλλόμενη από δύο ομάδες ανδρών, ταυτίστηκε από τον Evans με την ίδια τη «Μινωική θεά», ερμηνεία που αναθεώρησε ο Cameron στα μέσα της δεκαετίας του 1970, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για θεά ή πρωθιέρεια. Αποφασιστική ωστόσο τροποποίηση της εικόνας της και, κυρίως, των εικονιζόμενων δρώμενων έγινε το 1987 με την επανεξέτασή της από τον Χρ. Μπολώτη, ο οποίος, αμφισβητώντας την αυθαίρετη αποκατάσταση του Evans με διπλούς πελέκεις στα χέρια της, απέδωσε τις «κορδέλες» που εμφανίζονται κυματιστά στα αριστερά της, σε κροσσωτή απόληξη υφάσματος, το οποίο της

προσφέρεται από την ομάδα ανδρών που την προσεγγίζει από την πλευρά αυτή.

Το ενδιαφέρον μας εστιάζεται εδώ στο ένδυμα της εν λόγω «θεάς» ή «ιέρειας», του οποίου διατηρούνται μόνο οι τρεις διακοσμητικές ζώνες στο κατώτατο τμήμα του, οι δύο ακραίες με σειρά ημιροδάκων και η ενδιάμεση με σειρά κύκλων (εν είδει απολήξεων δοκαριών). Αν και αποκαταστάθηκε από τον Evans ως στολιδωτή φούστα, η ομοιότητα της παρυφής του με αυτήν ενδύματος σε ΥΕ ΙΙΒ τοιχογραφικό θραύσμα από το ανάκτορο της Πύλου, μας ώθησε σε επανεξέτασή του. Προτείνω λοιπόν εδώ μια νέα αποκατάστασή του, αντικαθιστώντας το με ποδήρη χιτώνα, του τύπου με κεντρική κατακόρυφη ταινία, ένδυμα που μαρτυρείται στην Κρήτη από την ΥΜ ΙΙ και εξής και φαίνεται να σχετίζεται με την παρουσία των Μυκηναίων στο νησί, όπως υποδεικνύει και η επισκόπηση των σχετικών εικονο-γραφικών τεκμηρίων.

Μπορμπουδάκη Μαρία

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 9.20-9.40]

Ο Άγιος Γεώργιος ο «θαλασσοπεράτης» στη ζωγραφική της Κρήτης

Στο ναό του Αγίου Γεωργίου του Σφακιώτη, έξω από το χωριό Διαβαϊδέ, ιστορείται η μεγάλη παράσταση των έφιππων αγίων Γεωργίου και Δημητρίου, την οποία χρονολογούμε περί το 1300. Ο Γεώργιος, η μορφή του οποίου θα μας απασχολήσει σε αυτή τη μελέτη, μεταφέρει μικρό παιδί που κάθεται στα καπούλια του αλόγου το οποίο, σύμφωνα με σχετική παραλλαγή του συναξαρίου, διέσωσε από την αιχμαλωσία καθώς είχε απαχθεί από Σαρακηνούς Άραβες πειρατές της Κρήτης. Ωστόσο, το υδάτινο στοιχείο στο κάτω μέρος της σκηνής στο Διαβαϊδέ συνδέει το επεισόδιο της διάσωσης με μια σπανιότερη παραλλαγή, σύμφωνα με την οποία ο ελευθερωτής άγιος Γεώργιος διασχίζει θάλασσα. Η παραλλαγή αυτή του αγίου, που προσωνυμείται από την έρευνα «θαλασσοπεράτης», απαντά σε εικόνες και παραστάσεις του 13ου αι. που έχουν συνδεθεί με το σταυροφορικό περιβάλλον. Η παράσταση στο Διαβαϊδέ παρουσιάζει χαρακτηριστικά και εικονογραφικές λεπτομέρειες γνωστές στην τέχνη των εργαστηρίων της ανατολικής Μεσογείου, υποδεικνύοντας την ενημέρωση της Κρήτης σε εικονογραφικούς τύπους οι οποίοι κυκλοφορούσαν σε περιοχές που είχαν περιέλθει στα χέρια των Φράγκων και Λατίνων μετά την Τέταρτη Σταυροφορία. Οι παραστάσεις του έφιππου και μετωπικού Γεωργίου στον ομώνυμο ναό στη Σκλαβοπούλα Σελίνου και στην Αγία Μαρία στη Χαλέπα του τέλους του 13ου αι. οδηγούν προς αυτή την κατεύθυνση. Αν και ο τύπος του θαλασσοπεράτη Γεωργίου είναι σπάνιος στη ζωγραφική της Κρήτης, άλλη μια παράσταση του θέματος απαντά στον Άγιο Γεώργιο στους Αποστόλους Πεδιάδος (τρίτο τέταρτο του 14ου αι.), σε κοντινή απόσταση με το Διαβαϊδέ.

Ο ζωγράφος στους Αποστόλους απέδωσε το νέο στοιχείο των κυμάτων και το συνένωσε με τη στάση του δημοφιλούς δρακοντοκτόνου αγίου. Ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες, όπως το αναπετάριν που μοιάζει με κοχύλι, το τεντωμένο πόδι του αγίου και ο σταυρός στην τριγωνική ασπίδα με το κόκκινο βάθος υποδεικνύουν την εξοικείωση του ζωγράφου στους Αποστόλους με την καλλιτεχνική παράδοση της ανατολικής Μεσογείου, την οποία, ωστόσο, μεταλλάσσει δημιουργικά. Σε περιβάλλον καλλιτεχνικών ανταλλαγών, η γνωριμία των ζωγράφων μας με τα εργαστήρια της ανατολικής Μεσογείου οφείλεται πιθανότατα στην κυκλοφορία τέτοιου είδους έργων, εικόνων ή χειρογράφων, στη βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Νανάκης Ανδρέας

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 18.00-18.20]

Ο Μητροπολίτης Κρήτης Τιμόθεος Βενέρης

Ο Μητροπολίτης Κρήτης Τιμόθεος Βενέρης (1876-1941) υπήρξε μια πολύ σημαντική προσωπικότητα που διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. Μεταβαίνει αρχικά για σπουδές στη Ρωσία το 1895, αλλά τελικά φοίτησε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης ύστερα από σύσταση του γέροντά του ιωακειμικού επισκόπου Χερρονήσου του από το 1896 Ρεθύμνης Διονυσίου Καστρινογιαννάκη. Από τη Χάλκη λαμβάνει το πτυχίο του το 1899. Γνωρίζει ως φοιτητής τα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, που εκείνη τη στιγμή πηδαλιουχείται από αντιιωακειμικούς Πατριάρχες (Άνθιμο Ζ΄ και Κωνσταντίνο Ε΄) μέσα σε ένα ευμετάβλητο κόσμο που ετοιμάζεται να αφήσει τον 19ο αι. και να εισέλθει στον 20ό. Ο Τιμόθεος ζει το κύκνειο άσμα των μεγάλων αυτοκρατοριών που θα τις διαδεχτούν τα εθνικά κράτη και επηρεασμένος από τον γερμανικό ρομαντισμό γίνεται εκφραστής του ελληνικού εθνοκεντρισμού. Οι σπουδές του μακριά από την Κρήτη δεν του επέτρεψαν να παρακολουθήσει εκ του σύνεγγυς τα δρώμενα ή και να πρωταγωνιστήσει στη μεγάλη τελευταία επανάσταση του 1897-1898 που οδήγησε στην Κρητική Πολιτεία. Γνωρίζει μετά την επιστροφή του την τελευταία φάση του ανακύψαντος με την αιφνίδια κοίμηση του Τιμοθέου Καστρινογιαννάκη Μητροπολιτικού ζητήματος, το οποίο επιλύθηκε με τη Σύμβαση του 1900. Ο Τιμόθεος, αδελφός της Μονής Αγκαράθου, εργάστηκε ως καθηγητής σε διάφορα σχολεία στην Κρήτη. Έζησε την επανάσταση στο Θέρισσο, τη σύγκρουση Βενιζέλου – πρίγκιπα Γεωργίου, την κοίμηση του γέροντά του, επισκόπου Ρεθύμνης Διονυσίου το 1910 και την Ένωση της Κρήτης με τον ελλαδικό κορμό το 1913. Εξελέγη Επίσκοπος Ρεθύμνης το 1916 ως συνεχιστής του γέροντά του Διονυσίου σε ηλικία 40 ετών και ακολούθως Μητροπολίτης Κρήτης επί κυβερνήσεως Παναγή Τσαλδάρη (10 Μαρτίου 1933-10 Οκτωβρίου 1935). Η εκλογή του Τιμοθέου επικυρώθηκε από την Ελληνική Πολιτεία με βάση τη σύμβαση του 1900. Χάρη στις πρωτοβουλίες του επαναλειτούργησε κανονικά την Εκκλησία Κρήτης, στην οποία εξαιτίας του νόμου 5621/1932 είχαν μείνει δύο μόνο Επίσκοποι και ο Μητροπολίτης

Κρήτης. Η απόφαση για απαλλαγή από τα καθήκοντά του το 1941 κατά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο υπήρξε αποτέλεσμα ποικίλων παραγόντων και προσώπων που δραστηριο-ποιήθηκαν για την έκπτωσή του.

Νικολιδάκη Ελένη

[A1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 12.20-12.40]

Το ταξίδι της κρητικής μυθολογίας στην περιήγηση του Παισανία

Για έναν αυτόπτη πολυταξιδεμένο συγγραφέα, όπως είναι ο Παισανίας, η ενασχόληση με λατρευτικά θέματα αυτονόητο είναι ότι περιλαμβάνει και μύθους κρητικής ταυτότητας, τόσο τους δημοφιλείς όσο και τους λιγότερο διαδεδομένους. Με αυτήν κυρίως την οπτική διέσωσε έναν αξιωματημένο αριθμό «ταξιδιών» μυθικών προσώπων, που για ποικίλους λόγους μετοίκησαν από την Κρήτη, συγκρούστηκαν στο βαθμό που αντιπαράτιθενται διαφορετικοί πολιτισμοί μέσα σ΄ ένα πλέγμα πολιτικών συσχετισμών και εξουσιών, που συχνά επεδίωκαν την επιβεβαίωση της κυριαρχίας τους ή επέβαλλαν την επιμειξία. Άλλοτε πάλι μετά τον πλου τους κάποιες κρητικές φηγούρες γίνονταν εύκολα δεκτές στις καινούριες χώρες ως φίλοι και ομοϊδεάτες, απολαμβάνοντας αρκετά προνόμια ή ακόμη τιμώνταν και ως θεοί ή αποτελούσαν θέμα εικαστικού έργου. Σε κάθε περίπτωση επήλυνες και γηγενείς αλληλοεπηρεάστηκαν και συνέθεσαν νέες πλουσιότερες δομές και ισοροπίες, αποδεικνύοντας για άλλη μια φορά πόσο συμφιλωμένοι ήταν και οι μεν και οι δε σε μεταναστευτικές κινήσεις. Ο Καρμάνορας ως επιφανής θρησκευτικός άνδρας, η εγγονή του η Βριτόμαρτις-Αφαία της Αίγινας, η Σκύλλα και ο Μίνωας, η Αριάδνη και η Φαίδρα ζωγραφισμένες από τον Πολύγνωτο, η απόδραση του Δαίδαλου, ο πνιγμός του Ίκαρου και ο ρόλος του Ηρακλή, η ονομασία της πόλης Άπτερα και ο ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς υποτάσσονται στην ανάγκη ανθρώπων, ιδεών και αγαθών να υπερβούν τα όρια που οι εξουσίες επιβάλλουν και να μεταναστεύσουν σε νέες χώρες και πολιτισμούς. Αυτήν την ανάγκη τους ο περιηγητής του 2ου αι. μ.Χ. θαύμασε και πρόθυμα περιέσωσε, συγκεντρώνοντας καθετί που μαρτυρεί την ειρηνική ή βίαιη συνάντησή τους.

Νικολοπούλου Κωνσταντίνα

[POSTER, Γ - 24.9, Αίθουσα 6]

Τα ξενοδοχεία της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου στο α΄ μισό του 20ού αιώνα

Το νησί της Κρήτης προσέλκυσε από πολύ νωρίς μεμονωμένους επισκέπτες με οικονομική επιφάνεια και ενδιαφέρον για την ιστορία και την αρχαιολογία της περιοχής, γνωστούς και ως *Περιηγητές*. Από την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, όμως, και κυρίως μετά την Ένωση της νήσου με την υπόλοιπη Ελλάδα, ο αριθμός των επισκεπτών που φτάνουν στο Ηράκλειο αυξάνεται θεαματικά. Οι νέες πολιτικές συνθήκες επιβάλλουν τη συχνή μετακίνηση

αξιωματούχων και πολιτικών προσώπων· νέα ώθηση δίνεται στην οικονομία και πολυάριθμοι έμποροι επισκέπτονται την πόλη· τα ναυτικά ταξίδια προς την Κρήτη συστηματοποιούνται και ο περιηγητισμός αλλάζει σταδιακά χαρακτήρα. Η ανάγκη για στέγαση των επισκεπτών της πόλης είναι πλέον αδιαμφισβήτητη και τα πρώτα ξενοδοχεία κάνουν την εμφάνισή τους ήδη από την πρώτη δεκαετία του 20ού αι.

Μετά τη μεγάλη σφαγή του 1898, η οδός Μαρτύρων 25ης Αυγούστου κοσμεύεται, κυρίως, με νεοκλασικά και εκλεκτικιστικά οικοδομήματα, ακολουθώντας τα κυρίαρχα αρχιτεκτονικά στυλ της Αθήνας και κάνοντας ξεκάθαρη την επιθυμία της πόλης να αφήσει στο παρελθόν ό,τι θυμίζει τις αρχιτεκτονικές μορφές της Ανατολής. Στον βασικό αυτόν άξονα, που ενώνει και σήμερα το λιμάνι με την πόλη, κτίζονται τα πρώτα πολυτελή ξενοδοχεία του Ηρακλείου, σε σχέδια σημαντικών αρχιτεκτόνων της εποχής, όπως ο Δημήτρης Κυριακός.

Οι τοπικές εφημερίδες της εποχής αποκαλύπτουν σημαντικές πτυχές της λειτουργίας των ξενοδοχείων, των υπηρεσιών που παρείχαν στους πελάτες τους και του ανταγωνισμού μεταξύ τους. Στις στήλες των ειδήσεων περιγράφονται στιγμιότυπα της εποχής που διαδραματίζονται στους κοινόχρηστους χώρους των ξενοδοχείων, μέρος πια της ιστορίας της πόλης. Τέλος, τα φύλλα των εφημερίδων αποτελούν σημαντική πηγή πληροφόρησης για τις προσωπικότητες που επισκέφτηκαν το Ηράκλειο και διέμειναν σε αυτά, παρέχοντας πολύτιμα στοιχεία για το οικονομικό και πνευματικό επίπεδο των επισκεπτών στους οποίους αυτά απευθύνονταν.

Στην επιτοίχια ανακοίνωση με θέμα τα ξενοδοχεία της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου παρουσιάζονται ευρήματα και κάποια πρώτα πορίσματα αρχαιολογικής έρευνας, σε μια προσπάθεια να αναδειχθεί η αρχιτεκτονική και ο ρόλος των ξενοδοχείων στην καθημερινή ζωή και τον δημόσιο χώρο της πόλης του Ηρακλείου, καθώς και η άυλη μαρτυρία που τα περιβάλλει, εμπλουτίζοντας το απόθεμα της πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης.

Νικολούδη Μαρία

[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Πρώτη παρουσίαση δύο αγαλμάτων από τη Γόρτυνα

Μαρμάρινος ανδρικός κορμός αγάλματος.

Ο εικονιζόμενος ανδρικός κορμός αγάλματος βρέθηκε το 2011 κατά τις εργασίες ανασκαφής και ανάδειξης του μεγάλου θεάτρου της Γόρτυνας, νότια του επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου.

Σωζόμενο ύψος 0,93 μ. Σώζεται από τη βάση του λαιμού έως το ύψος του εφηβίου. Είναι ελλειπές ως προς την κεφαλή, το αριστερό από τον θεατή χέρι στο ύψος κάτω από τον ώμο, και ως προς τον βραχίονα με τον καρπό του δεξιού χεριού. Πάνω στον δεξιό ώμο είναι ριγμένο ιμάτιο, με ανάγλυφες αβαθείς αλλά προσεχτικά αποδοσμένες πτυχώσεις, το οποίο αναπτύσσεται

προς τα πίσω στη μη ορατή όψη του αγάλματος και περνά στην πρόσθια πλευρά στο ύψος του αγκώνα, όπου και η τελική απόκρουση. Αποκεκρουμένο, ελλiptές το εφήβαιο.

Το πλάσιμο στην πρόσθια επιφάνεια του αγάλματος είναι αβρό, απαλό, χωρίς εξάρσεις, ενώ οι γραμμώσεις στην κοιλιακή και βουβωνική χώρα απλώς διαγράφονται, χωρίς να τονίζονται. Πρόκειται για άγαλμα ρωμαϊκών χρόνων, αντίγραφο έργου της πρώιμης κλασικής ελληνικής περιόδου, που χρονολογείται στυλιστικά στις αρχές του 2ου μ.Χ. αι. Παραπέμπει πιθανότατα τυπολογικά σε αυτοκρατορική μορφή, η οποία σύμφωνα με τη ρωμαϊκή παράδοση των πρώτων αιώνων μ.Χ. εξομοιώνεται με ήρωα ή συνδέεται με τη μυθολογική παράδοση του Δία.

Όρθια μαρμάρινη ανδρική μορφή πάνω σε βάση.

Το 2011 παραδόθηκε στην πρώην ΚΓ ΕΠΚΑ από τον κ. Γεώργιο Λουπάκη, δημότη της Γόρτυνας, ανδρικό άγαλμα που βρέθηκε κατά την καλλιέργεια του αγρού του, ο οποίος βρίσκεται εντός του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου της Γόρτυνας και κοντά στον ρωμαϊκό ιππόδρομο. Το ίδιο το άγαλμα έχει ύψος 1,08 και μαζί με τη συμφυή βάση 1,30 μ. Είναι ενδεδυμένο εσωτερικά με ποδήρη χιτώνα και εξωτερικά με ιμάτιο, το οποίο καλύπτει την κεφαλή αφήνοντας ορατό το πρόσωπο. Το τελευταίο είναι στρογγυλό στην περίμετρο, με μέτωπο πλατύ. Το στόμα είναι κλειστό, ενώ τα χείλη αποδίδονται χωρίς ιδιαίτερη πλαστικότητα και χωρίζονται με μια ευθεία αβαθή γραμμή. Οι άκρες των χειλιών εμφανίζουν στις απολήξεις μικρή καμπυλότητα προς τα κάτω και τονίζονται με στιγμωτή ανεπαισθητη βάθυνση. Ο λαιμός είναι πολύ χαμηλός και το πηγούνι στρογγυλεμένο. Το άνω βλέφαρο των οφθαλμών αποδίδεται πλαστικά, ενώ απουσιάζει η δήλωση της κόρης στους βολβούς. Η μύτη είναι αποκεκρουμένη πρόσφατα, πιθανότατα κατά την εύρεση του αγάλματος. Η έκφραση του προσώπου είναι απόμακρη, σφιγμένη, και η μορφή προδίδει χαρακτηριστικά ανδρός μέσης ηλικίας.

Το ιμάτιο που καλύπτει τη μορφή σχηματίζει αδρές, επιφανειακές πτυχώσεις, ενώ στο ύψος πάνω από τη βάση είναι ορατές πλούσιες πυκνές πτυχώσεις από τον εσωτερικό χιτώνα. Το αριστερό χέρι είναι κεκαμμένο ψηλά στο στήθος και κρατά σφιχτά με τον καρπό την απόληξη του ιματίου, η οποία αναπτύσσεται τριγωνικά στην άκρη για να σβήσει με τη μορφή μικρής σταγόνας αποδοσμένης πλαστικά. Το δεξί χέρι είναι ελαφρά κεκαμμένο στον αγκώνα και ο καρπός του είναι ολόκληρος τυλιγμένος σε ιμάτιο, δίδοντας την εντύπωση γροθιάς. Η απόδοση του προσώπου χρονολογεί στυλιστικά το άγαλμα στο τέλος του 1ου αι. μ.Χ., ενώ η απόδοση του ενδύματος παραπέμπει στο τέλος του 2ου αρχές 3ου αι. μ.Χ. Μια πρώτη τυπολογική προσέγγιση παραπέμπει σε μορφή ρωμαίου φιλοσόφου Palliatu.

Νοδάρου Ελένη

[Α1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 17.40-18.00]

Μπραμιανά Ιεράπετρας: προκαταρκτικά αποτελέσματα από τη μελέτη και πετρογραφική ανάλυση της κεραμικής

Η θέση Μπραμιανά βρίσκεται στην ενδοχώρα της Ιεράπετρας στο ανατολικό άκρο του σημερινού ομώνυμου φράγματος. Ανακαλύφθηκε τυχαία χάρη στην πληθώρα επιφανειακής κεραμικής και διενεργήθηκε σύντομη σωστική ανασκαφή από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου και το Ινστιτούτο Μελέτης Προϊστορικού Αιγαίου Αν. Κρήτης. Η ανασκαφή δεν απέδωσε καθόλου αρχιτεκτονικά κατάλοιπα παρά μόνο μεγάλη ποσότητα κεραμικής, τμήματα πλίνθινων κατασκευών και μερικά λίθινα εργαλεία.

Η μελέτη της κεραμικής απέδωσε ένα ευρύ ρεπερτόριο σχημάτων, οικιακών και λεπτότεχνων, που χρονολογούνται κυρίως στην Παλαιοανακτορική και Νεοανακτορική περίοδο. Η πετρογραφική ανάλυση σημαντικού αριθμού δειγμάτων έδειξε ότι σε μεγάλο ποσοστό η κεραμική που βρέθηκε στα Μπραμιανά ήταν εισηγμένη από άλλες θέσεις της ανατολικής Κρήτης, όπως οι περιοχές των Γουρνιών και του Παλαικάστρου, ενώ το υπόλοιπο υλικό αποτελεί παραγωγή της νότιας ακτής.

Στην παρούσα ανακοίνωση γίνεται μια πρώτη παρουσίαση των δεδομένων από τη μελέτη και ανάλυση της κεραμικής από τα Μπραμιανά και μια προσπάθεια να ενταχθεί αυτό το υλικό στη γενικότερη συζήτηση για την παραγωγή και διακίνηση της κεραμικής στη νότια ακτή της ανατολικής Κρήτης. Επίσης μέσω της κεραμικής διερευνάται ο ρόλος της συγκεκριμένης θέσης στην ευρύτερη περιοχή και σε σχέση με γειτονικές θέσεις όπως το Μύρτος Πύργος και ο Γαϊδουροφάς Ανατολής.

Παναγιωτόπουλος Διαμαντής

[Α1 - 23.9, Αίθουσα 1, 12.20-12.40]

Τα Κυκλαδικά στοιχεία της μινωικής Κουμάσας. Ανιχνεύοντας την έννοια του «εξωτικού» σε ένα νοτιοκρητικό κέντρο της 3ης χιλιετίας π.Χ.

Οι νέες ανασκαφές στην Κουμάσα (2012-2016) υπό την αιγίδα της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας επιβεβαίωσαν την ιδιαίτερη σημασία του ακμάζοντος αυτού κέντρου της 3ης χιλιετίας π.Χ. για τις σχέσεις της μινωικής Κρήτης με τις Κυκλάδες. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια των εργασιών καθαρισμού που διεξήχθησαν το 2012 στην περιοχή του νεκροταφείου, διαπιστώθηκε ότι πολλά σημεία στο εσωτερικό και εξωτερικό των τάφων δεν είχαν διερευνηθεί από τον Στ. Ξανθουδίδη. Η αφαίρεση των θυλάκων άσκαφης επίχωσης μεταξύ του 2013 και 2015 έφερε στο φως μεταξύ πλήθους ταφικών κτερισμάτων και τρία ειδώλια κυκλαδικού τύπου, με τα οποία ο συνολικός αριθμός κυκλαδικών ή κυκλαδιζόντων ειδωλίων από το νεκροταφείο της Κουμάσας ανέρχεται σε δέκα. Το υλικό, το σχήμα αλλά και τα σημεία εύρεσης των τριών ειδωλίων προσφέρουν μια σειρά από

ενδιαφέροντα νέα στοιχεία για την ιστορία και χρήση της συγκεκριμένης κατηγορίας αντικειμένων στην Προανακτορική Κρήτη. Με αφετηρία αυτές τις παρατηρήσεις αλλά και κάποια συμπεράσματα της πρόσφατης έρευνας, επιχειρείται μια νέα προσέγγιση του φαινομένου των κυκλαδικού τύπου ειδωλίων της Κρήτης, το οποίο αποτελεί μια από τις πιο σημαίνουσες περιπτώσεις μετακίνησης ξένων αντικειμένων ή ιδεών στο Αιγαίο της 3ης χιλιετίας π.Χ. Ιδιαίτερη προσοχή θα δοθεί σε κάποιες μονολιθικές αντιλήψεις της παραδοσιακής έρευνας σχετικά με την έννοια των «εισαγωγών», οι οποίες –όπως θα διαφανεί– είναι προσκολλημένες σε συγκεκριμένες αρχαιολογικές μεθόδους, απέχοντας ωστόσο αισθητά από την αρχαία πραγματικότητα. Συνακόλουθα, η παρούσα ανακοίνωση δεν θα εστιάσει σε χάρτες διασποράς ή το ερώτημα της προέλευσης των εισηγμένων αντικειμένων –δύο θέματα που μονοπώλησαν το ενδιαφέρον των μελετητών κατά το παρελθόν– αλλά πολύ περισσότερο στον τρόπο ή τους τρόπους με τους οποίους η κοινωνική ομάδα ενός νοτιοκρητικού κέντρου της Προανακτορικής περιόδου βίωναν «ξένα» τέχνηρα ή «ξένες» πολιτισμικές ιδέες.

Πανοπούλου Αγγελική

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 13.40-14.00]

Μετακινήσεις κρητικών τεχνιτών και τεχνογνωσία στα πρώιμα νεότερα χρόνια

Οι μετακινήσεις τεχνιτών αποτελούσαν γενικευμένο φαινόμενο σε ολόκληρη την Ευρώπη και ειδικότερα στον μεσογειακό χώρο ήδη από τα ύστερα μεσαιωνικά χρόνια. Η δημοσίευση πρόσφατων μελετών έδειξε τον μεγάλο όγκο των τεχνιτών που προσέλκυαν τα δύο αντίπαλα αστικά κέντρα της πρώιμης νεότερης εποχής, η Βενετία και η Κωνσταντινούπολη. Ανάμεσα στο μετακινούμενο εργατικό δυναμικό συμπεριλαμβάνονταν πολλοί κρητικοί τεχνίτες. Άλλωστε, η τεχνογνωσία τους είχε διαπιστωθεί από τους πρώτους αιώνες της βενετικής κατάκτησης του νησιού, όταν αξιόλογοι τεχνίτες προσκαλούνταν να εργαστούν στη Βενετία.

Αντίθετα, για τη νεότερη εποχή το θέμα της κρητικής τεχνογνωσίας δεν έχει μελετηθεί ούτε έχει συνδεθεί με τις μετακινήσεις των τεχνιτών που συντελέστηκαν τότε. Επρόκειτο για μετακινήσεις χωρίς ενιαία χαρακτηριστικά που μπορούν να κατηγοριοποιηθούν: (α) σε μετακινήσεις τεχνιτών ορισμένων κλάδων προς τόπους που προσέφεραν σταθερή και συνεχή απασχόληση, οι οποίες επηρεάζονταν από εξωγενείς παράγοντες, όπως πόλεμοι, επιδημίες, οικονομικές κρίσεις και κυρίως από τη βενετική πολιτική, (β) σε μετακινήσεις εξειδικευμένων τεχνιτών που αποσκοπούσαν στην εκτέλεση συγκεκριμένου έργου, οι οποίες παρατηρούνται σε αναπτυσσόμενους βιοτεχνικούς και δομικούς κλάδους και (γ) σε μετακινήσεις μεμονωμένων ή ομάδων τεχνιτών εντός του νησιού, που πραγματοποιούνταν

κατά κύριο λόγο ορισμένες εποχές του χρόνου. Πάντως, κάθε μετακίνηση εργατικού δυναμικού, είτε είχε μόνιμο χαρακτήρα είτε πρόσκαιρο, συνεπέφερε τη μεταφορά τεχνογνωσίας, καθώς την υπό μελέτη εποχή η τεχνική γνώση μεταδιδόταν διά της εμπειρικής οδού.

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι να παρουσιάσει μέσα από αδημοσίευτο και δημοσιευμένο αρχειακό υλικό τα αίτια της διασποράς του τεχνικού δυναμικού, τη γεωγραφία της επαγγελματικής κινητικότητας και τις συνθήκες εργασίας των μετακινούμενων τεχνιτών στους τόπους υποδοχής, με άξονα την τεχνογνωσία των κρητικών τεχνιτών, όπως αυτή διαμορφώθηκε, επέδρασε ή διαχύθηκε σε άλλες περιοχές.

Παπαγιαννάκος Νίκος

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 18.20-18.40]

Η μετανάστευση ως παράγοντας αλλαγής του αστικού τοπίου κατά το τέλος της Βενετοκρατίας στο Ρέθυμνο

Η χωρική κατανομή των διαφόρων κοινωνικών ομάδων γενικότερα στην πόλη του Ρεθύμνου και ιδιαίτερα στην εκτός παλαιάς πόλης περιοχή, όπως αυτή της παραλιακής ζώνης της Sabbionara, είναι ιδιαίτερη.

Χαρακτηρίζεται από δύο ομάδες: αυτή της τάξης των στρατιωτικών εγκατεστημένης προς το τμήμα της πύλης Santa Barbara και αντίστοιχα της τάξης των εμπλεκόμενων με την οικονομική δραστηριότητα, εμπορών και επιχειρηματιών, προς τη Λότζα.

Οι μεν πρώτοι, οι περισσότεροι των οποίων ήταν μισθοφόροι και συνήθως όχι μόνιμα εγκατεστημένοι, προερχόμενοι από άλλες επαρχίες της Γαληνοτάτης, πυκνώνουν σε περιόδους κρίσης και πολλές φορές, ως μη αμειβόμενοι, διαχέονται στον πέριξ οικιστικό ιστό, όπου ασκούν διάφορα επιτηδεύματα. Η εγκατάστασή τους επιφέρει αισθητές μεταβολές σε κτηριακές χωροδομές.

Από την τάξη των εμπορών και επιχειρηματιών που καταδυναστεύεται από την υπέρμετρη φορολόγηση της βενετικής διοίκησης, προκειμένου να καλυφθούν και επιπλέον στρατιωτικές ανάγκες κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο, εμφανίζεται τάση απόδρασης προς άλλες επαρχίες, προκειμένου να αποφευχθεί η πληρωμή των οφειλόμενων φόρων. Αποτέλεσμα του φαινομένου αποτελεί η εγκατάλειψη μεγάλων κτηρίων, κατοικιών και καταστημάτων, στα χέρια όσων θα παραμείνουν στην πόλη μέχρι την οθωμανική κατάκτηση. Η μετάλλαξη του αστικού τοπίου του παραλιακού μετώπου στη Sabbionara έχει δύο γνωρίσματα: τον στρατιωτικό οχυρωματικό χαρακτήρα στην ανατολική πλευρά και, αντίστοιχα, δυτικά, τον αστικό χαρακτήρα των κτηρίων της νέας τάξης που διαχειρίζεται και επισφραγίζει την εικόνα της πόλης μέχρι τον Αγ. Γεώργιο στο Μώλο.

Η εικόνα του ανατολικού και μεσαίου τμήματος του παραλιακού μετώπου, όπου είναι αισθητή η παρουσία μεγάλων κατοικιών, παραχωρεί τη θέση της

σε μιαν άλλη, οχυρωματικού χαρακτήρα. Τα περιορισμένα –ή και ανύπαρκτα– ανοίγματα των θυρών στο ισόγειο έρχονται σε αντίθεση με μεγαλύτερα ανοίγματα στον όροφο, ενώ χαρακτηριστική καθίσταται η εμφάνιση στον ημιώροφο ζευγών φωταγωγών. Στο δυτικό τμήμα, η εικόνα αλλάζει επίσης, μετατρέποντας τις κατοικίες με τους μεγάλους κήπους, που εκτείνονται μέχρι τη Λότζα, σε κτήρια με νέες χρήσεις -καταστήματα και εξυπηρετήσεις- συναφείς με την εμπορική δραστηριότητα.

Η ανακοίνωση στοχεύει στην παρουσίαση νέων αδημοσίευστων παρατηρήσεων στον πολεοδομικό ιστό, που σχετίζονται με τις μεταβολές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς, όπως προέκυψαν μετά τις μετακινήσεις κοινωνικών ομάδων κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Παπαδάκη Ασπασία

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 17.40-18.00]

Μετακινήσεις ανώτερων αξιωματούχων για άσκηση κυβερνητικού έργου στη βενετική Κρήτη

Η διοικητική οργάνωση της Κρήτης απασχόλησε ιδιαίτερα τη Βενετία από την αρχή της εγκατάστασης των πρώτων βενετών αποίκων τον 13ο αι., γι' αυτό και φρόντισε να εφαρμόσει στο νησί το διοικητικό σχήμα που ίσχυε στην ίδια τη μητρόπολη. Αξιωματούχοι που ανήκαν στα ανώτερα κλιμάκια της διοικητικής ιεραρχίας έρχονταν από τη Βενετία στην Κρήτη εφοδιασμένοι με την Εντολή (commisio), το επίσημο δηλαδή έγγραφο που παραλάμβαναν από τον δόγη πριν από την αναχώρησή τους. Σ' αυτό καταγράφονταν αναλυτικά οι αρμοδιότητες, οι υποχρεώσεις, οι απαγορεύσεις, όπως και η εμβέλεια δράσης τους σύμφωνα με το αξίωμα. Συμπληρωματικά εκδίδονταν κατά καιρούς αποφάσεις του Μεγάλου Συμβουλίου και της Γερουσίας της Βενετίας προκειμένου να δοθούν απαντήσεις και κατευθυντήριες οδηγίες στους αξιωματούχους ανάλογα με τη χρονική συγκυρία και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν.

Στην παρούσα ανακοίνωση, στηριζόμενοι σε εκδεδομένο και ανέκδοτο αρχειακό υλικό, θα ασχοληθούμε με ορισμένα από τα ανώτερα αξιώματα του τόπου, όπως του δούκα, των συμβούλων, των ταμιών, του μεγάλου καπιτάνου, του γενικού προνοητή κ.ά., εστιάζοντας την προσοχή μας στο θέμα των μετακινήσεών τους για την άσκηση κυβερνητικού έργου εντός Κρήτης αλλά και εκτός κάποιες φορές (π.χ. στην Τήνο), και στη διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου όπου εντάσσονταν οι μετακινήσεις αυτές στην πορεία του χρόνου με τον εμπλουτισμό του διοικητικού μηχανισμού με νέα αξιώματα.

Θα δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με το λόγο μετακίνησης του αξιωματούχου από την έδρα του (λ.χ. τακτική επιθεώρηση κάστρων ή στρατού, αντιμετώπιση επαναστατικού κινήματος, εξασφάλιση σιτάρκειας), ποιοι και πόσοι τον συνόδευαν κάθε φορά, ποιος τον αναπλήρωνε στη

διάρκεια της απουσίας του και πόσο μακρόχρονη μπορούσε να είναι αυτή. Ποια ήταν η εγκεκριμένη δαπάνη της μετακίνησης και πόσο αυτή επιβάρυνε το δημόσιο ταμείο. Μια άλλη παράμετρος ωστόσο που θα εξεταστεί είναι και τα χωριά απ' όπου περνούσαν οι αξιωματούχοι. Επίσης θα μελετηθούν διάφορες προτάσεις αξιωματούχων σχετικά με το εξεταζόμενο θέμα, όπως η πρόταση που διατυπώθηκε το 1589 από τον γενικό προνοητή Zuanne Moscenigo περί κατάργησης κάποιων μετακινήσεων του δούκα και των ρεκτόρων για εξοικονόμηση χρημάτων και αντικατάστασής τους από τις περιοδείες του γενικού προνοητή.

Γενικά η ανακοίνωση μέσω των μετακινήσεων θα αποτυπώσει το πεδίο και την εμβέλεια δράσης των αξιωματούχων σε θεσμικό και γεωγραφικό επίπεδο, καθώς και τις μεταβολές που επήλθαν με τη θέσπιση νέων αξιωμάτων και την επικάλυψη ή αλλαγή των αρμοδιοτήτων σε ορισμένα από αυτά.

Παπαδάκη Χριστίνα

[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Ταφικοί αποθέτες των νεοανακτορικών χρόνων: χώροι απόρριψης ή «μνημοτόπια»;

Οι στοιχειωδώς «αρχιτεκτονημένοι», και γι' αυτό κάθε άλλο παρά εντυπωσιακοί, τουλάχιστον ως προς τη μορφή τους, νεοανακτορικοί ταφικοί αποθέτες παραμένουν σχεδόν στο σύνολό τους αδημοσίευτοι. Είναι ωστόσο πιθανό ότι, εφόσον αποτελούν κλειστά σύνολα, η συστηματική και κυρίως διεπιστημονική τους μελέτη θα φώτιζε ζητήματα που απασχολούν εδώ και δεκαετίες την αιγαιακή Ταφική Αρχαιολογία, ενώ ίσως αναδείκνυε άγνωστες πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε σχέση με το θάνατο. Σκόρπιες και προπάντων σύντομες πληροφορίες γι' αυτούς εντοπίζονται κυρίως στις ανασκαφικές εκθέσεις και λιγότερο στις, ούτως ή άλλως περιορισμένες ως προς τον αριθμό τους, δημοσιεύσεις ταφικών συνόλων και μεμονωμένων ταφικών μνημείων. Τα διαθέσιμα, ανομοιογενή ως προς την έκταση και την ποιότητά τους, ανασκαφικά δεδομένα δεν επαρκούν για την πλήρη κατανόηση της λειτουργίας τους, ενώ προς το παρόν είναι μάλλον αδύνατη η εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων αναφορικά με το συγκεκριμένο ζήτημα. Στις αποσπασματικές πληροφορίες έρχονται να προστεθούν η δυσκολία συνεννόησης στο επίπεδο της ορολογίας και η μονομερής, χρηστική, ερμηνεία των ταφικών αποθετών ως απλών χώρων απόρριψης του σκελετικού υλικού και των κτερισμάτων από παλαιότερες ταφές, πράγμα που φαίνεται να αποτελεί τροχοπέδη για την ανάδειξη άλλων πιθανών διαστάσεων της λειτουργίας τους.

Παρά τα ερευνητικά προβλήματα, στο πλαίσιο της ανακοίνωσης αυτής επισημαίνονται συγκεκριμένα στοιχεία της μορφής και του περιεχόμενου των νεοανακτορικών κυρίως ταφικών αποθετών, που υπαινίσσονται τη

συμπερίληψή τους στις δομές που θεωρείται ότι εξυπηρετούσαν τις λεγόμενες «πρακτικές κατασκευασμένης μνήμης» ή και λήθης.

Παπαδάκης Κωνσταντίνος Μ.

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 17.00 -17.20]

Κρήτες ταξιδιώτες μοναχοί κατά την τουρκοκρατία

Ταξιδιώτες ονομάζονταν οι μοναχοί που περιόδευσαν *χάριν ελέους* εκτός της μονής της μετανόιας τους. Συνήθως, μετέφεραν μαζί τους ιερά λείψανα ή θαυματουργές εικόνες και εκτελούσαν ιεροπραξίες (αγιασμούς, παρακλήσεις, εξομολογήσεις κλπ.). Οι ταξιδιώτες μοναχοί ήταν εφοδιασμένοι με συστατικές επιστολές των ηγουμένων τους. Τα έγγραφα αυτά, που πολλές φορές έφεραν πολυτελή διακόσμηση, ονομάζονταν απανταχούσες, μια και άρχιζαν με τη στερεότυπη φράση: *Τοῖς ἀπανταχοῦ εὕρισκομένοις...* Παράλληλα, ήταν υποχρεωμένοι να εξασφαλίσουν και την άδεια των τοπικών εκκλησιαστικών αρχών. Οι περιοδείες αυτές ονομάζονταν *ταξίδια*, *ζητείες* ή *ελεημοσύνες* και πραγματοποιούνταν με σκοπό τη συγκέντρωση χρημάτων για την οικοδόμηση, την επισκευή ή τη συντήρηση των μοναστηριών.

Στην παρούσα ανακοίνωση ασχολούμαστε με επιλεγμένες περιπτώσεις κρητικών ταξιδιωτών μοναχών που διενεργούσαν ζητείες στο νησί ή έξω από αυτό. Αξιοποιούμε δημοσιευμένες και αδημοσίευτες αρχειακές πηγές, κανονικές πράξεις, καθώς και κείμενα της περιηγητικής γραμματείας. Επιχειρούμε με τη βοήθεια των διαθέσιμων πηγών και της σχετικής βιβλιογραφίας να ανασυνθέσουμε τη ζωή των *ταξιδιάρηδων* μοναχών που προέρχονταν από μοναστηριακά ιδρύματα του νησιού. Περιοριζόμαστε στη μελέτη περιπτώσεων μοναστικών ιδρυμάτων που είχαν έδρα την Κρήτη, αν και γνωρίζουμε ότι ζητείες στο νησί διενεργούσαν τόσο τα πρεσβυγενή πατριαρχία όσο και ο μητροπολίτης Κρήτης, καθώς και τα μεγάλα μοναστήρια της Ανατολής (π.χ. Σινά, Αγ. Όρους, Πάτμου).

Για πρώτη φορά επιχειρείται η μελέτη του φαινομένου σε μοναστήρια μιας γεωγραφικής περιφέρειας. Οι επιλεγμένες περιπτώσεις είναι ιδρύματα σταυροπηγιακά, ενοριακά, ανδρικά και γυναικεία. *Desiderata* της έρευνας αποτελούν: (1) Πόσο σημαντικά ποσά κατόρθωναν να συγκεντρώνουν κατά τις ιερές περιοδείες τους οι μοναχοί και τι αντιπροσώπευαν τα χρήματα αυτά σε σχέση με τις υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες των μονών; (2) Ποιοι ήταν οι γεωγραφικοί προορισμοί των μοναχών; (3) Υπήρχε περιοδικότητα στις εξορμήσεις αυτές, επρόκειτο για ευκαιριακές δραστηριότητες οι οποίες έπονταν μιας φυσικής καταστροφής ή αποτελούσαν την έσχατη λύση για την αντιμετώπιση ενός δυσβάσταχτου χρέους; (4) Πώς, τέλος, αντιμετώπισε η επίσημη Εκκλησία το φαινόμενο και πώς προσπάθησε να καταπολεμήσει τα φαινόμενα αγυρτείας των περιπλανώμενων επαιτών μοναχών;

Παπαδάκης Νικόλαος Α.

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 12.20-12.40]

Μια μετακίνηση στο χώρο και στις ιδέες, ο Γερανός στον *Τόντα Ράμπα* του Καζαντζάκη

Ο *Τόντα-Ράμπα* κυοφορήθηκε το 1928 και γράφτηκε μέχρι το 1929. Είναι το πρώτο έργο του Καζαντζάκη όπου περιλαμβάνεται ένας μοντέρνος κρητικός χαρακτήρας, ο *Γερανός*. Ένας ήρωας που δείχνει την εικόνα την οποία ο Καζαντζάκης ήθελε να δώσει τότε στο εξωτερικό για τον τόπο και τους συμπατριώτες του, μια και το έργο, γραμμένο στα γαλλικά, είχε ως απώτερο στόχο την έναρξη της διεθνούς καριέρας του κρητικού λογοτέχνη.

Μέσα από το έργο, λοιπόν, έχουμε την εικόνα ενός κρητικού κοινωνικού αγωνιστή που ταξιδεύει στο εξωτερικό και που ωθεί με τη σκέψη και τη δράση του ανθρώπους διαφόρων εθνοτήτων, τους οποίους συναντά στη Μόσχα για να γιορτάσουν τα δέκα χρόνια της ρωσικής επανάστασης, σε μια εξέταση της κατάστασης και στην Κρήτη σε ό,τι αφορά στην κοινωνική οργάνωση του νησιού αυτοδύναμα και όχι σε σχέση με την Ελλάδα. Η Κρήτη τίθεται με τον τρόπο αυτό ως μεμονωμένη περιοχή στο παγκόσμιο ενδιαφέρον, είναι πια ένας τόπος όπου ο Καζαντζάκης καλεί την παγκόσμια κοινότητα να εστιάσει το ερευνητικό μάτι της, μεταχειριζόμενος ωστόσο και διαπλάθοντας την ιδέα του πάνω στην πρώτη αναφορά του τη στερεότυπη εικόνα του νησιού που παραδίδει ο Όμηρος:

«*Η Κρήτη είναι ένας κόκκινος βράχος πάνω σε μια βαθυγάλαζη θάλασσα. Στο χάρτη η Κρήτη φαίνεται όπως ένα μακροκάρabo που ταξιδεύει ανάμεσα Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής. Και πάνω σε τούτο το βράχο άνθρωποι εκμεταλλεύονται ανθρώπους. Μα πάνω σε τούτο το βράχο υπάρχουν μερικοί άντρες που υποφέρουν, παλεύουν και δε συγχωρούν*» (*Τόντα Ράμπα*, σ. 24)

Την ίδια εικόνα μας δίνει και ο Παναΐτ Ιστράτι για τον Κρητικό συνοδοιπόρο του, τον Καζαντζάκη, στην κοινή πορεία και δράση τους τα χρόνια αυτά, αλλά και τα μετέπειτα, ως ένα ζωντανό τύπο ανθρώπου, έναν αξιόλογο κοινωνικό οραματιστή.

Έτσι, μέσα από το έργο αυτό δεν έχουμε τη μετακίνηση του *Γερανού* μονάχα, δεν έχουμε μόνο μια λογοτεχνική περιπέτεια, ένα είδος Bildungsroman για τη Σοβιετική Ένωση, αλλά και την αποτύπωση της ιδεολογικής μετακίνησης του Καζαντζάκη από την ελληνοκεντρική, την εθνικιστική οπτική του σε μια κομμουνιστική ευτοπία.

Το έργο αποτελεί συνάμα και την τελική καταγραφή της εμπειρίας του Καζαντζάκη έπειτα από την επιστροφή του στην Κρήτη μετά από χρόνια απουσίας στο εξωτερικό και στην πρωτεύουσα Αθήνα, σε ένα μικρότερο χώρο, το Ηράκλειο, και την προσπάθεια δημιουργίας ενός σοσιαλιστικού πυρήνα στον γενέθλιο τόπο.

Αυτή η περιπέτεια του κρητικού ταξιδευτή, του Οδυσσέα-Καζαντζάκη, αποτελεί και το τέλος της προσήλωσής του στον κομμουνισμό, η έναρξη των

απόψεων του για τον μετα-κομμουνισμό, δηλαδή τον κομμουνισμό όπως τον έβλεπε ο ίδιος, ως ένα κίνημα με συγκεκριμένο σκοπό και όρια. Όταν αργότερα επεξεργάζεται τις εμπειρίες του από τα ταξίδια στο ρωσικό έδαφος στο *Ταξιδεύοντας Ρουσία*, η φλόγα του Τόντα-Ράμπα δεν υπάρχει πλέον, έχει φτάσει στην ειρωνική θεώρηση του κομμουνισμού, στην *κρητική ματιά* ενδεχομένως, σίγουρα πάντως κριτική. Έτσι, ο *Γερανός* ως προσωπείο του αποτελεί το μεταίχμιο αυτής της μετακίνησης του Καζαντζάκη-συγγραφέα σε άλλες θεωρίες και ιδεολογίες, στον ασπασμό του βουδισμού και του ηρωικού μηδενισμού που υπάρχει εν σπέρματι και στη δική του στάση ως λογοτεχνικού ήρωα.

Παπαδοπούλου Ελένη

[A1 - 23.9, Αίθουσα 1, 10.40-11.00]

Χαμαλεύρι Ρεθύμνου: η χωρική μετακίνηση, ένδειξη κοινωνικού μετασχηματισμού της μινωικής εγκατάστασης;

Η μινωική κατοίκηση που αποκαλύφθηκε σταδιακά από την πρώην ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, την περίοδο 1990-2009, στην περιοχή του Σταυρωμένου-Χαμαλευρίου, ανατολικά της πόλης του Ρεθύμνου, αποτέλεσε μια εύρωστη εγκατάσταση καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια των μινωικών χρόνων.

Στο πλαίσιο αυτών των ερευνών, και με βάση τα έως σήμερα δεδομένα, διαπιστώνεται ότι ο μινωικός οικισμός αναπτύχθηκε, κατά κύριο λόγο, σε δύο χαμηλούς εύκολα προσβάσιμους λόφους, τα «Τσικουριανά» και την «Κακαβέλλα». Σαφείς ενδείξεις κατοίκησης, αν και περιορισμένες, εντοπίζονται και στην περιοχή κατά μήκος της παραθαλάσσιας ζώνης του Σταυρωμένου. Εκτεταμένα μονώροφα και διώροφα συγκροτήματα με επιμελημένη αρχιτεκτονική και κατασκευαστικές καινοτομίες, εργαστηριακές εγκαταστάσεις και κατάλοιπα τελετουργικών αποθέσεων έχουν έρθει σταδιακά στο φως. Η διάρκεια ζωής τους εκτείνεται τουλάχιστον από την ΠΜ ΙΙΙ/ΜΜ Ι περίοδο έως και την ΥΜ ΙΙΙΓ, καλύπτοντας σχεδόν όλες τις ενδιαμέσες χρονικές φάσεις.

Το ενδιαφέρον είναι ότι η μινωική οικιστική εγκατάσταση του Χαμαλευρίου Ρεθύμνου χαρακτηρίζεται, εκτός των άλλων, από το γεγονός ότι «μετακινείται» μεταξύ των δύο προαναφερόμενων λόφων σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Αποτέλεσμα αυτής της μετακίνησης είναι να οικοδομούνται και να αναπτύσσονται σε διαφορετικές θέσεις ορισμένες οικοδομικές φάσεις της μινωικής κατοίκησης. Η επιλογή αυτή της αλλαγής χώρου, η μετεγκατάσταση, και όχι η έστω εν μέρει επαναχρησιμοποίηση ή/και επανοικοδόμηση του οικισμού φαίνεται να ακολουθεί ρυθμούς διαστροφώσεως και ανάπτυξης, οι οποίοι είναι συμβατοί αφενός με την αύξηση του πληθυσμού, αφετέρου με πιθανώς συνθετότερες συνθήκες κοινωνικής ζωής, παραγωγής και χρήσης αγαθών. Ορίζεται, έτσι, ένα

ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερευνητικό πεδίο, που αφορά στις κοινωνικές πρακτικές διαχείρισης του οικιστικού χώρου και του φυσικού περιβάλλοντός του, σε συνάρτηση με τη διαμόρφωση νέων συνθηκών διαβίωσης και δράσης, στο πλαίσιο πάντα των ιστορικο-πολιτισμικών συντεταγμένων και συνθηκών της εποχής.

Παπάζογλου Ειρήνη Ι.

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 09.00-09.20]

Ηράκλειο, νεωτερικότητα και υλικός πολιτισμός αρχές 20ού αιώνα-1970: Η μονή του Αγίου Πέτρου των Δομινικανών στο Μπεντενάκι ως χώρος μιανός

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει την αμφίθυμη σχέση της πόλης του Ηράκλειου με τον υλικό πολιτισμό του παρελθόντος, όταν στις αρχές του 20ού αι. με την έλευση της νεωτερικότητας, η πόλη κλήθηκε να αυτοπροσδιορίσει την ελληνικότητά της σε σχέση με το παρόν μέσω της επιλογής του «κατάλληλου παρελθόντος». Η εκ νέου ανακάλυψη της Μινωικής Κρήτης χρησιμοποιείται από τις αρχές ως ο σημαντικός συμβολικός πόρος για την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας και τον αγώνα για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Το ρεύμα του Μινωισμού επηρέασε και την αρχαιολογική γνώση καθώς οτιδήποτε έφερε στοιχεία οθωμανικά ταξινομούνταν ως τόποι που δεν έχριζαν προστασίας και ανάδειξης.

Αυτό λοιπόν το πεδίο μελέτης διερευνάται με βάση τη μελέτη της ενετικής μονής του Αγίου Πέτρου των Δομινικανών στο Μπεντενάκι Ηρακλείου, ένα από τα αρχαιότερα και μεγαλύτερα μοναστήρια της περιόδου της Ενετοκρατίας στην Κρήτη, που σήμερα δεσπόζει αναστηλωμένο στη βόρεια πλευρά της περιτειχισμένης από τα βενετσιάνικα τείχη πόλης του Ηρακλείου. Ο Άγιος Πέτρος των Δομινικανών από τις αρχές του 20ού αι. μέχρι και της αρχές του 1970 μετατρέπεται για την πόλη από χώρο ιερό (ενετικό μοναστήρι και τζαμί στα οθωμανικά χρόνια) σε ένα χώρο με χρήσεις τετριμμένες και βέβηλες (ερείπιο, ξυλουργείο, ουρητήριο για περαστικούς).

Το χρονικό διάστημα που καλείται να περιγράψει «πυκνά» η παρούσα εργασία είναι η περίοδος από τις αρχές του 20ού αι., όπου οι Κρητικοί υπό καθεστώς Αυτονομίας βρεθήκαν να αγωνίζονται με σκοπό την ένωση με το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, μέχρι τη δεκαετία του 1970, όπου εκφράστηκε για πρώτη φορά από τους τοπικούς φορείς, αλλά και την τοπική εφορία αρχαιοτήτων, το αίτημα της αναστήλωσης του ιστορικού κτίσματος, μιας ισχυρής γραφειοκρατικής πρακτικής, με την εφαρμογή της οποίας ο Άγιος Πέτρος των Δομινικανών θα εντάσσονταν στα πολύτιμα, στα συλλογικά αναγνώσιμα τοπία.

Η εργασία αυτή στοχεύει να καλύψει ανεπάρκειες: να συμβάλει στις τρέχουσες συζητήσεις της αρχαιολογίας, της ανθρωπολογίας σχετικά με το πώς οι τόποι μνήμης μπορούν να διαβαστούν ως αναπαραστάσεις μιας τάξης

πραγμάτων, που αντικατοπτρίζουν την παρέμβαση των μηχανισμών της κυρίαρχης εξουσίας-ιδεολογίας στο χώρο.

Παπαϊωάννου Απόστολος

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 12.40-13.00]

Ειρηνική και βίαιη κινητικότητα των Κρητών τη δεκαετία του 1860. Η περίπτωση του Εμμανουήλ Σκουλά (1845-1866)

Για τους Κρητικούς, καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αι. οι οποιεσδήποτε εξελίξεις ήταν πάντοτε αστάθμητες, εν πολλοίς αδιέξοδες, μετ' εμποδίων, απρόβλεπτες και πριν απ' όλα επαναστατικές. Η κρητική δεκαετία του 1860 από το ξεκίνημά της είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική. «Κρήτες ἢ ἐκ Κρητῶν καταγόμενοι κάτοικοι Ἑρμούπολεως» αποφάσισαν το 1860 να ιδρύσουν Κρητικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο με βασικό σκοπό να συνδράμουν «τὰ ἔχοντα ἀνάγκην ἐκπαιδεύσεως τέκνα Κρητῶν». Οι Κρητικοί είχαν ήδη αντιληφθεῖ ότι ἔφτασαν στο πιο καθοριστικό σταυροδρόμι της πορείας τους. Οι ευρείες και οργανωμένες μετακινήσεις των Κρητικών προς το νησί της Σύρου και η εγκατάστασή τους σε αυτό μπορούν να θεωρηθούν απόλυτα δικαιολογημένες: «Ἡ Σύρος [την εποχή αυτή] ἀπετέλει ὅλην τὴν ἐθνικὴν ζωὴν. Ἐκεῖ (εἰς Σύρον) εἶχε συγκεντρωθῇ ὅλον τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Σύρου ἐλογίζετο ἡ μᾶλλον πεφωτισμένη καὶ ἐπομένως ἡ μᾶλλον ἰσχυρά». Από τις επίσημες πηγές, την εποχή αυτή, Κρήτες πρόσφυγες κατέφυγαν στην Ερμούπολη, όπου και εγκαταστάθηκαν από το 1858. Παράλληλα, είναι η εποχή των μεγάλων ιταλικών επιτυχιών, η ανάδειξη της αρχής των εθνοτήτων και η άνευ ορίων διάδοση του επαναστατικού πολιτισμού του Giuseppe Garibaldi.

Ἔτσι το 1861 ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος των Κρητών υποδεχόταν στην Ερμούπολη τον Ιωάννη Χιονάκη, τον Αντώνιο Αυγερινό, τον Δημήτριο Ζανηδάκη και τον Εμμανουήλ Σκουλά, τους οποίους οι καθηγητές του Ελληνικού Γυμνασίου Σύρου εξήτασαν και ενέγραψαν στις 25 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου ως μαθητές της πρώτης τάξης. Το ίδιο «ἔτος σχολαστικόν» είχαν εγγραφεί και άλλοι μαθητές που προέρχονταν από την Κρήτη, όπως οι Σπυρίδων Δαμβέργης, Ιωάννης Ασκούτσης, Ιάκωβος Μοάτσος, Τιμολέων Βογιατζόγλης, Αντώνιος Δεβογάκης, Νικόλαος Μακαρίνης, Νικόλαος Αθανασιάδης, Επαμεινώνδας Ξενουδάκης, Ιωάννης Δαμβέργης και Γεώργιος Λιαναντωνάκης.

Μαθητής στην Ερμούπολη ο Μανόλης Σκουλάς, δεκαεξαετής, συμμετείχε σε όλες τις πολιτικοκοινωνικές στάσεις που συνέβαιναν στη Σύρο, ειδικότερα μάλιστα στο αποφασιστικό επαναστατικό κίνημα του 1862 εναντίον του Όθωνα. Το 1863, διδάσκαλος πλέον, δεχόταν την όντως τιμητική πρόταση του Γραμματέα του Αλληλοδιδασκτικού Σχολείου της Ερμούπολης, Νικολάου Πιτταδάκη, προκειμένου να διδάξει στο Σχολείο τη χρονιά 1863-1864.

Το 1866 ο Μανόλης Σκουλάς επιστρέφει στην Κρήτη, στο Αρκάδι, με ευάριθμους συναγωνιστές, που τους συνέδεαν οι κοινές πεποιθήσεις, η κοινή ιδεολογία, η κοινή γνώση και πριν απ' όλα η ακεραιότητα του χαρακτήρα τους. Ήταν οι στρατευμένοι αγωνιστές που είχαν βιώσει τις βιαιότητες της Οθωμανοκρατίας και πίστευαν ότι το μέλλον εξαρτάται από την επανάσταση. Ήλπιζαν ότι στη Μεγαλόνησο είχαν ήδη δημιουργηθεί οι κατάλληλες προοπτικές, ότι είχαν προγραμματιστεί εξελίξεις για την ελευθερία.

Η ανατίναξη της Μονής Αρκαδίου από τον Μανόλη Σκουλά ήταν καθοριστική, όπως αποδείχτηκε, για όλες τις εξελίξεις, ως το 1898.

Η Ερμούπολη, ως το τέλος της Κρητικής Επανάστασης, ήταν σταθμός, κέντρο, λιμάνι ανεφοδιασμού. Οι πρώτες βοήθειες, αρχικά, αποστέλλονταν από εκεί και όταν ο Αγώνας έλαβε τις μεγαλύτερες διαστάσεις, «ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν, 8.908.641 δρ. (ὅτε) συνεστήθη ἡ ἐπὶ τῶν ἀποστολῶν ἐν Σύρῳ Ἐπιτροπὴ [...] ἥτις ἐπὶ τετραετίαν διηύθυνε ἐκ Σύρου τὸν Ἀγῶνα».

Παπακυριακού Μάριος

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 17.00-17.20]

Αφήνοντας την Κρήτη; Μετακινήσεις Κρητικών προς την Αίγυπτο στη στροφή του 20ού αιώνα

Η στροφή του 20ού αι. υπήρξε περίοδος έντονης ανθρώπινης κινητικότητας και ζυμώσεων όσον αφορά στη διαμόρφωση και την παγίωση αποκλειστικών εθνικών κοινότητων. Η Κρήτη αποτέλεσε ένα ακόμη μέρος στη Μεσόγειο από το οποίο αναχωρούσαν μετανάστες διαφόρων κατηγοριών. Εκείνη την περίοδο, η Αίγυπτος αποτελούσε έναν από τους βασικούς μεταναστευτικούς προορισμούς για Έλληνες, μεταξύ άλλων και για Έλληνες από την Κρήτη. Δεν ήταν όμως ίδια για όλους τους μετανάστες στην Αίγυπτο, Κρητικούς και μη Κρητικούς, η αντίληψη για το ποιος ήταν Έλληνας και με ποιο κριτήριο, ενώ διαφορετική ήταν και η πρόσληψη από τους κρατικούς μηχανισμούς στην Αίγυπτο και στην Ελλάδα, σε μια περίοδο όπου αβέβαιο ήταν και το μέλλον της Κρήτης ως πιθανού τμήματος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ή του Βασιλείου της Ελλάδας, για παράδειγμα.

Η ανακοίνωση θα περιστραφεί γύρω από τις ιστορίες δύο Κρητικών στις αρχές του 20ού αι. Στη μία περίπτωση, πρόκειται για έναν Κρητικό με αμφιλεγόμενο παρελθόν, ο οποίος καταφεύγει στην Αίγυπτο για να επιχειρήσει μια νέα αρχή στη ζωή του. Κατά κανόνα, όμως, δεν γίνεται αποδεκτός από την εκεί ελληνική κοινότητα, μέχρι που συναντά τυχαία τον –επίσης Κρητικό– κατάσκοπο, ο οποίος αποτέλεσε το αίτιο της κακοδαιμονίας του. Ο πρωταγωνιστής της ιστορίας αυτής αποφασίζει να εκδικηθεί τον παλιό του γνώριμο, προκειμένου να διεκδικήσει την επανένταξή του στην ελληνική εθνική κοινότητα. Η εκδίκηση, η σύλληψη και η δίκη του πρωταγωνιστή της ιστορίας περιέχουν αρκετά στοιχεία για να γίνει

καλύτερα κατανοητή η διαδικασία συγκρότησης μιας εθνικής κοινότητας σε ένα μεταναστευτικό περιβάλλον και σε ένα αποικιακό πλαίσιο, με όλες τις συνεπαγόμενες ιδιαιτερότητες. Στη δεύτερη περίπτωση, πρόκειται για την ιστορία ενός Κρητικού μουσουλμανικού θρησκειώματος, ο οποίος πηγαίνει στην Αίγυπτο για να αναζητήσει μια καλύτερη τύχη και να εκμεταλλευτεί τις νομικές του σπουδές, επωφελούμενος από την εκεί ελληνική παροικία. Μετά τον αρχικό του ενθουσιασμό, όμως, ο πρωταγωνιστής αυτής της ιστορίας βιώνει έναν πολλαπλό αποκλεισμό, ο οποίος τον αναγκάζει τελικά να φύγει αποτυχημένος από την Αίγυπτο και να πάει στην Τουρκία.

Στόχος της εξιστόρησης των δύο ιστοριών είναι να τεθούν κάποια πρώτα ερωτήματα σχετικά με τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι μετακινήσεις των Κρητών στις αρχές του 20ού αι. σε μέρη εκτός Κρήτης, στην προκειμένη περίπτωση στην Αίγυπτο, σχετίζονταν με την ένταξη σε ή με τον αποκλεισμό από μια εθνική κοινότητα. Όπως υποστηρίζει ένα ολόένα και μεγαλύτερο τμήμα των κοινωνικών επιστημόνων τις τελευταίες δεκαετίες, παρά την ύπαρξη σχετικών προσδοκιών ή φόβων, η ανθρώπινη κινητικότητα δεν συνιστά εμπόδιο στη συγκρότηση εθνικών κοινότητων, αλλά μάλλον συντελεί στην οριοθέτηση των αποκλειστικών κοινότητων. Τα κριτήρια με τα οποία τίθενται και γίνονται αντικείμενα διαπραγμάτευσης οι αυτοπροσδιορισμοί και οι ετεροπροσδιορισμοί ποικίλλουν, το ίδιο και οι μορφές διεκδίκησης. Ένας πιο ειδικός στόχος, τόσο της ανακοίνωσης όσο και πιο μακροπρόθεσμος με αυτήν ως αφορμή και αφετηρία, είναι η διερεύνηση ενδεχόμενων ιδιαιτεροτήτων της κρητικής περίπτωσης, ή αντίθετα ομοιοτήτων με άλλες συγκρίσιμες περιπτώσεις, ιδιαίτερα νησιών.

Παρασκευάς Παναγιώτης

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 17.40-18.00]

Οι μετακινήσεις των Μικρασιατών προσφύγων στο Ρέθυμνο και στην ευρύτερη περιοχή του την περίοδο 1914-1925 και οι συνέπειές τους για την οικονομία και την κοινωνία του ως το 1940

Την περίοδο 1914-1925 ήλθαν στο Ρέθυμνο κι εγκαταστάθηκαν Μικρασιάτες πρόσφυγες. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου 1914-1918 παρατηρούνται αφίξεις συγκεκριμένων προσώπων όπως και μετακινήσεις Τούρκων του Ρεθύμνου προς την Οθωμανική αυτοκρατορία. Οι λόγοι άφιξης των Ελλήνων στο Ρέθυμνο συνδέονται με τον πρώτο διωγμό που εξαπέλυσαν οι Νεότουρκοι το 1914, ενώ οι λόγοι μετακίνησης των Τούρκων της Κρήτης στην Οθωμανική αυτοκρατορία την ίδια περίοδο συνδέονται με τη διασφάλιση των οικονομικών συμφερόντων τους εκεί, διαβλέποντας τουλάχιστον οι έμποροι τη δυσοίωση γι' αυτούς φορά των πραγμάτων ήδη μεσούντος του Μεγάλου πολέμου. Αυτή είναι η περίπτωση του Αλή Βαφή Σελλιανάκη. Από το θέρους του 1922 έως και τα τέλη του 1925 παρατηρούνται αφίξεις μεγάλων αριθμών Μικρασιατών προσφύγων στο Ρέθυμνο, οι οποίες

προκύπτουν μέσα από τον τοπικό Τύπο κυρίως αλλά και από λογοτεχνικές μαρτυρίες, με διάφορες συνέπειες για την πόλη και την ευρύτερη περιοχή της, θετικές και αρνητικές. Η τόνωση της βιομηχανίας της πόλης με εργατικό δυναμικό, με νέες επιχειρήσεις, με κοινωνικούς αγώνες και οργανώσεις στις οποίες εντάχτηκαν οι πρόσφυγες, όπως τα σωματεία των προσφύγων και των εργατών, αλλά και σταδιακά και οι γηγενείς, είναι τα θετικά δεδομένα των μετακινήσεων αυτών σε συνδυασμό με τη σταδιακή ενσωμάτωση των Μικρασιατών στην κοινωνία του Ρεθύμνου μέσω της ΕΑΠ και των διαθέσιμων τουρκικών περιουσιών. Η ενσωμάτωση αυτή συμπίπτει και με τη σταδιακή ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος στο οποίο πρωτοστατεί το προσφυγικό στοιχείο της πόλης και επιτυγχάνει την κατάληψη στη διάρκεια του Μεσοπολέμου προεδρείων εργατικών σωματείων και θέσεων δημοτικών συμβούλων στο δήμο της πόλης. Νέες καλλιέργειες κάνουν την εμφάνισή τους στην ύπαιθρο του Νομού Ρεθύμνης με έμφαση στην αμπελοκαλλιέργεια, την κηπουρική και άλλα σχετικά πεδία. Ως αρνητικές συνέπειες μπορεί κανείς να θεωρήσει την εχθρική σε κάποιες περιπτώσεις αντιμετώπιση των προσφύγων από την τοπική κοινωνία, σε ατομικό όμως επίπεδο κυρίως, όπως μεταξύ των αυτοχθόνων και δυσπραγούντων οικονομικά εφέδρων του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου που έσπευσαν να καταλάβουν τουρκικά σπίτια και περιουσίες στο Ρέθυμνο. Στην αρνητική επίσης πλευρά μπορεί κανείς να κατατάξει και την όλη αδυναμία αντιμετώπισης των προσφύγων στην πόλη κυρίως, αν και τελικά μπορεί κανείς να θεωρήσει ότι το μικρό Ρέθυμνο μπόρεσε ως το 1930 να καλύψει το σύνολο των προς αυτό καταφυγόντων προσφύγων, με τελική λύση στα χρόνια του Ι. Μεταξά όταν λύθηκε και το στεγαστικό των έως τότε αστέγων με τις προσφυγικές κατοικίες στην πόλη του Ρεθύμνου μετά το 1939. Από το Κατάστιχο των προσφύγων του Ανατολικού Ρεθύμνου που δημοσιεύσαμε προ ετών (2009) δεν προκύπτουν πολλές περιπτώσεις φυγής προσφύγων από το Ρέθυμνο, πράγμα που ερμηνεύουμε ως θετικό δεδομένο για την ενσωμάτωσή τους στην τοπική κοινωνία και ευρύτερα στην ελληνική.

Πάρδος Αντώνης

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 9.20-9.40]

Η διασπορά των ορεινών Κρητικών στα παράλια των πεδιάδων, στα νησιά του Αιγαίου και στα κέντρα της ανατολικής Μεσογείου (περ. 1540-1645)

Πολυάριθμες αρχειακές μαρτυρίες παρουσιάζουν την εξάπλωση των Σφακιανών και άλλων ορεινών πληθυσμών της Κρήτης όχι απλώς μέσα στο γνωστό σύγχρονο ερμηνευτικό πλαίσιο των πληθυσμικών πλεονασμάτων ούτε μονάχα ως απόρροια παραβατικών συμπεριφορών (φυγοδικίες, επικηρύξεις, εκτοπίσεις κ.τ.ό.), αλλά και ως αποτέλεσμα των επιδόσεών τους σε οικονομικές δραστηριότητες και της θετικής αποδοχής της παρουσίας και δράσης τους από τις κοινωνίες στις οποίες εντάσσονταν. Ο ναυτικός επί το πλείστον προσανατολισμός των προσώπων αυτών καθιστούσε ευχερή την

εγκατάσταση και την εδραίωσή τους στα νότια πεδινά παράλια της Κρήτης και ιδίως της πλούσιας Μεσαράς, στα νώτα της βενετικής εξουσίας που μόνιμα σχεδόν τα εγκατέλειπε στο έλεος των πειρατών, όπως και όλη την ανατολική πλευρά του νησιού. Τα κοντινά Δωδεκάνησα εξάλλου (ιδίως η Κάσος, η Κάρπαθος και η Κως) από πολύ νωρίτερα αποτελούσαν τόπους εγκατάστασής τους (παράλληλα με πολλούς μετανάστες από την απέναντι περιοχή της Σητείας). Στις Κυκλάδες επίσης η εγκατάσταση Σφακιανών και μη, που μαρτυρείται ήδη πριν από τα μέσα του 16ου αι., πυκνώσε και παγιώθηκε προς το τέλος του, όταν η παρουσία Κρητικών επισημαίνεται εμφαντικά στις μεγαλουπόλεις της οθωμανικής επικράτειας (Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη), αλλά και σε πόλεις της Εγγύς Ανατολής (Δαμασκός, Τρίπολη) και της Αιγύπτου (Αλεξάνδρεια, Δαμιέτη, Ροζέτα). Τέλος, μια ιδιαίτερα μεγάλη (και δύσκολα μετρήσιμη) ομάδα αποτελούν οι «ποπολάρτοι» κάτοικοι των πόλεων (ιδίως του Χάνδακα), περιζήτητοι ως πληρώματα για κάθε είδους πλεύονα (των πειρατικών μη εξαιρουμένων).

Η βενετική εξουσία ανησυχούσε ιδιαίτερα όχι μόνο για την απώλεια ηγετικών φυσιογνωμιών για το στόλο και την πολιτοφυλακή της, αλλά κυρίως για τον προσεταιρισμό τους από τους Οθωμανούς, όπως ήδη συνέβαινε με αρκετούς ναυπηγούς που βιοπορίζονταν χτίζοντας πλοία στους οθωμανικούς ταρσανάδες. Για την ανακοπή της αφαίμαξης αυτής, φρόντιζε να κρατά πάντα απασχολημένους τους Σφακιανούς ναυπηγούς στα νεώρια του Χάνδακα και των Χανίων και επιχείρησε (χλιαρά και κοντόφθαλμα όμως) να οργανώσει τους διασκορπισμένους στις ανατολικές περιοχές Σφακιανούς σε επιτόπια σώματα πολιτοφυλακής. Επίμονα, τέλος, επιζητούσε τον επαναπατρισμό των επικηρυγμένων με αθρόες καταχρηστικές χορηγήσεις ασυλίας που αποδυνάμωναν την έννοια της δικαιοσύνης, χωρίς να κατορθώνει την πολυπόθητη επανένταξή τους στο δύσκαμπτο σύστημά της. Οι προσπάθειες της βενετικής εξουσίας διασώζουν τουλάχιστο τις σποραδικές αυτές πληροφορίες που, μολονότι ως επί το πλείστον γενικές και συγκεντρωτικές, μαρτυρούν τις διαρροές του συστήματος και υποσημαίνουν τις κατευθύνσεις προς περιοχές με το ίδιο πολιτισμικό υπόβαθρο.

Παρλαμάς Στέλιος

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 09.40-10.00]

Οι εξισλαμισμοί στην περιοχή του Χάνδακα κατά το β' μισό του 17ου αιώνα

Οι εξισλαμισμοί στην περιοχή του Χάνδακα κατά τα χρόνια του Κρητικού Πολέμου και την περίοδο μετά την παράδοση της πόλης αποτελούν ένα αξιόλογο πεδίο ιστορικής έρευνας, διότι αφορούν μια «μετακίνηση» όχι μόνο από τη μια θρησκευτική ταυτότητα στην άλλη, αλλά παράλληλα από τη μια θρησκευτική κοινότητα στην άλλη και από το ένα φορολογικό καθεστώς στο άλλο. Λόγω των κανόνων του ιερού νόμου του Ισλάμ και της οθωμανικής διοικητικής παράδοσης, ο εξισλαμισμός, πέρα από πράξη συνείδησης,

αποτελεί ταυτόχρονα το μέσο που επιτρέπει τη «μετακίνηση» των ντόπιων προσήλυτων από τα κατώτερα στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και από το θεσμικό κοινωνικο-οικονομικό καθεστώς των κατώτερων, «προστατευόμενων», μη μουσουλμάνων υπηκόων σε εκείνο των ανώτερων μουσουλμάνων.

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι η μελέτη των εξισλαμισμών στην περιοχή του Χάνδακα, δίνοντας έμφαση στην κοινωνική και οικονομική κινητικότητα των ντόπιων προσήλυτων. Παράλληλα θα επισημανθεί ο ρόλος των εξισλαμισμών στη διαμόρφωση της μουσουλμανικής κοινότητας και θα εξεταστεί το ζήτημα της γεωγραφικής προέλευσης των προσήλυτων. Οι πηγές που χρησιμοποιούνται προέρχονται από τους οθωμανικούς ιεροδικαστικούς κώδικες Ηρακλείου και καλύπτουν την περίοδο του δεύτερου μισού του 17ου αι.

Στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσης θα παρουσιαστούν τα κύρια χαρακτηριστικά της θρησκευτικής «μετακίνησης» σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο, καθώς και τα βήματα της διαδικασίας που έπρεπε να ακολουθήσει ο προσήλυτος. Στο δεύτερο μέρος της ανακοίνωσης θα αναλυθούν εν συντομία οι παράγοντες που περιόριζαν την κοινωνική και οικονομική κινητικότητα των μη μουσουλμάνων και οι λόγοι που ενεργοποιούσαν τη «μετακίνηση» από τη μια θρησκεία στην άλλη σύμφωνα με τους ιεροδικαστικούς κώδικες. Στο τρίτο μέρος της ανακοίνωσης, θα δοθεί έμφαση στις πηγές στις οποίες καταγράφονται οι εξισλαμισμοί, με άξονες αφενός την κοινωνική ταυτότητα των εξισλαμισμένων και αφετέρου τις συνέπειες του εξισλαμισμού σύμφωνα με τη θρησκευτική, κοινωνικο-οικονομική και γεωγραφική προέλευση των προσήλυτων. Σε αυτό το πλαίσιο, θα αναλυθεί το ζήτημα της ενσωμάτωσης, με ποιο τρόπο δηλαδή και σε ποιο βαθμό οι νέοι μουσουλμάνοι μπορούσαν να συμμετέχουν και να συμβάλλουν στη λειτουργία της νέας κοινότητας στην οποία εντάσσονταν. Θα ολοκληρώσουμε την ανακοίνωση θέτοντας ένα ευρύτερο ζήτημα «μετακίνησης», εκείνης από τον βενετοκρατούμενο στον οθωμανικό Χάνδακα, με βάση τους εξισλαμισμούς κατά και μετά το τέλος του Κρητικού Πολέμου.

Πάσσου Μαρία-Χριστιάνα

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 17.40-18.00]

Οι μεταφράσεις *Πιστικός Βοσκός* και *Ποιμήν Πιστός* (1658) υπό το φως της λογοτεχνικής διαμάχης που αναπτύχθηκε γύρω από το ιταλικό πρωτότυπο *Pastor Fido* (1590)

Το ποιμενικό δράμα *Pastor Fido*, έργο του Φερραρέζου G. Guarini, προκάλεσε, αμέσως μετά την πρώτη δημοσιοποίησή του –δημόσια ανάγνωση το 1585– ζωντανές συζητήσεις και φιλονικίες στους λογοτεχνικούς κύκλους της Ιταλίας. Επρόκειτο για την τελευταία λογοτεχνική διαμάχη του

ιταλικού 16ου αι., η οποία έκλεισε μια περίοδο ιδιαίτερα έντονης πνευματικής κινητικότητας.

Το *Pastor Fido*, δράμα πρωτοποριακό, τραγικό και κωμικό, συντεθειμένο, σύμφωνα με τον δημιουργό του, κλασικά όσο και νεωτερικά, έγινε αντικείμενο κριτικής πριν ακόμη εκδοθεί το 1590. Αντιμετώπισε τα πυρά των αυστηρών αριστοτελιστών για τη μεικτή δομή του, ενώ δέχθηκε και πολλές κατηγορίες σε ζητήματα που σχετίζονταν με τη δυνατότητα παράστασής του και την ηθική του ποιότητα. Ο Guarini προκειμένου να οχυρώσει το έργο του απέναντι στους επικριτές και να εξοπλίσει με επιχειρήματα τους οπαδούς του, προσέφερε πολλές εξηγήσεις για τη δομή της τραγικωμωδίας και κατέθεσε μια καλοδιατυπωμένη δική του δραματική θεωρία.

Ο θόρυβος γύρω από το δράμα και η ιδιομορφία του συντέλεσαν ώστε αυτό να γίνει γρήγορα πολύ δημοφιλές ακόμη και εκτός Ιταλίας – βεβαιώνονται αναρίθμητες ιταλικές εκδόσεις του και πολλές μεταφράσεις και διασκευές του σε ξένες γλώσσες. Σε κάποιες περιπτώσεις, βάσει τεκμηρίων, η διάδοσή του πυροδότησε την κριτική σε πολλές ευρωπαϊκές γραμματείες στον αρχόμενο 17ο αι.

Το *Pastor Fido* εισέδωσε στα ελληνικά γράμματα αρκετά σύντομα με δύο μεταφράσεις. Η πρώτη, γνωστή ως *Πιστικός Βοσκός*, έγινε από ανώνυμο Κρητικό ποιητή στα τέλη του 16ου αι.· η δεύτερη, με τίτλο *Ποιμήν Πιστός* (1658), συντάχθηκε από Ζακυνθινό λόγιο περίπου πενήντα χρόνια αργότερα. Οι δύο ελληνικές αποδόσεις, εκ των οποίων (βάσει νέων ερευνητικών πορισμάτων) η παλαιότερη αποτιμάται ως αρκετά ελεύθερη και η νεότερη ως πολύ πιστή, μελετώνται ως μάρτυρες της (διαφορετικής) οπτικής των δημιουργών τους απέναντι στις δραματουργικές και στυλιστικές προτάσεις του Guarini. Με απώτερο στόχο μια ακόμη διερεύνηση του εύρους της ιταλικής επίδρασης στην ελληνική πνευματική ζωή, εξετάζεται η ιδιαίτερη άρθρωση των δύο μεταφράσεων σε συσχετισμό με τα ζητήματα που ανέδειξε η λογοτεχνική διαμάχη γύρω από τον *Pastor Fido* στη Δύση του 16ου αι.

Πασχάλης Μιχαήλ

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 17.20-17.40]

Οι δρόμοι της Ιταλίας και της Κρήτης στην ελληνόγλωσση και την ιταλόγλωσση ποίηση της κρητικής λογοτεχνίας της ακμής

Η σχέση της ελληνόγλωσσης και της ιταλόγλωσσης ποίησης με την ιταλική ποίηση θα μπορούσε να παρομοιαστεί με ένα ισοσκελές τρίγωνο από το οποίο απουσιάζει η βάση. Η ελληνόγλωσση και η ιταλόγλωσση ποίηση συναντώνται στην κορυφή του τριγώνου, που αντιπροσωπεύει την ιταλική λογοτεχνία, αλλά δεν επικοινωνούν μεταξύ τους. Ο κόσμος της Ακαδημίας των *Stravaganti*, μέσα από τον οποίο βρήκε κυρίως έκφραση η ιταλόγλωσση ποίηση, και ο κόσμος της ελληνόγλωσσης ποίησης είναι ανεξάρτητοι, παρόλο που και οι δύο αντλούν έμπνευση από την ιταλική ποίηση και τυπώνουν τα

έργα τους στη Βενετία. Οι δύο πλευρές του τριγώνου δεν είναι στατικές αλλά δυναμικές, καθώς ακολουθούν διαφορετικές διαδρομές από και προς την Ιταλία: η μία στρέφεται κατά κανόνα προς τις σύντομες λυρικές συνθέσεις (ερωτικές, θρησκευτικές, εγκωμιαστικές), ενώ η άλλη στρέφεται κυρίως προς έργα μεγαλύτερης πνοής και αλλά συναφή με αυτά (εκτενή αφηγηματική ποίηση, δραματική ποίηση, ιντερμέδια). Για τις διαδρομές της ιταλόγλωσης ποίησης γνωρίζουμε ότι τις τροφοδοτούν οι μετακινήσεις από και προς την Ιταλία αξιωματούχων και λογίων, ότι μεταφράζονται σε ποιήματα σχετικά με την Ακαδημία και τα μέλη της ή σε άλλες ποιητικές συνθέσεις που φιλοξενούνται σε συλλογικούς τόμους ή συλλογές που εκδίδονται στην Ιταλία. Η κίνηση εντός του ιστορικού χρόνου και της επικαιρότητας είναι χαρακτηριστικό της ποιητικής παραγωγής της Ακαδημίας και έτσι η ποίηση αυτή είναι κυρίως προσανατολισμένη προς το παρόν, προς τον 17ο αι. (ο Ανδρέας Κορνάρος συνεκδίδεται με τον Giambattista Marino και τον Claudio Achillini). Αντίθετα, η ελληνόγλωση παραγωγή έχει υπερχρονικά χαρακτηριστικά και αντλεί έμπνευση από το ποιητικό παρελθόν της Ιταλίας. Τουλάχιστον όσον αφορά στους εξοχότερους εκπροσώπους της, τον Κορνάρο και τον Χορτάτση, δεν γνωρίζουμε τίποτα για τους δρόμους που ακολούθησαν στην επικοινωνία με την Ιταλική λογοτεχνία. Η γνωριμία έγινε μόνο μέσα από τα βιβλία ή και μέσα από ταξίδια ή υπήρξε συνδυασμός; Γιατί έλαβε τη συγκεκριμένη κατεύθυνση; Πληροφορούμαστε από τον επίλογο του *Ερωτόκριτου* ότι ο Βιτσέντζος Κορνάρος έγραψε το ποίημα στη Σητεία και αργότερα μετακινήθηκε στον Χάνδακα, και συμπεραίνουμε ότι δεν πρέπει να είχε ταξιδέψει στην Ιταλία όταν συνέθεσε τον επίλογο ή εν πάση περιπτώσει ότι αξιολόγησε ως σημαντικότερο στοιχείο τη μετακίνησή του από τη Σητεία στον Χάνδακα. Αυτό το δεδομένο δίνει ένα μέτρο σύγκρισης ανάμεσα στην ποίησή του και την ποίηση του αδελφού του Ανδρέα Κορνάρου, του πολυταξιδεμένου ποιητή και πεζογράφου, ιδρυτή και προέδρου της Ακαδημίας των Stravaganti.

Πατεδάκης Μανόλης

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 9.20-9.40]

Ιωάννης ο Ξένος. Κρήτη – Κωνσταντινούπολη, Κωνσταντινούπολη – Κρήτη

Ως μία από τις πιο γνωστές μορφές τους πρώτους αιώνες (10ος-11ος αι.) της β' βυζαντινής περιόδου στην Κρήτη, μετά την περίοδο της Αραβοκρατίας, μαρτυρείται ο Ιωάννης ο Ξένος, ως άγιος, ως σημαντικός ιδρυτής χριστιανικών μνημείων αλλά και ανακαινιστής της επιρροής του πολιτισμού της Κωνσταντινούπολης στο νησί. Η πρωιμότερη μαρτυρία για το βίο και τη δράση του, η πιο παλιά παραλλαγή της διαθήκης του (σε ένα αρκετά μεταγενέστερο χειρόγραφο, πιθανόν του 15ου αι.), μαζί και η νεότερη παραλλαγή, όπως και οι πρόσφατα εκδομένες ομιλίες κάτω από το όνομά του, αποτελούν τα κείμενα που παρέχουν περισσότερο στέρεες πληροφορίες

για το πρόσωπο, τους τόπους απ' όπου πέρασε, το χρόνο και την εποχή της δράσης του.

Ο γεννημένος στην Κρήτη Ιωάννης ο Ξένος άρχισε να δραστηριοποιείται μετακινούμενος από τα ανατολικά προς τα δυτικά, ιδρύοντας μικρές μονές σε διάφορες περιοχές, με πιο σημαντική την Παναγία Αντιφωνήτρια στα Μυριοκέφαλα, αλλά και ταξιδεύοντας στο κέντρο της αυτοκρατορίας, πιθανόν την εποχή του αυτοκράτορα Ρωμανού Γ' Αργυρού (1028-1034), αντλώντας από την πρωτεύουσα οικονομικούς πόρους και ταυτόχρονα αναπτύσσοντας και υλοποιώντας ενδεχομένως σχέδια για το βυζαντινό-ρωμαϊκό παρόν του νησιού. Υπό το φως της μελέτης τόσο των κειμένων όσο και των μνημείων κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αξίζει κανείς να επανεξετάσει σημαντικές παραμέτρους που αφορούν τον Ιωάννη Ξένο και τη δράση του: Τα βασικά ονόματα και τους όρους που σχετίζονται τόσο με τον ίδιο όσο και με πρόσωπα ή τόπους με τους οποίους σχετίστηκε (π.χ. Ιωάννης Ξένος, Παναγία Αντιφωνήτρια, Ρωμανός Αργυρός)· τα ονόματα δευτερευόντων προσώπων που μαρτυρούνται στις πηγές σε σχέση με επιγραφικό και άλλο λανθάνον υλικό στα μνημεία που έχουν συνδεθεί μαζί του· την επαφή του με την Κωνσταντινούπολη όχι μόνο ως πηγή παροχής πόρων αλλά κυρίως ως πολιτιστική δεξαμενή, που τα συστατικά στοιχεία του πολιτισμού της καθόριζαν τις επιλογές και τη δράση του Ξένου για την ανάπτυξη της Κρήτης, μέσα στο πλαίσιο του γενικότερου κλίματος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας κατά τον 11ο αι.

Πατεράκη Άννα Γ.

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 12.40-13.00]

Από την κατάσταση του «... άπιστου ραγιά» των Χριστιανών της Τουρκοκρατούμενης Κρήτης, στην κατάσταση του πιστού «... υπηκόου της Α(υτού) Μ(εγαλειότητας) του Σουλτάνου», 1830-1898

Βασικό θεματικό άξονα της ανακοίνωσής μας αποτελούν οι κοινωνικοί και ιδεολογικοί μετασχηματισμοί, με αναφορές στην κοινωνική αλλαγή και στις ιδιαίτερες διαμορφώσεις του αστικού νομικού καθεστώτος κατά την περίοδο των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων, από τον ευρύτερο χώρο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στα περιορισμένα όρια του χώρου της Κρήτης.

Επιμέρους στοιχεία αναπτύσσονται πάνω στους άξονες:

- Κοινωνική κατάσταση των χριστιανών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας πριν από τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις 1830-1839 (*άπιστος ραγιάς*). Περίοδος Αιγυπτιοκρατίας στην Κρήτη (*επίπλαστα δικαιώματα –εστιλθωμένη δουλεία*, 1830-1840).

- Ανατροπές στην επικράτεια και ανακατατάξεις από τις εξαγγελίες των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων (1839 και 1856). Η υλοποίηση και εφαρμογή τους σε κεντρικό, επιτελικό επίπεδο. Προνομιακό καθεστώς του

Οικουμενικού Πατριαρχείου και η ανάπτυξη ενός άτυπου «... κράτους εν κράτει» μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

- Βαρύ κλίμα πόλωσης στα Πατριαρχεία, με προβλήματα, μέσα από τις Γενικές Συνελεύσεις των αιρετών χριστιανών εκπροσώπων της αυτοκρατορίας ως τη σύνταξη των «Γενικών ή Εθνικών Κανονισμών». Εσωστρέφεια από την ανάμειξη στις υποθέσεις της άτυπης Κοινωνικής Διοίκησης των χριστιανών εκτός από τους κληρικούς και των κοσμικών χριστιανών.

- Καθυστερημένη εφαρμογή του καθεστώτος των Γενικών Κανονισμών στη Κρήτη εκτράπηκε από λαϊκή δυσφορία σε πολιτικό κίνημα (*επανάσταση 1858*). Εσπευσμένη ίδρυση του καθεστώτος των τριών πρώτων χριστιανικών Δημογεροντιών στο νησί.

- Κοινωνικός μετασχηματισμός αναβαθμίζει την κατάσταση και των χριστιανών της Κρήτης σε πιστούς «... υπηκόους της Α(υτού) Μ(εγαλειότητος) του σουλτάνου» με θεσμικά, πολιτειακά, πολιτικά και διοικητικά δικαιώματα, αλλά και υποχρεώσεις.

- Τα νέα μέτρα συνάντησαν ποικίλες αντιδράσεις και στις δύο κοινότητες της Κρήτης, χριστιανών και μουσουλμάνων. Οι ασυμβίβαστοι υποχρεώθηκαν να περάσουν στην παρανομία [χαϊνδες].

Οι ευνοούμενοι από τα μέτρα χριστιανοί, τα υποστήριζαν, για «... την κοινή του τόπου ησυχία» κάτω από τη σκέπη του σουλτάνου.

Την αντίθετη άποψη, γενικής λαϊκής αποδοχής, εκφράζει, έξαλλη από αγανάκτηση, κορυφαία αγωνιστική μορφή της περιόδου στην Κρήτη, εκστομίζοντας: «... διά(ο)λε τσ 'αποθαμένους του για Νόμος και Απού τον έκανε και Απού τον έχη και Απού τον νε Κουλαντρίη...».

- Συνεχή προβλήματα υλοποίησης και προσκόμματα σταδιακής εφαρμογής του θεσμικού καθεστώτος των «Κανονισμών» οδήγησαν στη συνέχεια σε επαναλαμβανόμενες, ανά δεκαετία περίπου, επαναστάσεις στην Κρήτη, με σταδιακές επιτυχίες:

της Ημιαυτονομίας (*Οργανικός Νόμος 1868 – Σύμβαση της Χαλέπας 1878*). Της κατάκτησης πληρέστερης Αυτονομίας (*Νέος Οργανισμός Κρήτης 1896*). Τέλος, στην κατάκτηση της Αυτονομίας του νησιού (*Κρητική Πολιτεία το 1898*), με την παράλληλη κατάργηση του οθωμανικού καθεστώτος και του θεσμού των Δημογεροντιών.

Πατεράκη Ευαγγελία Γ.

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 17.00 -17.20]

Τουρκοκρατία στην Κρήτη και η Χριστιανική Εκπαίδευση «...κατά τα εν Ελλάδι», 1858-1868

Ένας εναλλακτικός τίτλος της εργασίας μας θα μπορούσε να είναι :«Η παροχή και διακίνηση του αγαθού της Χριστιανικής Παιδείας στην

Τουρκοκρατούμενη Κρήτη την περίοδο 1858-1868 ... κατά τα πρότυπα της εκπαίδευσης του Ελληνικού κράτους».

Η εκδήλωση καθολικής προπαγάνδας και απόπειρα προσηλυτισμού των Κρητικών, κατά την περίοδο των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων, ενόχλησαν διάφορους παράγοντες, που αφυπνίστηκαν από τον εφησυχασμό και το λήθαργό τους. Ευαισθητοποίησαν μαζικούς χριστιανικούς φορείς, λόγιους Κρήτες, Κρήτες ομογενείς, δυναμικούς Έλληνες, Οικουμενικό Πατριαρχείο, ακόμη και την οθωμανική κυβέρνηση. Αναζωπυρώθηκε έτσι το ενδιαφέρον τόσο της Εκκλησίας όσο και των πιστών της, για την παραμελημένη παιδεία και εκπαίδευση στην Κρήτη. Απεσταλμένοι της κεντρικής εξουσίας, έπειτα από αυτοψία, εισηγήθηκαν αλλαγές, που έγιναν σε πολιτικό επίπεδο και άγγιξαν την εκκλησιαστική αρχή του νησιού. Οι αλλαγές αυτές, εκτός των άλλων, είχαν την κατεύθυνση ανόρθωσης και αποκατάστασης του ελλείμματος της παιδείας στο νησί.

Η ίδρυση του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κρητών Σύρου (1860) υπήρξε σημαντικό γεγονός της περιόδου, ως προέκταση και αντανάκλαση σε ελληνικό έδαφος της άδειας σύστασης μορφωτικών σωματείων στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Τα μέλη του, σε συνεννόηση με Κρήτες ομογενείς στην Αθήνα, συνήγειραν τον απανταχού Ελληνισμό στην ανάληψη δράσης για τη βελτίωση των συνθηκών και ανασυγκρότηση του ισχνού εκπαιδευτικού ιστού της Κρήτης. Πληροφορούνταν τις κατά τόπους ανάγκες και δραστηριοποιούνταν έντονα, αποστέλλοντας υλική και ηθική ενίσχυση. Έτσι προχώρησαν σε αποστολές βιβλίων, εκπαιδευτικών εντύπων και υλικού, καθώς και στην εκπαίδευση και επιμόρφωση διδασκάλων, με προορισμό να διδάξουν στην Κρήτη. Οι νουθεσίες τους στους χριστιανούς κατοίκους στράφηκαν στην κατεύθυνση λειτουργίας, πέραν των υφιστάμενων σχολείων στις πόλεις και στα μοναστήρια, και στην ίδρυση νέων στις επαρχίες του νησιού.

Η χριστιανική εκπαίδευση στην τουρκοκρατούμενη Κρήτη τότε, διοικητικά, ήταν αρμοδιότητα του Οικουμενικού Πατριαρχείου (με επικεφαλής τον Μητροπολίτη και εξάρτηση από την Κωνσταντινούπολη). Στο πλαίσιο της ευαισθητοποίησης και των μέτρων που πάρθηκαν όμως, άρχισαν να ασκούνται και εξωτερικές επιρροές. Οι παιδαγωγικές τάσεις που πρόβαλλαν στο νησί είχαν προσανατολισμούς «... κατά τα εν Ελλάδι» (επιδράσεις από την Αθήνα).

Προσκλήθηκαν Έλληνες εκπαιδευτικοί που προσλήφθηκαν σε υψηλά επιτελικά καθήκοντα, ως Εφορεία Σχολείων δίπλα στη Δημογεροντία. Έθεσαν δε τις βάσεις, οργάνωσαν και κανονικοποίησαν την ως τότε παραμελημένη εκπαίδευση της Κρήτης (1863). Μετάγγισαν στο νησί τα πρότυπα, τη φιλοσοφία παιδείας και τις πρακτικές λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος, σε δομή, συγκρότηση, μεθοδολογία και εκπαιδευτικό υλικό, του ελεύθερου Ελληνικού Βασιλείου. Δημιούργησαν έτσι τις προϋποθέσεις εκείνες που έπειτα από την τριήχρονη επανάσταση του 1866-69 στο νησί, η

χριστιανική εκπαίδευση οργανώθηκε προοδευτικά και λειτούργησε πληρέστερα και αρτιότερα, για το επόμενο χρονικό διάστημα ως την Κρητική Πολιτεία.

Πατραμάνη Μαρία Γ.

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 10.40-11.00]

Μετακινήσεις ορθόδοξων και καθολικών ιερωμένων της Κρήτης στα Ιόνια νησιά, τη Βενετία και την Ίστρια, κατά την περίοδο του Κρητικού Πολέμου

Στην ανακοίνωση επιχειρείται η χαρτογράφηση των μετακινήσεων μιας ειδικής κοινωνικής κατηγορίας, των ιερωμένων της Κρήτης, ορθόδοξων και καθολικών, επί του συνόλου της διασποράς του Κρητικού Πολέμου (1645-1669). Μάλιστα, όπου είναι εφικτό, διερευνώνται τα στάδια των μετακινήσεών τους, από τη Μεγαλόνησο (με προέλευση από τα τέσσερα διαμερίσματα της Κρήτης), μέχρι την οριστική τους εγκατάσταση στις βενετοκρατούμενες περιοχές υποδοχής (Κέρκυρα, Ζάκυνθο, Κεφαλονιά, Κύθηρα), Ίστρια και Βενετία.

Βασίζεται στην αξιοποίηση ανέκδοτου τεκμηριωτικού υλικού που συγκεντρώθηκε από έρευνα στο Archivio di Stato di Venezia: *αιτήσεις* που υπέβαλαν προς τη Γαληνοτάτη για την παραχώρηση ενδός εκκλησιαστικού κληροδοτήματος του βενετικού δημοσίου, *αποφάσεις* της βενετικής Συγκλήτου, δουκικά χαριστήρια έγγραφα, *ονομαστικές αναγραφές* των ιδίων και των μελών των οικογενειών τους στους *καταλόγους των βενετικών δημοσίων ταμείων* (Κέρκυρας, Ζακύνθου, Κεφαλονιάς, Κυθήρων), για την αποκατάστασή τους.

- Για τα πρώτα χρόνια, εξετάζεται ο ρόλος των ιερωμένων προσφύγων της Κρήτης στη συγκρότηση ενοριακών κοινοτήτων στις νέες —υπό βενετική κυριαρχία— εστίες της οριστικής εγκατάστασής τους.

- Φωτίζονται άγνωστες πτυχές της ζωής και της σταδιοδρομίας τους, υπό τη συγκυρία των μετακινήσεών τους, που συνιστούν ουσιώδεις ψηφίδες προσωπογραφίας, καθώς γίνεται η ταυτοποίησή τους.

- *Πιστοποιείται* στα κείμενα των αιτήσεων «με τις προσωπικές ιστορίες τους» η *πολιτική ιδεολογία*, αφού στην πλειονότητά τους, εμπλεκόμενοι στα γεγονότα του Πολέμου, κατεχόμενοι από θρησκευτικό ζήλο, τάχθηκαν «ως πιστοί υπήκοοι» στο πλευρό της Γαληνοτάτης, μιας ευρωπαϊκής-χριστιανικής δύναμης, έναντι των Οθωμανών Τούρκων, και προτίμησαν να εκπαιδευτούν, για να διασφαλίσουν τα κεκτημένα της πνευματικής συγκρότησης και εκκλησιαστικής τους σταδιοδρομίας, αιτούμενοι ένα αξίωμα, ένα κληροδοτήμα (*beneficio ecclesiastico*), ως επάξιο ευεργεσίας (*benemeriti*). Ενδεικτικά, στη Βενετία: συρρέουν σημαντικές προσωπικότητες *ορθόδοξων ιερωμένων*, όπως ο Γεράσιμος Βλάχος, ο Μελέτιος Χορτάτσης, κατόπιν μητροπολίτες Φιλιαδελφείας αμφότεροι, ο Παρθένιος Αχελής, ο Μακάριος Αρφαράς, ο Αγάπιος Λάνδος, ο ιερέας και αγιογράφος Εμμανουήλ Τζάνε

Μπουνιαλής, αδελφός του Μαρίνου Τζάνε, ο Φιλόθεος Σκούφος, ο ανιψιός του Παρθένιος, ο Αρσένιος Καλούδης. Εκατόν σαράντα μοναχές, από τρία μοναστήρια του Χάνδακα, Αγίας Αικατερίνης, San Gerolamo και San Giorgio, εγκαταστάθηκαν στο μοναστήρι San Servolo της Βενετίας. Στο μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης της νησίδας Mazorbo στη Βενετία προσέφυγαν ευγενείς γυναίκες από την Κρήτη, όπως η Μανταλένα Πιζάνι και η Ιζαμπέττα Κορνάρου από το Ρέθυμνο.

Προσφεύγουν επίσης όμως και *καθολικοί ιερωμένοι*, όπως ο padre Usodimar Battista, dottor della sacra Theologia, canonico του καθεδρικού ναού του Χάνδακα, ο λατίνος Αρχιεπίσκοπος Κρήτης, Giovanni Querini, ο fra Pietro Dellaporta του Ανδρέα, κατά κόσμον Τζώρτζης, από τα Χανιά, ο Alvisè Gradenigo, πρωτοπαπάς Χανίων, διδάσκαλος και ιεροκήρυκας (predicatore) της ελληνικής εθνότητας (della nazione greca), ο Francesco Macario da Settia του μοναστηριού του San Francesco του Χάνδακα, ο Cristoforo Salamon, cantore canonico.

Στην Ίστρια, μαρτυρούνται: ο πατέρας Νεόφυτος Σαγρέδος του Πιέρου από την πόλη του Χάνδακα, μαζί με τον Bernardino Corniani, curato στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στην Πόλα (σημ. Πούλα Κροατίας). Σημειωτέον, ότι τριανταπέντε οικογένειες Κρητικών ευγενών, φεουδαρχών και αστών, που είχαν προσφύγει αρχικά στη Ζάκυνθο, διαπεραιώθηκαν με πλοίο, στο λιμάνι του Παρέντσο (Πόρετς, πόλη σημ. της Κροατίας), το 1671.

Παφίτη Μαριάννα

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 18.00-18.20]

Από τον τόπο της παράδεισος «σε σπήλιο σκοτεινό να κατοικήσω»: Η ποιητική του τοπίου στην κρητική λογοτεχνία της ακμής

Το μελέτημα εξετάζει την παρουσία και λειτουργία του τόπου, σε συνάρτηση με τις εκάστοτε ειδολογικές συμβάσεις, στην κρητική ποίηση της ακμής. Η ερωτική απογοήτευση των αρρένων πρωταγωνιστών της κρητικής λογοτεχνίας συνδέεται άμεσα με την επιθυμία τους για φυγή από την ευτοπία στη δυστοπία. Οι δύο τόποι, ο τόπος της παράδεισος και ο «σκοτεινός» τόπος, συνδέονται άμεσα με το κεντρικό θεματικό δίπολο «έρωτας-θάνατος». Η επιθυμία των αρρένων ηρώων για φυγή από την ευτοπία και καταφυγή στη δυστοπία πραγματώνεται ή ακυρώνεται αναλόγως των ειδολογικών συμβάσεων.

Στην παρούσα εργασία διερευνάται και καταγράφεται η σημειολογία του τοπίου στην κρητική αναγεννησιακή λογοτεχνία και υποστηρίζεται η λειτουργική του παρουσία, η οποία υπερβαίνει προηγούμενες, ποιμενικές κυρίως, διακοσμητικές του χρήσεις.

Η τοπιογραφία των έργων της κρητικής λογοτεχνίας της ακμής συγκρίνεται με την αντίστοιχη σύγχρονη δυτική ποίηση και ελέγχεται το ζήτημα της ποιητικής παράδοσης που προϋποθέτουν τόσο ο ερωτικός τόπος όσο και ο

θανατερός. Δεδομένης της σχέσης των κρητικών έργων της ακμής με τη δημοτική παράδοση διερευνάται, επίσης, η πιθανότητα η ποιητική της δυστοπίας να αντλεί τόσο από τη λόγια δυτική όσο και την ελληνική δημοτική παράδοση.

Η επιθυμία των ηρώων για απομάκρυνση από το ερωτικό τοπίο της ευτοπίας χρήζει συστηματικότερης μελέτης, καθώς εμφανίζεται σε όλα, σχεδόν, τα έργα της ακμής της κρητικής αναγεννησιακής λογοτεχνίας.

Πεπονάκης Μανόλης Γ.

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 12.40-13.00]

Κρήτες πρόσφυγες και μετανάστες στο ελληνικό κράτος στην περίοδο 1830-1871: προβλήματα διαμονής και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις

Η τύχη των Κρητών προσφύγων που παρέμειναν στο ελληνικό κράτος μετά το 1830 δεν έγινε μέχρι σήμερα αντικείμενο ιστορικής έρευνας. Αυτό είναι πιθανόν να οφείλεται στην αποσπασματικότητα των ιστορικών πηγών που αφορούν στην κρητική ιστορία τής προ του 1866 περιόδου του 19ου αι. και στη διασπορά τους σε πολλά αρχεία και δημοσιευμένα κείμενα.

Ο εντοπισμός επομένως στα Γενικά Αρχεία του Κράτους εγγράφων, που αναφέρονται στην εγκατάσταση Κρητών προσφύγων στην Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες την περίοδο 1830-1871 έδωσε το έναυσμα για αρχαιακή έρευνα. Το υλικό αυτό των Γενικών Αρχείων του Κράτους επέτρεψε να επισημανθούν πληροφορίες για τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Κρήτες πρόσφυγες και για τις προσπάθειές τους να αποκτήσουν εθνικές γαίες.

Η διεύρυνση στη συνέχεια της έρευνας σε άλλα αρχεία, όπως της Νάντης, του Ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών, της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος και του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, πρόσφερε και άλλες πληροφορίες για τους Κρήτες πρόσφυγες και μετανάστες και έδωσε τη δυνατότητα να εξεταστούν θέματα που αφορούν: στην οργάνωση των κρητικών συνοικισμών, στην κρατική πολιτική έναντι των προσφύγων και στις ιδεολογικές διαφορές των Κρητών του ελληνικού κράτους.

Το ερευνητικό υλικό των παραπάνω αρχείων συμπλήρωσαν δημοσιεύσεις νόμων της οθωμανικής περιόδου, εφημερίδες της Αθήνας, της Σύρου και της Σμύρνης και η πλούσια βιβλιογραφία του 19ου και του 20ού αι. που αφορά στα οικονομικά του ελληνικού κράτους.

Η πρωτοτυπία της έρευνας που κατέληξε σ' αυτή την ανακοίνωση συνίσταται:

(α) στην παρουσίαση άγνωστων μέχρι σήμερα πληροφοριών που αναφέρονται στα προβλήματα των Κρητών προσφύγων στο ελληνικό κράτος και (β) στην ανάδειξη των αιτίων που προκαλούσαν τις συγκρούσεις των εν Ελλάδι Κρητών.

Μερικά από τα συμπεράσματα της πραγματοποιηθείσας έρευνας είναι τα εξής:

- Οι Κρήτες πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στη διάρκεια της επανάστασης του 1821 και κατά τη δεκαετία του 1830 στην Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες αντιμετώπισαν προβλήματα διαμονής και επιβίωσης που είχαν σχέση κυρίως με την έλλειψη καλλιεργήσιμης γης, την έλλειψη μέσων καλλιέργειας και την εχθρότητα των γηγενών πληθυσμών. Τα προβλήματα αυτά υποχρέωσαν πολλούς από τους πρόσφυγες να επιστρέψουν στην Κρήτη ή να μετακομίσουν στην Αθήνα, η οποία από τα μέσα του 19ου αι. έγινε ο τόπος συνάντησης και οργάνωσης των Κρητών προσφύγων και μεταναστών.

- Παρά την προσπάθεια του Ι. Καποδίστρια να δώσει εθνικές γαίες στους Κρήτες πρόσφυγες, οι περισσότεροι Κρήτες του ελληνικού κράτους παρέμειναν ακτήμονες, ακόμη και την περίοδο 1848-1865, κατά την οποία μοιράστηκαν σ' αυτούς κρατικά γραμμάτια διεκδίκησης εθνικών γαιών.

- Οι διαιρέσεις των εν Ελλάδι Κρητών άρχισαν να εκδηλώνονται κυρίως μετά την αποτυχία της επανάστασης του 1841. Εντάθηκαν όμως στο τέλος της επανάστασης του 1866/1868, όταν κορυφώθηκε η σύγκρουση ηγεμονιστών και ενωτικών Κρητών και αναζητούνταν ευθύνες για την αποτυχία αυτής της επανάστασης.

Περάκης Μάνος

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 13.00-13.20]

Μεταρρυθμιστικές απόπειρες στην Οθωμανική αυτοκρατορία κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Μια συγκριτική ματιά στον Κανονισμό του Λιβάνου (1861) και στη Σύμβαση της Χαλέπας (1878)

Κατά το δεύτερο μισό του 19ου αι. οι εντεινόμενες εθνο-θρησκευτικές αντιπαραθέσεις και αποσχιστικές τάσεις σε περιοχές της οθωμανικής περιφέρειας τροφοδότησαν τις μεταρρυθμιστικές απόπειρες της Πύλης, που αποσκοπούσαν στη διατήρηση των περιοχών στον οθωμανικό κορμό με την παραχώρηση περιορισμένων αυτοδιοικητικών προνομίων και διαχειριστικού ελέγχου στις τοπικές κοινότητες. Παρόλο που στη βιβλιογραφία εμφανίζονται αξιόλογες μελέτες (άρθρα ή βιβλία) οι οποίες άπτονται των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων σε διάφορες περιοχές της αυτοκρατορίας, ωστόσο απουσιάζει μια συγκριτική ανάλυση. Στην παρούσα ανακοίνωση συγκρίνονται δύο οιονεί συνταγματικοί χάρτες, οι οποίοι θεσπίστηκαν σε διάστημα μικρότερο των 20 ετών μεταξύ τους: ο Οργανισμός του Λιβάνου (1861) και η Σύμβαση της Χαλέπας (1878) στην Κρήτη. Τα δύο θεσμικά κείμενα παρουσιάζουν μεταξύ τους πολλές ομοιότητες και διαφορές, οι οποίες πρόκειται να διερευνηθούν με άξονα τις προβλέψεις για τη συγκρότηση των εκτελεστικών, νομοθετικών και δικαστικών τοπικών εξουσιών, και ενός ιδιάζοντος δημοσιονομικού καθεστώτος. Οι προβλέψεις αυτές καθόρισαν τουλάχιστον εν μέρει τον τρόπο «μετακίνησης»-μετάβασης των συγκεκριμένων περιφερειακών μικρο-κοινωνιών στη νεωτερικότητα προσδιορίζοντας ακόμη και τους όρους έκθεσης και ενσωμάτωσής τους στην

παγκόσμια οικονομικο-πολιτισμική τάξη, η οποία –παρά τη συνεπίδραση ενδογενών αντίρροπων τάσεων– διέγραφε καθοριστικό ρόλο. Για τη μελέτη χρησιμοποιούνται οι δύο «συνταγματικοί χάρτες» και ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Περοδασκαλάκης Δημήτρης

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 10.40-11.00]

Ευτέρπη: Η ρομαντική περιπλάνηση ενός γαλλοκρητικού έρωτος κατά τον 19ο αιώνα

Η ποιητική σύνθεση *Ευτέρπη* εκδίδεται το 1881 από το τυπογραφείο «Η Πρόοδος» στο Ηράκλειο Κρήτης. Συγγραφέας είναι ο δεκαεπτάχρονος μόλις Ιωάννης Α. Γιαννικάκης, δάσκαλος, συμβολαιογράφος και ποιητής, ο μετέπειτα θρυλούμενος ως Γιαννικοδάσκαλος από την Ιεράπετρα. Η εν λόγω άγνωστη ποιητική σύνθεση ανακαλύφθηκε στο Ίδρυμα Ελευθερίου Βενιζέλου στα Χανιά. Ιστορείται ο έρωτας ενός κρητικού εμπόρου από τον Χάνδακα με μια γαλλίδα κόρη, η οποία επιθυμεί να μετοικήσει στο νησί, κάτι που εντέλει δεν πραγματοποιείται. Ερευνάται ο τρόπος με τον οποίο στοιχεία του φθίνοντος ελληνικού ρομαντισμού αποτυπώνονται στην ποιητική αφήγηση. Η αποτύπωση αυτή ελέγχεται όχι μόνον υπό το πρίσμα της έμμετρης γλωσσικής μορφής αλλά κυρίως υπό το πρίσμα της θεματολογίας που συνυφάνεται με το ερωτικό μοτίβο· ο θάνατος της κόρης που μελαγχολεί, η φυσική απουσία του ερωτικού συντρόφου, η παρεισαγωγή του αγωνιζόμενου επαναστάτη για την υπόδουλη στους Οθωμανούς Κρήτη συγκροτούν τους όρους ανάπτυξης και διάδρασης των ποιητικών υποκειμένων. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι η εν λόγω ποιητική σύνθεση δεν έχει εθνικοπατριωτικό περιεχόμενο, και τούτο συνιστά απόκλιση από δραματικές ποιητικές αφηγήσεις της εποχής αλλά και από τη μεταγενέστερη και ωριμότερη ποιητική σύνθεση του Γιαννικάκη με τον τίτλο *Καταιγίς* που εκδίδεται το 1898 στην Αθήνα και αναφέρεται στην καθοριστική για τις ιστορικές εξελίξεις σφαγή της 25ης Αυγούστου 1898 στο Ηράκλειο.

Πετράκης Βασίλης

[Α1.1 - 24.9, Αίθουσα 1, 11.40-12.00]

Ενεπίγραφοι ψευδόστομοι αμφορείς και ο ρόλος του ηγεμόνα στην Υστερομινωική ΙΙΙ Κρήτη: προεκτάσεις για το οικονομικό και πολιτικό τοπίο της «Μυκηναϊκής» Κρήτης

Οι μεταφορικοί ψευδόστομοι αμφορείς που φέρουν σύντομες επιγραφές στη Γραμμική Β γραφή υπήρξαν ένα ιδιαίτερο φαινόμενο της Υστερομινωικής ΙΙΙΑ2-ΙΙΙΒ Κρήτης (όψιμος 14ος-13ος αι. π.Χ.). Οι ενεπίγραφοι αυτοί αμφορείς υπήρξαν οι μόνες επιγραφές της εποχής που αποδεδειγμένα μετακινούνταν μεταξύ ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών· επιστημονικές αναλύσεις έχουν δείξει ότι παράγονταν στη δυτική αλλά και στη νότια κεντρική Κρήτη, ενώ τα

περισσότερα γνωστά παραδείγματα έχουν βρεθεί στην ηπειρωτική Ελλάδα, σε μεγάλα ανακτορικά κέντρα όπως η Θήβα, οι Μυκήνες και η Τίρυνθα (στην Κρήτη, η μεγαλύτερη συγκέντρωση τέτοιων αμφορέων έχει εντοπιστεί στα Χανιά). Αντίθετα με τις πήλινες πινακίδες και τα σφραγίσματα (μη οπτά, δυνητικώς ανακυκλώσιμα τεκμήρια, τα οποία και διορθώνονταν αν χρειαζόταν), οι αμφορείς αυτοί φέρουν μόνιμες γραπτές επιγραφές που γίνονταν πριν από την όπτηση των αγγείων και, συνεπώς, κατά την παραγωγή τους.

Ως ιδιαίτερη ομάδα επιγραφών, οι ενεπίγραφοι ψευδόστομοι αμφορείς απαιτούν μια διεπιστημονική προσέγγιση, η οποία θα συνδυάζει τη μελέτη των κειμένων Γραμμικής Β και τη μελέτη του πλαισίου παραγωγής και διακίνησης των ίδιων των αγγείων ως αναπόσπαστου μέρους των τοπικών οικονομιών της Υστερομινωικής Κρήτης. Η ίδια η ύπαρξή τους θέτει ενδιαφέροντα προβλήματα για την αναπαράσταση του οικονομικού και πολιτικού τοπίου της εποχής.

Η ανακρίνωση εστιάζει στην παρουσία του επιθέτου *wa-na-ka-te-ro* **wanakteros* «αυτός που σχετίζεται με τον ηγεμόνα [*wa-na-ka* *φάναξ]» σε ορισμένους αμφορείς, τους οποίους θα εξετάσει λεπτομερώς. Η ίδια η δομή του επιθέτου, το οποίο πιθανώς φέρει την κατάληξη *-teros* (η οποία υπήρξε αντιθετική πριν καταστεί κατάληξη του συγκριτικού βαθμού), προδίδει τη σημασία του: αντικείμενα που προσδιορίζονταν ως **wanakterā* σχετιζόνταν με το πρόσωπο του ηγεμόνα και μόνον (και όχι με το «ανακτορικό» σύστημα γενικώς), καταδεικνύοντας έτσι την ξεχωριστή θέση του *φάνακτος στις αντιλήψεις της εποχής, όπως είναι και ευρύτατα αποδεκτό από τη σύγχρονη έρευνα. Τα βασικά ερωτήματα που θα εξεταστούν θα αφορούν στο βαθμό και το είδος της εμπλοκής του ηγεμόνα στην παραγωγή και διακίνηση των αμφορέων αυτών, αλλά και στη θέση του στην κρητική οικονομία της εποχής.

Πετρουνάκος Σπύρος

[A2 - 22.9, Αίθουσα 3, 17.40-18.00]

Ακολουθώντας τα ίχνη του Τηλεμνάστου από τη Γόρτυνα στην Πελοπόννησο. Παρατηρήσεις στην επιγραφή IG IV² 1, 244 από το Ασκληπιείο της Επιδαύρου

Το άρθρο έχει ως σκοπό να διερευνήσει ορισμένες πτυχές των σχέσεων Γόρτυνας και Επιδαύρου στην ελληνιστική περίοδο. Σημείο εκκίνησης και αφορμή προβληματισμού αποτελεί η ενεπίγραφη βάση χάλκινου αγάλματος το οποίο ανέθεσαν στρατιώτες από την Κρήτη, προς τιμήν του αρχηγού τους Τηλεμνάστου από τη Γόρτυνα, στον Ασκληπιό, στην Επίδαυρο (IG IV² 1, 244).

Το κείμενο της επιγραφής συνδέεται άμεσα με τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα με τον πόλεμο ανάμεσα στην Αχαϊκή Συμπολιτεία και τον τύραννο της Σπάρτης, Νάβι, στις αρχές του 2ου αι. π.Χ. Ο Τηλέμναστος, γιος του Αντιφάτα, από τη Γόρτυνα της Κρήτης, με

πεντακόσιους μισθοφόρους από την Κρήτη, πολέμησε στο πλευρό της Αχαϊκής Συμπολιτείας κατά του Νάβιδος. Οι στρατιώτες του, μετά την ολοκλήρωση της εκστρατείας τους, ανέθεσαν χάλκινο άγαλμα του αρχηγού τους στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου. Η επιγραφή, συνδυαζόμενη και με αρχαίες γραμματειακές πηγές, απηχεί το «ταξίδι» των Κρητών μισθοφόρων από την πατρίδα τους στην Πελοπόννησο, και από τα πεδία μαχών της Λακωνίας στο ιερό της Επιδαύρου.

Παρά το γεγονός ότι η εν λόγω επιγραφή είναι γνωστή και δημοσιευμένη από παλαιά, η έρευνα ουδέποτε ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται, τα γεγονότα με τα οποία συνδέεται και τις προεκτάσεις τους.

Στο άρθρο μου επιχειρώ να ανασυνθέσω το «ταξίδι» του Τηλεμνάστου και να διερευνήσω την πορεία του στην Πελοπόννησο. Θεωρώ ότι οι λόγοι για την επιλογή της προσφοράς ενός αναθήματος στο ιερό της Επιδαύρου σχετίζονται αφενός με τη *συνήθεια* των Κρητικών να αποφεύγουν να αποδίδουν τιμές σε ιδιώτες στα πάτρια εδάφη τους, για λόγους που σχετίζονται πρωτίστως με την πολιτική και κοινωνική δομή των κρητικών πόλεων. Αφετέρου, η επιλογή τους αυτή εξηγείται και από την απήχηση του επιδαύριου Ασκληπιείου στον αρχαίο κόσμο, όπως άλλωστε μαρτυρούν τα δεκάδες αφιδρύματά του σε πολλά μέρη ανά τη Μεσόγειο, το πλήθος ασθενών, προσκυνητών και επισκεπτών που συρρέουν στην Επίδαυρο, καθώς και το πλήθος αναθημάτων από το ιερό. Επιπροσθέτως, θεωρώ ότι υπάρχει μια ειδική και ιδιαίτερη σχέση των Ασκληπιείων Επιδαύρου και Λεβήνου, το οποίο βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Γόρτυνας, η οποία επέδρασε καταλυτικά στην επιλογή του συγκεκριμένου ιερού για την προσφορά του αναθήματος προς τιμήν του Τηλεμνάστου.

Πλάτων Λευτέρης

[Α1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 10.40-11.00]

«Δυο-δυο, στην μανιέρα δυο-δυο...». Ένα ενδιαφέρον πηλινό ομοίωμα από την ανατολική Κρήτη, με πιθανές σημασιολογικές διασυνδέσεις με την Κύπρο του τέλους της Εποχής του Χαλκού και της Εποχής του Σιδήρου

Αντικείμενο της ανακοίνωσης αποτελεί η παρουσίαση και η απόπειρα ερμηνείας ενός ενδιαφέροντος πηλοπλαστικού ομοιώματος, που περιλαμβάνεται στην καινούρια έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, προερχόμενο από μια παλαιά παράδοση από το Λάστρος Σητείας. Πρόκειται για μια μικρογραφία ενός πηλίνου λουτήρα, στο εσωτερικό του οποίου έχουν προστεθεί, σε αντικριστή θέση, δύο ειδώλια, που αποδίδουν αντίστοιχα μία ανδρική και μία γυναικεία μορφή. Ο τότε Έφορος Αρχαιοτήτων Κρήτης Ν. Πλάτων, στη σύντομη αναφορά του στα Κρητικά Χρονικά του 1959, χρονολόγησε το εύρημα στην ΥΜΙΙΒ περίοδο και διατύπωσε την άποψη ότι οι ανθρωπίνες μορφές απέδιδαν δύο παιδιά

λουόμενα. Το αντικείμενο, ωστόσο, σύμφωνα με τις λίγες πληροφορίες του ανθρώπου που το παρέδωσε, προέρχεται από μικρό, κατεστραμμένο, θαλαμοειδή τάφο, στον οποίο βρέθηκαν ακόμα λίγα οστά και σπασμένα αγγεία. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με κάποιες παρατηρήσεις που αφορούν στην ίδια τη μορφολογία του μικρογραφικού συμπλέγματος, υποβάλλει ότι αυτό είχε κατασκευασθεί εξ αρχής για να χρησιμοποιηθεί ως τελετουργικό σκεύος, με τη συμβολική-θρησκευτική του σημασία να είναι πολύ πιο πιθανή από την απλή απόδοση μιας σκηνης σχετικής με την καθημερινότητα των προϊστορικών κατοίκων.

Στο πλαίσιο αυτό, είναι ενδιαφέρον ότι ομοιώματα, αλλά και φυσικού μεγέθους λουτήρες, απαντούν σε θρησκευτικά –οικιστικά και ταφικά– περιβάλλοντα στην Κύπρο και άλλες περιοχές της ανατολικής Μεσογείου, ήδη από το τέλος της Εποχής του Χαλκού ή την αρχή της Εποχής του Σιδήρου. Μύθοι και αρχαιολογικά ευρήματα της κλασικής αρχαιότητας συνδέουν τους λουτήρες με κάποια ειδική τελετουργία, η οποία λάμβανε χώρα στο πλαίσιο της λατρείας της θεάς Αφροδίτης. Η χρονολογική αναγωγή της λατρείας της Αφροδίτης στην Κύπρο τουλάχιστον στα τέλη της δεύτερης χιλιετίας υποστηρίζεται από κάποιες αρχαιολογικές και φιλολογικές μαρτυρίες. Με βεβαιωμένες τις απευθείας επαφές της ανατολικής Κρήτης με την Κύπρο κατά τη Νεοανακτορική περίοδο, τίθεται το ερώτημα αν η «τελετουργία του λουτήρα» αποτέλεσε στην πραγματικότητα μία ευρύτερα διαδεδομένη θρησκευτική πρακτική στην ανατολική Μεσόγειο, με αφετηρία κάποια κοινή δοξασία που είχε ήδη διαμορφωθεί στα τέλη της δεύτερης χιλιετίας π.Χ.

Πούλου Ναταλία, Αναστάσιος Τάντσης

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 11.40-12.00]

Παρατηρήσεις στα μεσαιωνικά λουτρά της ανατολικής Κρήτης

Στην ανασκαφή που διενεργείται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στη θέση Λούτρες Μόχλου, έχει έρθει στο φως ένα συγκρότημα κτηρίων στα οποία περιλαμβάνεται ένα σταυρόσχημο λουτρό. Το λουτρό είναι κατασκευασμένο με αργολιθοδομή και τη χρήση συνδετικού κονιάματος εξαιρετικής αντοχής, ενώ ήταν επιχρισμένο εσωτερικά και εξωτερικά με αντίστοιχα επιχρίσματα υδραυλικών ιδιοτήτων. Στην περίμετρό του εντοπίστηκαν πλίνθοι και κονίαμα με κουρασάνι, ενδείξεις που ερμηνεύονται ως στοιχεία ιδιαίτερων μορφολογικών χαρακτηριστικών, όπως πλίνθινα τόξα. Στις γωνίες του σταυρικού πυρήνα του κτηρίου εντοπίστηκαν εντοιχισμένοι κεραμικοί αεραγωγοί που σχετίζονται με τη λειτουργία του λουτρού. Στα ανώτερα τμήματα της τοιχοποιίας διατηρούνται οι αρχές θολωτών καλύψεων τόσο στον κεντρικό χώρο, όπου πιθανώς υπήρχε χαμηλός τρούλος με τύμπανο, όσο και στις πλευρές του σταυρικού πυρήνα όπου διατηρούνται γενέσεις καμαρών.

Τη νότια πλευρά του λουτρού καταλαμβάνει μια δεξαμενή νερού θολωτής κάλυψης. Οι εσωτερικές της επιφάνειες διατηρούν ίχνη από ισχυρό υδραυλικό επίχρισμα αλλά και συσσωρεύσεις αλάτων.

Η διερεύνηση της τυπολογίας και οι κατασκευαστικές λεπτομέρειες του κτηρίου μάς ώθησαν στην εξέταση παρόμοιων εγκαταστάσεων στην ευρύτερη περιοχή. Το σχήμα του σταυρού, το οποίο χρησιμοποιείται τόσο στην εκκλησιαστική όσο και στην κοσμική αρχιτεκτονική, αποτελεί μια πρόκληση για τη διερεύνηση του ιδιαίτερου ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε και εφαρμόστηκε.

Η σταυρική τυπολογία χρησιμοποιήθηκε σε κοσμικά κτήρια αλλά κυρίως σε χριστιανικούς ναούς. Το γεγονός επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη έρευνα έχει διαμορφώσει μεθοδολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες έχουν εφαρμοστεί και στη μελέτη παρόμοιας τυπολογίας κατασκευών στην ανατολική Κρήτη.

Συγκεκριμένα εντοπίζονται κτίσματα τα οποία υπήρξαν αρχικά λουτρά και στη συνέχεια μετασκευάστηκαν σε ναούς. Η εξέταση των συγκεκριμένων κτηρίων αποτελεί ακόμη ένα ζητούμενο, καθώς οι διατυπωμένες κατά καιρούς θεωρίες και χρονολογήσεις δεν συμφωνούν με την αποτίμηση των κατασκευαστικών και μορφολογικών λεπτομερειών τους. Επιπλέον, η μεταφορά του σταυρικού σχήματος από τη θρησκευτική στην κοσμική αρχιτεκτονική και αντιστρόφως αποτελεί αφορμή για επανεξέταση του θέματος του συμβολισμού στη μεσαιωνική αρχιτεκτονική.

Ρανουτσάκη Χρύσα

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 11.20-11.40]

Η Μονή Βαλααμονέρου στο ρεύμα πολιτισμικών ανταλλαγών μεταξύ Βυζαντίου και Δύσης τον ύστερο Μεσαίωνα

Ως ίδρυμα βυζαντινού πολιτισμού με πνευματική και καλλιτεχνική παρουσία στον ύστερο μεσαίωνα (1330-1450) η Μονή Αγίου Φανουρίου Βαλααμονέρου στο χωριό Βορίζια του νομού Ηρακλείου υπήρξε τα τελευταία είκοσι χρόνια αντικείμενο εντατικής αναστήλωσης και συντήρησης από τη 13η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Η ανακοίνωση εξετάζει τα κατάλληλα μεθοδολογικά εργαλεία για τη διερεύνηση του τοιχογραφικού διακόσμου που σώζεται στους τέσσερις χώρους του κτηριακού συγκροτήματος.

Η έρευνα επικεντρώνεται στην κριτική ανάγνωση, ανάλυση και ερμηνεία των εικονογραφικών προγραμμάτων στα τρία κλίτη και στο νάρθηκα της μονής και στη μεταξύ τους σχέση. Ειδικότερα εξετάζονται το ιδεολογικό και πνευματικό υπόβαθρο ιδρυτών και μοναχών τόσο κατά την περίοδο δογματικών διαφορών μεταξύ του τοπικού κρητικού και του λατινικού στοιχείου στην Κρήτη όσο και κατά την μετέπειτα περίοδο των διαπολιτισμικών τους σχέσεων. Συγχρόνως η προσοχή εστιάζεται στα

πνευματικά κινήματα που είχαν επηρεάσει τη θεματολογία και τεχνοτροπία των ζωγράφων κατά τον 14ο και 15ο αι.

Η ανάλυση του συγκεκριμένου υλικού εντάσσεται σε ένα ευρύτερο ερευνητικό πρόγραμμα που μόλις ξεκίνησε και έχει στόχο την ανάδειξη της ιστορικής σημασίας του μνημείου και τη βαθύτερη κατανόηση των ιδεών που κρύβονται σ' αυτό μέσα από μια απώτερη προοπτική ευρωπαϊκής Ιστορίας Τέχνης και Πολιτισμού.

Ρουσάκη Μαρία, Γιώργος Μπροκαλάκης, Ιωάννα Τριανταφυλλίδου, Ειρήνη Χρυσανθακοπούλου, Δήμητρα Πυλαρινού

[POSTER, A - 22.9, Αίθουσα 6]

Νέες αρχαιολογικές έρευνες στο βόρειο νεκροταφείο Κνωσού των ιστορικών χρόνων, στο χώρο κατασκευής των νέων περυγών του Βενιζελείου Νοσοκομείου Ηρακλείου

Η ανακοίνωση παρουσιάζει τα αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφών (2014-15) στο χώρο κατασκευής των νέων περυγών του Βενιζελείου-Πανάνειου Γενικού Νοσοκομείου Ηρακλείου. Οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες στο χώρο χρονολογούνται ήδη στη δεκαετία του 1950, στο χώρο όπου επρόκειτο να ανεγερθεί το λεγόμενο «Σανατόριο». Από τότε, συνεχίστηκαν κατά διαστήματα στη δεκαετία του '70, του '80 και του '90.

Στο πλαίσιο της νέας επικείμενης επέκτασης του νοσοκομείου, οι αρχαιολογικές εργασίες, οι οποίες ξεκίνησαν στις αρχές του 2014, βρίσκονται σήμερα σε εξέλιξη και συμπληρώνουν την ως σήμερα γνωστή αρχαιολογική εικόνα του βόρειου νεκροταφείου της Κνωσού.

Η πρόσφατη ανασκαφική έρευνα έχει φέρει στο φως αξιόλογο αριθμό τάφων, διαφόρων τύπων, της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής περιόδου. Οι τάφοι είναι στην πλειονότητά τους απλοί λάκκοι στο χώμα, ή λαξευμένοι στο σταθερό έδαφος της περιοχής –μαργαϊκό ασβεστόλιθο (κούσκουρα)– ή σπανιότερα κτιστοί, κιβωτιόσχημοι. Αρκετοί ανάμεσά τους είναι κεραμοσκεπείς, ενώ ελάχιστοι καλύπτονταν από αργούς ή μεγάλους πλακοειδείς λίθους ή σπασμένα αγγεία.

Τα ευρήματα από τους τάφους (νομίσματα, γυάλινα και πήλινα αγγεία και σκεύη, κοσμήματα, λυχνάρια, ειδώλια κ.ά.) χρονολογούνται, κυρίως από τον 1ο έως τον 3ο αι. μ.Χ.

Έχουν αποκαλυφθεί επίσης αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των ελληνο-ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και τμήμα μεγάλου λιθόστρωτου ρωμαϊκού δρόμου.

Η σημασία της πόλης της Κνωσού, ως οικονομικού-πολιτικού κέντρου εξουσίας, είναι γνωστή σε όλες τις χρονολογικές περιόδους των προϊστορικών και αρχαίων χρόνων, όπως άλλωστε είναι βεβαιωμένη και η διαχρονική χρήση του βόρειου νεκροταφείου Κνωσού. Η υιοθέτηση διαφορετικών ταφικών πρακτικών, ταφικών τύπων, πολιτιστικών αγαθών και ιδεών ανιχνεύονται και αντανακλώνται μέσα σε ένα

νεκροταφείο. Οι πρακτικές κτέρησης, τα ποικίλης προέλευσης νομίσματα, τα εισηγμένα ή κατ' απομίμηση κατασκευασμένα αγγεία και τέχνηρα μαρτυρούν σαφείς μετακινήσεις ανθρώπων και διαρκείς πολιτιστικές ανταλλαγές.

Το νεκροταφείο, χώρος συνάντησης δύο διαφορετικών κόσμων, των ζωντανών και των νεκρών, γίνεται τρόπος προσέγγισης πολλών επιμέρους θεμάτων.

Σάλιακα Ευανθία

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 13.40-14.00]

Tabulae lusoriae. Άβακες ρωμαϊκών παιχνιδιών σε αρχαίες κρητικές πόλεις και σε βενετικές οχυρώσεις της Κρήτης

Το αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης είναι οι άβακες ρωμαϊκών παιχνιδιών, που εντοπίζονται σε κρητικές πόλεις ρωμαϊκής εποχής και σε βενετικές οχυρώσεις του νησιού λόγω της διαχρονικότητας τους. Πρόκειται για παιχνίδια στρατηγικής υψηλού πνευματικού επιπέδου, που η διεξαγωγή τους στηριζόταν και που στηρίζεται μέχρι σήμερα σε μελετημένες και υπολογισμένες κινήσεις, ως αποτέλεσμα συγκέντρωσης και συλλογισμού. Παίζονταν από δύο παίκτες, πάνω σε χαραγμένους διαγραμμισμούς-σχέδια, με πεσσούς διαφορετικού υλικού ή διαφορετικού χρώματος, αν ήταν από το ίδιο υλικό. Διαγραμμισμούς απλών και πολύπλοκων παιχνιδιών βρίσκουμε χαραγμένους πάνω σε πλακόστρωτα δάπεδα και σε βαθμίδες δημοσίων χώρων κατά χώρα και σε δεύτερη χρήση ως δομικά υλικά. Τα σχέδιά τους υλοποιήθηκαν είτε από πολίτες αργόσχολους, που για τον ένα λόγο ή για τον άλλο έχαναν τον καιρό τους παίζοντας, είτε από εκείνους που, όπως συμβαίνει πολύ συχνά στις μέρες μας, ήταν αναγκασμένοι να παραμένουν ώρες στους χώρους αυτούς μέχρι να έρθει η σειρά τους να εξυπηρετηθούν. Φυσικά δεν αποκλείεται το γεγονός να έχουν χαραχθεί και από δούλους οι οποίοι περιμένοντας τους κυρίους τους χάραζαν και έπαιζαν για να περάσει η ώρα.

Εκτός από τα χαραγμένα παιχνίδια των δημοσίων χώρων υπάρχουν και αυτά που εντοπίζονται πλησίον σε εγκαταστάσεις στρατοπέδων βενετικών οχυρώσεων. Πρόκειται για τα ίδια ρωμαϊκά παιχνίδια τα οποία διασώθηκαν μέσω του χρόνου και παίζονταν από τους εσώκλειστους κατοίκους των φρουρίων.

Είναι γνωστό το πόσο οι Ρωμαίοι λάτρευαν τα πνευματικά παιχνίδια, τα οποία έπαιζαν μετά μανίας. Η συμβολή τους στον τομέα αυτό είναι πολύ σημαντική, δεδομένου ότι εκτός της μεγάλης πληροφόρησης που έχουμε από τις γραπτές πηγές για τα ρωμαϊκά παιχνίδια εξίσου μεγάλη είναι η συμβολή της παρουσίας τους, καθώς άβακες παιχνιδιών έχουν αναγνωριστεί σε διάφορες θέσεις εντός του ρωμαϊκού imperium.

Στην ανακοίνωση εκτός από την αναφορά των παιχνιδιών και τις θέσεις που εντοπίζονται, θα απαντηθούν και τα παρακάτω ερωτήματα: (α) αν όντως όλα τα παιχνίδια στρατηγικής είναι επινόηση των Ρωμαίων ή κάποια από αυτά, (β) ποιο παιχνίδι ήταν το πιο δημοφιλές και γιατί, (γ) ποια από αυτά άντεξαν τη φθορά του χρόνου και παίζονται μέχρι σήμερα αναλλοίωτα.

Η παρουσία τους στο συνέδριο έχει ως σκοπό να φέρει σε επαφή το ακροατήριο με μια από τις πτυχές της καθημερινής ζωής των αρχαίων και αυτή με τη σειρά της θα μας επιτρέψει να τους κατανοήσουμε περισσότερο. Η έρευνα που βρίσκεται σε εξέλιξη έχει ως σκοπό τον εντοπισμό παιχνιδιών και σε άλλες θέσεις.

Σαλίου Αλεξάνδρα

[A1 - 23.9, Αίθουσα 1, 9.40-10.00]

Η διακίνηση των προϊόντων και η τροφοδοσία των κτηρίων στο εσωτερικό του ΥΜ οικισμού της Ζάκρου

Η διακίνηση των προϊόντων και η τροφοδοσία των κτηρίων σε προϊστορικούς οικισμούς συνδέεται άρρηκτα με τη μελέτη του οδικού δικτύου, σε επίπεδο μορφολογίας, κατασκευής και ανάπτυξης. Ειδικές προσεγγίσεις που έχουν επιχειρηθεί και αφορούν κυρίως στους μινωικούς οικισμούς της Κρήτης αναφέρονται σε μια ξεχωριστή κατηγορία «*δρόμων μεταφοράς προϊόντων*», που σε επίπεδο κατασκευής πληρούν πιο ειδικές προϋποθέσεις, ώστε να επιτρέπουν τη διέλευση οχημάτων. Ωστόσο, ο πυκνός πολεοδομικός ιστός των νεοανακτορικών οικιστικών θέσεων «αστικού» χαρακτήρα δημιουργεί μια σειρά από συγκεκριμένες συνθήκες και προϋποθέσεις που υπαγορεύουν μια ειδική, νέα προσέγγιση του θέματος.

Ιδίως στην περίπτωση των ανακτορικών οικισμών της ΥΜ Ι περιόδου, το θέμα της τροφοδοσίας των κτηρίων και της διακίνησης προϊόντων μπορεί να αναλυθεί επί διττής βάσης: αφενός επί της μελέτης του τρόπου μεταφοράς των αγαθών στο εσωτερικό των οικισμών, αφετέρου επί της ανίχνευσης των διόδων προσέγγισης των χώρων εφοδιασμού, μέσα από ειδικές χωρικές αναλύσεις. Αυτές σκοπεύουν στη συντακτική ανάλυση συγκεκριμένων κτηρίων, με κεντρικό άξονα –σε αυτή την περίπτωση– τους χώρους που σχετίζονται κατεξοχήν με τη διακίνηση προϊόντων (εργαστήρια, αποθήκες), προκειμένου να αναδειχθούν οι ειδικές χωρικές σχέσεις των χώρων αυτών με το εξωτερικό περιβάλλον, και εν προκειμένω το οδικό δίκτυο.

Ο ανακτορικός οικισμός της Ζάκρου, λόγω της έκτασης που έχει ανασκαφεί και της καλής κατάστασης διατήρησής του –η οποία οφείλεται στο κλειστό στρώμα καταστροφής της ΥΜ ΙΒ περιόδου– αποτελεί ιδανική περίπτωση για μια τέτοιου είδους προσέγγιση. Ζητήματα που σχετίζονται με το θέμα και πρέπει εκ νέου και συνθετικά πλέον να εξεταστούν, επί της συγκεκριμένης βάσης, είναι η μορφολογία, η κατασκευή και ο τρόπος ανάπτυξης του οδικού δικτύου της Ζάκρου, ο χαρακτήρας αφενός του οικισμού ως λιμενικής

εγκατάστασης, αφετέρου συγκεκριμένων τομέων αυτού, που πιθανώς είχαν ειδικές ανάγκες ως προς τον εφοδιασμό και τη διακίνηση προϊόντων, καθώς και οι κατασκευαστικές φάσεις του οδικού δικτύου, σε σχέση με τη λειτουργία και το ρόλο του σε κάθε περίπτωση.

Ειδικά όσον αφορά σε συγκεκριμένα κτήρια, για τα οποία μπορεί να διαπιστωθεί –με βάση και τα μέχρι σήμερα δημοσιευμένα ανασκαφικά δεδομένα– κάποια σύνδεση μεταξύ αυτών ή επιμέρους χώρων τους με συγκεκριμένες ανάγκες τροφοδοσίας ή εν γένει διακίνησης προϊόντων, θα επιχειρηθεί η εφαρμογή της συντακτικής ανάλυσης των χώρων τους, γνωστής και ως «Gamma-analysis», όπως αυτή προτάθηκε από τους Hillier και Hanson το 1984 (*The Social Logic of Space*, Cambridge). Η χωρική ανάλυση των δεδομένων, σε αυτή τη φάση, ως στόχο θα έχει την ανίχνευση των ειδικών χωρικών σχέσεων μεταξύ των συγκεκριμένων χώρων του κτηρίου και του εξωτερικού περιβάλλοντος (οδικού δικτύου), ως καταρχήν μέσου μεταφοράς των αγαθών και προμήθειας των κτηρίων. Κατ' αυτό τον τρόπο, μπορεί επιπλέον να ερμηνευτεί λειτουργικά το μικρο-περιβάλλον του κάθε κτηρίου και να ανιχνευτούν συγκεκριμένες πρακτικές συμπεριφοράς των ενοίκων του, σε σχέση πάντα με το θέμα.

Τη συγκεκριμένη προσέγγιση θα συμπληρώνουν ειδικές αναφορές και συγκρίσεις με άλλους νεοανακτορικούς οικισμούς της ανατολικής Κρήτης, καθώς και στοιχεία που μπορεί να αντληθούν μέσα από την παράθεση εθνογραφικών και λαογραφικών παραλλήλων.

Σανουδάκης Αντώνιος Κ.

[Γ - 25.9, Αίθουσα 5, 11.00-11.20]

Στρατηγικοί αντιπερισπασμοί των Βρετανών στην Κρήτη το 1943

Ως την Άνοιξη του 1943 ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, εξαιρώντας το Ανατολικό Μέτωπο, διεξήγεται εκτός Ευρώπης, και οι Σύμμαχοι εσκέπτοντο τη δημιουργία ενός Δυτικού Μετώπου που θα περιέκλειε τη Γερμανία από δύο πλευρές.

Το σχέδιο δράσης για απόβαση στη Σικελία, την οποία ο Τσόρτσιλ απεκάλεσε «μαλακό υπογάστριο του Άξονα», συμφωνήθηκε από τον Τσόρτσιλ και τον Ρούσβελτ τον Ιανουάριο του 1943 με τον κωδικό «Επιχείρηση Χάσκι (operation Husky)».

Στο Τμήμα Ελέγχου του Λονδίνου δόθηκε η εντολή από τον στρατηγό Άρτσιμπάλ Ουέιβελ να κατασκευάσει τον περίτεχνο αντιπερισπασμό παραπλάνησης των Γερμανών με το όνομα «MinceMeat», δηλαδή «επιχείρηση Κιμάς». Κατ' αυτόν, το πτώμα του Γκλέντουρ Μάικλ, μεταμφιεσμένο σε άγγλο αξιωματικό και με παραπλανητικά έγγραφα εγκαταλείφθηκε στην Ουέλβα της Ισπανίας, και έφτασε διά της φασιστικής ισπανικής κυβέρνησης στους Γερμανούς. Η παραπλάνηση ανέφερε ότι «η 12 Βρετανική Στρατιά (που δεν υπήρχε) θα εισέβαλλε στα Βαλκάνια το

καλοκαίρι του 1943, ξεκινώντας από την Κρήτη και την Πελοπόννησο». Γίνονταν, επίσης υπαινιγμοί, σε ουδέτερες χώρες, για επικείμενη απόβαση στην Ελλάδα και διεδίδοντο ψευδείς ημερομηνίες εισβολής.

Διέρρεαν, μάλιστα, σχέδια από τη Δύναμη «Α» του Λονδίνου για διπλούς πράκτορες, έλληνες αντάρτες και άλλες ψεύτικες φήμες εισβολής στα Βαλκάνια, για να κρατηθούν όσο το δυνατόν περισσότερα γερμανικά στρατεύματα μακριά από τη Σικελία και την κεντρική Μεσόγειο.

Εν συνεχεία, ο διευθυντής της αντικατασκοπείας του ναυτικού στο Λονδίνο ανέφερε ότι «η πρώτη γερμανική Μεραρχία Πάντσερ (με δύναμη περίπου 18.000 άντρες) μεταφέρεται από τη Γαλλία στην περιοχή της Θεσσαλονίκης».

Τέσσερις εβδομάδες πριν από την απόβαση στη Σικελία η Ειδική Μοίρα Σκαφών έκανε επιδρομή «εναντίον γερμανικών αεροπλάνων στην Κρήτη».

Επίσης, ο David Sutherland της S.B.S. από την Παλαιστίνη απέστειλε τρεις ομάδες σαμποτέρ στην Κρήτη, με τον Powe, στις 27 Ιουνίου στο αεροδρόμιο Τυμπακίου, τον Lamonty στο αεροδρόμιο Ηρακλείου και τον Andy Lassen στο αεροδρόμιο Καστελίου.

Η ομάδα του Lamonty κατέστρεψε «με εντυπωσιακή επιτυχία τις αποθήκες καυσίμων στα Πεζά Ηρακλείου», ενώ ο Leigh Fermor με μαγνητικές νάρκες επιχείρησε να επιτεθεί στα πλοία, στο λιμάνι του Ηρακλείου. Έτσι, λοιπόν, μετά τον αντιπερισπασμό στην Κρήτη, την αυγή της 10ης Ιουλίου 1943, η 7η Στρατιά του Πάτον επετέθη στον κόλπο της Γέλας Σικελίας, καθώς αποβιβαζόταν η 8η Στρατιά στον κόλπο του Νότο και Κασίμπιλε.

Ακολούθησαν, μετά την επιτυχή κατάληψη της Σικελίας, η πτώση του Μουσολίνι, η συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 8 Σεπτεμβρίου 1943 και δημιουργήθηκαν «προϋποθέσεις για μια υπέρ των συμμαχικών δυνάμεων διάδοχη κατάσταση στα Δωδεκάνησα», που ήσαν ιταλοκρατούμενα και για τα οποία ενδιέφερετο προσωπικά ο Τσόρτσιλ.

Οι επιχειρήσεις των Βρετανών στη Ρόδο στις 9 Σεπτεμβρίου 1943, η αεροπορική απόβαση στην Κω στις 12 Σεπτεμβρίου, καθώς και τα γεγονότα στην ιταλοκρατούμενη ανατολική Κρήτη από το αντάρτικο, συμπίπτουν χρονικά (εξόντωση φυλακίου της Σύμης Βιάννου, στις 9 Σεπτεμβρίου, και μάχη Σύμης, στις 12 Σεπτεμβρίου).

Οι δύο, λοιπόν, σημαντικές επιχειρήσεις του Β' Παγκοσμίου πολέμου, της Σικελίας και της Δωδεκανήσου, είναι αντικείμενο της έρευνάς μας, αν δηλαδή αποτελούν και οι δυο στρατηγικούς αντιπερισπασμούς των Βρετανών στην Κρήτη το 1943.

Σαπουνά-Σακελλαράκη Έφη

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Τέσσερεις κρητικές αρχαιολογικές θέσεις με μετακινήσεις διαφορετικού χαρακτήρα

Η αυτάρκεια της Κρήτης σε βασικά προϊόντα δεν περιόρισε τους κατοίκους της στον στενό χώρο του νησιού. Η ανάγκη επικοινωνίας, ο πολυτελής βίος, επομένως η πρόσκτηση αγαθών και η τάση για εξερεύνηση ώθησαν νωρίς τους Μινωίτες στην ανάπτυξη σχέσεων ήδη από τα νεολιθικά χρόνια με την ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, την Αίγυπτο και την Ανατολή. Αλλά και το ίδιο το νησί προσήλκυσε κατοίκους άλλων περιοχών, όχι μόνο για τα προϊόντα που διέθετε αλλά και για άλλους πολιτικούς ή θρησκευτικούς λόγους.

Οι Αρχάνες με τον πλούτο της εύφορης γης προσήλκυσε ήδη από την 3η χιλιετία κατοίκους των Κυκλάδων. Στο νεκροταφείο Φουρνί βρέθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός κυκλαδικών ειδωλίων, οψιανών και κοσμημάτων που δηλώνουν μια κυκλαδική εγκατάσταση. Οι τολμηροί ναυτικοί ασφαλώς εξυπηρετούσαν την περίοδο αυτή και τις υπερπόντιες εμπορικές ανταλλαγές που διαπιστώνονται από τον τύπο των κοσμημάτων που μοιάζουν με αυτά της Τροίας ή της Λήμνου, τα λίθινα αιγυπτιακά αγγεία, τους αιγυπτιακούς σκαραβαίους. Αργότερα, στην εποχή της ακμής, των παλαιών και νέων ανακτόρων και της μινωικής θαλασσοκρατίας, το λεγόμενο «βασιλικό εμπόριο» που ανέπτυξε η Κνωσός επιβεβαιώνεται από τα υλικά των μινωικών κοσμημάτων που βρέθηκαν στις Αρχάνες: ο αμέθυστος έρχεται από την περιοχή του Aswan και του Abu Simbel, ο ακατέργαστος ίασπις που βρέθηκε στο Ανάκτορο έφθασε από την Αίγυπτο ή την Ανατολή, όπως και το ελεφαντόδοντο. Ενώ από τη Βαλτική έρχεται στη Μέση εποχή του Χαλκού το ήλεκτρο.

Οι πινακίδες της Γραμμικής Α που βρέθηκαν στις Αρχάνες με τα σημεία του σίτου, του λαδιού και της ελιάς, όπως και οι σφραγισμένοι αμφορείς με αρώματα και τα πιθάρια με υφάσματα και λάδι δείχνουν τις εμπορικές ανταλλαγές που αναπτύχθηκαν στις Αρχάνες αλλά και τις νέες ιδέες που πρόσκτησαν, μεταξύ των οποίων η μουσική, όπως δείχνει το πήλινο σείστρο, αντίγραφο των χάλκινων αιγυπτιακών.

Η Ζώμινθος στον Ψηλορείτη αποτελεί ένα νέο σημαντικό κέντρο που πολλά στοιχεία δείχνουν ότι ήταν εγκατάσταση μέλους της δυναστείας της Κνωσού και εξυπηρετούσε όχι μόνο τις θρησκευτικές λειτουργίες του Ιδαίου άντρου αλλά υπήρξε περιοχή συγκέντρωσης του πλούτου του Ψηλορείτη, δηλαδή του μαλλιού από τα πρόβατα που αναφέρονται στις πινακίδες της Κνωσού, καθώς και του πλήθους των αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών που αναφέρονται στις αιγυπτιακές πηγές ότι προέρχονται από την Κρήτη. Και ακόμη η ξυλεία των δασών, άλλοτε, του Ψηλορείτη ήταν ένα εμπορεύσιμο υλικό.

Σ

Ένα είδος φυτικού προϊόντος, το κεχρί, μοναδικό μέχρι τώρα στην Κρήτη, γνωστό μόνο από την ηπειρωτική Ελλάδα φθάνει από την κεντρική Ευρώπη στον σημαντικό αυτόν χώρο που κατοικείται μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια.

Ιδαίο άντρο

Το Ιδαίο άντρο υπήρξε ένα «διεθνές» ιερό από την πρώιμη εποχή του Σιδήρου μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια.

Ιδιαίτερα σημαντική σε επισκεψιμότητα ήταν η Αρχαϊκή εποχή με πλήθος αφιερωμάτων από την Ανατολή (Συρία, Φοινίκη), την Αίγυπτο, την Κύπρο κ.ά. Τα ελεφάντινα αριστουργήματα, όπως τα κιβωτίδια με ανάγλυφες παραστάσεις, τα ριπίδια και άλλα αντικείμενα που παραβάλλονται με αυτά της Nimrud, αλλά και τμήματα ενός ελεφάντινου θρόνου, ελεφάντινες σφραγίδες με αττική επίδραση, τα χάλκινα αντικείμενα που προέρχονται από την Ανατολή (χάλκινες ασπίδες) και την Κύπρο (αγγεία) ή τα περίτεχνα χρυσά, είναι εισαγωγές από τους πολυάριθμους πιστούς ή κατασκευάστηκαν από τεχνίτες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Κνωσού, στους οποίους μαθήτευσαν ντόπιοι καλλιτέχνες. Τα πολλά αντικείμενα από φαγεντιανή και οι σκαραβαίοι δείχνουν την προσέλευση προσκυνητών αλλά και τεχνιτών από την Αίγυπτο. Ένα χρυσό νόμισμα του τέλους του 4ου αι. π.Χ. με επιγραφή βασιλέως Αλεξάνδρου, αφιέρωμα των Πολυρρηνίων εκδόθηκε στη Βαβυλώνα.

Στα κλασσικά και ελληνιστικά χρόνια υπάρχει κάποια ύφεση στην επισκεψιμότητα πιστών. Πλην κάποιων εκλεκτών όπως ο Πλάτων (*Νόμοι*).

Μεγάλη προσέλευση στο ιερό παρατηρείται στα ρωμαϊκά χρόνια μετά την κατάκτηση της Κρήτης. Χιλιάδες ρωμαϊκά λυχνάρια, από όλες τις περιοχές της Μεσογείου, πολλά δαχτυλίδια, ίσως αφιερώματα στρατιωτών που εγκαταστάθηκαν στον Ψηλορείτη για τον έλεγχο της παραγωγής, όπως γνωρίζουμε από κτήρια που βρέθηκαν στην περιοχή του ιερού και πάνω από το κεντρικό κτήριο της Ζωμίνθου, αλλά και προσκυνητών, υποδηλώνουν την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού Ρωμαίων κοντά στο ιερό. Στην Ύστερη Αρχαιότητα λειτουργεί σαν κέντρο φιλοσοφικών ενασχολήσεων με την επίσκεψη διασήμων επισκεπτών, όπως ο Ηρώδης Αττικός κ.ά.

Κύθηρα

Τα Κύθηρα υπήρξαν από τους σπουδαιότερους σταθμούς που ίδρυσαν οι Μινωίτες σε διάφορες περιοχές του Αιγαίου την 3η και 2η χιλιετία π.Χ. Ένας οικισμός στο Καστρί ανασκάφηκε την δεκαετία του '60 από την Αγγλική σχολή, ενώ ένα σπουδαίο «ιερό κορυφής» ανασκάφηκε από τον Γ. Σακελλαράκη τη δεκαετία του '90, στο λόφο «Άγιος Γεώργιος στο βουνό» στη Μεσόγειο. Στο ιερό αυτό βρέθηκε πλήθος μινωικών αντικειμένων, μεταξύ των οποίων πλήθος χάλκινων ειδωλίων, η πλουσιότερη ομάδα ακόμη και από την ίδια την Κρήτη, πλήθος κεραμικών ευρημάτων, μεταξύ των οποίων ειδώλια περιστεριών, που το συνδέουν με τη μεταγενέστερη *Κυθηρεία Αφροδίτη*, και ειδώλια σκορπίων, που σχετίζονται με την ευφορία, την

ευγονία που αποδίδονται στον Μίνωα, καθώς και με τη μυθολογούμενη σχέση με τον Ωρίωνα και τον καταστερισμό των δύο από τον Δία. Προφανώς τα Κύθηρα ήταν ένας από τους χώρους που οι Κρήτες εφήρμοσαν τη θρησκευτική προπαγάνδα τους.

Σέμογλου Αθανάσιος

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 11.00-11.20]

Κρήτη και Ησυχασμός. Μία διερεύνηση στην τέχνη του νησιού κατά τον 14ο και 15ο αιώνα

Η έρευνα για την παρουσία ενός από τα σημαντικότερα πνευματικά κινήματα της Παλαιολόγειας περιόδου, αυτό του Ησυχασμού στην Κρήτη, και τις επιρροές του στην τέχνη του νησιού κατά τον 14ο και 15ο αι. παραμένει ακόμη σε εξαιρετικά πρώιμο στάδιο. Το ζήτημα καθίσταται ακόμη πιο επιτακτικό αν αναλογισθούμε ότι η Κρήτη ήλθε σε άμεση επαφή με τις νέες ιδέες, καθώς αποτέλεσε έναν από τους κύριους αποδέκτες της μεγάλης διασποράς Κωνσταντινουπολιτών λογίων και καλλιτεχνών κατά την εν λόγω περίοδο.

Στην ανακοίνωση αυτή θα επιχειρήσω να αναζητήσω τα ίχνη του Ησυχασμού στη ζωγραφική στην Κρήτη (μνημειακή και φορητών εικόνων) μέσα από τη διερεύνηση τριών σημαντικών, κατά τη γνώμη μου, παραμέτρων που αφορούν:

(α) στην ιδιαίτερη τεχνοτροπία του φωτισμού των λευκών παράλληλων φώτων στα πρόσωπα σε συγκεκριμένα κρητικά μνημεία των αρχών του 15ου αι., όπως την Παναγία στα Καπετανιανά Μονοφασίου και την Παναγία στο Σκλαβεροχώρι Πεδιάδας,

(β) στην έμφαση στην εικονογραφία του Χριστού Παντοκράτορα, φέροντος ειλητάριο με την επιγραφή από το ευαγγέλιο του Ιωάννη (8.12) στις αψίδες των ναών που σχετίζονται με την καλλιτεχνική παραγωγή του ζωγράφου Ιωάννη Παγωμένου (α' μισό του 14ου αι.),

(γ) στην *ex novo* εμφάνιση του αγίου Φανουρίου και του βίου του, καθώς και τη δημιουργία της εικονογραφίας του στην κρητική τέχνη από τον ζωγράφο Άγγελο κατά τον 15ο αι.

Σεψά Ουρανία

[A1.1 - 24.9, Αίθουσα 1, 19.00-19.20]

Ο εποικισμός οριακών περιοχών στα τέλη της Νεολιθικής στην Κρήτη

Το τέλος της Νεολιθικής εποχής (τέλος 5ης-τέλος 4ης χιλιετίας π.Χ.) στα νησιά του Αιγαίου και στη νότια Ελλάδα χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία πολλών νέων οικισμών, την κατοίκηση οχυρών θέσεων και τον εποικισμό οριακών από γεωργικής άποψης τοπίων. Ο εποικισμός οριακών περιοχών του Αιγαίου συνοδεύεται από αλλαγές στα οικιστικά πρότυπα, όσον αφορά στο μέγεθος,

τη διάρκεια ζωής και τον τύπο των εγκαταστάσεων. Κατά την Τελική Νεολιθική αυξάνεται η πυκνότητα των οικισμών, που όμως είναι βραχύβιοι και μικρής έκτασης και φιλοξενούσαν συνήθως μία ή δύο οικογένειες-νοικοκυριά. Θέσεις που παρουσιάζουν τα ανωτέρω χαρακτηριστικά στην Κρήτη στο τέλος της Νεολιθικής εποχής είναι: η Φαιστός, ο Πόρος-Κατσαμπάς, τα «Καλά Σελιά» στους Καλούς Λιμένες, ο Μαγκασάς Σητείας, η Κεφάλα Πετρά Σητείας, το Μοναστηράκι Καταλύματα Ιεράπετρας, το Λαμνώνι και ο Κατελιώνας Λασιθίου, το Σπήλαιο Τραπέζας Λασιθίου και το Νεροκούρου Χανίων. Στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής μου εργασίας συνέκρινα τις ανωτέρω θέσεις, όσον αφορά στη γεωγραφική τους θέση και το είδος των ευρημάτων τους, κινητών και ακίνητων, βασιζόμενη στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Οι εγκαταστάσεις αυτές μοιράζονται σε γενικές γραμμές ανάλογα τοπογραφικά χαρακτηριστικά, όπως ο φυσικός οχυρός τους χαρακτήρας, η εγγύτητα σε πηγές νερού, η καλή ορατότητα, και συνήθως η θέα στη θάλασσα. Με βάση τα ευρήματά τους πρόκειται για εγκαταστάσεις ζωής, όπου προετοιμάζεται και καταναλώνεται η τροφή και συνήθως αποθηκεύονται διατροφικά είδη στην κλίμακα του νοικοκυριού. Οι ομάδες των κατοίκων τους είχαν μια οικονομία μεικτού αγροτο-κτηνοτροφικού χαρακτήρα. Δημιούργησαν μικρούς αυτόνομους οικισμούς σε απομακρυσμένες περιοχές, οι περισσότεροι από τους οποίους «σβήνουν» στο τέλος της Νεολιθικής περιόδου. Ελάχιστοι συνεχίζουν με τον ίδιο ή διαφορετικό χαρακτήρα για μερικές εκατοντάδες χρόνια ακόμα. Τα ευρήματα υποδεικνύουν μετακινήσεις πληθυσμών προς την Κρήτη, τόσο από την ηπειρωτική Ελλάδα όσο και από τα Δωδεκάνησα και την Ανατολή. Οι επικρατέστερες σύγχρονες υποθέσεις επικεντρώνονται σε κοινωνικούς λόγους που θα οδήγησαν μικρές πληθυσμιακές ομάδες να «αποσπαστούν» από τις υπόλοιπες και να αναζητήσουν αλλού την τύχη τους. Ενδιαφέρον είναι επίσης το γεγονός ότι αυτή η μαζική κίνηση εποικισμού των νησιών και των οριακών τους περιοχών στο τέλος της Νεολιθικής περιόδου δεν μπορεί να ερμηνευθεί με μία μοναδική υπόθεση που να εφαρμόζεται παντού όπου παρατηρείται το φαινόμενο.

Σημανδηράκη Ζαχαρένια

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 09.40-10.00]

Θέματα ναυτιλίας, επικοινωνίας και μετανάστευσης κατά την Αιγυπτιακή Κρήτη

Η ανακοίνωση βασίζεται σε διπλωματικά έγγραφα του αρχείου του Ελληνικού Προξενείου Χανίων το οποίο καλύπτει χρονικά την περίοδο από το 1833 έως και το 1887. Ερευνήθηκαν τα έγγραφα της Προξενικής συλλογής που ανάγονται στην Αιγυπτιακή Κρήτη, τα οποία αφορούν στο εμπόριο, τη ναυσιπλοΐα, την οικονομική πολιτική, ενώ δεν λείπουν και οι αναφορές για διενέξεις, φορολογία, προβλήματα διαβίωσης, αιτήματα και θέματα καθημερινότητας.

Από τα έγγραφα αντλούνται πληροφορίες για τις διπλωματικές σχέσεις της εποχής και αναδεικνύονται στοιχεία για τα ζητήματα που πραγματεύεται η ανακοίνωση, τα οποία άπτονται και θεμάτων της μικροϊστορίας σε αυτά τα πεδία: ενδιαφέρουσες είναι οι περιπτώσεις αφίξεων διαφόρων πλοίων, εμπορικών ή στρατιωτικών και τα διάφορα προβλήματα που ανακύπτουν, οι ειδοποιήσεις προς τους πλοιάρχους σχετικά με την παράνομη οπλοκατοχή εντός των σκαφών, οι υπόνοιες για λαθρεμπόριο, αλλά και η ανάγκη ύπαρξης πιστοποιητικού υγείας στα ελληνικά πλοία που πραγματοποιούν διάπλου στα παράλια της Κρήτης, αν και η συμπεριφορά των τούρκων υγειονόμων σε αυτά δεν ήταν και η καλύτερη. Καταχωρούνται Διαταγή του Σερασκέρη Κρήτης να μην υποβάλλονται σε κάθαρση (λοιμοκαθαρτήριο) τα πλοία που έρχονται από Αλεξάνδρεια, αλλά και διατάξεις «Περί τελωνειακών δικαιωμάτων», οι δασμοί και οι φόροι, καθώς και οι καταστάσεις των εισπράξεων και εξόδων του κατάπλου και απόπλου των πλοίων, κ.ά.

Την εποχή αυτή γίνονται προσπάθειες βελτίωσης των ταχυδρομικών υπηρεσιών μέσω των δρομολογίων ταχυπλόων, ενώ προειδοποιούνται οι επιβάτες περί της επιβολής προστίμου σε όποιον υπεξαίρεισει γράμματα από το ταχυδρομείο των πλοίων. Εκδίδονται ταχυδρομικές διατάξεις ώστε οι ταχυδρομικές υπηρεσίες να εκτελούνται απρόσκοπτα και κατά το δυνατόν καλύτερα.

Τέλος, σημαντικές είναι οι πληροφορίες για την εθελούσια ή αναγκαστική μετανάστευση. Π.χ. Ο Μουσταφά πασάς εμποδίζει τους Κρητικούς να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα και κατηγορεί την ελληνική κυβέρνηση ότι τους δίνει διαβατήρια και σε πέντε χρόνια οι Κρήτες θα έχουν γίνει όλοι Έλληνες. Παρά ταύτα, ο Σερασκέρης της Κρήτης αποστέλλει τα ονόματα Κρητών που επιθυμούν να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα και τίθενται υπό την προστασία του ελληνικού προξενείου, αλλά και καταγράφονται οι βιαιότητες των Τούρκων εναντίον των Εβραίων που ζητούσαν την ελληνική υπηκοότητα. Υποβάλλονται αναφορές ελλήνων υπηκόων ότι η διοίκηση απαιτεί φόρο εισοδήματος, εξαναγκάζοντάς τους να πωλήσουν τις περιουσίες τους και να φύγουν, καταρτίζονται κατάλογοι των διαμενόντων στην Κρήτη ελλήνων υπηκόων, αλλά και διαβατηρίων και λουπών ταξιδιωτικών εγγράφων, κυκλοφορούν διατάξεις «Περί εκδόσεως διαβατηρίων και διπλωμάτων προστασίας», συντάσσεται υπόδειγμα για πιστοποιητικό ελληνικής υπηκοότητας, κ.ά.

Ας σημειωθεί ότι τα έγγραφα είναι εισερχόμενα και εξερχόμενα της επίσημης αλληλογραφίας μεταξύ του Ελληνικού Προξενείου Χανίων με την επί των Εξωτερικών Γραμματεία της επικρατείας, αλλά και το αντίστοιχο Ελληνικό Προξενείο της Αλεξάνδρειας, καθώς επίσης και με το Υποπροξενείο της Ελλάδας στο Ρέθυμνο και το Ηράκλειο, και προς άλλες επίσημες αρχές ανά την Ελλάδα, αποδίδοντας πολύτιμες άγνωστες ιστορικές λεπτομέρειες για την εποχή αυτή στο Νησί.

Σιγάλα Μαρία Ζ.

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 17.00-17.20]

Από τα Χανιά της Κρήτης στις Κυκλάδες: ο ζωγράφος Παρθένιος Δεπάρος(;) ή Δεπέρος(;) και το τέμπλο του Ναού «της Σωτήρας» (17ου αι.) στη Χώρα της Κύθνου

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων πρόσφατα ολοκλήρωσε τη συντήρηση του ξυλόγλυπτου τέμπλου του ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος ή «της Σωτήρας» στη Χώρα ή Μεσαριά της Κύθνου. Το τέμπλο σώζεται ακέραιο. Αποτελείται από επίστεψη με ζωγραφισμένο Εσταυρωμένο και Λυπηρά που επικάθονται στις ουρές ξυλόγλυπτων δράκων, Δωδεκάορτο, τέσσερις μεγάλες δεσποτικές εικόνες, Βημόθυρα Ωραίας Πύλης και Πύλης Διακονικού, και διπλή σειρά θωρακίων με μορφές αγίων. Ανάμεσα στο Δωδεκάορτο και τις δεσποτικές εικόνες υπάρχουν ζώνες με ξυλόγλυπτο διάκοσμο.

Τόσο ο ξυλόγλυπτος διάκοσμος όσο και η ζωγραφική των εικόνων του τέμπλου είναι αρκετά καλής τέχνης. Πιο σημαντικό, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι στο τέμπλο σώζονται δύο κτητορικές επιγραφές, στις τοξωτές επιστέψεις της Ωραίας Πύλης και της Πύλης Πρόθεσης, που διασώζουν το όνομα του χορηγού του τέμπλου, του Ιωάννου ιερέως Βάβλιδα, οικονόμου Θερμίων, του ζωγράφου Αντώνιου Δεπάρου (;) ή Δεπέρου (;) και τη χρονολογία κατασκευής, 1638.

Ιδιαίτερης μνείας αξίζει η περίοπτη θέση, πάνω από την Ωραία Πύλη, και ο τρόπος γραφής της επιγραφής που αναφέρει τον ζωγράφο. Είναι γραμμένη με χρυσά κεφαλαία γράμματα σε βαθύ μπλε-γκρι βάθος, ενώ αντίθετα η επιγραφή που αναφέρει τον χορηγό, πιο ταπεινή, βρίσκεται πάνω από την Πύλη του Διακονικού και είναι γραμμένη με μαύρα γράμματα σε καστανό βάθος. Η επιγραφή αυτή αποτελεί την καλύτερη μαρτυρία για την αυτοπεποίθηση του καλλιτέχνη, την οποίαν αντλεί μεταξύ άλλων από την καταγωγή του, «εκ της περιφήμου νήσου Κρήτης».

Η δράση του Παρθενίου Δεπάρου στην Κύθνο αποτελεί, επίσης, μαρτυρία για την οικονομική άνθηση του νησιού τον 17ο αι., εφόσον υπάρχει η δυνατότητα μετάκλησης φημισμένου καλλιτέχνη στο νησί. Θέτει όμως, μεταξύ άλλων, και το ζήτημα της απήχησης της κρητικής ζωγραφικής στον υπόλοιπο αιγαιακό χώρο κατά τον 17ο αι.

Σιδηρόπουλος Κλεάνθης

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 12.40-13.00]

Τα νομισματικά ευρήματα ως δείκτης κινητικότητας αγαθών και ανθρώπων στην Κρήτη (12ος-13ος αι.)

Μεμονωμένες αρχαιακές μαρτυρίες της β' βυζαντινής περιόδου εντάσσουν την Κρήτη σ' ένα εμπορικό δίκτυο που συνδέει ιταλικές πόλεις με την Κωνσταντινούπολη αλλά και με τον αραβικό κόσμο. Οι πληροφορίες πληθαίνουν απ' όταν το νησί βρέθηκε σε βενετικά χέρια (1211), δεδομένων

των οικονομικών προσανατολισμών του επικυρίαρχου. Στο ρευστό πολιτικό σκηνικό της ανατολικής Μεσογείου, όπου η καταρρέουσα Βυζαντινή αυτοκρατορία έχει παραχωρήσει τον πρώτο ρόλο στις ιταλικές Δημοκρατίες και η Δύση εξακοντίζεται με τις σταυροφορίες στην Εύφορη ημισέληνο, ο αμφίρροπος εμπορικός ανταγωνισμός κορυφώνεται.

Αποθησαυρισμένα νομισματικά σύνολα καθώς και μεμονωμένα ευρήματα της περιόδου από την Κρήτη θα παρουσιαστούν για πρώτη φορά, και μάλιστα στην αλληλεπίδρασή τους με τα ιστορικά και αρχαιολογικά συμφραζόμενα, σε μια προσπάθεια να διαφωτιστούν αμφότερα. Κεφάλαια σε πολύτιμα και μη μέταλλα, αστών του Χάνδακα, ευπόρων της γης στη Σητεία και στη Μεσαρά ή ξεχασμένων στη Γαύδο, σε κομνηνεία, βενετικά, αγγλικά ή αραβικά νομίσματα, τεκμηριώνουν, ανάμεσα στα άλλα, την κινητικότητα αγαθών και ανθρώπων σε μια πολλαπλώς μεταβατική περίοδο για τη Μεγαλόνησο.

Σίνου Χριστίνα

[A2 - 22.9, Αίθουσα 3, 11.00-11.20]

Κινήσεις πολιτειών. Οι μεταβολές του πολιτεύματος στις κρητικές πόλεις κατά τον Αριστοτέλη

Η παρούσα μελέτη προσπαθεί να εντοπίσει και να συζητήσει διεξοδικά τις μεταβολές του πολιτεύματος στις κρητικές πόλεις όπως τις παρουσιάζει ο Αριστοτέλης στο κεφάλαιο 10 του βιβλίου Β των *Πολιτικών*, βιβλίο που είναι αφιερωμένο στην παρουσίαση όλων των ειδών πολιτευμάτων που είτε σχεδιάστηκαν θεωρητικά είτε εφαρμόστηκαν σε διάφορες πόλεις εκείνη την εποχή.

Πιθανές επιφυλάξεις για την εγκυρότητα της καταγραφής του Αριστοτέλη έχουν αμβλυνθεί χάρη σε άλλες πηγές, αλλά και λόγω της ιστορικής εμπειρίας του συγγραφέα στην καταγραφή εκατοντάδων πολιτευμάτων του μεσογειακού χώρου.

Πιο συγκεκριμένα, αφού επισημάνουμε τις ομοιότητες μεταξύ Κρήτης και Σπάρτης όσον αφορά στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση, θα συζητήσουμε τις αιτίες του συμπεράσματος του συγγραφέα ότι το πολίτευμα στις κρητικές πόλεις είναι ασταθές, δεν πρόκειται για ευνομία και για εύτακτη πολιτεία αλλά για αυθαιρεσία των ολίγων, οι οποίοι εξυπηρετώντας τα συμφέροντά τους προκαλούν πολιτειακές μεταβολές.

Η έρευνα θα εστιαστεί στη δράση των ισχυρών (δυνατοί) οι οποίοι προκειμένου να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους παρεμβαίνουν ευθέως στο πολίτευμα και στην εκτελεστική εξουσία. Θα συζητηθεί η πρώτη παράμετρος, δηλαδή, όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης, η παρέμβαση και η ανατροπή των *κόσμων*, στις περιπτώσεις που αυτοί πρόκειται να ασκήσουν τα δικαστικά τους καθήκοντα και να απονείμουν δικαιοσύνη έναντι των ανομιών των ισχυρών. Η άλλη παράμετρος είναι όταν οι ισχυροί

Σ

προσεταιρίζονται το λαό (το *δήμο*) με σκοπό να τον διχάσουν και να προκαλέσουν αναρχία, στάσεις και εμφύλιους πολέμους.

Με βάση αυτές τις διαπιστώσεις θα συζητηθεί η τελική πολιτική εκτίμηση του Αριστοτέλη, ότι παρά τις μεθοδεύσεις των ισχυρών, οι κρητικές πολιτείες διασώθηκαν και συνέχισαν να πορεύονται λόγω του πλεονεκτήματος της γεωγραφικής απόστασης της νήσου από άλλες ηπειρωτικές περιοχές, έτσι ώστε οι ξένοι να μην έχουν εύκολη πρόσβαση και συνεπώς να μην ενισχύουν τέτοιου είδους αναταραχές.

Στη συνέχεια θα διερευνήσουμε την αναφορά του Αριστοτέλη ότι αλλαγές στο πολίτευμα έχουν προκαλέσει επίσης οι εὐλωτες με επαναστάσεις (*ἀφίστανται*), αν αυτή η διαπίστωση τεκμηριώνεται ιστορικά και ποια ήταν συνήθως η έκβαση τέτοιων δράσεων σε σύγκριση με αντίστοιχες σε άλλες ελληνικές πόλεις. Σ' αυτό θα παρεμβληθεί η περιγραφή της περίπτωσης ανατροπής του πολιτεύματος από εισβολή ξένων δυνάμεων, γεγονός που αποδεικνύει την πεποίθηση του συγγραφέα για την αστάθεια και αδυναμία των κρητικών νόμων.

Εμφύλιες διαμάχες στην Κρήτη είχε υπαινιχθεί ο Πλάτων στους *Νόμους* βιβλίο Α, όπου τονίζει ότι ο θεσμός της διεξαγωγής συσσιτίων στο νησί δεν αποτελεί αιτία πρόκλησης εμφύλιων πολέμων όπως σε άλλες πόλεις. Εσωτερικές πολιτικές διαμάχες στις κρητικές πόλεις υπαινίσσεται επίσης ο Πίνδαρος στο *Ολυμπιονικών 12*, ενώ γνωστές φαίνεται να είναι οι εμφύλιες συγκρούσεις των Κρητών στον Πολύβιο, ο οποίος αναφέρει ως αιτία τους την πλεονεξία. Παρόμοια, εμφύλιες διαμάχες στην Κρήτη αναφέρει και ο Πλούταρχος με περιπτώσεις στασιασμού και πολέμων μεταξύ των κατοίκων.

Σκαλιδάκης Γιάννης

[Γ - 25.9, Αίθουσα 5, 11.20-11.40]

Φρούριο Κρήτη και Ελληνική Πολιτεία: θεσμικές μεταβολές στην Κρήτη της νέας Ευρώπης (1941-1945)

Στο πλαίσιο της προβληματικής για τις μεταβολές κοινωνικού και θεσμικού (πολιτειακού, πολιτικού και διοικητικού) περιβάλλοντος στην Κρήτη σε συσχετισμό με ευρύτερα γεωπολιτικά και πολιτισμικά πλαίσια –όπως αυτή περιγράφεται στην πρόσκληση ενδιαφέροντος του συνεδρίου σας– προτείνω μια αποτίμηση των μεταβολών, τυπικών και ουσιαστικών, στη δομή και λειτουργία των διοικητικών θεσμών του νησιού κατά τη διάρκεια της μακράς κατοχής του από τον Άξονα (1941-1945).

Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, ενώ αλλάζει η πολιτειακή μορφή της χώρας (Ελληνική Πολιτεία), παραμένει η δομή της Γενικής Διοίκησης Κρήτης στο νησί. Η σχετική όμως αυτονομία της τοπικής γερμανικής στρατιωτικής διοίκησης (Φρούριο Κρήτη) στο πλαίσιο της γερμανικής στρατιωτικής δομής στη νοτιοανατολική Ευρώπη και οι σκέψεις για τη μεταπολεμική τύχη του νησιού οδηγούν σε μια στενή πρόσδεση των τοπικών διοικητικών

μηχανισμών με εκείνους του κατακτητή και μια αντίστοιχη αυτονόμηση από εκείνους της Ελληνικής Πολιτείας. Η τελευταία θα προσπαθήσει να αντιδράσει θεσμικά και πολιτικά μέσα στα ελάχιστα περιθώρια που διαθέτει. Το νέο περιβάλλον, που καθορίζεται από τις απαιτήσεις του πολέμου που διεξάγει ο Άξονας στη Μεσόγειο και τις γενικότερες καμπές του πολέμου στην Ευρώπη, θέτει νέα καθήκοντα στο τοπικό προσωπικό, από το επίπεδο της κοινότητας ως τη Γενική Διοίκηση. Στόχοι όπως η οικονομική εκμετάλλευση του πληθυσμού, η εμπέδωση της υποδούλωσης ως η νέα πραγματικότητα μέσα από μια σειρά διαταγών, η στοίχιση με τα ναζιστικά οράματα για τη Νέα Ευρώπη, θα προκαλέσουν μια αστάθεια στον διοικητικό μηχανισμό. Οι ισορροπίες διαταράσσονται από προσπάθειες ανέλιξης προθύμων και από τη σκλήρυνση των δυνάμεων κατοχής σε περιόδους κρίσης.

Η ανακοίνωση αυτή θα προσπαθήσει να περιγράψει τις μεταβολές τόσο σε θεσμικό επίπεδο όσο και στην καθημερινή πραγματικότητα της τοπικής διοίκησης κατά την κατοχική περίοδο. Μέσα από αυτή τη σκιαγράφηση τίθενται ερωτήματα για την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της κατοχικής Κρήτης που δεν έχουν έως τώρα απαντηθεί επαρκώς. Αποτελεί δε τμήμα ευρύτερης έρευνας για την κατοχή στην Κρήτη και βασίζεται σε εκτεταμένη έρευνα σε πρωτογενές αρχειακό υλικό, σε ελληνικές, γερμανικές και βρετανικές πηγές, που πλαισιώνεται από την αξιοποίηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Σκόρδου Μαρία

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Ταφικό μνημείο Κισάμου

Οι εργασίες, στο πλαίσιο του ενταγμένου έργου «Έργα Συλλογής και Μεταφοράς λυμάτων Κισάμου» (ΕΣΠΑ 2007-2013), είχαν ως αποτέλεσμα την περαιτέρω διερεύνηση της έκτασης και οργάνωσης της πόλης καθώς και της νεκρόπολης της Αρχαίας Κισάμου. Το υποέργο «Διερευνητικές τομές-Ανασκαφές» εκτελέστηκε με αυτεπιστασία από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων. Κατά τις εργασίες κατασκευής του δικτύου αγωγών λυμάτων στην πόλη της Κισάμου αποκαλύφθηκε υπόγειο ταφικό μνημείο των πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων. Τοπογραφικά το μνημείο εντάσσεται στο δυτικό νεκροταφείο της νεκρόπολης της Αρχαίας Κισάμου, όπου έχει εντοπιστεί η μεγαλύτερη πυκνότητα τάφων στην πόλη.

Πρόκειται για κτιστό καμαροσκεπή θαλαμωτό τάφο, λαξευτό στο βράχο. Τα τοιχώματα του θαλάμου είναι επιμελώς κατασκευασμένα με ορθογώνιους λιθόπλινθους χωρίς συνεκτικό υλικό, κατά το ψευδοισόδομο σύστημα τοιχοποιίας. Το δάπεδό του είναι ο εξομαλυσμένος φυσικός βράχος με λαξευτά θρανία. Ο ορθογώνιος θάλαμος στεγάζεται με ημικυλινδρική καμάρα. Η οροφή του είχε καταρρεύσει πιθανότατα κατά το σεισμό του 365

μ.Χ. Το εσωτερικό του τάφου είχε επιχωθεί μετά τη λιθαγωγία και την προφανή σύληση, μέχρι το σωζόμενο ύψος της καμάρας. Παρά τη σύληση τα ευρήματα που διασώθηκαν μαρτυρούν την πλούσια κτέριση του τάφου. Στη ΝΔ γωνία του θαλάμου τα δύο γυάλινα αγγεία που βρέθηκαν χρονολογούν τη χρήση του τάφου στους πρώιμους χρόνους της ρωμαιοκρατίας.

Ο τάφος είναι ιδιαίτερα επιμελημένης κατασκευής και σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση διατήρησης. Αποτελεί ένα από τα καλύτερα δείγματα ταφικής αρχιτεκτονικής στην πόλη της Κισάμου. Ως προς το αρχιτεκτονικό σχέδιο, τον τρόπο κατασκευής και τα υλικά δομής, πρόκειται για το μοναδικό δείγμα του τύπου αυτού στη δυτική Κρήτη, σύμφωνα με αυτά που έχουν ως τώρα δημοσιευτεί. Κοντινά τυπολογικά παράλληλα έχουν έρθει στο φως στην υπόλοιπη Κρήτη, Γόρτυνα, Κνωσό και Ιεράπετρα καθώς και σε πόλεις της περιφέρειας του ελληνορωμαϊκού κόσμου.

Τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής του τάφου παρουσιάζουν ενδιαφέρον, διότι ο τάφος δεν αποκλείεται να αποτελεί τη συνέχεια της παράδοσης των μακεδονικών τάφων και το συνδυαστικό κρίκο με τους καμαροσκεπείς μεικτής τοιχοδομίας που έχουν ανασκαφθεί στην πόλη της Κισάμου.

Σμυρνάκης Ζαχαρίας

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 10.00-10.20]

Τα τοπωνύμια «Φαφλάγγος» και «Παστελάς» είναι ταυτώνυμα των βυζαντινών στρατηγών Σεργίου Νικητιάτου Παφλαγόνος και Παστιλά;

Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται ερμηνεία των δύο αυτών σημαντικών και συγχρόνως περίεργων τοπων. του ν. Ηρακλείου και διατύπωση πρότασης πιθανής σύνδεσής τους με δύο σπουδαίους βυζαντινούς στρατηγούς την περίοδο της Αραβοκρατίας εν Κρήτη.

1. Φαφλάγγος, ο (στο Φαφλάγο)

Το και σήμερα ακουόμενο, γνωστό και μυστηριώδες αυτό παράλιο τοπων. στο Καλάμι Βιάννου, συνεχιζόμενο και στα υψώματα της ενδοχώρας, δεν μπορεί να ερμηνευθεί με βάση το ρ. παφλάζω, αφού ήχος δυνατού φλοίσβου δεν παρατηρείται και εξάλλου το εδώ συμφωνικό σύμπλεγμα -γγ- παραμένει ανερμήνευτο.

Προτείνω το τοπωνύμιο να ερμηνευθεί ως δημώδης κρητικός τύπος του λογίου εθνικού ονόματος Παφλαγών > με τονική παραλλαγή *Παφλάγων > *Παφλάγος > *Φαφλάγος > και με ηχηροποίηση του -γ- Φαφλάγγος, και να συνδεθεί με τον μάγιστρο Σέργιο Νικητιάτη τον Παφλαγόνα και το εφήμερο (και αμφιλεγόμενο) στην Κρήτη βυζαντινό κρατίδιο στα μέσα του 9ου μ.Χ. αι., αφού ληφθούν υπόψη και η τοπογραφία και οι σχέσεις των κρατών την εποχή εκείνη.

Η δε Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου-Κεραλιμενιώτισσα, από ορισμένα στοιχεία, θεωρείται εξέλιξη των χρόνων εκείνων και ως εικάζω της ιδρυμένης και αφιερωμένης στη Θεοτόκο από τον επιφανή Σέργιο Νικητιάτη Μονής του Μαγίστρου, όπου, κατά το Συναξάριο, μετά την εν Κρήτη οσία τελειώσή του εκεί ετάφη.

2. Παστελάς, ο (στου Παστελά)

Το συγκεκριμένο τοπων. –γιατί υπάρχουν και άλλα– που είναι κλιτύς με εκτεταμένη πεζούλα στο χ. Μάρθα Πεδιάδος έχει, ως υποστηρίζω, ιστορική την αρχή. Εμφανίζεται ως ο τόπος όπου κατά την κρητική εκστρατεία του Νικηφόρου Φωκά οι στρατιώτες του στρατηγού των Θρακησίων γενναίου Παστιλά, καθώς αφηγείται το γεγονός ο Λέων Διάκονος, «επί ραστώνην απέκλιναν και τρυφήν» και οι Άραβες της ενδοχώρας ελλοχεύοντες κατήλθον από τα υψηλότερα καταφύγια και φάλαγγα συγκροτήσαντες κατέκοψαν τους εν μέθη αυλιζομένους Βυζαντινούς.

Με το τοπων. Παστελάς δύναται να συνδεθεί επιχειρησιακά το υψηλό στο χ. της περιοχής Κατωφύγι τοπων. Καράντουλας που θεωρώ παρωνύμιο (= Σκορπιός) δοθέν από τους Κρητικούς, και σ' αυτό ίσως κρύβεται το όνομα του ισχυρού Άραβα τοπάρχη της ενδοχώρας Καραμούντη.

Από την υψηλή, δενδρώδη και φαραγγώδη αυτή θέση, που ταιριάζει στις περιγραφές των Βυζαντινών, πιστεύω ότι εξόρμησαν οι Άραβες του Καραμούντη-Καράντουλα και συνέτριψαν το στρατό του Παστιλά στη χαμηλότερη και σοπατερή αυτή περιοχή του χ. Μάρθα.

Το δε ακουόμενο ακόμη σήμερα στην ανατολική Κρήτη σκωπτικό παρωνύμιο «Παστελάς», που δηλώνει αδρανή και νωθρό άνθρωπο, ίσως είναι επιβίωση από τη συμφορά του ομώνυμου βυζαντινού στρατηγού, γράφει ο λαμπρός καθηγητής Θεοχάρης Δετοράκης.

Αν δεν σφάλω, τα τοπων. Παστελάς και Καράντουλας κλείνουν τον κύκλο της συγκεκριμένης πολεμικής διαδικασίας και αποτελούν in situ την ιστορική γεωγραφία του επεισοδίου του Παστιλά.

Συμπερασματικά, τα τοπων. Φαφλάγγος και Παστελάς, κατά τη γνώμη μου, δύναται να είναι ιστορικά και μάλιστα της εποχής της Αραβοκρατίας –όπως το τοπων. Καρτερός– και να ταυτίζονται με τα ονόματα των βυζαντινών στρατηγών, του επιφανούς μαγίστρου Σεργίου Νικητιάτου του Παφλαγόνης και του γενναίου Παστιλά.

Παράτολμα πάντα ταύτα αλλά σοβαρά. Και επειδή τα εξεταζόμενα εδώ θέματα με τα γεννώμενα προβλήματα έχουν κατά περίπτωση σύνθετο χαρακτήρα, γλωσσολογικό, ιστορικό, αρχαιολογικό, τοπογραφικό, στρατιωτικό και λαογραφικό, γι' αυτό η γνώμη των ικανότερων από μένα μελετητών και απαραίτητη και ευπρόσδεκτη είναι.

Ενδοπεριφερειακή κινητικότητα κατά την Εποχή του Χαλκού. Από τη Μεσοράχη στον Παπαδιόκαμπο

Η παρουσίαση βασίζεται σε μια επισκόπηση των ανασκαφών που έγιναν από το 2007 έως το 2015 αμέσως δυτικά της Σητείας. Γεωγραφικά η περιοχή αποτελεί ένα φυσικό σύνορο στη βόρεια ακτή της Κρήτης, μεταξύ των κόλπων της Σητείας και του Μιραμπέλλου. Ήταν αραιοκατοικημένη σχεδόν σε όλες τις εποχές με εξαίρεση, όπως θα αποδείξουμε, στην Εποχή του Χαλκού.

Οι αρχαιολογικές μας έρευνες εντόπισαν οικιστικές θέσεις στη Μεσοράχη που χρονολογούνται από την Τελική Νεολιθική έως την ΠρωτοΜινωική περίοδο, ένα ασυνήθιστο Ιερό Κορυφής της ΜεσοΜινωικής II περιόδου στον Τράχηλα και μια εκτεταμένη παραλιακή πόλη στον Παπαδιόκαμπο που κατοικήθηκε από την Μέση έως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Προβεβλημένες μαζί αυτές οι αρχαιολογικές θέσεις παρουσιάζουν ένα εκπληκτικά δυναμικό οικιστικό πρότυπο: η κατοίκηση άρχισε στη φυσικά οχυρωμένη περιοχή της Μεσοράχης κατά την Τελική Νεολιθική και συνεχίστηκε με μικρές μετακινήσεις και στην αρχή της Εποχής του Χαλκού. Κατά την ΠΜ ΙΙ-ΜΜ Ι περίοδο ο πληθυσμός μετακινήθηκε χαμηλότερα, στους λόφους του Αι-Γιάννη στις Λιναρές, που βρίσκονται πάνω από τον Παπαδιόκαμπο. Στη ΜΜ ΙΙ περίοδο ένας νέος οικισμός εμφανίστηκε στην παραλία του Παπαδιόκαμπου με Ιερό Κορυφής στη χερσόνησο Τράχηλας. Ο οικισμός ξαναχτίστηκε στην ίδια θέση στην ΥΜ περίοδο και εγκαταλείφθηκε οριστικά μετά την καταστροφή του κατά την ΥΜ ΙΒ.

Τα ευρήματα και τα αποτελέσματα των αναλύσεων από αυτές τις θέσεις παρέχουν ενδιαφέροντα στοιχεία για την τοπική διατροφή και την οικονομία, τις εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις με άλλα μέρη της Κρήτης αλλά και με την ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου.

Ακόμη, ήρθαν στο φως στοιχεία για την αρχιτεκτονική και την οργάνωση των οικισμών που δεν είναι τα τυπικά των συγκεκριμένων χρονολογικών περιόδων: στη Μεσοράχη, η κατοικία ελλειψοειδούς σχήματος τύπου Χαμεζίου και στον Παπαδιόκαμπο, η ασυνήθιστη οργάνωση οικισμού κατά την οποία οι κατοικίες δεν είναι ομαδοποιημένες σε οικοδομικά τετράγωνα, αλλά είναι μεμονωμένες και περιβάλλονται από κήπους. Στο πλαίσιο της «ενδοπεριφερειακής κινητικότητας» από τη Μεσοράχη στον Παπαδιόκαμπο θα εξετάσουμε τις πιθανές επιδράσεις στις πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις που ασκήθηκαν στην περιοχή όπου εμφανίστηκαν οργανωμένες κοινότητες στο Μόχλο και στην Αγία Φωτιά κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και μικρά ανάκτορα στα Γουρνιά και στον Πετρά κατά τη Μέση και Ύστερη φάση της ίδιας Εποχής.

Σπηλιωτοπούλου Αλεξία

[Α1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 18.00-18.20]

“Imitation is the sincerest form of flattery”. Η μέθοδος κατασκευής των ανδρικών ειδωλίων του ιερού κορυφής του Κόφινα στο πλαίσιο της μετακίνησης ιδεών

Το ιερό κορυφής του Κόφινα Αστερουσίων ανασκάφηκε το 1961 από τον Ν. Πλάτωνα και το 1990 από τους Α. Καρέτσου και Γ. Ρεθεμιωτάκη. Μεταξύ των ευρημάτων ήταν και μεγάλος αριθμός πήλινων ανθρωπόμορφων ειδωλίων που σε ποσοστό 97% αποτελείται από ανδρικές μορφές. Από αυτά ένα μεγάλο μέρος είναι ομοιογενές όχι μόνο ως προς τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και την πρώτη ύλη αλλά και ως προς την κατασκευή. Η κύρια χρήση του ιερού χρονολογείται με βάση την κεραμική στη ΜΜ ΙΙΙ περίοδο, όπως και τα ειδώλια.

Όλα τα ειδώλια είναι αποσπασματικά σωζόμενα, συχνά σπασμένα στα σημεία ενώσεων, γεγονός που δίνει στον μελετητή τη δυνατότητα να σχηματίσει μια ευκρινή εικόνα για τον τρόπο κατασκευής τους. Η εργασία επικεντρώνεται στα στοιχεία εκείνα που αποκαλύπτουν τα στάδια κατασκευής και τον τρόπο άρθρωσής τους. Η πλειοψηφία των ανδρικών ειδωλίων ακολουθεί συγκεκριμένη σειρά εργασιών στο πλάσιμο και τη συναρμογή των επιμέρους τμημάτων, η οποία, όπως αποκρυσταλλώνεται και αναπαράγεται κατά κόρον στον Κόφινα, παραπέμπει σε γνώση μεθόδων της κατασκευής ειδωλίων από άλλα υλικά, όπως το ελεφαντοστό/δόντι υποποτάμου ή και χαλκό. Στα ελεφάντινα ειδώλια είναι ανιχνεύσιμα τα στοιχεία ενώσεων με συστήματα οπών και τενόντων, ενώ στα χάλκινα η σύγκριση περιορίζεται σε μορφολογικά χαρακτηριστικά. Η μικρογλυπτική γνωρίζει άνθηση την περίοδο που εξετάζουμε και ο πηλοπλάστης του Κόφινα επηρεάζεται από την αισθητική και την εργασία των τεχνιτών αυτών, υιοθετεί τα στοιχεία της μεθόδου που αρμόζουν στο υλικό του για να δημιουργήσει ένα προϊόν υψηλής ποιότητας.

Οι ανασκαφείς και οι μελετητές των ειδωλίων του Κόφινα τονίζουν τη φυσιολογική διάθεση που τα διαπνέει, τα αθλητικά, αρμονικά και ανατομικά σωστά αποδοσμένα σώματα. Η εργασία επιχειρεί να κοιτάξει πίσω από τα αισθητικά στοιχεία των ειδωλίων, να υποδείξει τη ρευστότητα στη «μετακίνηση» των ιδεών και των μεθόδων μεταξύ τεχνιτών και, τέλος, να διερευνήσει τη σημασία αυτών των επιλογών: πώς τα ειδώλια ενός ιερού κορυφής σχετίζονται με την παραγωγή χρυσελεφάντινων ειδωλίων, ο τόπος εύρεσης των οποίων είναι οι επαύλεις και τα ανάκτορα;

Σ

Σταυρακοπούλου Σωτηρία

[B2 - 23.9, Αίθουσα 7, 13.40-14.00]

Μετακινήσεις των ηρώων της Κρητικής (πρόδρομης και αναγεννησιακής) ποίησης. Το μοτίβο της περιδιάβασης: ιδεολογικές και αισθητικές παράμετροι

Μια περιδιάβαση στη δημόδη μεσαιωνική και αναγεννησιακή μας ποίηση, όπως την υποδεικνύουν ο ποιητής της γενιάς του '30 Γ. Σεφέρης, αλλά και οι νεότεροι μάστορες του δοκιμιακού λόγου, Γ. Σαββίδης και Δ. Μαρωνίτης, με *ανάγνωση* και *διάβασμα* (άλλως πως *διάβαση*), που υπονοούν δύο διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης των κειμένων και δύο μεθόδους, μία συστηματική κάθετη προσήλωση (στις ιδεολογικές / κοινωνικές παραμέτρους), πρώτον, ή μία χαλαρωτική και απολαυστική οριζόντια διάβαση (μέσα από τις αισθητικές συνιστώσες), δεύτερον, θα έδειχνε το σχετικό και το απόλυτο βάρος που είχε η έννοια της περιδιάβασης στην ποίηση αυτή. Ξεκινώντας ενδεικτικά (την προϋστορία του μοτίβου) με την αισθηματική περιδιάβαση της ευγενικής κόρης στο μυθιστόρημα της *Θησίδας*, περνώντας στον νεανικό καημό των *Chansons populaires*, «Όσοι με βλέπουν λένουσιν ότι περιδιαβάζω / και γω με πίκρες, με χολές, τη νιότη μου διαβάζω», συνεχίζοντας με την αστική ποίηση του Σαχλίκη (που θα αποτελέσει, εν προκειμένω, την αφετηρία της διερεύνησης του θέματος), όπου ο ήρωας νυχτοπερπατεί με *παιγνιώτες* και *παραδιαθαστάδες* στο βενετοκρατούμενο Κάστρο, και παθαίνει και μαθαίνει στο μεγάλο σχολείο της ζωής, εμμένοντας στον ανώνυμο *Έπαινο των γυναικών* εκείνων που περιδιαβάζουν στα σπίτια και στα περιβόλια μιας βενετοκρατούμενης εκμαυλισμένης πόλης, επιζητώντας αχαλίνωτες ερωτικές ηδονές, και καταλήγοντας στην Πανώρια, που απολαμβάνει την ελευθερία της περιδιαβάζοντας στο αμόλυντο, παρθένο, βουνό της Ίδης, καμία άλλη ποίηση δεν έχει τιμήσει και λατρέψει τόσο την περιδιάβαση όσο η δημόδης. Η περιδιάβαση, είτε με την έννοια σεργιάνι στον αστικό και αγροτικό χώρο είτε ως διασκέδαση/κίνηση σώματος και πνεύματος, σύμφωνα με τα φεουδαρχικά πολιτισμικά πρότυπα (ή/και παραβιάζοντάς τα), θα παρακολουθήσει τις μεταβολές τόσο του κοινωνικού/πολιτισμικού όσο και του φυσικού περιβάλλοντος και θα ενταχθεί σε ευρύτερα δυτικοευρωπαϊκά πολιτισμικά πλαίσια.

Στεριώτου Ιωάννα

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 18.00-18.20]

Οι κινήσεις των στρατιωτικών μηχανικών στην υπηρεσία της Βενετίας από το «Βασίλειο της Κρήτης» σε άλλα φρούρια του ελληνικού χώρου (16ος-17ος αι.)

Σε ολόκληρη τη μακρά περίοδο της κυριαρχίας της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας στον ελληνικό χώρο και κατά τη διάρκεια των μακροχρόνιων

βενετο-τουρκικών πολέμων, οι στρατιωτικοί μηχανικοί που υπηρετούσαν τη Βενετία ακολούθησαν πιστά τον βενετικό στρατό, προγραμματίσαν και σχεδίασαν βελτιώσεις στις υπάρχουσες οχυρώσεις, επέβλεψαν την κατασκευή νέων, ή και προσθηκών για να καλύψουν τις αμυντικές ανάγκες συγκεκριμένων φρουριών, ενώ συμμετείχαν σε πολλές πολιορκίες.

Μέσα από το έργο των σημαντικότερων στρατιωτικών μηχανικών είναι ενδιαφέρον να δούμε τις εφαρμογές των μεγάλων ή μικρότερων τεχνικών, αμυντικών έργων στην Κρήτη και στις βενετικές αποικίες στον ελλαδικό χώρο, από τον 16ο έως και τον 17ο αι. Βάση των πληροφοριών είναι πάντα το αρχαιολογικό υλικό, σχεδιαγράμματα και τεχνικές αναφορές που βρίσκονται στο Κρατικό Αρχείο και τις Βιβλιοθήκες της Βενετίας.

Από το σύνολο αυτών των αρχιτεκτόνων και μηχανικών, σημαντικότερο ρόλο έπαιξαν εκείνοι που πέρασαν και δούλεψαν κυρίως στην Κρήτη, αλλά και στην Κέρκυρα και σε άλλες πόλεις-λιμάνια της επικράτειας της Γαληνοτάτης στον ελληνικό χώρο. Οι μηχανικοί αυτοί ήταν από τα μεγαλύτερα ονόματα της Ιταλίας, αλλά και της Ευρώπης, ιδίως τον 17ο αι., πρωτοπόροι στην αστική αλλά κυρίως στη στρατιωτική αρχιτεκτονική. Η συμβολή τους στην εξέλιξη της οχυρωματικής τεχνικής και στην ανάπτυξη των φρουριών με προμαχώνες, ακριβώς αυτήν την περίοδο που εξετάζουμε, ήταν καθοριστική, όχι μόνο για το κράτος της Βενετίας ή για την ιταλική χερσόνησο αλλά για ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο.

Στεφανάκης Μανόλης Ι.

[A2 - 23.9, Αίθουσα 3, 17.00-17.20]

Οι Αιγινήτες στην Κρήτη και η σύγκρουση Κυδωνίας και Πολίχνης

Μέσα από την έρευνα εξετάζονται οι λόγοι για τους οποίους οι Αιγινήτες, αφού απομάκρυναν τους Σαμίους από την Κυδωνία το 519 π.Χ. εγκαταστάθηκαν οι ίδιοι στην πόλη, ως έποικοι, ενώ ένα δεύτερο κύμα, εξοικισθέντων αυτή τη φορά από τους Αθηναίους Αιγινήτων, ενίσχυσε την αιγινήτικη κοινότητα στην Κυδωνία, το 431 π.Χ.

Η εγκατάσταση Αιγινήτων στην Κυδωνία είχε σημαντικό αντίκτυπο στην πολιτική και οικονομική ζωή της Κυδωνίας και της δυτικής Κρήτης ειδικότερα, αλλά και ολόκληρου του νησιού.

Η Αιγινήτικη κοινότητα πρέπει να θεωρηθεί υπεύθυνη για την εισαγωγή της νομισματικής οικονομίας και τη διάδοση και χρήση του νομίσματος στο νησί, αρκετό καιρό πριν οι κρητικές πόλεις προχωρήσουν στη δική τους νομισματοκοπία. Η Κυδωνία, άλλωστε, φαίνεται πως είναι η πρώτη πόλη του νησιού που εκδίδει τοπικό νόμισμα, υπό την επίδραση και πιθανότατα τον οικονομικό έλεγχο της Αίγινας, μετά το 470 π.Χ.

Οι Αιγινήτες βρίσκονταν πιθανότατα και πίσω από την αντιπαλότητα που είχε δημιουργηθεί μεταξύ της Κυδωνίας και των όμορων Πολιχνιτών, με τη συνακόλουθη επέμβαση των Αθηναίων στη δυτική Κρήτη το 429 π.Χ., στο

πλευρό των τελευταίων. Ως εκ τούτου, σημαντικά ζητούμενα της έρευνας αποτελούν η θέση και ο ρόλος των Πολιχνιτών στη δυτική Κρήτη.

Η Πολίχνη μας είναι γνωστή σήμερα μόνο μέσα από δύο πηγές: τον Θουκυδίδη, ο οποίος μας παραδίδει και τη μοναδική ιστορική αναφορά για την πόλη και τα χάλκινα νομίσματά της, τα οποία μιμούνται τύπους χάλκινων κυδωνιάτικων νομισμάτων των αρχών του 2ου αι. π.Χ. Ο ρόλος της Πολίχνης στα πολιτικά και οικονομικά πράγματα της δυτικής Κρήτης παραμένει εν πολλοίς άγνωστος, ενώ και τοπογραφικά η ακριβής θέση της δεν μας είναι γνωστή.

Στο πλαίσιο των σχέσεων της Πολίχνης με τις άλλες πόλεις-κράτη της δυτικής Κρήτης και κυρίως την ισχυρή Κυδωνία και τους εποίκους Αιγινήτες, προκύπτουν στοιχεία που καταδεικνύουν αφενός ως πιθανή θέση του πολισματος την περιοχή του Κάστελλου-Ντέμπλας, κοντά στο σημερινό Βαρύπετρο Χανίων, και αφετέρου τον σημαντικό ρόλο που αυτή διαδραμάτιζε στην οικονομική ανάπτυξη της (Αιγινήτικης αρχικά) Κυδωνίας και την επέκτάσή της προς την ενδοχώρα και τα λιμάνια του νότου.

Συθιακάκη Βασιλική, Μαρία Μαρή

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 11.00-11.20]

Συνέχειες, ασυνέχειες και μεταβολές στην κατοίκηση των πόλεων της κεντρικής Κρήτης κατά την περίοδο μετάβασης από την ύστερη αρχαιότητα στους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Τα τεκμήρια της νεότερης αρχαιολογικής έρευνας

Η μεταβατική περίοδος, που παλαιότερα χαρακτηριζόταν ως «Σκοτεινοί Αιώνες» και σηματοδοτεί ουσιαστικά το τέλος της αρχαιότητας και τη σταδιακή αποκρυστάλλωση του ιδιαίτερου χαρακτήρα του βυζαντινού πολιτισμού προσελκύει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον των μελετητών. Για την Κρήτη, η περίοδος αυτή οριοθετείται ουσιαστικά από τον 7ο αι. ως την κατάκτηση από τους Άραβες. Για τους παλαιότερους ερευνητές της κρητικής ιστορίας η περίοδος αυτή ήταν ελάχιστα γνωστή. Τα τελευταία χρόνια η συστηματική ανασκαφική διερεύνηση σημαντικών πόλεων της ύστερης αρχαιότητας, όπως η Γόρτυνα, η Ελεύθερνα, η Χερσόνησος και το Ηράκλειο, και η σημαντική αύξηση του δημοσιευμένου αρχαιολογικού υλικού από άλλες γεωγραφικές περιοχές έρχονται ν' ανατρέψουν σε μεγάλο βαθμό παλαιότερες αντιλήψεις ως προς τη διάρκεια και το επίπεδο της ζωής των πόλεων κατά τους μεταβατικούς χρόνους, καθώς και για την τύχη τους μετά την αραβική εισβολή.

Η ανακοίνωση στοχεύει σε μια συγκριτική παρουσίαση των παλαιότερων και πρόσφατων αρχαιολογικών ευρημάτων από τις ανασκαφικές έρευνες και τις έρευνες πεδίου στις πόλεις που εμπίπτουν στα χωρικά όρια της περιφερειακής ενότητας του Ηρακλείου στην κεντρική Κρήτη, δηλαδή την πρωτεύουσα της Κρήτης Γόρτυνα, τη Χερσόνησο, το Ηράκλειο, τη Λεβήνα και

τα Μάταλα. Στόχος είναι η αναψηλάφηση παλαιότερων απόψεων και αντιλήψεων που σχετίζονται με τα χρονολογικά όρια ζωής των παραπάνω πόλεων, το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων τους, τις εμπορικές τους σχέσεις και ανταλλαγές με άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας, τις μεταβολές των αντιλήψεων και τέλος τους γεωγραφικούς ή ανθρωπογενείς παράγοντες που ευνόησαν την επιβίωση ή οδήγησαν στο μετασχηματισμό, τη μετατόπιση ή την οριστική εγκατάλειψη των πόλεων αυτών από τους κατοίκους τους.

Οι διαπιστώσεις συσχετίζονται επίσης με τα νεότερα δεδομένα της έρευνας τόσο από την υπόλοιπη Κρήτη όσο και από γεωγραφικές περιοχές που τελούσαν υπό τη διοικητική δικαιοδοσία ή την επιρροή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, προκειμένου να διαπιστωθούν συνάψεις ή διαφορές που τεκμηριώνουν ή ανατρέπουν την εγκατεστημένη στη συνείδηση των περισσότερων αντίληψη περί τοπικής ιδιαιτερότητας.

Σφακιανάκης Δημήτρης Α.

[A1.1 - 24.9, Αίθουσα 1, 19.20-19.40]

Στα άκρα. Η ανθρώπινη κινητικότητα στις ακρώρειες και τα σπήλαια της Κρήτης κατά την 3η και 2η χιλιετία π.Χ. Μια ανασύνθεση του προβληματισμού

Το δραματικό φυσικό ανάγλυφο της Κρήτης με τους πολύμορφους ορεινούς όγκους και το πολυσχιδές υπόγειο καρστικό δυναμικό, σε συνδυασμό με την ανάπτυξή του σε επιμήκη λεπτή ζώνη γης που περιβάλλεται από τη θάλασσα, κατά μήκος των γήινων παραλλήλων της Μεσογείου, συνθέτουν την ιδιαιτερότητα της ομηρικής «γαίας εν πόντωι». Το κρητικό τοπίο με τις απρόσιτες κορυφές της αλπικής ζώνης και τις προσιτές ακρώρειες, τα απρόσιτα «άδυτα» των υπόγειων σκοτεινών χασμάτων και τις προσιτές προσβάσεις των σπηλαίων οριοθετεί το χωρικό πλαίσιο του «σκηνικού» των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στην Κρήτη.

Οι χαρακτήρες των προτεινόμενων χρήσεων, από εκείνες που σχετίζονται με βιοποριστικές και παραγωγικές δραστηριότητες έως εκείνες που εμπλέκουν τις αρχαιολογικές θέσεις με τελετουργικές δραστηριότητες, καθώς και η εντατικοποίηση αυτών των χρήσεων στο πέρασμα των αιώνων, συνθέτουν τον σχετικό προβληματισμό. Το ενδιαφέρον για την ανίχνευση των ιδιαίτερων χρήσεων και λειτουργιών των φυσικών «άκρων», τόσο των ακρωρείων όσο και των σπηλαίων, ανανεώνεται συνεχώς, όχι μόνο από την εμφάνιση νέων αρχαιολογικών δεδομένων που δίνουν οι ανασκαφές αλλά κυρίως από το ανανεωμένο, αλλά και εναλλακτικό τις περισσότερες φορές, ερμηνευτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο προσπαθούν να τα εντάξουν οι μελετητές. Τα «όρια» του φυσικού σκηνικού μέσα στα οποία κινούνται οι άνθρωποι του νησιού θέτουν το πρόβλημα της πρόσβασης και του ελέγχου των εσχατιών του φυσικού πλαισίου της ανθρώπινης κινητικότητας, γεγονός που, όπως

πιστεύεται, θα μπορούσε να σχετίζεται με αντίστοιχες αντιλήψεις για τη «δομή» και τα «όρια» της εκάστοτε κοινωνικής οργάνωσης.

Η μελέτη των λειτουργιών των «άκρων» του φυσικού αναγλύφου στην Κρήτη κατά την Εποχή του Χαλκού προκαλεί και συνακόλουθες συζητήσεις ως προς τη σχέση τους ή ακόμη και την καταγωγή τους από παρόμοιες χρήσεις κατά την Ύστερη Νεολιθική, όπως βέβαια και ως προς τους απόδηλους αυτών των λειτουργιών, είτε μέσω επιβιώσεων ή ακόμα και αναβιώσεων τους στις κοινωνίες της Εποχής του Σιδήρου. Τέλος, το σημείο καμπής στην επισκεψιμότητά τους κατά τη Χαλκή Εποχή, που χρονολογείται με τη διαμόρφωση και την παγίωση της «ανακτορικής» οργάνωσης στους πρώτους αιώνες της 2ης χιλιετίας, αποτελεί κατά κοινή παραδοχή ακόμη έναν αρχαιολογικό γρίφο, που ενδέχεται να υποκρύπτει βασικές πτυχές και όψεις των μηχανισμών συγκεντρωτισμού της «ανακτορικής» οργάνωσης.

Σφακιωτάκης Σταύρος

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 09.20-09.40]

Οι Εβραίοι του οθωμανικού Ηρακλείου από το 1670 ως το 1760: μια κοινότητα σε κίνηση

Η εργασία αφορά στην καταγραφή και το σχολιασμό της παρουσίας των Εβραίων του Ηρακλείου μέσα από τους κώδικες του ιεροδικείου της πόλης. Η κοινότητα των Εβραίων του Ηρακλείου, παρά τη μικρή αριθμητική της δύναμη, φαίνεται να δραστηριοποιείται σε αρκετά πεδία κατά τη διάρκεια του υπό μελέτη αιώνα. Η εργασία καταγράφει χρονολογικά τις υποθέσεις όπως εντοπίζονται στους ήδη μεταφρασμένους κώδικες του ιεροδικείου. Στη συνέχεια ομαδοποιεί τις περιπτώσεις και σχολιάζει τις δραστηριότητες των Εβραίων κατά τον πρώτο αιώνα της οθωμανικής διοίκησης του Ηρακλείου. Μέσα από την πληθώρα των υποθέσεων (περίπου 85) σκιαγραφείται η παρουσία μιας κοινότητας με πολλές και διαφορετικές δραστηριότητες. Σε κάθε κεφάλαιο της εργασίας σχολιάζεται και από μια ομάδα υποθέσεων. Οι Εβραίοι ως πληθυσμός μετακινούμενος και χωρίς κάποια κρατική οντότητα ως πατρίδα αποτελούν μια κοινότητα που προσπαθεί να επιβιώσει και να διατηρήσει τη θρησκεία και τις παραδόσεις της μέσα σε ένα συνήθως εχθρικό πλαίσιο. Οι υποθέσεις στις οποίες αναφέρονται Εβραίοι αφορούν:

(α) Οικονομικές δραστηριότητες, όπως την αγορά ή πώληση οικιών ή καταστημάτων μέσα στην πόλη του Ηρακλείου. Υποθέσεις που αφορούν σε εξόφληση χρεών και δανείων ανάμεσα σε Εβραίους, αλλά και ανάμεσα σε Εβραίους και αλλόθρησκους. Θέματα κατανομής φόρων από τις οθωμανικές αρχές. Επαγγελματικές δραστηριότητες.

(β) Θέματα καθημερινής ζωής και διακοινοτικών σχέσεων, όπως κληρονομικές διενέξεις. Ζητήματα γάμων και προίκα. Εγκλήματα με συμμετοχή Εβραίων (κλοπές, φόνοι, πορνεία). Υποθέσεις δουλοκτησίας ή

απελευθέρωσης δούλων από Εβραίους. Σχέσεις με τις κοινότητες των χριστιανών και των μουσουλμάνων και περιπτώσεις εξισλαμισμών.

Προσπαθώντας να εντάξουμε το θέμα των Εβραίων του Ηρακλείου στη θεματική των μετακινήσεων, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως από τη μελέτη των υποθέσεων αυτών προκύπτει ότι η κοινότητα των Εβραίων του Ηρακλείου είναι μια ομάδα ανθρώπων χωρίς σταθερό τόπο διαβίωσης. Μετακινούνται διαρκώς στο χώρο της Μεσογείου, αλλά και μέσα στα όρια της πόλης, υπακούοντας σε κανόνες που καθορίζονται από τις αρχές. Ως μειονοτική ομάδα, προσπαθούν να είναι διακριτικοί και να μην προκαλούν την αντίδραση των πλειοψηφουσών ομάδων. Συνεργάζονται με τις οθωμανικές αρχές επειδή αυτό υπαγορεύει το συμφέρον τους. Ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο τοπικό ή μακρινό, μετακινούμενοι μέσα στην οθωμανική επικράτεια αλλά και σε διεθνές επίπεδο από την ανατολική Μεσόγειο ως τη βόρεια Ευρώπη, εκμεταλλευόμενοι ένα δίκτυο ομόθρησκών τους εμπόρων.

Επενδύουν συνήθως σε χρήματα και όχι τόσο σε ακίνητα έχοντας πάντα την αίσθηση της πιθανής μετακίνησης σε άλλο τόπο όπου θα βρουν πιο κατάλληλες συνθήκες για τη διαβίωσή τους. Αποφεύγουν τις πολλές επαφές με τις άλλες κοινότητες, αλλά χρησιμοποιούν τους νόμους και τους θεσμούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, δείχνοντας θαυμαστή κινητικότητα και προσαρμοστικότητα στα δεδομένα που αντιμετωπίζουν.

Ακόμα και οι περιπτώσεις εξισλαμισμών Εβραίων μπορεί να θεωρηθούν μια συμβολική μετακίνηση ανάμεσα στις θρησκείες, αν θεωρήσουν ότι το Ισλάμ θα προστατεύσει περισσότερο τα συμφέροντά τους.

Προσπαθώντας να διαφυλάξουν τις παραδόσεις και τα έθιμά τους, καταλήγουν όμως να γίνουν μια πολύ εσωστρεφής και συντηρητική ομάδα, που σπάνια κατάφερε να ενταχθεί απόλυτα στην ευρύτερη κοινωνία, η οποία πάντα έχει την αίσθηση της πιθανής μετακίνησης από τόπο σε τόπο και καλλιεργεί μια ιδεολογία εσωτερικής συνοχής μέσα από τη θρησκεία και τις παραδόσεις και όχι μέσα από την καταγωγή ή τη μόνιμη διαμονή σε έναν τόπο.

Σωρού Μαρία

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 13.40-14.00]

Σύγκρουση και συνύπαρξη χριστιανικής και μουσουλμανικής κοινότητας στην αυτόνομη Κρήτη και μετακινήσεις των Μουσουλμάνων

Την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913) παρατηρείται έντονη κινητικότητα του μουσουλμανικού πληθυσμού της Κρήτης με μαζικές μετακινήσεις τόσο στο εσωτερικό του νησιού όσο και προς το εξωτερικό. Οι τελευταίες, παρά το ότι σημειώνονται και κινήσεις αντίθετης κατεύθυνσης,

οδηγούν σε νέα σημαντική αριθμητική και ποσοστιαία ελάττωση των μουσουλμάνων, που πιστοποιείται και από τις επίσημες απογραφές της περιόδου, του 1900 και του 1911. Το γεγονός δημιουργεί ερωτηματικά και προβληματισμό με δεδομένο ότι η δεκαπενταετία της αυτονομίας ήταν μια περίοδος συνταγματικά κατοχυρωμένης ισοτιμίας και ισοπολιτείας για τις συνιστώσες θρησκευτικές κοινότητες του νησιού και με εκπεφρασμένη τη βούληση τόσο της Αρμοστείας όσο και των Προστάτιδων Δυνάμεων για την προστασία του μουσουλμανικού πληθυσμού.

Με δεδομένες τις παραπάνω διαπιστώσεις η ανακοίνωση στοχεύει στο να καταγράψει τους παράγοντες που φαίνεται να συνδέονται με τις μετακινήσεις αυτές και πιο συγκεκριμένα:

(α) Τις σχέσεις μεταξύ των δύο θρησκευτικών κοινοτήτων του νησιού τόσο σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων όσο και σε επίπεδο ατομικών ή συλλογικών συμπεριφορών και συγκρούσεων,

(β) την αντιμετώπιση του μειονοτικού μουσουλμανικού πληθυσμού από τους φορείς της κεντρικής και τοπικής χριστιανικής εξουσίας,

(γ) την εικόνα του μουσουλμάνου που παρουσιάζει και διαμορφώνει ο ελληνόφωνος Τύπος της Κρήτης ως εκφραστής πολιτικοϊδεολογικών απόψεων, κομματικών επιλογών και της κοινής γνώμης αλλά και ως διαμορφωτής της,

(δ) την επίδραση των παραπάνω τόσο στην εσωτερική μετακίνηση των μουσουλμάνων όσο και τη μετανάστευσή τους εκτός Κρήτης.

Παράλληλα, θα εξεταστούν και χαρακτηριστικά της ίδιας της μουσουλμανικής κοινότητας και οι διαφοροποιήσεις που υπήρχαν στους κόλπους της, ως προς τη σχέση της με τη διοίκηση της Κρητικής Πολιτείας και τους χριστιανούς συμπολίτες, μέσα στο πολιτικοκοινωνικό περιβάλλον που επικρατούσε όχι μόνο στην Κρήτη (αποφάσεις της Κρητικής Πολιτείας, επαναστατικά κινήματα-Θέρισο, ενέργειες για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα) αλλά και σε σχέση με όσα συνέβαιναν στην Ελλάδα, στην Οθωμανική αυτοκρατορία και γενικότερα στα Βαλκάνια.

Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν είναι το αρχαικό υλικό των δημοσίων υπηρεσιών της περιόδου και κυρίως της Κρητικής Πολιτείας, μέρος του αρχείου των προξενείων των τεσσάρων Προστάτιδων Δυνάμεων και όλος ο ελληνόφωνος Τύπος της Κρήτης και σε μικρότερο βαθμό ο τουρκόφωνος αλλά και ο ελληνικός.

Τέγου Εύα

[Α1 - 25.9, Αίθουσα 1, 11.40-12.00]

Αναζητώντας τα ίχνη ενός δημιουργού

Οι ανασκαφές της ιταλικής αποστολής στην Αξό το 1899 έφεραν στο φως τα κατάλοιπα ενός ιερού που αποδόθηκε από τους ανασκαφείς στη λατρεία της Αφροδίτης. Στα σημαντικά κινητά ευρήματα που αποκαλύφθηκαν από την έρευνα ανήκει και μια λίθινη ανάγλυφη κεφαλή που χρονολογείται στις αρχές του 6ου αι. π.Χ. και θεωρείται από τους ερευνητές ότι ανήκει στον αρχιτεκτονικό διάκοσμο του αρχαϊκού ναού.

Η ύπαρξη της ανάγλυφης κεφαλής είναι ιδιαίτερα σημαντική, όχι μόνο για την καλλιτεχνική ποιότητά της, αλλά κυρίως γιατί λίγα ευρήματα από λατρευτικά κτίρια της Κρήτης του 6ου αι. π.Χ. μπορούν να συνδεθούν με γλυπτό αρχιτεκτονικό διάκοσμο. Αντίθετα, σε όλη την υπόλοιπη ελληνική επικράτεια, κατά τον 6ο αι. π.Χ. διαπιστώνεται μια έκρηξη στην οικοδόμηση λατρευτικών κτηρίων, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για ζυμώσεις στην αρχιτεκτονική των ναών, που οδήγησαν στη διαμόρφωση των ρυθμών δωρικού και ιωνικού. Στην εξέλιξη της λατρευτικής αρχιτεκτονικής σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι μετακινούμενοι τεχνίτες. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι πληροφορίες από τις γραπτές πηγές για φημισμένους Κρήτες τεχνίτες που δραστηροποιήθηκαν σε άλλες περιοχές.

Στόχος της μελέτης είναι η αξιοποίηση των φιλολογικών πηγών και των αρχαιολογικών δεδομένων από την Κρήτη και τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Θα γίνει επίσης μια προσπάθεια να φωτιστούν τα θέματα που σχετίζονται με το εργαστήριο των τεχνιτών που φιλοτέχνησε τον γλυπτό διάκοσμο του αρχαϊκού ναού στην Αξό.

Τζαβέλλα Έλλη

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 11.20-11.40]

Πρινατικός Πύργος, ένα λιμάνι της ανατολικής Κρήτης. Οι μαρτυρίες των αμφορέων της μεταβατικής περιόδου (7ος-9ος αι.)

Η ανασκαφή στον Πρινατικό Πύργο (Καλό Χωριό, νομός Λασιθίου) από το Ιρλανδικό Ινστιτούτο Ελληνικών Σπουδών (2006-2010) έφερε στο φως εγκατάσταση της βυζαντινής περιόδου. Η θέση βρίσκεται σε μικρή χερσόνησο που προβάλλει στο μυχό του κόλπου του Μιραμπέλλου, στη βόρεια ακτή της ανατολικής Κρήτης. Από τα κτίσματα των εγκαταστάσεων έχουν αναγνωριστεί τμήματα κτιρίων με πολλούς χώρους, πιθανόν αποθηκευτικής χρήσης. Μια πρώτη προσέγγιση της κεραμικής και των νομισμάτων έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η εγκατάσταση αυτή χρησιμοποιήθηκε σε δύο διακριτές χρονικές φάσεις της μεταβατικής βυζαντινής περιόδου (7ος-9ος αι.).

Κατά την ανασκαφή ενός εκ των κτιρίων βρέθηκε αργυρό νόμισμα του Λέοντος Γ' και Κωνσταντίνου Ε' (720-741), καθώς και μολύβδινο σκεύος.

Επιπλέον, εντός της εγκατάστασης βρέθηκε μολυβδόβουλλο στρατιωτικού αξιωματούχου του 8ου αι. Τα παραπάνω ευρήματα, σε συνδυασμό με το δεδομένο ότι ο Λέων Γ΄ φρόντισε την παράκτια άμυνα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, μαρτυρούν την εξέχουσα σημασία της θέσης, και πιθανόν την παρουσία στρατού.

Η συντριπτική πλειονότητα των κεραμικών αντικειμένων προέρχεται από αμφορείς που χρονολογούνται από τον 7ο αι. έως τα τέλη του 8ου ή τις αρχές του 9ου. Η μεγάλη ποσότητα αμφορέων φαίνεται ότι σχετίζεται με τον ειδικό ρόλο που επιτελούσε η θέση, και πιθανόν τα ανασκαφέντα κτίρια ειδικότερα. Είναι σαφές ότι δεν πρόκειται για οικιστικά σύνολα, αφού απουσιάζει η συνήθης σύνθεση ειδών κεραμικής που απαντούν σε οικισμούς. Η ερμηνεία του ρόλου που επιτελούσαν τα ανασκαφέντα κτίρια, και επομένως η θέση, εναπόκειται σε μεγάλο βαθμό στη μελέτη των αμφορέων.

Η τελευταία βρίσκεται υπό εξέλιξη, ωστόσο ήδη μπορούν να διαπιστωθούν ορισμένα συμπεράσματα. Προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι, ενώ οι αμφορείς παρουσιάζουν εξαιρετική τυπολογική συνοχή, διαπιστώνεται η προέλευσή τους από ποικίλες διαφορετικές πηγές οι οποίες θα πρέπει να αναζητηθούν τόσο εντός όσο και εκτός της Κρήτης.

Βάσει των παραπάνω δεδομένων διαπιστώνεται ότι η θέση Πρινιάτικος Πύργος επιτελούσε κάποιο διαμετακομιστικό ρόλο εμπορευμάτων στον 7ο, 8ο και πιθανόν στις αρχές του 9ου αι.

Στόχος της παρουσίασης είναι:

(α) να τεκμηριώσει τη χρονική τοποθέτηση των κεραμικών ευρημάτων και κατ' επέκταση της χρήσης της θέσης,

(β) να διερευνήσει τις μετακινήσεις αγαθών που πραγματοποιούνται μέσω των αμφορέων,

(γ) να εντάξει τον Πρινιάτικο Πύργο στο δίκτυο θέσεων της εποχής και της περιοχής και να συζητήσει την πιθανή λειτουργία που επιτελείτο στην παράκτια αυτή θέση, βάσει των μαρτυριών της κεραμικής και των άλλων ευρημάτων.

Μελέτες τέτοιου είδους δεν απαντούν συχνά στην έρευνα της μεταβατικής βυζαντινής περιόδου, καθώς το υλικό της περιόδου συχνά δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθεί. Οι γνώσεις της κεραμικής της μεταβατικής περιόδου βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο στάδιο. Ωστόσο, η πολύχρονη αρχαιολογική έρευνα που έχει προηγηθεί στη γειτονική νησίδα Ψείρα, καθώς και στη Γόρτυνα, προσφέρει πολύτιμα παράλληλα. Η κατανόηση του κεραμικού υλικού που βρέθηκε στον Πρινιάτικο Πύργο, και που προέρχεται από ποικίλες θέσεις του Αιγαίου, θα συντελέσει στη διεύρυνση των γνώσεων περί της κεραμικής και άλλων θέσεων της βυζαντινής μεταβατικής περιόδου. Η μαρτυρία της κεραμικής από διαφορετικές θέσεις και η διασταύρωση των δεδομένων συντελούν στην έρευνα των μετακινήσεων ανθρώπων και αγαθών σε αυτή τη δύσκολη εποχή για την αυτοκρατορία.

Τζαρδής Μύρων

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 18.00-18.20]

Οικογένεια Τζαρδή, οι μετοικήσεις από την Χώρα Σφακίων στην Κρήτη, στην Ελλάδα, τον κόσμο

Ο Γιάννης Τζαρδής, τελευταίος Τζαρδής στα Σφακιά, πέθανε στις 10 Νοεμβρίου 2013. Η ιστορική ναυτική οικογένεια των Τζαρδήδων από τη Χώρα Σφακίων ξεκίνησε την αποδημία από τα πρώτα χρόνια μετά το τέλος της μεγάλης Κρητικής επανάστασης του 1866-69, κορυφώθηκε στο τέλος της οθωμανικής περιόδου και της Κρητικής Πολιτείας και έτσι σήμερα δεν υπάρχει κανείς κάτοικος Σφακίων με το επώνυμο Τζαρδής. Σε προκαταρκτική έρευνα διαπιστώσαμε την εμφάνιση του επωνύμου στις διάφορες γραφές του (Τζαρδής, Τζαρδάκης, Ζαρδής, Zardis, Τσαρδής) στην Αθήνα, στον Άγιο Νικόλαο, στο Ηράκλειο, στη Ρόδο, στην Κύπρο, στις ΗΠΑ, στην Αγγλία και στην Αυστραλία.

Για την εμφάνιση ρεύματος αποδημίας και μετανάστευσης λειτουργούν κάποιοι παράγοντες. Παράγοντες που ωθούν τους ανθρώπους μακριά από τον τόπο τους και παράγοντες που προσελκύουν την εγκατάσταση σε κάποιο άλλο τόπο.

Παράγοντες απώθησης μπορούμε να θεωρήσουμε την έλλειψη απασχόλησης ή ευκαιριών επενδύσεων, την έλλειψη πολιτικών ή θρησκευτικών ελευθεριών, την απειλή σύλληψης ή τιμωρίας, τις διώξεις, τη μισαλλοδοξία με βάση τη φυλή, τη θρησκεία, το φύλο ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την έλλειψη ελευθερίας στην επιλογή θρησκείας, ή της επιλογής καμίας θρησκείας, την έλλειψη καλλιεργήσιμης γης και την δυσκολία δημιουργίας νέων αγροκτημάτων (ιστορικά), τις καταπιεστικές νομικές ή πολιτικές συνθήκες, την ταλαιπωρημένη ή αποτυχημένη οικονομία, την επιστράτευση, τον πόλεμο ή την τρομοκρατία, το λιμό ή την ανομβρία, τις πολιτιστικές διαμάχες με άλλες πολιτισμικές ομάδες, την απέλαση με ένοπλη βία ή εξαναγκασμό και τέλος τον υπερπληθυσμό.

Παράγοντες έλξης είναι οι ευνοϊκές πληροφορίες από συγγενείς ή πληροφοριοδότες που έχουν ήδη μετακινηθεί – μεταναστευτική αλυσίδα, οι καλύτερες ευκαιρίες για την απόκτηση γεωργικών εκμεταλλεύσεων για τους αυτοαπασχολούμενους και τα παιδιά, οι φτηνές αγορές γεωργικών γαιών, ο γρήγορος πλούτος (όπως σε ένα πυρετό χρυσού), οι περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης, η υπόσχεση υψηλότερων αποδοχών, τα προπληρωμένα ταξίδια (από τους συγγενείς), τα καλύτερα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, τα καλύτερα σχολεία, η συνένωση με συγγενείς που έχουν ήδη μετακινηθεί – μεταναστευτική αλυσίδα, η δημιουργία ενός νέου έθνους (ιστορικά), η δημιουργία συγκεκριμένων πολιτισμικών ή θρησκευτικών κοινοτήτων, η πολιτική ελευθερία και τέλος οι πολιτιστικές ευκαιρίες.

Στην εισήγηση μας θα αναφερθούμε στη ναυτική παράδοση της οικογένειας, θα ανατρέξουμε συνοπτικά στη δράση των αδελφών Παύλου και Εμμανουήλ

Τζαρδή στην επανάσταση 1866-69, τη συμμετοχή μελών της οικογένειας στους εθνικούς απελευθερωτικούς πολέμους 1912-13, τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τη μικρασιατική εκστρατεία, τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και την αντίσταση στη γερμανική κατοχή. Θα διερευνήσουμε ποιοι από αυτούς τους παράγοντες λειτούργησαν διαχρονικά και προς τα πού και πότε κατευθύνθηκαν οι απόδημοι. Επίσης θα αναφερθούμε στις δραστηριότητες των μετοίκων στους τόπους όπου εγκαταστάθηκαν.

Τζαχίλη Ίρις

[Α1.2 - 24.9, Αίθουσα 3, 10.00-10.20]

Μεταφορές και μετακινήσεις στα Ιερά Κορυφής. Η μαρτυρία της κεραμεικής από τον Βρύσινα

Ένα Ιερό Κορυφής είναι κατεξοχήν ένας τόπος μετακινήσεων. Άνθρωποι σε ομάδες, φορτωμένοι με αγγεία, ασκούς, καλάθια και διάφορων ειδών τρόφιμα και ποτά, κινούνταν προς αυτές τις συγκεκριμένες κορυφές ανάμεσα από οικισμούς, κοιλάδες και φαράγγια με τα κοπάδια τους και τις προσφορές τους. Έρχονταν από γειτονικούς οικισμούς, αλλά καμιά φορά και από μακριά. Τα κεραμικά αντικείμενα που εντοπίζονται σήμερα σε αυτά τα ιερά και εν προκειμένω στον Βρύσινα, κυρίως θρυμματισμένα ειδώλια και αγγεία, μαρτυρούν για αυτές τις μετακινήσεις ανθρώπων και αγαθών.

Όλα τα αντικείμενα που εντοπίζονται στα ιερά κορυφής (τόποι συνάντησης και όχι κατοίκησης) έχουν εξ ορισμού μεταφερθεί από κάπου αλλού και δυνάμει μπορούν να δώσουν στοιχεία για την προέλευση της πλειονότητας των επισκεπτών. Οι πληροφορίες σχετικά με την προέλευση οριοθετούν το μέγεθος και τη φύση της χώρας του ιερού, δηλαδή της γεωγραφικής περιοχής που αυτό εξυπηρετεί, πράγμα που συνεπάγεται μια εκτίμηση των διαθέσιμων στοιχείων για την οργάνωση του αγροτικού χώρου, τα σχήματα κατοίκησης καθώς και για τους δρόμους, τα μονοπάτια και τις πηγές νερού. Κατά δεύτερο λόγο οι πληροφορίες που αντλούνται από την κεραμική αφορούν τη σημασία της περιοχής αυτής, εν προκειμένω της περιοχής γύρω από το Ιερό Κορυφής του Βρύσινα, στον ευρύτερο μινωικό κόσμο με τις ανταλλαγές, τα διοικητικά σχήματα και τις πολιτισμικές επιρροές του, που αντανακλάται όχι μόνο στα υλικά τεκμήρια, αλλά και στην επιτέλεση του τελετουργικού.

Σύμφωνα με τις αναλύσεις των κεραμικών υλών των αγγείων που μεταφέρονταν στον Βρύσινα, η πλειονότητα των επισκεπτών δεν φαίνεται να προερχόταν από πολύ μακριά. Η προέλευσή τους ήταν κυρίως από τις περιοχές νότια και νοτιοανατολικά, πιθανότατα από χώρους γύρω από το Σπήλι, κοντά στα Χάρκια, και από την κοιλάδα του Αγίου Βασιλείου. Το ίδιο υποστηρίζεται και από ορισμένα τυπολογικά στοιχεία της κεραμικής του Βρύσινα που παρουσιάζουν κοινά στοιχεία με την κεραμική από τους Ατσιπάδες και το Μοναστηράκι. Ωστόσο ορισμένα τυπολογικά

αναγνωρίσιμα στοιχεία όπως η διακόσμηση σκευών με επίθετες μορφές που παριστάνουν τοπία παρουσιάζουν εντυπωσιακή συγγένεια με ανάλογα ευρήματα από ιερά της κεντρικής Κρήτης και κυρίως από το ιερό του Μαμελούκου πολλά χιλιόμετρα μακριά. Άρα το σχήμα που προκύπτει είναι ότι η μεγάλη πλειονότητα της κεραμικής που χρησιμοποιείται στον Βρύσινα κατασκευάζεται στις όμορες κοιλάδες, ενώ κάποια ιδιαίτερα κεραμικά σκεύη με κύριο στοιχείο την απόδοση τοπίων μέσω επίθετων πλαστικών μορφών υποδεικνύουν μεταφορές σε μεγάλες αποστάσεις είτε των ίδιων των προϊόντων (και αυτών που τα κόμιζαν) είτε τεχνογνωσίας. Ιδιαίτερα στη Νεοανακτορική περίοδο ο αριθμός των κεραμικών σκευών, των οποίων η προέλευση είναι από την κεντρική Κρήτη, αυξάνεται και αποτελεί δείκτη της μεγαλύτερης εμβέλειας του Ιερού, πυκνότερων επαφών αλλά ίσως και μιας γενικότερης τυποποίησης των σκευών.

Οι μεταφορές των κεραμικών σκευών όχι μόνο υπογραμμίζουν το αδιαμφισβήτητο γεγονός των μετακινήσεων ανθρώπων και ομάδων, αλλά και τη λειτουργία σταθερών δικτύων που τις υποστηρίζουν. Η κατάστρωση των διαδρομών υποδεικνύει εκτός των διοικητικών και ανταλλακτικών δικτύων και τις υποφώσκουσες πολιτικές και λατρευτικές επαφές.

Τζεδάκις Γιάννης, Βίκη Κολυβάκη

[A1 - 23.9, Αίθουσα 1, 11.00-11.20]

Νέα ΥΜΙΙΙ εγκατάσταση στον άξονα νότου-βορρά: επάρκεια πρώτων υλών και ροές αγαθών

Μετά την πτώση της Κνωσού οι περιφερειακές μινωικές εγκαταστάσεις αναπτύσσονται ως ανεξάρτητα σύνολα, ενώ παράλληλα δημιουργούνται νέες, μικρότερες, για την κάλυψη συγκεκριμένων τοπικών αναγκών. Μία από αυτές ανασκάπτεται στην περιοχή των Αρμένων, πιθανόν η da-22-το των πινακίδων της Κνωσού. Η επιλογή της θέσης είναι γεωγραφικά ιδανική για τον έλεγχο του οδικού άξονα νότου-βορρά και αιτιολογεί τη μετακίνηση των Μινωιτών εκεί.

Η διακίνηση πάσης φύσεως προϊόντων είναι ήδη ενεργή για την περιοχή του Ρεθύμνου από την αρχή της ΜΜ περιόδου με δύο οδικούς άξονες από το νότο προς το βορρά: περιοχές Αμαρίου και Αγ. Βασιλείου. Και ενώ στην πρώτη περίπτωση υπάρχουν ενδιάμεσοι σταθμοί (οικισμός Αποδούλου, ανακτορική εγκατάσταση στο Μοναστηράκι) της ΜΜ περιόδου, στη δεύτερη οι αντίστοιχοι σταθμοί (οικισμοί στο Μιζόρρουμα και στο Σκλαβογιαννό) ανήκουν στην ΥΜΙ περίοδο. Στην ΥΜΙΙΙ το κέντρο ελέγχου του οδικού άξονα μετακινείται βορειότερα (3 χιλιόμετρα) στη θέση της ανασκαπτόμενης πόλης, στον οικισμό Κάστελλος, σε καίριο σημείο για τον έλεγχο της διακίνησης αγαθών: χαλκός, μόλυβδος, ημιπολύτιμοι λίθοι, λινά, μαλλί, δημητριακά κ.ά., ακολουθώντας το παραδοσιακό μινωικό σύστημα.

Τ

Νερό και καλλιεργήσιμες εκτάσεις δικαιολογούν την ύπαρξη πόλης και αγροικιών στο λοφίσκο. Η παρουσία χρωστικών ουσιών σε μία από τις οικίες της πόλης και ο εντοπισμός πηγών πηλού δηλώνουν την ύπαρξη κεραμικού εργαστηρίου. Αυτό επιβεβαιώνεται από την ποσότητα κεραμικής στους τάφους της Νεκρόπολης, οι αναλύσεις της οποίας δείχνουν ότι ανήκει σε τοπικό εργαστήρι. Παράλληλα, η ύπαρξη πηγής χαλαζία στα όρια της πόλης σε συνδυασμό με τη διακίνηση ημιπολύτιμων λίθων (σάρδιος, κορναλίνη, ίασπις), η επεξεργασία τους για κοσμήματα και σφραγιδολίθους, όπως και τα χάλκινα αντικείμενα που βρέθηκαν σε μεγάλες ποσότητες στο εσωτερικό των τάφων, υποδηλώνουν την παρουσία και άλλων εργαστηρίων τα οποία η πρόοδος της έρευνας πιθανόν θα αποκαλύψει.

Η Νεκρόπολη, η οποία έχει πλήρως ανασκαφεί (232 θαλαμωτοί τάφοι), μας δίνει πλήθος πληροφοριών για την οργάνωσή της, με ένα αρχικό σχέδιο που δεν ακολουθήθηκε στην πορεία. Η παρουσία μινωικού δρόμου και αποθετών, η εξομάλυνση του βράχου και η κοπή πλακών είτε για τη φραγή των εισόδων είτε για την κατασκευή ταφικών σημάτων αποδεικνύουν τον υψηλό βαθμό τεχνογνωσίας των κατοίκων.

Τζιερτζής Αθανάσιος Σωτ.

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 17.40-18.00]

Παρεπιδημίες Κρητών αρχιερέων και η εκδημία του Μητροπολίτου Κρήτης Τιμοθέου Καστρινογιαννάκη στο εθνικό κέντρο κατά την Κρητική Επανάσταση στις αρχές του 1897

Η εισήγηση εξετάζει τη δυναμική στάση μερίδας ιεραρχών της Κρήτης κατά την τελευταία επανάσταση πριν από την Κρητική Πολιτεία, τους πρώτους μήνες του 1897, όπως παρουσιάζεται στον Τύπο της εποχής. Κατά την κορύφωση του δράματος με την πυρπόληση της χριστιανικής συνοικίας των Χανίων και την απειλή νέων μαζικών σφαγών, αρχιερείς της Κρήτης μεταβαίνουν στην Αθήνα αιτούμενοι την παρέμβαση και προστασία του ελληνικού κράτους: εξ αυτών ο Λάμπης και Σφακίων Ευμένιος Ξηρουδάκης και ο Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου Διονύσιος Καστρινογιαννάκης επιτυγχάνουν συναντήσεις με κορυφαίους πολιτειακούς παράγοντες για τη διευθέτηση του ζητήματος, ενώ ο Κυδωνίας και Αποκορώνου Νικηφόρος αρνείται να εγκαταλείψει εντελώς τη νήσο, καταφεύγοντας την τελευταία στιγμή για προστασία σε πλοίο. Οι τραγικές εξελίξεις προκαλούν και την εσπευσμένη μετάβαση του εξασθενημένου Μητροπολίτη Κρήτης Τιμοθέου Καστρινογιαννάκη στην πρωτεύουσα του βασιλείου για διαβουλεύσεις με τους κυβερνώντες αλλά και την πρόωρη θανάτου: η εξόδιος ακολουθία του θα αποτελέσει άλλη μία ευκαιρία να αναδειχτεί το δίκαιο αίτημα των Κρητών και να ακουστεί το σύνθημα «Ένωσις ή Θάνατος» εντός της Αθήνας. Η απροκάλυπτη στροφή των αρχιερέων της Κρήτης προς το εθνικό κέντρο δεν είναι άμοιρη της έντονης αμφισβήτησης και αναταραχής στους κόλπους της

Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, που οδήγησε στην παραίτηση του Οικουμενικού Πατριάρχου Ανθίμου Ζ΄ τον Ιανουάριο του 1897. Επιπλέον, οι ιεράρχες ακολουθούν και συνοδεύουν μεγάλα προσφυγικά ρεύματα από τη Μεγαλόνησο, που βρίσκουν καταφύγιο στα νησιά του Αιγαίου και τον Πειραιά, για να γλιτώσουν από τις σφαγές των τουρκικών στρατευμάτων. Οι παρεμβάσεις των Κρητών επισκόπων θα πρέπει να συνεξεταστούν με την αλλαγή στάσης της ελληνικής κυβέρνησης, την αποστολή στρατιωτικών αποσπασμάτων, πολεμοφοδίων και τροφίμων στη νήσο, παράλληλα με την αντιπρόταση αυτονομίας από τις Μεγάλες Δυνάμεις και τον επόμενο ελληνοτουρκικό πόλεμο τον Απρίλιο του 1897.

Τζώγα Βασιλική

[B - 25.9, Αίθουσα 2, 11.00-11.20]

Οι ιδεολογικοί στοχασμοί του Κρητικού λογίου Μαξίμου Μαργουνίου στη Βενετία κατά τα τέλη του 16ου αιώνα

Το θέμα της προτεινόμενης ανακοίνωσης στηρίζεται στην ανέκδοτη μέχρι σήμερα επιστολιμαία διατριβή που συντάχθηκε από τον καταγόμενο από το Χάνδακα Κρητικό λόγιο και επίσκοπο Κυθήρων Μάξιμο Μαργούνιο (1549-1602), με παραλήπτη το φραγκισκανό μοναχό και μετέπειτα επίσκοπο Ρεθύμνου Pietro Davila, και την οποία παραδίδει ο κώδικας 3790 (256) της Μονής Διονυσίου (Άγιο Όρος). Ο κεντρικός θεματικός άξονας διαπραγμάτευσης συνίσταται πρωτίστως στην έριδα περί εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος που ανέκυψε κατά το β΄ ήμισυ του 16ου αι. μεταξύ του Μαξίμου Μαργουνίου και του επίσης Κρητικού και εγκατεστημένου στη Βενετία μητροπολίτη Φιλαδελφείας Γαβριήλ Σεβήρου (1539/40-1616). Η μελέτη του θεολογικού προβληματισμού του Μ. Μαργουνίου με αφετηρία την έκδοση της επιστολιμαίας διατριβής πραγματοποιείται σε συνάρτηση με την ανάλυση των γενικότερων ιδεολογικών ζυμώσεων που υποστασιοποιούνται την επίμαχη χρονική περίοδο στη Βενετία, αλλά και της πολύπλευρης συμβολής στην πνευματική αναγέννηση της ουμανιστικής Ιταλίας των μετοικησάντων σε αυτή Κρητών λογίων, συνιστώντας έτσι και το θεμελιώδες στοιχείο πρωτοτυπίας της ανακοίνωσης.

Στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης και εργώδους πνευματικής δραστηριότητας την οποία ανέπτυξε ο Μ. Μαργούνιος κατά την περίοδο που υπήρξε φοιτητής του Πανεπιστημίου της Padova, της alma mater για την πλειονότητα των λογίων της εποχής, ανήκει και η ένταξή τους στους πνευματικούς-ουμανιστικούς κύκλους που είχαν εκεί σχηματιστεί (θεωρήθηκε ως η κοιτίδα της συσταθείσας στην Κρήτη Ακαδημίας των Stravaganti). Διεκδικεί έτσι ο Μ. Μαργούνιος επάξια το χαρακτηρισμό του ουμανιστή λογίου που βρίσκεται σε μια αδιάλειπτη διαλεκτική σχέση με την περιρρέουσα πνευματική του ατμόσφαιρα, επιτυγχάνοντας την πρόσληψη των σύγχρονών του ρευμάτων

T

και μεταστοιχειώνοντας αυτά σε μια πλουσιότατη συγγραφική παραγωγή που εμπεριέχει πραγματικά μνημεία λόγου.

Μέσα από την κατά κύριο λόγο θεολογική διάσταση της διένεξης περί της εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος (filioque) δεν αναδεικνύονται αποκλειστικά οι δογματικές αμφιταλαντεύσεις δύο επιφανών διανοουμένων, αλλά παράλληλα δημιουργούνται τα κατάλληλα εναύσματα για στοχασμό στα θέματα της γενικότερης διακίνησης των ιδεών (θεολογικών, κοινωνικών, πολιτικών), αφού η έριδα εκτυλίσσεται μεταξύ δύο πόλων, Κρήτης και Βενετίας, τροφοδοτώντας αμφοτέρους πνευματικά και ενοφθαλμίζοντας σε αυτούς γόνιμες αναζητήσεις. Επίσης, όπως ήδη προαναφέραμε, χαρτογραφείται αδρομερώς η πορεία των Κρητών λογίων που μετά την Άλωση κατέφυγαν στη Δύση, και δη στη Βενετία, και ως φορείς της κλασικής παιδείας συνέτειναν τα μέγιστα στην Αναγέννηση, διατηρώντας όμως πάντα σταθερή την αναφορά τους, στο πλαίσιο πάντοτε του επιτρεπόμενου από τις βενετικές αρχές, στην πατρώα γη (Κρήτη).

Συνεπώς, η ανακοίνωση που δεν εστιάζεται με μονολιθικό τρόπο στη θεολογική πτυχή της έριδας, αλλά προσλαμβάνει σφαιρικότερο χαρακτήρα, ο οποίος εμπίπτει στη μελέτη της ιστορίας και της εξελικτικής διαδικασίας των ιδεών, καλείται να απαντήσει στα εξής τρία ερωτήματα: (α) πώς αποτιμώνται η προκείμενη έριδα και οι πρωταγωνιστές της μέσα στο ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής, (β) πώς εντάσσεται ο συντάκτης της επιστολής στο ιδεολογικό επίσης πλαίσιο και (γ) πώς το φαινόμενο της αθρόας μετάβασης των Κρητών στην Ιταλία, αρχικά αναγκαστικής εξαιτίας των πολιτικοκοινωνικών συνθηκών και στη συνέχεια με τη μορφή του εκούσιου εκπαιτισμού, επέδρασε στη σχέση των δύο γεωγραφικών χώρων (τόπος προέλευσης-τόπος προορισμού ή και εγκατάστασης) στη μεταλαμπάδευση και την ανταλλαγή των ιδεών, στην προαγωγή της σκέψης και τη δημιουργία ερεθισμάτων για την αναρρίπηση ιδεολογικών προβληματισμών.

Τζωράκης Γιώργος Α.

A- 25.9, Αίθουσα 3, 10.00-10.20]

Στη σκιά των πρωταγωνιστών της Αρχαιολογίας. Οι ήσσονες μορφές της κρητικής αρχαιολογίας κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου

Στην υπερεκατονταετή ιστορία της κρητικής αρχαιολογίας δεκάδες αρχαιολόγοι υπηρέτησαν την αρχαιολογική υπηρεσία της Κρήτης. Η καταγραφή της ιστορίας της επιμένει συνήθως στα λαμπρά ονόματα των Εφόρων των εκάστοτε Αρχαιολογικών Περιφερειών, οι οποίοι και εκ του νόμου διατηρούσαν απόλυτα προνόμια στις ανασκαφές και στις δημοσιεύσεις.

Δίπλα σε αυτούς υπήρχαν όμως πάντοτε και οι αφανείς Επιμελητές Αρχαιοτήτων, σταθερά επιφορτισμένοι με ποικίλα καθήκοντα, αλλά με ελάχιστα επιστημονικά δικαιώματα, οι οποίοι κατέφθαναν, συνήθως από την

υπόλοιπη Ελλάδα, εκούσια ή ακούσια, στο πλαίσιο μιας θεσμοθετημένης «υπηρεσιακής κινητικότητας». Κοντά σε αυτούς και οι ακόμη πιο άγνωστοι «Έκτακτοι Επιμελητές», δάσκαλοι συνήθως και καθηγητές δημόσιων σχολείων, που έναντι ισχνού αντιμισθίου αναλάμβαναν συχνά, με αξιοσημείωτο ζήλο, τον αρχαιολογικό έλεγχο και την προστασία ολόκληρων περιφερειών.

Στόχος της ανακοίνωσης είναι η γνωριμία με τις ήσσονες αυτές, αλλά συχνά ηρωικές, αρχαιολογικές μορφές στην Κρήτη του Μεσοπολέμου και η ανάδειξη της σιωπηρής εν πολλοίς, αν και καθοριστικής συχνά συμβολής τους σε όσα διαμορφώνουν την ιστορία της κρητικής αρχαιολογίας.

Τσαγκαράκης Νίκος

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 09.00-09.20]

Η έλευση του κινηματογράφου στην Κρήτη: ανιχνεύοντας την άφιξη και διάδοση των κινηματογραφικών προβολών στο νησί κατά τις αρχές του 20ού αιώνα

Έπειτα από την εφεύρεσή του από τους αδερφούς Λυμιέρ στο Παρίσι το 1895, ο κινηματογράφος εξαπλώθηκε με διαφορετικούς ρυθμούς στα διάφορα σημεία του πλανήτη. Χρειάστηκε ένας χρόνος για να φτάσει στην Ελλάδα, καθώς απ' όσα γνωρίζουμε μέχρι στιγμής η πρώτη προβολή σε ελληνικό έδαφος πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα τον Νοέμβριο του 1896, και ακολούθησαν άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου, όπως η Σάμος το 1897, η Σύρος το 1900, η Χαλκίδα το 1906 και τα Τρίκαλα το 1907.

Ωστόσο, οι πληροφορίες που υπάρχουν για την έλευση του κινηματογράφου στην Κρήτη είναι ελάχιστες και στην καλύτερη περίπτωση αποσπασματικές. Η μοναδική σχετική μελέτη που υπάρχει για το νησί αφορά στην πόλη του Ηρακλείου, έχει εκπονηθεί από τον γράφοντα και παρουσιάστηκε στο 1^ο Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο το 2006. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, η πρωιμότερη γνωστή διοργάνωση κινηματογραφικής προβολής στην πόλη εντοπίζεται το φθινόπωρο του 1909. Μια χρονολογία που γίνεται δεκτή με επιφύλαξη, καθώς, παρότι οι ενδείξεις είναι ισχυρές, δεν υπάρχουν αδιάσειστες αποδείξεις που να επιβεβαιώνουν με σιγουριά την πρωτιά των συγκεκριμένων προβολών για την πόλη, πόσο μάλλον για ολόκληρο το νησί. Σε μια προσπάθεια να εμπλουτιστούν οι πληροφορίες για την υπόλοιπη γεωγραφική έκταση του νησιού, θα διερευνηθεί η διεξαγωγή προβολών στις πρωτεύουσες των υπόλοιπων νομών του, με απώτερο στόχο την ανάδειξη νέων στοιχείων και την εξαγωγή συμπερασμάτων που θα παρουσιαστούν στην ανακοίνωση, βοηθώντας να σχηματιστεί μια ακριβέστερη και πληρέστερη εικόνα για την άφιξη και την επέκταση του κινηματογράφου ως νεωτερικού πολιτισμικού στοιχείου στην Κρήτη των αρχών του 20ού αι.

Χρονολογίες, τοποθεσίες και συχνότητα προβολών, ονόματα διοργανωτών επιχειρηματιών, πιθανοί τίτλοι ή ενδείξεις για τα είδη των προσφερόμενων

ταινιών, ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις προβολές σε διαφορετικούς νομούς, όλα αποτελούν ζητούμενα της έρευνας, που θα εκτεθούν και θα αξιολογηθούν στην παρούσα ανακοίνωση.

Τσακίρη Ρομίνη

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 17.00-17.20]

Μετακινήσεις πληθυσμών στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (13ος-17ος αι.): μία τακτική επιβολής της αυθεντίας

Οι βίαιες και μη μετακινήσεις πληθυσμών υπήρξαν πάγια πρακτική των Βενετών σε όλη τη διάρκεια της κυριαρχίας τους στο νησί της Κρήτης. Η ισοπέδωση χωριών, η εκκένωση και η ερήμωση, κυρίως των ορεινών και δυσπρόσιτων τόπων, υιοθετήθηκαν από τους Βενετούς μέσα στους αιώνες για να αντιμετωπιστούν εξεγέρσεις και ταραχές. Η τακτική αυτή λειτούργησε, επίσης, ως μέτρο καταστολής της ανυποταξίας και ως μέτρο αντιμετώπισης της δράσης, στις περιοχές αυτές, των ληστρικών και των παράνομων ομάδων, των οποίων η παραβατική δραστηριότητα στρεφόταν τόσο κατά των αρχών όσο και κατά των ντόπιων. Οι τόποι κατοικίας των παρανόμων και των συγγενών τους, τα κρησφύγετά τους, αλλά και γειτονικοί οικισμοί, οι πληθυσμοί των οποίων τους συνέδραμαν, έγιναν αποδέκτης της οργής και της τιμωρητικής διάθεσης των Βενετών. Τα μέρη αυτά αρχικά ερημώνονταν και οι πληθυσμοί τους διώκονταν, και κατά συνέπεια διασκορπίζονταν ή μεταφέρονταν αλλού, σε ελέγξιμες περιοχές, κοντά στα διοικητικά κέντρα. Αρκετοί από τους τόπους αυτούς απονέμονταν έπειτα ως φέουδα ή τμήματα γης σε πληθυσμούς που θα συνέβαλλαν στην ανάπτυξή τους. Σε κάποιους από αυτούς οι διωχθέντες πληθυσμοί επέστρεφαν μετά από συμφωνία και ανακωχή με τους Βενετούς.

Πολλοί από τους αρχηγούς των παρανόμων εξορίζονταν (η εξορία αποτελεί ακόμη μια μορφή μετακίνησης των πληθυσμών) είτε από ολόκληρο το νησί της Κρήτης είτε από τους τόπους τους, από τις μεγάλες πόλεις του νησιού και τις περιφέρειές τους. Ανάλογα εφαρμόστηκε και ο εκτοπισμός, σε συγκεκριμένες τοποθεσίες του νησιού, των εξόριστων υποκινητών των ταραχών και των καταδικασμένων κακοποιών, ως τακτική ελέγχου των επικίνδυνων για την πρόκληση αναστατώσεων και εγκληματικών ενεργειών στο νησί ατόμων, με τη σχετική απομόνωση που αυτός προσέφερε. Οι συγγενείς τους απομονώνονταν το ίδιο ή λαμβάνονταν ως όμηροι, έως την εκπλήρωση των υποσχέσεων και των υποχρεώσεων που απέρρεαν από συμφωνίες με τους Βενετούς.

Ανάλογες τακτικές μετακίνησης πληθυσμών και ερήμωσης τόπων, καθώς και εγκατάστασης σε αυτούς πληθυσμών που μπορούν να ελεγχθούν, αποτελούν διαχρονικά συνήθεις πρακτικές επιβολής μιας αυθεντίας. Στην ανακοίνωση αυτή θα επιχειρηθεί μια συνολική θεώρηση της τακτικής αυτής στους αιώνες της Βενετοκρατίας στην Κρήτη και η ένταξή της σε ένα γενικότερο θεωρητικό

σχήμα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η καταγραφή και η μελέτη της γεωμορφίας των περιοχών που αποτέλεσαν εστίες ταραχών για τους Βενετούς στο νησί, σε όλη την περίοδο της κυριαρχίας σε αυτό. Θα επιχειρηθεί σύνδεση με ανάλογα φαινόμενα από τη νεότερη ιστορία και με προβλήματα και τάσεις παραβατικότητας που χαρακτήρισαν τις τοποθεσίες αυτές, λόγω της απομόνωσης και του δυσπρόσιτου, και συνεπώς δύσκολα ελεγχόμενου, των θέσεων αυτών έως και σήμερα. Θα εξεταστούν, τέλος, οι τόποι απομόνωσης και εκτοπισμού των ατόμων που οι Βενετοί θεωρούσαν επικίνδυνους για την ασφάλεια, τη σταθερότητα του κράτους και την προστασία και ήρεμη διαβίωση του υπόλοιπου πληθυσμού του νησιού.

Τσαπόγας Μιχάλης

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 13.40-14.00]

Για τον μεταβατικό χαρακτήρα των Συνταγμάτων της Κρητικής Πολιτείας

Τα Συντάγματα της Κρητικής Πολιτείας (1899 και 1907) μνημονεύονται συνήθως ως μεταβατικά, καθώς τέθηκαν σε ισχύ με δεδομένο και ομολογημένο τον προσωρινό τους χαρακτήρα εν όψει της ένωσης. Αυτό είναι αδιαμφισβήτητο ακριβές, τόσο σε σχέση με τη βούληση των συντακτών τους, όπως αποτυπώνεται στα τεκμήρια της εποχής, όσο και σε σχέση με την ιστορική τους μοίρα, όπως αποδεικνύεται εκ των υστέρων. Παραμένει όμως άξιο διερεύνησης το κατά πόσον αυτός ο μεταβατικός χαρακτήρας ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο των εν λόγω Συνταγμάτων, καθώς αυτή καθ' εαυτή η συνολική νομικοπολιτική τους φυσιογνωμία, αλλά και σειρά κατ' ιδίαν ρυθμίσεων ιδίως στο πεδίο των δικαιωμάτων, αποδίδουν ένα συγκροτημένο θεσμικό πλαίσιο, που κάλλιστα θα μπορούσε, αν οι εξελίξεις δεν ήσαν οι αναμενόμενες, να στηρίξει ένα σύγχρονο κυρίαρχο κράτος σε βάθος δεκαετιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι θαρραλέες και πρωτοποριακές ρυθμίσεις για την ιθαγένεια, τη θρησκευτική ελευθερία και τη μειονοτική κοινοτική αυτονομία, οι οποίες εντάσσονται σε μιαν ευκρινή εθνική στρατηγική όχι κατ' ανάγκην περιοριζόμενη στην προοπτική της ένωσης με το Βασίλειο της Ελλάδας. Ζητούμενο, με βάση συγκριτικά συνταγματικά δεδομένα αλλά και επίσημες διακηρύξεις ή υπόρρητες επισημάνσεις από τα πρακτικά των Συντακτικών Συνελεύσεων και άλλα αντίστοιχης σημασίας κείμενα, είναι το κατά πόσον οι συγκεκριμένοι θεσμοί εντάσσονταν απολύτως και αποκλειστικά, όπως έχει επικρατήσει να θεωρείται, στον γενικότερο διπλωματικό σχεδιασμό της μετάβασης από την οθωμανική στην ελληνική κυριαρχία, ή αν επιπλέον υπηρετούσαν την ανάγκη αυτοτελούς πολιτειακής οργάνωσης για το εναλλακτικό, έστω και απευκταίο, ενδεχόμενο μιας διαρκούς και αυτόνομης κρητικής ανεξαρτησίας.

Εργαστήριο πορφύρας στην πόλη των Χανίων

Το 2002, σε σωστική ανασκαφική έρευνα στο οικοπέδο ιδιοκτησίας Γ. Γωνιωτάκη στην οδό Μελετίου Μεταξάκη 32-34, στη συνοικία της Νέας Χώρας Χανίων, ήρθαν στο φως λείψανα εργαστηρίου παρασκευής πορφυρής βαφής του 1ου-2ου αι. μ.Χ. Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε δύο φούρνους, δύο δεξαμενές, έναν αγωγό και ένα πηγάδι μπαζωμένο με όστρεα κυρίως τύπου *Murex trunculus*. Η ποσότητα των οστρέων, ο τρόπος θρυμματισμού τους καθώς και η συνάφειά τους με τις εγκαταστάσεις που αποκαλύφθηκαν, υποδεικνύουν τη συγκεκριμένη παραγωγική δραστηριότητα σε μια θέση που κατά την αρχαιότητα βρισκόταν πολύ πιο κοντά στην ακτή.

Όπως προκύπτει και βιβλιογραφικά, στις περισσότερες περιπτώσεις εγκαταστάσεων που έχουν ερμηνευθεί ως εργαστήρια παραγωγής πορφυρής βαφής, η κυριότερη ένδειξη είναι οι αποθέσεις από σπασμένα όστρεα. Βέβαια τα τελευταία χρόνια η έρευνα έχει αποδείξει ότι η διαδικασία παρασκευής της βαφής είναι αρκετά πιο απλή απ' όσο αρχικά πιστευόταν και ο σύνθετος εργαστηριακός εξοπλισμός που περιγράφεται στις γραπτές πηγές δεν ήταν τόσο απαραίτητος στα εργαστήρια παραγωγής της βαφής όσο στις εγκαταστάσεις των βαφείων. Αυτό που απαιτούνταν ήταν η εκτέλεση μιας συγκεκριμένης σειράς εργασιών που γινόταν από έμπιστους και εχέμυθους ανθρώπους, που κρατούσαν μυστικές τις τεχνικές τους.

Η πορφύρα ήταν ένα προϊόν εξαιρετικά υψηλού κύρους, συνδεδεμένο με τον πλούτο και την κοινωνική θέση. Ο έλεγχος της παραγωγής και της διακίνησής της βρισκόταν στα χέρια της κεντρικής εξουσίας, και η ποσότητα της πρώτης ύλης, οι απαιτούμενες εργαστηριακές εγκαταστάσεις και η οργάνωση της δραστηριότητας ήταν μεγάλης κλίμακας. Η παραγωγή πορφυρής βαφής είχε μεγάλη οικονομική σημασία για μια πόλη. Η διαχείριση λοιπόν αυτού του πλούτου απαιτούσε αυστηρή επιτήρηση και ανθρώπους με γνώση της εσωτερικής και εξωτερικής αγοράς, αφού σε πολλές περιπτώσεις το μεγαλύτερο μέρος του προϊόντος ήταν για εξαγωγή.

Η πολύτιμη αυτή βαφή, που θεωρείται συροφαινικικής προέλευσης, έγινε γρήγορα γνωστή και στον υπόλοιπο χώρο της Μεσογειακής λεκάνης. Από τα προϊστορικά ήδη χρόνια εντοπίζεται βεβαιωμένα σε όλη την ανατολική Μεσόγειο και συνδέεται κυρίως με την εμφάνιση των ανακτορικών κέντρων κατά την Εποχή του Χαλκού. Η κατεργασία της πορφυρής βαφής έφτασε σε μεγάλη ακμή στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια. Θέσεις παραγωγής πορφύρας έχουν εντοπιστεί σε αρκετά νησιά του Αιγαίου, στην Πελοπόννησο, στα παράλια της Μικράς Ασίας, στην Κύπρο, στη Φοινίκη, στο Ισραήλ καθώς και στη βόρεια Αφρική (Τυνησία, Λιβύη).

Τσιγωνάκη Χριστίνα, Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος

[B - 22.9, Αίθουσα 2, 12.20-12.40]

Μετακινήσεις στην πρωτοβυζαντινή Κρήτη: «ξαναδιαβάζοντας» ιστορικές πηγές και αρχαιολογικά κατάλοιπα

Η ταυτοποίηση της προέλευσης καταλοίπων του υλικού πολιτισμού αποτέλεσε πάντα ένα από τα μεγάλα ζητούμενα στην αρχαιολογική επιστήμη. Τα αντικείμενα που ταξιδεύουν αποτελούν τις απτές και πιο εύκολα ανιχνεύσιμες αποδείξεις ενός δικτύου συναλλαγών και μετακινήσεων. Δυσκολότερες ίσως να ανιχνευτούν είναι οι μετακινήσεις των ανθρώπων οι οποίοι αναζητούν, μεταφέρουν, διαδίδουν ιδέες και μόδες.

Στην ανακοίνωση αυτή θα επιχειρήσουμε τη διερεύνηση των μετακινήσεων ανθρώπων από και προς την Κρήτη από τον 4ο αι. μ.Χ. έως και την αραβική κατάκτηση του νησιού. Μετακινήσεις ανθρώπων που ασκούν εξουσία, διανοητών ή απλών τεχνιτών, ακόμα και ανθρώπων που αναγκάστηκαν να μετακινηθούν λόγω αιχμαλωσίας ή πολέμου μπορούν να αποκαλυφθούν μέσα από μια νέα «ανάγνωση» των γραπτών πηγών και των αρχαιολογικών καταλοίπων.

Τσικαλάκης Γεώργιος Ι.

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 12.20-12.40]

Οι Ευρωπαϊκές επαναστατικές ιδέες στην Κρήτη της «εποχής των επαναστάσεων». Η περίπτωση της Σητείας του 1897

Η Κρήτη αποτελεί ένα μοναδικό φαινόμενο για την ιστορία των επαναστάσεων στην Ευρώπη του 19ου αι. Ουσιαστικά δεν υπάρχει άλλη περιοχή στην Ευρώπη με αριθμό επαναστάσεων περισσότερων από τις επαναστάσεις της Κρήτης, σε μια περίοδο 127 χρόνων. Από την Επανάσταση του 1770 με το μαρτυρικό θάνατο του Δασκαλογιάννη έως την τελευταία επανάσταση του 1897 η Κρήτη βιώνει ένα διαρκή επαναστατικό αγώνα, με εντάσεις και βίαιες συγκρούσεις. Αυτή η εποχή επαναστάσεων πώς μπορεί τελικά να ερμηνευτεί; Ως κοινωνικό φαινόμενο της ιδιοσυγκρασίας των Κρητών ή μήπως είναι το ιδεολογικό αποτέλεσμα των επαναστατικών ιδεών που κυοφορούνται στην Ευρώπη τον 18ο και 19ο αι.; Οι κοινωνικοί στοχαστές όπως ο Alexis de Tocqueville, ο Karl Marx ή ο Crane Brinton κ.ά. μπορεί να έχουν επηρεάσει τις ιδέες που δημιουργούν τα επαναστατικά αυτά φαινόμενα;

Τα ερωτήματα αυτά απαιτούν μεγάλη προσπάθεια έρευνας για να ερμηνευθούν στο σύνολό τους. Για το λόγο αυτό ίσως το να ξεκινήσουμε από μια περίπτωση μικρή και χρονικά, στο τέλος της «εποχής των επαναστάσεων», θα μπορούσε να δώσει σημαντικές πληροφορίες στο ζήτημα: η περίπτωση του 1897 και ειδικότερα η περιοχή της Σητείας. Η Σητεία ως περιοχή της Κρήτης έως το 1897 δεν είχε ενεργή συμμετοχή στις επαναστάσεις, όμως στην τελευταία επανάσταση η συμμετοχή των κατοίκων

T

ήταν έντονη αλλά και καλά οργανωμένη, επιπλέον οι συμμετέχοντες άφησαν πλούσιο συγγραφικό έργο που αφορά αυτά καθαυτά τα γεγονότα όσο και αυτοβιογραφικά έργα που μπορούν σήμερα να αναδείξουν πολλά από τα στοιχεία εκείνα που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές επιδράσεις από την Ευρώπη.

Στόχος της εργασίας θα είναι να εξετάσει κατά πόσο οι ευρωπαϊκές επαναστατικές ιδέες επηρεάζουν τους κρήτες επαναστάτες ειδικά στην περιοχή της ανατολικής Κρήτης, προσπαθώντας να διασταυρώσει πολυεπίπεδες πηγές σε μια εκ νέου ανάγνωση της ιστοριογραφίας των κρητικών επαναστάσεων αλλά και της ερμηνείας που δόθηκε από τους ίδιους τους επαναστάτες μέσα από τους ιδεολογικούς επηρεασμούς της δυτικής Ευρώπης.

Τσικνάκης Κωνσταντίνος Γ.

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 13.00-13.20]

Μεταφορές αρχαιοτήτων από την Κρήτη στη Βενετία στα τέλη του 16ου αιώνα

Στα τέλη του 16ου αι., η Κρήτη παρέμεινε η σημαντικότερη κτήση της Βενετίας στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου. Είναι η περίοδος κατά την οποία ο πλούσιος σε αρχαία μνημεία χώρος της ανταποκρίθηκε στις αυξανόμενες απαιτήσεις του βενετικού συλλεκτισμού.

Διάφορες μαρτυρίες σώζονται που αποδεικνύουν τις πολλαπλές επεμβάσεις που έγιναν τότε στις αρχαιότητες της Κρήτης. Τις περιορισμένες αρχαιολογικές ανασκαφές που ξεκίνησαν αρχικά ορισμένοι βενετοί αξιωματούχοι ακολούθησαν μεγαλύτερες και πιο οργανωμένες, οι οποίες επεκτάθηκαν σε ολόκληρο το νησί. Δεν απουσιάζουν οι περιπτώσεις εμπλοκής στις ανασκαφές του επίσημου Κράτους, γεγονός που πιστοποιεί την έκταση που άρχισε να παίρνει η αρχαιολογική έρευνα στην Κρήτη. Στο πλαίσιο αυτής της δραστηριότητας, στην οποία οφείλει πολλά η σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα, επισημάνθηκαν, καταγράφηκαν και, σε αρκετές περιπτώσεις, διασώθηκαν πολλές αρχαιότητες που διατηρούνταν στο νησί εκείνη την περίοδο.

Οι σχετικές κινήσεις, με επίκεντρο τα αιτήματα του βενετικού συλλεκτισμού, γρήγορα διευρύνθηκαν. Έχουν άμεση σχέση με τις επιστημονικές αναζητήσεις που είχαν ξεκινήσει στη δυτική Ευρώπη τις προηγούμενες δεκαετίες και συνεχίζονταν με ολοένα αυξανόμενο ρυθμό. Βρισκόμαστε στην περίοδο που η προσέγγιση της αρχαιότητας γίνεται μέσα από την κριτική θεώρηση των γραπτών πηγών της, πολλές από τις οποίες εκδίδονται για πρώτη φορά. Προσεκτικά και μετά από συστηματική έρευνα αναδεικνύεται ο πολιτισμός της από διάφορες πλευρές με βάση τις νέες επιστημονικές απαιτήσεις. Έτσι, τα αρχαιολογικά μνημεία θεωρούνται σημαντικά τεκμήρια της αρχαίας εποχής και γίνονται αντικείμενο προσεκτικών καταγραφών. Η

προσπάθεια για τη συγκέντρωση και τη μεταφορά τους θα οδηγήσει αργότερα, στις αρχές πια του 17ου αι., στην ίδρυση των πρώτων αρχαιολογικών μουσείων και στην επιστημονική μελέτη των αρχαίων αντικειμένων.

Στην ανακοίνωση, που στηρίζεται τόσο σε ανέκδοτα όσο και σε δημοσιευμένα έγγραφα, θα παρουσιαστούν όσες πληροφορίες έχουν διασωθεί για τις αρχαιολογικές έρευνες που διεξήχθησαν στον χώρο της Κρήτης κατά το δεύτερο μισό του 16ου αι. Πολλές από τις αρχαιότητες που εντοπίστηκαν μεταφέρθηκαν στη Βενετία και αποτέλεσαν τμήματα των πλούσιων συλλογών που είχαν συγκροτήσει γνωστές οικογένειες ευγενών της πόλης. Τελικά, παραχωρήθηκαν στο Βενετικό Κράτος και πέρασαν το 1596 στο νεοϊδρυθέν Statuario della Repubblica. Σήμερα βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Βενετίας.

Τσιμπούκης Γεώργιος

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 17.20-17.40]

Η εικόνα της Αποκάλυψης του Ιωάννη από τη μονή Πρέβελη Ρεθύμνου και τα εικονογραφικά της πρότυπα

Η εικόνα της Αποκάλυψης, έργο που αποδίδεται στον ζωγράφο Μιχαήλ Πρέβελη και χρονολογείται γύρω στα μέσα του 18ου αι., φυλάσσεται στη μονή Πρέβελη Ρεθύμνου. Το σημαντικό αυτό κειμήλιο αποτελεί ένα από τα ελάχιστα δείγματα εικονογράφησης του προφητικού βιβλίου του Ιωάννη που απαντούν στη μεταβυζαντινή τέχνη της ορθόδοξης Ανατολής και, ταυτόχρονα, είναι το μοναδικό –σύμφωνα με τη μέχρι σήμερα έρευνα– σωζόμενο έργο της Αποκάλυψης στην Κρήτη.

Στο εισαγωγικό πρώτο μέρος της ανακοίνωσης θα γίνει μια συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης του εικονογραφικού θέματος της Αποκάλυψης του Ιωάννη κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, τόσο στη μνημειακή ζωγραφική όσο επίσης σε φορητές εικόνες και εικονογραφημένα χειρόγραφα, ώστε να γίνουν αντιληπτά αφενός το ιστορικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της εποχής δημιουργίας της εικόνας και αφετέρου η σπανιότητα του θέματος.

Στο δεύτερο μέρος της εισήγησης θα γίνει μια σύντομη περιγραφή της εικόνας. Η διήγηση διαρθρώνεται σε τρία επίπεδα, χωρίς διαχωριστικές ζώνες. Στο κατώτερο τμήμα εικονίζεται ο Ιωάννης με το σύμβολό του, τον αετό, να ξεκινά τη συγγραφή της Αποκάλυψης (κεφ. α'), στο μέσον απεικονίζεται η εκδίωξη της περιβεβλημένης με τον ήλιο γυναίκας από τον επτακέφαλο δράκοντα και η απομάκρυνση του παιδιού της γυναίκας προς τον Θεό (κεφ. β'), ενώ στο ανώτερο τμήμα παριστάνεται η Νέα Ιερουσαλήμ (κεφ. κα').

Στο τρίτο μέρος θα επιχειρηθεί η εικονογραφική ανάλυση της εικόνας, μέσω της σύγκρισης των παραστάσεων της με παρόμοιες σκηνές της Αποκάλυψης, τόσο από την ορθόδοξη εικονογραφία όσο και από τη δυτική τέχνη, ώστε να

εντοπιστούν τα πιθανά εικονογραφικά πρότυπα που χρησιμοποίησε ο ζωγράφος. Από τη μέχρι σήμερα έρευνα προκύπτει ότι η εικόνα έχει επηρεαστεί από τη φλαμανδική τέχνη, ωστόσο διατηρεί στοιχεία που την εποχή αυτή απαντούν και στην ορθόδοξη εικονογραφία.

Στο τελευταίο μέρος της ανακοίνωσης θα συνοψιστούν οι σχετικές εικονογραφικές παρατηρήσεις και, αφού ληφθούν υπόψη τα νέα δεδομένα της έρευνας, θα καταβληθεί προσπάθεια να ανιχνευτούν οι πιθανοί δρόμοι μετακίνησης των εικονογραφικών προτύπων. Για το σκοπό αυτό θα ερευνηθούν τόσο οι σχέσεις του ζωγράφου με σημαντικά κέντρα τέχνης της εποχής στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα (Άθως, Ήπειρος, κ.ά.) και στη Δύση, όσο και οι σχέσεις της μονής Πρέβελη με πρόσωπα που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν κάποιο ρόλο στην έλευση των χρησιμοποιηθέντων προτύπων, δεδομένου ότι στην Κρήτη δεν υπήρξε εικονογραφική παράδοση στη δημιουργία κύκλων ή έστω μεμονωμένων σκηνών της Αποκάλυψης. Ζητούμενα της έρευνας αποτελούν, εξάλλου, να εξηγηθεί η επιλογή του ζωγράφου να εικονογραφήσει τα συγκεκριμένα κεφάλαια της Αποκάλυψης (α', ιβ' και κα'), καθώς και να ερμηνευθεί η επιλογή τοποθέτησης της εικόνας στην αρχική της θέση, δηλαδή στο τέμπλο του ναού.

Τσουγκαράκης Δημήτριος, Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 11.00-11.20]

Κινητικότητα μοναχών και κληρικών εντός και εκτός Κρήτης την εποχή της Βενετοκρατίας

Ήδη από τα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια διάφορες εκκλησιαστικές αλλά και κοσμικές διατάξεις ασχολήθηκαν με το ζήτημα των μετακινήσεων, κυρίως των μοναχών, τις οποίες προσπαθούσαν να περιορίσουν, και να επιβάλουν στους μοναχούς μια σταθερή τοποθεσία διαμονής. Ήταν η περίφημη *stabilitas loci*. Η αποτυχία αυτών των προσπαθειών στην πράξη υπήρξε προφανής, καθώς οι κληρικοί και περισσότερο οι μοναχοί αποτελούσαν διαχρονικά ένα σχεδόν διαρκώς μετακινούμενο σώμα.

Οι μετακινήσεις αυτές είναι φανερές και στα χρόνια της Βενετοκρατίας στην Κρήτη. Οι βενετικές αρχές, επίσης, δυσφορούσαν με αυτές και προσπαθούσαν να τις ελέγξουν. Μοναχοί ή ιερείς, αλλά και ιεράρχες έρχονται από άλλες περιοχές, όχι αποκλειστικά βενετοκρατούμενες, και εγκαθίστανται σε μονές ή απλώς δραστηριοποιούνται για ένα διάστημα στην Κρήτη, και αντιστρόφως Κρήτες ιερείς και μοναχοί ταξιδεύουν, εγκαθίστανται και συχνά διατρέπουν εκτός Κρήτης. Επίσης παρατηρούνται συχνές μετακινήσεις κληρικών και μοναχών μέσα στην Κρήτη, καθώς άλλαζαν συχνά το ίδρυμα στο οποίο εγκαταβιούσαν, αν πρόκειται για μοναστήρι, ή αναλάμβαναν ως εφημέριοι άλλες εκκλησίες για μικρότερα ή μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα.

Στην ανακοίνωση αυτή γίνεται προσπάθεια να διερευνηθούν οι διάφορες μορφές αυτών των μετακινήσεων και μετεγκαταστάσεων, και να εξεταστούν τα αίτια που οδηγούσαν σε αυτές, τα οποία φαίνεται ότι ήταν άλλοτε θρησκευτικά και άλλοτε οικονομικά. Θα αναφερθούν επίσης ορισμένες σημαντικές και κατά κάποιο τρόπο εμβληματικές περιπτώσεις τέτοιων μετακινήσεων.

Τσουρινάκη Σοφία

[B - 23.9, Αίθουσα 2, 18.00-18.20]

Το γυναικείο φουστάνι του 16ου-19ου αιώνα, περισσότερες παρατηρήσεις για την κεντητική συνέχεια στην Κρήτη

Πολλές μουσειακές συλλογές περιέχουν τμήματα αυτού που κάποτε υπήρξε ο κεντημένος ποδόγυρος του κρητικού *φουστανιού*, ένα ένδυμα που έμοιαζε μορφολογικά στα δυτικά Αναγεννησιακά ρούχα, αλλά σχετίζεται άμεσα με τη βυζαντινή κεντητική παράδοση και τις χαμένες ενδυμασίες του Αρχιπελάγους. Αυτό το ένδυμα είχε πάψει πια να χρησιμοποιείται στα μέσα του 19ου αι., όταν άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτες συλλογές των ελληνικών κεντημάτων στα μουσεία. Προφανώς, ο μακρύς ποδόγυρος με τα *γραπτά* κεντήματα και την κρητική *πτερόμορφη* βελονιά των φουστανιών κόπηκε και φυλάχτηκε ως οικογενειακό κειμήλιο ή πουλήθηκε.

Ωστόσο, υπάρχει μια σημαντική ομάδα ακέραιων *φουστανιών* που φέρουν κεντημένη την ημερομηνία κατασκευής, καθώς και τα ονόματα των γυναικών που τα φιλοτέχνησαν. Το Μουσείο Victoria & Albert έχει τρία δείγματα: το φουστάνι no. 2054-1876 φέρει κεντημένη χρονολογία 1733 και το όνομα της κεντήστρας *Γεωργία Γραμματικόπουλου*. Το φουστάνι no. T.97-1967 φέρει χρονολογία 1757 και το όνομα *Μαρία Παπαδοπούλα*. Το τμήμα του ποδόγυρου no. 2051-1876 φέρει χρονολογία 1762. Στις συλλογές του Μητροπολιτικού Μουσείου Τέχνης, υπάρχουν δύο τμήματα φουστανιών με ποδόγυρο, χρονολογημένα το 1697 και 1726. Όλες οι χρονολογίες οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα συγκεκριμένα κρητικά φουστάνια κεντήθηκαν μετά το 1669, όταν δηλαδή η πολιτική εξουσία στην Κρήτη είχε περάσει από τα χέρια των Ενετών στους Οθωμανούς.

Γύρω στο 1211, η Κρήτη έγινε η κύρια υπερπόντια αποικία της Βενετίας, όπου μεταφέρονταν μεγάλες ποσότητες ευρωπαϊκών υφασμάτων. Η άφιξη του δόγη και της ακολουθίας του έφερε στο νησί τις νέες ευρωπαϊκές μόδες και στάθηκε η αφορμή να δημιουργηθεί μια νέα κοσμοπολίτικη τάξη που διατηρούσε στενούς δεσμούς με τη Βενετία. Επιπλέον, η χάραξη των νέων εμπορικών δρόμων στο Αιγαίο και η επέκταση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αποτελούν ανιχνεύσιμες συγκυρίες στην κεντητική τέχνη της Κρήτης, η θεματογραφία της οποίας φαίνεται να «παγώνει» ανάμεσα στον 15ο και 16ο αι. Τριάντα οκτώ μέρες μετά την κατάληψη του Χάνδακα από τους Οθωμανούς, ο Πασάς έδωσε εντολή να εισάγονται υφάσματα από όλες

T

τις μουσουλμανικές περιοχές: «κατηφέδες, δαμάσκο, καμουχάδες, πεποικιλμένοι ταφτάδες ή άλλα μεταξωτά, εριούχα, δέρματα λυγκός, αλώπεκος, ικτίδος και πιλήματα δι' επενδύτας». Ταυτόχρονα οι οθωμανοί αξιωματικοί και οι έλληνες μετανάστες που έφτασαν από τα γύρω νησιά και την Κωνσταντινούπολη έδωσαν μια πνοή ανανέωσης στην τοπική κοινωνία. Αυτή η άρχουσα τάξη ύφανε, κέντησε και φόρεσε τα φουστάνια με τους κεντημένους ποδόγυρους.

Η ενετική εμπορική επικράτεια στην ανατολική Μεσόγειο και η σταδιακή οθωμανική κατοχή φαίνεται ότι σηματοδότησαν τη μορφοποίηση αλλά και την απώλεια μιας μεσαιωνικής παράδοσης, που σήμερα αναγνωρίζεται σαν χαρακτηριστικό ύφος της κεντητικής τέχνης στην Κρήτη. Αν και η σχηματοποίηση αυτού του ύφους είχε αρχίσει κατά την περίοδο της ενετικής κυριαρχίας, η ωριμότητα και η αποκρυστάλλωσή του συντελέστηκε κατά την περίοδο της οθωμανικής κατοχής. Κι ενώ οι πολύχρωμοι ποδόγυροι χρονολογούνται από την πρώιμη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, οι μονόχρωμοι ποδόγυροι αποτελούν την πρώτη φάση της σταδιακής εξαφάνισης, στις αρχές του 19ου αι. Αυτή την περίοδο, τα κρητικά κεντήματα «αποκρυσταλλωμένα» σταμάτησαν να καταγράφουν με πληρότητα τις πολυτισμικές τους αξίες.

Φαντάκης Ιωάννης

[POSTER, B - 24.9, Αίθουσα 6]

Η κεραμική από το βυζαντινό τείχος Χανίων

Το Βυζαντινό Τείχος Χανίων αποτελεί σήμερα ένα από τα καλύτερα σωζόμενα δείγματα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής του πρώιμου Μεσαίωνα, αστικού χαρακτήρα, στον ελλαδικό χώρο. Εξετάζοντας το σημαντικό αυτό μνημείο, παρά τις διαχρονικές επεμβάσεις που έχει δεχθεί, μπορεί να γίνει αντιληπτό ότι λειτουργεί σαν ανοικτό βιβλίο με πάμπολλες πληροφορίες για την πόλη, την ιστορική ακρόπολη της οποίας περικλείει.

Η αφορμή για την ενασχόληση με το θέμα αυτό δόθηκε όταν το φθινόπωρο του 2011 ξεκίνησαν οι εργασίες του έργου «Συντήρηση και Αποκατάσταση του Βυζαντινού Τείχους Χανίων», ενταγμένου στο πρόγραμμα ΕΣΠΑ. Κατά τη διάρκεια των εργασιών αυτών, πλήθος από όστρακα διαφόρων περιόδων και εποχών ήλθαν στην επιφάνεια. Τούτα αποκαλύφθηκαν μετά από καθαρισμούς των κάθετων στοιχείων, εργασίες αποκατάστασης των δαπέδων των πύργων Α' και Β', αλλά και κατόπιν εργασιών κατασκευής αντλιοστασίου αποχέτευσης του Δήμου Χανίων μέσα στην τάφρο της οχύρωσης. Οι εργασίες διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου αποκάλυψαν ένα ακόμα μεγαλύτερο αριθμό οστράκων, τα οποία προσέθεσαν επιπλέον στοιχεία για τη χρονολόγηση του τείχους αλλά και διαφώτισαν άγνωστες έως τώρα πτυχές των φάσεων κατασκευής του, αφού προσέδωσαν σχετικά ασφαλή χρονολόγηση.

Η κεραμική λοιπόν που περισυνελέγη προέρχεται από το νότιο τμήμα του Βυζαντινού Τείχους, το οποίο χωρίζεται σε τρία τμήματα για τεχνικούς λόγους. Πρόκειται για το τμήμα Α΄ επί της οδού Καραολή Δημητρίου, το τμήμα Β΄ επί του δυτικού μέρους της οδού Σήφακα και το τμήμα Γ΄ επί του ανατολικού μέρους της ίδιας οδού. Η κεραμική αυτή, αφού συγκεντρώθηκε σε μεγάλους αριθμούς, καλύπτει σχεδόν το σύνολο του χρονολογικού φάσματος της πόλης των Χανίων. Συναντώνται όστρακα από την ύστερη μινωική, την αρχαϊκή, την κλασική και τη ρωμαϊκή εποχή (αρμοδιότητας αρχαιολόγων της πρώην ΚΕ΄ ΕΠΚΑ) αλλά και από την περίοδο του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης και των Νεότερων χρόνων, όπου θα επικεντρωθεί η παρούσα ανακοίνωση.

Διαπιστώνεται έτσι η εκπροσώπηση της α΄ βυζαντινής περιόδου με ένα σημαντικό αριθμό δειγμάτων, ενώ απουσιάζουν οι λεγόμενοι «σκοτεινοί αιώνες». Επανέρχεται η παρουσία με λίγα όστρακα της β΄ βυζαντινής περιόδου, ενώ η εποχή της Βενετοκρατίας παρείχε και τους μεγαλύτερους αριθμούς. Ακολουθώς, η οθωμανική και νεότερη περίοδος εκπροσωπούνται από σημαντικά μεγαλύτερους αριθμούς.

Στην παρούσα εισήγηση θα καταβληθεί προσπάθεια να παρουσιαστεί δειγματοληπτικά ένα μικρό αλλά αντιπροσωπευτικό μέρος των όσων ανευρέθησαν, συμβάλλοντας έτσι στην προσπάθεια επίλυσης των ζητημάτων χρονολόγησης των φάσεων του Βυζαντινού Τείχους.

Φουρνάρκης Κωνσταντίνος

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 11.00-11.20]

Το ταξίδι του Χατζημιχάλη Γιάνναρη από τη Ρωσία στην Κρήτη

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί η αδημοσίευτη έμμετρη και πεζή αφήγηση του Χατζημιχάλη Γιάνναρη, στην οποία ο αυτοδιηγητικός αφηγητής εξιστορεί το ταξίδι του από τη Ρωσία έως την Κρήτη για να συμμετάσχει στην επανάσταση του 1878. Στο ταξίδι αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θαλασσινή περιπέτεια του ήρωα στο τρικυμισμένο πέλαγος την παραμονή του αγίου Νικολάου, στις 5 Δεκεμβρίου 1877. Το γεγονός θα συσχετιστεί με ανάλογες μετακινήσεις Κρητών αγωνιστών, οι οποίοι πέρασαν το Κρητικό Πέλαγος για να λάβουν μέρος στην επανάσταση του 1878. Θα επισημανθεί επίσης η διακειμενικότητα –και κατά συνέπεια η μεταβίβαση λογοτεχνικών θεμάτων και τρόπων– στο κείμενο του Χατζημιχάλη και στην αφήγηση της θαλασσινής περιπέτειας του Ιλαρίωνος Σκίνερ, η οποία περιπέτεια συνέβη κατά την επανάσταση του 1866, συγκεκριμένα την άνοιξη του 1867. Το καίκι που μετέφερε τον Σκίνερ ακολούθησε, βέβαια, διαφορετική πορεία στην προσπάθειά του να διαφύγει από την Κρήτη στα Επτάνησα.

Σημειώνεται ότι η αφήγηση του ταξιδιού του Χατζημιχάλη έχει σωθεί σε δύο έμμετρες και δύο πεζές επεξεργασίες. Θα επισημανθεί τέλος το φαινόμενο της λογοτεχνικής μετάβασης από τον πεζό στον έμμετρο λόγο, τεχνική που

χρησιμοποίησαν λαϊκοί ποιητές και προφανώς μιμήθηκε ο Διονύσιος Σολωμός.

Φραϊδάκη Αθηνά

[POSTER, B - 24.9, Αίθουσα 6]

Σωστική ανασκαφή κτηρίου της πρώτης βυζαντινής περιόδου στο Πάνορμο Π.Ε. Ρεθύμνου: επιτραπέζια και μαγειρικά σκεύη, λεκάνες-κάδοι

Η σωστική ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε οικόπεδο στη θέση *Λίμνη* του παραθαλάσσιου οικισμού Πανόρμου Π. Ε. Ρεθύμνου, από την 28η Ε.Β.Α. κατά τα έτη 2008 και 2009, αποκάλυψε κτήριο με δύο δωμάτια διευθετημένα βόρεια και άλλα δύο διευθετημένα κατά αντιστοιχία νότια, ενώ ερευνήθηκε επίσης και μεγαλύτερων διαστάσεων χώρος στα δυτικά, ο οποίος καλυπτόταν από παχύ στρώμα επιχώσεων. Βόρεια των δωματίων αναπτύσσεται εξωτερικός χώρος, το δάπεδο του οποίου καλύπτεται από ακανόνιστες πωρολιθικές και σχιστολιθικές πλάκες, και αποτελούσε πιθανόν την αυλή του κτηρίου.

Το ενδιαφέρον με το στρώμα καταστροφής του κτηρίου είναι ότι παρουσιάζεται όμοιο και ελάχιστα διαταραγμένο τουλάχιστον στο κυρίως σώμα του συγκροτήματος και ειδικότερα στους χώρους που ταυτίζονται με τους χώρους εστίασης, τους αποθηκευτικούς και τους εργαστηριακούς. Ασφαλή χρονολόγηση για το στρώμα καταστροφής του κτηρίου δίδουν τα νομίσματα του 7ου αι., ένας ημιφόλλης της βασιλείας του Φωκά (κοπή έτους 603-609 μ.Χ.) και τρεις φόλλεις βασιλείας του Κωνσταντα Β' (κοπές ετών 641-664 μ.Χ.), ενώ χαρακτηριστικά για την εξεταζόμενη περίοδο είναι και τα μεταλλικά αντικείμενα που προήλθαν από την ανασκαφική έρευνα του κτηρίου.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η παρουσίαση μέρους της συντηρημένης κεραμικής που προήλθε από το στρώμα καταστροφής του κτηρίου. Οι ομάδες που εξετάζονται είναι οι εξής: (α) επιτραπέζια κεραμική, (β) μαγειρικά σκεύη, (γ) λεκάνες-κάδοι.

Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού που παρουσιάζεται αφορά κυρίως σε θραύσματα αγγείων (πινακίων και μαγειρικών σκευών), σε λίγα που διασώθηκαν σχεδόν ακέραια και κάποια που συγκολλήθηκαν. Εννέα θραύσματα πινακίων προέρχονται από εργαστήρια της βόρειας Αφρικής και χρονολογούνται από το πρώτο μισό του 6ου έως και μετά τα μέσα του 7ου αι. Ένα θραύσμα από χείλος πινακίου αποτελεί προϊόν εργαστηρίου της Μικράς Ασίας και είναι αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της Υστερο-ρωμαϊκής Γ' κεραμικής. Εξετάζονται επίσης δύο ακέραια κύπελλα.

Σε ό,τι αφορά στα μαγειρικά αγγεία, οι χύτερες υπερτερούν αριθμητικά και διακρίνονται στους εξής τύπους: (α) με κοντό, κάθετο, λοξό λαιμό και ευθύ χείλος, (β) με λεπτό λαιμό, λοξό χείλος και λεπτή προεξοχή για το καπάκι, (γ) χωρίς λαιμό, με χείλος τετράγωνης διατομής, λοξό.

Εξετάζονται επίσης, χαρακτηριστικά για τον 7ο αι., παραδείγματα λεκανών και κάδων.

Φρυγανάκης Γεώργιος

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 17.20-17.40]

Η Ρεθυμνιώτικη πένα και οι πρόσφυγες της Καταστροφής του '22

Στην εργασία ιχνηλατείται η διαδρομή της ρεθυμνιώτικης πένας στον τοπικό (για λόγους οικονομίας) Τύπο, έντυπο και ηλεκτρονικό, αναφορικά με τους πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής. Μια διαδρομή που κινείται συνολικά σε δύο πλάνα.

Το ένα αναφέρεται στον ξεριζωμό των Ελλήνων από την «καθ' ημάς Ανατολή» (Μικρά Ασία-Πόντος-Θράκη) και στο ρίζωμά τους στην Κρήτη και ειδικότερα στο Ρέθυμνο. Αυτοί διακρίνονται: (α) σ' αυτούς που ήλθαν λίγο πριν από το '22 υπό την πίεση της ανασφάλειας, (β) στους πρόσφυγες του '22, που ήταν και η μεγάλη μάζα (εδώ αναφέρονται και οι Αρμένιοι) και (γ) σ' αυτούς που ήρθαν με την Ανταλλαγή των πληθυσμών του 1924.

Το άλλο πλάνο αναφέρεται στην «έξοδο» των μουσουλμάνων της Κρήτης κατά την Ανταλλαγή των πληθυσμών, παρακολουθώντας κάπως τη δική τους πορεία – αντίστροφη προς αυτήν των Ελλήνων, αλλά «παράλληλη» μετά την εγκατάστασή τους στις νέες τους πατρίδες. Στην πληθυσμιακή αυτή ομάδα διακρίνονται: (α) οι Τούρκοι μουσουλμάνοι, (β) οι Έλληνες εξωμότες, αρκετοί από τους οποίους παρέμεναν κρυπτοχριστιανοί και (γ) οι Αφρικανοί (ή «Αφροκρήτες» και σήμερα «Αφροτούρκοι»), που είχαν εγκατασταθεί στην Κρήτη κατά διάφορα ιστορικά κύματα ως δούλοι ή μισθοφόροι, γνωστοί στην τελευταία φάση ως «Χαλικούτες». (Για πρώτη φορά συμπληρώνεται ο παγκόσμιος χάρτης των δρόμων των Αφρικανών σκλάβων με βέλη προς Ανατολάς, ενώ μέχρι τώρα είχαν κατεύθυνση μόνο προς Δυσμάς).

Κοινός τόπος της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ρεθυμνιωτών συγγραφέων είναι η διάκριση/διαβάθμιση των συνθηκών εξόδου των «Ελληνο-μικρασιατών» και των «Τουρκοκρητικών» αλλά και μεταξύ των τριών υποκατηγοριών των πρώτων.

Κοινός τόπος τους, επίσης, είναι η αναγνώριση της καθοριστικής συμβολής των Ελλήνων προσφύγων στην πρόοδο της νέας τους πατρίδας σε όλους τους τομείς. Μια αναγνώριση που κατακτήθηκε ως άθλων έπαθλο.

Ένα βασικό θέμα που εντοπίζεται είναι η διαφοροποίηση των συγγραφέων, ως προς τη στάση (αρνητική, θετική, αδιάφορη) των ντόπιων Κρητικών απέναντι στους πρόσφυγες, που απηχεί ανάλογη διαφοροποίηση απόψεων μεταξύ των ίδιων των προσφύγων και των ντόπιων. Δεν πρόκειται για αντιφατικές απόψεις αλλά για αντίθετες, που η σύνθεσή τους αποδίδει την πλήρη πραγματικότητα.

Κάποιοι περιορίστηκαν με περισσή νοσταλγία στις «ιδανικές σχέσεις» χριστιανών και μουσουλμάνων στην Κρήτη προ της Ανταλλαγής, σφυρίζοντας

όμως αδιάφορα για το θέμα της προσφυγιάς. Κάποιοι τήρησαν τα προσχήματα με κάποια φειδωλή αναφορά. Και η αποσιώπηση και ο ψίθυρος έχουν φυσικά τη σημειολογία τους.

Γενικά, η ιχνηλασία των αποτυπωμάτων που άφησε πίσω της η ρεθυμνιώτικη πένα επιχειρεί να συμβάλει στην κατανόηση των ανθρωπολογικών, κοινωνικών, πολιτισμικών συντεταγμένων του τόπου μας και εντέλει στην απόκτηση επαρκούς αυτογνωσίας αλλά και αλληλοκατανόησης.

Φυσαράκης Κωνσταντίνος

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 17.20-17.40]

Μετακινήσεις και επιρροές στην εκπαιδευτική κοινότητα των σχολείων της πόλεως του Ηρακλείου την περίοδο 1858-1878

Η εργασία αυτή, μέσα από έγγραφα, επιστολές, πίνακες και αναφορές κυρίως του Αρχείου της (Χριστιανικής) Δημογεροντίας Ηρακλείου (ΑΔΗ) της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης (ΒΔΒ) αποτελεί μια συγκριτική ανάλυση, συμπλήρωση και τεκμηρίωση άλλων σχετικών με την ιστορία της εκπαίδευσης του Τμήματος Ηρακλείου προγενέστερων εργασιών μου, που αφορούν στην ίδια περίπου κρίσιμη χρονική περίοδο των κρητικών επαναστάσεων. Εδώ παρατίθενται νεότερα στοιχεία σε σχέση με τις μετακινήσεις εντός και εκτός πόλεως Ηρακλείου και Κρήτης μαθητών, διδασκάλων, εποπτικού εκπαιδευτικού υλικού και τις επιρροές προγραμμάτων, μεθόδων διδασκαλίας, ιδεών κλπ., που προέκυψαν από τη συνέχιση της έρευνάς μου σχετικά με τη λειτουργία των σχολείων της πόλεως του Ηρακλείου, τις εξωτερικές επιδράσεις που δέχθηκαν, τις συνθήκες, τους εκπαιδευτικούς, τα προσόντα και τους μισθούς τους, τα διδασκόμενα μαθήματα, τα υλικά μέσα, τα προτεινόμενα βελτιωτικά μέτρα κλπ. Μέσα από τα δεδομένα σημαντικών επιστολών, αναφορών και πινάκων αναλύονται, συγκρίνονται και παρουσιάζονται τεκμηριωμένα τα βασικά ποσοτικά κυρίως αλλά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των παραπάνω μετακινήσεων-επιρροών, καθώς και οι συνθήκες της εκπαιδευτικής διαδικασίας της εποχής. Ρίχνεται φως στη στοιχειώδη και βασική εκπαίδευση (πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια), που διαχρονικά οργανώνεται και μεθοδεύεται από τη Δημογεροντία Ηρακλείου και τις Σχολικές Εφορείες της πόλης και του Τμήματος, και παρουσιάζει προοπτικές πλήρους ανάπτυξης με τη δημιουργία, εποπτεία και χρηματοδότηση συνεχώς νέων Δημοτικών και Ελληνικών Σχολείων στην επαρχία και το όλο Τμήμα του Ηρακλείου, καθώς

και της σταδιακής ανάπτυξης του μοναδικού τότε Κρητικού Γυμνασίου της πόλεως Ηρακλείου. Καταβάλλεται επίσης προσπάθεια περαιτέρω συγκριτικής ανάλυσης των μετακινήσεων αυτών με προγενέστερες και μεταγενέστερες κάθε εποχής (π.χ. προ- και μετα-επαναστατικές) εκπαιδευτικές καταστάσεις, για να γίνει πληρέστερα κατανοητή η εικόνα της εκπαίδευσης τα δύσκολα και σκοτεινά αυτά χρόνια για την πόλη του Ηρακλείου και την Κρήτη γενικότερα.

Χαιρέτη Φωτεινή Ν.

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 10.40-11.00]

Αναζητώντας δικαιοσύνη: η μετακίνηση από τα χωριά των επαρχιών στο ιεροδικείο του Χάνδακα κατά τις πρώτες δεκαετίες της οθωμανικής κυριαρχίας

Το θέμα της ανακοίνωσης είναι η παρουσία στο ιεροδικείο του Χάνδακα των χριστιανών και των μουσουλμάνων από τα χωριά των επαρχιών (ναχιγέδων/nahiye), όπου διέμεναν,. Ως αρχειακή πηγή για την έρευνα χρησιμοποιήθηκαν οι οθωμανικοί ιεροδικαστικοί κώδικες 2, 3, 4 και 5, που φυλάσσονται στη Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου και έχουν μεταγραφεί και μεταφραστεί στα ελληνικά από την ερευνητική ομάδα του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών, με επικεφαλής την κυρία Ελισάβετ Ζαχαριάδου, στην οποία έχω συμμετάσχει. Οι κώδικες αυτοί (σιτζιλ/sicil) ήταν τα κατάστιχα που τηρούσε ο καδής, δηλαδή ο οθωμανός ιεροδίκης που ήταν διορισμένος στον Χάνδακα με αρμοδιότητες δικαστικές, συμβολαιογραφικές και διοικητικές. Οι υποθέσεις που καταχωρούνταν στα κατάστιχα δεν περιορίζονταν μόνο στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης, για την εφαρμογή της οποίας ήταν υπεύθυνος αποκλειστικά ο καδής, τόσο για τους μουσουλμάνους όσο και για τους μη μουσουλμάνους υπηκόους. Υποθέσεις όπως η καταγραφή των γαμήλιων συμβολαίων, των διαζυγίων, των αγοραπωλησιών κινητής και ακίνητης περιουσίας, των εξισλαμισμών, των υιοθεσιών και των κηδεμονιών ανηλίκων, των διενέξεων που αφορούσαν οικογενειακές, οικονομικές, φορολογικές ή κληρονομικές διαφορές, καθώς και τα σουλτανικά διατάγματα που έφταναν στο νησί από την Κωνσταντινούπολη, καταγράφονταν καθημερινά στους ιεροδικαστικούς κώδικες του Χάνδακα.

Όπως συνέβαινε και στις υπόλοιπες οθωμανικές κτήσεις, το δικαστήριο του καδή στο Χάνδακα ήταν ανοιχτό σε όλους τους οθωμανούς υπηκόους και σε θεωρητικό επίπεδο τουλάχιστο αποδεδειγμένο από κοινωνικές, οικονομικές ή φυλετικές διακρίσεις· εξάλλου, πολλές υποθέσεις μαρτυρούν πως, παρά το υποδεέστερο νομικό τους καθεστώς, οι μη μουσουλμάνοι συχνά κέρδιζαν δίκες με μουσουλμάνους αντίδικους. Ο καδής εκδίκαζε όλες τις υποθέσεις με βάση τον ιερό μουσουλμανικό νόμο (σεριάτ/seriat) που στηριζόταν στο Κοράνι, επικουρούμενος από τις δευτερεύουσες, σε επίπεδο αρχής, αλλά

σημαντικές πηγές δικαίου: το σουλτανικό (κανούν/kanun) και το εθιμικό δίκαιο (οurf/örf).

Για τους κατοίκους του Χάνδακα η πρόσβαση στο ιεροδικείο ήταν εύκολη και άμεση. Τι συνέβαινε όμως με τους κατοίκους των επαρχιών που υπάγονταν διοικητικά στο Χάνδακα και έπρεπε να μετακινηθούν στην πόλη αναζητώντας δικαιοσύνη ή επιδιώκοντας να καταγράψουν τις υποθέσεις τους; Οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι των ναχιγέδων Πεδιάδας, Μονοφατσίου, Καινούργιου, Πυργιώτισσας, Μαλεβιζίου και Τεμένους είχαν τη δυνατότητα να προσφύγουν στο ιεροδικείο του Χάνδακα; Το έκαναν με ευκολία και με ποια συχνότητα; Για τι είδους υποθέσεις και πώς αντιμετωπιζόνταν από τον καδή; Παρουσιάζονταν σε αυτόν αυτοπροσώπως ή επέλεγαν να εκπροσωπηθούν από κάποιο πληρεξούσιο; Για ποιους λόγους οι χριστιανοί και οι χριστιανές επέλεγαν τον καδή και τη μουσουλμανική δικαιοσύνη για τις υποθέσεις τους; Η παρούσα ανακοίνωση θα προσπαθήσει να δώσει απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, μελετώντας τις υποθέσεις που καταγράφηκαν στα τέσσερα ιεροδικαστικά κατάστιχα που σημειώθηκαν παραπάνω και που συνολικά περιλαμβάνουν 3.735 καταχωρίσεις. Το χρονικό πλαίσιο της έρευνας αφορά στις πρώτες δεκαετίες μετά την οθωμανική κατάκτηση (1669-1690). Παρόλο που οι καταχωρίσεις των παραπάνω κωδίκων φτάνουν μέχρι τα μέσα του 18ου αι., σκόπιμα επιλέχθηκε να μελετηθεί η πρώιμη οθωμανική περίοδος, εξαιτίας των ιδιαίτερων διοικητικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών που δημιούργησε ο μακροχρόνιος πόλεμος για την κατάκτηση του Χάνδακα.

Χαλκιαδάκης Εμμανουήλ Γ.

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 18.20-18.40]

Η εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στο Ηράκλειο και η ανοικοδόμηση του ναού του Αγίου Νικολάου Νέας Αλικαρνασσού

Η ανακοίνωση αυτή αναφέρεται στην ανοικοδόμηση του ναού του Αγίου Νικολάου, πολιούχου της Νέας Αλικαρνασσού, από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες που κατέφθασαν στο Ηράκλειο στις αρχές του 20ού αι. Ο ναός αυτός συνδέεται άρρηκτα με τον πολιτισμό και την παράδοση του Μικρασιατικού Ελληνισμού και παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον στο πλαίσιο της εγκατάστασης και ενσωμάτωσης των Μικρασιατών προσφύγων στο Ηράκλειο.

Οι πρώτοι Μικρασιάτες πρόσφυγες κατέφθασαν στο Ηράκλειο το 1914. Το μεγαλύτερο μέρος τους εγκαταστάθηκε μετά το 1922 στον οικισμό της Νέας Αλικαρνασσού, όπως ονομάστηκε από τον τόπο προέλευσης των προσφύγων. Στο πλαίσιο της νέας πόλης που δημιουργήθηκε προβλέφθηκε η κατασκευή της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου για τα λατρευτικά καθήκοντα των προσφύγων, αλλά και για να τους θυμίζει τον ομώνυμο ναό που υπήρχε στον

τόπο προέλευσής τους, την Αρχαία Αλικαρνασσό (Πετρούμι) της Μικράς Ασίας.

Ο πρώτος ναός κατασκευάστηκε το 1927, ενώ ο μεταγενέστερος λειτούργησε για πρώτη φορά το 1954. Η εικόνα του Αγίου Νικολάου, που μεταφέρθηκε από τους πρόσφυγες στη Νέα Αλικαρνασσό, είναι αυτή πάνω στην οποία, κατά την παράδοση, ορκίστηκε ο Κωνσταντίνος Κανάρης πριν από την Ελληνική Επανάσταση.

Ο ναός του Αγίου Νικολάου αποτελεί σημείο αναφοράς και συλλογικής μνήμης για τους πρόσφυγες της Νέας Αλικαρνασσού και συνεκτικό δεσμό με τον τόπο προέλευσής τους.

Για την ανακοίνωση αυτή ιδιαίτερα χρήσιμη υπήρξε η έρευνα στο Ιστορικό Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κρήτης και στα Τμήματα Αρχείων και Εφημερίδων της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης.

Χαριτόπουλος Ευάγγελος, Πολύκαρπος Τζίκας, Σταύρος Καψάλης, Κωνσταντίνος Μαμαλάκης, Δημήτριος Τερτίπης, Ευστράτιος Σταυρουλάκης

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 11.40-12.00]

Μέσα σταθερής τροχιάς στην Κρήτη: δίκτυα βιομηχανικών σιδηροδρόμων κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα

Οι απαρχές για την κατασκευή σιδηροδρόμων στην Κρήτη, σε επίπεδο μελετών, ανάγονται στις αρχές του 20ού αι., κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας. Ενταγμένα μέσα στη γενικότερη εκσυγχρονιστική ατζέντα του αυτόνομου καθεστώτος που περιλάμβανε μεταξύ άλλων μια πληθώρα δημοσίων έργων στο νησί, βρίσκονταν σχέδια για σιδηροδρομική ένωση των κυριότερων πόλεων και περιοχών οικονομικής σημασίας, καθώς και τη δημιουργία δικτύου τροchioδρόμων (τραμ) στα Χανιά. Τα σχέδια αυτά ωστόσο ήταν αρκετά μαξιμαλιστικά σε σχέση με τις δυνατότητες του νησιωτικού κράτους. Ακόμη και έπειτα από την Ένωση δεν είχαν συγκεκριμένη προτεραιότητα. Χωρίς συνεπώς να είχε εγκαταλειφθεί οριστικά η ιδέα για Κρητικό Σιδηρόδρομο, τουλάχιστον μέχρι την περίοδο του Μεσοπολέμου, κάτι τέτοιο *de facto* δεν κατέστη δυνατόν. Η Κρήτη έχει παραμείνει μέχρι τις μέρες μας χωρίς ουσιαστικά κάποιο σιδηροδρομικό δίκτυο, ενώ στο μεγαλύτερο τμήμα της τοπικής κοινωνίας επιβιώνει απλώς μια θολή ανάμνηση όλης αυτής της φιλολογίας για την κατασκευή σιδηροδρόμων στο νησί.

Παρά την απουσία σιδηροδρομικών έργων μεγάλης κλίμακας και δημόσιου χαρακτήρα στο νησί, απεναντίας κατασκευάστηκαν αρκετά μικρά δίκτυα, στην πλειοψηφία τους για μετακίνηση βαγονέτων, βιομηχανικού γενικά χαρακτήρα, σε οργανική σχέση με εγκαταστάσεις ορυχείων (για παράδειγμα Πλακιάς, Ραβδόυχα). Παρόμοιου τύπου δίκτυα ήταν όσα κατασκευάστηκαν κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο για στρατιωτική χρήση (για παράδειγμα Βώροι, Σούδα). Στο σύνολο των βιομηχανικών σιδηροδρομικών δικτύων της

X

Κρήτης, εντάσσεται και ο Βιομηχανικός Σιδηρόδρομος Ηρακλείου, που αποτέλεσε το σημαντικότερο σιδηροδρομικό έργο στο νησί.

Σκοπός της μελέτης αποτελεί η καταγραφή και τεκμηρίωση των σιδηροδρομικών δικτύων, τα οποία πρέπει να σημειωθεί ότι βρίσκονται υπό απειλή καθώς δεν είναι κηρυγμένα μνημεία. Ερευνητικά ερωτήματα αποτελούν: η διερεύνηση της ιστορικής τους εξέλιξης και των τεχνικών τους χαρακτηριστικών, η καταγραφή των σωζόμενων σήμερα τμημάτων και κατασκευών που συνδέονται με αυτούς και η αποτύπωση της χάραξης της γραμμής τους, ανασυνθέτοντας την πορεία της, καθώς και η αποτίμηση της αλληλεπίδρασής τους με την τοπική κοινωνία την εποχή που λειτουργούσαν και σήμερα μέσω πρωτοβουλιών ένταξης και επανάχρησής τους στο σημερινό τοπίο. Η μεθοδολογική προσέγγιση συνοψίζεται στην έρευνα των αρχειακών πηγών, τη διασκόπηση αεροφωτογραφιών και δορυφορικών λήψεων για τον εντοπισμό των σιδηροδρομικών χαράξεων και την επιτόπια έρευνα στους χώρους των παλαιών γραμμών.

Χατζάκη Αικατερίνη Ε.

[B - 24.9, Αίθουσα 2, 11.20-11.40]

Ο ρόλος της Εκκλησίας και η θρησκευτική κινητικότητα κατά την ύστερη Βενετική περίοδο: ο ορθόδοξος και ο λατινικός κλήρος σε συνάρμοση στις αγροτικές περιοχές της ανατολικής Κρήτης

Τους τελευταίους αιώνες κατοχής του νησιού από τους Βενετούς οι θρησκευτικές αντιθέσεις των δύο δογμάτων, Ορθοδόξων και Λατίνων, αμβλύνονται. Η στάση των κατακτητών απέναντι στον ντόπιο πληθυσμό αλλάζει και η αλλαγή αυτή αντανακλάται και στη θρησκευτική ανεκτικότητα που τηρεί η Αυθεντία απέναντι στον ντόπιο πληθυσμό.

Στην περιοχή της ανατολικής Κρήτης, στα μέσα περίπου του 16ου αι. μεταφέρεται η έδρα του Λατίνου Επισκόπου από τη Σητεία, όπου ήταν το διοικητικό κέντρο της περιοχής, στην Ιεράπετρα, στο ομώνυμο χωριό της Επισκοπής. Το εκκλησιαστικό αυτό κέντρο της ανατολικής Κρήτης αποτελούσε την έδρα του Επισκόπου της Λατινικής Εκκλησίας, γεγονός που συνέβαλε στην πνευματική αναβάθμιση της περιοχής.

Την Επισκοπική Έδρα και την ευρύτερη περιοχή πλαισίωνε ένας αμιγώς αγροτικός πληθυσμός, όπου ο ορθόδοξος κλήρος συνυπήρχε αρμονικά με τον λατινικό. Οι κάτοικοι ήταν ως επί το πλείστον Έλληνες που είχαν ασπαστεί το ορθόδοξο δόγμα. Στην περιοχή όμως υπήρχαν και εξελληνισμένοι Βενετοί, προσκείμενοι και αυτοί στο ορθόδοξο δόγμα. Το λατινικό δόγμα ασπάζονταν κυρίως μισθοφόροι στρατιώτες που εξέτιαν τη θητεία τους εκεί, καθώς και βενετοί αξιωματούχοι που έδρευαν στην περιοχή και διορίζονταν από την Αυθεντία.

Ο ορθόδοξος κλήρος, σε αντίθεση με τον καθολικό παρουσιάζεται πληθωρικός. Τα δικαιοπρακτικά έγγραφα μας αποκαλύπτουν έναν απροσδόκητα μεγάλο αριθμό ιερέων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Λαός και ιερείς έχουν άρρηκτες σχέσεις. Ο ρόλος της εκκλησίας είναι καθοριστικός για την τοπική κοινωνία και αποτελεί το στήριγμα όλων των κοινωνικών βαθμίδων, σε πνευματικό και υλικό επίπεδο.

Κατά τη διάρκεια του 16ου-17ου αι. τα σημαντικά ορθόδοξα μοναστήρια της Ιεράπετρας (Βρυομένης, Παπλινού, Ψαθίου, Αγίων Αποστόλων στα Κάτω Καρκάσια, Φανερωμένης κ.ά.), καθώς και η παρουσία της λατινικής επισκοπικής έδρας στο χωριό Επισκοπή, όπου θήτευσε και ο διαπρεπής Λατίνος Επίσκοπος Gaspari Viviani, μαρτυρούν ότι η περιοχή είχε αναδειχθεί σε σπουδαίο μορφωτικό κέντρο. Τα μοναστήρια ήταν τα μοναδικά αναφερόμενα πνευματικά κέντρα της εποχής που κάλυπταν τις εκπαιδευτικές ανάγκες του τόπου και που εκτός από πνευματικά κέντρα αναπαρήγαν τη γνώση και μέσω των κωδικογράφων-καλλιγράφων τους. Ο μοναχισμός στην περιοχή αποτελούσε πόλο έλξης τόσο για τον ανδρικό όσο και για τον γυναικείο πληθυσμό.

Το θρησκευτικό αίσθημα των κατοίκων απορρέει διάχυτο, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των νοταριακών εγγράφων, κυρίως από τις δωρεές και τις διαθήκες.

Οι δωρεές των πιστών στα εκκλησιαστικά ιδρύματα αποτελούν ενδείξεις της πνευματικότητας και των πολιτισμικών αξιών των ανθρώπων της περιοχής. Οι παροχές εστιάζονταν σε χρηματικές καταθέσεις για αναστηλώσεις και εξοπλισμό ναών, σε παραχωρήσεις ακίνητης περιουσίας, σε δωρεές βιβλίων και γραφικής ύλης για διδακτικούς σκοπούς. Διαδεδομένες ήταν οι προσφορές των πιστών προς τους ιερείς και μοναχούς υπέρ της σωτηρίας των ψυχών. Από τις διαθήκες επιβεβαιώνεται η διάθεση της προσφοράς προς τον συνάνθρωπο και η κοινωνική συνοχή.

Στους κόλπους της κλειστής αγροτικής κοινωνίας που εξετάζουμε, οι σχέσεις εκκλησίας και ανθρώπων ήταν δομημένες σε μορφή *δούναι και λαβείν*. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις υπαγόρευαν τη συγχώρεση, την ανεκτικότητα, την αγαθοεργία και τη φροντίδα στο συνάνθρωπο. Συνειδητά ή ασυνειδητά, μέσα σ' αυτό το πλέγμα η πίστη ή ο φόβος του Θεού επέβαλλε την αλληλεγγύη. Σε αυτή την κοινωνία, όπου η αγωνία της επιβίωσης ήταν τόσο έκδηλη, το θρησκευτικό αίσθημα μετρίαζε τον πόνο και λειτουργούσε δυναμογόνα στις συνειδήσεις όλων.

Χατζηδάκης Μιχάλης

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 10.00-10.20]

Η πρόσληψη ενός μοτίβου της βυζαντινής εικονογραφικής παράδοσης από την εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στις Αρχάνες σε ένα σχέδιο του κώδικα Barberini στη βιβλιοθήκη του Βατικανού

Ανάμεσα στους πρώτους περιηγητές της νήσου Κρήτης ξεχωρίζει, δίπλα στη μορφή του Cristoforo Buondelmonti, εκείνη του σημαντικού ιταλού ουμανιστή, εμπόρου, φυσιοδίφη και αρχαιολάτρη Κυριακού Αγκωνίτη (1391-1452), ο οποίος επισκέφθηκε τη Μεγαλόνησο το καλοκαίρι/ φθινόπωρο του 1445. Μέσω μιας μελέτης επί σειρά ετών των σωζόμενων σε χειρόγραφα ευρωπαϊκών βιβλιοθηκών διάσπαρτων ταξιδιωτικών σημειώσεων του επιχείρησα στο ΙΑ' Κρητολογικό να ανασυνθέσω τους σταθμούς της κρητικής περιοδείας του Κυριακού. Η μελέτη του επονομαζόμενου «κώδικα Barberini» που φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη του Βατικανού, ενός χειρογράφου της εποχής της Αναγέννησης, το οποίο σε κάποια τμήματά του αποδεδειγμένα αντλεί στην εικονογράφησή του από χαμένα πρωτότυπα σχέδια του Κυριακού Αγκωνίτη, έρχεται τώρα να προσθέσει μια έμμεση μαρτυρία για την παρουσία του Ιταλού περιηγητή στην περιοχή των Αρχάνων το καλοκαίρι του 1445. Στο επίκεντρο της ανάλυσής μου θα βρεθεί η απεικόνιση της νηρηΐδας «Κυμοδόκης» που καταλαμβάνει το κάτω δεξιό άκρο της σελ. 28r του «κώδικα Barberini». Κατατέμνοντας την «Κυμοδόκη» του Κυριακού στα εικονογραφικά μοτίβα που την απαρτίζουν θα επιχειρήσω να καταδείξω στην ανάλυσή μου ότι το διακριτότερο εξ αυτών όχι μονάχα παραπέμπει εν γένει στη βυζαντινή εικονογραφική παράδοση, αλλά δύναται να ταυτιστεί με ένα συγκεκριμένο έργο που μας οδηγεί κατευθείαν στην εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στις Αρχάνες. Στην περίπτωση αυτή ο άμεσος συσχετισμός της παρούσας μελέτης με τον θεματικό άξονα του συνεδρίου δεν εστιάζει τόσο στη μετακίνηση του φυσικού προσώπου, στην περίπτωσή μας του ξένου περιηγητή, και στις φυσιολατρικές και αρχαιολογικές αναζητήσεις του στην κρητική ύπαιθρο, όσο στη μεταλαμπάδευση και υποδοχή ενός μοτίβου της βυζαντινής εικονογραφίας στη Δύση, αλλά και στην ταυτόχρονη ευφάνταστη αφομοίωση, μεταμόρφωση και συνειδητή μετάλλαξη του στην υπηρεσία της δημιουργίας μιας καινοτόμου όσο και εμβληματικής για τον δημιουργό της καλλιτεχνικής σύλληψης.

Χατζόπουλος Μάριος

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 09.20-09.40]

Χρησμολογικές απηχήσεις στο σύγχρονο κρητικό ιστορικό τραγούδι

Η νικηφόρα προέλαση του Ισλάμ στη Μικρά Ασία αρχικά, και από εκεί στην ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια από τον 11ο αι. και εξής, προκάλεσε ποικίλους κραδασμούς στον Χριστιανικό κόσμο. Εξίσου ποικίλοι ήταν και οι τρόποι με τους οποίους αντισταθμίζονταν η αγωνία και η ανασφάλεια στις

ψυχές των ηττημένων, κατά κύριο λόγο Ορθοδόξων, για τους οποίους η ισλαμική προέλαση είχε και τις βαρύτερες συνέπειες. Ένας τρόπος ήταν η κρυστάλλωση της αντίληψης ότι η ήττα στο πεδίο της μάχης ήταν ο δίκαιος μισθός των Χριστιανών για τις αμαρτίες τους. Ένας άλλος τρόπος, όχι κατ' ανάγκη αντίθετος με τον προηγούμενο, ήταν η βεβαιότητα της τελικής νίκης. Προκειμένου για τους Οθωμανούς, έναν εχθρό που για αιώνες έμοιαζε ανίκητος, εμπνέοντας φόβο και θαυμασμό στους αντιπάλους του, η βεβαιότητα της τελικής νίκης δεν μπορούσε να εξασφαλιστεί αρχικά παρά με την καταφυγή στο μύθο. Εδώ υπεισέρχονταν η χρησμολογία: μια απόκρυφη παράδοση υστεροβυζαντινών και μεταβυζαντινών προφητειών που διαβεβαίωνε τους πιστούς ότι η κυριαρχία των μουσουλμάνων ήταν προορισμένη από τον Θεό να ανατραπεί σε ένα προσδιορισμένο σημείο του μέλλοντος χρόνου. Η χρησμολογία λειτουργούσε ως αντιστάθμισμα της οδύνης στην ψυχή των ηττημένων και παρείχε την ψυχολογική βάση σε αντιλήψεις αντίστασης απέναντι στους Οθωμανούς κυρίαρχους.

Εξαιτίας της στρατηγικής της θέσης στην ανατολική Μεσόγειο το νησί της Κρήτης βρέθηκε μέσα στη ζώνη σύγκρουσης του Ισλάμ με τη Χριστιανοσύνη. Από παλαιότερες μελέτες (π.χ. Βασίλειος Λαούρδας, Νικόλαος Σταυρινίδης, Κατερίνα Κυριακού κ.ά.) γνωρίζουμε ότι η Κρήτη υπήρξε κέντρο αντιγραφής και εικονογράφησης έντυπων ή χειρόγραφων προφητικών βιβλίων (χρησμολογίων), τα οποία επιστρατεύονταν στον ψυχολογικό πόλεμο απέναντι στο ολοένα επεκτεινόμενο Ισλάμ, ενώ η τύχη του νησιού, από πολύ νωρίς, είχε καταστεί αντικείμενο προφητικού λόγου. Όλα τούτα φαίνεται ότι άφησαν σημάδια στην κρητική ποιητική παράδοση και ιδιαίτερα στις λαϊκές εκφράσεις της, όπως τα λυρικά τραγούδια που ακολουθούν την παράδοση του ριζίτικου, οι πολύστιχες αφηγηματικές ρίμες και οι μαντινάδες.

Η προτεινόμενη εισήγηση, αφού διατρέξει ορισμένα παλαιότερα τεκμήρια της λαϊκής ποιητικής παράδοσης της Κρήτης, που απηχούν ιδέες και αντιλήψεις της χρησμολογίας, θα επικεντρωθεί στο σύγχρονο κρητικό ιστορικό τραγούδι (κατά τον ορισμό του Ερατοσθένη Καψωμένου), και ιδιαίτερα στον θεματικό κύκλο των τραγουδιών του Κυπριακού Αγώνα, διερευνώντας μια μετακίνηση διπλή: αφενός του ίδιου του δημοτικού τραγουδιού το οποίο προσαρμοζόμενο στις σύγχρονες πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες μετακινείται από την παλαιότερη παραγωγή ως προς τη γλωσσοτεχνική μορφή, τους φορείς και τους τρόπους διάδοσης. Και αφετέρου της μεταβυζαντινής χρησμολογίας η οποία, μετακινούμενη κι αυτή από το παραδοσιακό της πλαίσιο, επανερμηνεύεται, διασταυρώνεται με τις ελληνικές εθνικές ιδέες και τελικά καλείται από τη λαϊκή κρητική ποιητική έκφραση να αντισταθμίσει την οδύνη που προκάλεσε στην ελληνική πλευρά η τουρκική εισβολή του '74 στην Κύπρο.

Χουρδάκης Αντώνης, Μανόλης Δρακάκης

[Γ - 22.9, Αίθουσα 5, 18.20-18.40]

Αναβολές και αναστολές στις εκπαιδευτικές μετακινήσεις των νέων χωρών προς την παλαιά Ελλάδα στα προγράμματα των φιλελεύθερων κυβερνήσεων. Η περίπτωση της Κρήτης

Η πανηγυρική ύψωση της ελληνικής σημαίας στο φρούριο Φιρκά των Χανίων (1.12.1913) σφράγιζε και τυπικά την πολιτική ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Ωστόσο, η εκπαιδευτική της μετακίνηση προς το εκπαιδευτικό καθεστώς του ελεύθερου ελληνικού κράτους δεν επιτυγχάνεται άμεσα. Η Κρήτη (όπως και περιοχές της Μακεδονίας) ευρισκόμενη σε απόκλιση στο χώρο της εκπαίδευσης, επιδιώκεται να αξιοποιηθεί ως παράδειγμα των εκπαιδευτικών μεταβολών που οι φιλελεύθερες κυβερνήσεις σχεδιάζουν για την παλαιά Ελλάδα μετά τη γεωγραφικο-πολιτική της μεγέθυνση (Ι. Τσιριμώκος, Δ. Γληνός).

Στο πλαίσιο εμπλουτισμού της έως τώρα ιστορικής εκπαιδευτικής έρευνας, θα αναζητηθούν απαντήσεις με βάση το ευρύτερο πολιτικό, οικονομικό και ιδεολογικό πλαίσιο μιας σύνθετης κοινωνίας μονίμως αλυτρωτικής και διαρκώς μετακινούμενης, μέσα από την εκ νέου ανάγνωση των τεκμηρίων, τη μελέτη των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και εξαγγελιών των φιλελεύθερων πολιτικών σχηματισμών της περιόδου 1914-1929 και των εκπαιδευτικών νομοθετικών τους αποφάσεων, του πρωτογενούς αρχειακού υλικού των σχολείων στην Κρήτη, του Τύπου, αλλά και της σχετικής, πρόσφατης και νεότερης, βιβλιογραφίας.

Χριστινίδου Ελευθερία

[Γ1 - 24.9, Αίθουσα 5, 19.00-19.20]

Τα ονοματολογικά δεδομένα στον πληθυσμιακό χάρτη του Ηρακλείου (1863-1913)

Στον μισό αιώνα πριν από την Ένωση (1913) η πληθυσμιακή κινητικότητα στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο της Κρήτης εξαιτίας των διαδοχικών επαναστάσεων και της Αυτονομίας, και των πολιτικών μεταβολών που αυτές δρομολόγησαν, μετεξέλισσει την πόλη από οθωμανικό σε χριστιανικό προπύργιο.

Η ανακοίνωση αποβλέπει στην παρουσίαση των ονοματολογικών δεδομένων που τεκμηριώνουν την πληθυσμιακή ρευστότητα σε όλες τις επιμέρους εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες (χριστιανοί, μουσουλμάνοι, εβραίοι, αρμένιοι, φραγκολεβαντίνοι, κλπ.) και υπο-ομάδες (Έλληνες υπήκοοι, Έλληνες της διασποράς, Κούρδοι, Βεγγάζιοι). Στατιστικά δεδομένα απεικονίζουν καθαρά τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της πόλης, την ισχύ της ως πόλου αστυφιλίας κατοίκων της κρητικής υπαίθρου και ως δελεαστικού λιμανιού της ευρύτερης Ανατολής. Οι εικόνες που διαμορφώνονται, ρευστές και ευμετάβλητες μες στο συγκεκριμένο διάστημα,

δείχνουν τις τάσεις των συγκοινωνούντων πληθυσμιακών δοχείων ανάμεσα στη Μεγαλόνησο, την Οθωμανική επικράτεια, το Βασίλειο της Ελλάδος αλλά και ευρύτερα τη Μεσόγειο.

Παράλληλα μέσα από αρχειακές πηγές παρακολουθείται η διαδικασία της παγίωσης των επιθέτων στην Κρήτη, εξαιτίας της εξάπλωσης της γραφειοκρατίας στη δημόσια διοίκηση, και φυσικά η ιδεολογία που οι ονοματολογικές επιλογές εκφράζουν. Με την ευκαιρία συζητείται και η ευρέως διαδεδομένη άποψη περί κοινών επιθέτων Τουρκο- και Ελληνο- κρητικών, η οποία, τουλάχιστον στο Ηράκλειο, δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται.

Ως πηγές χρησιμοποιείται αρχειακό υλικό κάθε είδους, όπως κατάστιχα (φορολογικά, απογραφικά, εκπαιδευτικά κ.ά.), λυτά έγγραφα του δημογεροντιακού και δημοτικού αρχείου Ηρακλείου, καθώς και ο σύγχρονος Τύπος.

Χριστοφοράκη Ιωάννα

[B1 - 23.9, Αίθουσα 2, 12.20-12.40]

Από τη Λατινική Δύση στην Ενετοκρατούμενη Κρήτη: Ιταλοκρητικό τρίπτυχο με τη Γέννηση και τους Αγίους Φραγκίσκο και Βενέδικτο

Το έτος 1219, σύμφωνα με την παράδοση, ο άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης, καθ' οδόν προς τους Αγίους Τόπους, σταμάτησε στην Κρήτη και, όπως θυλείται, ίδρυσε τη μονή των Φραγκισκανών στον Χάνδακα. Το γοητευτικό αυτό αφήγημα, παρότι ιστορικά ανεπιβεβαίωτο, είναι δηλωτικό της δραστηριότητας των επαιτικών ταγμάτων, κυρίως των Φραγκισκανών και των Δομηνικανών, στην ελληνολατινική Ανατολή, και πιο συγκεκριμένα στην ενετοκρατούμενη Κρήτη. Μετά την Τέταρτη Σταυροφορία, αποστολές φραγκισκανών και δομηνικανών μοναχών, κατ' εντολή του πάπα, ανέπτυξαν έντονη ιεραποστολική δραστηριότητα στην Ανατολή, με απώτερο σκοπό την πραγματοποίηση των ενωτικών σχεδίων της Καθολικής Εκκλησίας. Στην Κρήτη, οι Φραγκισκανοί εγκαταστάθηκαν περί τα μέσα του 13ου αι. και έγιναν το σπουδαιότερο και πλουσιότερο μοναστικό τάγμα του νησιού.

Στην παρούσα ανακοίνωση, με αφορμή ένα τρίπτυχο, διαστάσεων 23 x 34,5 εκ., το οποίο φυλάσσεται στην Πινακοθήκη των Μουσείων του Βατικανού (αρ. ευρ. 40548) και έχει χρονολογηθεί στον 15ο αι., εξετάζεται η επίδραση της παρουσίας και της δραστηριότητας του φραγκισκανικού τάγματος στην τέχνη των κρητικών εικόνων. Το κεντρικό φύλλο του τριπτύχου καταλαμβάνει η Γέννηση, ενώ στα πλαϊνά εικονίζονται, ελαφρώς στραμμένοι προς το κέντρο, ο άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης (1182-1226) και ο άγιος Βενέδικτος της Νουρίας (480-547), ο οποίος ταυτίζεται με επιγραφές στα λατινικά. Στη σκηνή της Γέννησης η Παναγία γονατίζει σε βραχώδες έδαφος μπροστά από ένα σπήλαιο όπου βρίσκεται ο νεογέννητος Χριστός μέσα σε ορθογώνια φάτνη. Στο δεξί φύλλο, ο άγιος Φραγκίσκος παριστάνεται με το

χαρακτηριστικό του ράσο που δένει στη μέση με σκοινί και φέρει άνοιγμα απ' όπου φαίνονται τα στήγματα στο στήθος. Στο δεξί του χέρι κρατά σταυρό και στο αριστερό δερματόδετο βιβλίο. Ο άγιος Βενέδικτος στο αριστερό φύλλο φορεί μοναστικό ένδυμα με κουκούλιο, ενώ κρατά ποιμαντική ράβδο στο δεξί χέρι και κλειστό βιβλίο στο αριστερό.

Ως γνωστόν, ο άγιος Βενέδικτος συνέγραψε τον κανόνα που αργότερα, το 529 μ.Χ., υιοθετήθηκε από το τάγμα των Βενεδικτίνων και εκ πρώτης όψεως τίποτα δεν φαίνεται να τον συνδέει με τον άγιο Φραγκίσκο, ο οποίος ίδρυσε το φραγκισκανικό τάγμα το 1209. Ο συνδυασμός των δύο αυτών αγίων της Καθολικής Εκκλησίας είναι ασυνήθιστος στη δυτική μεσαιωνική τέχνη και μοναδικός, από όσο γνωρίζω, στις κρητικές εικόνες, όπου ο άγιος Φραγκίσκος εικονίζεται κατά κανόνα μόνος ή με τον άγιο Δομήνικο, τον ιδρυτή του άλλου γνωστού επαιτικού τάγματος. Η επιλογή των δύο αυτών αγίων είναι μάλλον συμβολική και συνδέεται πιθανότατα με ανακατατάξεις στην οργάνωση του τάγματος, όταν, στα μέσα του 15ου αι., ο κλάδος των Τηρητών του Κανονισμού (Ossevantes) ανέλαβε το μοναστήρι του αγίου Φραγκίσκου στον Χάνδακα από τους κοινοβιακούς μοναχούς του τάγματος (Conventuales).

Ψαλλίδα Μαρία

[POSTER, A - 23.9, Αίθουσα 6]

Τάφοι και νεκροταφεία στην ανατολική Κρήτη κατά την ΥΜ ΙΙΙ Περίοδο

Η ανακοίνωση πραγματεύεται την ταφική αρχιτεκτονική, τις ταφικές πρακτικές, καθώς και την τοπογραφική κατανομή των τάφων καθ' όλη τη διάρκεια της ΥΜ ΙΙΙ στην ανατολική Κρήτη. Σε αντίθεση με τη Νεοανακτορική περίοδο, για την οποία οι πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο ταφής είναι ελάχιστες, η ΥΜ ΙΙΙ περίοδος χαρακτηρίζεται από τη διαμόρφωση μεμονωμένων τάφων ποικίλης αρχιτεκτονικής μορφής, ταφικών συστάδων και οργανωμένων νεκροταφείων. Η γεωγραφική κατανομή των τάφων δεν είναι ενιαία σε κάθε υποπερίοδο, αλλά εξαρτάται από τις ιστορικές συγκυρίες που χαρακτηρίζουν την κάθε φάση και που είχαν ως αποτέλεσμα το σχηματισμό στις περισσότερες περιπτώσεις μικρών εγκαταστάσεων σε οχυρές ή μη θέσεις, και πολλών αντίστοιχων νεκροταφείων. Νέοι ταφικοί τύποι και ταφικές πρακτικές κάνουν την εμφάνισή τους στην Κρήτη κατά την ΥΜ ΙΙ/ΙΙΙΑ1, αλλαγές που συνδέονται συνήθως με την έλευση πληθυσμού από την Ηπειρωτική Ελλάδα. Οι πιο διαδεδομένοι ταφικοί τύποι στην ανατολική Κρήτη είναι ο θαλαμωτός και ο θολωτός, οι οποίοι εμφανίζονται για πρώτη φορά στην ΥΜ ΙΙΙΑ. Την περίοδο αυτή απαντούν εκτός από τον θολωτό και τον θαλαμωτό που είναι ιδιαίτερα συνηθισμένοι, οι ταφές σε λάκκους, βραχοσκεπές και σπανιότερα σε σπήλαια. Κατά την ΥΜ ΙΙΙΒ συνεχίζεται η χρήση του θαλαμοειδούς τάφου, ενώ παράλληλα συναντάται σε μεγαλύτερη συχνότητα ο θολωτός. Η ΥΜ ΙΙΙΓ χαρακτηρίζεται από την ευρεία γεωγραφική

διασπορά του θολωτού τάφου, ενώ ο θαλαμοειδής χάνει τη δημοτικότητα του. Η ευρύτερη περιοχή της Σητείας παρέχει τις περισσότερες πληροφορίες τόσο για την τυπολογία και τις ταφικές πρακτικές όσο και για τη διασπορά των τάφων σε όλες τις υποπεριόδους της ΥΜ ΙΙΙ. Ένα από τα ελάχιστα οργανωμένα νεκροταφεία της ανατολικής Κρήτης, από το οποίο μπορούν να αντληθούν στοιχεία για τη συμπεριφορά της κοινωνίας απέναντι στους νεκρούς αποτελεί το νεκροταφείο στη θέση Μυρσίνη-Ασπροπηλιά Σητείας. Τα ανασκαφικά ημερολόγια του Ν. Πλάτωνα, τα προσωπικά του σχέδια, οι σημειώσεις και οι φωτογραφίες συμβάλλουν στην ανασύσταση της μορφής και του περιεχομένου των τάφων καθώς και της χωροθέτησής τους στο νεκροταφείο.

Ψαραδάκη Ελένη

[Γ2 - 24.9, Αίθουσα 7, 11.20-11.40]

Η «κρητικότητα» της ταυτότητας στους Τουρκοκρητικούς του Bodrum: ο ρόλος των τραγουδιών

Η ανακοίνωση βασίζεται σε επιτόπια έρευνα στους Τουρκοκρητικούς του Bodrum (Αλικαρνασός), παραθαλάσσιας πόλης της Τουρκίας, η οποία βρίσκεται απέναντι από την Κω. Αναλύονται τραγούδια που οι Τουρκοκρητικοί ανακαλούν σήμερα σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις, συγκεντρώσεις σε παρέες ή τελετές και, σε συνδυασμό με δεδομένα από την επιτόπια παρατήρηση, επιχειρείται να προσδιοριστούν στοιχεία και διαστάσεις ορισμού της κρητικής ταυτότητάς τους. Επιπλέον παρουσιάζονται χρήσεις αυτής της ταυτότητας, την οποία οι ίδιοι αποκαλούν «κρητική», σε πλευρές της σύγχρονης κοινωνικής ζωής στο Bodrum. Μια βασική διαπίστωση είναι ότι αυτό που επιλέγεται και προβάλλεται από τους Τουρκοκρητικούς ως «κρητικό» είναι μια επινοημένη ταυτότητα, το περιεχόμενο της οποίας δεν είναι άσχετο από την ιστορική πορεία τους, ως πληθυσμού με συγκεκριμένη καταγωγή στο νέο χώρο εγκατάστασης.

Στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι αυτό που αποκαλούν «κρητικό» στα τραγούδια τους είναι ουσιαστικά ένα κράμα που αποτελείται από γλωσσικά στοιχεία της Κρήτης των αρχών του 20ού αι., τα οποία έχουν μεταβιβαστεί από τους προγόνους τους, και μουσικά μοτίβα από τον νησιωτικό ελληνικό χώρο που έχουν προστεθεί στο πέρασμα των χρόνων. Αυτό δεν είναι τυχαίο, αν ληφθεί υπόψη ο ρόλος της οικογένειας ως φορέα μνήμης, αλλά και εκείνος της επαγγελματικής ομάδας στην οποία κάποιος ανήκει. Ειδικότερα, οι περισσότεροι Τουρκοκρητικοί στο Bodrum ασχολήθηκαν με επαγγέλματα της θάλασσας. Η γειτνίαση επίσης και οι συναλλαγές με νησιά του Αιγαίου και όχι με την Κρήτη, συνετέλεσαν στη δημιουργία αυτού του κράματος.

Παρατηρείται ακόμη ότι οι μνήμες των ατόμων, αν και ανακαλούνται ως παλιές, συχνά είναι μεταγενέστερες. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα

επαναπροσδιορίζουν τη μνήμη τους με βάση το παρόν και τις ανάγκες προβολής του, δημιουργώντας επινοημένες τελετουργίες (γιορτές, εκδηλώσεις κλπ.) που διεκδικούν τη συνέχεια με ένα συγκεκριμένο ιστορικό παρελθόν.

Τελικά, μελετώντας την κοινωνική μνήμη και το ρόλο της στην αναπαραγωγή ταυτότητας στην περίπτωση των Τουρκοκρητικών, όπως αυτά εκφράζονται μέσω του τραγουδιού και των κοινωνικών περιστάσεων όπου αυτό επιτελείται, διαπιστώνεται ότι πρόκειται για μια συλλογική μνήμη η οποία συνίσταται σε ιδέες και εικόνες που παράγονται στο παρόν, με αποτέλεσμα αυτή η μνήμη να συγκροτείται όχι μόνο από αναμνήσεις αλλά και από αναπλάσεις. Συνεπώς, η ανακοίνωση εστιάζοντας όχι σε ομοιότητες στην κρητική ταυτότητα των δύο τόπων (της Κρήτης και του Bodrum), αλλά στο πώς «έχουν παραδοθεί» στην κάθε γενιά ή/και με βάση το πώς έχουν μετασχηματιστεί με την προσθήκη νέων, σύγχρονων στοιχείων, επιχειρεί να αναδείξει όψεις των επινοημένων παραδόσεων, όπως αυτή των Τουρκοκρητικών του Bodrum, η οποία επιμένει να ορίζεται από τους ίδιους ως «κρητική».

Ψιλάκη Έφη

[Γ - 23.9, Αίθουσα 5, 18.00-18.20]

Καρπαθιακές μεταναστεύσεις στην Κρήτη του 19ου και του 20ού αιώνα

Από τον 18ο αιώνα οι Καρπάθιοι είχαν αρχίσει, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, να ειδικεύονται στις οικοδομικές τεχνικές και να ταξιδεύουν έξω από το νησί τους αναζητώντας εργασία. Η Κρήτη αποτέλεσε έναν από τους πιο προσφιλείς προορισμούς τους, ιδιαίτερα μετά τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν ύστερα από την επανάσταση του 1821, στα χρόνια της αιγυπτιακής κατοχής. Το φαινόμενο των καρπαθιακών παροδικών εργασιακών μεταναστεύσεων εντάθηκε μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1856 και συνεχίστηκε για πολλές δεκαετίες ακόμη. Οι Καρπάθιοι τεχνίτες επιβιβάζονταν σε καΐκια κάθε άνοιξη και εργάζονταν στην Κρήτη μέχρι και τα τέλη του φθινοπώρου. Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, οι παροδικές μεταναστεύσεις έγιναν μόνιμες.

Η εργασία αυτή αξιοποιεί αρχειακές πηγές, αλλά στηρίζεται κυρίως σε επιγραφικές μαρτυρίες που εντοπίστηκαν σε ναούς και ιδιωτικά έργα της Κρήτης. Οι Καρπάθιοι υπογράφουν τα έργα τους αναφέροντας συνήθως και τον τόπο καταγωγής ως στοιχείο της ταυτότητάς τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ | WORKSHOP ABSTRACTS

ΤΜΗΜΑ Α: Προϊστορική και Αρχαία Ελληνική περίοδος SECTION A: Prehistoric and Ancient Greek period

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ | WORKSHOP A1

Long-term urban dynamics at Knossos: the Knossos Urban Landscape Project, 2005-2016

Organized by: Todd Whitelaw

[23.9, Αίθουσα | Room 4, 09.00-12.00]

Knossos in north-central Crete is one of the most widely known archaeological sites in the world. The community is one of a handful of known early Neolithic villages in the Aegean, established c. 7000 BC, and was continuously occupied as one of the major Aegean communities until the Late Antique period, c. AD 700. About 2000 BC it became the first urban community in Europe and was central to the development of the earliest European state-level society. Following the political collapse at the end of the Bronze Age, it was one of the first urban centers to develop in the Early Iron Age Aegean. A significant center for nearly eight millennia, Knossos serves as an exceptional barometer for long-term cultural developments in the Aegean, and through its widespread connections in many periods, well beyond.

First systematically investigated by Sir Arthur Evans and the British School at Athens in 1900, Evans' interests were firmly focused on the later Bronze Age and the area of the palace. Investigations by members of the School and the Hellenic Archaeological Service, continuing to the present, have broadened that chronological and spatial focus, though the Bronze Age core of the site remains the most thoroughly documented. With major research excavations complemented by many rescue excavations, the site is one of the most intensively investigated in the East Mediterranean.

The Knossos Urban Landscape Project is a collaboration between the British School at Athens and the Archaeological Service, initiated to mark the centenary of the start of Evans' excavations and the involvement of the British School at Knossos, and aimed at synthesizing and building on the first century of investigations at the site. It has four principal objectives: to record the archaeological resources to aid their protection and inform the management of development in the valley; to document systematically the archaeological record and contextualize the century of previous investigations; to integrate new systematically collected surface data with existing data to reconstruct long-term urban dynamics at Knossos; and to provide a basis for designing future investigations at the site.

Fieldwork was undertaken in 2005, 2007 and 2008, with study seasons undertaken annually since then. This colloquium is the first detailed presentation of interim project results, integrating the new surface data with reassessments of each major phase of occupation for an overview of the development of this exceptional site over eight millennia.

1. Whitelaw Todd, Maria Bredaki, Andonis Vasilakis

[09.00-09.20]

Introducing the Knossos Urban Landscape Project

Knossos in north-central Crete is one of the most widely known archaeological sites in the world. That reputation rests on the well-publicized excavations of Sir Arthur Evans in the palace, nearby grand houses and cemeteries of the surrounding Bronze Age city. In fact, the community is one of a handful of known early Neolithic villages in the Aegean, established c. 7000 BC, and was continuously occupied as one of the major Aegean communities until the Late Antique period, c. AD 700. About 2000 BC it became the first urban community in Europe and was central to the development of the earliest European state-level society. Following the political collapse at the end of the Bronze Age, it was one of the first urban centers to develop in the Early Iron Age Aegean. A significant center for nearly eight millennia, Knossos serves as an exceptional barometer for long-term cultural developments in the Aegean, and through its widespread connections in many periods, well beyond.

Evans' interests were firmly focused on the later Bronze Age and the area of the palace. Investigations by members of the British School at Athens and the Hellenic Archaeological Service, continuing to the present, have broadened that chronological and spatial focus, though the Bronze Age core of the site remains the most thoroughly documented. With major research excavations complemented by many rescue excavations, the site is one of the most intensively investigated in the East Mediterranean.

The Knossos Urban Landscape Project (KULP) is a collaboration between the British School and the Archaeological Service, initiated to mark the centenary of the start of Evans excavations and the involvement of the British School at Knossos. It has four principal objectives: to record the archaeological resources to aid their protection and inform the management of development in the valley; to document systematically the archaeological record and contextualize the century of previous investigations; to integrate new systematically collected surface data with existing data to reconstruct long-term urban dynamics at Knossos; and to provide a basis for designing future investigations at the site.

The project conducted surface survey in 2005, 2007 and 2008, collecting systematic samples of artefacts and documenting visible features from every

available field in the valley, covering 11 square km. Since 2009, study has focused on the nearly 400,000 recovered pottery and tile fragments. This introduction provides an overview of the objectives, methods and progress to date of the project.

2. Legarra Herrero Borja

[09.20-09.40]

Surveying the early history of Knossos

Knossos constituted the largest community in the island from the Neolithic to the Roman period, and it is a crucial site for the understanding of the creation of early complex society in the island. Despite all our efforts, the Late Neolithic-Middle Minoan I history of the site is still poorly understood, burdened by the limited evidence recovered by excavation. This presentation explores the new evidence provided by the intensive survey of the city by the Knossos Urban Landscape Project about the early history of the site. New data from the survey will be presented that combined with the fragmentary information available through more than 100 years of excavation outlines an unexpected evolution of the city, particularly in the late Prepalatial period. The presentation will explore the implications of this emerging new picture for our understanding of the Bronze Age process of urbanisation and state formation on the island.

3. Shapland Andrew

[09.40-10.00]

Protopalatial Knossos: the development of a major urban community

The Protopalatial period at Knossos is seen as a time of momentous political change. Its start is defined by the building of the palace on the summit of the low Kephala hill, although substantial structures already existed there in the late Prepalatial period. By the time of the major destructions in the Middle Minoan IIIA phase that mark the end of the Protopalatial period, Knossos was becoming the pre-eminent site on Crete. These architectural and political changes, however, are only indirectly reflected in the survey material which this paper principally presents. The diagnostic pottery of the Middle Minoan period consists mostly of fine light-on-dark 'Kamares Ware' (although painted decoration needed for close dating rarely survives in surface material), and to a lesser extent the mass-produced Middle Minoan II – IIIA 'crude ware', which can be distinguished from Neopalatial ceramics only in the case of particular shapes. Coarse wares are less specifically diagnostic for this period, although a number of fabrics have been identified which are used exclusively in the Protopalatial period, aiding chronological attribution. The distribution of fine wares in particular documents the rapid expansion of the urban center to over

50 ha by the end of the Protopalatial period, a pattern broadly paralleled at the other major central Cretan palatial centers at Mallia and Phaistos. This expansion is consistent with the wider territorial expansion of Knossos during this time, which was necessary to support the growing population of the increasingly differentiated urban community.

This paper also examines the relationship of the survey data to the published archaeological features of the Knossos valley. The Middle Minoan burial landscape of the hills surrounding Knossos is known through extensive excavation. The survey data augments this picture, but it is often difficult to distinguish cemetery areas from the background scatter of settlement debris, compounded by poor visibility in some of the steeper hill slope areas favored for rock-cut tombs. For the settlement, the survey material defines the boundaries of the urban core in the Protopalatial period in a more consistent way than the uneven distribution of excavations of Middle Minoan houses, clustered close to the palace, had allowed previously. This paper concludes that a combination of survey and excavation data largely provides an accurate picture of the extent of Protopalatial Knossos, although the emphasis in the survey data on closely datable fine wares and recovery biases mean that the picture is still incomplete.

4. Cutler Joanne

[10.00-10.20]

Neopalatial and Mycenaean Knossos: urban expansion and collapse

The prehistoric city of Knossos reached its maximum extent during the Neopalatial period. Beyond the palace, the city is known principally through the grand houses excavated near the palace by Evans, with a few others, some excavated more recently, more widely distributed. Extra-mural cemeteries are distributed across the surrounding hill slopes. The KULP survey data contextualizes the information provided by the excavations, producing a clearer picture of the entire palatial settlement.

The distribution of Neopalatial ceramics indicates that the city was considerably larger than previously estimated, extending over 100 ha, with a significant suburb on the summit of the Ailias ridge to the east. Occupation extended well beyond the areas of intensive excavation, particularly to the north and north-west of the palace, but also expanding into areas of earlier cemeteries to the south and west, on the Gypsadhes and Acropolis hills.

This paper presents the preliminary results of the analysis of the Neopalatial ceramic material, considered in combination with the available data from previous excavations at the site. It examines the evidence for the development and maximum expansion of the Neopalatial city, and explores the implications of the significant urban expansion of Knossos for its potential development into a regional administrative center for the whole of central

Crete. The possibility that the exceptionally high consumption demands of such a large palatial center (twice the documented extent of Mallia and Phaistos, its peers in the Protopalatial period) may have contributed to the Late Minoan IB collapse of the Knossian Neopalatial administration, is considered.

For the succeeding Late Minoan II-III periods, controversy continues to surround the date of the final destruction of the palace, in which the bulk of the clay Linear B administrative tablets were preserved. The survey data is integrated with a reconsideration of evidence from excavations in the city and cemeteries, to define a two-stage contraction from the Neopalatial maximum extent of the city, corresponding to Late Minoan II-III A, and Late Minoan IIIB-III C. That the extensive administrative control over central and western Crete documented by the Linear B archive was accompanied by a significant contraction in city size, suggests a significant change in the nature of polity administration.

Finally, even in decline during the final Bronze Age phases, Knossos appears to have been the largest community in Crete, and may be considered to have maintained some role as a local center for north-central Crete.

5. Kotsonas Antonis

[10.40-11.00]

Early Iron Age Knossos and the development of the city of the Historical Period

Knossos is widely considered one of the most prosperous Aegean communities in the Early Iron Age, particularly on the basis of finds from its cemeteries. Because of later disturbance, predominantly stone robbing down to Bronze Age levels, it has not been possible to document the accompanying settlement very clearly. This presentation revisits the evidence for the size and structure of the community, integrating recent fieldwork with evidence from earlier excavations in the settlement and cemeteries. KULP recovered an unusually rich assemblage of ceramics from the Early Iron Age, a period that is typically underrepresented in Aegean surveys. The abundance of data provides an opportunity for revisiting the local ceramic sequence and developing macroscopic fabric groups, to supplement the existing body of analytical research on the local ceramics. More importantly, this data promises a relatively strong basis for a detailed understanding of the size and organization of the community and its development for nearly half a millennium.

The surface exploration documented a wide scatter of ceramics, including in areas not previously intensively investigated. The scatter extends from the west bank of the Kairatos river to the west slopes of the acropolis hill, and from the north slopes of the Gypsadhes hill to roughly midway between the

Minoan palace and the Kephala hill. This extensive area includes both domestic and burial material, and distinguishing between the two is essential for determining the size of the settlement and understanding the demographic, socio-political and economic development of the community. The picture that emerges from the surface evidence calls into question previous interpretations of the nature and extent of the settlement during the Early Iron Age. The site is shown to have been considerably larger than previously assumed already in the local Protogeometric period (10th-9th centuries BC). The continuous distribution of material also demonstrates the expansion of a large nucleated community from a small core, which almost certainly survived from the Late Bronze Age. Survey in the areas of some of the dispersed cemeteries revealed no evidence for dispersed villages associated with each cemetery, refuting the model of polis formation through synoecism for Knossos.

This new understanding of the settlement corresponds much better with the significance given to the site through its burial evidence, in studies of Crete, the Aegean and the Mediterranean in the Early Iron Age.

6. Trainor Conor

[11.00-11.20]

Polis and Colony: Urban Knossos from Archaic to Late Antique Times

The landscape focus of the Knossos Urban Landscape Project casts new light on urban Archaic, Classical, Hellenistic and Roman Knossos, and for the first time affords us a view of the city as a whole during its life as a polis and as a colony. Study of the post-Early Iron Age ceramics has just started, but is already modifying our understanding of the development of the settlement. Concentrations of ceramics dating to the Archaic and Classical periods east of the Minoan palace and south of the modern upper village, may provide evidence to counter the traditional interpretation of a sixth century *lacuna* at Knossos. Classical finds are more common than Archaic, with activity increasing significantly during the late Classical period. By Hellenistic times, the city reached its maximum size of 130 ha. At this time, the city appears to have been producing many of the locally-consumed ceramics, as well as importing and exporting goods through Cretan, Aegean, Ionian and wider Eastern Mediterranean exchange networks.

During the Early Roman period, Knossos contracted significantly in size, usually attributed to part of its territory being awarded to Capua as a penalty for its opposition to the Roman conquest of Crete. In contrast, the city appears to have undergone significant economic development: the production of Knossian transport amphoras as well as the range of types produced in the city peaked during this time. Production was centered on the area south-west of the acropolis, and included the manufacture of ceramics,

wine and honey. A large concentration of non-local amphoras near the northern bounds of the city may represent a commercial rather than production *locus*.

Imported Late Roman amphora and fine ware ceramics are rare, indicating changes in urban character during the third to fifth centuries AD. The north-western distribution of most late material indicates why this period has not been widely recognized in excavations in the south of the city, and documents a contracting settlement associated with the extensive excavated cemeteries of the fifth to seventh centuries AD.

To date, Archaic through Late Antique Knossos has been interpreted through limited excavations, supplemented by written and epigraphic sources, providing a very patchy understanding of the city as a whole. The results from KULP are enabling us to view the Greek and Roman city of Knossos as a dynamic, functioning settlement within its wider economic and political contexts.

7. Whitelaw Todd, Maria Bredaki, Andonis Vasilakis

[11.20-11.40]

The long-term urban dynamics of Knossos in context

As with all surface surveys, KULP data is qualified by the battered condition of the recovered material and variable recovery conditions. But unlike most surveys, we have collected large samples and the advantage of a very well documented and published local ceramic sequence.

Surprisingly for a site so intensively investigated, approximately three-fifths of the city site and much of the surrounding mortuary landscape had never been documented. The survey extends our understanding of the site spatially, but also fills in many gaps, allowing us to contextualize previous isolated excavations, which can now be integrated into our understanding of site development. In addition, all periods are being investigated, redressing the strong prehistoric bias of most major excavations. An explicitly diachronic perspective is challenging but rewarding, cutting across chronological divisions which prioritize different questions.

No single site has had such a continuous focal role, not just in north-central Crete, but more widely in the Aegean. Integration of the survey data with results from previous investigations allows us to re-write the history of the settlement in every period. Following the long, slow development of the Neolithic community, the Early Bronze Age take-off is not, as assumed for the past 40 years, in the mid-third millennium, but at its end, in the centuries just prior to the traditional phase of state formation. Dramatic expansion continues through the Protopalatial period, and contrasting with the other major palatial centers, growth at Knossos continues unabated through the Neopalatial period. This requires that we reconsider the changing political role

of Knossos among the major Cretan polities, and provides new support for the long debated question of Knossian hegemony in central Crete. A new perspective can also be provided on the decline of Mycenaean Knossos, with documentation of two stages in its contraction from its Neopalatial maximum. Following the end of the Bronze Age, we can now document a significant Early Iron Age settlement, expanding rapidly during the Protogeometric. Growth continues through the Archaic, Classical and Hellenistic periods, when the city reached its maximum scale, paralleling the expansion of the city's regional role in Crete. Changing status following the Roman conquest is represented by significant contraction, but requires reassessment with evidence for expanding economic connections. Following Early and Mid-Roman prosperity, a long decline can be documented, with the survey finally locating the Late Roman and Late Antique occupation which accompanied the late flowering of the North cemetery.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ | WORKSHOP A2

The Iron Age necropolis of Siderospilia (Prinias)

Organized by: Dario Palermo

[23.9, Αίθουσα | Room 4, 12.20-14.00 & 17.00-18.40]

1. Palermo Dario

[12.20-12.40]

The Iron Age necropolis of Siderospilia (Prinias)

The excavations of the Necropolis of Siderospilia were carried out between 1969-1978, by the Archaeological Mission of the University of Catania, then directed by Giovanni Rizza.

The Cemetery occupies an area of about 8000 m² and was used through a long period from the late 12th cent. to the 6th cent BCE. It housed more than 600 tombs, where different funerary rituals were performed. The earliest phase of the cemetery is characterized by the use of tholoi and chamber tombs, where the inhumation was the main ritual, while from the early 9th cent. onwards cremation became the only burial custom, housed in pithoi, pits or just inside the tholoi. Spread in the necropolis' area, furthermore, are several burnt depositions, where significant clay and metal objects were found, part of which consisting of imports from the East.

In occasion of this workshop, the members of the Archaeological Mission at Prinias will show the preliminary results of the study they started on the whole Siderospilia Necropolis.

After an introduction concerning the general development of the cemetery and the analysis of the tombs' typology, presented by the director of the Mission, Dario Palermo, the researchers will show the results concerning different aspects of the study in progress.

For what concerns the first phase of the necropolis, Katia Perna will speak about the LM IIIC pottery, with particular attention to the rituals and the general social dynamics at the base of them; the vases belonging to the period from Subminoan to the Late Protogeometric will be presented by Giacomo Biondi who will provide a general picture of the shapes and styles development; Eleonora Pappalardo will present the results achieved in the study of the Protogeometric B pottery, with particular reference to the figured straight-sided pithoi and their stylistic development, outlining possible connections with other Cretan sites; Antonella Pautasso will analyse part of the geometric Pottery, putting attention to the social implications in terms of mobility and changes; Rossella Gigli will presents the results of her study of jewellery and small finds, showing the main development lines in comparisons with the evidence provided by Knossos; the study of the metal objects will be presented by Hartmut Matthäus, who will provide some results of his analysis by tracing a picture of possible internal and external interconnections; Salvatore Rizza, finally, will present a topographic and architectonic study of the more relevant tombs.

The necropolis of Prinias provides a complex bulk of information concerning funeral architecture, burial customs, craftsmanship, space organization, social and economic dynamics from the Late Bronze Age till the Orientalising Period. It can be reasonably be considered an almost unique study-case, for the results of its study can be naturally be compared with the evidence emerging from the settlement and the sacred area. On this respect, the complete study of its features has given rise to some intriguing considerations concerning the role of the site in the general Cretan context and its direct involvement in dynamics of mobility and cultural exchanges.

2. Perna Katia

[12.40-13.00]

Ritual actions, identity and cultural encounters: the first phase of the necropolis of Siderospilia

The necropolis of Siderospilia began to be used during the late LM IIIC-Subminoan period. In the first phase of its life, two types of tombs were built and two different burial rites were performed: cremations in single graves and multiple inhumations in "tholos" tombs. This type of biritualism probably

reflects an ethnic or ideological dichotomy in the social body. Similar funerary customs are attested in other sites of central Crete, in particular in the region between Knossos and the Messara plain. It is evident, therefore, that there was a fluid relationship between the sites of this area and that the adherence to specific models, also popular throughout the Aegean area, was ideologically significant.

The study of the oldest tombs and of their grave goods, especially of the pottery, of which we present the first results, allows us to clarify the synchronic and diachronic relations between the different burial rites attested in the necropolis. Furthermore, it enables us to grasp the degree of connectivity between the sites of the region. On a more general perspective, finally, it offers the chance to discuss about the interrelations between Aegean people with different cultural traditions.

3. Biondi Giacomo

[13.00-13.20]

La ceramica protogeometrica della necropoli di Siderospilia (Priniàs). Osservazioni preliminary

Una prima disamina dei corredi funerari della necropoli di Siderospilia ha permesso di individuare le tombe utilizzate in età protogeometrica e di dare una “fisionomia” al coevo stile ceramico, finora noto da ritrovamenti sporadici e da frammenti rinvenuti nell’area dell’abitato sulla Patela.

È possibile ora tracciare un primo quadro d’insieme dello sviluppo della necropoli in una delle sue fasi più antiche.

La produzione ceramica locale è inquadrabile nell’ambito di quella cnosia. Un approfondimento dello studio e il confronto con altre produzioni cretesi consentiranno una migliore comprensione del fenomeno sotto l’aspetto storico-culturale.

4. Pappalardo Eleonora

[13.20-13.40]

The Protogeometric B of Prinias. Preliminary observations on the PGB pottery coming from the necropolis of Siderospilia

This paper deals with the study of the Protogeometric B pottery coming from the excavations of the necropolis of Siderospilia, located in Prinias. The typological study has been carried out since 2012, mostly concerning materials found inside the tholoi tombs of the cemetery, all belonging to the earliest phases of occupation. Particular attention was devoted to the figured PGB straight-sided pithoi, coming from the tholoi F and J, plundered in ancient times. Given the absence of a clear stratigraphic context inside both tombs, the only possibility to establish a sequence within the corpus was to carry out

a stylistic analysis of the figured material. It was then possible to trace some sort of development-line that, at the moment, seems to follow principles quite different from the ones registered in Knossos North Cemetery (Tree Painter).

The issue of the existence of a regional school of potters, or itinerant craftsmen travelling between Northern and central Crete, could, so, be clarified in this context, thanks to the opportunity of studying the corpus of PGB pithoi from Prinias.

5. Pautasso Antonella

[13.40-14.00]

Considering mobility in the study of the Geometric pottery from the Prinias necropolis

The study of the Geometric funerary assemblages found in the Siderospilia necropolis at Prinias is highlighting a wide and diversified pottery production aside from a few imports. The present paper will focus on a group of Geometric vases which could open new perspectives in the study of Cretan Iron Age painted pottery and in understanding of the Orientalization process. Farther, they provide the opportunity to consider mobility as a multifaceted research approach, in keeping with the main topic of the Congress.

The vases are mostly huge kraters with tall pedestals and elaborated painted decoration, although a few fragments from figured vases of different shapes have been found. The shape and the figurative syntax of the kraters are inspired by MG II Attic examples. They raise some interesting issues about mobility of images and techniques between metalworking and pottery production, as well as, in general, more complex connections that involve metalworking, jewellery, ivories and pottery. Furthermore, the remarks on the cross-connections among different media inevitably leads us to wonder if such production is due to the activity of local or itinerant pottery-craftsmen. Lastly, some further remarks on the function and the consumption of these vases, will allow to discuss some issues concerning social identity.

6. Gigli Patanè Rossella

[17.00-17.20]

Jewellery from the Necropolis of Prinias. Preliminary remarks

This paper deals with the preliminary study of the precious ornaments found in the tombs of the Necropolis of Siderospilia at Prinias during the excavations conducted by the University of Catania. They are mostly constituted by small golden and silver artefacts – pendants, finger rings, earrings, plaques originally applied to clothes – and by rock crystal, faience, hard stone beads, most of them belonging originally to necklaces.

This group of precious items constitutes one of the most relevant complexes of materials of such type, greater than those found in the necropolis of Knossos and only inferior, as regards the amount, to those of Eleutherna.

The presence of golden items inside the cemetery is able to provide a lot of information about the general status and wealth of the inhabitants of the site just at the beginning of the first millennium BC, and can be symptomatic of contacts with abroad, in particular with Cyprus. Already in the depositions of the first phase of the necropolis, gold is often associated with bronze objects. It is not unlikely that the very early examples have arrived in Prinias from outside, following the flux of Eastern influences and imports that in this period seem to involve different aspects of the Cretan material culture.

7. Matthäus Hartmut

[17.20-17.40]

Early Iron Age metal finds from the Siderospilia cemetery at Prinias – local types and imports

Thanks to the invitation and generosity of Dario Palermo, the director of the Italian mission to Prinias, and his collaborators Gisela Schumacher-Matthäus and Hartmut Matthäus were able to study the rich metal finds among the burial gifts in the more than 600 tombs of the Siderospilia cemetery north of the Patela of Prinias, which can be dated between the late 12th and mid 6th century BC.

The early tombs of the cemetery, dating between LM III C and Protogeometric B, are exceptionally well furnished with metal artefacts – weapons like swords and spearheads, tools and implements, dress ornament and last, but not least with bronze vases. Unfortunately many of the vases have been burnt in the pyres, are therefore fragmentary and partly melted down.

Whereas weapons, implements, dress ornament represent local types, it is quite obvious that many of the bronze vases are not of indigenous Cretan origin, but imports from Cyprus, Egypt and the Levant.

The series of imports starts in the Subminoan and Protogeometric period with bronze vases from Cyprus and their local imitations – among them a Late Bronze Age heirloom, a beak spouted jug, in a Protogeometric context, Cypriot bowls of different types, e.g. bowls with lotus flowers on the handles, and local Iron Age adaptations of Cypriot rod tripods.

Egyptian imports start around 900 BC during the Protogeometric period. They are confined to two types, juglets with lotus relief on the handles as well as situlae. The Idaean Cave and the Toumba cemetery at Lefkandi on the island of Euboia offer a comparable spectrum of Egyptian objects.

Among imports from the Levant (10th to 9th centuries BC) carinated cauldrons (with parallels in Eleutherna) and different types of phialai, e.g. fluted bowls (Zungenphialen in German terminology), may be mentioned.

The imports add considerably to our knowledge of cultural interrelations between Crete and the civilizations of the Eastern Mediterranean during the late 2nd and early 1st millennium BC.

8. Mallegni Francesco

[17.40-18.00]

Gli inumati della necropoli di Siderospilia di Priniàs

Vengono presi in considerazione dal punto di vista antropologico e paleopatologico i resti umani rinvenuti nella necropoli di Siderospilia di Priniàs risalenti all'età del Ferro.

Le analisi dei materiali scheletrici hanno permesso di evidenziare due tipi di trattamento dei defunti: inumazione, cremazione (in alcuni casi di esposizione dei resti già scheletrizzati all'azione del fuoco o comunque al calore); verrebbe da pensare alla coesistenza dei due tipi di trattamento (o anche ad un cambiamento di costumi o di popolazione, o altro?).

La realtà delle ossa toccate dal fuoco o dal calore già prive di parti molli è di difficile interpretazione se non ammettendo che per volontà, o per caso, esse si siano trovate esposte ad esso.

Una valutazione certa del numero dei deceduti risulta particolarmente difficile anche per la scarsità dei resti in connessione anatomica: dalla consistenza e dalla loro conservazione si ha l'impressione che in qualche modo le sepolture siano state generalmente disturbate.

Il valore del numero complessivo dei decessi quindi non è sicuro, a causa della precarietà dei loro resti; essa è importante, e soprattutto per quelli interessati all'azione del fuoco: si potrebbe parlare di un centinaio e più di entità, di entrambi i sessi e di tutte le età (ma il numero è suscettibile di un ulteriore incremento per il tipo, ripetiamo, di conservazione del materiale). Negli adulti la presenza maschile è preponderante su quella femminile.

Particolarmente interessante è la notevolissima presenza di individui infantili morti nell'età perinatale o nel primo decennio di vita. Si tratta di una situazione spiegabile forse con la precarietà delle condizioni di sussistenza della popolazione (i segni di anemie soprattutto nelle ossa dei crani infantili sono importanti e forse dovuti o a malnutrizione o alla difficoltà di vivere in un ambiente difficile); per gli adulti il decesso rientra di solito nella piena maturità, ma non mancano i casi di giovani adulti.

Gli adulti maschi hanno negli arti impronte muscolari notevoli, soprattutto a livello di quelli inferiori, tanto da pensare ad attività ambulatorie e/o ergonomiche sotto sforzo che implicasse questi tipi di attività, mentre nelle femmine è l'arto superiore più caratterizzato da questo fenomeno.

I dati antropometrici sui resti suscettibili di rilievi parlano di un certo isolamento della popolazione (endogamia?) rispetto alle altre dell'isola.

9. Rizza Salvatore

[18.00-18.20]

Studio topografico e architettonico della necropoli di Siderospilia (Prinias)

Questo contributo intende illustrare, in via preliminare, i risultati della ricerca in corso relativa agli aspetti topografici ed architettonici della necropoli di Siderospilia. Le circa 500 sepolture rinvenute, ci offrono un ampio ventaglio tipologico (a camera, a fossa, a pozzetto, etc) e sotto-tipologico che vale la pena di analizzare e classificare in relazione alla tecnica costruttiva utilizzata. Lo studio in corso consente inoltre di elaborare, in via esemplificativa, piante di fase e carte tematiche su base tipologica. Per alcune sepolture, particolarmente rilevanti e/o architettonicamente significative, verranno proposte ricostruzioni digitali tridimensionali.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ | WORKSHOP A3

Religions on the Move: exchanges between Cretan and non-Cretan religions in Bronze Age Crete

Επιστημονική Υπεύθυνη: Εύη Σίκλα | Organized by: Evi Sikla

[24.9, Αίθουσα | Room 4, 17.40-20.20]

The scholarly abstraction we call Minoan religion remains a legitimate field of research, despite the reality of regional or other differences observed in the archaeological record of Bronze Age Crete. Interconnections between Minoan religion and the religions of cultural regions beyond the island of Crete have long been observed and researched. Many valuable studies have been written on the religious influence the cultures of Egypt and the Near East had on Crete, especially from the late prepalatial period onwards, the influence of Crete on mainland Greece and the islands in the earlier part of the Late Bronze Age, or that of mainland Greece on Crete in the later part of Late Bronze Age. But what exactly do we mean when we say that elements of foreign religious systems influence the religions of Bronze Age Crete? After more than one hundred years of studying those religions, can archaeological studies go beyond demonstrating inter-connections between Cretan and non-Cretan religions, so as to contribute to an understanding of how diverse religions interact?

The group of papers that constitute the proposed workshop aspire to go beyond the documentation of interconnections between Cretan and non-Cretan religions and address the central question underlying discussions on the subject, namely, if and how the material connections identified in the archaeological record correspond to exchanges between the religious traditions of Crete and those of the surrounding areas. They do so by modifying the methodological and theoretical framework within which the study of Minoan religion usually takes place. The use of terms, such as “influence” or “interconnections”, in order to describe and interpret the archaeological evidence is thought to be too general to have any analytical usefulness. The participants focus instead on the detailed exploration of the historical, social and religious contexts within which interactions may have taken place, the means and mechanisms of transmission of religious elements, and the social/religious agents involved in this process. In this way, the proposed papers promote our understanding of issues relating to the mobility of religious representations and concepts, ritual objects and practices in the Aegean and the Eastern Mediterranean during the Bronze Age.

1. Simandiraki-Grimshaw Anna

[17.40-18.00]

Cults for the many, cults for the few: exploring religious and social mobility in Bronze Age Crete

‘Minoan Crete’, as is commonly understood and accepted, is an umbrella term. It is a shorthand description of the communities and phases of the two millennia of the island’s Bronze Age. However, this term masks the civilisation’s great variety, especially during its earlier phases. So, while previous discussions about e.g. ‘religion’ and ‘society’ had broadly considered such aspects of the Minoan civilisation as singular and stable, it is now increasingly recognised that this was not the case. Consequently, Minoan *religions* and *societies* have begun to be reassessed, as scholars approach their heterogeneity with more nuance.

In order to explore these aspects in more depth, one area in need of more analysis is the (deliberate or coincidental) mobility and change of societies through time and geographical area within the island of Crete during the Bronze Age, and associated external influences.

Another area which can offer new insights is that of religious mobility within Crete and religious exchanges between Crete and extra-Cretan physical and ideological loci. In other words, the mobility of religious practices, ideas and narratives across geographical and cultural boundaries, in Crete and beyond. But what is the relationship between religious and social mobility in Bronze Age Crete? The aim of this paper is to bring these two areas together for the first time in a systematic way. In order to achieve this, I will take specific

examples of material culture as a basis (the *what*), but will then apply a series of theoretical analyses, in order to assess the types of mobility (the *how*), as well as the reasons for successful or unsuccessful mobility and exchanges (the *why*). Consequently, I will particularly focus on an examination of multimodal strategies of mobility between sociopolitical and religious strata. Ultimately, I aim to demonstrate how the flow of religious and cultic elements between and beyond Cretan communities can be better understood through an investigation of actual or aspirational sociopolitical flux.

2. Militello Pietro Maria

[18.00-18.20]

Aegyptiaca in context: the II millennium BC Mesara

Egyptian imports and Egyptianizing production in Minoan Crete were the focus of many papers since Evans' first articles, culminating in a lot of monographs published in the last 20 years, which analyzed almost all the aspects concerning iconography, chronology etc. with special reference to luxury art (see, e.g., Phillips 2008, Karetsou – Andreadaki Vlasaki 2000, but also Weingarten 2013, Martino 2012, Warren 2005; Phillips 2012 etc.). The problem of Agency has rarely been touched (e.g. Brysbaert 2008), and the approach has generally been a pancretan one, considering Minoan Crete as a cultural unity, while recent studies have stressed the regional peculiarities of Minoan civilization and the different trajectories of each "region".

In this paper, therefore, I would like to concentrate on a specific region, the Messara, and on the agents of this transmission, be they craftsmen, be they their clients, with a special concern for humble crafts, as clay figurines, comparing the circulation of Egyptianizing motifs at different social levels, in order to investigate the possibility that Egyptian and Egyptianizing motifs and ideas were the result of the interaction at many levels (political, elitarian and popular). While the first two should be explained with the well known system of diplomacy and gift exchanges, the third, less visible levels, could develop according to the mechanism well known for the I millennium diffusion of Aegyptiaca in the Mediterranean.

3. Sikla Evi

[18.20-18.40]

The Minoan sistrum. Thoughts on the mobility of ritual objects and religious concepts between Crete and Egypt in the Bronze Age

People, objects and ideas have always moved in and out of Crete since the earliest times. A number of archaeological objects point to contacts between Crete and Egypt already since the Early Bronze Age. In the subsequent Middle Bronze Age, the archaeological record of the island suggests the

intensification of interconnections between the two lands. A number of Egyptian imports and Egyptianizing objects (products imitating or inspired by Egyptian originals) that have been found in Middle and Late Minoan contexts are associated with religion, magic, and ritual in Egypt as well as in Crete. These objects have naturally provoked discussions about what this picture of the archaeological record means for Minoan society and religion. This paper will address the nature of religious interconnections between Crete and Egypt by discussing a specific example of such interconnections, namely, the appearance and use of the sistrum in late prepalatial, protopalatial and neopalatial Crete.

The sistrum is a cultic percussion instrument that is instantly associated with Egyptian ritual and religion, since it was used in Egypt for thousands of years, from the Old Kingdom period onwards. The appearance of the sistrum in Minoan contexts since the late prepalatial period has been interpreted variously: as a general Egyptian influence on Minoan religion and culture, as the symbolic expression of some interaction between the religious traditions of Egypt and Crete, while a few scholars have advocated that the sistrum exemplifies the importation of the Egyptian cult of Hathor into Crete and its adoption by the inhabitants of the island. In this paper, I point out that most interpretations of the Minoan sistrum are too general to prompt insights into the Egyptian – Minoan interconnections in the realm of religion and ritual and I propose an alternative interpretive framework that can be used to study them. I argue that only a more detailed discussion of the archaeological records of both Crete and Egypt coupled with a theoretical understanding of how different religions interact when they come in contact can promote our understanding of what may have happened when Minoan people with their beliefs and practices interacted with Egyptians and their traditions of belief and practice during the Middle and Late Bronze Age.

4. Blakolmer Fritz

[19.00-19.20]

Deities above animals. On the transformation of Near Eastern iconography in Minoan Crete

The representation of a male or female deity standing or sitting on the back of an animal constitutes a widely spread and long-lived topos in the iconography of the Ancient Near East and beyond. In the Aegean Bronze Age, though, this pictorial formula for defining the elevated character of a deity as dominating or being protected by an animal or a hybrid creature was widely absent, always constituting a foreign idea which was never really integrated into the repertory of Aegean imagery. The more interesting, then, is a closer comparative analysis of the few examples of this “orientalizing” motif formula which can be sporadically observed mainly in the seal glyptic of Neopalatial

Crete. This material allows us to define Minoan imitations, adaptations, individual variants, misinterpreted versions as well as other forms of transformation of the Near Eastern prototypes, demonstrating the insufficient familiarity of Minoan artists and beholders with this iconic concept.

Thus, in spite of the plethora of examples of the transfer of iconographic motifs from the Near East into the artistic language of Minoan Crete, the topic of the deity above a quadruped shows quite plainly the contrasting iconographic concepts of defining deities in both regions and enables us to study more closely the mechanisms of the Minoan appropriation of Near Eastern principles of representing deities. Moreover, this topic urges us to question the validity of the scholarly concept of an “Eastern Mediterranean *koiné*” with regard to iconographic motifs and religious ideas. Instead of being a coequal member of an active participant in this *koiné*, Neopalatial Crete seems to have been positioned rather at the periphery of this ideological realm.

5. Haysom Matthew

[19.20-19.40]

Episodes of eastern influence on Minoan symbolism

This paper will argue that eastern influence on Minoan symbolism can best be understood through an episodic approach. It will take two instances of communication between Minoan symbolism and that of the broader contemporary eastern Mediterranean: one during the Protopalatial period, the other at transition between the Neopalatial and Final Palatial periods. By contextualising these episodes within both Minoan and Near Eastern social practice the paper will demonstrate the ways in which the Cretans profoundly altered non-Cretan symbols to fit within new social settings. However, at the same time, the paper will argue that some of the ways in which the Cretans adapted symbolism suggest a high level of familiarity with their original meanings and social settings.

6. Privitera Santo

[19.40-20.00]

From pa-ki-ja-ne to Hagia Triada: looking for the hierai poleis of LM IIIA-B Crete

Cult-places in Late Minoan IIIA-B Crete are documented by both the archaeological record and the Linear B tablets from Knossos and Chania. Whereas the former sometimes enable one to interpret buildings and

compounds as shrines and cult spaces, the latter make reference to sanctuaries spread in different locations of central Crete and centers that can be characterized as “sanctuary-towns” or *hierai poleis*, such as Amnisos, where the sanctuary dedicated to all the gods was located in LM IIIA2. Within such a framework, a parallel between the “special relationship” Knossos/Amnisos and Pylos/*pa-ki-ja-ne* in Messenia has long been put forward by the scholars. In Crete, that such cult centers derived their *raison d’être* from the earlier Minoan indigenous cult practice is usually taken for granted, despite being worth a full reconsideration. In this paper, I will try to review this topic, taking advantage of the evidence of the LM III settlement of Hagia Triada, which in my opinion represents the best example of a “sanctuary-town” so far excavated in the late bronze age Aegean, thereby complementing the evidence of the Linear B documents.

ΤΜΗΜΑ Β: Βυζαντινή και Μεσαιωνική περίοδος

SECTION B: Byzantine and Medieval period

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ B1

Ταξίδια της ζωής: πολλαπλές αναγνώσεις μετακινήσεων μέσα από αρχειακές πηγές (Ομάδα Παλαιογραφίας Βικελαίας Βιβλιοθήκης – ΓΑΚ Ν. Ηρακλείου)

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι: Ιωάννης Μαυρομάτης, Μανόλης Δρακάκης

[24.9, Αίθουσα 4, 09.00-11.40]

Η μελέτη παλαιών αρχείων, ως ένα παράθυρο στο παρελθόν, μας εντάσσει σε έναν μικρόκοσμο από πολυάριθμες ατομικές ή συλλογικές, μικρές ή μεγαλύτερες, υποθέσεις. Τα έγγραφα αποκτούν ζωή, σκιαγραφώντας προσωπικότητες, συχνά άγνωστες και περιθωριακές, φανερώνοντας κρυφές προσωπικές ιστορίες, αποκαλύπτοντας πτυχές της καθημερινότητας και του τρόπου ζωής των παλαιότερων κοινωνιών. Η Βικελαία Βιβλιοθήκη του Δήμου Ηρακλείου, σε συνεργασία με τα Γενικά Αρχεία του Κράτους στο Ηράκλειο, από το εαρινό εξάμηνο του 2015 ξεκίνησε μαθήματα Παλαιογραφίας στο πλαίσιο προγράμματος Διά Βίου μάθησης, με βάση αρχειακές πηγές.

Τα μαθήματα Παλαιογραφίας και η ανάγνωση ιστορικών εγγράφων αποτέλεσαν εφελτήριο για μια γενικότερη συζήτηση γύρω από τις ιστοριογραφικές τάσεις και τη θεώρηση της τοπικής ιστορίας της Κρήτης. Πολύ περισσότερο, κατέδειξαν την πληθώρα δεδομένων μικροϊστορίας που ενέχουν τα έγγραφα αυτά, εγείροντας το ενδιαφέρον των σπουδαστών του μαθήματος για την ανάπτυξη προβληματικής και μια πρώτη διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων. Η αρχική ομάδα των σπουδαστών Παλαιογραφίας

είχε εγγενή διεπιστημονικά χαρακτηριστικά, καθώς ανάμεσα στο εκπαιδευτικό και επαγγελματικό υπόβαθρο των μελών της υπήρχαν ιστορικοί, αρχαιολόγοι, νομικοί, μηχανικοί, φιλόλογοι και οικονομολόγοι. Η επιτυχία των μαθημάτων ήταν μεγάλη και έτσι αποφασίστηκε η συνέχισή τους. Στο χειμερινό εξάμηνο 2015-2016 η ομάδα αυξήθηκε, παρέμειναν τα αρχικά μέλη και προστέθηκαν νέα, εμπλουτίζοντάς την ακόμη περισσότερο. Πέρα από την ανάγνωση πηγών, συνεχίστηκαν οι γόνιμες συζητήσεις με βάση το περιεχόμενο των εγγράφων, προβάλλοντας διάφορες πτυχές ανάλογα με το επιστημονικό και γνωσιακό υπόβαθρο κάθε σπουδαστή. Η διοργάνωση του IB' Κρητολογικού συνεδρίου στην πόλη του Ηρακλείου από την ΕΚΙΜ αποτέλεσε μια πολύ σημαντική ευκαιρία ανακοίνωσης των ερευνητικών προβληματισμών των σπουδαστών. Τα αρχικά ερωτήματα που είχαν τεθεί ήδη από τους πρώτους μήνες των μαθημάτων διαμορφώθηκαν και αποτελούν τον βασικό άξονα για την πρόταση μιας ομάδας ανακοινώσεων με τη μορφή Εργαστηρίου (Workshop) στο Συνέδριο. Στόχος είναι η παρουσίαση πολλαπλών αναγνώσεων και προσλήψεων της έννοιας της μετακίνησης, μέσα από τα περιεχόμενα των εγγράφων, αναφορικά με τη ζωή στην καθημερινότητα των προηγούμενων αιώνων. Το κάθε κεντρικό ερώτημα θα αποτελέσει μια ανακοίνωση από διεπιστημονική ομάδα σπουδαστών του μαθήματος Παλαιογραφίας και το προτεινόμενο Εργαστήριο θα απαρτιστεί από το σύνολο των ανακοινώσεων των ομάδων αυτών.

1. Τσατσάκη Ευγενία, Εμμανουήλ Γιαχνάκης, Αικατερίνη Μανωλούκου, Νίκος Κουνάδης, Ειρήνη Φουκαράκη

[09.00-09.20]

Μετακινήσεις σκλάβων, κουρσάρων, πειρατών, μεταναστών

Μετακινήσεις Κρητικών ως πολύτιμων φορτίων ισάξιων των τιμαλφών: από την ελευθερία στην αιφνίδια σκλαβιά. Πειρατές και «κρουσάροι», χριστιανοί, μουσουλμάνοι και Κρήτες διαφεντεύουν πέλαγα, ανθρώπους, περιουσίες και πολιτείες. Χαράσσουν ρότες και δημιουργούν κόμβους δουλεμπορίου στην Κρήτη, ενώ το σκλαβοπάζαρο ανθεί υπό την ανοχή της Γαληνοτάτης. Σκλάβοι πειρατικών επιδρομών, οργανωμένων στρατιωτικών επεμβάσεων· σκλάβοι ηθελημένοι για τον γλιτωμό αγαπημένων... «Σκλάβοι» αγγαρειών (βάρδιες και περίπολοι στα κρητικά παράλια) για την προστασία της καθημερινότητάς τους. Διερεύνηση του όρου ελευθερία σε αυτά τα συμφραζόμενα.

Μεταναστεύσεις εξαιτίας των πειρατών σε συνδυασμό με τους βενετοτουρκικούς πολέμους και μετεγκαταστάσεις σε ορεινές τοποθεσίες της Κρήτης ή εκτός αυτής. Γι' αυτό, συστήνονται και λειτουργούν πρακτορεία ανεύρεσης και επαναπατρισμού των αγνοουμένων: από ποιους και πώς; Παράλληλα, θα εξεταστεί η γεωπολιτική και γεωστρατηγική σημασία της πειρατικής δράσης και η λεηλασία ως κοινωνικό βίωμα και απόρροια πολυετούς και συχνής κουρσάρικης τακτικής εντός και εκτός Κρήτης με

ορμητήριο την Κρήτη. Ευθύνεται η «προκλητική» μεγάλωνσος ως φυσική και γεωγραφική ενθάρρυνση για πειρατεία και κούρσες; Πειρατές που άφησαν πίσω τους τοπωνύμια που απηχούν τα κρησφύγετά τους, που παρέμειναν και κατοίκησαν την ενδοχώρα του νησιού.

Τα παραπάνω ερωτήματα θα τεθούν και θα διερευνηθούν στις αρχειακές πηγές, δημοσιευμένες και αδημοσίευτες, Βενετικής και Οθωμανικής περιόδου.

2. Καλογιαννάκη Γεσθημανή

[09.20-09.40]

Μετακινήσεις και δίκτυα επικοινωνιών που προκύπτουν μέσα από συμβάσεις εργασίας νοταριακών εγγράφων, από και προς την Κρήτη κατά τη βενετική περίοδο

Θεματική του παρόντος συνεδρίου αποτελεί η έννοια της μετακίνησης. Μετακινήσεις ανθρώπων, ιδεών, εμπορευμάτων, μετακινήσεις από αυτή τη ζωή σε μια άλλη.

Στο πλαίσιο αυτό, θα ασχοληθούμε με τις μετακινήσεις του πληθυσμού που διέμενε στην Κρήτη κατά τη Βενετική περίοδο. Αν και στην Κρήτη δεν υφίστανται αξιοσημείωτες αυξομειώσεις του πληθυσμού ή σημαντικές μετακινήσεις εντός του νησιού, το φαινόμενο των μετακινήσεων και οι λόγοι που οδηγούσαν σε αυτό είναι μια θεματική με ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Το φαινόμενο έχει έκταση αλλά όχι ένταση, οι λόγοι που οδηγούσαν τους ανθρώπους σε μετακίνηση ήταν ποικίλοι αναλόγως με τη χρονική περίοδο στην οποία αναφερόμαστε. Κατ' αρχάς, οι μετακινήσεις είχαν άμεση σχέση με την αναλογία του πληθυσμού της Κρήτης, η οποία μεταβαλλόταν ανάλογα με τις επαναστάσεις, τους εξισλαμισμούς και εκχριστιανισμούς αλλά και τους εποικισμούς που λάμβαναν χώρα. Λόγοι οικονομικοί και κοινωνικοί επίσης συντελέσαν τα μέγιστα, ώστε να μετακινηθεί ο πληθυσμός από τα ορεινά στα πεδινά της Κρήτης. Η αλλαγή των αναγκών του πληθυσμού αλλά και των συνθηκών ανάγκασαν τον πληθυσμό της Κρήτης να μπει σε διαδικασία εσωτερικής μετανάστευσης. Οι επαναστάσεις και οι εξεγέρσεις που συχνά ξέσπασαν στο νησί άφησαν το δικό τους αποτύπωμα στο ζήτημα των μετακινήσεων στην Κρήτη. Όμως, καθημερινά σε παράλληλη διαχρονία λάμβαναν χώρα μετακινήσεις εντός του νησιού για μια πληθώρα λόγων, πολλοί από τους οποίους ανιχνεύονται στις αρχειακές πηγές, φανερώνοντας δίκτυα επικοινωνιών.

Συμπερασματικά, στην παρουσίαση αυτή θα αναφερθούμε στο θέμα των μετακινήσεων, στα δίκτυα επικοινωνιών, καθώς και στις σημαντικότερες αιτίες που οδήγησαν τον πληθυσμό να μετακινηθεί. Η έρευνα για την παρούσα μελέτη θα ξεκινήσει με βιβλιογραφικές αναφορές και θα επικεντρωθεί σε καταγραφή μετακινήσεων, όπως διασώζονται στις αρχειακές πηγές, βασιζόμενοι σε έναν ενδεικτικό αριθμό εγγράφων.

3. Καλαϊτζάκη Μαρία, Γιώργος Σπανάκης-Βορεάδης

[09.40-10.00]

Διακίνηση εντός και εκτός Κρήτης των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων και ειδών διατροφής κατά την Ενετική και Οθωμανική περίοδο

Σύμφωνα με τις σχετικές μελέτες που έχουν ήδη δημοσιευθεί κατά την εξεταζόμενη περίοδο στην Κρήτη καλλιεργούνται συστηματικά αγροτικές εκτάσεις που παράγουν σημαντική παραγωγή προϊόντων όπως λάδι, κρασί. Τα προϊόντα αυτά διακινούνται εντός Κρήτης και καλύπτουν ανάγκες περιοχών που δεν είναι αγροτικές (π.χ. τα αστικά κέντρα) αλλά επίσης μεταφέρονται και σε περιοχές εκτός Κρήτης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει με ποιο τρόπο και μέσω ποιων εμπορικών διαδρομών διακινούνταν τα προϊόντα αυτά καθώς και είδη διατροφής που προέρχονταν από αυτά (π.χ. βρώσιμες ελιές).

Σχετικά με τις εμπορικές διαδρομές εντός Κρήτης θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε μέσω ποιων οδών διακινούνταν τα προϊόντα και ποιοι συμμετείχαν σε αυτό. Ποιοι αναλάμβαναν το ρόλο του διακινητή, ποιος ο ρόλος των εμπόρων και ποιο ήταν το τελικό όφελος του αγρότη παραγωγού. Αναφορικά με τις μετακινήσεις των προϊόντων εκτός Κρήτης θα καταγραφούν οι περιοχές στις οποίες ταξίδευαν τα προϊόντα, οι εμπορικές συμφωνίες που είχαν συναφθεί και τα ανταλλάγματα για αυτά τα αγαθά.

Αρχικά θα γίνει αναφορά στην υφιστάμενη βιβλιογραφία και στη συνέχεια θα επιχειρηθεί η σχετική τεκμηρίωση από το πρωτογενές αρχειακό υλικό της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης που αφορά την εξεταζόμενη περίοδο.

Στόχος της εργασίας είναι να αναδειχθεί η σημασία των μεταφορών και των δικτύων στην οικονομική και κοινωνική ζωή και η συμβολή τους στην ανάπτυξη της Κρήτης την εξεταζόμενη περίοδο. Θα προσπαθήσουμε επίσης να αναδείξουμε την κληρονομιά που άφησαν στις επόμενες περιόδους οι συναλλαγές που αναπτύχθηκαν με άλλες περιοχές εκτός Κρήτης.

4. Γρατσέα Αριστεά, Βαγγέλης Ρωμανάκης, Μαρία Κατίκα, Γρηγόρης Μαγκλής, Αντώνης Κατσαράκης

[10.00-10.20]

Η κινητικότητα των αγαθών μέσα από τις διαθήκες

Η παρούσα ανακοίνωση επικεντρώνεται στη μεταφορά των αγαθών κατά τη σύνταξη διαθηκών την τελευταία περίοδο της Ενετοκρατίας στην Κρήτη. Με αφορμή τις νοταριακές πράξεις του Zuanne Quirini (Σητεία, 1590-1607) που σώζονται στο Βενετσιάνικο αρχείο της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης και έγγραφα από τα ΓΑΚ Ηρακλείου θα εξεταστεί η κινητικότητα των αγαθών στην κοινωνία της Σητείας με το πέρασμα του χρόνου υπό την έννοια των ανθρώπων που φεύγουν και των συνεχιστών των αγαθών τους. Επίκεντρο

αποτελεί η ιδεολογία πίσω από αυτήν την κινητικότητα και το τυπικό της μεταφοράς αυτής: κατά πόσο δηλαδή λανθάνει μια τυπολογία, την οποία εν μέρει όφειλε να ακολουθήσει ο διαθέτης. Μέσα από τις πράξεις αντλούνται στοιχεία για τον τρόπο με τον οποίο η ψυχοσύνθεση του διαθέτη επηρεάζει την απόφασή του στον τρόπο κατανομής της περιουσίας του στους ανθρώπους του περιβάλλοντός του και στην εκκλησία. Στο πλαίσιο αυτό θα εξεταστεί και η ψυχολογία του διαθέτη ως προς το πέρασμα από τη μια ζωή στην άλλη και κατά πόσο αυτή αλλάζει στις περιπτώσεις ειδικά που ο διαθέτης ζει και συντάσσει μετά από καιρό άλλη διαθήκη. Επιπλέον, δίνεται έμφαση στο εύρος αυτών των αγαθών και των περιουσιακών στοιχείων τα οποία με τη σειρά τους παραπέμπουν στην κοινωνική θέση των διαθετών (μισέρ, μάστρο κτλ.) και κατ' επέκταση στον οικονομικό χαρακτήρα των κατοίκων της περιοχής. Τέλος αναφορά γίνεται και στον τρόπο της χρήσης αυτών των αγαθών, εάν δηλαδή προοριζόταν μόνο για προσωπική-οικογενειακή χρήση ή αν γινόταν η αξιοποίησή τους και για εμπορικούς λόγους, τόσο στη Σητεία όσο και στην ευρύτερη περιοχή της Κρήτης.

5. Φωστήρη Κατερίνα, Μαρία Μαμαλάκη, Ευάγγελος Λιόλιος, Γιώργος Φουρναράκης, Όλγα Χρήστου, Κατερίνα Λεμπιδάκη

[10.40-11.00]

Πολλαπλές αναγνώσεις μετακινήσεων και διαμόρφωση του τοπίου κατά τη Βενετική περίοδο

Με τον όρο τοπίο, μπορούμε να προσδιορίσουμε την πρόσληψη από τους ανθρώπους κάθε κοινωνιών του συνόλου που απαρτίζεται από το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον και τη διαχρονική, δυναμική σχέση και αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Η αλληλεπίδραση αφορά στην εξέλιξη του αστικού και αγροτικού χώρου, την οικιστική κατανομή, τις διαφοροποιήσεις στις χρήσεις γης και την εκμετάλλευση του παραγωγικού χώρου, καθώς και στις μετακινήσεις των ανθρώπων μέσα σε αυτό. Η παρούσα μελέτη θα επικεντρωθεί στην εικόνα που έχουμε για το τοπίο στην Κρήτη, αστικό και αγροτικό, στα χρόνια της Βενετικής περιόδου και έπειτα, με κύριους άξονες τους οικισμούς που συσχετίζονται με μετακινήσεις: μετακινήσεις πληθυσμού και εγκατάλειψη δομημένου χώρου καθώς και μετακινήσεις με την έννοια των μετονομασιών οικισμών.

Αν και διασώζονται πολυάριθμοι οικισμοί και αναρίθμητα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των περιόδων αυτών, η μελέτη είναι ακόμα πολλά υποσχόμενη αναφορικά με δικαιопρακτικά έγγραφα και επίσημες γραπτές πηγές. Τίθενται, κατά συνέπεια, ορισμένα ερευνητικά ερωτήματα. Τι είδους σχετικές πληροφορίες βρίσκονται στις γραπτές πηγές που να υποδεικνύουν διαφοροποιήσεις στο οικιστικό τοπίο. Ποιες είναι οι επιρροές στην εξέλιξη των μικροτοπωνυμίων και κατά πόσον η επιβίωση ορισμένων σήμερα μας παρέχει γνώσεις για το μικροτοπίο των προηγούμενων περιόδων. Τα

πολυεπίπεδα δίκτυα μετακινήσεων που είχαν δημιουργηθεί. Ποιες εικόνες του καθημερινού βίου και του συσχετισμού του με το τοπίο μπορούμε να σκιαγραφήσουμε μέσα από τις γραπτές πηγές.

Η μεθοδολογική προσέγγιση στρέφεται στην επιλογή γραπτών πηγών, ώστε να γίνει ενδεικτική εξέταση σε αυτές. Στις επιλεγμένες γραπτές πηγές θα γίνει καταγραφή και ανάλυση δεδομένων που αφορούν στην ευρεία έννοια του τοπίου. Παράλληλα, τα χωρικά δεδομένα που περιέχονται στις γραπτές πηγές θα οπτικοποιηθούν σε χαρτογραφικό υπόβαθρο, όπου θα μπορέσει να γίνει περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων. Η μελέτη θα συμπληρωθεί από επιτόπια έρευνα στις περιοχές που αναφέρονται στις γραπτές πηγές, προχωρώντας σε συσχετισμό με την υφιστάμενη κατάσταση του τοπίου σήμερα.

6. Μαρκετάκη Μαρία, Πελαγία Μαρκετάκη, Μάρα Παναγιωτάκη, Ευαγγελία Τακάκη, Ευαγγελία Φανουράκη

[11.00-11.20]

Κινούμενοι στα άκρα της κοινωνίας: περιθωριακοί, ληστές και διωγμένοι στα χρόνια της Βενετικής Κρήτης

Κάθε κοινωνία και η κεντρική εξουσία που την εκφράζει περιλαμβάνει άτομα που καταβάλλει προσπάθειες να τα απομακρύνει ή έστω να τα περιθωριοποιήσει από την κεντρική και επίσημη εικόνα που παρουσιάζει. Κάθε κοινωνία περιλαμβάνει άτομα που τα ταξινομεί ως περιθωριακά με βάση την κοινωνική τους θέση, την οικονομική τους κατάσταση ή το επάγγελμα που ασκούν. Κάθε κοινωνία μπορεί να κρίνει ότι δεν την εκφράζει ή την απειλεί η δράση ή η στάση ζωής συγκεκριμένων ανθρώπων. Κάθε κοινωνία νιώθει την απειλή και την ανάγκη τιμωρίας κοινών ποινικών εγκληματιών. Από την άλλη πλευρά είναι σύνηθες φαινόμενο στην ανθρώπινη ιστορία η δίωξη ατόμων για τις πεποιθήσεις τους, πολιτικές ή θρησκευτικές.

Πώς αντιμετώπιζε η κοινωνία της Βενετικής Κρήτης όλες αυτές τις περιπτώσεις ανθρώπων; Ποια ήταν η θέση της απέναντι στους κάθε λογής περιθωριακούς, σε ανθρώπους που φάνταζαν κατώτεροι επαγγελματικά ή και επικίνδυνοι όπως οι πόρνες, σε ποινικούς εγκληματίες όπως οι ληστές, σε νοητικά ή σωματικά ασθενείς όπως οι λεπροί. Πώς όμως αντιμετώπιζε και όσους δεν της ήταν αρεστοί ιδεολογικά, ή αντιπροσώπευαν κάτι διαφορετικό από το κυρίαρχο status της κεντρικής εξουσίας;

Όλα αυτά τα ερωτήματα και πολλά ακόμη που μπορούν να τεθούν, έχει ως στόχο η παρούσα ανακοίνωση να εξετάσει σε συσχετισμό με τις γραπτές πηγές. Η σχετική προβληματική είναι εκτεταμένη και δεν αποτελεί φιλοδοξία της ανακοίνωσης να την διαπραγματευτεί αναλυτικά. Αντίθετα στοχεύει στην

ενδεικτική εξέταση και παρουσίαση ζητημάτων προς ανάλυση που προκύπτουν μέσα από κείμενα της Βενετικής περιόδου. Ως γραπτές πηγές της περιόδου για μελέτη, εντάσσουμε δικαιιοπρακτικά έγγραφα και επίσημες κρατικές πηγές. Αν και πολλοί άνθρωποι κινούνταν στα άκρα της κοινωνίας και η ίδια η κοινωνία δεν θα τους ήθελε σε καμία περίπτωση πρωταγωνιστές, σε γραπτές πηγές εμφανίζονται με τον δικό τους ρόλο, φανερώνοντας αιώνες μετά πτυχές αυτής της παρουσίας τους.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ B2

Μετακινήσεις αντικειμένων, διάδοση πρακτικών μέσα από τη μελέτη των εντοιχισμένων αγγείων σε εκκλησίες της βενετοκρατούμενης Κρήτης

Επιστημονική Υπεύθυνη: Αναστασία Γιαγκάκη

[24.9, Αίθουσα 4, 12.20-14.20]

Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών σε συνεργασία με τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων, διεξάγει από το 2011 ερευνητικό πρόγραμμα με τίτλο: «Εντοιχισμένα αγγεία σε βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς της Ελλάδας: ένα ηλεκτρονικό corpus». Στο εργαστήριο θα παρουσιαστούν τα πρώτα αποτελέσματα από τη διεξαγωγή του προγράμματος στην Κρήτη.

Ο G. Gerola, ήδη από τις αρχές του 20ού αι., είχε αναφερθεί στην ύπαρξη εντοιχισμένων αγγείων σε εκκλησίες του νησιού. Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος και μετά από συστηματική καταγραφή σε συνεργασία με τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων Κρήτης, εντοπίστηκαν 250 περίπου ναοί με εντοιχισμένα αγγεία. Στο εργαστήριο θα παρουσιαστούν τα πρώτα συμπεράσματα από τη μελέτη των πήλινων εντοιχισμένων αγγείων. Επίσης στις ειδικές ανακοινώσεις θα σχολιαστούν οι ναοί που φέρουν εντοιχισμένα αγγεία.

Η μελέτη των πήλινων αγγείων συμπληρώνει τα περιορισμένα, μέχρι στιγμής, ανασκαφικά δεδομένα, καθώς προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για τις κατηγορίες μεσαιωνικής εφυσωμένης κεραμικής που κυκλοφορούσαν στο νησί. Αναδεικνύει τις ποικίλες κατηγορίες κεραμικής που εισάγονται στην Κρήτη από περιοχές της ανατολικής και δυτικής Μεσογείου, οι οποίες εντοπίζονται ακόμα και σε περιοχές της ενδοχώρας, και αποκαλύπτει τη διάδοση της πρακτικής διακόσμησης (διαφοροποιήσεις ή ομοιότητες) στις διαφορετικές περιοχές του νησιού.

Παράλληλα, τα εντοιχισμένα αγγεία δίδουν το έναυσμα να εστιάσουμε στα μνημεία που φέρουν κεραμικά αγγεία και να τα διερευνήσουμε κάτω από μια ενιαία οπτική, εξετάζοντας την αρχιτεκτονική τους ταυτότητα και τα τυχόν άλλα κοινά χαρακτηριστικά τους. Η αναγνώριση των κεραμικών

εντοιχισμένων αγγείων δύναται να βοηθήσει στην επίλυση προβλημάτων σχετιζόμενων με τη χρονολόγηση του μνημείου στο οποίο έχουν εντοιχιστεί, αλλά και την ιστορία της ευρύτερης περιοχής.

Διερευνάται, άρα, όχι μόνον η μετακίνηση αντικειμένων από περιοχές εκτός Κρήτης σε θέσεις του εσωτερικού της, αλλά και η διάδοση της πρακτικής διακόσμησης και των διαφοροποιήσεων ή των ομοιοτήτων στις διαφορετικές περιοχές του νησιού, αναζητώντας πειστικές ερμηνείες για τον ή τους σκοπούς που εξυπηρετούσε ο εντοιχισμός τους.

Περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα παρουσιάζονται στο <http://www.immuredvessels.gr>

1. Γιαγκάκη Αναστασία

[12.20-12.40]

Το ερευνητικό πρόγραμμα «Εντοιχισμένα αγγεία σε βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς της Ελλάδας»: στόχοι και πρώτα αποτελέσματα από την Κρήτη

Στο πλαίσιο της καταγραφής του ερευνητικού προγράμματος, αποδείχθηκε ότι η Κρήτη διαθέτει το μεγαλύτερο, αριθμητικά, σύνολο ναών με εντοιχισμένα αγγεία. Με δεδομένο ότι κατά μέσο όρο κάθε μνημείο κοσμεύεται με πέντε αγγεία, καταγράφηκαν εκατοντάδες δεκάδες κεραμικά, συνήθως πινάκια και κούπες. Το μεγάλο αυτό δείγμα οδηγεί με μεγαλύτερη ασφάλεια στη διατύπωση παρατηρήσεων αναφορικά με αυτή καθεαυτή την πρακτική του εντοιχισμού που, σε ό,τι αφορά στην Κρήτη, γνωρίζει τη μεγαλύτερή της διάδοση σε μνημεία που χρονολογούνται στον 14ο και 15ο αι. Επίσης παρέχει ενισχυτικές πληροφορίες για τη χρονολόγηση τουλάχιστον του τμήματος της τοιχοδομίας του μνημείου που φέρει αγγεία, αλλά και συνολικότερα για το ίδιο το μνημείο. Τέλος, αναδεικνύει τις ποικίλες κατηγορίες εφυαλωμένης κεραμικής που βρισκόταν σε κυκλοφορία στην Κρήτη. Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται οι πιο βασικές μορφές διάταξης των κεραμικών και σχολιάζεται η ποικιλία των συνθέσεων που παρατηρούνται, καθώς εκτός από την κυρίαρχη σταυρόσχημη διάταξη εντοπίζονται και πολλές άλλες. Επιπλέον, σχολιάζεται ο τρόπος εντοιχισμού των αγγείων, με βάση τις περιορισμένες περιπτώσεις στις οποίες ήταν δυνατή η σχετική παρατήρηση. Τέλος, η ανακοίνωση επικεντρώνεται στα ίδια τα πηλίνα αντικείμενα, αναδεικνύοντας τις κατηγορίες κεραμικής στις οποίες αυτά εντάσσονται. Από τα εισηγμένα κεραμικά σαφώς περισσότερα είναι όσα ανήκουν σε κέντρα παραγωγής ιταλικών εργαστηρίων. Εντοπίζονται, παράλληλα, πολλά κεραμικά από την ιβηρική χερσόνησο, ορισμένα που αποδίδονται σε υστεροβυζαντινά εργαστήρια, λίγα που ανήκουν στην κυπριακή εφυαλωμένη κεραμική, ενώ δεν λείπουν και αρκετά δείγματα κεραμικής από τη Συρία ή την Αίγυπτο. Οι περισσότερες από τις κατηγορίες κεραμικής που εντοπίζονται δεν αποτελούν μεμονωμένα δείγματα και σε

ορισμένες περιπτώσεις απαντούν σε σημαντικό αριθμό στο ίδιο μνημείο. Αναδεικνύεται με αυτό τον τρόπο και μέσα από τη μελέτη αυτού του είδους κεραμικών ευρημάτων ο σημαντικός ρόλος της Κρήτης στο διεθνές εμπόριο, ιδίως για την περίοδο του 14ου και 15ου αι. Εκτός από αγγεία που αποδίδονται σε εισηγμένες παραγωγές, με βάση το σύνολο του υλικού που συγκεντρώθηκε, αναδεικνύονται και ορισμένες κατηγορίες κεραμικής που αναγνωρίζονται ως προϊόντα εγχώριων παραγωγών της Κρήτης. Για όλες αυτές τις κατηγορίες, μέσα από τον εντοπισμό τους σε συγκεκριμένα μνημεία σκιαγραφείται και η μεγαλύτερη ή μικρότερη διασπορά τους σε περιοχές του νησιού, ακόμα και σε θέσεις εξαιρετικά δυσπρόσιτες και απομονωμένες. Συμπερασματικά, η μελέτη των εντοιχισμένων αγγείων είναι πολύπτυχη. Με τη συστηματική καταγραφή τους στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος γίνεται ευρύτερα γνωστή μία κατηγορία αντικειμένων που μέχρι πρόσφατα έμεναν στο περιθώριο της έρευνας και, κατ' επέκταση, προκύπτουν επιπλέον πληροφορίες ως προς τον υλικό πολιτισμό της Κρήτης κατά τη Βενετοκρατία.

Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία: κοινά στοιχεία και διαφοροποιήσεις ως προς την αρχιτεκτονική και ως προς την πρακτική εντοιχισμού

2. Γιαπιτσόγλου Κώστας: Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία στο νομό Ρεθύμνου [12.40-13.00]

3. Ελένη Κανάκη: Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία στο νομό Ηρακλείου [13.00-13.20]

4. Γεωργία Μοσχόβη, Μαριάννα Κατηφόρη: Ναοί με εντοιχισμένα αγγεία στο νομό Λασιθίου [13.20-13.40]

Με αφορμή το ερευνητικό πρόγραμμα «Εντοιχισμένα αγγεία σε βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς του ελλαδικού χώρου: ένα ηλεκτρονικό corpus», που διεξάγεται από το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών σε συνεργασία, για την Κρήτη, με τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων, συγκεντρώθηκαν για πρώτη φορά σε μια κοινή διαδικτυακή βάση δεδομένων πολυάριθμα εκκλησιαστικά μνημεία της Κρήτης υπό το πρίσμα της ύπαρξης σε αυτά μιας κοινής πρακτικής διακόσμησης, αυτής του εντοιχισμού πήλινων εφυσωμένων αγγείων στις όψεις τους. Με δεδομένη την εξαντλητική διερεύνηση του θέματος, με στόχο το σχηματισμό μιας όσο το δυνατόν πιο συγκεκριμένης εικόνας για τον αριθμό των μνημείων που κοσμούνται με εντοιχισμένα αγγεία, καταγράφηκαν κατά μέσο όρο 50 σχετικά μνημεία σε κάθε νομό, με το μεγαλύτερο, αριθμητικά, δείγμα να εντοπίζεται προς το παρόν στο νομό Ρεθύμνου. Αντικείμενο των επιμέρους ανακοινώσεων αποτελεί η συγκριτική παρουσίαση γνωστών και άγνωστων μνημείων των νομών Ρεθύμνου, Ηρακλείου και Λασιθίου με εντοιχισμένα αγγεία. Διατυπώνονται παρατηρήσεις σε σχέση με την κατανομή τους στο χώρο, τη μεγαλύτερη ή μη συγκέντρωσή τους σε συγκεκριμένες περιοχές, τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά, τα στοιχεία χρονολόγησής τους, τη διάταξη των αγγείων σε

αυτά. Απώτερος σκοπός είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων σε σχέση με τη γεωγραφική και χρονολογική συνέχεια ή ασυνέχεια στη χρήση εντοιχισμένων αγγείων, με την ύπαρξη ή μη ενοτήτων μνημείων και με άλλα κοινά χαρακτηριστικά εκτός από τη χρήση εντοιχισμένων κεραμικών, και η παροχή στοιχείων για τη χρονολόγηση των ναών. Μέσα από τα παραπάνω θα επιχειρηθεί η διερεύνηση του τρόπου και του χρόνου διάδοσης αυτής της κοινής πρακτικής στους ναούς της Κρήτης.

5. Γιαγκάκη Αναστασία, Νικολέττα Πύρρου

[13.40-14.00]

Εντοιχισμένα αγγεία και εργαστήρια ζωγράφων: μία περίπτωση αμφίδρομης σχέσης;

Στο πλαίσιο της συστηματικής καταγραφής των εντοιχισμένων αγγείων σε ναούς της Κρήτης και της αναγνώρισης των κατηγοριών κεραμικής στις οποίες αυτά εντάσσονται, μια επιμέρους ομάδα αποτελούν τα δείγματα της πολύχρωμης εφυσιασμένης κεραμικής («RMR Ware») με προέλευση τη νότια Ιταλία. Αν και η συγκεκριμένη κατηγορία είχε γνωρίσει αρκετή διάχυση σε περιοχές του αιγαιακού χώρου από τον 13ο και μέχρι και τον 14ο αι. τουλάχιστον, μέχρι πρότινος ήταν ελάχιστα τα σχετικά παραδείγματα από την Κρήτη. Στην καταγραφή εντοπίστηκαν περίπου 20 ναοί στις όψεις των οποίων έχουν εντοιχιστεί αγγεία που ανήκουν στη συγκεκριμένη κατηγορία κεραμικής. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι τοιχογραφημένοι, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση ότι σε συγκεκριμένες περιπτώσεις μνημείων ο τοιχογραφικός τους διάκοσμος ανήκει σε ένα κοινό τεχνοτροπικό ρεύμα, χωρίς να αποκλείεται και η απόδοσή του στο ίδιο δραστήριο καλλιτεχνικό εργαστήριο. Στην τεχνοτροπική αυτή τάση, που εντοπίζεται κυρίως στη δυτική Κρήτη στα τέλη του 14ου και τις αρχές του 15ου αι., εντάσσονται και αρκετά άλλα μνημεία τα οποία κοσμούνται με διαφορετικές κατηγορίες εφυσιασμένης κεραμικής, στην πλειονότητά τους επίσης ιταλικής προέλευσης. Οι συγκεκριμένες παρατηρήσεις και η συνεξέταση των πληροφοριών που μπορούν να προκύψουν για τα κοινωνικά γνωρίσματα του εν λόγω εργαστηρίου ζωγραφικής και για τους χορηγούς των μνημείων μπορούν να αποτελέσουν βάση για μια πιθανή ερμηνεία της χρήσης κεραμικής από την ιταλική χερσόνησο στους ναούς αυτούς. Επιπλέον, συνδυάζοντας τις πληροφορίες που αντλούνται από την κεραμική και τη ζωγραφική δημιουργούνται δύο «κλειστές» ομάδες κεραμικής, αυτής με αγγεία της κατηγορίας «RMR Ware» και αυτής με κεραμικά από άλλα ιταλικά κέντρα παραγωγής. Οι ομάδες αυτές μπορούν να χρησιμεύσουν ως οδηγοί, για το χρονικό πλαίσιο κυκλοφορίας συγκεκριμένων κατηγοριών κεραμικής στο νησί, την ασφαλέστερη χρονολόγηση και άλλων κατηγοριών κεραμικής που έχουν εντοιχιστεί μαζί τους, αλλά κυρίως για τη δημιουργία μνημειακών συνόλων με επιμέρους χρονολογικούς «ορίζοντες».

ΤΜΗΜΑ Γ: Νεότερη περίοδος (έως τα τέλη του 20ού αι.)
SECTION C: Modern period (up to the late 20th c.)

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ

Η μουσικοχορευτική παράδοση της Κρήτης «ταξιδεύει» στον κόσμο μέσα από ένα μουσείο: πρακτικές, συνεργασίες και ανταλλαγές

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Στέλιος Κουνελάκης

[22.9, Αίθουσα 4, 17.00-18.20]

Στην εμπνευσμένη εισαγωγή της στον επετειακό τόμο με θέμα «Μουσεία και λαϊκός πολιτισμός», η ιστορικός και λαογράφος Τέτη Χατζηνικολάου (Εθνογραφικά 2003) σημειώνει ότι στη χώρα μας κάθε αναφορά στο ρόλο των εθνογραφικών-λαογραφικών μουσείων αναδεικνύει τα σημαντικά προβλήματα της συγκρότησης των συλλογών, της δημιουργίας και λειτουργίας των μουσείων αυτών, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού τους ρόλου. Πρόκειται δηλαδή, για το πρόβλημα της ερμηνείας του όρου «λαϊκός πολιτισμός», της αποσαφήνισης του ιδεολογικού του περιεχομένου, της ιδεολογικής χρήσης του από το επίσημο κράτος αλλά και από τις κοινωνικές ομάδες.

Στην Ελλάδα η στάση του κράτους απέναντι στον λαϊκό πολιτισμό ήταν ένα θέμα που, αν και ποτέ δεν θεωρήθηκε πρώτης προτεραιότητας στο πλαίσιο της κρατικής πολιτιστικής πολιτικής, επανέρχεται δυναμικά κάθε φορά που η ιστορική συγκυρία φέρνει στο προσκήνιο γενικότερα ζητήματα εθνικής αυτογνωσίας. Ίσως να μην μπορούσε να γίνει διαφορετικά, δεδομένου ότι βασικές έννοιες που σφράγισαν την πορεία του νέου ελληνικού κράτους, έννοιες όπως «συνέχεια», «ενότητα», «προορισμός», «πρότυπα», εμπεριέχονται στο δίλημμα αυτό. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και τα γεγονότα που ακολούθησαν, το κοινωνικό τοπίο αλλάζει δραστικά. Οι παραδοσιακές κοινωνίες αρχίζουν να μετασχηματίζονται, ενώ παράλληλα παρατηρείται μια αντίστροφη κίνηση για τη διάσωση των διάφορων υλικών μορφών της παράδοσης. Καθώς η επίσημη λαογραφία ασχολείται κυρίως με την άυλη κληρονομιά, το έργο αυτό αναλαμβάνουν πολιτιστικοί σύλλογοι ή ιδιώτες που δεν ακολουθούν πάντοτε επιστημονικά κριτήρια στη συλλογή του υλικού ώστε αυτό να είναι αντιπροσωπευτικό και να μπορεί να αναπαραστήσει συγκεκριμένες παραδοσιακές κοινωνίες.

Το προτεινόμενο πάνελ τριών ομιλητών θα εστιάσει στις ροές αγαθών, υπηρεσιών και πρακτικών που αφορούν στις ανταλλαγές, τους δρόμους, τα ταξίδια και τις ποικίλες διαδρομές υλικών και άυλων μορφών του πολιτισμού της Κρήτης, με έμφαση στη μουσική και στο χορό στο πλαίσιο της παρουσίασης ενός σύγχρονου μουσείου, το οποίο αναδεικνύει τις παραπάνω ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας. Η πρώτη εισήγηση (Νίκος Πουλάκης) αφορά στην κρητική μουσική ως φαινόμενο συνεχούς κινητικότητας των

προσώπων και των πολιτιστικών μορφωμάτων, διάχυσης, διάδρασης και επιρροών. Η δεύτερη εισήγηση (Ρένα Λουτζάκη) αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα θεατρικής-διαγωνιστικής αναπαράστασης κρητικών χορών στη διασπορική κοινότητα της Αμερικής. Και, τέλος, η τρίτη εισήγηση (Στέλιος Κουνελάκης) αναπτύσσει από μια ειδικότερη σκοπιά το ζήτημα της ανάδειξης του άυλου πολιτισμού μέσα από τη «συνάντηση» των παλιότερων με τις νεότερες όψεις της κρητικής μουσικοχορευτικής κουλτούρας, με την ευκαιρία δημιουργίας ενός πρωτοποριακού μουσείου: του Μουσείου Μουσικών Κρήτης.

1. Πουλάκης Νίκος

[17.00-17.20]

Κρητική μουσική και ροές κινητικότητας: από τη μετανάστευση στη μεταφόρτωση

Η ανθρωπολογία της μουσικής ενδιαφέρεται για τη μουσική ως επιτέλεση, ως βιωμένη εμπειρία και ως επικοινωνιακή πρακτική. Η πολιτισμική μελέτη της μουσικής είναι, επομένως, μια βασική διάσταση για μια ανθρωπολογική διερεύνηση της μουσικής ως κουλτούρας. Στο πλαίσιο αυτό και με βάση τη φαινομενολογική θεώρηση της μουσικής πραγματικότητας, η κρητική μουσική (όπως, προφανώς, και κάθε εθνοτοπικά προσδιορισμένη μουσική παράδοση) δεν αποτελεί ένα απόλυτα καθορισμένο, μονοδιάστατο και αμιγές μόρφωμα. Η κρητική μουσική (όπως και κάθε μουσική) διαμορφώνεται μέσα από ένα ευρύ πλέγμα σχέσεων και συναντήσεων, πρακτικών και συμβολικών δράσεων. Επομένως, τόσο η ρευστότητα όσο και η κινητικότητα είναι εγγενή χαρακτηριστικά στην προσπάθεια ανάλυσης και παρουσίασης ποικίλων μουσικών και λοιπών τελεστικών φαινομένων, ιδιαίτερα μάλιστα μιας περιοχής όπως η Κρήτη.

Στην εισήγησή μου θα αναδείξω ζητήματα κινητικότητας τόσο των ίδιων των προσώπων, ενεργά εμπλεκόμενων δημιουργών και ακροατηρίων κρητικής μουσικής όσο και των άυλων μουσικών-πολιτισμικών πρακτικών και διαδικασιών. Για παράδειγμα, πολλοί κρητικοί οργανοπαίκτες και τραγουδιστές έχουν ζήσει και διαπρέψει εκτός Κρήτης, πολλοί σύλλογοι που ασχολούνται με την κρητική μουσική παράδοση έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν στην ελληνική περιφέρεια και στην ομογένεια του εξωτερικού και πολλοί άλλοι δημιουργοί (που κινούνται σε ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών μουσικών ειδών) έχουν εμπνευστεί από τα στοιχεία, τους συμβολισμούς και το «ήθος» της κρητικής μουσικής κουλτούρας. Από τις παλαιότερες μορφές μετανάστευσης, όπου οι μουσικοί μαζί με άλλους ντόπιους αναγκάζονταν, κυρίως για λόγους αναβάθμισης της ποιότητας ζωής τους, να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και να ξενιτευτούν προς μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού, σήμερα πια η κινητικότητα έχει αλλάξει μορφή. Μιλάμε πλέον για μια μετα-νεωτερική κατάσταση, κατά την οποία η μουσική (μαζί, φυσικά, και η κρητική μουσική) μπορεί να

διακινείται άμεσα μεταξύ πολλαπλών χρηστών και ακροατών μέσω του διαδικτύου και των ψηφιακών μουσικών αρχείων.

Η εισήγηση θα προσπαθήσει να συνδέσει ιστορικά, καλλιτεχνικά και πολιτισμικά αυτές τις μορφές κινητικότητας της κρητικής μουσικής μέσα από τη σύγχρονη διάσταση της παρουσίας τους στο πλαίσιο δημιουργίας ενός καινοτόμου μουσείου: του υπό κατασκευή Μουσείου Μουσικών Κρήτης. Μέσα από την προσέγγιση παραδειγματικών περιπτώσεων που θα περιλαμβάνονται στο εν λόγω μουσείο, θα αναδειχθούν διαστάσεις του μουσικού-πολιτισμικού φαινομένου, οι οποίες καλύπτουν ποικίλες όψεις μουσικών και πολιτισμικών δράσεων και επιδράσεων, και συνδέουν τις παλαιότερες, νεωτερικές με τις σημερινές μετα-νεωτερικές ροές κινητικότητας στο νησί της Κρήτης αλλά και έξω από αυτό.

2. Λουτζάκη Ρένα

[17.20-17.40]

Χορεύοντας «κρητικά» στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού

Τα τεκμήρια του λαϊκού πολιτισμού αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας και πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιστημονικά εργαλεία πέρα από ερασιτεχνισμούς και τυχόν συναισθηματικές εξαρτήσεις. Τότε μόνο οι σύγχρονες εκδοχές τους όπως π.χ. οι παραγωγές μουσικοχορευτικών «θεαμάτων» –που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια– θα έχουν ποιότητα και θα προσφέρουν το νήμα που συνδέει με ειλικρίνεια το παρελθόν με το παρόν. Οι κάθε είδους παρεμβάσεις, κρατικές ή επιστημονικές, κατά συνέπεια, δεν θα είναι αποτελεσματικές αν δεν έχουν το όραμα να βοηθήσουν ώστε τα εθνολογικά μουσεία, όπως π.χ. το Μουσείο Μουσικών που ετοιμάζεται στην Κίσαμο, να γίνουν ο καθρέφτης της ζωής, έχοντας ως επίκεντρο τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό τοπίο.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα ανακοίνωση αφορά στην αναζήτηση της αυθεντικής κίνησης από δύο χορευτικές ομάδες Ελλήνων της Αμερικής προκειμένου να συγκεντρώσουν πρωτογενές υλικό από την Κρήτη, το οποίο στη συνέχεια θα μετασχημάτιζαν σε θέαμα, κι αυτό επειδή με μια αξιοπρεπή εμφάνιση στο 36ο διαγωνιστικό μέρος του Φεστιβάλ «Faith, Dance, Friendship» (FDF) θα μπορούσαν να διεκδικήσουν την ύψιστη διάκριση του διαγωνισμού: το Sweepstake. Η παρουσίαση των Olympian Dancers, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην ευρύτερη περιοχή του Houston-Galveston, στηρίχτηκε σε ένα γλέντι από την ανατολική Κρήτη, ενώ η αντίστοιχη των Minoan Dancers, που λειτουργούν υπό την αιγίδα της ενορίας Nativity of Christ Greek Orthodox Church στο Marin County της California, στηρίχτηκε σε ένα αντίστοιχο γλέντι από την δυτική Κρήτη.

Οι δυο χορευτικές κουλτούρες αναπαράστάθηκαν με βάση τους θεατρικούς κώδικες. Ένα σημαντικό κοινό στοιχείο ήταν ότι και οι δύο φορείς στηρίχτηκαν σε επιτόπια καταγραφή, δηλαδή σε ιστορίες που γεννήθηκαν

μέσα από αφηγήσεις πραγματικών γεγονότων και στη συνέχεια πήραν τη μορφή θεάματος. Η αναπαράσταση των ιστοριών αυτών έγινε με βάση τη χορευτική αφήγηση με τη συνοδεία ζωντανής μουσικής –λύρα και λαούτο στην πρώτη περίπτωση, βιολί και λαούτο στην άλλη–, και ερμηνεύθηκαν από άτομα που ειδικά είχαν προσκληθεί από την Κρήτη. Υπεύθυνος της παρουσίασης ήταν ο χοροδιδάσκαλος κάθε ομάδας, υπό τις οδηγίες του οποίου όλοι έπρεπε να συντονιστούν, καθώς στον διαγωνισμό, εκτός της άρτιας ερμηνείας, λαμβάνεται υπόψη η ποιότητα της παρουσίασης, δηλαδή η σημασία στη λεπτομέρεια, η εφευρετικότητα και η πρωτοτυπία.

Ένας τέτοιος σκοπός αυξάνει το ενδιαφέρον ανάδειξης διαφορετικών πτυχών του ελληνικού πολιτισμού, ενισχύοντας παράλληλα την αύξηση της κατανάλωσης των υλικών αγαθών που τον απαρτίζουν. Με άλλα λόγια, ο χορός, το ένδυμα και η μουσική λειτουργούν ως παράδοση, γιατί μέσω αυτών επιτυγχάνεται η σύνδεση με την Ελλάδα, λειτουργούν όμως και ως αγαθά εμπορίου και όπως συμβαίνει με όλα τα προϊόντα υπακούουν στους νόμους της αγοράς και της διαφήμισης. Αυτό το τοπίο του συνωστισμού και του πληθωρισμού μπορεί να περιγραφεί ως μια *πολιτιστική αγορά*, στην οποία διακινούνται άτομα, αγαθά, υπηρεσίες και πρακτικές. Μέσα από την αναφορά στα δύο παραδείγματα, η ανακοίνωση θα προσπαθήσει να παρακολουθήσει τις διαφορετικές φάσεις που διαμόρφωσαν τις σχέσεις ανθρώπων (εκεί και εδώ) και πολιτισμικών αγαθών, επιχειρώντας να φωτίσει πτυχές του ζητήματος της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς των άυλων προϊόντων (μουσική, χορός, τραγούδι), όπως αυτά παρουσιάζονται τόσο στην πραγματικότητα όσο και μέσα από ένα μουσείο.

3. Κουνελάκης Στέλιος

[17.40-18.00]

Το μουσείο ως «ζωντανός» φορέας κινητικότητας, διάδρασης και αλλαγής στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Κρήτης

Η παρουσίαση αναφέρεται στη δημιουργία του πρώτου μουσείου εξειδικευμένου στη μουσική της Κρήτης. Σε μια περιοχή με εξαιρετικά σημαντική μουσική, χορευτική και τραγουδιστική παράδοση η δημιουργία ενός μουσείου αποτελούσε πάγιο στόχο του Πολιτιστικού Συλλόγου των Λουσακιών του Δήμου Κισάμου. Η προσπάθεια αποσκοπεί σε ένα καινοτόμο θεματικό πολιτισμικό μουσείο, στο οποίο εγκαταλείπεται η παλαιά λαογραφική και διασωστική προοπτική και ακολουθούνται σύγχρονες αισθητικές, τεχνολογικές και επιστημονικές μουσειακές τάσεις. Στο έργο αυτό συμβάλλει με την τεχνογνωσία του και το έμπειρο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό του το Εργαστήριο Εθνομουσικολογίας και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο αποτελεί έναν φορέα ειδικευμένο στη μελέτη της μουσικής και του πολιτισμού σε όλες του τις

μορφές και τις εκφάνσεις, με έμφαση στην πολιτισμική περιοχή της Μεσογείου και ιδιαίτερα στην Ελλάδα.

Στην εισήγηση θα αναδειχθεί ο διττός χαρακτήρας του Μουσείου Μουσικών Κρήτης: από τη μια η προσωποκεντρική εστίαση των θεματικών του και από την άλλη η ευρύτερη πολιτισμική πλαίσισιωση του έργου. Με βάση τη λογική αυτή, το Μουσείο θα αποτελείται από πορτρέτα λαϊκών μουσικών της Κρήτης. Βασιζόμενα στη συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση, τα εκθέματα του Μουσείου θα περιστρέφονται γύρω από τη ζωή και το έργο κρητικών μουσικών (παλαιότερων και νέων). Τα εκθέματα θα αποτελούν συμβολικούς κόμβους που θα συνδέουν τον επιστημονικό-μουσειακό χώρο με την τοπική κοινωνία και τις μουσικές πρακτικές της, ούτως ώστε μέσα από την παρουσίασή τους να αναδεικνύεται η γενικότερη μουσική-πολιτισμική παράδοση της Κρήτης. Η προσέγγιση θα γίνεται τόσο μέσω υλικών όσο και μέσω άυλων τεκμηρίων. Στο επίκεντρό της θα βρίσκονται τα πολιτισμικά δίκτυα και οι μετακινήσεις, οι προφορικές ιστορίες και οι αφηγήσεις ζωής, καθώς και η σχέση μεταξύ μουσικής και κοινωνίας, τέχνης και πολιτισμού. Το Μουσείο θα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και από τεχνολογικής άποψης. Εκτός από τη φυσική υπόσταση των εκθεμάτων θα δημιουργηθούν και εικονικές παραστάσεις σε μια προσπάθεια πολυμεσικής ανασύστασης συγκεκριμένων οπτικοακουστικών τοπίων. Επίσης, η τεχνολογία θα χρησιμοποιηθεί κατά τη συλλογή, την αποκατάσταση και την τεκμηρίωση των εκθεμάτων, ήδη από τα αρχικά στάδια επεξεργασίας του πρωτογενούς υλικού. Τα μουσειακά εκθέματα και το υπόλοιπο υποστηρικτικό υλικό θα προέλθουν από επιτόπια έρευνα και από υπάρχουσες συλλογές. Επιπλέον, μετά από συνεννοήσεις με άλλους τοπικούς φορείς και παράγοντες, συλλέκτες και ερευνητές, μέσα μαζικής ενημέρωσης και επιστήμονες το σώμα του πραγματολογικού υλικού θα εμπλουτιστεί με νέα αντικείμενα, συνεντεύξεις, ηχητικές και οπτικοακουστικές καταγραφές. Με τον τρόπο αυτό, τα εκθέματα του Μουσείου θα περικλείουν εκτός από τα πρόσωπα-μουσικούς της Κρήτης και την υπόλοιπη μουσική, τραγουδιστική και χορευτική παράδοση του νησιού, παλαιότερη και σύγχρονη. Το Μουσείο αναμένεται να αποτελέσει έναν σύγχρονο φορέα πολιτισμού, ένα κέντρο εκπαίδευσης και διά βίου μάθησης, έναν πόλο έλξης και αλληλοδιάδρασης που θα «ταξιδεύει» τους επισκέπτες σε γνωστά και άγνωστα «μονοπάτια» της κρητικής μουσικής.

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

SUMMARY TABLE OF CONCURRENT PRESENTATIONS

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

22.9.2016	A1 [Level 0, Room 1]	A2 [Level 1, Room 3]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]
09.00 - 09.20	Cultraro M.	Small D. B.	Kelly A.	Scalora F.
09.20 - 09.40	Todaro V. S.	Wallace S.	Baldini I.	Χατζόπουλος Μ.
09.40 - 10.00	Lange D.	Gaignerot-Driessen F.	Ricciardi M.	Μαθιουδάκη Μ.
10.00 - 10.20	Goodison L.	Haggis D. C., Mook M. S.	Barsanti C.	Γεωργίου Μ.
10.20 - 10.40	<i>Διάλειμμα / Break</i>			
10.40 - 11.00	Plath G., Böttcher M.	Anzalone R. M.	Triolo E.	Περοδασκαλάκης Δ.
11.00 - 11.20	Dédérix S., Σαρρήs Α.	Σίνου Χ.	Συθιακάκη Β., Μαρή Μ.	Φουρναράκης Κ.
11.20 - 11.40	Girella L.	Curtis M.	Τζαβέλλα Ε.	Καψωμένος Ε.
11.40 - 12.00	Hershenson C. R.	Díaz Fernández A.	Πούλου Ν., Τάντσης Α.	Klapaki N.
12.00 - 12.20	<i>Διάλειμμα / Break</i>			
12.20 - 12.40	Warren P.	Benda-Weber I.	Τσιγωνάκη Χ., Θεοδωρακόπουλος Ι.	Παπαδάκης Ν. Α.
12.40 - 13.00	Tomkins P.	Pałuchowski A.	Σιδηρόπουλος Κ.	Petrucchi M.
13.00 - 13.20	Mathioudaki I.	Miltiadaous-Johansson A.	Sotiropoulou I.	Βελεγράκη Ε. Μ.
13.20 - 13.40	Driessen J.	Harrison G. W. M.	Μανωλιούδης Σ.	Καρτσάκης Α.
13.40 - 14.00	Caloi I.		Σάλιακα Ε.	Καλοκαιρινός Αλ.
14.00 - 16.00	<i>Διάλειμμα / Break</i>			

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

22.9.2016	A1 [Level 0, Room 1]	A2 [Level 1, Room 3]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]	Γ (Εργαστήριο) [Επίπεδο 1, Αιθ. 4]
16.00 - 17.00		16.00 - 17.20 POSTER SESSION Section A [Level 2, Room 6]			
17.00 - 17.20	Langohr C., Alberti M. E., Pomadere M.		Τσακίρη Ρ.	Πατεράκη Ε. Γ.	Πουλάκης Ν.
17.20 - 17.40	Oddo E.	Youni M.	Γάσπαρης Χ.	Φυσαράκης Κ.	Λουτζάκη Ρ.
17.40 - 18.00	Buell M. D., McEnroe J. C.	Πετρουνάκος Σ.	Παπαδάκη Α.	Αποστολάκη Ε.	Κουνελάκης Σ.
18.00 - 18.20	Σοφιανού Χ., Brogan T.	Baldwin Bowsky M. W.	Στεριώτου Ι.	Βασιλάκη Α.	<i>Συζήτηση</i>
18.20 - 18.40	Beckmann S.	Martínez F. Á.	Παπαγιαννάκος Ν.	Χουρδάκης, Α., Δρακάκης Μ.	
18.40 - 19.00	<i>Διάλειμμα / Break</i>				
19.00 - 21.00	ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ SECOND PLENARY SESSION [Επίπεδο 0, Αιθ. 1]				

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

23.9.2016	A1 [Level 0, Room 1]	A2 [Level 1, Room 3]	A (Workshop 1) [Level 1, Room 4]	B1 [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	B2 [Επίπεδο 3, Αιθ. 7]	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]
09.00 - 09.20	Pavlacky M.	Bocher S.	Whitelaw T., Bredaki M., Vasilakis A.	Ανδριανάκη Μ.	Ζερβουδάκη Α.	Κανάκης Κ.
09.20 - 09.40	Day J.	Germanà B. G.	Legarra H. B.	Μπορμπουδάκη Μ.	Πατεδάκης Μ.	Σφακιωτάκης Σ.
09.40 - 10.00	Σαλίχου Α.	Γαβριλάκη Ε.	Shapland A.	Ανδριανάκης Μ. Γ.	Δετοράκης Θ.	Παρλαμάς Σ.
10.00 - 10.20	Γεωργακόπουλος Π. Γ.	Sporn K., Rethemiotakis G., Ortisi S.	Cutler J.	Χατζηδάκης Μ.	Σμυρνάκης Ζ.	Κολοβός Η.
10.20 - 10.40	<i>Διάλειμμα / Break</i>					
10.40 - 11.00	Παπαδοπούλου Ε.	Καρανασάση Π.	Kotsonas A.	Kavtaria N.	Γεωργακόπουλος Δ. Σ.	Χαιρέτη Φ. Ν.
11.00 - 11.20	Τζεδάκης Γ., Κολυβάκη Β.	Valle P.	Trainor C.	Σέμογλου Α.	Δετοράκη Μ.	Αναστασόπουλος Α., Κυριακόπουλος Χ.
11.20 - 11.40	Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη Μ., Πρωτοπαπαδάκη Ε.	Coutsinas N.	Whitelaw T., Bredaki M., Vasilakis A.	Ρανουτσάκη Χ.	Van Gemert A., Μαυρομάτης Ι.	Βαμβούρη Χ., Βουσολίνου Ε.
11.40 - 12.00	Ivrou V.	Θεοδούλου Θ., Foley B., Τούρτας Α.	<i>Συζήτηση / Discussion</i>	Μαΐλης Α.	Moennig U.	Sepetcioglu T. E.
12.00 - 12.20	<i>Διάλειμμα / Break</i>					
		Papadopoulos N.	<i>Διάλειμμα / Break</i>			

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

23.9.2016	A1 [Level 0, Room 1]	A (Poster Session)	A (Workshop 2) [Level 1, Room 4]	B1 [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	B2 [Επίπεδο 3, Αιθ. 7]	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]
12.20 - 12.40	Παναγιωτόπουλος Δ.	12.20 - 14.00 POSTER SESSION Section A [Level 2, Room 6]	Palermo D.	Χριστοφοράκη Ι.	Ευαγγελάτος Σ.	Ανδριώτης Ν.
12.40 - 13.00	Γαλλή Ε.		Perna K.	Dellaporta K.	Αναστασιάδης Π.	Πεπονάκης Μ. Γ.
13.00 - 13.20	Kouka O.		Biondi G.	Καλαφάτη Κ. Φ.	Καλλίνης Γ.	Μακράκης Μ. Κ.
13.20 - 13.40	Banou E.		Pappalardo E.	Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου Μ.	Philippides D. M. L., Bakker W. F.	Βολανάκης Ι. Η.
13.40 - 14.00	Schallin A. L.		Pautasso A.	Κατσελάκη Α.	Σταυρακοπούλου Σ.	Σωρού Μ.
14.00 - 17.00	Διάλειμμα / Break					
	A1 [Level 0, Room 1]	A2 [Level 1, Room 3]	A (Workshop 2) [Level 1, Room 4]	B1 [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	B2 [Επίπεδο 3, Αιθ. 7]	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]
17.00 - 17.20	González H. O.	Στεφανάκης Μ. Ι.	Gigli P. R.	Σιγάλα Μ. Ζ.	Bancroft-Marcus R. E.	Παπακυριακού Μ.
17.20 - 17.40	Jungfleisch J.	Mlinar E.	Matthäus H.	Τσιμπούκης Γ.	Πασχάλης Μ.	Φρυγανάκης Γ.
17.40 - 18.00	Von Rüden C., Skowronek T.	Whitley J.	Mallegni F.	Markaki T.	Πάσσου Μ. Χ.	Παρασκευάς Π.
18.00 - 18.20	Schiller B.	Capdeville G.	Rizza S.	Τσουρινάκη Σ.	Παφίτη Μ.	Ψιλάκη Ε.
18.20 - 18.40	Milán S.	Ανδρουλιδάκης Μ. Γ.	Συζήτηση / Discussion	Κυριαζή Κ.	Katsigiannis A.	Cankara M.
18.40 - 19.00	Διάλειμμα / Break					
19.00 - 21.00	ΤΡΙΤΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ THIRD PLENARY SESSION [Επίπεδο 0, Αιθ. 1]					

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

24.9.2016	A1.1 [Level 0, Room 1]	A1.2 [Level 1, Room 3]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	B (Εργαστήριο 1) [Επίπεδο 1, Αιθ. 4]	Γ1 [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]	Γ2 [Επίπεδο 3, Αιθ. 7]
09.00 - 09.20	Dale A.	Murphy C.	Hermay L.	Τσατσάκη Ε., Γιαχνάκης Ε., Μανωλούκου Α., Κουνάδης Ν., Φουκαράκη Ε.	Τσαγκαράκης Ν.	Παπαζογλου Ε. Ι.
09.20 - 09.40	Koehl R. B.	Βοκοτόπουλος Λ., Χρυσουλάκη Σ.	Πάρδος Α.	Καλογιαννάκη Γ.	Βακάλογλου Κ., Ρεθυμιωτάκη Α., Κουσουλάκου Μ.	Parara P.
09.40 - 10.00	Κεκές Χ.	Nowicki K.	Κηπουρός Γ.	Καλαϊτζάκη Μ., Σπανάκης- Βορέαδης Γ.	Σημανδηράκη Ζ.	Αλιγιζάκης Α., Αλιγιζάκη Λ. Σ., Χναράκη Μ., Χναράκης Μ., Ατσαλάκης Κ., Παπαδάκης Κ. Ε.
10.00 - 10.20	Becker N.	Τζαχίλη Ί.	Gertwagen R.	Γρατσέα Α., Ρωμανάκης Β., Κατίκα Μ., Μαγκλής Γ., Κατσαράκης Α.	Καλουτσάκης Α., Αλεβίζου Ν.-Χ.	Zaccagni G.
10.20 - 10.40	<i>Διάλειμμα / Break</i>					

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

24.9.2016	A1.1 [Level 0, Room 1]	A1.2 [Level 1, Room 3]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	B (Εργαστήριο 1) [Επίπεδο 1, Αιθ. 4]	Γ1 [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]	Γ2 [Επίπεδο 3, Αιθ. 7]
10.40 - 11.00	Teffeteller A.	Πλάτων Λ.	Πατραμάνη Μ. Γ.	Φωστιέρη Κ., Μαμαλάκη Μ., Λιόλιος Ε., Φουρναράκης Γ., Χρήστου Ο., Λεμπιδάκη Κ.	Μαθιουδάκη Δ.	Ζαϊμάκης Γ.
11.00 - 11.20	Anastasiadou M.	Μπολώτη Τ.	Τσουγκαράκης Δ., Αγγελομάτη- Τσουγκαράκη Ε.	Μαρκετάκη Μ., Μαρκετάκη Π., Παναγιωτάκη Μ., Τακάκη Ε., Φανουράκη Ε.	Μάλλη Α., Εληώτη Ε.	Γιγουρτσής Γ.
11.20 - 11.40	Notti E.	Pareja M. N.	Χατζάκη Α. Ε.	<i>Συζήτηση</i>	Κυπριωτάκης Δ.	Ψαραδάκη Ε.
11.40 - 12.00	Πετράκης Β.	Tully C. J.	Δολαπτσόγλου Α. Α.		Χαριτόπουλος Ε., Τζίκας Π., Καψάλης Σ., Μαμαλάκης Κ., Τερτίπης Δ., Σταυρουλάκης Ε.	Ζεάκη Σ.-Μ.
12.00 - 12.20	<i>Διάλειμμα / Break</i>					

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

24.9.2016	A1 [Level 0, Room 1]	A2 [Level 1, Room 3]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	B (Εργαστήριο 2) [Επίπεδο 1, Αιθ. 4]	Γ1 [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]	Γ2 [Επίπεδο 3, Αιθ. 7]
12.20 - 12.40	Krzyszowska O.	Νικολιδάκη Ε.	Ιωαννίδου Θ.	Γιαγκάκη Α.	Τσικαλάκης Γ. Ι.	Çengel Y.
12.40 - 13.00	Montecchi B.	Αστυρακάκη Ε.	Λαμπρινός Κ.	Γιαπιτσόγλου Κ.	Πατεράκη Α. Γ.	Παπαϊωάννου Α.
13.00 - 13.20	Finlayson S.	Scirpo P. D.	Τσικνάκης Κ. Γ.	Κανάκη Ε.	Περάκης Μ.	Ζαχαράτου Α.
13.20 - 13.40	Morda B.	Vogeikoff-Brogan N.	Calvelli L.	Μοσχόβη Γ., Κατηφόρη Μ.	Καλοκαιρινός Ανδρ.	Βασιλάκης Κ. Ι.
13.40 - 14.00			Πανοπούλου Α.	Γιαγκάκη Α., Πύρρου Ν.	Τσαπόγας Μ.	Κόμη Κ.
14.00 - 14.20				<i>Συζήτηση / Discussion</i>		
14.00 - 17.00	<i>Διάλειμμα / Break</i>					
	A1 [Level 0, Room 1]	A2 [Level 1, Room 3]	A (Workshop 3) [Level 1, Room 4]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	Γ1 [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]	Γ2 [Επίπεδο 3, Αιθ. 7]
17.00 - 17.20		Muhly J. D.		Kumrular Ö.	Παπαδάκης Κ. Μ.	Berktaş N., Spanakis M.
17.20 - 17.40	Κόπακα Κ.	Morillo L. J. M.		Γруντάκης Γ.	Κυριατζή Α.	Μαρινάκη Κ.
17.40 - 18.00	Apostolaki E.	Νοδάρου Ε.	Simandiraki- Grimshaw A.	Μονδέλου Μ.	Τζιερτζής Α. Σ.	Μούλιας Χ.
18.00 - 18.20	Μαυρουδή Ν.	Σπηλιωτοπούλου Α.	Militello P. M.	Κορρέ Κ. Β.	Νανάκης Α.	Τζαρδής Μ.
18.20 - 18.40	Βρατσάλης- Παντελαΐος Α.	Baldacci G.	Sikla E.	Αποστολόπουλος Χ.	Χαλκιαδάκης Ε. Γ.	Μιχελογιαννάκη- Καραβελάκη Α.
18.40 - 19.00	<i>Διάλειμμα / Break</i>					

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

24.9.2016	A1 [Level 0, Room 1]	A2 [Level 1, Room 3]	A (WORKSHOP 3) [Level 1, Room 4]	B (Poster Session)	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]	Γ (Poster Session)
19.00 - 19.20	Σεψά Ο.	Agelarakis A. P.	Blakolmer F.	19.00 - 21.00 POSTER SESSION Τμήμα Β [Επίπεδο 2, Αιθ. 6]	Χριστινίδου Ε.	19.00 - 21.00 POSTER SESSION Τμήμα Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 6]
19.20 - 19.40	Σφακιανάκης Δ. Α.	Nafplioti A., Serpetsidaki I.	Haysom M.		Καλογεράκη Μ.	
19.40 - 20.00	Alonso-Moreno C. V.	Bogaard A., Ayala G., Diffey C., Flintoft P., Garcia-Granero J., Isaakidou V., Ntinou M., Veropoulidou R.	Privitera S.		Λουκάκη Α.	
20.00 - 20.20	Hitchcock L. A., Maier A. M.	Strasser T. F., Panagopoulou E., Carter T., Mihailović D. D.	Συζήτηση / Discussion		Βλαζάκη Ε.	
20.20 - 20.40		Ferrence S. C., Giumlia-Mair A., Betancourt P. P., Papadatos Y.			Vardaki E.	
20.40 - 21.00		Γραμματικάκης Ι. Ε.			Κανετάκη Ε. Ι., Αντωνίου Γ. Π.	

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ | CULTURAL AND CONFERENCE CENTRE OF HERAKLION

25.9.2016	A1 [Level 0, Room 1]	A [Level 1, Room 3]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]
09.00 - 09.20	Κυρίτση Μ.	Αθανασάκη Κ.		Κτενιαδάκης Μ. Ι.
09.20 - 09.40	Κρίγκα Μ.	Χίμερι Σ.	Λυδάκη Ε.	Λενακάκης Α. Κ.
09.40 - 10.00	Ζωιτόπουλος Μ.	Κοτσώνας Α.	Γιαβής Κ.	Ανδρουλάκη Ε.
10.00 - 10.20	Αλεξανδρή Μ. Π.	Τζωράκης Γ. Α.	Μαρκομχελάκη Τ. Μ., Οικονομάκη Ν.	Καλογεράκης Γ. Α.
10.20 - 10.40	Διάλειμμα / Break			
	A2 [Level 0, Room 1]	A [Level 1, Room 3]	B [Επίπεδο 0, Αιθ. 2]	Γ [Επίπεδο 2, Αιθ. 5]
10.40 - 11.00	Francis J.	Genova M. A.	Γεργατσούλη Ε.	Μανουκάκη-Μεταξάκη Α.
11.00 - 11.20	Μαρκουλάκη Σ.	Γεωργακόπουλος Κ., Μαραβέλια Ε.	Τζώγα Β.	Σανουδάκης Α. Κ.
11.20 - 11.40	Καραμαλίκη Ν.			Σκαλιδάκης Γ.
11.40 - 12.00	Τέγου Ε.			
12.00 - 12.30	Διάλειμμα / Break			
12.30 - 13.30	ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ CONCLUDING SESSION [Level 0, Room 1]			

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ | CONGRESS PARTICIPANTS

1. Αβδελά Έφη, Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, avdela@uoc.gr
2. Αγγελιομάτη-Τσουγκαράκη Ελένη, Ομότιμη Καθηγήτρια Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, eangel@ionio.gr
3. Agelarakis Anagnostis P., Professor, Chair, Dept. of Anthropology, Adelphi University, New York, U.S.A., agelarakis@adelphi.edu
4. Αθανασάκη Κατερίνα, Αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, kathanasaki@culture.gr
5. Alberti Maria Emanuela, Dr., Adjunct Faculty, Archaeology and Classics Program, The American University of Rome, Italy, memalberti@gmail.com
6. Αλεβίζου Ντενίζ-Χλόη, Ιστορικός Τέχνης, Επιμελήτρια Βιβλιοθηκών και Αρχείων, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, lib@ekim.gr
7. Αλεξανδρή Μαρία Π., Γεωπόνος, alexandri@vioryl.gr
8. Αλετράς Ζαχαρίας, Αρχαιολόγος, Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Κρήτης, zacharius2002@yahoo.com
9. Αλιγιζάκη Λύδια-Σμάρω, Φυσικός, lydiasmaro@gmail.com
10. Αλιγιζάκης Αγησίλαος, Ιατρός, aligisak@med.uoc.gr
11. Alonso-Moreno Claudia V., Ph.D. Candidate and Honorary Lecturer, Dpto. de Historia Antigua, Historia Medieval y Paleografía y Diplomática, Universidad Autónoma de Madrid, Spain, claudia.alonso@uam.es
12. Alusik Tomas, Dr., Archaeologist, Lecturer (part-time), Institute for History of Medicine and Foreign Languages, First Faculty of Medicine, Charles University of Prague, Director, Czech Centre for Mediterranean Archaeology, Czech Republic, alusikt@gmail.com
13. Αναγνωστάκης Ηλίας, Κύριος Ερευνητής Τομέα Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, eanagno@eie.gr
14. Αναστασιάδης Παναγιώτης, Μεταπτυχιακός Φοιτητής Φιλολογίας ΑΠΘ, anastasps@lit.auth.gr
15. Anastasiadou Maria, Research Associate, Institut für Klassische Archäologie (CMS), University of Heidelberg, Germany, maria.anastasiadou@zaw.uni-heidelberg.de
16. Αναστασόπουλος Αντώνης, Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργαζόμενο Μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών / Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, anastasopoulos@uoc.gr

17. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη Μαρία, Δρ. Αρχαιολογίας, Γενική Γραμματέας Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, mvlazaki@culture.gr
18. Ανδριανάκη Μαρία, Υποψ. Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης ΑΠΘ, maria.andrianaki@gmail.com
19. Ανδριανάκης Μιχάλης Γ., Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων, mixandrian@hotmail.com
20. Ανδριώτης Νίκος, Ιστορικός, Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Αθηνών, nikandrioti@gmail.com
21. Ανδρουλάκη Ειρήνη, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Histoire et Médias, Conservation et Documentation de l'Image et du Son, Université Paris XII, Γαλλία, irene.androulaki@gmail.com
22. Ανδρουλιδάκης Μανώλης Γ., Δρ. Κλασικής Φιλολογίας ΕΚΠΑ, Σύμβουλος, Καθηγητής Αρχαίου Θεάτρου, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, eandroulidakis@edc.uoc.gr
23. Anzalone Rosario Maria, Dr., University of Palermo, Italy, Italian School of Archaeology at Athens, rosarioanzalone81@gmail.com
24. Αντωνίου Γεώργιος Π., Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ, Msc Αναστηλωτής Πανεπιστημίου York, Υποψ. Δρ. Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, antonioug@tee.gr
25. Αποστολάκη Ελευθερία, Φιλολόγος, apostolel@hotmail.com
26. Apostolaki Emmanouela, Dr., Archaeologist, eapostolaki@arch.uoa.gr
27. Αποστολόπουλος Χρήστος, Ιστορικός Ερευνητής, Γραμματέας Επικοινωνίας Α', αποσπασμένος στο Υπουργείο Εξωτερικών, chrisap@hol.gr
28. Αρακαδάκη Μαρία, Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Πολυτεχνική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, mararak@arch.auth.gr
29. Αστυρακάκη Ευαγγελία, Δρ. Κλασικής Φιλολογίας, astyrakaki@yahoo.gr
30. Ατσαλάκης Κωστής, Ποιητής, aligisak@med.uoc.gr
31. Ayala Gianna, Dr., Lecturer, Dept. of Archaeology, University of Sheffield, United Kingdom, g.ayala@sheffield.ac.uk
32. Βακάλογλου Κυριακή, Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ, Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης / Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, kikivakaloglou@yahoo.gr
33. Bakker Wim F., Professor Emeritus, Byzantine and Modern Greek Language and Literature, Universiteit van Amsterdam, The Netherlands
34. Baldacci Giorgia, Post-Doc Fellow, Institute for Aegean Prehistory, Philadelphia, U.S.A., giorgiabaldacci@gmail.com

35. Baldini Isabella, Associate Professor, Early Christian and Medieval Archaeology, University of Bologna, Italy, isabella.baldini@unibo.it
36. Baldwin Bowsky Martha W., Professor Emerita of Classics, Dept. of Religious and Classical Studies, University of the Pacific, U.S.A., mbowsky@pacific.edu
37. Βαμβούρη Χριστίνα, Μ.Α., Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων Δράμας, christinavamvouri@gmail.com
38. Bancroft-Marcus Rosemary E., Dr., Independent Scholar, bancroftrosemary@gmail.com
39. Banou Emilia, Assistant Professor of Prehistoric Archaeology, University of the Peloponnese, Greece, eban@uop.gr
40. Barsanti Claudia, Professore Associate, Dipartimento di Beni Culturali, Musica e Spettacolo, Università degli Studi di Roma Tor Vergata, Italia, c.barsanti@libero.it
41. Βασιλάκη Ασπασία, Εκπαιδευτικός, Μ.Εδ. στην Ιστορία της Εκπαίδευσης, aspavasilaki1@gmail.com
42. Βασιλάκη Μαρία, Καθηγήτρια Ιστορίας της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, maria.vassilaki2@gmail.com
43. Βασιλάκης Αντώνης, Αρχαιολόγος, Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων, andonis.vasilakis@gmail.com
44. Βασιλάκης Κωστής Ι., Φιλολόγος, agiosthoma@gmail.com
45. Βασιλάκης Μανόλης, Πολιτικός Μηχανικός, mvassilakis@teemail.gr
46. Becker Nadine, M.A. (Dr. des.), Instructor, Dept. of Classical Archaeology, Humboldt University Berlin, Germany, nadinebecker85@web.de
47. Beckmann Sabine, Dr., Independent Archaeologist, Greece, beckmann@students.phl.uoc.gr
48. Βελεγράκη Ελένη Μ., Εκπαιδευτικός, Θεατρολόγος, Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Κρήτης, velegreleni@yahoo.gr
49. Benda-Weber Isabella, Dr., Austrian Academy of Sciences, Austrian Archaeological Institute, Isabella.benda-weber@oeai.at
50. Bendall Lisa Maria, Dr., Sinclair and Rachel Hood Lecturer in Aegean Prehistory, University of Oxford, United Kingdom, lisa.bendall@arch.ox.ac.u
51. Berg Ina, Senior Lecturer in Mediterranean Archaeology, University of Manchester, ina.berg@manchester.ac.uk

52. Berktaý Neyyir, Director, Center of Individual & Academic Development / Sabanci University, Turkey, neyyir@sabanciuniv.edu
53. Betancourt Philip P., Professor, Dept. of Art History, Temple University, Philadelphia, U.S.A., Ppbcourt1@aol.com
54. Biondi Giacomo, Researcher, Istituto per i Beni Archeologici e Monumentali / Consiglio Nazionale delle Ricerche, Università di Catania, Italy, g.biondi@ibam.cnr.it
55. Βλαζάκη Ειρήνη, Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Υποψ. Δρ. Πολυτεχνείου Κρήτης, irinivlazaki@gmail.com
56. Blakolmer Fritz, Archaeologist, Institute of Classical Archaeology, University of Vienna, Austria, Fritz.Blakolmer@univie.ac.at
57. Bocher Susanne, Dr., Archaeologist, Independent Researcher, Germany, susannebocher@yahoo.de
58. Bogaard Amy, Professor, Neolithic and Bronze Age Archaeology, School of Archaeology, University of Oxford, United Kingdom, amy.bogaard@arch.ox.ac.uk
59. Βοκοτόπουλος Λεωνίδας, Δρ. Αρχαιολογίας, Ερευνητικό Πρόγραμμα "Μινωικοί Δρόμοι" - ΔΙΠΚΑ, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, leonvok@gmail.com
60. Βολανάκης Ιωάννης Ηλ., Δρ. Αρχαιολογίας, Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων, i_volanakis@yahoo.gr
61. Bonga Lily A., Ph.D. Research Assistant, INSTAP Study Center for East Crete, U.S.A., lbonga@instap.org
62. Böttcher Maria, Staff Member, "Minoan Roads Project" (Stella Chrysoulaki & Leonidas Vokotopoulos), boettcher.maria@googlemail.com
63. Βουσολίνου Ελένη, Δρ., Φιλολόγος Δ.Ε., antomel@hotmail.gr
64. Βρατσάλης-Παντελαΐος Αντώνης, Υποψ. Δρ. Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, avratsalis@hotmail.com
65. Brogan Thomas, Dr., Director, INSTAP Study Center for East Crete, tombrogan@instapstudycenter.net
66. Buell Matthew D., Assistant Professor, Dept. of Classics, Modern Languages & Linguistics, Concordia University, Canada, matthew.buell@concordia.ca
67. Γαβριλάκη Ειρήνη, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, eigavrilaki@yahoo.gr
68. Cadogan Gerald, Archaeologist, Vice-President, British School at Athens, geraldcadogan2@gmail.com

69. Γαλανίδου Νένα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, galanidou@uoc.gr
70. Γαλενιανού Αργυρή, Οικονομολόγος, Ταμίας του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, argal@otenet.gr
71. Γαλλή Ειρήνη, Αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, igalli@culture.gr
72. Caloi Ilaria, Dr., Archaeologist, Université Catholique de Louvain, Belgium, icaloi@yahoo.it
73. Calvelli Lorenzo, Tenured Lecturer in Ancient History, Dept. of Humanities, Ca' Foscari University of Venice, Italy, lorenzoc@unive.it
74. Cankara Melis, Dr., Faculty of Architecture, Özyeğin University, Turkey, meliscankara@gmail.com
75. Cantoro Gianluca, Post-Doc Researcher in Aerial Archaeology, Landscape Studies and Photogrammetry, Institute for Mediterranean Studies / Foundation for Research and Technology, Hellas, gianluca.cantoro@ims.forth.gr
76. Capdeville Gérard, Professeur, Université Paris-Sorbonne, France, gerard.capdeville@paris-sorbonne.fr
77. Carbone Federico, Dr., Classical Archaeology, University of Salerno, Italy, fcarbone@unisa.it
78. Carter Tristan, Associate Professor, Dept. of Archaeology, McMaster University, Canada, stringy@mcmaster.ca
79. Γάσπαρης Χαράλαμπος, Διευθυντής Ερευνών Τομέα Βυζαντινών Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, chgaspa@eie.gr
80. Çengel Yunus, President, "Cretans Culture, Friendship and Solidarity Association", Turkey, yunus@davutlar.net
81. Γεργατσούλη Ειρήνη, Υποψ. Δρ. Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, gergatsouli@gmail.com
82. Γεωργακόπουλος Δημήτριος Σ., Λέκτορας Βυζαντινής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, dgeorgak@cc.uoi.gr
83. Γεωργακόπουλος Κώστας, Δρ. Αρχαιολογίας, kgeorgakopoulos@yahoo.com
84. Γεωργακόπουλος Παναγιώτης-Γιώργος, Υποψ. Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ, gioorgospanagiootes@gmail.com
85. Γεωργίου Μιχάλης, Δρ. Θεατρολογίας Freie Universität Berlin, Υπεύθυνος Καλλιτεχνικού Γραφείου Θεάτρου Baal Novo, Όφενμπουργκ, Γερμανία, georgiou.mixalis@gmail.com

86. Γιαβής Κώστας, Επίκουρος Καθηγητής Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, kostas@yiaavis.com
87. Γιαγκάκη Αναστασία, Δρ. Αρχαιολογίας, Κύρια Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, yangaki@eie.gr
88. Γιαπιτσόγλου Κώστας, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, kostasgiarpi@yahoo.gr
89. Γιαχνάκης Εμμανουήλ, Δρ. Ιατρικής & Πληροφορικής Πανεπιστημίου Κρήτης, Εντευκτήριο Πολιτισμού Αστερουσίων, dr.manolis.yachnakis@gmail.com
90. Γιγουρτσής Γιάννης, Καθηγητής Φιλόλογος, Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, Επιστ. Συνεργάτης, Τμήμα Ξενων Γλωσσών και Φιλολογιών, Πανεπιστήμιο Καντίρ Χας, Κωνσταντινούπολη, Τουρκία, gigourtsis@gmail.com
91. Γκαλανάκη Καλλιόπη, Δρ. Αρχαιολογίας, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, calliopegk@gmail.com
92. Γκράτζιου Όλγα, Ομότιμη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, gratsiou@uoc.gr
93. Coghlan Denis, University College Dublin, Ireland, denis.coghlan@ucdconnect.ie
94. Coutsinas Nadia, Post-Doc Researcher in Hellenistic-Roman Crete, Paris I, ArScAn-UMR7041 & CReA-Patrimoine, Université Libre de Bruxelles, Belgium, nadia.coutsinas@gmail.com
95. Γραμματικάκη Εύα, Κλασική Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Κρητολογικών Σπουδών, Διευθύντρια Ιστορικού Μουσείου Κρήτης, dir@ekim.gr
96. Γραμματικάκης Ιωάννης Ε., Εργαστήριο Μηχανικής, Ανάπτυξης & Σχεδιασμού Κρυστάλλων, Τμήμα Χημείας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, ggrammat@chemistry.uoc.gr
97. Γρατσέα Αριστέα, Φιλόλογος, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Ιστορίας, agratsea@hotmail.com
98. Γρυντάκης Γιάννης, Δρ. Ιστορίας, giangrint@yahoo.gr
99. Cultraro Massimo, Senior Researcher, National Council of Researches, Institute of Archaeological and Cultural Heritage, Catania, Italy, massimo.cultraro@cnr.it
100. Cunningham Tim, Dr., AEGIS Researcher, Université Catholique de Louvain, Belgium, tim.cunningham@uclouvain.be
101. Curtis Michael, M.A., Research Student, Dept. of Archaeology, University of Nottingham, United Kingdom, acxmjc@nottingham.ac.uk

102. Cutler Joanne, European Research Council Research Associate (PROCON Project), McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, United Kingdom, jec220@cam.ac.uk
103. Dale Alexander, Professor, Linguistics Program, Dept. of Classics, Modern Languages & Linguistics, Concordia University, Canada, alexander.dale@keble.oxon.org
104. Δασκαλάκης Νίκος, Αρχαιολόγος, daskalakis20@yahoo.gr
105. Day Jo, Lecturer in Greek Archaeology, Curator of the Classical Museum, University College Dublin, Ireland, joanna.day@ucd.ie
106. Déderix Sylviane, Dr., Fulbright / BAEF Visiting Scholar, School of Anthropology, University of Arizona, U.S.A., sylviane.dederix@gmail.com
107. Δελάκη Μαρία, Δρ. Φιλοσοφίας ΑΠΘ, margiadelaki@gmail.com
108. Δεληγιαννάκη Ναταλία, Δρ. Φιλολογίας, del_61@otenet.gr
109. Δελλαπόρτα Αικατερίνη, Διευθύντρια Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, Αθήνα, katerinadellaporta@yahoo.com
110. Desmond Sylvia, M.A., Independent Archaeologist, desmondsylviajoyce@gmail.com
111. Δετοράκη Μαρίνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, detoraki@uoc.gr
112. Δετοράκης Θεοχάρης, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, theocharis.detorakis@gmail.com
113. Δημοπούλου Νώτα, Προϊστορική Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου και Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Κρητολογικών Σπουδών, notadimo@gmail.com
114. Díaz Fernández Alejandro, Departamento de Ciencias Históricas, Universidad de Málaga, Spain, alediaz@uma.es
115. Diffey Charlotte, School of Archaeology, University of Oxford, United Kingdom, charlotte.diffey@arch.ox.ac.uk
116. Δολαπτσόγλου Αθανάσιος Α., Υποψ. Δρ. Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ, atanadol@yahoo.gr
117. Δρακάκης Μανόλης, Δρ. Ιστορίας, Προϊστάμενος Γενικών Αρχείων του Κράτους Ν. Ηρακλείου, Μέλος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, emdrakakis@yahoo.gr
118. Driessen Jan, Professor of Greek Archaeology, Dept. of Archaeology, Université Catholique de Louvain, Belgium, Director of the Belgian School at Athens, jan.driessen@uclouvain.be

119. Εληώτη Ευαγγελία, Φιλόλογος, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Ν. Ηρακλείου, MAIL@gak.ira.sch.gr
120. Ευαγγελάτος Σπύρος, Ομότιμος Καθηγητής Θεατρικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Σκηνοθέτης, spevag1@hotmail.com
121. Ευσταθίου Ιωάννα, Αρχαιολόγος, Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας, gianna_efstathiou@yahoo.gr
122. Evelyn Don, Dr., Self-Employed Research Archaeologist, doniertevely@yahoo.com
123. Ζαϊμάκης Γιάννης, Καθηγητής Κοινωνιολογίας των Τοπικών Κοινωνιών και του Πολιτισμού, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, zaimakis@uoc.gr
124. Ζαχαράτου Αγγελική, Εκπαιδευτικός, D.E.A. Θεατρικών Σπουδών, Μ.Δ.Ε. στη Διοίκηση Πολιτιστικών Μονάδων, zacharatou@sch.gr
125. Ζεάκη Στυλιανή-Μαρία, Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Επικοινωνιολόγος, Π.Μ.Σ. στη Λαογραφία και τον Πολιτισμό ΕΚΠΑ, mszeaki@yahoo.gr
126. Ζέη Ελευθερία, Επίκουρη Καθηγήτρια Νεότερης Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, elezei@hotmail.com
127. Ζερβουδάκη Αλεξάνδρα, Δρ. Βυζαντινής Φιλολογίας, Διδάσκουσα, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, zervoudaki@uoc.gr
128. Ζωιτόπουλος Μιχάλης, Αρχαιολόγος, Επιστ. Συνεργάτης ΕΚΠΑ, mikzoito@gmail.com
129. Farnoux Alexandre, Directeur, École Française d'Athènes, direction@efa.gr
130. Ferrence Susan C., Director of Publications, INSTAP Study Center for East Crete Academic Press, Philadelphia, U.S.A., sferrence@instappress.com
131. Finlayson Sarah, Independent Post-Doc Researcher in writing practices of the Bronze Age Aegean, drsfinlayson@gmail.com
132. Flintoft Paul, Dept. of Archaeology, University of Sheffield, United Kingdom, paul_flintoft@hotmail.co.uk
133. Foley Brendan, Archaeologist, Woods Hole Oceanographic Institution, U.S.A., bfoley@whoi.edu
134. Fotou Vasso, Dr., Archaeologist, Architect, dsherman103@aol.com
135. Francis Jane, Associate Professor, Dept. of Classics, Modern Languages & Linguistics, Concordia University, Canada, jane.francis@concordia.ca

136. Gaignerot-Driessen Florence, Dr., Humboldt Research Fellow, Institute for Classical Archaeology, University of Heidelberg, Germany, driessen.florence@gmail.com
137. Garcia-Granero Juan-José, Dept. of Archaeology and Anthropology, IMF-CSIC, Barcelona, Spain, jggarciagranero@yahoo.es
138. Genova Aimee Michelle, Ph.D. Candidate, Dept. of History - Ancient Mediterranean World, University of Chicago, U.S.A., genova@uchicago.edu
139. Germanà Bozza Giancarlo, Docente di Storia dell'Arte Antica e Medievale, Accademia di Belle Arti di Napoli, Italia, giancarlo.germana@gmail.com
140. Gertwagen Ruthy, Senior Lecturer, Byzantine and Modern Hellenic Studies, University of Haifa, Israel, ruthygert@gmail.com, ruger@research.haifa.co.il
141. Gigli Patanè Rossella, Researcher, Istituto per i Beni Archeologici e Monumentali / Consiglio Nazionale delle Ricerche, Catania, Italy, gigli@unict.it
142. Girella Luca, Assistant Professor of Aegean Civilization, Uninettuno University, Rome, Italy, lucagirella@yahoo.it
143. Giumlia-Mair Alessandra, Director, AGM Archeoanalisi, Merano, Italy, giumlia@yahoo.it
144. González Herrero Oihane, Ph.D. Candidate, Departamento de Historia Antigua, Historia Medieval y Paleografía y Diplomática, Universidad Autónoma de Madrid, Spain, oihane.gonzalez@uam.es
145. Goodison Lucy, Dr., Independent Scholar, lgoodison@yahoo.co.uk
146. Haggis Donald C., Professor of Classical Archaeology, Dept. of Classics, University of North Carolina at Chapel Hill, U.S.A., dchaggis@email.unc.edu
147. Harrison George W. M., Dr., Technology, Society and Environment Studies, Greek and Roman Studies, Carleton University, Ottawa, Ontario, Canada, George.Harrison@carleton.ca
148. Haysom Matthew, Lecturer in Ancient History and Archaeology, School of History, Classics and Archaeology, Newcastle University, United Kingdom, matthew.haysom@ncl.ac.uk
149. Hermay Lucile, Dr., Byzantine History (Paris-Sorbonne), Teaching Assistant, Université Paris Ouest Nanterre La Défense, France, luclide.hermay@gmail.com
150. Hershenson Carol Ruth, Junior Research Associate, Dept. of Classics, University of Cincinnati, U.S.A., carol.hershenson@uc.edu

151. Hitchcock Louise A., Associate Professor of Aegean Bronze Age Archaeology, Classics and Archaeology Program, School of Historical and Philosophical Studies, University of Melbourne, Australia, lahi@unimelb.edu.au
152. Holton David, Emeritus Professor of Modern Greek, University of Cambridge, United Kingdom, dwh11@cam.ac.uk
153. Θέμελης Πέτρος, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Επίτιμος Καθηγητής Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, pthemelis@hotmail.com
154. Θεοδούλου Θεοτόκης, Αρχαιολόγος, Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, t_theotokis@hotmail.com
155. Θεοδωρακόπουλος Ιωάννης, Ιστορικός, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, ytheodorakopoulos@yahoo.gr
156. Isaakidou Valasia, School of Archaeology, University of Oxford, United Kingdom, valasia.isaakidou@arch.ox.ac.uk
157. Ivrou Vasiliki, Dr., Maritime Archaeologist, Ephorate of Eastern Attica Antiquities, vasiliki.ivrou@gmail.com
158. Ιωαννίδου Θεοδώρα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΑΠΘ, theodora.ioannidou@gmail.com
159. Ιωάννου Παναγιώτης Κ., Επίκουρος Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, ioannou@uoc.gr
160. Judson Anna P., Ph.D. Candidate in Classics, University of Cambridge, United Kingdom, apj31@cam.ac.uk
161. Jungfleisch Johannes, Ph.D. Candidate in Near Eastern Archaeology, Freie Universität Berlin, Germany, Jungfleisch@zedat.fu-berlin.de
162. Καβουλάκη Ελισάβετ Μ., M.Sc. στην Αρχαιολογία, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, ekavoulaki@culture.gr
163. Καβρουλάκη Μαριάννα, Ανεξάρτητη Ερευνήτρια της Ιστορίας της Ελληνικής Διατροφής, mkavroulakis@gmail.com
164. Καζανάκη-Λάππα Μαρία, Ιστορικός Μεταβυζαντινής Τέχνης, mlappa@hotmail.com
165. Κακλαμάνης Στέφανος, Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, kaklama@otenet.gr
166. Καλαϊτζάκη Μαρία, Οικονομολόγος, mariakalaitzaki@yahoo.gr
167. Καλαφάτη Καλλιόπη-Φαίδρα, Δρ., Προϊσταμένη Τμήματος της Συλλογής Εικόνων, Τοιχογραφιών, Χειρογράφων, Παλαιτύπων, Σχεδίων, Ψηφιδωτών και Συλλογής Λοβέρδου, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, faidrakalafati@yahoo.gr

168. Καλλίνης Γιώργος, Δρ. Φιλολογίας, Καθηγητής, Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, g.kallinis61@gmail.com
169. Καλογεράκη Μαρία, Δρ. Ιστορίας ΕΚΠΑ, m_kalogeraki@hotmail.com
170. Καλογεράκης Γεώργιος Α., Διευθυντής Δημοτικού Σχολείου Καστελλίου, Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, klg1@windowslive.com
171. Καλογιαννάκη Γεσθημανή, Τουρκολόγος, giakalo@hotmail.com
172. Καλοκαιρινός Αλέξης, Καθηγητής Γενικής Γλωσσολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πρόεδρος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, alexis.kalokerinos@gmail.com
173. Καλοκαιρινός Ανδρέας, Διδακτορικός Ερευνητής Τμήματος Ιστορίας και Πολιτισμού, Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας, andreas.kalokairinos@eui.eu
174. Καλουτσάκης Αγησίλαος, Επιμελητής Ιστορικής Συλλογής, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, ist@ekim.gr
175. Κανάκη Ελένη, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, ekanaki@culture.gr
176. Κανάκης Κωστής, Υποψ. Δρ. Τουρκολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, kanakis_kostis@yahoo.com
177. Κανετάκη Ελένη Ι., Δρ. Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ, Ειδίκευση στην Αποκατάσταση Μνημείων στο Πανεπιστήμιο Σπουδών της Ρώμης La Sapienza, eleni.kanetaki@gmail.com
178. Κάντα Αθανασία, Δρ. Αρχαιολογίας, athanasiaka@gmail.com
179. Καπράνος Επαμεινώνδας, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, ep.kapranos@gmail.com
180. Καραμαλίκη Νότα, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, rkaramaliki@culture.gr
181. Καρανασάση Παυλίνα, Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, karanastasi@uoc.gr
182. Καραπιδάκης Νικόλαος, Καθηγητής Ιστορίας της Μεσαιωνικής Δύσης και Μεταφοράς Δυτικών Θεσμών στην Ανατολική Μεσόγειο, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Πρόεδρος Εφορείας Γενικών Αρχείων του Κράτους, pakar1@otenet.gr
183. Καρέτσου Αλεξάνδρα, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, karetsou@gmail.com
184. Καρτσάκης Αντώνης, Δρ., Επίτιμος Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων, antonis45@hotmail.com
185. Καστανάκης Αλέξανδρος, Αρχαιολόγος, alex_kastanakis@yahoo.gr

186. Κατηφόρη Μαριάννα, Αρχαιολόγος, mariannakatifori@yahoo.gr
187. Κατίκα Μαρία, Δικηγόρος, katika.maria@yahoo.gr
188. Κατσαλής Γεώργιος, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, katsalisg@gmail.com
189. Κατσαράκης Αντώνης, Αρχιτέκτονας, akato@teemail.gr
190. Κατσελάκη Ανδρομάχη, Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας, Διεύθυνση Μουσείων, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, archanes1315@yahoo.gr
191. Katsigiannis Alexandros, Dr., Modern Greek Literature, alexanderkatsigiannis@gmail.com
192. Kavtaria Nino, Dr., Korneli Kekelidze National Center of Manuscripts, Georgia, kavtaria.nino@gmail.com
193. Καψάλης Σταύρος, Σχεδιαστής, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, stkapsalis@yahoo.gr
194. Καψωμένος Ερατοσθένης, Ομότιμος Καθηγητής Νέας Ελληνικής Φιλολογίας και Θεωρίας της Λογοτεχνίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ekapsome@yahoo.gr
195. Κεκές Χρήστος, Υποψ. Δρ. Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, chriskekes@outlook.com
196. Kelly Amanda, Lecturer in Archaeology, School of Archaeology & Beijing Dublin International College, University College Dublin, Ireland, amanda.kelly@ucd.ie
197. Κηπουρός Γιάννης, Υποψ. Δρ. Ιστορίας Πανεπιστημίου Κρήτης, ioanniskipouros2@gmail.com
198. Κιουσσοπούλου Τόνια, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, τ. Πρόεδρος Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, kiουσσοπουλου@uoc.gr
199. Κιτρομηλίδης Πασχάλης, Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, pkitrom@eie.gr
200. Klapaki Nektaria, Dr., Acting Assistant Professor, Jackson School of International Studies, University of Washington, U.S.A., nklapaki@uw.edu
201. Knappett Carl, Professor, Dept. of Art, Graham / Thompson Chair in Aegean Prehistory, University of Toronto, Canada, carl.knappett@utoronto.ca
202. Koehl Robert B., Professor of Archaeology, Chair, Dept. of Classical and Oriental Studies, Hunter College, City University of New York, U.S.A., robertkoehl@hotmail.com

203. Κοκκινάκης Γιάννης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, kokkinakis@uoc.gr
204. Κοκκίνη Μαρία, Αρχαιολόγος, mkokkini2006@yahoo.gr
205. Κολοβός Ηλίας, Επίκουρος Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργαζόμενο Μέλος Δ.Ε.Π., Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών / Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, kolonos@uoc.gr
206. Κολυβάκη Βίκη, Αρχαιολόγος, Αρχιτέκτων, vkoliv@yahoo.gr
207. Κόμη Κατερίνα, Μ.Α. στην Ιστορία και Θεωρία του Θεάτρου και του Κινηματογράφου Πανεπιστημίου Κρήτης, yasunari2001@yahoo.com
208. Κοντοπόδη Δανάη Ζ., Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, danaedesign@gmail.com
209. Κόπακα Κατερίνα, Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, koraka@uoc.gr
210. Κοπιδάκης Μιχάλης, Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας και Ερμηνευτικής της Κλασικής Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 6945-755908
211. Κορρέ Κατερίνα Β., Υποψ. Δρ. Ιστορίας Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού Ιονίου Πανεπιστημίου, katerinakorr@yahoo.gr
212. Κοτσώνας Αντώνης, Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, University of Cincinnati, Η.Π.Α., kotsonas@ucmail.uc.edu
213. Κουκά Ουρανία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου, ouraniak@ucy.ac.cy
214. Κουνάδης Νίκος, Προπτυχιακός Φοιτητής Τομέα Ευρωπαϊκού Πολιτισμού ΕΚΠΑ, kounadisn@hotmail.com
215. Κουνελάκης Στέλιος, Οικονομολόγος, Κοινωνιολόγος, Πρόεδρος Παγκρήτιας Ένωσης Πολιτιστικών Συλλόγων, Πρόεδρος Πολιτιστικού Συλλόγου Λουσικιών, kounelst@otenet.gr
216. Κουσουλάκου Μαρία, Αρχαιολόγος, Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης / Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, maria.kousoulakou@yahoo.co.uk
217. Κούτσικου Χρυσανγή, Αρχαιολόγος, Τμήμα Εποπτείας Ιδιωτικών Αρχαιολογικών Συλλογών και Αρχαιοπωλείων, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, chkoutsikou@culture.gr
218. Krzyszkowska Olga, Dr., Senior Research Fellow, Institute of Classical Studies, University of London, United Kingdom, olgak@sas.ac.uk
219. Κρίγκα Μιμικά, Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας, mimikriga@gmail.com

220. Κριτζάς Χαράλαμπος, Αρχαιολόγος, Επίτιμος Διευθυντής
Επιγραφικού Μουσείου, xkritzas@otenet.gr
221. Κτενιαδάκης Μιχάλης Ι., Συγγραφέας, mkten5273@gmail.com
222. Κυπριωτάκης Δημήτρης, Μεταπτυχιακός Φοιτητής Τμήματος
Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης,
dkipriotakis@gmail.com
223. Κυριαζή Κωνσταντίνα, Αρχαιολόγος, ntiky@hotmail.com
224. Κυριακόπουλος Χρήστος, Υποψ. Δρ. Οθωμανικής Ιστορίας
Πανεπιστημίου Κρήτης, Επιστ. Συνεργάτης, Ινστιτούτο Μεσογειακών
Σπουδών / Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας,
chkyriakopoulos@gmail.com
225. Κυριατζή Αντωνία, Λέκτορας, Τμήμα Θεολογίας, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, akyriatz@theo.auth.gr
226. Κυρίμη Μαρία, Αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου,
makyrimi@gmail.com
227. Κυρίτση Μαρία, Αρχαιολόγος, mariakyritsi@windowslive.com
228. Κυρτάτας Δημήτρης Ι., Καθηγητής Ύστερης Αρχαιότητας, Τμήμα
Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, kyrtatas@ha.uth.gr
229. Kumrular Özlem, Associate Professor, Dept. of Sociology, Bahçeşehir
University, Turkey, ozlemkumrular@gmail.com
230. Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου Μαρία, Καθηγήτρια Βυζαντινής
Αρχαιολογίας, Διευθύντρια Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της
Τέχνης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών,
maconst@arch.uoa.gr
231. Λαμπρινός Κώστας, Διευθυντής Ερευνών, Κέντρο Ερεύνης του
Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού / Ακαδημία Αθηνών,
klambrinos@academyofathens.gr
232. Lange Danae, M.A., Research Assistant, Institute for Classical
Archaeology, University of Heidelberg, Germany,
danae.lange@zaw.uni-heidelberg.de
233. Langohr Charlotte, Dr., FNRS Research Associate, AegIS, Catholic
University of Louvain, Belgium, charlotte.langohr@uclouvain.be
234. Legarra Herrero Borja, Teaching Fellow in Mediterranean
Archaeology, Institute of Archaeology, University College London,
United Kingdom, b.legarra@ucl.ac.uk
235. Λεμπιδάκη Κατερίνα, Αρχιτέκτονας Μηχανικός, elemp@teemail.gr
236. Λενακάκης Ανδρέας Κίμ., Φιλολόγος, alenakakis@hotmail.com
237. Letesson Quentin, Dr., Dept. of the History of Art and Archaeology,
Université Catholique de Louvain, Belgium,
quentin.letesson@uclouvain.be

238. Λήμιος Ξενοφών, Μέλος της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών
239. Λιακόπουλος Ηλίας, Αρχαιολόγος, Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, ilias.liakopoulos@gmail.com
240. Λιόλιος Ευάγγελος, Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, elioliosmm@yahoo.gr
241. Λίτινας Νίκος, Ε.ΔΙ.Π., Εργαστήριο Παπυρολογίας και Επιγραφικής, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, litinasn@uoc.gr
242. Livarda Alexandra, Assistant Professor, Dept. of Archaeology, University of Nottingham, United Kingdom, Alexandra.Livarda@nottingham.ac.uk
243. Λουκάκη Αργυρώ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ελληνικής Τέχνης, Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, argyro-loukaki@hotmail.com
244. Λουτζάκη Ρένα, Ανθρωπολόγος του Χορού, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, irenel@hol.gr
245. Λυδάκη Ειρήνη, Δρ. Φιλολογίας, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, lydaki@cup.gr
246. Λυριντζής Ανδρέας, Αρχαιολόγος, alyr@hotmail.com
247. Macdonald Colin, Archaeologist, British School of Archaeology at Athens, colin.f.macdonald@gmail.com
248. Μαγκλής Γρηγόρης, Μηχανικός Ηλεκτρολόγος Τ.Ε., grigoris.maglis@yahoo.gr
249. Maeir Aren M., Professor of Archaeology, Bar-Ilan University, Israel, arenmaeir@gmail.com
250. Μαθιουδάκη Δέσποινα, Φοιτήτρια Ελληνικού Πολιτισμού Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, desmat@windowslive.com
251. Μαθιουδάκη Μαρία, Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, m.mathioudaki2@gmail.com
252. Μαΐλης Αθανάσιος, Δρ. Αρχαιολογίας, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, mailis_th@yahoo.com
253. Μακράκης Μανόλης Κ., Δρ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Συγγραφέας, Ιστορικός Ερευνητής, mail@dim-elount.las.sch.gr
254. Mallegni Francesco, Ordinario di Paleoantropologia, Università di Pisa, Italia, Docente, Scuola Archeologica Italiana di Atene, mallegni_francesco@libero.it
255. Μάλλη Άννα, Οικονομολόγος, Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Ν. Ηρακλείου, annitamalli@gmail.com

256. Μαλτέζου Χρύσα, Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Κέντρο Ερεύνες του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, cmaltezou@academyofathens.gr
257. Μαμαλάκη Μαρία, Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, marma_94@yahoo.gr
258. Μαμαλάκης Κωνσταντίνος, Ιστορικός Ερευνητής, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, i_s_l_d@yahoo.gr
259. Μανδαλάκη Στέλλα, Δρ. Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, stmandalaki@gmail.com
260. Μανουκάκη-Μεταξάκη Άννα, Φιλολόγος, g.metaxakis@gmail.com
261. Μανωλιούδης Στέλιος, Γεωλόγος, manolstel@gmail.com
262. Μανωλούκου Αικατερίνη, Αρχαιολόγος, katerina_manoloukou@hotmail.com
263. Μαραβέλια Ειρήνη, Μ.Α., Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, irenemaravelia@yahoo.com
264. Μαργαρίτης Γιώργος, Καθηγητής Σύγχρονης Πολιτικής και Κοινωνικής Ιστορίας, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, gmargar@polsci.auth.gr
265. Μαρή Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, mariamari17@yahoo.gr
266. Μαρινάκη Κατερίνα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Λαογραφίας ΕΚΠΑ, katermarinaki@yahoo.gr
267. Μαρινάκης Εμμανουήλ, Αρχαιολόγος, drapaniabeach@yahoo.gr
268. Markaki Tatiana, Chair, Dept. of Modern Greek Language and Culture, Faculty of Humanities, University of Amsterdam, The Netherlands, t.markaki@uva.nl
269. Μαρκετάκη Μαρία, Δικηγόρος, mmarketaki@yahoo.gr
270. Μαρκετάκη Πελαγία, Δικηγόρος, marketakip@yahoo.gr
271. Μαρκομιχελάκη Τασούλα Μ., Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, tmarkom@lit.auth.gr
272. Μαρκουλάκη Σταυρούλα, Αρχαιολόγος, Πρώην Προϊσταμένη ΚΕ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, stavmark@otenet.gr
273. Martínez Fernández Ángel, Professor, Greek Epigraphy, University of La Laguna, Spain, amarfer@ull.edu.es
274. Mathioudaki Iro, Dr., Archaeologist, Ephorate of Antiquities of East Attika, imathiou@yahoo.gr

275. Matthäus Hartmut, Professor, Institut für Klassische Archaeologie, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, Germany, hartmut.matthaeus@fau.de
276. Μαυράκη-Μπαλάνου Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, kritimar@gmail.com
277. Μαυρομάτης Ιωάννης, Καθηγητής Δημόδους Βυζαντινής Φιλολογίας - Μεταβυζαντινής Φιλολογία, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, imavromta@cc.uoi.gr
278. Μαυρουδή Νεκταρία, Υποψ. Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, nektarm@gmail.com
279. Μαυροφρύδης Γιώργος, Αρχαιολόγος, mavrofridis@gmail.com
280. McEnroe John C., Professor of Fine Arts, Hamilton College, New York, U.S.A., jmcenroe@hamilton.edu
281. Μεσαριτάκη Αικατερίνη, Αρχιτέκτων Μηχανικός, aikaterinimes@gmail.com
282. Μητσού Μαριλίζα, Καθηγήτρια Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο του Μονάχου, Γερμανία, Mitsou@lrz.uni-muenchen.de
283. Mihailović Danica D., Archaeologist, University of Belgrade, Serbia, danicamih@yahoo.com
284. Milán Soledad, Associate Professor, Departamento de Historia Antigua, Historia Medieval y Paleografía y Diplomática, Universidad Autónoma de Madrid, Spain, soledad.milan@uam.es
285. Μιλιδάκης Μιχάλης, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, mmilidakis@culture.gr
286. Militello Pietro Maria, Associate Professor of Aegean Archaeology, Università di Catania, Italy, milipi@unict.it
287. Miltiadous-Johansson Alexia, Ph.D. Candidate in Classical Archaeology, Cardiff University, Wales, United Kingdom, alexia.m.johansson@gmail.com
288. Μισσοτάκη Κλαίρη, Συγγραφέας, Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, klrm@otenet.gr
289. Μιχελογιαννάκη-Καραβελάκη Αταλάντη, Δρ. Ελληνικής Φιλολογίας, atalanti.m@hotmail.com
290. Mlinar Elisabeth, Dr., Classical Studies, University of Vienna, Austria, elisabeth@mlinar.at
291. Moennig Ulrich, Professor of Byzantine and Modern Greek Philology, University of Hamburg, Germany, ulrich.moennig@uni-hamburg.de

292. Momigliano Nicoletta, Reader in Aegean Prehistory, Dept. of Classics and Ancient History, University of Bristol, United Kingdom, n.momigliano@bristol.ac.uk
293. Μονδέλου Μαρία, Δρ. Ιστορίας, Ακόλουθος Τύπου, Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και Επικοινωνίας, mondelouma@yahoo.it
294. Montecchi Barbara, Alexander von Humboldt Post-Doc Fellow, Institute for Classical Archaeology, University of Heidelberg, Germany, b.montecchi@alice.it
295. Mook Margaret S., Associate Professor of Classics, Classical Studies Program, Dept. of World Languages and Cultures, Iowa State University, U.S.A., mookms@gmail.com
296. Morda Barbara, Ph.D. Candidate in Archaeology, University of Kent, United Kingdom, bm277@kent.ac.uk
297. Morillo León José Miguel, Archaeologist, Independent Researcher, Spain, jmiguelmorillo@gmail.com
298. Μοσχόβη Γεωργία, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, Μέλος του Δ.Σ. της Εταιρείας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, moschovi@yahoo.gr
299. Μούλιας Χρήστος, Δικηγόρος, Συγγραφέας, Πρόεδρος της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Πελοποννήσου, moulias_christos@yahoo.com
300. Μπολώτη Τίνα, Υποψ. Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, tinaboloti@yahoo.gr
301. Μπορμπουδάκη Μαρία, Δρ. Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Τμήματος Αρχαιολογικής Συλλογής Γλυπτικής, Ξυλογλυπτικής, Κεραμικής, Μικροτεχνίας, Υφασμάτων, Μουσαμάδων, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, bormpoudaki@gmail.com
302. Μπότση Βενετία-Μαρία, Αρχαιολόγος, mpotsibeta@gmail.com
303. Μπρεδάκη Μαρία, Επίτιμη Διευθύντρια Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, ymiliaras@gmail.com
304. Μπροκαλάκης Γιώργος, Αρχαιολόγος, ybrokalakis@yahoo.gr
305. Μυλοποταμιτάκη Κατερίνα, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, συντ. Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, mlptmt@gmail.com
306. Muhly James D., Professor, University of Pennsylvania, American School of Classical Studies at Athens, jimmuhly@yahoo.com
307. Murphy Céline, Post-Doc Researcher, Initiative for Heritage Conservation, Athens, cm293@kent.ac.uk
308. Nafplioti Argyro, Marie Skłodowska-Curie European Fellow, Research Associate, University of Cambridge, United Kingdom, argyro.nafplioti@googlemail.com

309. Νανάκης Ανδρέας, Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου, Καθηγητής Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Τμήμα Θεολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος Διοικούσας Επιτροπής της Πατριαρχικής Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Κρήτης, nanakis@theo.auth.gr
310. Νικολακάκης Γιώργος, Καθηγητής Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Μέλος του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, gnikolakakis@uoc.gr
311. Νικολιδάκη Ελένη, Δρ. Φιλολογίας, Εκπαιδευτικός Δ.Ε., perodaskalakis@gmail.com
312. Νικολοπούλου Κωνσταντίνα, Μ.Α., Αρχαιολόγος, konikolor@yahoo.com
313. Νικολούδη Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, mnikoloudi@culture.gr
314. Nixon Lucia, Member, Sub-Faculty of Ancient History and Classical Archaeology, Classics Faculty, University of Oxford, United Kingdom, lucia.nixon@classics.ox.ac.uk
315. Νοδάρου Ελένη, Δρ. Αρχαιολογίας, Ινστιτούτο Μελέτης Προϊστορικού Αιγαίου Ανατολικής Κρήτης, enodarou@yahoo.gr
316. Notti Erika, Dr., Dept. of Classical and Geographical Studies, International University of Languages and Media, Milan, Italy, erika.notti@gmail.com
317. Nowicki Krzysztof, Professor, Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland, erganos@hotmail.com
318. Ntinou Maria, M.H. Wiener Laboratory for Archaeological Science, American School of Classical Studies at Athens, Greece, Maria.Ntinou@uv.es
319. Oddo Emilia, Dr., Greek Archaeology, Dept. of Classical Studies, Tulane University, U.S.A., oddoea@mail.uc.edu
320. Οικονομάκη Νίκη, Δρ. Κλασικής Φιλολογίας ΑΠΘ, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, niki.ikon@gmail.com
321. Orengo Hector, Two Rains Post-Doc Research Associate, McDonald Institute for Archaeological Research, United Kingdom, hao23@cam.ac.uk
322. Ortisi Salvatore, Professor of the Archaeology of Roman Provinces, Universität Osnabrück, Germany, salvatore.ortisi@uni-osnabrueck.de
323. Palermo Dario, Professor of Classical Archaeology, Dipartimento di Scienze della Formazione, University of Catania, Italy, dario.palermo@gmail.com

324. Pałuchowski Adam, Dr., Dept. of History, University of Wrocław, Poland, palad@wp.pl
325. Παναγιωτάκη Μάρα, Φιλολόγος, Μ.Α. στην Τουρκολογία Πανεπιστημίου Κρήτης, marpan@windowslive.com
326. Παναγιωτόπουλος Διαμαντής, Καθηγητής Αρχαιολογίας, Ινστιτούτο Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Χαϊδελβέργης, Γερμανία, diamantis.panagiotopoulos@zaw.uni-heidelberg.de
327. Panagoroulou Eleni, Dr., Ephorate of Palaeoanthropology of Southern Greece, elenipanagoroulou@yahoo.com
328. Πανοπούλου Αγγελική, Κύρια Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, ageran@eie.gr
329. Παπαγιαννάκος Νίκος, Αρχιτέκτων Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Ειδικευση στις Μελέτες Αναστηλώσεων Μνημείων, nikel-pa@otenet.gr
330. Παπαδάκη Ασπασία, Δρ. Ιστορίας, Προϊσταμένη Γ.Α.Κ. - Αρχείων Ν. Ρεθύμνης, archiret@otenet.gr
331. Παπαδάκη Χριστίνα, Δρ. Αρχαιολογίας, papadakichristina@gmail.com
332. Παπαδάκης Κωνσταντίνος Ε., Φιλολόγος, papadakiske@gmail.com
333. Παπαδάκης Κωνσταντίνος Μ., Κλειστές Συλλογές / Κεντρική Βιβλιοθήκη Ρεθύμνου, Πανεπιστήμιο Κρήτης, papadakk@uoc.gr
334. Παπαδάκης Νικόλαος Α., Ιστορικός, Φιλολόγος, npapadakis@hotmail.com
335. Papadatos Yiannis, Assistant Professor, Dept. of History and Archaeology, National and Kapodistrian University of Athens, gpadat@arch.uoa.gr
336. Papadopoulos Nikos, Dr., Assistant Researcher, GeoSat ReSeArch Lab, Institute for Mediterranean Studies / Foundation for Research & Technology, Hellas, nikos@ims.forth.gr
337. Παπαδοπούλου Ελένη, Δρ. Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων, epapadopolou@culture.gr
338. Παπαζογλου Ειρήνη Ι., Αρχαιολόγος, Υποψ. Δρ. Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών Πανεπιστημίου Κρήτης, renaparazoglou@hotmail.com
339. Παπαϊωάννου Απόστολος, Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας Νεότερης Ελλάδας και Νεοελληνικού Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ariettap@lib.uth.gr
340. Παπακυριακού Μάριος, Ιστορικός, mariotzan@yahoo.gr
341. Pappalardo Eleonora, Research Associate, Dept. of Education, University of Catania, Italy, epappala@unict.it

342. Parara Polyvia, Dr., Visiting Assistant Professor, Dept. of Classics, Modern Greek Studies Program, University of Maryland, U.S.A., pparara@umd.edu
343. Παρασκευάς Παναγιώτης, Δρ., Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Χανίων, pparaskevas3@gmail.com
344. Πάρδος Αντώνης, Ιστορικός, Ερευνητής, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, apardos@eie.gr
345. Pareja Marie N., Dr., INSTAP Study Center for East Crete, Philadelphia, U.S.A., instappareja@hotmail.com
346. Παρλαμάς Στέλιος, Μ.Δ.Ε. στην Τουρκολογία Πανεπιστημίου Κρήτης, st.parlamas@gmail.com
347. Πάσσου Μαρία-Χριστιάνα, Δρ. Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, rassoumar@gmail.com
348. Πασχάλης Μιχαήλ, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, michael.paschalis@gmail.com
349. Πατεδάκης Μανόλης, Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, patedakis@uoc.gr
350. Πατεράκη Άννα Γ., Δρ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Πτυχιούχος Κοινωνικής Διοίκησης Πανεπιστημίου Θράκης, ann.pateraki@gmail.com
351. Πατεράκη Ευαγγελία Γ., Εκπαιδευτικός Π.Ε. Ν. Ηρακλείου, lianapateraki@gmail.com
352. Πατραμάνη Μαρία Γ., Δρ. Ιστορίας, Φιλολόγος, patraman@otenet.gr
353. Patterson Mary, Post-Graduate Student, Dept. of Archaeology, University of Nottingham, United Kingdom, acxmp@nottingham.ac.uk
354. Παφίτη Μαριάννα, Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, Ειδική Επιστήμων, Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κύπρου, mpafite@ucy.ac.cy
355. Pautasso Antonella, Researcher, Istituto per i Beni Archeologici e Monumentali / Consiglio Nazionale delle Ricerche, Catania, Italia, a.pautasso@ibam.cnr.it
356. Pavlacky Matej, Ph.D. Candidate, Dept. of Classical & Archaeological Studies, University of Kent, United Kingdom, m.pavlacky@gmail.com
357. Πεπονάκης Μανόλης Γ., Δρ. Φιλολογίας, Δ.Ε.Α. Θεολογίας, manolipe@otenet.gr
358. Περάκης Μάνος, Δρ. Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, perakis@uoc.gr
359. Perna Katia, Assegnista di Ricerca, Dipartimento di Scienze della Formazione, Università di Catania, Italia, katia.perna@libero.it

360. Perna Roberto, Associate Professor of Classical Archaeology, Dept. of Humanities, University of Macerata, Italy, Director of the archaeological excavations of the University of Macerata in Gortyn, roberto.perna@unimc.it
361. Περοδασκαλάκης Δημήτρης, Δρ. Φιλολογίας, Εκπαιδευτικός Δ.Ε., perodaskalakis@gmail.com
362. Πετμεζάς Σωκράτης, Καθηγητής Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας των Νεοτέρων Χρόνων, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, petmezas@uoc.gr
363. Πετράκης Βασίλης, Δρ. Αρχαιολογίας, Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, vpetrakism@yahoo.gr
364. Πετράτου Αλίκη, Υποψ. Δρ. Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Χαϊδελέβεργης, Γερμανία, alikipetra@gmail.com
365. Πετρουνάκος Σπύρος, Δρ. Αρχαιολογίας, Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, spypet@hotmail.com
366. Petrucchi Maria, Ph.D. Candidate, Dept. of Italian Language and Literature, Aristotle University of Thessaloniki, mpetrucchi@yahoo.com
367. Philippides Dia M. L., Research Professor and Professor Emerita, Boston College, U.S.A., Dia.Phillippides@bc.edu
368. Plath Gerhard, Architect, Staff Member of Stella Chrysoulaki and Leonidas Vokotopoulos, "Minoan Roads Project", hist.bauforschung@googlemail.com
369. Πλάτων Λευτέρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, eplaton@arch.uoa.gr
370. Πολίτης Αλέξης, Ομότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, politis@uoc.gr
371. Πολυχρονάκης Δημήτρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, polychronakis@uoc.gr
372. Pomadere Maia, Dr., Maître De Conférences, Dept. of History of Art and Archaeology, Université de Paris I-Panthéon Sorbonne, UMR 7041-ArScAn, France, maia.pomadere@orange.fr
373. Πουλάκης Νίκος, Εθνομουσικολόγος, Εργαστήριο Εθνομουσικολογίας και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, npoulaki@music.uoa.gr
374. Πούλου Ναταλία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, npoulou@hist.auth.gr

375. Πρατικάκης Αλέξανδρος, Αρχαιολόγος, alexpratidakis@gmail.com
376. Privitera Santo, Italian Ministry of Education and Research, santoprivitera@hotmail.com
377. Πρωτοπαπαδάκη Ευτυχία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, eprotorapadaki@culture.gr
378. Πυλαρινού Δήμητρα, Αρχαιολόγος, d_pilarinou@yahoo.gr
379. Πύρρου Νικολέττα, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, npirrou@gmail.com
380. Ρανουτσάκη Χρύσα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παλαιοχριστιανικής και Βυζαντινής Ιστορίας Τέχνης, Ludwig-Maximilians-Universität München, Γερμανία, ranoutsaki@lrz.uni-muenchen.de
381. Ρεθεμιωτάκης Γιώργος, Προϊστορικός Αρχαιολόγος, Επίτιμος Διευθυντής Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, rethemiotakis@gmail.com
382. Ρεθυμιωτάκη Αναστασία, Πολιτικός Μηχανικός ΕΜΠ, Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Περιφέρειας Κρήτης, nastia.rethymiotaki@gmail.com
383. Ricciardi Maria, Scuola Archeologica Italiana di Atene, mariolinaricciardi2@gmail.com
384. Rizza Salvatore, Researcher, Istituto per i Beni Archeologici e Monumentali / Consiglio Nazionale delle Ricerche, Catania, Italy, salvatore.rizza@hotmail.it
385. Ρουσάκη Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, mrousakis@ath.forthnet.gr
386. Ρωμανάκης Βαγγέλης, Αρχαιολόγος, vaggelis84@msn.com
387. Σάλιακα Ευανθία, Αρχαιολόγος, Ερευνήτρια Αρχαίων Ελληνορωμαϊκών Παιχνιδιών, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, esaliaka@yahoo.gr
388. Σαλίχου Αλεξάνδρα, Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, asalichou@culture.gr
389. Σανουδάκης Αντώνιος Κ., Επίκουρος Καθηγητής Ιστορίας, Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Ηρακλείου Κρήτης, sanoudos17@gmail.com
390. Σαπουνά-Σακελλαράκη Έφη, Δρ. Αρχαιολογίας, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων Ευβοίας, Πρόεδρος Ιδρύματος Ψύχα, yannissak@gmail.com
391. Σαρηγιάννης Μαρίνος, Ερευνητής Β', Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών / Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, sariyannis@ims.forth.gr

392. Σαρρής Απόστολος, Διευθυντής Ερευνών, Εργαστήριο Γεωφυσικής-Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης και Αρχαιοπεριβάλλοντος, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών / Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, asaris@ret.forthnet.gr
393. Scalora Francesco, Δρ. Ελληνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίων Παλέρμου και Κρήτης, Μεταδιδάκτωρ Ιστορίας Νέου Ελληνισμού ΕΚΠΑ, ventunesimo.fs@libero.it
394. Schallin Ann-Louise, Archaeologist, Swedish Institute at Athens, ann-louise.schallin@sia.gr
395. Schiller Birgit, Dr. des., Independent Scholar, Germany, Birgit.schiller@hotmail.de
396. Scirpo Paolo Daniele, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Κλασικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ, pascirpo@arch.uoa.gr
397. Σέμογλου Αθανάσιος, Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, semoglou@hist.auth.gr
398. Sepetcioglu Tuncay Ercan, Assistant Professor, Nazilli Faculty of Economics and Administrative Sciences, Adnan Menderes University, Turkey, tesepetcioglu@gmail.com
399. Serpetsidaki Ioanna, Head of the Dept. of Prehistoric and Classical Archaeological Sites, Monuments, Archaeognostic Research and Museums, Ephorate of Antiquities of Heraklion, ioanna.serpetsidaki@gmail.com
400. Σεψά Ουρανία, M.Sc. στην Αρχαιολογία Πανεπιστημίου Κρήτης, ousepsa@gmail.com
401. Shank Elizabeth, Dr., United States Research and Academic Coordinator, INSTAP Study Center for East Crete, elizabethshank@hotmail.com
402. Shapland Andrew, Greek Bronze Age Curator, Dept. of Greece and Rome, The British Museum, United Kingdom, AShapland@britishmuseum.org
403. Σημανδηράκη Ζαχαρένια, Ειδική Συνεργάτης των Γενικών Αρχείων του Κράτους, Πρόεδρος Τομέα Υλικής και Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Διαπολιτισμικό Ευρωμεσογειακό Κέντρο / UNESCO, kallistii@yahoo.gr
404. Σηφάκης Γρηγόρης, Ομότιμος Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και New York University, g.m.sifakis@gmail.com
405. Σιγάλα Μαρία Ζ., Προϊσταμένη Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, Αναπληρώτρια Προϊσταμένη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, mariazsigala@gmail.com

406. Σιγάλας Νίκος, Ιστορικός, Ερευνητής, Κέντρο Τουρκικών, Βαλκανικών και Κεντροασιατικών Σπουδών (CETOBAC / C.N.R.S.), Γαλλικό Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών της Κωνσταντινούπολης (I.F.E.A.), nikos.sigalas@gmail.com
407. Σιδηρόπουλος Κλεάνθης, Αρχαιολόγος, Νομισματολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, klesid@yahoo.gr
408. Σίκλα Εύη, Αρχαιολόγος, evisik@gmail.com
409. Simandiraki-Grimshaw Anna, Assistant Lecturer, Classical and Archaeological Studies, School of European Culture and Languages, University of Kent, Canterbury, Honorary Research Fellow, Dept. of Archaeology, University of Durham, United Kingdom, pytna@yahoo.co.uk
410. Σίνου Χριστίνα, Δρ. Φιλοσοφίας, chrisinou@yahoo.gr
411. Σκαλιδάκης Γιάννης, Δρ. Ιστορίας ΑΠΘ, Ερευνητής, Κέντρο Έρευνας Νεότερης Ιστορίας / Πάντειο Πανεπιστήμιο, jskalidis@yahoo.com
412. Σκόρδου Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, mskordou@culture.gr
413. Skowronek Tobias, Graduate Student, Institute for Archaeological Studies, Ruhr-University Bochum, Assistant, Deutsches Bergbaumuseum Bochum, Germany, Tobias.Skowronek@ruhr-uni-bochum.de
414. Small David B., Professor, Dept. of Sociology and Anthropology, Lehigh University, U.S.A., dbs6@lehigh.edu
415. Σμυρνάκης Ζαχαρίας, Φιλολόγος, zaxarias_smirnakis@yahoo.gr
416. Sotiropoulou Irene, Research Fellow, Centre for Agroecology, Water & Resilience, University of Coventry, United Kingdom, irene.sotiropoulou@gmail.com
417. Σοφιανού Χρύσα, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου, csophianou@culture.gr
418. Σπανάκης-Βορέαδης Γιώργος, Οικονομολόγος, voreadis-g@heraklion.gr
419. Spanakis Manolis, Director, Newspaper "Iho tis Viannou", ihoviannou@gmail.com
420. Σπηλιοπούλου Δήμητρα, Αρχαιολόγος, Υποψ. Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας, Υπότροφος Πανεπιστημίου Erlangen-Nürnberg, Γερμανία, fugaki@yahoo.de
421. Σπηλιωτοπούλου Αλεξία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, alspliotopoulou@culture.gr
422. Sporn Katja, Director of the German Archaeological Institute at Athens, Katja.Sporn@dainst.de

423. Σπυριδάκης Μιχαήλ, Περιβαλλοντολόγος, Χαρτογράφος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, msfestos@gmail.com
424. Σταμπολίδης Νίκος, Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, nstampolidis@cycladic.gr
425. Σταυρακοπούλου Σωτηρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, sstavrak@lit.auth.gr
426. Σταυρουλάκης Ευστράτιος, Τραπεζικός Υπάλληλος, stratstavr@yahoo.gr
427. Στεριώτου Ιωάννα, Δρ. Αρχιτεκτονικής, Επίτιμη Έφορος Νεωτέρων Μνημείων, isteriot@gmail.com
428. Στεφανάκης Μανόλης Ι., Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας και Νομισματικής, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, stefanakis@rhodes.aegean.gr
429. Strasser Thomas F., Professor, Dept. of Art and Art History, Providence College, U.S.A., tstrasse@providence.edu
430. Συθιακάκη Βασιλική, Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, vsithiakaki@culture.gr
431. Σφακιανάκης Δημήτρης Α., Υποψ. Δρ. Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, dsfakianakis@culture.gr
432. Σφακιωτάκης Σταύρος, Καθηγητής Δ.Ε., Μεταπτυχιακός Φοιτητής Τουρκολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, sfakiotakis@yahoo.co.uk
433. Σωρού Μαρία, Φιλολόγος, Ιστορικός, mariasorou@gmail.com
434. Τακάκη Ευαγγελία, Νομικός, Φιλολόγος, e-takaki@hotmail.com
435. Τάντσης Αναστάσιος, Λέκτορας Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, tassostan@hist.auth.gr
436. Τέγου Εύα, Αρχαιολόγος, Τμηματάρχης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, etegou@culture.gr
437. Teffeteller Annette, Professor, Linguistics Program, Dept. of Classics, Modern Languages & Linguistics, Concordia University, Canada, annette.teffeteller@concordia.ca
438. Τερτίπης Δημήτριος, Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός ΕΜΠ, dtert@mail.ntua.gr
439. Τζαβέλλα Έλλη, Διδάσκουσα, Τμήμα "Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό", Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, ellitzav@gmail.com
440. Τζαρδής Μύρων, Μ.Εδ., Γεωπόνος ΤΕ, Συνεργάτης, Εργαστήριο Ιστορίας Νεότερης Ελλάδας και Νεοελληνικού Πολιτισμού, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, tzardis.myron@yahoo.com

441. Τζαχίλη Ίρις, Ομότιμη Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, tzachili@uoc.gr
442. Τζεδάκη-Αποστολάκη Λένα, Φιλολόγος-Ιστορικός, Επίτιμη Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων, Γραμματέας του Δ.Σ. της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, eleni.tzedaki@gmail.com
443. Τζεδάκης Γιάννης, Δρ. Αρχαιολογίας, Επίτιμος Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων, yannistz@yahoo.gr
444. Τζιγκουνάκη Αναστασία, Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, atzigounaki@gmail.com
445. Τζιερτζής Αθανάσιος Σωτ., Εκπαιδευτικός Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης, Δρ. Θεολογίας, Επιστ. Συνεργάτης, Τμήμα Θεολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, atzier@yahoo.gr
446. Τζίκας Πολύκαρπος, Συντηρητής Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, tzikpol@gmail.com
447. Τζιφόπουλος Γιάννης Ζ., Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας και Επιγραφικής, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, tzif@lit.auth.gr
448. Τζώγα Βασιλική, Δρ. Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού ΕΚΠΑ, vastzoga@gmail.com
449. Τζωράκης Γιώργος Α., Αρχαιολόγος, tzorakis_g@yahoo.gr
450. Todaro Venera Simona, Researcher, Dept. of Human Sciences, University of Catania, Italy, svtodaro@unict.it
451. Tomkins Peter, Dr., Senior Fellow, Wiener Laboratory, ASCSA, Athens, Visiting Lecturer, Archeologie, Katholieke Universiteit Leuven, Belgium, pdtomkins@yahoo.co.uk
452. Τούρτας Αλέξανδρος, Αρχαιολόγος, Υποψ. Δρ. Αρχιτεκτονικής ΑΠΘ, alextourtas@gmail.com
453. Trainor Conor, Research Fellow in Hellenistic Culture & Society, Dept. of Classics and Ancient History, University of Warwick, United Kingdom, conor.trainor@ucd.ie
454. Τριανταφυλλίδου Ιωάννα, Αρχαιολόγος, j.triantafillidi@yahoo.gr
455. Triolo Elisa, Ph.D. Candidate in Archaeology, Università di Roma Tor Vergata, Italy, elisatriolo@gmail.com
456. Τσαγκαράκης Νίκος, Κριτικός-Ιστορικός Κινηματογράφου, nikostsag@hotmail.com
457. Τσακίρη Ρομίνα, Δρ. Ιστορίας ΕΚΠΑ, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Ιστορίας Ιονίου Πανεπιστημίου, rtsakiri@yahoo.com

458. Τσαπόγας Μιχάλης, Δρ. Νομικής, Μέλος της "Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου", Ειδικός Επιστήμονας στο Συνήγορο του Πολίτη, tsapmic@ath.forthnet.gr
459. Τσασσάκη Ευγενία, Αρχαιολόγος, eugenia.ts@hotmail.com
460. Τσίγκου Αγγελική, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, atsigkou@culture.gr
461. Τσιγwnάκη Χριστίνα, Λέκτορας Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, tsigonaki@uoc.gr
462. Τσικαλάκης Γεώργιος Ι., Δρ. Θεολογίας, Εκπαιδευτικός Μ.Ε., tsikalakisg@gmail.com
463. Τσικνάκης Κωνσταντίνος Γ., Ειδικός Λειτουργικός Επιστήμων, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, ktsikn@eie.gr
464. Τιμπούκης Γεώργιος, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, gtsimproukis@culture.gr
465. Τσουγκαράκης Δημήτριος, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, tsougar@gmail.com
466. Τσουρινάκη Σοφία, Τεχνολόγος Αρχαίου Υφάσματος, Ιστορικό Υφαντουργείο Σ.Ε.Ν., tsourinaki@yahoo.gr
467. Tully Caroline J., Ph.D. Candidate, Sessional Teaching Staff, Classics and Archaeology School of Historical and Philosophical Studies, University of Melbourne, Australia, tullyc@unimelb.edu.au
468. Turrat Stefanie, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Γεωαρχαιολογίας Πανεπιστημίου Χαϊδελβέργης, Γερμανία, turpat.stefanie@gmail.com
469. Tziovas Dimitris, Professor, Dept. of Classics, Ancient History and Archaeology, Centre for Byzantine, Ottoman & Modern Greek Studies, School of History & Cultures, University of Birmingham, United Kingdom, d.p.tziovas@bham.ac.uk
470. Υφαντής Παναγιώτης Αρ., Αναπληρωτής Καθηγητής Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Χριστιανικής Γραμματείας, Αρχαιολογίας και Τέχνης, Τμήμα Θεολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Pyfantis@theo.auth.gr
471. Φανουράκη Ευαγγελία, Φιλολόγος, evafanouraki@yahoo.gr
472. Φανουράκης Σήφης, Αρχιτέκτονας, Προϊστάμενος Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης, ynmkr@culture.gr
473. Φαντάκης Ιωάννης, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, fantakis39@gmail.com
474. Φουκαράκη Ειρήνη, Φιλολόγος, eirinifouc@outlook.com
475. Φουρναράκης Γιώργος, Αρχιτέκτονας Πολεοδόμος Μηχανικός, yorgos.fournarakis@gmail.com

476. Φουρναράκης Κωνσταντίνος, Δρ. Φιλολογίας, Προϊστάμενος Γενικών Αρχείων του Κράτους / Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, fournarakis@sch.gr
477. Φραιδάκη Αθηνά, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, afraidaki@gmail.com
478. Φρυγανάκης Γεώργιος, Φιλόλογος, Συγγραφέας, g_frygan@hotmail.com
479. Φυσaráκης Κωνσταντίνος, Ιστορικός Ερευνητής, Στατιστικολόγος, Οικονομολόγος, kfissar@staff.teicrete.gr
480. Φωσιέρη Κατερίνα, Τοπογράφος Μηχανικός, fostieri_k@heraklion.gr
481. Valle Pasquale, Independent Researcher in Archaeology, pasqualevalle@fastwebnet.it
482. Van Gemert Arnold, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, Ολλανδία, avgemert@kpnmail.nl
483. Vardaki Elia, D.Phil., Oxford University, Independent Scholar, eliavardaki@gmail.com
484. Veropoulidou Rena, Museum of Byzantine Culture, Ministry of Culture and Sports, Thessaloniki, Greece, verren@hist.auth.gr
485. Vincent Alfred, Honorary Affiliate, Dept. of Modern Greek and Byzantine Studies, University of Sydney, Australia, alfred.vincent@bigpond.com
486. Vogeikoff-Brogan Natalia, Dr., American School of Classical Studies at Athens, nvoegei@ascsa.edu.gr
487. Von Rüden Constance, Professor of Mediterranean Prehistory, Institute for Archaeological Studies, Ruhr-University Bochum, Germany, Constance.vonRueden@rub.de
488. Wallace Saro, Dr., Fellow of the Center for Hellenic Studies, Harvard University, U.S.A., sarowallace@hotmail.com
489. Warren Peter, Professor Emeritus, Senior Research Fellow in Archaeology and Anthropology, University of Bristol, United Kingdom, pmemdacw@btinternet.com
490. Whitelaw Todd, Professor of Aegean Archaeology, The Institute of Archaeology, University College London, United Kingdom, t.whitelaw@ucl.ac.uk
491. Whitley James, Professor of Mediterranean Archaeology, Cardiff University, Wales, United Kingdom, WhitleyA@Cardiff.ac.uk
492. Χαϊρέτη Φωτεινή Ν., Υποψ. Δρ. Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, fchaireti@gmail.com

493. Χαλκιαδάκης Εμμανουήλ Γ., Δρ. Ιστορίας ΑΠΘ, Διδάσκων, Πατριαρχική Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Κρήτης, Ερευν. Συνεργάτης, Institute for Orthodox Christian Studies (Cambridge), Μεταδιδάκτορας Oxford University, manoschalkiadakis@yahoo.gr
494. Χανιώτης Άγγελος, Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας και Κλασικών Σπουδών, Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών, Πρίνστον, Η.Π.Α., achaniotis@ias.edu
495. Χαριτόπουλος Ευάγγελος, Αρχαιολόγος-Αναστηλωτής, echaritopoulos@gmail.com
496. Χατζάκη Αικατερίνη Ε., Δρ. Ιστορίας Ιονίου Πανεπιστημίου, kateyhat@yahoo.co.uk
497. Χατζηδάκης Μιχάλης, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, Αρχαιολόγος, Μεταδιδακτορικός Επιστ. Συνεργάτης, Ερευνητικό πρόγραμμα SFB 644 "Μεταμορφώσεις της Αρχαιότητας", Πανεπιστήμιο Humboldt, Βερολίνο, Γερμανία, michail.chatzidakis@culture.hu-berlin.de
498. Χατζηνικολάου Νίκος, Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, alki@ims.forth.gr
499. Χατζηπανταζής Θεόδωρος, Ομότιμος Καθηγητής Μουσικολογίας-Θεατρολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, chatzipt@uoc.gr
500. Χατζόπουλος Μάριος, Ιστορικός, Πολιτικός Επιστήμων, Ερευνητής, Κέντρο Έρευνας Νέοτερης Ιστορίας / Πάντειο Πανεπιστήμιο, mhatzopoulos@gmail.com
501. Ximeri Samantha, Ph.D. Candidate, Dept. of Archaeology, University of Amsterdam, The Netherlands, S.Ximeri@uva.nl
502. Χναράκη Μαρία, Εθνομουσικολόγος-Λαογράφος-Πολιτισμικός Ανθρωπολόγος, Εντεταλμένη Εκπρόσωπος Παγκοσμίου Συμβουλίου Κρητών (Περιφέρεια Κρήτης), apodimos.pkr@crete.gov.gr
503. Χναράκης Μανώλης, Ιατρός, apodimos.pkr@crete.gov.gr
504. Χουρδάκης Αντώνης, Καθηγητής Ιστορίας της Παιδείας και Διδακτικής της Ιστορίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Διευθυντής Μουσείου της Εκπαίδευσης, τ. Κοσμήτορας Σχολής Επιστημών Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, ahurdakis@edc.uoc.gr
505. Χρήστου Όλγα, Χημικός, olga.christou@hotmail.com
506. Χριστινίδου Ελευθερία, Φιλολόγος, elchristin@yahoo.gr
507. Χριστοφοράκη Ιωάννα, Δρ., Ερευνήτρια, Κέντρο Έρευνας της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης / Ακαδημία Αθηνών, ichristoforaki@yahoo.co.uk
508. Χρυσανθακοπούλου Ειρήνη, Αρχαιολόγος, rena_chrisan@yahoo.com

509. Χρυσουλάκη Στέλλα, Δρ. Αρχαιολογίας, Διευθύντρια της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, Πειραιώς και Νήσων, schrisoulaki@culture.gr
510. Youni Maria, Professor of Legal History, Dean of the Faculty of Law, Democritus University of Thrace, mayouni@law.duth.gr
511. Zaccagni Gaia, Δρ. Βυζαντινής Φιλολογίας, Ειδικός Επιστήμονας στην Νεοελληνική Λογοτεχνία, g.zaccagni@gmail.com
512. Ψαλλίδα Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής, mariapsld@yahoo.com
513. Ψαραδάκη Ελένη, Υποψ. Δρ. Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, e.psaradaki@yahoo.gr
514. Ψιλάκη Έφη, Δρ. Πολιτισμικών και Κοινωνικών Επιστημών, efi1610@hotmail.com

